BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1840.

VADERLANDSCHE
LETTEROEFENINGEN,
OF
TIJDSCHRIFT
VAN
KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,
WAARIN DE
BOEKEN EN SCHRIFTEN,
DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1840.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1840.

BIBLIOTHECA·BODLEIANA

BOEKBESCHOUWING.

Godsdienstig Huisboek voor Israëliten, vrij bewerkt naar het Hoogduitsch door S. SUSAN. *Te Nijmegen, bij* D. J. Haspels. 1839. *In gr.* 8*vo.* *XVI en* 304 *bl. f* 2-50.

Alles, wat tot verlichting, beschaving en godsdienstige veredeling der onder de Christenen wonende Israëliten verstrekken kan, bijzonder ook hetgene, dat tot zulk een einde uit hunnen eigen boezem doelmatig voortkomt, moet elken menschenvriend en Christen gewis verblijden; en in dit opzigt kondigen wij het bovenstaande *Godsdienstig Handboek* met genoegen aan. Volgens het Voorberigt is het oorspronkelijke daarvan het werk van zekeren Duitschen Geleerde JOHLSON, » dat in korten tijd reeds » een' derden druk mogt beleven, bevattende, onder den » titel van *Lieder religiös-moralischen Inhalts*, eene » reeks der verhevenste overdenkingen over de dierbaarste » belangen van den mensch." — In hoeverre dit *Godsdienstig Huisboek* naar dat oorspronkelijke *vrij bewerkt* is, gelijk op den titel staat, kan Ref., bij gebrek van het genoemde Duitsche werk en bij het stilzwijgen des Vertalers, niet zeggen. — Om die zelfde reden weet hij ook niet, of JOHLSON alles, wat er in voorkomt, als werk van eigen maaksel uitgegeven heeft; maar dit weet hij, dat verscheidene stukken van andere Schrijvers, zonder eenige aanwijzing hiervan, en met weglating, zoo er iets kenmerkend Christelijks in mogt zijn, in gevonden worden; zoo als b. v. bl. 7, 8: » De Heer is God en nie- » mand meer," enz. uit het Hoogduitsch overgenomen in de *Evangelische Gezangen der Nederlandsche Hervormden*, *Gez.* 4; — bl. 8, 9: » Oneindige! dien geen tijd binnen zijne grenzen bepaalt," enz. uit MUNTER; (*Evang. Gez.* 6); — bl. 14: » God is mijn lied," uit GELLERT: » Gott ist mein lied," u. s. w. (*Evang. Gez.*

16); — bl. 20, 21, JOB XXVIII, met verkorting; — bl. 22: »Hoe groot is de goedheid des Almagtigen," enz. uit GELLERT: »*Wie gross ist des Allmächtigen* »*güte*," u. s. w. (*Evang. Gez.* 12); — bl. 58, 59, grootendeels uit PSALM XIX: 8—15; — bl. 67, 68, voor een gedeelte naar MUNTER, waarnaar ook *Evang. Gez.* 7; — bl. 85, v. a., en bl. 86, PSALM XCI nagenoeg; — bl. 172, 3: »Denk aan den dood in uwe vrolijke dagen," enz. uit GELLERT's lied, getiteld: *Beständige Erinnerung des Todes*; — bl. 228, 9, N. 5, deszelfden *Morgengesang*; — bl. 238, 9: »Prijst God, die ons de »lente gaf," enz. uit het *Bremer Luthersch Gezangboek* overgenomen in *Evang. Gez.* 163; — bl. 246, 7: »Reeds »zendt gij den herfst, o God!" enz. uit MUNTER (*Evang. Gez.* 165.) Behalve deze stellig bekende stukken, meent Ref. ook nog verscheidene andere oude kennissen ontmoet te hebben, maar die hij niet zoo terstond wist t'huis te brengen, en die hij dus liefst in het midden wil laten. — Om bovengemelde redenen is het hem ook onbekend, of het Hoogduitsche werk van JOHLSON werkelijk in dichtmaat, dan wel, gelijk deze vertaling, in proza geschreven is, dat in verscheidene stukken althans tot het dichterlijke opklimt, ja waarlijk poëzij is, maar ook weder in vele andere tot het eenvoudig proza nederdaalt, en hierdoor den stijl van dit boek zeer ongelijk maakt, hetwelk welligt niet alleen door de verschillende onderwerpen, maar ook door de overneming uit verschillende Schrijvers veroorzaakt is.

Hoe nu dit een en ander ook zij, de inhoud van dit boek is zeer stichtelijk, en kan zoowel door Christenen, als door Israëliten gelezen worden. Volgens eenen vooraan geplaatsten inhoud, bevat het, in zeven hoofdstukken, die in verscheidene rubrieken verdeeld zijn, waarvan elk wederom eenige afzonderlijke stukjes over hetzelfde onderwerp bevat, beschouwingen over *God*, den *mensch*, de *pligten jegens God*, *onszelven* en *onzen evennaasten*, voor *ouders*, voor de *jeugd* en de *school*, en eindelijk op *verschillende tijdperken en omstandigheden in ons*

leven. Bij het *eerste* hoofdstuk had uit het *tweede* het *Woord Gods*, en uit het *derde* de *alwetendheid* en *alomtegenwoordigheid*, de *heiligheid*, *trouw* en *regtvaardigheid*, en de *Voorzienigheid* en het *bestuur* (dit behoort immers tot de Voorzienigheid?) *van God* kunnen ingevoegd worden. — Bij de pligten, hetzij omtrent onszelven of omtrent anderen, mist Ref. hier ongaarne de *kuischheid*. De pligten omtrent onzen naasten komen hem voor het schraalst behandeld te zijn, en daarbij verscheidene te ontbreken: de inhoud van het zesde hoofdstuk, voor *ouders*, *jeugd* en *school*, had daaronder ook zeer gemakkelijk kunnen betrokken worden. Het zevende bevat beschouwingen bij de afwisseling van dagen, jaargetijden en weder, bij algemeene rampen en voordeelen, bij Israëlitische rust- en feestdagen, en bij etteljke huiselijke aangelegenheden.

De Schrijver blijkt een aanhanger van het zuivere Mozaïsmus te zijn, een belijder niet alleen van den eenigen waarachtigen God, maar ook van deszelfs Woord-openbaring, en had als zoodanig misschien nog meer partij van de Schriften des Ouden Verbonds kunnen trekken. — Opmerkelijk is het, dat de hoop der onsterfelijkheid en der toekomstige gelukzaligheid hier bijna op elke bladzijde sterker uitkomt, dan het in eenen Israëliet, die alleen de Schriften van MOZES en de Profeten eerbiedigt, te verwachten was. Zouden hem ook, zonder dat hij het zelf bemerkt heeft, zijdelings eenige stralen van de zon der geregtigheid, die in *Bethlehem* opgegaan is, beschenen hebben? Slechts ééne plaats is er in dit werk, waar hij zijne verwachting, dat deze nog eens voor Israël dagen zal, in deze woorden belijdt, bl. 283: »Dat de Algoede, »wiens doen aan geen tijd onderworpen is, bij wien dui- »zend jaren gelijk een dag zijn, eenmaal het gelukkige »tijdstip, het rijk van den gezalfden Messias, zal doen »geboren worden, waarop de veredeling der menschheid »zoo zal voortgaan en slagen, dat alle bewoners der aarde, »door den geest der liefde bezield, in ongestoorde rust en »broederlijke eendragt zullen leven, dat de hartstogten bij

» hen geen' ingang meer zullen vinden, (?) maar dat allen » waarheid en deugd met een rein hart zullen oefenen, en » den waren, eenigen God eenstemmig erkennen en vereeren." Nu, heil zij hem, die in dit en andere opzigten toont niet verre te zijn van het Koningrijk Gods!

De form, waarin dit alles voorgedragen wordt, is zeer verschillend. Het zijn lofzeggingen, toespraken, gebeden tot God, alleenspraken, overdenkingen, beschouwingen, vermaningen, opwekkingen, vertroostingen, tot anderen gerigt, enz. Door deze verscheidenheid is voor aangename en nuttige afwisseling zeer goed gezorgd; en daar ook de typographische uitvoering goed is, wil Ref. het ook van deze beide zijden gaarne aanprijzen.

OCTAVIUS, *of beantwoording van eenige gewigtige vragen, over den grond en het wezen des Christelijken geloofs. Eene stem uit de Gemeente. Met een Voorberigt van Dr.* AUGUST HAHN. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. D. Sijbrandi. 1839. *In gr.* 8*vo. VII en* 49 *bl. f* :-80.

Waarom dit boekje OCTAVIUS heet, blijkt volstrekt niet, of het moest zijn naar den OCTAVIUS van MINUCIUS FELIX; maar dat was immers een *Apologeticon* voor de Christelijke Godsdienst, en dit is het tegenwoordige in het geheel niet. Het is, volgens het Voorberigt van Dr. HAHN, te *Breslau*, opgesteld door een' leek van geachten naam en hoogen stand, maar die onbekend wil blijven. De vragen, die daarin voorgesteld worden, zijn de volgende: I. Is het wel denkbaar, dat er eene op menschelijke rede gebouwde Godsdienst bestaan kan, die aan de wezenlijke vereischten eener Godsdienst kan voldoen? II. Maar hoe ver reikt nu toch onze rede ter ontdekking van het bovenzinnelijke en geestelijke? III. Komt ook wel onze menschelijke rede met het in de Heilige Schrift zoo duidelijk en klaar verkondigde Evangelium in tegenspraak? IV. Is ook het geopenbaarde woord van God

in de Heilige Schrift voor velerlei uitlegging vatbaar? V. Kan eene van God geopenbaarde Godsdienst volmaakbaar zijn? VI. Wat moet ik doen, om zalig te worden? — Of alle deze vragen den grond en het wezen des Christelijken geloofs raken, zou men nog al kunnen betwijfelen: althans men kan, meent Rec., zeer goeden grond voor zijn Christelijk geloof hebben, zonder dat men zich met de meer speculatieve 1ste, 2de en 5de vraag bezig houdt, of daaromtrent in het zekere is. — Waarom het in de *eerste* vraag gestelde niet denkbaar zoude zijn, is Rec. uit de beantwoording niet duidelijk geworden; want de zoogenoemde Nâtuurlijke Godsdienst of Godsdienst der Rede is immers bestaanbaar, waar en wezenlijk, al behoudt zij hare onvolkomenheden, die zij door nadere openbaring der Godheid zou wenschen aangevuld te zien. Tot »de we»zenlijke vereischten eener Godsdienst, die nut stichten »zal," rekent de Schrijver *zekerheid* in onderwijs, vermaning en troost: in zeker opzigt zeer goed; maar kan zij dan geen nut stichten, wanneer zij die zekerheid niet *op alle punten* geven kan? En wat is het dan eigenlijk, dat de Schrijver ter ontkenning van zijne vraag aanvoert? Eeniglijk het verschil der Wijsgeeren ter zake van Godsdienst, en de hierdoor ontstaande behoefte aan eene stellige Goddelijke Openbaring. In zoo verre zeer goed; maar hoe is hiermede de vraag beantwoord? — Te vèr gaat hij ook bij de beantwoording der *tweede* vraag, waar hij stelt, maar niet bewijst, dat »onze rede zoo ver niet reikt, om »God en onze betrekking tot Hem en zijnen heiligen wil »te ontdekken." De vraag is immers niet, of zij er verre genoeg in komen, maar of zij er iets van ontdekken kan; en is dit niet reeds veel, al is het niet zoo veel, als met behulp van het nader geopenbaarde Godswoord? — Beter zegt hij bij de *derde* vraag: »Als wij onze rede, overeen»komstig hare bestemming, daartoe gebruiken, om de »wijsheid en doelmatigheid der leer, die wij eens als van »God geopenbaard erkennen," (maar welk erkennen dan toch ook op goede redelijke gronden zal moeten steunen, zou Rec. er bijvoegen,) »te onderzoeken, dan zal alle

»strijdigheid van onze rede tegen deze leer ophouden." Wanneer hij vervolgens de leer der verzoening, als niet met de rede strijdig, tracht te verdedigen, had hij er vooral wel mogen bijvoegen, dat sommige menschelijke opvattingen van die leer zekerlijk met de rede strijdig zijn, maar dat zulks de oorspronkelijke en zuivere Bijbelleer zelve niet treft. Verder lost hij hier ook nog vrij doelmatig eene bedenking op, genomen uit de onheilen, die het Christendom gezegd wordt aangeregt te hebben. Eindelijk geeft hij een zeker betoog, waarin de overeenstemming tusschen Openbaring en Rede uit de oogpunten van liefde en vatbaarheid voor zaligheid niet ongepast aangetoond wordt. — Bij de *vierde* vraag is de man minder op zijn grondgebied: hadde hij *Bijbel* en *Woord van God*, *meer* en *minder noodzakelijke* dingen, in den eersten voorkomende, beter onderscheiden, zijn antwoord, hoewel het een en ander goeds bevattende, zou hier en daar anders hebben kunnen gewijzigd zijn. — Zoo is het ook met zijne beantwoording der *vijfde* vraag, die hij onbepaald schijnt te ontkennen, en zelfs met eene andere te verwarren, namelijk met deze: »Kan eene van Godgeopenbaarde Gods»dienst door menschen vervormd en hervormd worden?" Zoo als de zijne letterlijk luidt: »Kan zij volmaakbaar »zijn?" zou men ze zeer goed bevestigend kunnen beantwoorden; want was niet de Israëlitische Godsdienst van God geopenbaard? en was zij echter niet volmaakbaar, hoewel zij naar den tijd betrekkelijk volmaakt genoemd kon worden? ja, is zij niet werkelijk volmaakt door de Christelijke? Zou men ook deze laatste niet in zekeren zin volmaakbaar kunnen noemen, in zooverre zij (om nu niet van de *mogelijkheid* eener nog meerdere Goddelijke Openbaring *in abstracto* te spreken) de kiem in zich zou kunnen bevatten van nog dieper doordringende kennis, waartoe zij de menschelijke rede bij verloop van tijden zou vermogen op te leiden? — Het antwoord, eindelijk, op de *zesde* vraag bevat gewone goede dingen, maar op zekeren bij sommigen geliefden toon van gemoedelijkheid gestemd, waarbij de Heiland weleens als 't ware alleen

op den voorgrond staat en de gedachte aan God verdrongen wordt, hetwelk Rec. niet zoo zuiver Bijbelsch voorkomt. — In korte woorden komt Rec. oordeel hierop neder: Op des Schrijvers redeneringen zou hier nog al wat af te dingen, dáár nog al wat bij te voegen en te wijzigen zijn; maar het geheel draagt op zijne wijze de blijken van diepe overtuiging van en hooge belangstelling in de Goddelijke zaak des Christendoms, als eene zaak niet alleen van beschouwende kennis, maar ook van ernstige betrachting.

Bijdragen tot de Geschiedenis der Evang.-Luthersche Kerk in de Nederlanden, verzameld door J. C. SCHULTZ JACOBI, *Pred. te Zutphen, en* F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, *Th. Dr., Pred. te Utrecht, Iste Stuk. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1839. *In gr. 8vo. IX en 150 bl. f* 1-50.

» Op het veld der Nederlandsche Kerkgeschiedenis is » misschien geen akker, die nog zoo geheel woest ligt, » als die der Luthersche Kerk." Met deze bekentenis beginnen de Heeren Verzamelaars dezer *Bijdragen* hunne *Voorrede*, en geven daarin vervolgens een kort verslag van het weinige en ongenoegzame, dat hiertoe geleverd is. Loffelijk en nuttig is derhalve hunne onderneming, om bouwstoffen tot de geschiedenis van hun Kerkgenootschap in ons Vaderland bijeen te brengen. Hiertoe geven zij in dit eerste Stuk de volgende *Bijdragen:* I. *Liederen en Brieven van* LUTHER *betreffende zijne volgers in de Nederlanden*, door J. G. H. REUDLER, Predikant te *Woerden;* als: *Ter Inleiding tot de volgende stukken van* LUTHER, *over den marteldood van twee monniken van het Augustijner klooster te Antwerpen*, JOHANNES ESCH *en* HENDRIK VOES. 1. LUTHER's *lied op den marteldood van* JOHANNES ESCH *en* HENDRIK VOES. (*Vrije overzetting van hetzelfde lied door* SCHULTZ JACOBI.) 2. LUTHER's *brief aan de Chris-*

tenen in Holland, Braband en Vlaanderen. 3. LUTHER'S *brief aan* LAMBERTUS THORN. *Iets over* LUTHER'S *Kerkgezang.* II. *De godsdienstige Onderwijsboekjes bij de Nederlandsch-Luthersche Gemeenten,* door SCHULTZ JACOBI. III. *De Geschiedenis der Evang.-Luthersche Gemeente te Utrecht*, door DOMELA NIEUWENHUIS.

Het komt Ref. voor, dat eigenlijk de twee laatste stukken tot de geschiedenis der Nederlandsche Evangelisch-Luthersche Kerk behooren, en het *eerste* met zijne onderdeelen geene of slechts eene vrij verwijderde betrekking op dezelve heeft. Het *tweede* is dan eene *Historia Litteraria*, hier en daar met eene korte beoordeeling der betrekkelijke waarde der Nederlandsch-Luthersche onderwijsboekjes, die er, van LUTHER'S *Catechismussen* af, tot aan de *Handleiding van* HELPER SESBRUGGER, Predikant bij de Hersteld-Lutherschen te *Amsterdam*, in 1838, uitgekomen zijn. Het *derde* stuk is eene beknopte en niet onbelangrijke Geschiedenis der Evangelisch-Luthersche Gemeente te *Utrecht*, van derzelver eerste opkomst af, tot aan de intrede van den Schrijver aldaar, op den 14 Mei 1837. Zeer geschikt voor het oogmerk der Verzamelaars zijn zulke afzonderlijke Geschiedenissen als zij met onpartijdigheid en oordeel geschreven worden, om daarna tot bouwstoffen voor eene algemeene Geschiedenis te dienen. Mogen dus anderen, die hiertoe in staat zijn, door dit voorbeeld opgewekt worden, om dergelijke en andere belangrijke bijdragen te leveren, en alzoo het nuttige doel der Verzamelaars te helpen bereiken!

Iets over de genees- en heelkracht van het koude water. Opgedragen aan een ieder, die nog iets voor zijne gezondheid, en vooral voor de gezondheid zijner kinderen over heeft. Te Nijmegen, bij J. F. Thieme. 1839. *In gr. 8vo. 87 bl. f* :-70.

Uit een aantal Duitsche volksboeken en geschriften, over

het op den titel vermelde onderwerp in het licht verschenen, vervaardigde de Heer B. MEYLINK dit beknopt, doch zaakrijk geschrift, op verzoek van den Weleerw. Heer O. G. HELDRING, met de kennelijke bedoeling, om de heilzame uitwerkselen, der toepassing van het koude water in het algemeen, en van het bronwater in het bijzonder, hier te lande minder algemeen bekend, bekend te maken en aan te prijzen.

De Redactie van dit Tijdschrift toonde bereids, door de opname van het stukje des Heeren ROËLL, *Med. Doct.* te *Nijmegen*, de Waterkuur te *Boppart aan den Rijn*, belang in de zaak zelve te stellen, en hetgeen aldaar, in N°. X van het *Mengelwerk*, bl. 494 e. v., betrekkelijk *Boppart* en Dr. SCHMITZ werd medegedeeld, ontleent eene nieuwe aanbeveling in alwat, in het boven vermeld werkje, omtrent de geneeswijze van den Landman PRIESZNITZ, te *Gräfenberg*, meer omstandig is medegedeeld, en waarvan de ernstige behartiging niet genoeg kan worden aanbevolen.

De aardrijkskundige ligging van ons Vaderland gedoogt, wel is waar, de toepassing der dusgenoemde gietbaden, die door bergachtige streken *in natura* worden daargesteld, niet; dan het ontbreekt ons niet aan bronnen en beken, die, door derzelver koel en helder water, voor het bedoelde gebruik, ter heeling en genezing, allezins geschikt mogen gekeurd worden; en in allen gevalle zal de oppervlakkigste inzage van het onderhavig geschrift overtuigend doen zien, van welk een onberekenbaar nut de uit- en inwendige aanwending van het koude water te achten zij tot het bewaren der gezondheid en het voorkomen of genezen van ziekten en kwalen.

Wenschelijk ware het, dat bekwame Genees- en Heelkundigen in ons Vaderland zich geliefden te verledigen tot een bedaard en onpartijdig onderzoek, of en in hoeverre het gebruik van onze inlandsche stroomen, beken en bronnen, bij sommige voorkomende ziektegevallen, van eene heilzame uitwerking zoude kunnen gekeurd worden. Intusschen is aan de weldadige uitwerkselen van het water,

in deszelfs natuurlijken en onbedorven toestand, geen twijfel te koesteren, en verdient het inwendig gebruik, als drank en dorstbevredigend middel, verre de voorkeuze boven het warme water, waarop koffij of thee worden afgetrokken.

Na de lezing van dit stukje zal de vraag: »wat men den »arbeidenden man zal te drinken geven, waar men hem »de borrelflesch, vooral wanneer men hier aan het mede»gebruik van goed en voedzaam bier denkt, ontneemt?" wel niet moeijelijk te beantwoorden zijn, en, ook uit dit gewigtig oogpunt, wenschen wij het boekje in veler handen. De spotternij, die de zaak, welke zij in hare bescherming nam, gewonnen rekent, wanneer zij, door kwinkslagen en laffe aardigheden, den lachlust vermogt op te wekken, zal gewis ook *dit* geschrift niet ongemoeid laten; dan de bezadigde man, de achtingwaardige huisvader of huismoeder, die nog iets voor hunne gezondheid en die hunner kinderen over hebben, zullen de wenken, hier gegeven, niet onbenuttigd laten, en het gelach van ligtzinnigen met een medelijdend schouderophalen beantwoorden. Geene drogredenen zullen toch immer kunnen wederspreken, dat door PRIESZNITZ, in 1829, 45 — in 1830, 54 — in 1831, 62 — in 1832, 118 — in 1833, 206 — in 1834, 256 — in 1835, 305 — en in 1836, 440 lijders te *Gräfenberg* behandeld zijn. Vanwaar die vermeerderde toeloop, die, in een tijdvak van *zeven* jaren, tot *tienmalen* zich verdubbelde, indien de uitkomsten der toegepaste geneeswijze niet tot derzelver aanbeveling geleid hadden? (*) En is de toepassing van een zoo eenvoudig

(*) Onder deze gelukkige uitkomsten mag de volkomene genezing van den *Vrijheer* VON FALKENSTEIN teregt geteld worden. Een gezwel aan de knie en daaruit vervolgens ontstane wonden deden dezen lijder te vergeefs al de gewone middelen der Genees- en Heelkunde, door de bekwaamste handen toegepast, beproeven. De amputatie des beens werd ten laatste, als éénig middel van behoud, voorgeslagen, toen de ongelukkige tot het beproeven der Waterkuur te *Gräfenberg* besloot — zijne wonden zag genezen — zijn been behield — volkomen herstelde, en zijne

middel, onder den Goddelijken zegen, ter wegneming van vele gebreken en kwalen, zoo bijzonder proefhoudend bevonden; wat mag men dan niet ook van deszelfs doeltreffend gebruik in den gezonden toestand des ligchaams verwachten? Ter bevordering hiervan moge de verspreiding van dit nuttig werkje, en deszelfs algemeene behartiging, in ruime mate verstrekken! Aan Genees- en Heelkundigen, aan Onderwijzers der Jeugd en Leeraars van de Godsdienst, maar bovenal aan Ouders en Opvoeders kan de lektuur van hetzelve belangrijke wenken opleveren, eene zorgvuldige overweging en een onbevooroordeeld onderzoek overwaardig.

---

plaats, als Luitenant bij de Koninklijke Pruissische Garde, hernemen kon.

Grondbeginsels der bijzondere Natuurkunde van den Mensch, ten dienste van de Clinische Scholen en toekomstige Plattelands-Heelmeesters. Door A. A. SEBASTIAN, *Hoogleeraar in de Geneeskunde. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr. 8vo. VIII en* 378 *bl. f* 3-60.

Blijft in elke wetenschap het *ware*, hoe gering het ook wezen moge, als eene vaste kern bestaan, het *omhulsel* wordt door den wissel der tijden menigwerf zeer gewijzigd. Leerboeken, die tot het opsporen der waarheid den weg moeten wijzen, daarbij echter, zoo veel dit mogelijk is, den omvang der wetenschap behooren aan te toonen, verkrijgen door het laatste eene zekere betrekkelijke waarde, naar den tijd, waarin zij het licht zien. Wat zij ter uitbreiding, ter betere toelichting van de waarheid bijdragen, blijft een onvervreemdbaar eigendom, verzekert hun eene blijvende waarde; maar onder dezen arbeid, bij de ruimte der stof, bij de beperktheid der menschelijke krachten, bij de kortheid des levens, hoe veel moet ook de ijverigste man te kort schieten! hoe veel moet hij als onafgedaan

laten, omdat, indien het hem ook gegund werde, het geheel der wetenschap te overzien, hij meestal van het werk afgeroepen wordt, lang vóór dat hij de zich voorgestelde taak ten einde kan brengen, en zonder dat hij, met den besten wil, het zoo verre heeft kunnen brengen als zijn oog reikte, bij tekortschieting in de daartoe noodige krachten. Wat hij onafgewerkt moet laten, geeft den opvolgers doorgaans aanleiding, om, zeer onbillijk, niet de omstandigheden, maar den persoon te beschuldigen, niet gedachtig, dat eerlang hetzelfde lot hen treffen zal. En hetgeen de voorganger onafgedaan heeft moeten laten, levert hun juist stof en gelegenheid, om als met een nieuw werk wederom te kunnen optreden. Op geenen arbeid drukken deze omstandigheden meer, dan op dien, welke aan het zamenstellen van leerboeken besteed wordt. De opsteller, indien hij is zoo als hij behoort te zijn, wendt alle pogingen aan, om zijn werk op de hoogte der wetenschap van zijnen tijd te brengen. Somwijlen sluimert hij onder de zoete begoocheling, dat dit hem inderdaad gelukt is, en somwijlen treft hem nog bij het leven de treurige ondervinding, zichzelven als overleefd te hebben, door de wetenschap reeds verder dan zijn tijd gevorderd te zien. Hoe het gaan moge, vroeg of laat verdringt de arbeid van eenen anderen zijn werk. Het is niet meer op de zoogenoemde hoogte der wetenschap; zij wordt thans anders voorgesteld; de vorm is verouderd, de taal veranderd, het omhulsel is zoo vreemd geworden, dat men voor dit alles terugdeinst, als om met een' grootvaderlijken rok in een' *fashionablen* kring te verschijnen. Wien lust het, door zulk een' verouderden bajert heen te zwoegen, om de zeer enkele sprankjes van het vroegere genie, als verspreid stofgoud, uit het verre uitgestrekt rivierzand op te sporen?

Gelukkig, dat de Schrijvers van handboeken meestal zoo min aan de toekomst schijnen te denken, als de aanleggers van verzamelingen; en wanneer hun zulk eene gedachte soms voor den geest mogt zweven, dan vertoont

zich de oude CATO, als een bemoedigende Genius, voor hunne verbeelding, alsof hij ook tot hen zeide:

Serit arbores quae alteri saeculo prosint.

Wat er van zijn moge, dit staat vast, dat elk, die, van de noodige bekwaamheid voorzien, een leerboek schrijft, een verdienstelijk werk verrigt, waarvan echter de verdienste niet dadelijk, niet altijd even duidelijk blijkt. Het is veeltijds een arbeid, meer geschikt, om in het verborgene nut te stichten, dan voor de wereld roem te bejagen. Hij, die een leerboek schrijft, zoo als het behoort te wezen, kan noch mag naar glinsterende ontdekkingen streven, behoort geene schitterende *theoriën* als vaste waarheden voor te stellen. Het najagen van het nieuwe mag zijn doel niet wezen, hij moet meer tot het oude, tot het reeds meermalen gezegde zich bepalen, meer de lichtende punten, de waarheid van het oude als op nieuw aanwijzen, om zoo, door het betoog, dat er, ondanks *alle* bijwerk, eene blijvende waarheid is, den moed op te wekken, om in het streven naar waarheid te blijven volharden. Eene kleine bijdrage tot bevestiging der waarheid is meer waard dan duizende der schitterendste hypothesen, die in veelkleurig schoon, in het licht der zon, henendrijven, maar onder ineenvloeijing der kleuren spoedig barsten, wanneer menigeen een scherp bijtende druppel vochts verblindend in de oogen spat.

De Schrijver van dit handboek, vroeger (1836) uitgegeven in het Latijn, heeft, behalve het reeds gezegde, *nog* daarenboven een verdienstelijk werk verrigt, doordien hij in eene bestaande behoefte voorzien heeft. Sedert geruimen tijd mist men in onze taal eene gepaste handleiding tot de beoefening der Natuurkunde naar den tegenwoordigen stand der wetenschap. BLUMENBACH, door hoe vele verbeterende handen hij in ons land ook is gegaan, is niet meer voor de tegenwoordige behoefte berekend. RICHERAND was, ook in onze taal overgebragt, tot dusverre steeds meer lees- dan leerboek.

Gaarne zouden wij den Schrijver, door elk Hoofdstuk heen, als op den voet volgen, en bij dezen en genen § stilstaan; maar wij zouden voor een Tijdschrift, niet geheel aan de Geneeskunde gewijd, te uitvoerig worden. Hij heeft, na eene korte voorbijgaande Inleiding, de *bijzondere Natuurkunde* in twee Boeken beschreven. In het eerste behandelt hij de verrigtingen, door welke ons eigen ligchaam behouden (in stand gehouden) wordt. Het tweede behelst de verrigtingen ter voortplanting van het menschelijk geslacht. In elf Hoofdstukken, waarvan enkele nog weêr verdeeld worden, gaat hij alles na, wat er omgaat, van het oogenblik der wording van den mensch, tot dat hij als wereldburger het licht ziet. Uit den aard der zake moest de Schrijver hier zich zeer bekorten. Van § 888—1111 moet alles behandeld worden, hetwelk tot dit onderwerp betrekking heeft; een onderwerp, buitengewoon rijk, steunende op enkele bewezene daadzaken, maar overvloeijende van oneindig veel meer nog onbewezene vooronderstellingen.

Het eerste Boek, wordt in twee deelen gesplitst. Deel I. beschrijft die verrigtingen van het menschelijk ligchaam, welke men verrigtingen der bewerktuigde ligchamen noemen kan. Hier kon de Schrijver als op een meer bekend gebied verkeeren. Hij heeft dan ook het bekende zeer wel uiteengezet, en den leerling tevens niet geheel onkundig gelaten van de nieuwste nasporingen. Hij heeft ons, gelijk de verdienstelijke Amerikaansche Geneesheer BEAUMONT, hier en daar een' blik in het inwendige van den mensch vergund.

Moeijelijker taak viel den Schrijver te beurt bij de overweging der dierlijke verrigtingen, die zich evenwel niet alleen bij het dier bepalen. Zij beschouwen den mensch als *dier*, maar onder de dieren eene éénige soort vormende: den redelijken mensch (*homo sapiens*, L.). Levert het onderzoek naar de deelen, door welke hij met het dier voelt en zich beweegt, indrukken ontvangt en op dezelve terugwerkt, reeds swarigheden op, nog grooter worden deze, wanneer de wijsgeerige natuuronderzoeker ook zijne

zucht tot uitlegging en verklaring aan 's menschen redelijke uitingen bot wil vieren. Wilden wij hier eene aanmerking maken, het zou deze zijn, of de Schrijver somwijlen niet eene al te hooge vlugt genomen hebbe? of menig leerling hem wel zal kunnen volgen?

Over het algemeen kan men zeggen, dat de Schrijver zich op beknoptheid heeft toegelegd, zonder doorgaans de duidelijkheid daardoor eenige belangrijke afbreuk te doen. Hij heeft zelfs aan sommige onderwerpen nog eene uitbreiding weten te geven, waardoor weinig meer omtrent dezelve voor het oogenblik te zeggen overblijft; ofschoon men op enkele plaatsen zou kunnen aanwijzen, dat door grootere uitvoerigheid, aan eenig onderwerp besteed, een ander daarbij soms te zeer heeft moeten zaamgedrongen worden. Daarbij heeft de Schrijver ongemeene schranderheid in het behandelen van betwiste punten aan den dag gelegd, de gevoelens van partijen zeer duidelijk uiteengezet, en hier en daar het zijne met zoo veel omzigtigheid daartusschen gevlochten, dat hij meestal door geene der partijen op goede gronden kan worden aangevallen. Vooral in de Latijnsche uitgaaf is de voorstelling der zaken en de aphoristische vorm dikwijls bijzonder wel gelukt; in de Hollandsche uitgaaf of vertaling geeft dit wel eens aanleiding tot eenige stroefheid in sommige §§. Men bedenke echter steeds bij het gebruiken van dit werk, dat het geen boek ter verlustiging, maar eene handleiding tot hooger onderwijs moet wezen, waar het niet zoo zeer op sierlijkheid, als wel op bevattelijke voorstelling der waarheid aankomt. Naar dat doel heeft de Schrijver niet te vergeefs gestreefd. (*)

(*) Onder het lezen hebben wij eenige aanmerkingen, hier volgende, opgeteekend, welke, bij eene herziening, den Vertaler ter overweging aangeboden worden:

§ 54. gegraveerd, beter: gegroefd.

§ 54. met eene naald gemaakt, b. geprikte.

§ 76. volmaakter, b. meer ontbonden.

§ 95. de gal hoopt zich in de galblaas op, b. de gal vloeit naar —.

Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs, depuis le retour des Héraclides jusquà la domination des Romains; par P. VAN LIMBURG BROUWER, Professeur à l'Université de Groningue, etc. Tome. III. à Groningue, chez *W. van Boekeren*. 1839. 8vo. 309 pag. *f* 3 - :

De geleerde Schrijver van de Geschiedenis der zedelijke

---

§ 108. beginselen, b. overblijfsels.
§ 116. Zoude er wezenlijk in den blinden darm nog chylvorming kunnen plaats hebben?
§ 120. uitademing, b. gasachtige uitwaseming.
§ 126. omlaag gaat, b. daalt.
§ 128. *lymfe* zoude door *wei* kunnen vertaald worden.
§ 149. door het woord huid, in tegenoverstelling van opperhuid, kon lederhuid vervallen.
§ 175. versterkt, b. gezuiverd of ververscht.
§ 269. zwemt, b. drijft.
§ 300. op haren eersten loop, b. bij haren eersten doortogt.
§ 302 en 3. versterken, b. vernieuwen, zuiveren of dergel. verg. ook § 370.
§ 304. klaar, b. gereed.
§ 345. beesten, b. dieren.
§ 382. krachten en vermogens, b. eigenschappen.
§ 406. der voor door.
§ 442. gevlecht, b. vlecht.
§ 524. geopend, l. gesloten.
§ 590. stang, b. schietstok of boom.
§ 600. volvoeren, b. volbrengen.
§ 622. sterkte, b. kracht.
§ 642. aanvoeren, b. overbrengen; verg. ook § 844 en 859.
§ 672. taster, b. passer.
§ 679. vorming, b. maaksel.
§ 680. versterkt, b. scherper wordt.
§ 781. zwaarhoorende, b. hardhoorende.
§ 857. in welke deelen, b. in hoe verre.
§ 884 en volg. voor *individu* kan doorgaans voorwerp gebezigd worden.
§ 891. omhoog gaan, b. rijzen.

en godsdienstige beschaving der *Grieken* vervolgt in dit Deel zijn onderwerp op eene geregelde wijze. Hij opent het XIVde Hoofdstuk met gepaste algemeene aanmerkingen over den invloed der wetgevers, staatsmannen, dichters, wijsgeeren, en dienaars van de Volksgodsdienst op de zedelijke godsdienstige ontwikkeling der bewoners van *Griekenland*, welks uiteenzetting een' geleidelijken overgang van het tafereel hunner zedelijke, tot dat van hunne godsdienstige beschaving moet uitmaken. De invloed van deze of gene personen, vooral van schrijvers en wijsgeeren, geschiedkundig aan te wijzen, is geene gemakkelijke taak, omdat daarvoor meestal de gegevens ontbreken. Men kan meer aantoonen, hoe die, volgens den aard hunner schriften en leerstellingen, moest en kon geweest zijn, dan wel, hoe die werkelijk was.

Met de wetgevers daarentegen is zulks minder moeijelijk, en de Schrijver kon zich hier beroepen op hetgeen hij hieromtrent reeds in het eerste Deel, omtrent de wetgevingen van LYCURGUS, DRACO, SOLON, CHARONDAS en ZALEUCUS, heeft aangemerkt: hunne voorschriften hadden een' onmiddellijken invloed op de zeden des volks, vooral die van den *Spartaanschen* wetgever, wiens instellingen op eene onpartijdige wijs beoordeeld worden, en waaromtrent de Schrijver geenszins in de bewondering van PLUTARCHUS en andere oude en hedendaagsche Auteuren deelt. Doch men moet hier in het algemeen, om niet eenzijdig te oordeelen, zich in den geest der *Grieksche* oudheid verplaatsen, en nimmer vergeten, dat hier de mensch in den Staat als burger alleen waarde bezat, en dat het echt menschelijke in alle opzigten te beseffen voor eene latere, namelijk de Christelijke beschaving, was bewaard.

Het *Amphictionische* verbond, dat een' voornamelijk godsdienstigen, doch tevens ook een' staatkundigen invloed uitoefende, was één band, die de volken van *Griekenland*, bijzonderlijk die van den *Dorischen* stam, min of meer vereenigde, en die, in de vroegere tijden, een zeker heilzaam gezag uitoefende; hetgeen ophield, toen eerst

Athene, naderhand *Sparta* en eindelijk PHILIPPUS en ALEXANDER de *hegemonie* en de opperheerschappij in *Griekenland* verkregen. Even heilzaam was ook eens de invloed van den *Areopagus* te *Athene*, vóór dat die voortreffelijke regtbank door PERICLES in derzelver gezag geknot was. Deze instelling handhaafde het regt en beschermde de zeden tegen verval, en de wetten tegen de afwijkingen van eene soms teugellooze volksregering.

Dat de opvoeding, die bij de *Grieken* meestal openbaar en zelden bijzonder was, van den grootsten en onmiddellijksten invloed op hunne zedelijke en godsdienstige beschaving was, behoeft bijna geen betoog; de Schrijver geeft hieromtrent zeer juiste aanmerkingen, en doet vooral den prijs, dien de *Grieken*, vooral de *Spartanen*, op de ligchamelijke opvoeding en de gymnastische oefeningen stelden, duidelijk uitkomen. Dicht- en toonkunst maakten ook een groot deel der *Grieksche* opvoeding uit.

Dat de groote staatsmannen en veldheeren, als PISISTRATUS, die, hoezeer hij tiran, of onwettig heerscher, was, met menschelijkheid en regtvaardigheid den *Atheenschen* Staat bestuurde, dat vooral PERICLES, die veertig jaar het roer van staat in handen had, eenen heilzamen invloed op hunne medeburgers hadden, zal niemand betwisten. Zoo ook hadden zulks THEMISTOCLES, CIMON, CONON, AGESILAUS, ARISTIDES, EPAMINONDAS, TIMOLEON en vele anderen; terwijl ALCIBIADES, LYSANDER, CLEON, door schadelijk voorbeeld en gezag, niet dan heilloos op de zeden en de daden huns volks konden werken.

Niemand onder de *Grieken* heeft eenen grooteren invloed dan ALEXANDER, de zoon van PHILIPPUS *van Macedonië*, op hen kunnen uitoefenen. Meester van bijna geheel *Griekenland*, dat zich tegen zijn gezag niet meer durfde verzetten, nadat *Thebe* verwoest was, overwinnaar van het *Perzische* rijk, en zijne heerschappij in drie werelddeelen uitbreidende, was hij onwederstaanbaar. Hij bragt de *Grieksche* beschaving in *Azië* en *Egypte* over, en opende voor de menschelijke ontwikkeling een' nieuwen

tijdkring; doch het schijnt ons toe, dat hij door den Schrijver uit een al te voordeelig licht beschouwd wordt. ALEXANDER moge veel dapperheid, bekwaamheden, moed en andere deugden aan den dag gelegd hebben, zijne overdreven roem- en eerzucht heeft hem spoedig, nadat hij het toppunt zijner grootheid bereikt had, van het regte spoor doen afdwalen. Wat werd hij eindelijk, toen hij zich voor den zoon van JUPITER AMMON uitgegeven had, meer dan Oostersch despoot, die, aan wellust en brasserij overgegeven, de eigenhandige moordenaar zijns vriends CLYTUS werd; die het paleis van *Persepolis* in brand stak; en door zijne buitensporige leefwijs zijne loopbaan verkortte, of als het slagtoffer der geheime wraak zijner eigene veldoversten viel! Indien ARISTOTELES geen waardiger leerling dan ALEXANDER gehad heeft, heeft zijn onderwijs even zoo min als dat van SOCRATES, indien hij geene andere kweekelingen dan CRITIAS en ALCIBIADES had gehad, weinig heilzame vruchten gedragen. *Het* meeste van het goede, dat ALEXANDER, als gelukkig veroveraar, gesticht heeft, lag buiten zijne bedoeling, en was slechts het noodzakelijke gevolg van hetgeen hij voor zijn' eigen' roem en grootheid verrigtte.

In het XVde Hoofdstuk vinden wij den *Groningschen* Hoogleeraar op eenen door hem geliefkoosden bodem, namelijk op dien van de *Grieksche* dichtkunst, waarvan hij ons de zedelijke schoonheden zoo welsprekend heeft doen kennen. De *Grieken* waren ook bij uitstek gevoelig voor het poëtisch schoon, en hierom hadden zij eene rij dichters, zoo als geen ander volk kan aanwijzen. Deze vonden dan ook den grootsten ingang onder alle standen, en hunne zangen zweefden over aller lippen; hun invloed was onbeperkt en alvermogend. Vooral was zulks het geval met de gedichten van HOMERUS, die, nadat zij door PISISTRATUS bijeenverzameld waren, vooral te *Athene*, volkseigendom werden, en tot grondslag van het onderwijs der jeugd werden gebruikt. Zij waren voor de *Grieken* heilige schriften, door de Goden ingegeven, en eene onfeilbare bron van wijsheid en van alle soorten van weten-

schappen en kundigheden. — Hoewel minder, hadden toch andere dichters, zoo als ARCHILOCHUS, TYRTEUS, ALCMAN, HESIODUS, en vooral de fabeldichters waaronder ESOPUS de voornaamste plaats bekleedt, eenen grooten invloed op het gemoed hunner tijdgenooten en der volgende geslachten, even als de meer zedekundige gedichten van SOLON, SIMONIDES en THEOGNIS. De lierdichter PINDARUS blonk als eene ster van de eerste grootte, en zijn roem vervulde geheel *Griekenland*. Maar nog onmiddellijker werkten de treurspeldichters, vooral het gulden drietal ESCHYLUS, SOPHOCLES en EURIPIDES, op de harten der toeschouwers hunner kunstgewrochten. Het is opmerkelijk, dat EURIPIDES in de schatting der *Grieken* de voorkeur boven de twee anderen verkreeg, waarvan de oorzaak door den Schrijver met veel juistheid aangewezen wordt. De blijspeldichters, en vooral ARISTOPHANES, waren niet minder vermogend op den geest van een volk, dat zoo zeer op bijtende scherts, als de *Atheners*, gesteld was. Het *Grieksche* blijspel van het eerste tijdperk, of de oude comedie, had bovendien een' staatkundigen invloed en gewigt. Na ALEXANDER scheen de bronader der oorspronkelijke *Grieksche* dichtkunst niet meer te kunnen vloeijen; bewondering en navolging der voortbrengselen van een vroeger tijdperk traden in de plaats van de bezielde zangen der oude volksdichters. CALLIMACHUS en THEOCRITUS verdienen echter nog genoemd te worden. De invloed der dichters op de zedelijke ontwikkeling des volks hield allengskens op. — Wij houden dit Hoofdstuk voor een van de best geschrevene van het doorwrochte werk, van hetwelk wij thans verslag doen.

Wij kunnen den kundigen Schrijver niet volgen in al de bijzonderheden, welke hij, omtrent den invloed der *Grieksche* wijsbegeerte op de zedelijke en godsdienstige beschaving des volks, in het XVIde en XVIIde Hoofdstuk ontwikkelt. Zijne algemeene aanmerkingen hierover zijn juist. De invloed der wijsbegeerte bepaalde zich niet alleen tot de wijsgeeren, hetgeen door het voorbeeld van HERODOTUS en DEMOSTHENES gestaafd wordt. Men kan de

zeven wijzen van *Griekenland* als deszelfs eerste praktische wijsgeeren aanzien. Zij hadden veel overeenkomst met de oude volksverlichters van den heldentijd. Even als zij, trokken zij hunne leerstellingen in korte en kernachtige spreuken te zamen. Eindelijk verschijnen THALES en de *Ionische* school, PYTHAGORAS en het *Pythagorisch* verbond in *Groot-Griekenland*, en na den val van hetzelve de *Pythagorische* wijsgeeren, die zijne leer tot in den tijd van PLATO voortplantten. Groot was de invloed van de leer van PYTHAGORAS en van het verbond, hetwelk hij stichtte; en men vindt hieromtrent zeer gegronde aanmerkingen; onder anderen, dat men onderscheid tusschen de school van dezen wijsgeer en het *Pythagorische* bondgenootschap moet maken: de eerste was van eenen bespiegelend godsdienstig-zedelijken aard, het andere van een staatkundig-zedelijk karakter; toen dit op eene gewelddadige wijze vernietigd werd, bleef de andere nog langen tijd voortbestaan. Vervolgens wordt er van de *Eleatische* school, van XENOPHANES, PARMENIDES den ouderen en ZENO gesproken; wier invloed zich vooreerst tot hunne leerlingen bepaalde, hoezeer zij echter aanleiding gaven tot de verdeeling der *Grieksche* wijsbegeerte in twee tegenover elkander staande takken.

Het misbruik der *Eleatische dialectica* bragt de wijsbegeerte van *de logen en* der onregtvaardigheid voort, in de personen en leerstellingen der *Sophisten* verwezenlijkt. De heillooze invloed van hun te koop geveild onderwijs, wordt door het voorbeeld van ISOCRATES gestaafd. Het oordeel van den Schrijver over de *Sophisten* GORGIAS, PROTAGORAS, PRODICUS, THRASIMACHUS en anderen is gestreng, maar niet onregtvaardig. Hij stelt hier de wijsbegeerte van de waarheid en de deugd in den persoon van SOCRATES tegenover; de geest van zijne leer en leerwijze wordt uitvoerig ontwikkeld, en aangetoond, dat zij door hunne populaire strekking van den onmiddellijksten invloed op het *Atheensche* volk zijn moesten. Vervolgens werden zijne leerlingen XENOPHON en PLATO in hunne verschillende waarde beschouwd, de eerste als verstandig en deugdzaam man, de andere als eenen wijsgeer, bij wien de bespiegeling de hoogste vlugt nam. Het onderscheid tusschen de wijsbegeerte van SOCRATES en PLATO wordt in bijzonderheden aangewezen. In den laatsten vereenigden zich al de schitterende eigenschappen van het *Grieksche* volkskarakter; diep gevoel voor het schoone, eene levendige en rijke verbeeldingskracht, dichterlijk vernuft en fijne scherpzinnigheid. PLATO is de *Grieksche* wijsgeer bij uitnemendheid. Hij heeft dus zeer groote verdiensten omtrent de zedelijke en godsdienstige

beschaving der *Grieken* niet alleen, maar ook omtrent die der oudere en hedendaagsche volken.

Onder al de leerlingen van PLATO munt voornamelijk ARISTOTELES uit. Door hem verkregen bijna al de takken der wijsbegeerte hunnen wetenschappelijken vorm. Zijn invloed was even groot als, zoo nog niet grooter dan die van zijnen meester, dien hij echter niet altijd begreep en soms hard en partijdig beoordeelde. Hij was de stichter van eene school, die tot op DESCARTES voortduurde, en nimmer heeft zich een wijsgeer van zoo een voortdurend gezag en heerschappij kunnen meester maken. Hij bevorderde in eene hooge mate de zedelijke en verstandelijke beschaving, en de Schrijver verdedigt hem ook met grond tegen de beschuldiging, hem wel eens omtrent zijne godsdienstige gevoelens gedaan.

De zedeleer van SOCRATES werd door twee zijner leerlingen, ANTISTHENES en ARISTIPPUS, op eene tegenovergestelde wijze overdreven. De een zocht het hoogste goed alleen in de *deugd*, de andere alleen in het *geluk*. De *Cynische* wijsgeeren waren het, welke de eerste leer volgden, (waaronder DIOGENES zich onderscheidde) en die, om hunne verachting van alle welvoegelijkheid en geriefelijkheden des levens, meer aanleiding tot spot gaven, dan tot navolging van hun voorbeeld uitlokten. Later verkreeg de grondstelling van ANTISTHENES een' waardigen voorstander in ZENO, het hoofd der *Stoïcijnsche* school, wiens strenge begrippen van de deugd en zedelijkheid bij de *Grieken* minder ingang vonden, dan de leer van EPICURUS, die zich beter met den lust tot zinnelijkheid, weelde en gemak liet overeenbrengen. Voorzeker heeft geen wijsgeer meer invloed dan deze uitgeoefend, maar ook tevens meer deel gehad aan de verbastering der zeden, die zijne leerlingen met het masker van eene verfijnde levenswijsheid wisten te vermommen. Die verbastering werkte ook wederkeerig op de wijsbegeerte. Verzwakt en ontaard in hare zedelijke beginselen, verviel zij onder PYRRHO, wat het bespiegelende gedeelte aangaat, tot het *Scepticismus*, hetgeen ook tot de volgelingen van PLATO, in de middelbare en nieuwere Akademie, oversloeg. Het *Stoïcismus*, minder voor het *Grieksche* dan voor het *Romeinsche* karakter geschikt, zoude eerst ten tijde van den ondergang der vrijheid, en onder de bloedige overheersching der Keizers, deszelfs krachtigen invloed ten toon spreiden.

Indien wij van deze uitvoerige Hoofdstukken de slotsom in korte woorden zamenvatten, zien wij daaruit, dat de wijsbegeerte, wat

het bespiegelende gedeelte aangaat, haren invloed, over het algemeen, niet ver buiten den kring van de bijzondere leerlingen der wijsgeeren uitstrekte. Hunne gevoelens werden meestal, zoo als het nog tegenwoordig gaat, door het volk en de overheden misverstaan of in het geheel niet begrepen. De wijsgeeren zoo wel als de *Sophisten* werden verdacht, somtijds beschuldigd, gebannen en ter dood veroordeeld. Wie denkt hier niet aan ANAXAGORAS? Wien staat niet de gifbeker van SOCRATES voor den geest? Werden de *Sophisten* DIAGORAS en PROTAGORAS vervolgd, zelfs een PLATO en ARISTOTELES vonden het geraden, voor een' tijd hunne vaderstad te verlaten. — De invloed, dien de zedelijke leerstellingen der wijsgeeren hadden, was des te grooter. Zij waren eenigen tijd het tegengift tegen het deugdondermijnend onderwijs der *Sophisten*; maar zij werkten tevens ook mede, om het geloof aan de Volksgodsdienst te verzwakken, waaraan een EUHEMERUS den laatsten slag toebragt. — Men hoeft wel eens aangemerkt, dat de verdienstelijke Schrijver eenigzins vooringenomen tegen PLATO en zijne leer zoude wezen; men behoeft slechts te lezen hetgeen hij hier over dezen wijsgeer zegt, om van het tegendeel overtuigd te zijn.

De twee volgende Hoofdstukken, het XVIIIde en XIXde, maken den overgang uit tot de nadere behandeling van de geschiedenis der godsdienstige denkbeelden en beschaving des *Griekschen* volks. Zij handelen over de priesters en de verklaarders van den Goddelijken wil. De oudste wijsgeeren van dit tijdvak vervulden dikwijls deze beide hoedanigheden. Zij hadden hierin veel overeenkomst met de wijzen van den heldentijd. Zij bezaten alleen eenige kennis van de natuur- en sterrekunde, en geloofden met het vermogen begaafd te zijn, om de toekomst te voorspellen, de taal der dieren te verstaan, de algemeene rampen te verwijderen of te leenigen, de ziekten te genezen, en door deze en meer andere wonderkrachten staafden zij hun gezag en hunnen invloed. Doch eindelijk veranderde het algemeen gevoelen te hunnen opzigte: men begon onderscheid te maken tusschen de wijsgeeren, de geneeskundigen en de wigchelaars, en die toovenaars en waarzeggers, die afzonderlijk hun bedrijf uitoefenden en het land afliepen. Er ontstonden profeten en wigchelaars, die een zeker openbaar karakter hadden tegenover de zulke, die zulks niet bezaten, en die ook soms de sterrewigchelarij en het uitleggen der droomen hiermede paarden. Daarentegen waren de niet algemeen erkende waarzeggers ook buiksprekers, zwartekunstenaars, in één woord toovenaars, die door hunne vermeende betrekking tot de onderaardsche Goden alle soorten van weldadige en schade-

lijke wonderen en bezweringen konden verrigten en in het werk stellen. Het bijgeloof, dat hun den meesten invloed verschafte, was algemeen, en van de schadelijkste gevolgen voor ware godsdienstige verlichting en zedelijkheid; echter gebeurde het dikwijls, dat deze waarzeggers en toovenaars werden vervolgd en op eene wreede wijs ter dood gebragt.

De invloed, dien de erkende priesters en wigchelaars van de volksgodsdienst hadden, was in *Griekenland* zeer groot. Hoezeer zij echter de achting en den eerbied der menigte genoten, was hun gezag ver van zoo uitgestrekt en onbepaald te zijn als dat der afgezonderde Priestercasten van *Indië*, *Perzië* en *Egypte*. Nimmer vormden de priesters in *Griekenland* een' afzonderlijken stand, schoon er wel bijzondere priesterlijke geslachten bestonden. De Godsdienst was in *Griekenland* weldra aan de staatkunde verbonden, en de priesters en wigchelaars waren te gelijk staatsburgers, aan de wetten ondergeschikt, en soms ook aan de volkskeus onderworpen. Er bestond dus daar geen afzonderlijke kerk tegenover het staatsbestuur. De priesters hebben desniettegenstaande eenen grooten invloed uitgeoefend, die somtijds heilzaam en ook wel eens schadelijk was. De toenemende verbastering van zeden, en de ondermijning van het volksgeloof, door de verspreiding der gevoelens van eenen EUHEMERUS en de leerstellingen van EPICURUS, deden, op het einde van het behandelde tijdvak, dien invloed op eene gevoelige wijze verminderen.

Wij hebben met veel genoegen een kort verslag van dit deel eens werks gegeven, dat zoo vele belangrijke bijzonderheden bevat, uit de oorspronkelijke bronnen geput, en waarin de nieuwere onderzoekingen omtrent deze onderwerpen, in *Duitschland* gedaan, niet uit het oog verloren zijn. Wij zien met verlangen het vervolg van de Geschiedenis te gemoet, die ook buitenslands den roem van de grondige geleerdheid des Schrijvers kan handhaven.

Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland, door onuitgegevene Oorkonden opgehelderd en bevestigd. Door IS. AN. NIJHOFF. *IIIde Deel.* WILLEM en REINALD IV, *Hertogen van Gelre uit het Huis van Gulik. Te Arnhem, bij* Is. An. Nijhoff. 1839. *In 4to. CLXII en* 408 *bl. f* 10-50.

Aan de gulden spreuk van HORATIUS: *Festina lente!* indach-

tig, vervolgt de Heer NIJHOFF langzaam en omzigtig, maar toch met onverdroten arbeid, zijne groote onderneming, om te gelijk eene Geschiedenis en een Charterboek van *Gelderland* te leveren. Het vorige Deel, van hetwelk wij in dit Tijdschrift (1833. bl 203 en volg.) verslag deden, bragt ons zoo wel met de Geschiedenis als met de Oorkonden tot den jare 1371, of tot den dood der Hertogen EDUARD en REINALD III. In het thans aangekondigde Deel geeft de Schrijver eerst een algemeen overzigt van den toestand des Lands op laatstgemeld tijdstip, en behandelt vervolgens de Regeringen van WILLEM en REINALD IV, Hertogen van *Gelre* uit het Huis van *Gulik*, welke laatste in 1423 overleed. Een tijdvak van ruim eene halve Eeuw, levert dus de grondstof tot dit boekdeel op, en wel eene zoo belangrijke en uitlokkende stof, dat wij ons verheugen, dat haar eenen zoo bekwamen bearbeider is te beurt gevallen. In den hoogsten graad onderhoudend is vooral de Geschiedenis van WILLEM *van Gulik*, wiens echt Ridderlijke geaardheid, zucht tot avontuurlijke ondernemingen, reizen en krijgstogten, in wier aaneenschakeling schier zijne geheele regering bestaan heeft, dan ook eene treffende stof voor den Geschiedschrijver opleveren. Vooral is de overwinning, welke WILLEM *van Gulik* in 1388 bij *Ravestein* op de *Brabanders* behaalde, op eene uitmuntende wijze verhaald en in het licht gesteld. Ook de karakterschetsen, zoo wel van den oorlogzuchtigen WILLEM als van zijnen vredelievenden Broeder REINALD, zijn zeer fraai uitgevallen. In één woord, men zie over dit tijdvak PONTANUS en SLICHTENHORST na, om hetgeen NIJHOFF voor de Geldersche Geschiedenis gedaan heeft naar waarde te schatten.

Het overige gedeelte van dit boekdeel bevat eenen schat van meest onuitgegeven Oorkonden, hier en daar, als in de vorige Deelen, met taal- en geschiedkundige aanmerkingen opgehelderd, waaronder vele belangrijke, als b. v. bl. 22 de verdediging van BUTKENS tegen de aantijging van SCRIVERIUS nopens een Charter van 1376, de uitvoerige aanteekeningen omtrent het Geslacht van KUIK, op bl. 108 en 126, enz. enz.

De Heer NIJHOFF vervolge dit werk met dezelfde naauwkeurigheid en volledigheid, en blijve zich langzaam haasten! Is het dan, dat de boekdeelen zich niet zoo spoedig opvolgen, als men wel wenschen zoude, — zoo slechts de innerlijke waarde van het volgende aan het tegenwoordige gelijk blijft, zullen wij althans met genoegen opmerken, dat wij met te wachten niet verloren hebben.

Ontwerp van regtstreeksche Verkiezingen en zamenstelling der Staten-Generaal in Nederland. Door Mr. T. M. ROEST VAN LIMBURG. *Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. 1839. *In gr. 8vo. 46 bl. f* :-60.

Van harte vereenigen wij ons met den lof, reeds van velerlei zijden aan dit gematigd en weldoordacht Ontwerp van regtstreeksche Verkiezingen en zamenstelling der Staten-Generaal gegeven. Het is niet de vraag, of men deze of gene bepaling niet nog beter zou kunnen maken, door wijziging of uitbreiding. Het nader onderzoek tot in alle bijzonderheden zou eerst bij de discussie over her Voorstel kunnen plaats grijpen, indien het Ontwerp als zoodanig wierd voorgedragen. Thans beschouwe men hetzelve als de uitwerking van een denkbeeld, de proeve tot bruikbaarmaking eener theorie, de aanwijzing, hoe men b. v. zou *kunnen* te werk gaan, en daardoor tevens als wederlegging met de daad van de bezwaren der zoodanigen, die of de ten uitvoer legging van het denkbeeld in ons land niet mogelijk of overtollig achten, of wel meenen, dat men geene regtstreeksche verkiezingen zou kunnen aanprijzen, veel min invoeren, zonder der omwentelingszucht (die in ons Vaderland bijna nergens bestaat) in de hand te werken.

De bekwame Regtsgeleerde toont eerst de belangrijkheid en nuttigheid aan van der burgeren bemoeijing met de aangelegenheden des Lands, door behoorlijken invloed op de keus der volksvertegenwoordigers; terwijl hij tevens bewijst, (hetgeen trouwens tegenwoordig vrij algemeen erkend wordt) hoe veel onze nog in werking zijnde Grondwet in dezen te kort schiet; hoe nadeelig dit is voor den publieken geest en voor de behartiging van 's volks belangen. Dit brengt hem op zijn eigenlijk onderwerp. » Regtstreeksche verkiezingen" (wenscht de Schrijver op bl. 23) » door al » de tegenwoordig stemgeregtigden voor de stedelijke en gemeen» telijke besturen, waarbij ieder ingezeten het meest dadelijke be» lang heeft; regtstreeksche verkiezingen voor de Tweede Kamer » door al de tegenwoordig tot Kiezers verkiesbaren, bij welke men » meer algemeene kennis onderstelt, meer bevoegdheid om over » de staatsbelangen te oordeelen, en wier getal beperkter zijn » moet, wil men groote volksvergaderingen vermijden. Het kies» regt daarbij toegekend niet alleen aan geldelijke middelen, maar » ook aan verkregene kunde, door akademischen titel gewaarborgd.

» Verkiezingen voor de Eerste Kamer aan al wat tot de factische
» aristocratie behoort.

» Zoo is aan de drie beginsels (het *monarchale*, *aristocrati-*
» *sche* en *democratische*) invloed gegeven op het Staatsbestuur,
» en middel om het (dien invloed?) wettig te doen gelden. Zon-
» der botsing, harmonisch als het ware; want geen der beginsels
» is geheel zelfstandig tegenover de andere gesteld.

» Het democratische beginsel, hetwelk men toch niet lager zal
» willen uitstrekken dan de tegenwoordige stemgeregtigden, er-
» langt eenen overwegenden invloed op de plaatselijken besturen;
» Zijn invloed is evenwel getemperd door de medestemming der
» rijkeren en der gegradueerden; zoodat men er niet ligt over-
» drijving van te vreezen heeft, al bezat het volk geene natuur-
» lijke neiging om uit hoogere standen te kiezen. — Datzelfde
» beginsel, hierbij niet beperkt, maar nog verder ademende in
» de provinciale Staten, door middel der verkiezingen voor dezelve
» door de stedelijke regeringen, en in de Eerste Kamer door mid-
» del van de benoemingen tot dezelve door eenige steden.

» Het meergegoede en geleerde gedeelte der Natie, dat gedeel-
» te, hetwelk men onjuist democratisch noemen zou en hetwelk
» nog niet onder den naam van aristocratie wordt begrepen,
» *overwigtig* in de verkiezingen voor de Tweede Kamer, wederom
» getemperd echter door de medestemming van diegenen, welke
» men onder aristocratie begrijpt.

» En eindelijk de factische aristocratie, en wel al derzelver
» takken, overwigtig in de zamenstelling der Eerste Kamer; ge-
» temperd evenwel op hare beurt door een monarchaal bestand-
» deel, de elf leden benoemd door den Koning, alsmede door
» eene democratische tint, in de leden, door de elf bevolktste
» steden gekozen."

Na nu nog het een en ander te hebben aangevoerd, komt men tot het eigenlijke Ontwerp, dat der overweging waardig is, en in 't algemeen lof verdient. Wij kunnen den Schrijver hier niet op den voet volgen, maar merken slechts aan, dat hij zoo min de leden der Eerste als der Tweede Kamer levenslang wil benoemd hebben, doch ook beide Kamers door den Koning ontbindbaar wenscht. Dat, behoudens bij enkele besloten zittingen, de debatten van beide Kamers openbaar zouden zijn. Dat de Kiescollegiën tot benoeming van leden voor de Tweede Kamer ten hoogste uit 400 leden zouden bestaan, en hunne vergaderingen houden onder voorzitting van den President der Arrondissements-regtbank, of die hem in zijne functiën vervangt; of anders van

den Kantonregter, of zijnen plaatsvervanger. Reclames worden beslist door het Provinciale Geregtshof, behoudens voorziening in cassatie, alles vrij van regt van zegel en registratie. Alle stembriefjes zijn verzegeld en ongeteekend, maar op de overhandiging kan van alle zijden naauwkeurig worden gelet. De Tweede Kamer der Staten-Generaal zou uit omstreeks 90 leden bestaan; de Eerste Kamer uit 49 leden. De Tweede telt éénen vertegenwoordiger op 30,000 zielen; in de eerste worden 11 leden benoemd door den Koning, 2 door den Hoogen Raad, 11 door de Provinciale Hoven en de Criminele Regtbank, 3 door de Akademiën (door elk éénе), 11 door de 11 bevolktste Steden, (door elke dier steden één) en eveneens 11 door de elf Ridderschappen, elke één.

Welmeenend wenschen wij, dat de Staten-Generaal, zoo haast zij in dubbelen getale zullen zijn zamengekomen, geneigd mogen zijn, ons in dergelijken geest een Verkiezingsstelsel te bezorgen; en nog sterker is ons verlangen, dat de Koning en Hoogstdeszelfs Ministers daartoe mogen medewerken, daar wij in dit laatste geval aan den goeden uitslag niet twijfelen.

Het Missisippidal, of het Westen der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, bevattende: eene Reis naar en door de Vereenigde Staten, eene algemeene beschrijving van de tot het Missisippidal behoorende gewesten, benevens wenken en raadgevingen voor hen, die zich aldaar willen vestigen. Door FRIEDRICH ARENDS. *Uit het Hoogduitsch. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1839. *In gr. 8vo. 354 bl. f* 3-:

De Schrijver verhuisde in het jaar 1833 uit *Oostfriesland* naar *Noord-Amerika*, en zette zich in den Staat van *Missouri* neder. Hij schreef dit werk, nadat hij bijna vier jaren in *Amerika* gewoond, en wel diep in het land onder *Amerikanen*. Hunne mededeelingen, gepaard met zijne eigene waarnemingen, stelden hem in staat, veel belangrijks te boek te stellen over het *Missisippidal*; terwijl hij tevens gebruik gemaakt heeft van de nieuwste en belangrijkste werken over dit gedeelte der *Vereenigde Staten*. Ofschoon de Schrijver de eerste Afdeeling van dit werk, zijne *reise* namelijk, wil beschouwd hebben als alleen geschreven voor hen, die hem kennen en derhalve eenig deel in het lot van hem en de zijnen nemen, zoo bevat echter dit reisverhaal belangrijke berigten

aangaande den overtogt der landverhuizers uit *Europa* naar *Noord-Amerika*, de voorwaarden, op welke zij overgebragt worden, hunne wijze van leven aan boord en de inrigtingen op het schip. De tweede Afdeeling bevat de *Algemeene beschrijving van het Missisippidal.* Iste Hoofdstuk. *Voorkomen van het land.* II. *De bodem.* III. *Natuurlijke voortbrengselen, delfstoffen, planten en gewassen, dieren.* IV. *Rivieren.* V. *Klimaat.* VI. *Gezondheidstoestand.* VII. *Bevolking.* VIII. *Nijverheid.* IX. *Godsdienst en openbaar onderwijs.* X. *Landmeten en verkoop van staatslanderijen.* Derde Afdeeling. *Volksverhuizing en vestiging.*

Ofschoon de trek tot verhuizing naar *Noord-Amerika*, die bij sommige naburige volken, met name de bewoners van *Grootbrittanje* en eenige deelen van *Duitschland*, zoo zeer heerscht, bij onzen landaard doorgaans niet wordt bespeurd, verdient echter dit verschijnsel de opmerkzaamheid van den beoefenaar der hedendaagsche geschiedenis. Het *Missisippidal*, in grootte het derde gedeelte van *Europa* overtreffende, is veelal het doel van deze landverhuizingen. Vooral zijn het de *Duitschers*, die aldaar de vervulling van hunne in hun geboorteland onbevredigde wenschen en behoeften zoeken. Eene beschrijving van dit gedeelte van het *Noord-Amerikaansch* Gemeenebest, gelijk dit werk die behelst, moet dus wel belangrijk zijn. Ofschoon het moeijelijk voor den *Europeaan* is, om, zonder den toegang te hebben tot zoodanige onder ons minder bekende voortbrengselen der *Amerikaansche* letterkunde, die de gestadige veranderingen, de gedurige aanbouwingen van dat land en de dagelijksche toeneming der bevolking vermelden, in alle deelen over de juistheid der beschrijving te oordeelen, komt het ons echter voor, dat wij hier meer volledige berigten ontvangen aangaande de genoemde landstreek, dan wij elders ergens in onze taal beschreven gevonden hebben. Dat de Schrijver reeds vroeger gunstig bekend was, onder anderen ook door het in 't Nederduitsch vertaalde werk: *over de Kusten van de Noordzee*, geeft reden, om zijne beschrijving voor geloofwaardig te houden. Voor lezers, die niet te zeer verwend zijn door den bloemrijken stijl en verhaaltrant der romantische voortbrengsels, is de inhoud onderhoudend genoeg. Tot eene proeve van den stijl diene het volgende uit het Hoofdstuk: *Volksverhuizing en vestiging:* » Voor den opmerkzamen mensch biedt zich een ruim veld tot nadenken aan, over de, vooral in de laatste tientallen jaren, zoo sterk toegenomene volksverhuizing uit *Europa*. Een trek, die naast *Grootbrittanje* (en daar voornamelijk in *Ierland*)

zich bijzonder in *Duitschland* openbaart, vroeger alleen in het zuidelijke gedeelte, thans echter in alle deelen van dat schoone land, en die den aldaar gerust gezeten burger zoo wel, als den geleerde aantast. Het schijnt, dat de voormalige volksverhuizingen, maar onder eene andere gedaante, in onze dagen van nieuws te voorschijn komen. In plaats dat, in langverloopene eeuwen, geheele volken in massa hunne woonsteden verlieten en met het zwaard in de vuist zich nieuwe woonplaatsen verwierven, trekken thans de menschen, hetzij ieder afzonderlijk, hetzij in huisgezinnen, ten hoogste in kleine maatschappijen, van huis, laten het zwaard aldaar verblijven, en bezorgen zich overal, waar het hun maar bevalt, door het alvermogend goud, een vreedzaam bezit van nieuwe woonplaatsen. Vooral in het tegenwoordige tiental jaren heeft de volksverhuizing uit *Europa* eene zoodanige hoogte bereikt, dat noch de geschiedenis van de Middeleeuwen, noch die van lateren tijd, een voorbeeld daarvan kunnen bijbrengen, en waarvan het getal personen dat van de twee voorgaande tientallen zamengenomen te boven gaat. Indien men aanneemt, dat in het tegenwoordige tiental jaren jaarlijks een middelgetal van tachtigduizend menschen naar de *Vereenigde Staten* en naar *Kanada* zijn verhuisd, dan hebben wij in twaalf jaren tijds reeds een millioen; en dit getal is stellig te klein, bijaldien de toekomende jaren dat van 1836 evenaren (*). Een opmerkenswaardig teeken van den tijd!"

De vertaling is over het geheel goed uitgevallen. Eene enkele maal vonden wij een Germanisme of provinciale benaming, zoo als *aaneenzwettende* en *zwetten* voor *aan elkander grenzende* en *grenzen* of *landpalen*; ook nog: » *na* dat men zelf al of niet medewerkt," voor » *naar* dat men" enz.

Wij vertrouwen, dat onze landgenooten deze bijdrage tot vermeerdering van hunne kennis aangaande een Gemeenebest, op het-

(*) Volgens het over genoemd jaar loopend rapport, door den Secretaris van Staat opgemaakt en aan het Congres ingediend, zijn er in het jaar 1836 in de *Vereenigde Staten* 76,939 vreemdelingen aangekomen, en wel bepaaldelijk uit *Grootbrittanje* en *Ierland* 47,792, uit *Duitschland* 20,142, uit *Pruissen* 5569, uit *Frankrijk* 4443, en de overigen uit andere landen; daarbij komen nog vele duizenden uit *Grootbrittanje* en *Ierland*, die regtstreeks naar *Kanada* zijn gegaan. Deze provincie bevatte in 1835 reeds 1,140,000 inwoners; de bevolking in *Opper-Kanada*, waar bijna alles heentrekt, was in de laatste vijf jaren verdubbeld.

welk ook ons Vaderland, door de Nederlandsche afstamming van een gedeelte van deszelfs leden, door handelsverkeer en gelijkheid in liefde voor de vrijheid, zoo veel betrekking heeft, met genoegen zullen ontvangen, en dat aan het werk dezelfde goedkeuring als aan des Schrijvers vroegeren arbeid ook hier te lande zal ten deel vallen.

Wel en wee. Zangen der Liefde. Te Koeverden, bij D. H. van der Scheer. 1839. *In kl. 8vo. 96 bl. f* :-90.

Komen er bijna geene aankondigingen van uitgekomene boekwerken het publiek onder de oogen, of het treft onder dezelve een of meerder bundels gedichten aan; wordt men overvoerd door den stroom van verzen, die ons tegenvloeit; en niet zelden afgeschrikt door de langgerekte en dikwijls duizendregelige verzen, die ons worden aangeboden; het kan dan wel niet anders, of het moet belangstelling wekken, wanneer ons een klein octavo boekje in handen komt, dat bij het eerste openslaan ons reeds meer dichterlijken gloed tegenwerpt, dan in sommige dier lijvige boekdeelen wordt aangetroffen. Met gespannen verwachting zette Ref. zich dus, om dit *Wel en wee*, deze *Zangen der Liefde* door te lezen; en hij moet verklaren, dat HOOFT, POOT, BELLAMY en anderen, zonder van de Ouden te gewagen, hem beurtelings voor den geest zweefden. Niet dat wij hier navolging, of voorstelling van anderer denkbeelden, aantreffen; neen! wij vinden, bij oorspronkelijkheid, hier al dat behagelijke, waardoor zich de Erotische poëzij aanprijst; dat losse en bevallige, dat natuurlijke en gemakkelijke, dat de ziel en het wezen van de gezangen der Vriendschap en der Liefde uitmaakt; dien toon, die niet alleen het luchtig *galante*, maar ook de vervoering des gevoels, kiesch, smaakvol en zielverteederend weet af te malen. Nu is het de meer weelderige en bijna gloeijend Oostersche toon, die de Muze des Dichters kiest; dan is het de meer zachte Anacreontische of hoogere, die zich in den Elegeïschen toon der treurende liefde doet hooren. Van een en ander eene proeve. Wij nemen die eerst uit het stukje, getiteld: *Wenschen.*

Ach, had eenmaal aan de oevers
Van Kedron of Jordaan,
In Sarons rozenlommer
Mijn wiegjen mogen staan:

Dan had wellicht een dichtsprank
  Van Israels Harpenaar
Mijn koude borst doortinteld
  Tot tokling van den snaar.
Dan had het Zefirzuizen
  Mijn bruine wang gekust,
En, sluimerende op rozen,
  Me in zoeten slaap gesust.
Dan was, na 't zonnedalen,
  In 't middernachtlijk uur,
De Hemel mij als tente,
  Met goudgestikt azuur.
Dan zou, als balsemdrupplen,
  De honig der woestijn
Mijn dorren mond verkwikken,
  Mijn tong tot laafnis zijn.
Dan zag mijn oog, o Liban!
  Het glinstren van uw top,
En Hermons sneeuwvalleijen,
  Bethesdaas zilverdrop.

De Dichter gaat alzoo verder voort, tot dat, het Zuiden en het Oosten zijne wenschen niet bevredigende, hij op het Noorden terugkomt, en zingt:

O Toch blijft voor het Noorden
  Mijn boezem luide slaan,
En wensch ik naar geen eerloof
  Of geurge rozenblaân.
Want hier, waar storm en golven
  In rusteloozen strijd
Zich 't rechtsgebied betwisten,
  Is *Haar* mijn hart gewijd;
Haar, die mijn jongen schedel
  Met myrthen heeft getooid
En rozen op mijn paden
  En voor mijn schreden strooit;
Haar, die in teedre liefde
  Slechts voor mij gloeit en blaakt
En rijker dan een Koning
  Mij door de Liefde maakt. —
Vaart henen, gloeiend Zuiden

En wierooktelend Oost:
'k Ben zalig, als een glimlach
Op *hare* wangen bloost.

Dit kan men poëzij noemen, den besten Dichter waardig! Het is waar: *Par tout pays l'amour est une zone torride pour le coeur de l'homme.*

Wij kiezen, als eene proeve van het zachte en bevallige, nog het volgende uit het stukje: WIT EN ROOD.

Hoe min ik de lelie,
Wanneer zij verheven
Zich tooit met het feestkleed,
Uit zilver geweven.
Vorstin van den hof,
Wat straalt gij den luister
Van Salomo dof!

Doch schoon is ook 't roosjen,
Wanneer 't uit de zijde
Der purpren zwachtels
Zoo lachend en blijde
Het knopjen onthult,
Door 't schittren der stralen
Van Febus verguld.

Doch lust mij 't met kransen
Haar boezem te sieren,
Dan zullen geen lelies
Die enkel doorzwieren,
Of rozen alleen; —
Dan weef ik de lelies
En rozen ineen.

Want zaagt gij het Meisjen,
Waaraan ik blijf hangen,
En hebt ge op de reinheid
Van voorhoofd, van wangen
En tandtjens gestaard,
Dan zegt gij: de lelie
Alleen is Haar waard.

en verder het slot:

O Weet Gij, waarom ik
Die kransen U winde?
De lelie is 't beeld van
Uw onschuld, Beminde!
De roos van mijn min;
Daarom hecht ik rozen
En lelies er in.

En nu nog iets in den Elegeïschen toon, uit het stukje: *Zucht.* Nadat de treurende jongeling gezegd had, dat hem geen weelde of rust wachtte dan in het graf alleen, gaat hij voort:

Helaas! ik voel het, al te ras
Draag ik, verteerd door liefdesmarte,
De erinring van een weelde in 't harte,
Die *hemelsch* en niet *eeuwig* was.

Vergeet mijn hart dien stillen zucht
En dat geheiligd smachtverlangen,
Dat hoog verheemlend mingenucht,
Die roos op 't blank satijn der wangen,
Dat vonklen van haar liefdeblik,
Dat lachjen om haar lipkoralen,
Al dronk geen God uit Hebes schalen
Gewijder nektarteug dan ik.

Ach, de idealen zijn daarheen,
En smartlijk is 't ze na te staren!
Mij rest slechts eindeloos geween
Bij 't klaaglied der ontstemde snaren;
En als de Dood mijn lippen kust,
Dan vind ik eens in rijker gaarde,
Wat ik hier vruchtloos zocht op aarde,
Het Vaderland van liefde en rust.

Teeder en vol gevoel! De versificatie der stukjes is vloeijend en zangerig. *Aan de Lente* en *Zang* kunnen hiervoor bovenal getuigen; en zoo men van deze of gene school van onze Dichtkunst zoude mogen spreken, dan heeft de Dichter van deze Zangen der Liefde den greep des Meesters, wiens spelling ook gevolgd wordt, voortreffelijk afgezien, en met meerdere kieschheid, dan soms het geval bij den Zanger der *Verlustiging* was, ons eene keurige bijdrage voor de Poëzij der Liefde geleverd; kunnende het

wel en net uitgevoerde boekje ook in de bevallige verzamelingen onzer Schoonen, aan wie het is toegewijd, gerustelijk worden opgenomen. Smaak, gevoel en kieschheid drukken er het zegel op.

Gedichten van NICOLAAS BEETS. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1838. *In gr. 8vo.* 158 *bl. f* 3-60.

In eene korte opdragt, waarin de Dichter dezen bundel aan zijne ouders toewijdt, verklaart hij, dat het niet geheel zonder angstige gewaarwording is, dat hij deze bladen aan het publiek overgeeft. » De meesten dezer gedichten," zegt hij, » betreffen het dierbaarste en innigste, dat in mijn hart is, en het doet somtijds zeer, te zien, hoe onbescheidenheid en onbeschaafdheid zich ook daáraan vergrijpen."

Rec. meent hierbij het volgende te moeten aanmerken. Onbescheidenheid en onbeschaafdheid zijn in ieder geval, en wat zij ook aantasten mogen, onbetamelijk en schandelijk. Maar de Dichter, die de uitboezemingen van zijne dierbaarste en innigste gevoelens in het licht geeft, geeft ze daardoor vrijwillig en uit eigene verkiezing aan eene billijke, zelfs strenge kritiek over, en heeft geen regt, om zich te beklagen, wanneer deze alleen ziet op de *uitboezeming*, op de wijze, waarop het gevoel zich in woorden heeft ontlast, en deze naar waarde beoordeelt. Wie dat oordeel vreest, of zich daardoor beleedigd acht, doet veel beter, wanneer hij dergelijke stukken voor zichzelven en de zijnen bewaart en ze niet *publici juris* maakt.

Doch Rec. moet er ten andere ook dit bijvoegen. Het komt hem voor, dat mannen, gelijk de Heer BEETS, mannen, aan wie met regt de naam van Dichter toekomt, geene reden hebben, om bij de uitgave van dergelijke stukken angst te gevoelen. Hier zal immers juist hunne eigene ziel spreken; hier zullen zij de innigste gewaarwordingen van hun hart uitstorten, en de dichterlijke gaven, die hun geschonken zijn, zullen aan die uitboezemingen eene eigenaardige bekoorlijkheid geven. De ware Dichter zal zich juist hier openbaren, en de stukken, die het innigste en dierbaarste betreffen, wat in zijn hart is, zullen om deze reden ook juist het meeste zijnen echten dichtgeest doen kennen.

Ook de Heer BEETS had waarlijk geene oorzaak, om bij de uitgave van dezen bundel vrees te gevoelen. Integendeel, hij is een nieuw bewijs van zijn dichterlijk talent, en doet ons dit van eene andere, inderdaad niet minder verdienstelijke zijde kennen. Het

is hier de Dichter zelf, die spreekt, die de aandoeningen en gewaarwordingen, de gevoelens en gezindheden zijner eigene ziel blootlegt, en dit doet op eene wijze, die zoowel zijn hart tot eere verstrekt, als van zijne dichtgaven getuigt. Het zijn dan ook inzonderheid die stukken, welke hemzelven en de zijnen betreffen, die Rec. als de voortreffelijksten zou meenen te moeten noemen, en die wel geen onpartijdig beoordeelaar onvoldaan zal ter zijde leggen. Reeds het eerste stuk, *Voorbereiding* getiteld, is eene schoone proeve van eenvoudige, gevoelige, godsdienstige poëzij, zoowel in de beschrijving van de doopplegtigheid van het jonge kind, als in de uitdrukking van het gevoel, dat haar nu bij de eerste avondmaalsviering zal bezielen. Daar is waarheid en kracht beide in, en de twee slotcoupletten, vooral het laatste, is schoon. — Misschien is er geen stuk in den geheelen bundel, dat zoo zeer tot het harte spreekt, als *Moeders troost*, waarbij de bevallige titelplaat behoort. Hoort slechts den aanhef:

Wees, wees gegroet, gij kleine vriendlijke Engel!
  Die God, ten troost in diepe droefheid, schonk;
  Frisch spruitjen aan een afgehouwen tronk,
Schoon knopjen aan een neêrgebogen stengel!

of de beschrijving van de liefde, waarmede allen het kindje omringen:

Gij zijt de lust van al wié u omringen,
  Gij zijt de vreugd, de vrolijkheid van 't huis;
  Men mint uw drukte, uw onrust, uw gedruisch,
Uw stamieltaal en uw gebrekkig zingen.
  Gelukkig wien ge uw gunsten waardig acht,
Wie voor gekoos op lachje en kus mag hopen;
Want als gij komt staan aller armen open,
  En ieders schoot wordt breed gemaakt en zacht.
  Uw oogjen voert een vorstlijke oppermacht;
Men knielt opdat men in uw kleinte deele,
Men maakt zich kind, opdat men met u spele,
  Zwijgt waar gij spreekt, en schatert als gij lacht.

Dit lieve stukje brengt ons van zelve op de gelijksoortige verzen: *aan Serena*, *Bij een Kind*, *Aan eene jonge Moeder*. Niet ligt zal iemand ontkennen, dat deze alle zich door dichtgevoel, op eene bevallige en schoone wijze uitgedrukt, onderscheiden. Het is de natuurlijke taal des harten, maar tevens die van eenen Dich-

ter. De meeste stukjes van den Heer BEETS aan zijne *Aleide* nemen naast de reeds opgenoemden met regt hunne plaats in. Het is *niet* de gewone *erotische* poëzij; maar zij ademen innige liefde en eenen godsdienstigen toon, die wezenlijk tot het harte spreekt, gelijk hij uit het harte kwam. Men leze: *In Aleides Bijbel.*

Rec. meent deze en dergelijke stukken voor de beste uit dezen bundel te moeten houden. Hij ontkent dáarmede niet, dat er ook in anderen veel schoons wordt gevonden; maar de reeds genoemden behaagden hem toch het meest. Veel goeds vond hij ook in *Najaarsmijmering*, ofschoon het denkbeeld, dat den Dichter het najaar meer dan de lente behaagt, omdat hij niet is

een *vreugdig* lentekind,
Dat, in de blijde Mei geboren,
Het aardrijk in den bruidstooi vond,

hem voorkwam valsch vernuft te zijn, en ondichterlijk, omdat het eigenlijk niets beteekent. — *Minore*, uit een der *Tesselschades* reeds bekend, heeft in *détails* zeer poëtische stukken; maar het onderwerp zelf behaagde Rec. minder. — *Zoetheid*, *Voor de Leydsche Weezen*, en sommige van de *Oosterlingen*, verdienen *insgelijks* eene onderscheidende melding.

Nadat Rec. aldus zijne waardering van de dichterlijke verdiensten van den Heer BEETS heeft getoond, zal men het hem wel niet ten kwade duiden, dat hij er ook eenige aanmerkingen bijvoege. Zelfs van een' *Recensent* kunnen jeugdige Dichters soms nog iets leeren, en de Heer BEETS is nog jong, en kan zich verkeerdheden in zijne poëzij nog afwennen.

Rec. meent dan, den Dichter te moeten waarschuwen tegen het jagtmaken op eenvoudigheid, waardoor juist de eenvoudigheid verloren gaat en door gekunsteldheid vervangen wordt. Eenvoudigheid moet niet gezocht worden; zij moet van zelve komen; zij wordt dikwijls juist door het bezigen van zekere schijnbaar eenvoudige uitdrukkingen weggenomen; zij kan alleen dáár bestaan, waar de natuurlijkste, ongezochtste, minst bevreemdende woorden worden gebruikt. Wanneer de Dichter b. v. zijne *Aleide* gedurig aanspreekt met het woord: *kind!* zoo voelt men, dat hij eene naïveteit *gezocht* heeft in die uitdrukking. Zoo ook, wanneer hij in zijnen *Meizang* tot tweemalen toe dezen regel herhaalt:

O, gij zijt jong, gij zijt jong, gij zijt jong!

of een ander vers begint met:

De lieve RUTH, de lieve RUTH,

Tot diezelfde gekunstelde eenvoudigheid behoort misschien ook het aanvangen van dichtstukjes met het woordje *En* en het *Uwer is*, dat wij elders lezen.

En dit brengt tot eene tweede aanmerking; zij is deze: Van tijd tot tijd zondigt de Dichter tegen taal en taaleigen in woorden en constructiën, b. v. als hij spreekt van *ondachtig*, of van *gebreken*, voor: in gebreke blijven, of *der wellust van de danszaal* zijn *toegegeven*, enz. Deze en dergelijke vlekjes, vooral ook de hardheid van sommige constructiën, waar het voornaamwoord in eenen dubbelen naamval wordt gebruikt, ontsieren dikwijls schoone plaatsen, en waren gemakkelijk te verhelpen, indien de Dichter dit wilde. Hij wille het in het vervolg, opdat ook de taal zijner poëzij meer en meer zuiver en echt Hollandsch worde!

Rec. wil de denkbeelden en begrippen in het godsdienstige, welke hier worden uitgedrukt, niet misprijzen. Zou intusschen op eene enkele plaats ook wat veel het gebruik van *regtzinnige* woorden gezocht zijn? En is het van den anderen kant goed, in het dichtstukje: *Uria*, DAVID met den naam van huichelaar te bestempelen, of in *Ezau* JACOB plat weg bedrieger te noemen? Men behoeft de gebreken der beide mannen niet te bewimpelen; maar is toch zulk eene benaming, zonder dat zij van eenige herinnering aan het betere in hun karakter vergezeld gaat, billijk?

Nog ééne bedenking, en Rec. eindigt. Dat de Dichter eene groote zoetvloeijendheid in zijne verzen weet te brengen, bewijzen verschillende stukken in dezen bundel. Wij zijn het met zijne theorie in het versje, *Zoetheid*, volkomen eens, en erkennen volmondig, dat

verwijfdheids flaauw geteem

niet past,

Waar heldenmoed of mannendriften spreken.

Maar in de praktijk komt het Rec. voor, dat de Dichter zijne theorie te ver drijft of liever verkeerd toepast. Kortheid, kracht, vuur, waardigheid en drift eischen niet, dat alle welluidendheid weggaat, en dat de verzen gedurig zóó afgebroken worden, dat ze schier geene verzen meer zijn voor het gehoor. En zoo wordt het bij den Dichter, wanneer hij de *zoetheid* verlaat. Als voorbeeld, wil Rec. eenige regels als gewoon proza schrijven uit het vers:

Aan Bertha. Zij liegen, zij misleiden. Maar de tijd is om, dat 'k aan die blik geloof sloeg; dat ik vertrouwen stelde in 't blosjen, waar uw koon van gloeide. Zie, in vroeger dagen had ik een eed gezworen, dat gij goed waart, goed, als schoon. Maar nu — ik heb gedroomd; ik ben ontwaakt. Ik zou u niet kunnen haten, maar dit zegge ik: Ik mistrouw u. Wie zou hier verzen zoeken? Dat is overdreven; dat is miskennen van datgene, wat tot ieder vers behoort. Het is tot regel maken, wat uitzondering behoort te blijven, en wat als uitzondering *effect* kan doen, maar als regel stuit.

En zietdaar nu Rec. oordeel over dezen bundel. Hij vreest niet, dat de Heer BEETS zijne aanmerkingen van onbescheidenheid of onbeschaafdheid zal beschuldigen. Van des Dichters bescheidenheidenheid en beschaafdheid durft hij veeleer hopen, dat hem de gemaakte aanmerkingen welkom zullen zijn, en dat hij zich niet te hoog zal achten, om ze te toetsen en er in het vervolg gebruik van te maken. Oefening en volmaking behoort bij de poëzij, gelijk bij elke andere kunst of gave; en de Heer BEETS heeft te groote gaven ontvangen, dan dat wij niet zouden wenschen, dat zij zooveel mogelijk geoefend en volmaakt wierden.

Geschiedenis van het Beleg van Groningen in 1672, in verband gebragt met de Vaderlandsche Historie van dien tijd, door E. MEETER. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In kl. 8vo*, VII en 104 *bl. f* 1-:

Dit boekje bevat een getrouw en geleidelijk geschreven verslag van al het merkwaardige, wat er bij de belegering van *Groningen* is geschied. Het is een dagverhaal van de meer en minder gewigtige gebeurtenissen. Het maakt geene aanspraak op meerdere verdiensten, en is vooral ten behoeve van stadgenooten en landbewoners der provincie *Groningen* in het licht gekomen. Wie verder een overzigt van deze belangrijke zaak wenscht te hebben, dien bevelen wij dit eenvoudige boekje met ruimte aan. De mislukking van *Groningens* belegering was ongetwijfeld van groot gewigt in dat bange tijdvak onzer vaderlandsche geschiedenis. Het was natuurlijk, dat daaraan bij den jaarlijkschen terugkeer van den dag der verlossing dankbaar werd herdacht. Maar eene andere vraag is het toch, naar Rec^e^. gevoelen, of de herstelling van dien gedenkdag, nadat hij van 1795 tot 1838 niet gevierd was, wijsheid moet genoemd worden. De zaak ligt zoo verre achter ons,

en de laatste tijden hebben zoo veel opgeleverd, wat ons geslacht belangrijker moet zijn, dat onmogelijk voor dien gedenkdag op den duur de gewenschte belangstelling kan worden gevoeld. Hoe is het bijna algemeen met den gedenkdag van *Waterloo?* Eene enkele maal moge die viering dan gelukken, en moge men bij de godsdienstige herdenking er in slagen, om door de herinnering van het schier vergetene belang in te boezemen, op den duur gaat dat niet, en zal de nu welligt opgewekte geestdrift natuurlijk verflaauwen. Zij, die het woord moeten voeren, zullen het als eene lastige, onaangename en nuttelooze taak beschouwen; zij, die hoorders moesten zijn, zullen van lieverlede wegblijven, en doelloos volksgewoel zal misschien na weinige jaren het eenige overblijfsel zijn. Moge dit dan slechts niet ontaarden!

De Familie van Andouse, een geschiedkundig Verhaal uit de tijden der Dragonnades, onder de regering van LODEWIJK XIV *in Frankrijk. Door* A. RADIJS, *Predikant te Doesborgh. IIde Deel. Te Doesborgh, bij* Kets en Lambrechts. 1838. *In gr. 8vo.* 367 *bl. f* 3-80.

Rec. meende van het eerste Deel van dit werk een minder gunstig verslag te moeten geven; en hoewel de Heer RADIJS betuigt, in de Voorrede van het tweede Deel, dat hem mondeling en schriftelijk veel goedkeuring is ten deel gevallen, moet Rec. bij zijn ongunstig oordeel blijven. Hij wil daarmede niet zeggen, dat er niet veel goeds in dit boek wordt gevonden; maar dat is dikwijls daar niet op zijne plaats. Het boek mist de eigenschappen, die een geschiedkundig verhaal moet hebben, b. v. de levendigheid van voorstelling; het is te gerekt, te veel opgevuld met zedekundige bespiegelingen, die hier dikwijls al vrij zonderling voorkomen; b. v. de stukken uit het dagboek van MENARD's huisvrouw bij den dood van haar kind. In het algemeen toont de Heer RADIJS weinig geschiktheid tot het eigenlijke verhalen. Hij is zoo gewoon te redeneren, dat hij zelfs daar, waar hij een zijner personen sprekende invoert, deze geschiedkundige redevoeringen laat houden, bladzijden lang, zonder dat iemand der hoorders een woordje medespreekt. Geen wonder, dat de Schrijver zelf dan ook eindelijk vergeet, dat vader MENARD aan het verhalen is, en bl. 109, waar men nog altijd meent MENARD te hooren spreken, onverwacht zich tot den *Lezer* wendt!

. Rec. heeft vroeger reeds gezegd, dat hij niet wist, in hoeverre de Heer RADIJS van het *Duitsche* werkje had gebruik gemaakt. Op enkele plaatsen wordt dat gebruik ongelukkiglijk verraden, b. v. bl. 235: *als de meinacht den lichtboom aansteekt*, en wat lager: *dat zij meinacht viert zonder lichtboom*. RADIJS heeft hier bij vergissing de *Duitsche* W voor eene M aangezien, en den *kersavond* in eenen *meinacht* veranderd!!

Overigens laat Rec. gaarne ieder zijnen smaak, en verheugt zich voor Schrijver en Uitgever, indien er zijn, die de inkleeding van dit boek fraai achten. Het is uitwendig goed uitgevoerd.

Rattlin de Zeeman, door Kapitein MARRYAT. *Uit het Engelsch. II Deelen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1838. *In gr. 8vo. 727 bl. f 7-20.*

Deze roman verscheen in het *Engelsch* met een kort voorberigt van Kapitein MARRYAT, waarin hij blijkbaar eenvoudig als uitgever van het werk eens anderen optreedt. Het ging daarmede intusschen, zoo als het dikwijls gaat. Het groote publiek geloofde hem niet, en hield hemzelven voor den Schrijver. Dit verwondert Rec. niet; maar wel bevreemdt het hem, dat mannen van kunde zich hier een oogenblik hebben kunnen vergissen. Indien er eenige waarde te hechten is aan inwendige bewijzen voor de *authentie* van geschriften, indien er iets waars is in het gezegde van BUFFON: *le style c'est l'homme*, dan kan men onmogelijk het daarvoor houden dat *Rattlin de Zeeman* uit de pen van MARRYAT gevloeid is. De stijl en trant is zoo geheel verschillend, dat men schier zich niet verbeelden kan, hoe men hem voor den Schrijver kon houden. Men vergelijke eens den verhaaltrant in *Pieter Simpel* en *Rattlin*. Het naast bij komt misschien *de Zeeöfficier*, en dezen heeft de Schrijver zich blijkbaar ten voorbeeld gesteld. Er is eene zekere zwaarmoedigheid in stijl en trant, een gemis van die losheid en gemakkelijkheid, welke wij bij MARRYAT bewonderen, en wij missen die ook daar, waar geestige en luimige tooneelen worden geschilderd.

Daarmede wil Rec. echter niet zeggen, dat er in dezen roman niet veel goeds en zelfs fraais is, en dat HOWARD (dat is de nu bekende naam des Schrijvers) niet een verdienstelijk volger van MARRYAT is. Integendeel, hij toont menschenkennis en gave van karakterteekening te bezitten. Er is veel waarheid in zijne voorstellingen, en daardoor treffen zij. Hier en daar zijn stuk-

ken, die met veel kracht en aandoenlijkheid zijn geschreven, b. v. het uiteinde van JOSEPHINE; en over het geheel is ook hier *Engelsche* degelijkheid te vinden. Maar MARRYAT is het niet.

HOWARD heeft nog twee romans uitgegeven: *the old Commodore* en *Outward Bound or Ardent Troughton*; als ook deze vertaald worden, hopen wij den naam van MARRYAT niet weder op den titel te vinden. Dat zou nu opzettelijk bedrog worden, daar des Schrijvers naam algemeen bekend is; iets, waarvan wij thans noch vertaler noch uitgever willen verdenken.

De Pleegdochter, of de Sint Nicolaasgeschenken. Tooneelspel, in twee Bedrijven. Te Amsterdam, bij J. M. E. Meijer. 1839. *In kl. 8vo.* 80 *bl. f* 6 - 80.

Rec. kan zich zeer wel begrijpen, dat dit stukje op het tooneel voldoet. Er is leven in, en de beide vrouwen, die hier eene hoofdrol spelen, de vrouw van *Kommervol* en nicht *Snater*, geven aanleiding tot niet onaardige tooneelen. Jufvrouw *Kommervol* vooral is goed geteekend. Haar humeur, oorspronkelijk niet kwaad, is door bekrompenheid, waarin zij verkeert, driftig, ongemakkelijk, ligtgeraakt geworden. Hare liefde voor hare kinderen, die zich vooral toont in de zucht, om hun wat lekkers toe te stoppen, is geheel in den geest en den trant van vrouwen uit minderen stand, waartoe zij moet behooren. Het karakter van nicht *Snater*, ofschoon het ook wel voldoen zal, is meer het gewone, eene kwaadaardige oude koppelaarster.

Zonder dat Rec. dus wil ontkennen, dat er veel goeds in dit stuk is, vindt hij er toch ook niet weinig op aan te merken. *Kommervol* verkeert in de bitterste armoede; om eene schuld van vijfhonderd gulden wordt hij met executie en gijzeling bedreigd. Hij bezit nog een kostbaar, met diamanten omzet horologie; maar omdat hij het van zijnen vader heeft geërfd, wil hij het niet verkoopen. *Anna*, de pleegdochter, verkoopt, om hem te redden, een snoer paarlen, die zij van hare moeder heeft; en dit wordt als eene ongehoorde, schier ongeoorloofde opoffering beschouwd. Deze voorstelling zal bij de meeste aanschouwers en lezers geen bijval vinden, en is ook overdreven en dwaas; was het eenig ander gedenkstuk, een Bijbel of iets dergelijks, dan zou het nog gaan. Nu moet men dat bewaren van loutere kostbaarheden dwaasheid noemen. Onverklaarbaar zijn ook de pogingen van *Anna*, om haren pleegvader eenen post te bezorgen.

Hinderlijk is de stijfheid, die in de taal hier en daar heerscht. Dat gedurige: *Heeft u*, *is u enz.* klinkt bij het lezen alleronaangenaamst; het is niet daarin, dat men de gewone wijze van spreken moet navolgen, of den toon des dagelijkschen levens moet zoeken. Veel te veel is hier ook aangeduid, wat van zelf moet gevoeld worden, zonder dat de Schrijver het door cursijfletteren aanwijst. De zamenspraak is over het geheel levendig, en enkele tooneelen zijn regt goed. Zonder uitstekende verdiensten te bezitten, zal dit Tooneelspel bij de opvoering zeker vrij goed bevallen. Het bezigen van karakter-aanduidende namen is een vooruitloopen, dat den indruk benadeelt.

Nederlandsche Muzen-Almanak. XXIIste Jaar. Te Amsterdam, bij J. H. Laarman. *f* 3-50.

Tesselschade. Te Amsterdam, bij H. Frijlink. *f* 4-50.

Aurora, uitgegeven door Mr. J. L. D. NEPVEU. *Te 's Gravenhage*, bij K. Fuhri. *f* 4-90.

Almanak voor het schoone en goede. Te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck. *f* 1-80.

Miniatuur-Almanak. Te Utrecht, bij L. E. Bosch. *f* :-90.

Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen. Te Hoorn, bij Gebr. Vermande. *f* :-60.

Almanak tot gezellig onderhoud. Te Deventer, bij A. ter Gunne. *f* :-30.

Bijbelsche Almanak, uitgegeven door het Nederlandsch Godsdienstig Tractaatgenootschap. Te Amsterdam, bij C. A. Spin. *f* :-10.

Almanak voor Dienstboden. Te Schoonhoven, bij S. E. van Nooten. *f* :-50.

Ons verslag van de ons ter beoordeeling gezendene Almanakken voor 1840 beginnen wij weder met den *Muzen-Almanak*. Deze moet, naar doel en aanleg, vertegenwoordiger zijn van den stand der poëzij in *Nederland*; doch de toeneming van het aantal dich-

terlijke pracht of volksjaarboekjes is niet zonder invloed gebleven op het onderhavige, waarin alle de sterren van de eerste grootte, en deze bijna bij uitsluiting, moesten schitteren. Het missen van de roemrijkste namen op onzen Zangberg spijt ons ook nu. Sommigen onzer puikpoëten schijnen de lier geheel aan de wilgen te hebben gehangen; anderen bragten elders hunne offers; ook zulken, wier afbeeldingen vroeger (gelijk nu die van den wakkeren VAN HARDERWIJK, vrij wel gelijkend, ofschoon wat te donker, naar het ons toeschijnt, welverdiend den Muzen-Almanak versiert) prijkten in een boekje, waarop zij hierdoor toch eenige betrekking hadden verkregen. Doch dit in het voorbijgaan; want wij hebben hier meer te doen met hem die er *al*, dan die er *niet* in schreven.

De vorige uitgever IMMERZEEL berigt, *dat* werk te hebben overgedragen aan den tegenwoordigen, wiens eerste proeve in zuiveren druk, fraaije platen en bevallig uiterlijk niets aan den vorigen toegeeft, veeleer dien in het tweede opzigt overtreft. Met de Redactie blijft zich, gedeeltelijk althans, de vroegere patroon belasten, waartoe wij beiden alle aanmoediging welmeenend toewenschen. Onder de beste stukken tellen wij: *Aan de Zanggodin*, door VAN LENNEP, voor het Voorberigt (waarom?) geplaatst, hetwelk ieder jong Dichter, die der Vaderlandsche Muze eere wil aandoen, wel lezen en behartigen mag; te meer, daar in bijna alle Almanakken ook nu (en meer dan het vorige jaar) iets in de stukjes vooral van aankomende Dichters, of welligt beter gezegd Verzenmakers, doorstraalt, dat wij niet regt weten, hoe te noemen, klinkklank, of zoetsappigheid, of zinledigheid, of van dat alles wat. Voorts: *Aan mijnen Zoon, gedurende zijn verblijf te Rome*, (zoo wij meenen inzonderheid met het oogmerk, om zich in de bouwkunde te volmaken) door WARNSINCK. B. PH. DE KANTER treedt hier en elders op met fiksch bewijs van zijne bekwaamheid, om echt dichterlijke denkbeelden met den zuiversten smaak in vloeijende onberijmde Jamben, of andere maat der Ouden, uit te drukken. *Het Gondellied* van DE GRAAFF, regt zuidelijk, verdiende de welluidende muzijk, die er is bijgevoegd. Het albumvers aan — *Azor* is regt geestig van WEISSMAN DE VILLEZ. *'s Menschen bestemming*, door P. MOENS: onderwerp, gedicht en Dichteresse zijn elkander volkomen waardig. *De Boer*, door JACOB VAN DAM, regt luimig en in den echten toon. *Spelevaart*, van den jongen TOLLENS, verraadt in uitstekende zuiverheid van *dictie* den leerling des beroemden Vaders. *Keizer* MAXIMILIAAN *op den Martijnswand.*

in Tyrol, door GEBHARD, is ook bijzonder zuiver van *versificatie*. *De taal der Schilderkunst* wordt uitstekend bezongen door TER HAAR, die een van onze eerste Dichters schijnt te worden. In de *Zegepraal des Christens* heeft VAN REYN eene uiterst moeijelijke versmaat, zonder merkbare stroefheid volgehouden. Van de *Vertalingen* is eene der beste, die van HÖLTY's bekende en roerend schoone *Elegie auf ein Landmädchen* door DUSSEAU. BIERMAN geeft in zijn *Levenslot* een niet ongelukkig huiselijk stukje, waarin wij alleen de *purpre Koningswade* weg wenschten. GREB, die anders, blijkens zijne Almanakverzen van dit jaar, weinig zaken in vele woorden zeggen kan, roept aan de Erfprinses, in een van hare afbeeldingen vergezeld vers, een *welkom* toe, dat ons regt goed beviel, en beter is, dan het ellendige: *Neen, waan toch niet, o gezant van den Heer!* hetwelk *of niets* zegt, *of* beteekenen moet, dat de leeraar des Christendoms een op zich zelf staand wezen zijn moet, in geene aanraking met de menschelijke maatschappij; elk versje, of ondoordacht, of onzinnig, of beide welligt. Wel een zonderlinge gril ook, (de Heer GREB deed het meermalen) een vers te noemen naar deszelfs eersten regel! *Jeugd en Liefde* van HOFDIJK is vreemd in spelling en uitdrukkingen; zijn *Avondrood* niet onbevallig. *De Vrouwen* had S. J. VAN DEN BERGH niet uit het Fransch behoeven te vertalen. Meest *bombarie!* Wat is b. v.:

Misschien ziet gij dan nog de vlam der wraak verflaauwen,
En op d' onvruchtbaarheid van 't ruwe steenrots pad
Zal Jezus moeder dan de drup'len neêr doen daauwen
Van 't heilige vergevingsnat.

De slag bij Bautersem, naar de schilderij van KRUSEMAN, afgebeeld in plaat, en bezongen door HILMAN; eischte betere poëzij, dan dat de Kroonprins,

In 't hachlijkst uur zijns levens,
Onversaagd, met koenen blik,
Uitriep: » Het is niets, Mijnheeren,
» Paarden zijn er voor ons meer!"

Hadde dan liever IMMERZEEL zelf een gedicht bij het plaatje geleverd, gelijk bij *Oud-Hollandsch Huishouden*, naar de schilderij van DOU, (van welke de *Almanak voor het schoone en goede* van 1825 reeds een plaatje, schoon met geheel anderen

tekst, leverde) en bij *Rembrand in zijn ramp*, naar PIENEMAN. VAN LENNEP's handschrift wordt nagebootst; geestig is dat versje, vooral omdat het *thema:* een deftig begin op niets uitkomende, zeer afgezaagd is.

Tesselschade mag zich, naar het schijnt, nog niet in ruime medewerking verblijden. Dit jaarboekje onderscheidt zich van de meeste zijner soort, door meestendeels (drie vierden van den geheelen inhoud) *proza* te bevatten. Jammer is het echter eenigzins, dat de meeste dezer stukken voor eenen Almanak te lang zijn. *Vijf* op 185 bladzijden, en daaronder twee, ieder van meer dan 50, — dat is bij het publiek minder gewild. Het zou inderdaad jammer zijn, indien dit een hinderpaal ware tegen de aanmoediging, op welke de uitgever tot het voortzetten van deze kostbare onderneming aanspraak heeft. De » Schrijver van *Culenborg*" heeft tweemalen zijne pen wat al te veel laten *divagéren*, inzonderheid in *de verzoeking van den H. Antonius*, het minste der verzameling, gelijk het daarbij behoorende plaatje door het onderwerp minder zal bevallen, dan het penseel van TENIERS en het graveerstift van SLUYTER verdienen. BEETS heeft bij het plaatje der schilderij van SCHALKEN (*Rijks Museum te Amsterdam*, No. 280) een versje geleverd, en er van gemaakt — wat te maken was. De verdienstelijke Redacteur POTGIETER levert meer dan één bevallig stukje. Het titelvignet en *Nahedal* zijn regt lieve plaatjes. TOLLENS gaf een gedichtje ten beste in zijnen lieven, gevoeligen trant, en TEN HAAR een gespierd vers aan *het klooster op den St. Bernard*. De Schrijver van *Maria* slaat hier en daar op hetzelfde aanbeeld met dien van *eene Liefde*. Wij danken beiden voor hunne regt vaderlandsche gevoelens. De uitgever heeft eer van de nette uitvoering, en wij danken hem, in naam der vaderlandsche kunst, dat hij zich liever eenige meerdere opofferingen heeft getroost, om een jaarboekje, dat door bevallig voorkomen den naam van eene der bevalligste Nederlandsche vrouwen waardig is, ook met Nederlandsch plaatwerk te versieren.

De *Aurora*, die voor het eerst het getal onzer Prachtalmanakken met eenen komt vermeerderen, kan, buiten twijfel, wat sierlijkheid van uitvoering en over 't geheel waarde van inhoud betreft, aan de beste dezer soort van boekjes op zijde staan. De verzen zijn meestal niet minder, dan in No. 1 en 2; enkele slechts zeer middelmatig, vele uitmuntend. *De Gelukkige*, door den » Autheur van de *Neven*;" het antwoord van DE KANTER; *oude en nieuwe tijd*, van LUCRETIA WILLEMINA... wait

Bajert, naar MILTON, door KISSELIUS; *Job*, door ADAMA VAN SCHELTEMA, om niet meerderen te noemen, met de opgegevene nagenoeg of zoo goed als gelijk staande, zijn waarlijk sieraden. *Anathilde*, door TEN KATE, zou beter bevallen, als het minder dan 40 bladzijden besloeg. Het *proza* is verdienstelijk: *Lamoraal van Egmond*, door den Redacteur, dat den bundel opent, en *de man uit het bidvertrek*, waarmede TOUSSAINT dien sluit, zijn goed verhaald. Het eerste heeft het vaderlandsche onderwerp boven het laatste, van Italiaanschen inhoud vooruit. In *het steekspel te Corbie* heeft VAN DER HOOP getoond, den toon van een middeleeuwsch Ridderverhaal goed te kennen. Kortom, wij hebben op den *inhoud* van het boekje (slechts weinige drukfouten ontsieren het; de meest zinstorende zijn: bladz. 83. r. 5. zonnen*ondergang*, lees *opgang*; en bladz. 88. r. 21. *leenheer*, lees *leenman*) weinig of niets aan te merken. Van *deze* zijde beveelt het zich dan ook gunstig aan bij onze Erfprinses, aan wie het is opgedragen. Maar, gezwegen van het echt Duitsche *Voorwoord* des Redacteurs, wij vragen in onze eenvoudigheid, wat deze Vorstin wel moet denken van den staat der kunst in haar aangenomen vaderland, wanneer zij eenen Hollandschen prachtalmanak ziet, en dat nog wel eenen *aan Haar opgedragen*, pronkende, buiten het vignet, met GEENE ANDERE dan *Engelsche* platen, zoo als niet alleen een oogopslag doet zien, maar door de onderschriften: *Painted by* ...., *Engraved by* ...., *Drawn by* ...., *London* 1840 (*si* !) bevestigd wordt. Wij hadden dit bij eene nieuwe onderneming niet gewenscht; dit echter zij zoo, indien men het dan maar niet hadde opgedragen aan eene Prinses, die, hopen wij, overtuigd is of zal worden, dat de graveerkunst in haar nieuwe vaderland, hoe weinig ook aangemoedigd, evenwel niet verkeert in eenen zoo slechten staat, dat de uitgever van eenen Almanak zijne landgenooten moet voeden met de kruimeltjes, die van de tafel der *Britten* vallen.

De *Almanak voor het schoone en goede* (het is een *Almanak*, met eenen *kalender* voorzien, dien de drie vorigen — want een los ingelegd blaadje rekenen wij niet mede — geheel missen) blijft, onder de Redactie van ROBIDÉ VAN DER AA, zijnen gevestigden roem staande houden, als een jaarboekje, hetwelk, door keurigen inhoud en sierlijk voorkomen, waarlijk buitengewoon goedkoop is. Daar het nette boekje als zoodanig sedert vele jaren bekend is, goede waar zichzelve prijst, en wij bemerken, dat wij op de aangevangene breedvoeriger wijze niet kunnen voortgaan, houde de lezer ons ten goede, dat wij in geene bijzonderheden komen. Dit alleen willen wij nog met betrekking tot dit en de drie boven aan gekondigde jaarboekjes zeggen, dat wij in het vervolg liever andere plaatjes verzoeken, dan de eindeloos onder allerlei kleedij herhaalde vrouwen- of meisjes-portretten. Voorts, als gezegd, uiterlijk en innerlijk, (zoowel *proza* als *poëzij*,) bevelen ook nu dit jaarboekje aan.

Jaarboekje; zoo mag N°. 5 wel heeten. Men steekt den lilliputters foliant gemakkelijk in den vestzak. Het is een regt lief boekje, dat veel geeft voor den matigen prijs, en zelfs enkele

uitmuntende stukjes, waaronder b. v. *aan Neerlands Minnezangers* van N. A. V. C. [BARANTE?] dat zelfs No. 1 tot sieraad zou strekken. Het is een regt aardig boeksken.

Zijn, kunnen wij niet nalaten onszelven ieder jaar af te vragen, zijn dan *Hollandsche blijgeestigen* andere, dan gewone blijgeestigen? Dit zij gelijk het wil, niemand zal zich de weinige stuivers, die deze jaargang kost beklagen, wanneer hij onder het proza *het Verjaargeschenk*, en onder de dichtstukjes *de schaking van Europa*, vertaald naar BÜRGER, (wij noemden van beide maar het eerste het beste) gelezen heeft. Een paar satyrieke stukjes over de afschaffing van den jenever zijn niet onaardig; welligt is het evenwel niet goed, die *nu* te plaatsen. Enkele verzen (b. v. *Echtelijk Geluk*) hebben niets, wat hunne plaatsing in eenen Almanak *voor blijgeestigen* wettigt, en hadden om die reden beter elders zich kunnen nederzetten.

Het zeer eenvoudige, maar net gedrukte en met goede bijdragen gestoffeerde jaarboekje *tot gezellig onderhoud* is ruim en breed den schelling waardig. Het eerste en meest uitvoerige geschiedkundig verhaal evenwel is vol van onnaauwkeurigheden, die onkunde bewijzen, zoo ten aanzien der personen, als van de plaatselijke gesteldheid. Andere stukjes zijn regt lief; en, schoon onder de Anecdoten (hoe kan het ook anders?) enkele oude kennissen waren, maken die echter een aangenaam bijvoegsel uit.

Van den *Bijbelschen Almanak* hebben wij niets te zeggen, dan aankondiging en den wensch van zegen over het gebruik!

Den *Almanak voor Dienstboden*, eindelijk, heeft men, wat de Redactie en ten deele ook den inhoud aangaat, aan de voor deze taak uitstekend berekende Mevrouw VAN MEERTEN te danken. Het was waarlijk een goede inval, ook den dienstboden eenen voor hunne vatbaarheid en behoefte ingerigten Almanak in handen te geven. De Redactrice zelve geeft aan dienstbaren regt belangrijke lessen, ingekleed in eene opdragt, in een verhaal, in een gesprek, en in een' eenvoudigen goeden raad. P. MOENS en anderen bragten hun dichttalent aan het eenvoudige boeksken ten offer. Het was ons regt aangenaam, ook van FRANCIJNTJE DE BOER een versje aan te treffen. Wij wenschen zeer, dat deze onderneming worde voortgezet, en hopen, terwijl ons exemplaar, met ernstige aanbeveling tot lezing en herlezing, naar de keuken verhuist, dat een volgende jaargang mede veel doelmatigs, en niet het minst een vervolg op de *goede trekken van dienstboden* bevatte. Voor het zedelijk nut van dezen, in vele opzigten zeer vervallen', hoogstbelangrijken stand in de maatschappij is betrekkelijk in ons vaderland nog niet veel geschreven. En hoe ziet het er, inzonderheid in de groote steden, bij hen uit met zedelijkheid, goede trouw, eerbaarheid, nederigheid, dankbaarheid!....

De overige Almanakken, die ons geworden, kondigen wij in het volgende No. aan.

No. XV. *Boekbeseh.* bl. 678. reg. 9. staat *landsengte*, lees *landvlugte*. En reg. 10. *plannen* voor *planken*.

BOEKBESCHOUWING.

HEINRICH SCHMID's *Voorlezingen over het wezen der Wijsbegeerte en hare beteekenis voor wetenschap en leven, voor denkende Lezers. Uit het Hoogduitsch vertaald en met Ophelderingen voorzien door* F. C. DE GREUVE, *Hoogleeraar te Groningen. IIde Afdeeling. Vijftal Voorlezingen over de Wijsgeerige Systemen. Met een Bijvoegsel over het verband van geloof en weten. Te Groningen, bij* P. van Zweeden. 1839. *Van bladz.* 239—608. *f* 3-60.

Deze tweede afdeeling van SCHMID's Voorlezingen is even belangrijk, zoo niet nog belangrijker dan de eerste. De achtste Voorlezing handelt over de waarde der wijsgeerige systemen in het algemeen. De objective of materiéle principiën: 1. het *Dualismus*, 2. het *Materialismus*, en 3. het *Spiritualismus*. Het is noodzakelijk, om tot de beoefening der wijsbegeerte op te leiden, dat men een overzigt en eene beoordeeling van de voornaamste wijsgeerige stelsels en methoden geve, om de verschillende standpunten aan te toonen, waaruit men de wetenschap bezien kan. Wat hier over de systemen in het algemeen aangemerkt wordt, is behartenswaardig. Zonder eenen stelselmatigen vorm, die de verspreide redeneringen tot eenheid brengt, kan de wijsbegeerte op geene wetenschappelijke behandeling aanspraak maken. De menigvuldige systemen, waarvan de geschiedenis der wijsbegeerte gewag maakt, moeten naar algemeene wetten in verband beschouwd en genetisch ontwikkeld worden. Volgens de twee bestanddeelen der menschelijke kennis (het subjective en objective element) gaan eenige stelsels van objective of materiéle beginselen, andere daarentegen van subjective of formele beginselen uit. Volgens de wetten der ontwikkeling van den menschelijken geest, moesten de systemen, die op de objective beginselen gegrond zijn, zich het eerste vormen; zulks was ook het geval. Vooreerst vertoonde

zich het *Dualismus*, of de leer der twee tegenstrijdige beginselen, ten opzigte van den mensch, als geest en ligchaam beschouwd, van de Natuur, als licht en duisternis, van het Heelal, als God en wereld, en zich uit een zedelijk, godsdienstig en bespiegelend oogpunt, als goed en kwaad, God en Duivel, en oneindig en eindig, of volmaakt en onvolmaakt, of wel als vrijheid en noodzakelijkheid, voordoende. Het *Dualismus* komt in de oudste Godsdienstleer der Oostersche volken voor, gedeeltelijk ook en voornamelijk, wat het practische betreft, in de Joodsche en Christelijke Godsdienst, en ook, wat het theoretische aangaat, bij de Gnostieken en Manicheën. De menschelijke geest kan zich met het *Dualismus* niet vergenoegen, zonder er zich ooit geheel boven te kunnen verheffen. Het *Monismus* of de eenheidsleer tracht het *Dualismus* te ontwijken, maar het verwart de *eenheid* met de *eenzelvigheid* (*identiteit*). Hieruit ontstaan van de eene zijde het *Materialismus* en van den anderen kant het *Spiritualismus*, waar van het eerste alles uit de stof en hare eigendommelijke krachten, en het andere alles uit den geest en het verstand zoekt te verklaren. Het *Materialismus* der Ionisch-Grieksche wijsbegeerte en der Engelsche en Fransche school van de voorgaande eeuw wordt beschouwd en beoordeeld. Even als het *Materialismus* in het algemeen, in deszelfs verschillende wijzigingen, als atomistisch, mechanisch, chemisch en dynamisch, wordt nagegaan; het laatste, waarin de levenskracht het bezielende beginsel is, is deszelfs hoogste vorm, en uit zich in het *Hylozoïsmus*, of de leer eener wereldziel. Het maakt als 't ware den overgang tot het *Spiritualismus* uit. Dit komt echter meestal in eenen dualistischen vorm voor, in zoo ver het nevens de geestelijke zelfstandigheden de stoffelijke laat bestaan. Het wordt Antidualistisch, als het den geest voor de eenige ware zelfstandigheid houdt. Beoordeeling van de Monadenleer van *Leibnitz*. Het *Materialismus* en *Spiritualismus* zijn even eenzijdig. Zij kunnen zich niet geheel van het *Dualismus* losmaken. Uit het *subjectief* verschil van ligchaam en geest volgt evenwel niet, dat beide *objectief* van wezen verschillen. De menschelijke geest blijft

echter niettemin eene overhelling tot het *Monismus* behouden.

De negende Voorlezing gaat voort met over de objective of materiële beginselen, namelijk 4° het *Naturalismus*, 5° het *Pantheïsmus* en 6° het *Theïsmus*, te handelen. De drie eerste beginselen vloeiden uit de anthropologische tegenstelling tusschen ligchaam en geest voort; deze namen hun oorsprong uit die van de wereld en God. De emanatieleer tracht het *Dualismus* met het *Monismus* te vereenigen; zij beschouwt het Heelal als het uitvloeisel van het Goddelijk wezen. Nader aan de eenheid van beginsel komt het *Deïsmus*, volgens hetwelk de wereld het werk van Gods vrije daad is, maar die daad van God gescheiden op zichzelve bestaat. Tegen het *Dualismus* verzetten zich twee eenzijdige, regtstreeks tegenover elkander staande systemen. 1° Het *Naturalismus*, hetwelk leert: *alles is Natuur*, waar van de gebreken duidelijk aangetoond worden, zoo als: *Determinismus*, of de leer der noodzakelijke bepaling, *Eudemonismus*; of het uitsluitend streven naar zinnelijk geluk, en eindelijk *Atheïsmus*. 2° Het *Pantheïsmus*, dat leert, dat *alles God is*, en hetgeen ook *Absolutismus* of Aleénheidsleer kan genoemd worden. Het *Pantheïsmus* was van den vroegsten tijd tot op den onzen verre verspreid, van de oudste Oostersche Godsdiensten af tot op de nieuwste wijsgeerige stelsels. Men schrijft deze leer aan de Eleatische wijsgeeren, aan PLATO, aan vele denkers der middeleeuwen toe, en vooral aan SPINOZA en ook aan SCHELLING en HEGEL. Het oudste Oostersche *Pantheïsmus* was van eenen godsdienstigen aard, uit godsdienstig gevoel en verbeelding gesproten; het heeft eene naauwe betrekking tot het *Polytheïsmus*, of het Veelgodendom. Het latere wijsgeerige of bespiegelende *Pantheïsmus* heeft deszelfs oorsprong in het logische verstand of de eenzijdige redenering. Dit logische kenmerk ontdekt men voornamelijk in de Aleénheidsleer der *Eleaten*. Ook in de leer van SPINOZA, wiens stelsel echter veeleer eene soort van *Acosmismus*, of loochening van het wezenlijk bestaan der wereld, behelst. De Vertaler verdedigt hier, door ingevlochtene aanmerkingen, niet alleen SPINOZA, maar ook

SCHELLING en HEGEL, tegen de uitspraak, dat zij onvoorwaardelijk het *Pantheïsmus* zouden leeren. Voor het overige ontmoet men hier eene uitvoerige wederlegging van het *Pantheïsmus* in het algemeen. Hetzelve vernietigt in het practische de menschelijke persoonlijkheid en in het theoretische het bestaan der wereld. Dit voert ons weder eenigzins tot het *Dualismus* terug, en dus tot het *Theïsmus*, hetwelk God en de wereld onderscheidt, maar tevens op het innigst vereenigt, door God als voortdurende Oorzaak en Schepper der wereld te beschouwen.

In de tiende Voorlezing wordt over de verdere objective beginselen, namelijk 7° het *Realismus*, 8° het *Idealismus* en 9° de leer der *Identiteit*, gesproken. De Schrijver begint met het onderzoek over het beginsel tot eene oplossing der tegenstelling tusschen het *ideale* en *reale*, of van het *denken* en *zijn*; of wel, bestaat er objective waarheid, dat is overeenstemming der kennis met haar voorwerp? Het gewone *Dualismus* neemt deze overeenstemming aan. Het theoretische stelt eene Goddelijke voorafbestemming, (*harmonia præestabilita*) gelijk DESCARTES en vooral LEIBNITZ leert. Op het standpunt van het *Monismus* daarentegen ontstaan er drie hoofdsystemen, het *Realismus*, het *Idealismus* en het *Identiteits-systeem*. De twee eerste zijn eenzijdig en willekeurig. Zij hebben beide slechts eene betrekkelijke waarde. Het eerste is het stelsel der noodwendigheid, het andere dat der vrijheid. Vervolgens wordt er eene schets van de geschiedenis van den strijd tusschen deze twee beginselen in de wijsbegeerte gegeven. Het *Realismus* wordt vervolgens van twee zijden beschouwd, 1° als redenerende uit het beginsel der oorzakelijkheid, »de voorwerpen zijn de oorzaken der voorstellingen" hetgeen het empirische is, dat op *Naturalismus* en *Materialismus* kan uitloopen; 2° als uitgaande van het principe, »uit het zuivere absolute *zijn* moet al het bijzondere worden afgeleid," hetgeen het rationele of speculatief *Realismus* uitmaakt. De vertegenwoordiger van hetzelve is SPINOZA. Het eenzijdig *Realismus* is zoo wel theoretisch als practisch onvoldoende. Het *Idealismus* steunt als systeem op de vooronderstelling, dat het

zijn door het *kennen* bepaald wordt. De denkende geest is de bron van alle daarzijn, volgens dit stelsel, dat door FICHTE het volledigst is ontwikkeld. Hetzelve ondergaat eene uitvoerige beschouwing en wederleggende beoordeeling. De *Identiteitsleer* vat de beide bestanddeelen subject en object in de hoogste eenheid op, en houdt *denken* en *zijn* voor *eenzelvig*. SCHELLING heeft dit stelsel het eerst uiteengezet; HEGEL heeft het dialectisch trachten te ontwikkelen. De Vertaler heeft aanmerkelijke toevoegselen aan deze Voorlezing gegeven, ten einde het oordeel van den Schrijver omtrent de leer van SCHELLING en zijne latere gevoelens en die van HEGEL te wijzigen.

De elfde Voorlezing vangt aan met het onderzoek der subjective beginselen, namelijk 1° het *Empirismus* en 2° het *Rationalismus*. Ofschoon in de meeste systemen zoowel empirische als rationalistische bestanddeelen worden aangetroffen, behooren echter tot het *Empirismus* de stelsels van het *Materialismus*, *Naturalismus* en *Realismus*, en tot het *Rationalismus* die van het *Spiritualismus*, *Pantheïsmus*, *Idealismus*, en van het *Identiteits-systeem;* hetgeen door de geschiedenis der wijsbegeerte wordt aangetoond. Men vindt hier ook eene belangrijke aanteekening van den Vertaler bijgevoegd, betrekkelijk de hedendaagsche Fransche wijsbegeerte. De voorstelling en beoordeeling van het *Empirismus* en *Rationalismus* is zeer belangrijk, en kenmerkt zich door duidelijkheid en onpartijdigheid.

De twaalfde Voorlezing gaat voort met de beschouwing der verdere subjective beginselen, zoo als zij zich voordoen in 3° het *Sensualismus*, 4° de *Reflexiephilosophie*, 5° de *Gevoelsphilosophie* en 6° de *mystische bespiegeling*. Zij begint met eene nadere beschouwing der betrekking tusschen het *Empirismus* en het *Rationalismus*, en toont het eenzijdige van beide aan. Het *Empirismus* op den laagsten trap van ontwikkeling is *Sensualismus*, hetgeen in het theoretische *Materialismus* en in het practische *Eudemonismus* is; het neemt, om zich staande te houden, deszelfs toevlugt tot het logisch bewijzen, dus tot eene soort van *Rationalismus*. Hier openbaart zich voorts de tegenstelling tusschen

verstand en *rede*, en vandaar dan de *Verstands-* of *Reflexie-philosophie* en de *Gevoelswijsbegeerte*. De Schrijver ijvert sterk tegen het eenzijdig gebruik van het logische verstand, of het natuurlijk *Rationalismus*. Hier staat het ideale *Rationalismus* tegenover, hetwelk in de *rede* eene boven het *verstand* verhevene *onmiddellijke* kenbron van het bovenzinnelijke *zijn* erkent; hetgeen weder met geschiedkundige en kritische beschouwingen van de wijsgeerige stelsels der oudheid en latere tijden gestaafd wordt. SCHELLING en HEGEL worden hier weder, wat hunne mystische bespiegeling en logisch formele methode aangaat, door den Schrijver aangevallen en door den Vertaler verdedigd. Wij kunnen ons geheel met de slotsom dezer laatste Voorlezing vereenigen: »Dat de wijsbegeerte rede en verstand, begrip en gevoel »vreedzaam moet vereenigen, en hun verband psychologisch »opsporen en beoordeelen."

Het Bijvoegsel van den Vertaler, over het verband van *geloof* en *weten*, is eene Verhandeling, die aan deze uitgave boven de oorspronkelijke veel waarde bijzet. De Schrijver zoude zich over dit verband verklaard hebben; doch de dood verhinderde hem hier in. Prof. DE GREUVE heeft deze taak op zich genomen, en dit onderwerp volgens de gevoelens van SCHMID en zijnen leermeester FRIES uiteengezet, en tevens aangetoond, dat, indien men, zoo als zij, voor het weten den verstandelijk zinnelijken kring aanneemt, en tot het geloof de overtuiging der redelijke en zedelijke grondwaarheden rekent, dat op een zeker voorgevoel of besef (*Ahndung* of *Ahnung*) van den geest rust, men van de woorden *geloof* en *weten* een ander gebruik maakt, dan het algemeen in de wetenschap aangenomene. DE GREUVE toont aan, dat men in het bovenzinnelijke en zedelijke, of in de bespiegeling in het algemeen, evenzeer en nog zekerder een weten kan aannemen, dan in het verstandelijk zinnelijke.

Wij zijn in de aankondiging van dit tweede deel der Voorlezingen meer uitvoerig geweest, om de onderlinge betrekking der wijsgeerige stelsels eenigzins te doen kennen, en de aandacht te vestigen op een onderwerp, dat tot nog toe

in onze taal niet was behandeld. Wij zeggen den Vertaler dank voor de moeite, aan zijne omwerking besteed, voor de belangrijke toevoegselen en aanmerkingen hier ingevlochten, voor den ruimeren blik, dien hij hierin boven SCHMID ten toon spreidt, die, geheel ingenomen met de inzigten van zijnen leermeester FRIES, over de nieuwste bespiegelende wijsgeeren van *Duitschland* altijd eenzijdig en soms hard en partijdig oordeelt. De wijzigingen, waartoe de Vertaler zich somtijds genoodzaakt zag, bevestigen hetgeen wij reeds bij de aankondiging van het eerste deel aanmerkten, dat het, naar ons gevoelen, beter geweest ware, dat de Heer DE GREÜVE zelf iets oorspronkelijks geleverd had, waarvoor wij hem zoo zeer in staat keuren.

Ten slotte moeten wij hier nog een paar aanmerkingen over het werk zelve bijvoegen. Vooreerst, dat het ons verwonderd heeft, dat SCHMID in de beoordeeling der wijsgeerige stelsels en methoden, slechts ter loops van de leer van KANT en het *Criticismus* heeft gewag gemaakt; beide hadden, dunkt ons, wel eene meer uitvoerige beschouwing verdiend. Ten andere, dat het ons voorkomt, dat SCHMID, even als zijn leermeester FRIES, nog niet op de vereischte wetenschappelijke hoogte stonden van hun gekozen standpunt en methode, namelijk: de critisch-psychologische leerwijze, die thans onder de bedaardste en scherpzinnigste denkers algemeen veld wint, en die, verre van eene vijandige houding tegen de meer afgetrokkene bespiegeling aan te nemen, zich alleen voor de overdrijving en het eenzijdige wacht, waartoe deze soms kan vervallen, zonder daarom hare wezenlijke verdienste omtrent de wijsbegeerte in het algemeen te miskennen. Wij kunnen niet nalaten, hier, ter vergelijking, de aandacht te vestigen op een Hoogduitsch werkje van BENEKE, in 1833 uitgekomen, dat, hoezeer ook niet vrij van partijdigheid omtrent de speculative philosophie van FICHTE, SCHELLING en HEGEL, met meer wetenschappelijke juistheid, hoewel korter, dan SCHMID, hetzelfde onderwerp behandelt, namelijk: *de Wijsbegeerte in hare betrekking tot de ervaring, de bespiegeling en het leven beschouwd.*

Het Christendom in de Zuidzee, of Reizen en Lotgevallen van den Zendeling J. WILLIAMS; *met Aanteekeningen over de Natuurlijke Geschiedenis der Australische Eilanden, enz. Met Platen. IIde Deel. Te Gorinchem, bij* H. Horneer. 1839. *In gr. 8vo. V en* 368 *bl.* *f* 3-70.

Het tweede of laatste Deel van dit niet onbelangrijke werk, van welks eerste wij in dit Tijdschrift voor 1839, N°. II, bl. 468—472, verslag gedaan hebben, bevat, bl. 1—207, voornamelijk de werkzaamheden, ondervindingen en lotgevallen des Schrijvers op zijne Zendelingsreis naar, en zijn verblijf op de *Samoa-* of *Navigateurs-eilanden*, die hij tweemaal bezocht heeft, tusschenbeiden eenen uitstap naar de *Societeits-eilanden* doende, en telkens naar *Rarotonga*, eèn der *Hervey-eilanden*, terugkeerende. Wat de invoering en uitbreiding des Christendoms in die oorden aangaat, is ook hier hoofdzaak, hoewel met verscheidene andere voorkomende bijzonderheden doormengd. Met genoegen merkte Ref. ook hier de weldadige gevolgen op, die het Christendom te weeg brengt, zelfs bij gebrekkigen vorm van mededeeling, en moest het dus te meer bejammeren, dat deze laatste bij de Zendelingen te dikwerf blijken draagt van meer het uitvloeisel van een oud Theologisch stelsel, dan van de eenvoudige Christusleer te zijn. Hij zou hiervan weder verscheidene staaltjes, aan die uit het 1ste Deel gelijkvormig, kunnen bijbrengen, maar wil er thans alleen de door WILLIAMS, bl. 89, 90, hooggeroemde uitdrukking van een inlandsch Opperhoofd bijvoegen, dat »één droppel des kost»baren bloeds van JEZUS den berg zijner zonden had doen »wegsmelten," die sommigen wel behagen zal, als een gevolg van de stijf vastgehoudene *satisfactio Christi vicaria*, maar die andere, de verdiensten des Zaligmakers niet minder hoog waarderende Christenen, liever met eene meer redelijke en Evangelische wijze van denken en spreken zouden ontwikkeld zien. Aan de andere zijde wil Ref. ook billijk zijn, en erkennen, meermaals blijken gevonden te hebben

van de rekkelijkheid en verdraagzaamheid des Schrijvers omtrent andersdenkende Christenen, zoo als b. v. bl. 32, waar hij, na gesproken te hebben over de pogingen der *Wesleyaansche* Zendelingen op de *Hervey-eilanden*, ten besluite zegt: »Dit strekt ons ten bewijze, dat God geens»zins bedoelt, de wereld door eenige enkele afdeeling zij»ner Kerk te bekeeren, maar door wien ook het Evangelie »in ootmoed en opregtheid des harten verkondigd wordt; het »zegel zijner genaderijke goedkeuring zal op den goeden »uitslag worden gedrukt, die de aangewende pogingen zal »bekroonen;" of op eene andere plaats, waar hij zelfs met genoegen betuigt te zien, dat ook Roomsch Katholieke Zendelingen voor de uitbreiding van het Evangelie werkzaam zijn, ofschoon het met alle reden afkeurende, dat zij de sikkel in eens anders koorn komen slaan. Gezond is ook het denkbeeld, dat hij, bl. 205, omtrent de leefwijze der Zendelingen uitdrukt: »Reeds toen ik voor de eerste maal »*Engeland* verliet, besloot ik eene zoo fatsoenlijk mogelijke »woning voor mij te bouwen, (*) want de Zendeling gaat »niet heen, om zelf eene barbaarsche levenswijs aan te ne»men, maar om Heidenen de voorregten der beschaving »deelachtig te maken: hij moet derhalve niet tot hen afda»len, maar hen tot zich opheffen." — 's Mans hooge ingenomenheid intusschen met Christendom en Zendelingswerk heeft hem misschien wel eens te hoog doen loopen met die Heiden-bekeeringen, en hunne aangeleerde wijze van uitdrukking, die meer kunstmatig naar zeker bij sommigen geliefd systeem, dan natuurlijk en Evangelisch is. Ook heeft hij welligt wel eens als gevolg der aanneming van de Christelijke Godsdienst aangezien, wat meer uit overgenomene beschaving, uit zucht tot navolging, en ook wel eens uit minder edele beweegredenen, zoo als uit hoogmoedige zucht, om b. v. in kleeding niet minder te zijn dan de

(*) Hiervan en van die eens anderen Medezendelings kan men tegenover bl. 204 eene nette afteekening vinden, gelijk tegenover bl. 76 van een bedehuis te *Arorangi*, en tegenover den titel die van eene bijeenkomst van inlanders in de baai van *Leone* op *Tutuila*, waarover bl. 137—140 gesproken wordt.

Christenen, voortvloeide; gelijk hij zelf ook hier en daar niet geheel ontkennen kan, (wat sommige hier medegedeelde toespraken van inlandsche Opperhoofden ook bewijzen) dat de redenen tot aanneming van het Christendom waarlijk niet altijd in de overtuiging van het hooge geestelijke belang, maar in de tijdelijke voordeelen gelegen waren.

Belangrijk is ook, wat WILLIAMS in het overige van zijn werk, bl. 208 en vervolgens, mededeelt, zoo als, in het 28ste Hoofdstuk, wat hem bekend geworden is van de *Aardrijkskunde* en de *Natuurlijke Historie* der *Navigateurs-eilanden*. In het 29ste oppert hij zijne gedachten over den *oorsprong der Zuidzee-eilanders*, van welke hij tracht waarschijnlijk te maken, dat de *oostelijke* van de *Maleische* kust gekomen zijn; terwijl hij omtrent de *westelijke* veel meer duisterheid en onzekerheid verklaart te bestaan, maar gist, of zij misschien van een Negerras op de Aziatische eilanden afstammen, en eerst alle de Polynesische bewoond hebben, maar op de kleinere door de eerstgenoemde uitgeroeid zijn. Verder spreekt hij hier over de *ligchamelijke eigendommelijkheden* der oostersche eilanders, over hunne *geestvermogens*, en in het 30ste over hunne *taal*, in welke hij acht tongvallen onderscheidt, en de overeenkomst met de Tahitische taal in eenige voorbeelden aanwijst; alsmede kortelijk over hunne *regering*, *oorlogen en vermaken;* eindelijk in het 31ste over hunne *Godsdienst*, en over hunne voormalige afschuwelijke gewoonte van *kindermoord*, waarvan hij de redenen aldaar heeft nagespoord. Het 32ste of laatste Hoofdstuk bevat nog eenige gemengde aanmerkingen over de snelle voortplanting des Evangelies op deze eilanden, en over de belangrijke tijdelijke voordeelen, die uit de zendingen in verschillende opzigten kunnen voortspruiten.

In een naschrift, bl. 329—376, geeft de Vertaler, volgens vroeger gedane belofte, een »verslag van het nieuwe »vertrek des Heeren WILLIAMS en van een aantal mede»arbeiders naar de Zuidzee, op den 11 April 1838, aan »boord van een geheel ten behoeve der Zendelingen uitge-

»rust en ter hunner blijvende beschikking gesteld vaartuig;" en hij deelt uittreksels mede van de bij die gelegenheid te *Londen* gehoudene redevoeringen, aanspraken enz. — Een achteraan gevoegde Bladwijzer der meeste namen van plaatsen en personen, in de beide Deelen voorkomende, vermeerdert de bruikbaarheid van een werk, waarvan Ref., behoudens zijne te voren zoo wel als nu gemaakte aanmerkingen, wenscht, dat het, met verstand zoowel als met deelneming gelezen, dienstbaar moge zijn aan de kennis van onze natuurgenooten en hunne woonplaatsen, ook in afgelegene deelen des aardbodems, en aan hunne verstandige zoo wel als godsdienstige opleiding tot de wezenlijke waarde van den mensch en tot het ware wezen van het Christendom.

Geschiedenis der Hervorming in de Zestiende Eeuw; door J. H. MERLE D'AUBIGNÉ. *Uit het Fransch vertaald. IIde Deel. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. *In gr. 8vo.* 575 *bl. f* 5-:

Door de voortzetting dezes werks vindt Ref. zich op nieuw versterkt in zijn oordeel, dat hij over hetzelve bij herhaling uitgebragt heeft, (*Vaderl. Letteroef.* voor 1838, N°. VII, bl. 273—277, en voor 1839, N°. III, bl. 97, 98) en hij wil dus tijd en ruimte besparen, om daarover niet op nieuw noodeloos uit te weiden. Genoeg zij het te zeggen, dat men in dit tweede Deel vinden kan, *vooreerst*, bl. 1—387, het vervolg van de Geschiedenis der Hervorming in *Duitschland* door LUTHER, tot aan zijne wegvoering naar den *Wartburg*, dus nog steeds met die groote en zeer in kleine persoonlijke bijzonderheden loopende uitvoerigheid, welke Ref., om ter laatst aangehaalder plaatse aangevoerde reden, gemeend heeft te moeten afkeuren. — De overige inhoud van dit Deel, bl. 387—575, is de Hervorming van *Zwitserland*, door ZWINGLI tot stand gebragt, die hier met dezelfde breedsprakigheid begint beschreven te worden, en

loopt tot aan de verbanning van ZWINGLI's vriend, OSWALD MYCONIUS, in 1522.

Ook over de denkwijze des Schrijvers ten aanzien van sommige punten, die desgelijks in dit gedeelte des werks doorstraalt, en waarmede Ref. zich niet altijd vereenigen kan, heeft hij te voren zijne gedachten geuit, en vindt zich op nieuw daarin bevestigd. Zoo is het ook met de noten des Vertalers: op die, welke ter historische opheldering dienen, stelt hij den meesten prijs: met deszelfs beschouwingen en uitlatingen over sommige zaken kan hij niet instemmen, b. v. waar hij bl. 25 zegt, dat »de Hervorming »niet LUTHER's, maar Gods werk was;" dat »LUTHER er »door eene hoogere, onzigtbare magt als tegen wil en dank »toe werd aangevuurd, ja meêgevoerd;" want waar is er in de Rede, het Bijbelwoord of de Geschiedenis grond, om den mensch dus tot eene *machine* te maken? — Waartoe dient voor *Nederlanders* (want de Heer LE ROY vertaalde immers dit werk uit het Fransch voor zijne landgenooten?) de uitval op bl. 135, 6: »Deze woorden van »LUTHER zijn niet minder toepasselijk, wanneer op de »Universiteiten de Schrift niet meer gebruikt wordt, gelijk »de Hervormers dezelve gebruikten, maar de kunst daar »onderwezen wordt," (hoort! hoort!) »om de Schrift te »verdraaijen, en van haren eenvoudigen klaren zin te be»rooven." Waar zijn in *Nederland* die Universiteiten? waarom ze dan niet bij name genoemd niet slechts, maar ook het beweerde met daadzaken bewezen? of zoo niet, waarom dan door zulke woorden kwaad zaad van achterdocht en veroordeeling gestrooid? — Men zie ook deszelfs zonderlinge manier van redeneren over de uitlegkunde des Bijbels, bl. 175, 6, alsof dezelve niet noodig ware. Zoo is het ook met 's Mans klagten over den tegenwoordigen staat der Protestantsche Kerk, nu zijdelings, dan meer regtstreeks, zoo als bl. 139, 154, 209, 217, 360, 555, 564 en elders; van welke onbepaald en ongegrond aangehevene klaagtoonen Ref. de nuttigheid niet kan inzien, en met welker beantwoording hij niet noodig vindt zich op te houden. — Men leze dus dit werk en de daarbij gevoegde

aanteekeningen met oordeel des onderscheids, en doe zijn nut met het goede, dat men er vindt!

Beknopte Genees- en Heelkundige Verhandeling over den Scorbutus, door P. MIDDEL, *Pract. Chir. en Vroedm. te Groningen. Te Groningen, bij* J. H. Bolt. 1839. *In gr. 8vo. Buiten de Inleiding, 76 bl. f* 1 - :

De *scheurbuik* wordt door den Schrijver beschouwd als, onder de vele voorkomende ziekten, eene der gene te wezen, welke in ons vaderland ook veelvuldig waargenomen worden. Zelf waarnemer, wilde hij de vruchten daarvan niet terughouden, omdat in onze moedertaal over deze ziekte niets van eenig belang bestaat. Daar de hooge graad van scheurbuik meer op zee, dan op het vaste land voorkomt, wilde hij zulks door eene kleine Verhandeling bekend maken, te meer, daar er nog vele lijders worden gevonden, welke aan de *ulcera scorb. Ped.* lijden, welke deze na de epidemische ziekte van 1826 hebben bekomen. De scheurbuik schijnt dus in dit laatste geval nog al op het vaste land voor te komen.

De Heer MIDDEL zal zijne kleine Verhandeling vergezeld doen gaan van eenige waarnemingen, vijf van welke uit de Dissertatie van Dr. MENALDA over te nemen hem niet overbodig voorkwam. Eene van het jaar 1754 is uit *Frankrijk* herkomstig. Eene andere schijnt van den Heer TER BORGH te zijn. In de zesde waarneming van den Schrijver schijnt hij zich wél bevonden te hebben bij het gebruik van suiker en de aanwending van het *Creosot.* Eene oplossing van een half pond suiker (*medic.*) met zes oncen water, indien hier geene drukfout bestaat, zal evenwel een mengsel opgeleverd hebben, waarvan niet dan met moeite, om 't uur een lepel vol, zal hebben kunnen genomen worden. Men vindt de suiker ook door HELL aangeprezen in het *Theoretisch-practisches Handbuch der Chirurgie von Dr.* J. N. RUST, 1ste B., art. *Scorbutus*, pag. 618. In een ander geval zag hij goede werking van de

Eindelijk slaat de Schrijver twee middelen voor, welke men, zoo men het gebruik van den sterken drank wil afschaffen, naar zijne bewering, alleen met goeden uitslag zou kunnen beproeven: 1. Men herscheppe alle stokerijen in bierbrouwerijen; 2, of de regering verbiede het gebruik van sterken drank. »Eén besluit," zegt hij, »is voldoen»de; kroeghouden en koffijhuishouden brenge men onder »de verbodene bedrijven, even als het op poene van boete »verboden is, geheime banken van leening of niet wettig »geadmitteerde bordeelen te houden." Schertst hier de Schrijver, dan is zijne scherts kwalijk geplaatst; en wat bewoog hem, den indruk, dien hij door het eerste hoofdstuk scheen bedoeld te hebben, zelf zoo geheel weder weg te nemen? En schertst hij niet, dan geeft hij ons geen groot denkbeeld van zijne ondervinding en schranderheid.

N°. 2. De Heer BACKER noemt het treurige waarheden, die wel van de daken mogten gepredikt worden: *de Jenever erger dan de Cholera! de Brandewijn een pest!* Hij meent echter, dat het niet genoeg is, te zeggen: laat staan *uw* glas! maar dat men er bij moet voegen: neem *dit* glas! Zoo dacht hij op een volksdrank, vervaardigde een nieuw fabrikaat, verkreeg er octrooi op, en geeft u aan het eind van zijn stukje eene Prijscourant van de onderscheidene soorten van zijn Koningsbier. Dit stukje behoort dus eigenlijk niet tot het gebied van een letterkundig Tijdschrift. De ondervinding zal voor of tegen het fabrikaat van den Heer BACKER moeten beslissen, en Rec., die hetzelve niet beproefd heeft, is volstrekt niet in staat, er zijn oordeel over te vellen.

N°. 3. Dit stukje, zonder naam des Schrijvers, is blijkbaar door iemand geschreven, die eenige geschiedkundige en letterkundige opleiding heeft, maar bevat veel, dat men in zulk een werkje niet zoeken zou, om de eenvoudige reden, dat het tot het onderwerp geene betrekking heeft. Dat hij op bl. 22 het woord *kennissen* in de beteekenis van *kundigheden* bezigt, bewijst zijne bekendheid met de Hoogduitsche letterkunde. Overigens vindt men hier eene beschrijving van den voetboog (*arbalesta*) bl. 35, en een na-

schrift over maliën en maliebanen van den Uitgever (den Heer BOSCH?)

Ondertusschen heeft N°. 3 met N°. 1 dit gemeen, dat men de weinige genietingen en uitspanningen der geringe volksklasse onder de bronnen van het onmatig gebruik van sterken drank vindt opgegeven. De Schrijver van N°. 3 wil daarom *volksfeesten* en *volksspelen* invoeren. Alle stukjes komen overeen in den lof van het bier. Er is ondertusschen eene ernstige zijde in het onderwerp, wanneer men vooral op den treurigen toestand der geringere standen denkt, die in het eerste stukje hier en daar met ware en levendige trekken wordt afgeschetst. Wij zouden over dit onderwerp nu ook, op onze beurt, gaarne een woord zeggen; maar N°. 3 heeft ons met zijne schuttersfeesten, met zijn kaatsen en dansen te zeer in eene vrolijke stemming gebragt, dan dat wij het niet liever tot eenen anderen tijd en betere gelegenheid zouden verschuiven.

Handleiding voor Duivenvrienden, of het houden, het aankweeken, het verzorgen en het gebruik van de Duiven. Uit het Hoogduitsch overgebragt door E. B. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1839. *In kl.* 8*vo.* 62 *bl.* *f* :-50.

Een beknopt boekje, dat voor hen, ten wier nutte het geschreven is, zeker niet ondienstig zijn zal, hoezeer het ook in sommige opzigten wel het een en ander te wenschen overig laat. Voor de natuurlijke geschiedenis der duiven had de Schrijver meer gebruik kunnen maken van BUFFON, dan hij schijnt gedaan te hebben. Van wilde duiven wordt gezegd, dat men ze best met een slagnet bij *Zoutkeeten* vangt. Rec. verklaart, niet regt te begrijpen, hoe men bij Zoutkeeten, die bij ons althans niet zoo zeer op het platte land, maar meer in de steden gevonden worden, banen met slagnetten voor het vangen van wilde duiven kan aanleggen. Staat er ook veelligt in het oorspronkelijke *Sulzen?* Van zulke *Sulzenheerde*, die in *Duitschland* in gebruik

zijn, geeft AUS DEM WINCKELL, in zijn *Handbuch für Jäger*, de toebereidselen op (*2te Auflage*, *IIter Th. Leipzig* 1821. 8°. *S.* 406, 407, 409, 413.) Op bl. 45 wordt een voorschrift gegeven van een mengsel, om duiven aan hare nieuwe woonstede te gewennen; de Vertaler noemt dat een »ongerijmd koeskas," en geeft er eene min walgelijke en vereenvoudigde toebereiding van op. De *Philoperisteren* kunnen meerdere middelen, om te beletten, dat de duiven haar hok niet verlaten, opgeteekend vinden in het *Woordenboek van* CHOMEL, (tweede uitgave van DE CHALMOT, I. bl. 556) waarin zij over het geheel het artikel *Duiven* niet zonder nut zullen naslaan.

Natuurlijke Historie der Provincie Groningen. Isten Deels Isten Stuk, hoofdzakelijk bevattende eene geologische en natuurkundige Beschouwing van den Bodem; door R. WESTERHOFF, *Med. Doct. te Warfum, en* G. ACKER STRATINGH, *Med. Doct. te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr. 8vo. VIII en* 323 *bl. f* 3-:

Dit werk was reeds in 1830 grootendeels afgedrukt, maar door een' zamenloop van omstandigheden, waarvan de Heer ACKER STRATINGH in zijn Voorberigt verslag geeft, werd deszelfs uitgave tot nu toe vertraagd. Wij hopen, dat hij hetzelve vervolgen en voltooijen zal, al is hij daarbij nu ook van de verdere medewerking van den Heer WESTERHOFF verstoken.

Het Stuk, dat thans voor ons ligt, bevat twee afdeelingen. De eerste geeft ons eene aardkundige beschouwing der provincie, of handelt over den grond en deszelfs vorming, (bl. 1—173.) Zij is in twee hoofdstukken verdeeld, waarvan het eerste over het diluviesch, het tweede over het alluviesch land handelt. De tweede afdeeling is toegewijd aan de beschouwing van den waterstaat der Provincie, zoowel van vroegeren als lateren tijd. Van deze afdeeling

behelst dit stuk slechts enkele deelen; de rivieren, kanalen, dijken en weggen, en het geschiedkundig overzigt van de overstroomingen en dijkbreuken, moeten nog in het vervolg verwacht worden. Wij kunnen derhalve hier geenszins over een volledig werk oordeelen, maar slechts over een fragment. Dit is echter zoodanig, dat wij niet ten onregte meenen, reeds in den aanvang onzer aankondiging, het verlangen naar de voortzetting en voltooijing van dezen arbeid te hebben aan den dag gelegd. Wij wenschen, dat de Heer ACKER STRATINGH de Geschied- en Aardrijkskundige Inleiding er alsdan wederom bijvoege, die thans is achterwege gelaten. De redenen tot die weglating, in het Voorberigt bijgebragt, komen ons niet zeer gewigtig voor. Al moge men ook elders zulk eene Geschied- en Aardrijkskundige Beschrijving aantreffen, dezelve behoort ook in dit werk, zal het op volledigheid aanspraak maken, niet te ontbreken, en zulks te meer, daar er in het werk zelve, b. v. op bl. 259, van gewaagd wordt. Om dezelfde reden misten wij ook het kaartje van de *Wadden* ongaarne, waarop in den tekst dikwijls verwezen wordt. Wanneer de Schrijvers alleen fragmenten over of bijdragen tot de Natuurlijke Geschiedenis der Provincie *Groningen* op den titel beloofd hadden, konden zij zich met het verwijzen naar andere werken over het ontbrekende verontschuldigen; maar in een werk gelijk het onderhavige verlangt men natuurlijk alles bijeen, wat tot de zaak behoort; en hier mag derhalve eene algemeene Aardrijkskundige Beschrijving niet achterblijven, al meende men ook het geschiedkundig overzigt te kunnen ontberen.

Overigens houden wij ons verzekerd, dat niemand dit werk onbevredigd ter zijde zal leggen. Het is met veel kennis en vlijt zamengesteld, en bevat eenen schat van wetenswaardige, vooral geschiedkundige bijzonderheden, in een klein bestek bijeengebragt. Het is ons wel eens hier en daar voorgekomen, dat de Schrijvers veelligt in het geschiedkundige verder gingen, dan tot het eigenlijke doel des werks behoorde, en vooral hunne letterkundige aanteekeningen over naamsoorsprongen van plaatsen en dorpen

al te ruimschoots hadden medegedeeld; daardoor wordt evenwel het werk voor sommige lezers belangrijk, die eene enkel natuurkundige beschrijving der Provincie anders niet zouden raadplegen.

Voor het overige zijn ons bij het doorlezen van dit stuk hier en daar eenige natuurkundige bedenkingen voorgekomen. Zoo lezen wij in aanteek. 1, bl. 3, dat de *alluvie* gevormd is volgens dezelfde natuurwetten, die thans nog bestaan. Dit zijn wel de woorden van eenen anderen, maar de Schrijvers hechten er nogtans in het verband hun zegel aan. Las men daar »door dezelfde oorzaken, die thans nog werken," wij zouden er geene bedenking tegen hebben. Nu schijnt het, dat SEDGWICK en onze, hem volgende, Schrijvers aannemen, dat de gronden van het *diluvium* gevormd zijn volgens andere natuurwetten, dan die tegenwoordig bestaan. Zulk eene vooronderstelling strijdt tegen het denkbeeld van natuurwetten zelve, en zou aan het geologisch onderzoek allen vasten grondslag ontnemen.

Op bl. 12 lezen wij: »Nu ontstonden er op de zich als eilanden vertoonende hoogere deelen des lands Varen-Gras- en Palmsoorten, en, behalve Plant- en Weekdieren, ook Schaal-, tweeslachtige dieren en Visschen, alle van eenen vreemden en reusachtigen vorm." Men ontmoet eenige onnaauwkeurigheden in deze beknopte schildering van de organische overblijfsels der secondaire bergen; want vooreerst ontstonden deze plant- en weekdieren niet op de eilanden, maar in de zee zelve, (landmollasken komen over 't geheel eerst in latere lagen voor, en de plantdieren of liever *Polyparia* der voorwereld zijn alle uit de zee afkomstig) en ten andere zijn deze vormen niet *alle* van een' vreemden, en nog veel minder alle van een' *reusachtigen* vorm. Ook in de voorwereld waren er kleine dieren, *tout comme chez nous*. Het was er even mede gesteld als met de natuurwetten.

Op bl. 12 vindt men eene vrij lange lijst van schriften, die men over Geologie kan raadplegen. Voor den geleerde van het vak is deze lijst overtollig; voor den weetgierigen,

die zich van de zaak onderrigten wil, is zij onvoldoende. De Schrijvers vooronderstellen eens voor een oogenblik, dat iemand al deze geschriften, die hier in eene bonte rij worden opgenoemd, nalas; meenen zij waarlijk, dat hij daardoor een klaar en helder begrip van de hoofdtrekken der wetenschap zal verkregen hebben? Wij voor ons betwijfelen hèt. Hij zal, rondgevoerd door allerlei wind van leering, veeleer aan de wetenschap zelve twijfelen.

Op bl. 25 vindt men de gissing als niet onwaarschijnlijk voorgedragen, dat onze streken in den voortijd met bergen of rotsen voorzien en omringd zijn geweest. Rec. acht zulks niet volstrekt onmogelijk; maar wanneer echter van waarschijnlijkheid gesproken wordt, moet hij erkennen, dat alle hem bekende geologische daadzaken tegen haar schijnen te pleiten.

Bij het geologische gedeelte, hetwelk vooral op de behandeling van het eerste hoofdstuk der eerste afdeeling betrekking heeft, verontschuldigt zich de Schrijver des Voorberigts met de omstandigheid, dat het werk reeds vóór omstreeks *tien jaren* werd opgesteld. Intusschen is dit ook in de bijvoegsels slechts gebrekkig verbeterd, dewijl daar b. v. bij de verdeeling der formatiën de Secondaire *krijtformatie* wordt genoemd, hetgeen aan de benaming krijtformatie eene uitgebreidheid geeft, welke steenkolenlagen, rooden zandsteen, gryphitenkalk, surakalk enz. omvatten zoude. (*)

Minder aanleiding tot bedenking geeft ons de beschouwing van het *alluvium* in het tweede hoofdstuk der eerste afdeeling. 't Geen hier van de vroegere boschrijkheid der Provincie gezegd wordt, is met uitvoerigheid en naauwkeurigheid bewerkt. Met het gevoelen, dat de aangeslijkte gronden door de zee en niet zoo zeer door de rivieren ont-

(*) Bij den *Hondsrug* verdiende het gevoelen wel eenige vermelding, hetgeen sommigen, en daaronder niet onberoemde Schrijvers, hebben voorgedragen, dat deze hoogte uit *grofkalk* (*calcaire grossier*) zou bestaan. Dit gevoelen is wel wederlegd, maar mogt evenwel niet geheel worden voorbijgegaan.

staan, ja dat de zee onze rivierklei heeft gevormd, kunnen wij ons volstrekt niet vereenigen (zie bl. 147, 148). Wij geven de geleerde Schrijvers in bedenking, dat deze aanslijking ook in meren plaats heeft, waarin rivieren zich ontlasten. Zij vergelijken over dit punt, 't geen SAUSSURE in het meer van *Geneve* heeft waargenomen, zōo als ook vele plaatsen in de *Principles of Geology* van LYELL.

Bij de gedaante van het gewest wordt (bl. 259) opgemerkt, dat de Provincie *Groningen* naar het hoofd eener oude vrouw gelijkt. »Dáár, waar onze grond aan de *Hunse* en *Lauwers* grenst, vindt men het achterhoofd; op de kruin des hoofds ziet men de *Wadden;* aan het voorhoofd en den neus paalt de *Wester-Eems;* terwijl mond en kin door den *Dollerd* en de grenzen van *Oostfriesland* gevormd worden." Wij weten niet, of de Schrijvers deze vergelijking het eerst voordragen, of wel van anderen ontleenen. Wij voor ons hechten er geene groote waarde aan, en moeten ook opmerken, dat de neus der oude vrouw, die bij *Delfzijl* zou beginnen, al vrij zonderling, Oostwaarts van *Ter Munter Zijl*, in eene spits uitloopt!

Aan den Recensent werd dit werk toegezonden, als met den Heer DE VRIESE het *Tijdschrift voor Natuurlijke Geschiedenis* redigerende. Hij is niet gewoon, in dat Tijdschrift aankondigingen of beoordeelingen van Nederlandsche boekwerken te geven. Hij vond zich echter opgewekt, om zijne gedachten over dit werk mede te deelen, en verzocht daarom voor deze aankondiging eene plaats in de *Vaderlandsche Letteroefeningen.* Het is ook daarom, dat hij deze aankondiging met zijne naamteekening onderschrijft, niet twijfelende, of de Schrijvers zullen hierin een blijk zien, dat de bovenstaande aanmerkingen, waarmede hij niets ontnemen wil aan den algemeenen lof, dien hij aan dezen arbeid toekent, door geene partijdige vooringenomenheid of onedele beginsels, maar alleen door waarheidsliefde zijn ingegeven. Wij vertrouwen, dat de Schrijvers er, voor zoo ver zij hun gegrond voorkomen, dat gebruik van maken zullen, hetwelk tot volmaking hunner belangrijke onderneming strekken kan.

J. VAN DER HOEVEN.

Verhaal van den Reistogt en Expeditie naar de Nederlandsche Bezittingen ter westkust van Afrika, (kust van Guinea.) Door H. F. TENGBERGEN, *Ridder, Kapitein-Luitenant, kommanderende Zr. Ms. Korvet Amphitrite, in* 1838. *'s Gravenhage, bij* S. de Visser en Zoon. 1839. *In gr. 8vo. VIII en* 138 *bl. f* 2 - 20.

In de maand Februarij van het jaar 1838 ontving het Gouvernement berigten van *Sint George d'Elmina*, de hoofdplaats der Nederlandsche bezittingen ter kuste van *Guinea*, gewag makende van onlusten, waarbij de Heer TONNEBOEIJER, Gouverneur *ad interim* van die kolonie, en de meeste Europesche ambtenaren, door de Negers, onder aanvoering van BONSOË, Koning van *Hanta*, waren vermoord. Tot beteugeling van deze onlusten, en tot handhaving van het Nederlandsch gezag, werd de Generaal-Majoor VERVEER met eene genoegzame gewapende magt afgezonden. Deze krijgsmagt zou door middel van de korvet *Amphitrite* en de schepen *de Merwede* en *de Rhoon en Pendrecht* worden overgebragt. Aan den Schrijver van dit verhaal werd het beheer omtrent alle zeezaken, den togt betreffende, opgedragen. De dagbladen hebben in der tijd de voornaamste bijzonderheden, dezen togt betreffende en deszelfs afloop, bekend gemaakt. De opstandelingen werden beteugeld, en de hoofden van den opstand, onder anderen ook BONSOË, met den dood gestraft. In zoo ver beantwoordde de onderneming aan de bedoelingen van onze Regering. De aanleiding echter tot den opstand onder de Negerbevolking en het verlies van zoo vele menschenlevens, onder anderen ook dat van den verdienstelijken Generaal VERVEER, die de overwinning slechts korten tijd overleefde, zijn te betreuren. Als eene bron voor de geschiedenis, als een gedenkschrift van de volbragte onderneming, verdient het thans aangekondigde werk de aandacht van het publiek; en de Heer TENGBERGEN heeft door zijn welgeschreven verhaal aanspraak verworven op den dank van zijne landgenooten. Eene afbeelding van den reeds genoemden uiterst leelijken Negerkoning, van het fort *St. George d'Elmina* op den titel, en eene kaart van dat gedeelte der kust van *Afrika*, waarop de Nederlandsche bezittingen gelegen zijn, versieren het werk, hetgeen wij ook wegens den duidelijken stijl gaarne aanbevelen.

Redevoering, ter Inwijding van het Gebouw voor de dienst der Justitie te Haarlem bestemd; op den 1 *Oct.* 1839, *door Jhr. Mr.* VAN TETS VAN GOUDRIAAN, *President van de Arrondissementsregtbank te Haarlem. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1839. *In gr. 8vo.* 31 *bl. f* : - 75.

Pleitrede, betreffende de Inkwartiering van Officieren van Zr. Ms. Landmagt, in het vierde District van Zeeland, enz. den 9 *Sept.* 1839. *Door Mr.* PH. VAN DEN BROECKE, *Regter-plaatsvervanger bij de Arrondissementsregtbank, praktizerend Advocaat te Middelburg. Te Middelburg, bij* J. C. en W. Altorffer. *In gr. 8vo.* 1839. *X en* 37 *bl. f* : - 50.

De Omwentelingsgeest. Door H. J. A. Te Utrecht, bij Kemink en Zoon. 1839. *IV en* 55 *bl. In gr. 8vo. f* : - 60.

Aan den Heer W. G. B., de Schrijver van: Het Gymnasium als stedelijke inrigting beoordeeld. Te Leyden, bij P. H. van den Heuvell. *In gr. 8vo.* 1839. 41 *bl. f* : - 50.

Wij voegen deze vier niet onverdienstelijke boekskens in dezelfde aankondiging bijeen, omdat wij bij elk derzelven slechts kortelijk kunnen stilstaan.

De Redevoering van Jhr. Mr. VAN TETS VAN GOUDRIAAN heeft wel niets hoegenaamd van den hoogen rhetorischen stijl, maar is toch zeer doelmatig voor het oogmerk, de inwijding van het gebouw voor de dienst der Justitie te *Haarlem*. Als President der Arrondissementsregtbank spreekt zijn Ed. de verschillende Regterlijke Autoriteiten, de Advocaten en Procureurs, eindelijk ook *Haarlems* ingezetenen aan. Vooral die laatste toespraak is treffend, en geeft heilzame wenken en waarschuwingen, betrekkelijk het tegenwoordig zijn van velen bij de behandeling der correctionéle zaken.

De Pleitrede van Mr. VAN DEN BROECKE, over de inkwartiering van Officieren, behoort onder het getal van goede en welbewerkte pleidooijen, gelijk er echter bij menigte worden vervaardigd en uitgesproken. De reden der uitgave vinden wij voor onszelven in het belangrijke der zaak voor de ingezetenen van het vierde District der Provincie *Zeeland*; en in die éene reden kan men de drie in de Voorrede opgegevene

gronden, welke de bekwame Pleiter voor de uitgaaf had, getrustelijk zamentrekken. Recensent kan zich beter met de argumenten van den Heer VAN DEN BROECKE, dan met het vonnis en het arrest vereenigen; doch nu het er eenmaal toe ligt, wenscht ook hij, dat aan onze in die landstreek woonachtige medeburgers, die waarlijk zelven eenen dam tegen den inval der *Belgen* in der tijd hebben opgeworpen, en naderhand zulke zware lasten hebben moeten torschen, eindelijk eenige schadevergoeding môge worden toegekend.

Het vlugschrift *de Omwentelingsgeest*, door H. J. A., heeft, naar ons gevoel, wat veel declamatie. Men weet soms bijna niet, waar de Schrijver heen wil. Echter blijkt het, dat hij wil waarschuwen, zoo wel tegen onbepaald gezag der Vorsten, als tegen volksregering, die ook eene soort van onbepaald gezag is; dat hij in de Constitutionele Monarchij den besten waarborg tegen Omwentelingen vindt, en ook uit dien hoofde een warm voorstander van het Protestantismus is, als best bestaanbaar met eene redelijke vrijheid. In de hoofdzaak kunnen wij ons dus wel met den Schrijver vereenigen, en dit zullen zeer velen met ons. Doch juist daarom zou de brochure belangrijker geweest zijn, indien zij zich tot dat algemeene *niet* bepaald had, en de vereischten eener Constitutionele Monarchij, zal zij waarlijk uit eene onderlinge tempering en harmonische zamenwerking van het Monarchale, het Aristocratische en het Democratische beginsel bestaan, beter had uiteengezet. Welligt had dit werkje dan van de eene of de andere zijde tegenspraak uitgelokt; doch dan kende men ook de meening des Schrijvers. Nu zou men hem in dat algemeene kunnen bijvallen, en echter eene geheel andere denkwijs zijn toegedaan.

De Schrijver van: *Het Gymnasium als stedelijke inrigting beoordeeld*, repliceert zeer gelukkig op het zijn gevoelen bestrijdend antwoord van den Heer W. G. B., en doet vooral zien, dat het hier geenszins de vraag geldt: hoe is dit of dat Gymnasium in het bijzonder ingerigt? maar: hoe is ieder Nederlandsch Gymnasium in het algemeen? Wat is het, overeenkomstig wetten en verordeningen? Wat is het, naar den gewonen loop van zaken; en wat kan er, zoodoende, van worden? Al hetwelk dus niet wegneemt, dat de bijzondere verdienste van dezen of genen eenig bepaald Gymnasium tot eene hoogte verheffen kon, welke het Gymnasium in het algemeen en uit zichzelf niet bereikt. Dat nu de tegenwoor-

dige stedelijke inrigting uit haren aard gebrekkig en dikwerf ondoelmatig is, dit alleen heeft onze Schrijver beweerd, en daarop blijft hij volhouden. Moeijelijk is echter altijd dit onderwerp. Alleen men toetse onpartijdig, zij niet blind voor het gebrekkige, en streve opregt naar het beste! Kan men dat laatste, het ideaal der volkomenheid, niet bereiken; door het na te jagen, zal men toch meer gewinnen, dan door in te slapen bij het oude.

Alphabetische Lijst van Woorden en Spreekwijzen, taalkundig opgehelderd in de Werken van Mr. WILLEM BILDERDIJK; *opgemaakt door* A. DE JAGER, *Lid van de Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leiden. Te Rotterdam, bij* W. Messchert. 1839. *In gr. 8vo. 80 bl. f* 1 - 40.

Er is een tijd, ook in ons Land, geweest, dat de Schrijvers hunne uitkomende werken, vooral die van geleerdheid, met uitvoerige registers voorzagen, zoodat men niet zelden eenen sleep van drie, vier en meer zoodanige achteraan zag komen, en de kleinste woordjes, taaldeeltjes en nietigste bijzonderheden daarop vond aangeteekend; maar ook, wanneer men daarop het werk zelf raadpleegde, zich menigwerf bijster teleur gesteld zag en het tijdroovend nazoeken bejammerde. Hierop volgde (gelijk te verwachten was, want *les extrêmes se touchent*) een tijd, dat men, op weinige uitzonderingen na, geene of slechts weinigbeduidende registers maakte, en dus den Geleerde, die toch niet alles onthouden kon, noodzaakte, om steeds met de pen in de hand en zijne *Adversaria* voor zich te zitten, en aanteekening te houden van hetgeen hij gelezen had. Noch het een noch het ander is voor den voortgang der wetenschappen of voor eigen arbeid verkieslijk; het is ook hier: *Medio tutissimus ibis.* Er zijn werken, die uit hun eigen aard en inhoud geene registers noodig hebben, of er zelfs niet vatbaar voor zijn; (verbeeld u, Lezer! een' hedendaagsche tot stikkens toe opgevulden roman met een alphabetisch register van personen, zaken en woorden achteraan!) maar er zijn ook andere, bij welke men aan tijdgenoot en nakomeling eene wezenlijke dienst doet, met er eenigen bladwijzer aan toe te voegen, om de daarin vervatte nuttige bouwstoffen des te gereeder te kunnen vinden. Het is dus nog al wonder, (om eindelijk op ons propoost te komen) dat

BILDERDIJK, die, waar het hem te pas kwam, nog al in ruime mate een *laudator temporis acti* was, en die zoo veel en velerlei in zijne geschriften omhaalde, geene registers bij dezelve gevoegd heeft: waarom? ja! dit kunnen wij hem nu niet meer vragen; maar (en dit wilden wij nu eigenlijk zeggen) de Heer DE JAGER heeft dus aan de bezitters en liefhebbers en raadplegers van BILDERDIJK's werken eene dienst gedaan, met zich de vervelende moeite te getroosten, om eene alphabetische lijst van de daarin taalkundig opgehelderde woorden en spreekwijzen te vervaardigen en uit te geven, waarvoor zij hem zeker dank zullen verschuldigd zijn, en bij welker gebruik zij het best zullen kunnen zeggen, of die volledig en naauwkeurig is. De naam des Verzamelaars doet intusschen reeds vooraf iets goeds verwachten.

Bladeren en Bloemen. Poëzij van J. J. L. TEN KATE. *Te Rotterdam, bij* A. Wijnands. 1839. *In gr. 8vo.* 190 *bl.* *f* 2-40.

Vertaalde Poëzij door J. J. L. TEN KATE. *Te 's Gravenhage, bij* K. Fuhri. 1839. *In gr. 8vo.* 231 *bl.* *f* 3-:

Rozen. Door J. J. L. TEN KATE. *Met zes Staalplaten. Te Utrecht, bij* C. van der Post, Jr. 1839. *In gr. 8vo.* 31 *bl.* *f* 1-80.

Nieuwe Rozen. Door J. J. L. TEN KATE. *Met vier Staalplaten. Te Utrecht, bij* C. van der Post, Jr. 1839. *In gr. 8vo.* 30 *bl.* *f* 1-80.

Zietdaar eene geheele reeks van dichterlijke voortbrengselen van éénen en denzelfden jongeling, binnen het korte tijdsverloop van weinige maanden in het licht verschenen! Nemen wij daarbij de jeugd van den Dichter zelven in aanmerking, die in een vers (*Blad. en Bloem.* bl. 130) gedagteekend Maart 1837, van zijne *bijna achttien jaren* spreekt, dan beven wij terug voor den zondvloed van verzen, die wij, als hij zoo voortgaat, van hem hebben te wachten, zoo hij eenigen tijd van leven heeft. Maar, zal men welligt zeggen, indien het geleverde slechts goed is, hoe meer hoe beter dan! Rec. denkt er zoo niet over. Poëzij kan en moet geen dagelijksch brood worden; wil men ons te veel opdringen, zoo begint zij

ons tegen te staan, en, ook al ware alles even goed, de Heer TEN KATE handelde dan toch niet verstandig, door het publiek met zijne verzen als te overstroomen. Doch uit den aard van de zaak kan niet alles even keurig en even goed zijn, als men zoo veel in het licht zendt. Men begint zoo ligtelijk dan zelf te meenen, dat alles, wat der pen ontvloeit, even schoon is, en waardig, om door de drukpers aan de vergetelheid ontrukt te worden. En och, van zoo vele stukken is dat het geval waarlijk niet, en ware het veel beter, dat ze stilletjes aan de vlammen werden geofferd. Men gunt zich ook geen tijd, om met bedaarde zinnen en na het ophouden der eerste bedwelming de voortbrengselen van zijnen geest te toetsen, en de gulden spreuk van HORATIUS, als hij het *nonum prematur in annum* aanbeveelt, wordt geheel vergeten. Waarlijk, met zooveel ballast bereikt men de onsterfelijkheid niet!

Rec. heeft meerdere stukken van den Heer TEN KATE in dit Tijdschrift beoordeeld, en in die beoordeelingen getoond, dat hij het talent van dien jeugdigen Dichter op hoogen prijs stelde. Des te meer bedroeft het hem, dat sommige der stukken, die hij thans heeft aan te kondigen, hem schijnen te bewijzen, dat TEN KATE groot gevaar loopt van in zijne poëzij op eenen jammerlijken dwaalweg te geraken. Het is vooral in den bundel, die het eerst aan het hoofd dezes is genoemd, dat er vele blijken zijn te vinden, hoe ver hij reeds van den goeden weg is afgedwaald. Wij behoeven den lof van uitstekende versificatie, meestal gelukkige woordenkeus, en in het algemeen meesterschap over de taal, hier niet te herhalen. Hij bezat deze eigenschappen reeds vroeger, en zij verloochenen zich ook in de bundels, die voor ons liggen, niet. Maar wij willen hier meer op de zaken letten. De *Bladeren en Bloemen* vangen aan met ettelijke lierzangen, waarvan de eerste is eene *Ode aan de Ode;* en hier vinden wij al dadelijk de klip, waarop wij vreezen, dat de jeugdige Dichter zal stranden. Zij is deze: dat hij bombast, klingklang voor ware poëzij zal gaan houden; dat hij verhevenheid zal gaan zoeken, waar slechts onzin te vinden is, en het voetspoor van SWAANENBURG, winderiger gedachtenis, zal volgen. De eerste bladzijde levert er ons eene proeve van op. Om uit te drukken, dat hij zijnen geest hooger wil verheffen, en verhevener onderwerpen bezingen, is het niet genoeg, dat hij

Wil de ontboeide vleuglen doopen
In de wolken van omhoog,

(ofschoon die wolken daar ook al zonderling bij komen) maar hij

Wil deze aardklomp in heur wentelen
Met den voet op zijde kentelen,
Weg doen zinken uit zijn oog!

Wij smeeken den Heer TEN KATE, bijaldien hij dit ontzaggelijk vermogen inderdaad bezit, het toch vooral niet in praktijk te brengen; daar zouden bittere ongelukken van komen, want de schok van het kentelen van onzen aardklomp door dien voetschop zou vreeselijk zijn! — Doch in ernst, is dat geen dollemanspraat? En is het wel veel beter, wanneer de gepersonificeerde Ode aldus wordt aangesproken:

Zeg den winden, dat ze u dragen
Met welluidend wiekgerucht!
Voere u als een zegewagen
Gindsche azuurwolk door de lucht!....
Of — begeert gij 't — (zonder beven
Zal ik u ter neer zien zweven
Van die schrikbre pracht omgeven!) —
Kies den donder tot uw koets!
Laat uw ros de woeste orkaan zijn!
En stijgt ge af, zoo treed me in 't aanschijn
In den gloor des bliksemgloeds!

Woorden, woorden, die schitteren, maar niets beteekenen! Och, dat men toch gevoelde, dat eenvoudigheid het kenmerk is der verhevenheid, en dat al dat geweld, al dat brommen slechts armoede en gebrek verraadt, die men door valschen pronk poogt te verbergen! De tweede Ode is niet minder rijk in soortgelijke bombast, onder anderen op bl. 17, waar de Dichter in één couplet niets minder wenscht, te zijn, dan *wolkend zand*, *een herfstblad*, *dat de orkaan omhoog jaagt*, *het stofjen in de straal der avondzon verrezen*, *een ver psalmgezang*, *de blik van 't gloeiend oog*, *de bliksem*, *de lichtgloed vloeiende in het west*, *een star*, *of 't moedig arendsjong*, ja, *al wat stijgt of rijst of zweven kan of wemelen*; en dat waarom?

Opdat ik mij verloor in de eindloosheid der hemelen,
Verloor, o God der liefde! of U ontmoeten mocht!

Rec. begrijpt volstrekt niet, hoe het den Dichter daartoe iets

baten zou, of hij wolkend zand ware, of een herfstblad, of de bliksem, of eene van al die fraaije zaken. — Waren alle stukken in dezen bundel zoo, Rec. zou het der moeite ter naauwernood waardig geacht hebben, om er over te spreken; maar TEN KATE heeft groote talenten, en verscheidene stukken geven ook hier daarvan de bewijzen; daarom is het zoo te bejammeren, dat hij gevaar loopt zichzelven te bederven.

Eene tweede fout in zijne lierzangen is gerektheid. Wanneer hij eenmaal een denkbeeld gegrepen heeft, kan hij het niet laten varen; men zie b. v. bl. 71:

Hebben woeste boschhyeenen
U gekoesterd aan de borst?
Reikte u een wolvin de spenen,
Met het lammrenbloed bemorscht?
Heeft het grimmig pantherbroedsel
U doen deelen in hun voedsel,
Voor hun welpen meegebracht?

Behalve het afgesletene van dit denkbeeld, hadden wij het dès noods met een dezer wilde dieren kunnen stellen; gelijk deze geheele lierzang, waarin overigens veel fraais wordt gevonden, door merkelijke bekorting veel zou hebben gewonnen. Nu wordt de aandacht vermoeid, en telkens, telkens op nieuw gevorderd. Dat is ook het geval met het in dezen bundel dikwijls voorkomende en behandelde onderwerp: *de Dichter.* Men moet zeggen, dat de beschouwing van den Dichter (dus van zichzelven, want TEN KATE is immers Dichter?) waarlijk stout en verheven is, en dat de Dichters in de schatting van onzen Dichter zoo verre staan boven gewone menschen, dat er aan geen naderen te denken is. Maar och, wij hebben dat reeds zoo dikwijls gehoord, en het in het leven zoo weinig bevestigd gezien, dat wij haast beginnen te gelooven, dat het alles *verdichting* is! Intusschen, eere, wien eere toekomt; in de Ode, *de Dichter*, zijn fraaije plaatsen. Veel meer, dan de Oden, bevielen echter Rec. de minnedichtjes, waar TEN KATE zijne hooge stelten aflegt, en den gelukkigen vertaler of liever navolger van ANACREON ons doet wedervinden in liefelijkheid, in zangerigheid en schilderachtigheid van uitdrukking; terwijl wij ook in andere stukjes, die dezen bundel besluiten, zijne wezenlijke poëtische gaven erkennen.

Van de *Bladeren en Bloemen* komen wij tot de *Vertaalde Poëzij.* Behalve verschillende kleinere stukjes, vinden wij hier eene vertaling van *het Paradijs en de Peri* uit de *Lalla Rookh* van THOMAS MOORE, een herdruk van de *Parisina* naar BYRON, en eenige navolgingen van OSSIAN. Het komt Rec. voor, dat TEN KATE, wanneer hij namelijk zich niet opwindt tot de

bruisende Ode,

die hij noemt:

Ode! van vervoering dronkene
Ode! van Gods gloor omklonkene
Ode, Serafijn van 't lied!

in vele opzigten zeer geschikt is tot het overbrengen van MOORE. Hij heeft iets van diens rijkdom en weelderigheid van woorden, van dat schilderachtige in zijne taal, dat ook MOORE heeft. De vertaling van *het Paradijs en de Peri* is hem dan ook goed gelukt, en hij heeft daarin veel van het eigenaardige van den *Engelschen* Dichter behouden. Bij het herlezen van de *Parisina* werd ons Recensentengevoel onaangenaam aangedaan. Rec. gaf van de eerste uitgave van dit stuk eene vrij uitvoerige aankondiging in dit Tijdschrift, en liet het daarin aan de welverdiende goedkeuring niet ontbreken. Hij wees evenwel ook het gebrekkige aan, en meende voor de ontwikkeling van den nog zoo jeugdigen Dichter geen nutteloos werk te doen, door hem in een uitvoerig voorbeeld aan te toonen, wat de fout zijner vertaling uit BYRON was. Het stuk is hier letterlijk wedergegeven. Is dat verwaandheid, onverschilligheid? Acht de Heer TEN KATE zich boven alle bescheidene aanmerkingen verheven? Zoo beklagen wij hem; want de schoone en buitengewone talenten, hem geschonken, zullen dan slechts ten halve worden ontwikkeld, en door den wierook des lofs, hem door vrienden en overdrevene bewonderaars toegezwaaid, zal hij worden bedwelmd, en het gebrekkige zal gebrekkig blijven, het goede zelfs hoogstwaarschijnlijk verminderen, gelijk wij dat gezien hebben bij anderen onzer Dichters, die bij den aanvang veel beloofden en op den duur aan die verwachting weinig beantwoordden.

Veel minder, dan de vertaling uit MOORE en BYRON, beviel Rec. de zoogenaamde Noordsche poëzij. De poëzij van TEN KATE heeft iets, dat geheel vreemd is aan OSSIAN, en

wij denken bij het lezen der navolgingen veel meer aan TEN KATE, dan aan den ernstigen, zwaarmoedigen, maar eenvoudigen en in zijne taal kunsteloozen OSSIAN. Maar over het geheel heeft Rec. dezen bundel toch met meer genoegen gelezen, dan den voorgaanden.

En nu nog een woord over de *Rozen* en *Nieuwe Rozen*. Zij zijn haar bestaan verschuldigd aan de lieve staalgravures, die deze boekjes versieren, en eenige meestal bevallige vrouwenportretjes vertoonen. Daarbij maakte TEN KATE dichtstukjes, die getuigen van de weligheid zijner poëtische gave, en die Rec. meestal met genoegen heeft gelezen. Hij zou eene enkele maal wel eens met den Dichter willen twisten over zijne opvatting van de plaatjes, en zou onder anderen DOLORES niet zoo hard zijn gevallen. Hij zou den Dichter ook van tegenspraak met zichzelven moeten beschuldigen, als hij eerst spreekt van hare bleekgeschreide kaken, en haar vervolgens, weinige regels later, toeroept:

Geen knopjen, d'eigen plek doorgeurend, waar zoo even
De roos ontbladerde aan heur zij,
Kan onbedachter zijn, dan gij,
Of meerder blijk van koelheid geven!

hetgeen, in het voorbijgaan gezegd, een zonderling beeld der ongevoeligheid is. Rec. zag echter, over 't algemeen, op nieuw, dat TEN KATE uit deze stukjes, veel kan, als hij wil; want dat hij, gelijk weinigen, de taal en het werktuigelijke in zijne magt heeft, en gevoel en verbeelding in geene geringe mate bezit.

Trekken wij ons oordeel nu te zamen, zoo is het over 't algemeen gunstig, maar toch met vele bedenkingen gepaard. De Dichter neme ze ter harte, en toetse daaraan onbevooroordeeld zijne stukken! Het zou ons smarten, indien hij niet veel *werd*, gelijk hij veel *belooft*. Maar oefening... behoeven wij hem niet toe te roepen; daaraan ontbreekt het hem niet: hij worde slechts een streng regter over zichzelven; hij hoore naar het oordeel van onpartijdigen, en achte *dien* vooral zijnen vriend, die hem gebreken aanwijst!

De uitvoering van deze bundels is ongelijk. Die van de *Vertaalde Poësij* is het keurigst, en het fraai geteekende en gegraveerde vignet verleidt ons, om, ter proeve, de regels, die daarbij behooren, over te schrijven; niet omdat zij beter dan

andere zijn, maar omdat zij toch proeve mogen heeten van de versificatie van TEN KATE, gelijk deze door zoetheid zich kan onderscheiden. Het is het lied der harpspeelster:

Dartel en huppel, gij vrolijke jeugd!
Gij, die uw morgen van purper ziet blozen,
Die nog geen doornen ontmoette aan de rozen,
Die nog de vleuglen niet zaagt van de vreugd!
U mogen zegenende armen omstrengelen,
Harten beminnen, vol heiligen gloed!
U is de wareld geen *zwalpende vloed!*
Maar in den glans van Gods zaligende Engelen
Wordt zij een Eden des lichts voor uw voet!

Ach, ik heb nimmer uw heilstaat gekend.
Sints mijn geboorteuur de dagkim mogt verven,
Ben ik gedoemd in den vreemde te zwerven!
Smart is mijn leidster, mijn reisstaf de ellend!
Mij moesten tranen ten moedermelk strekken,
Distlen ten wiegjen en naaktheid ten kleed.
O wilt ge iets doen, dat mij troost geeft in 't leed,
Bidt dan, dat ras mij de zoô moog bedekken,
Onder wier dek ik mijn lijden vergeet!

Te laat. Eene schets uit den tegenwoordigen tijd. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1838. *In gr. 8vo.* 240 *bl.* *f* 2-60.

Deze roman is een eersteling, is het werk van eene Vrouw, is daarenboven een voortbrengsel van eigen grond, en zou dus beneden alle kritiek moeten zijn, om geene aanspraak te hebben op eene zachte beoordeeling. Aangenamer echter is thans onze taak, daar wij in het werk der ons geheel onbekende Schrijfster een verhaal aantreffen, hetwelk verdient gesteld te worden boven vele vertaalde Romans, en wedijveren kan met sommige der betere in dit vak. Op vele door vrouwen geschrevene romans is het oordeel toepasselijk van zekeren kunstregter: »In plaats dat de karakters werken zouden, werken »de toevallen, en de plaats der noodzakelijkheid wordt door »eene onvergelijkelijke willekeurigheid vervuld. Spelen van het »toeval, uit de wolken gevallene helden en heldinnen, on-

» voorbereide omstandigheden enz. zijn de gewone inhoud der » vrouwelijke romans." Ook in dit opzigt onderscheidt zich dit werk voordeelig, en door zijnen eenvoudigen, natuurlijken gang beantwoordt het aan den titel, en bevat eene vrij getrouw geteekende schets uit den tegenwoordigen tijd.

De ridmeester VAN STRALENHEIM verlooft zich aan de jeugdige ANGELIQUE, die zich met al het vuur van eene eerste liefde aan hem verbindt. Maar, gedeeltelijk uit trotschheid en zucht om zijne vrijheid te bewaren, en gedeeltelijk gehoorgevende aan den verderfelijken raad van eenen zoogenaamden vriend, verwaarloost hij zijne beminde. ANGELIQUE geeft hem nu wel zijn woord terug, maar, smartelijk gegriefd door zijne ontrouw, brengt eene doodelijke ziekte haar leven in gevaar. Nu ontwaakt bij VAN STRALENHEIM het beschuldigend geweten, maar *te laat!* Hij verwijt zich, dat hij het hart van het beminnelijke meisje gebroken heeft; hij bemerkt, hoezeer hij bemind werd, hoe ondankbaar hij, en hoe groot het miskende hart was. Hij keert berouwvol tot haar terug, maar helaas *te laat!* want hoewel ANGELIQUE den berouwhebbenden, dien zij altijd had blijven beminnen, niet van zich stoot, maar integendeel nog dankbaar en verblijd is over zijne terugkeering, de geledene smart had haar eene ongeneeslijke tering veroorzaakt, die, na al de teleurstellingen en langdurige afwisseling van vrees en hoop, aan deze vreeselijke kwaal eigen, het jeugdige slagtoffer der bedrogene liefde door eenen vroegen dood doet bezwijken. Deze afloop wordt hier zóó verhaald, dat de belangstelling van den lezer tot aan het einde toe levendig wordt gehouden; en het gevaarlijke van het ligtzinnig spelen met het levendig gevoel van een vrouwelijk hart wordt hier zoo duidelijk aangetoond, dat de man en jongeling hier eene waarschuwing vinden, die in allen deele hunne behartiging waardig is.

De Schrijfster noemt haar werk een eersteling, en lokt daardoor, al is het dat zij meer voor zichzelve dan voor het publiek schrijft, den beoordeelaar uit, om haar niet enkel bloemen in den schoot te werpen, maar ook datgene aan te merken, wat hij zou wenschen, dat zij, om verder met een goed gevolg op de ingetreden baan voort te gaan, in acht nam. Wij houden het er voor, dat in een voortbrengsel der romantische poëzij ieder afzonderlijk deel onmisbaar tot het geheel moet behooren. Of wil men zoodanig deel als eene episode aangemerkt hebben, dan behoort het door deszelfs belangrijk-

heid een gepast bijsieraad te zijn van de schildering der hoofdzaak. Deze aanmerking is hier van toepassing. EUGENIUS WALDEN, een der hier voorkomende personen, kan geheel gemist worden voor den afloop des verhaals. Van hem en van zijne liefde voor WILHELMINA wordt te weinig gezegd; zij wekken de belangstelling niet genoeg op, om tot eenen tegenhanger voor VAN STRALENHEIM en ANGELIQUE te verstrekken. En dat FRIEDHOF, die er zoo veel toe bijdroeg om VAN STRALENHEIM ontrouw te doen worden, diens vertrouwde vriend blijft, en zelfs de man wordt, die de goede ELISABETH gelukkig maakt, is geheel onverdiend en bovendien onwaarschijnlijk. Over het geheel is de trouweloosheid van VAN STRALENHEIM en de minachting der vrouwen door FRIEDHOF met te scherpe en zwarte kleuren afgeschilderd, om bestaanbaar te zijn met het goede, dat de Schrijfster naderhand aan het karakter van beiden toekent.

In zoo ver onze aankondiging, die buiten de schuld van den Recensent zoo laat plaats heeft, hiertoe nog iets kan bijdragen, hopen wij, in weerwil van het aangemerkte, dat vooral ook onze vrouwelijke landgenooten, indien zij dezen roman nog niet gelezen hebben, daaraan hare opmerkzaamheid wel zullen gelieven te schenken. De Schrijfster worde door eene gunstige ontvangst van haren arbeid opgewekt, om haar talent steeds meer te volmaken, opdat volgende voortbrengsels mogen beantwoorden aan de goede verwachting, welke deze eersteling heeft doen ontstaan.

Camera obscura van Hildebrand.

Non lusisse pudet, sed non incidere lusum.

HORAT.

Te Haarlem, *bij* de Erven F. Bohn. 1839. *In gr. 8vo.* 250 *bl.* *f* 2-80.

„Ziedaar een allerbelangrijkst boek! Hebt gij het al gelezen?" „Neen, maar ik krijg het weldra uit het leesgezelschap aan huis. B. heeft het gekocht, maar dadelijk aan C. moeten uitleenen. Bij A. is het des avonds door de dochters bij beurten voorgelezen. Elk vindt het daar dol grappig! En wat een lief vignet! En dan het papier en de druk! Waarlijk, wij gaan vooruit in onze letterkunde!"

Zoo zal dit boek eenige weken lang het onderwerp van

veler gesprekken geweest zijn en nog eenige weken zulks blijven. Maar nu komt ook een Recensent. Uit de wijze, waarop sommige Schrijvers van hen spreken, zou men somtijds meenen, dat het een afzonderlijk slag van menschen was, een vreemd ras, hier niet te huis behoorende, en door eigenaardige trekken in alle individu's gekenmerkt; denkende anders dan de overige menschen, anders dan zij gevoelende, en groot noemende wat klein, klein wat groot schijnt te wezen. Ik weet niet, of er zulk een recenserend menschenras bestaat; maar wel weet ik, dat ik er niet toe behoor, en dat *Hildebrand*, wanneer hij mij ontmoette, mij zeker niet als zijn Recensent herkennen zou. — Nu komt dan een Recensent! Hij kon ook mede in den lof instemmen, dien A. en B. en C. aan dit boek geven, en zoo hij dat in vele opzigten niet van harte deed, vreezen wij, dat hij een Recensent van dat vreemde menschenras zijn zou, hetgeen de Schrijvers zich altijd voor oogen stellen. Neen, het boek heeft waarlijk eigenaardige en zelfs ongewone verdiensten: maar er wordt meer van den Recensent gewacht dan lof of berisping; hij moet zijn oordeel met gronden staven vóór het publiek; hij moet het toch karakteriseren in zijn *genre*. Dat behoeven de Heeren van het leesgezelschap en de dochters van A. niet te doen.

Vooreerst dan, *wat* is het boek, en ten tweede, *hoe* is het? Het is eene verzameling van zedeschilderingen, van tafereelen; het is eene *chambre obscure*, hier en daar neêrgezet, nu eens voor een' troep spelende jongens, dan voor een beestenspel, dan weder in den Haarlemmer-Hout enz. Deze tafereelen staan daarom ook op zich zelve en zijn zonder onderlingen zamenhang. Het zijn, wat de schilders *studiën* noemen. *Ut pictura poësis.*

En nu, hoe is het boek? Wanneer *Hildebrand* zijne *chambre obscure* neêr kon zetten aan *Koblentz* tegenover *Ehrenbreitstein*, zou hij een ander tafereel hebben gezien, dan aan de *Haagsche Schouw*; kon hij haar over de hoofdkerk van *Milaan* plaatsen, hij zou er een ander stadsgezigt in gezien hebben, dan op eene *Rotterdamsche kermis*. Maar dit wijten wij aan den schilder niet. Hij moet zijne studiën nemen naar 't geen hij zag; daarom juist zijn het *studiën*, en is het hem niet vergund den waterval van *Schafhausen* te zien, hij kan eene schets maken van het effect van een' watermolen.

En daarom prijzen wij ook het boek. Het is vol van natuur; hoezeer wij er bijvoegen moeten, dat het niet altijd schoone en belangrijke natuur is. Beschrijving van kleeding bij de

personen, ook daar, waar zij er volstrekt niet toe doet, jagt op aardigheden, en eindelijk, hoe zal ik zeggen? Somtijds, of dikwerf, een omslagtig gekeuvel over bagatellen; dit zijn zeker geene schoonheden. Maar toch verdient het boek beter lot, dan aan hetzelve waarschijnlijk te beurt zal vallen. Het zal bevallen, het zal de aandacht trekken, maar waarschijnlijk voor korten tijd, en de opgang, dien het bij zijne intrede in de wereld maakt, (*nostri nimium patienter mirati*) zal hoogstwaarschijnlijk voor vergetelheid plaats maken. Dit verdient het boek niet, noch die luide toejuiching, noch dien korten duur; en zoo Rec. iets kon doen, om door zijne aanprijzing aan dit boek een langer levensperk te verschaffen, hij deed het gaarne, ook al moest hij zelf daardoor zijne voorspelling in rook doen verdwijnen. Maar wanneer, zoo als te vreezen is, de voorspelling bewaarheid wordt, dan wijte *Hildebrand* het alleen aan zichzelven, dat is aan den vorm van zijn produkt. Wij zeiden boven, dat deze opstellen *studiën* waren. Wij kunnen ze niet anders kenschetsen. Zulke studiën ziet men gaarne bij den bekwamen schilder; hij vertoont ze aan zijne vrienden of kunstbroeders, en na zijnen dood verzamelt men ze en zoekt ze met gretigheid op, om te zien, *hoe* hij door behulp dier studiën verrigt heeft, wat hij ons in zijne groote kunstgewrochten schoons en uitmuntends te genieten gaf. Maar wat zouden wij denken van eenen schilder, die op eene Tentoonstelling eene reeks van studiën inzond, en ter openlijke beschouwing niets daarbij gaf, dat volmaakt was, waarin het idée der kunst verwezenlijkt was, waarin men een geheel en een plan, waarin men goede ordonnantie en niet alleen juiste teekening ontwaarde? *Ut pictura poësis.*

En nu heeft Recensent als zoodanig uitgesproken. Thans zou hij, even als de lieve dochters van A., gaarne vertrouwelijk nog wat over het nieuwe boek spreken. Hij zou dan zeggen, hoe hem die *Hollandsche Jongens* bevielen, naar het leven afgeschetst met hunne knikkers, grifjes en bonten zakdoek, en hoe hem bovenal die gevoelige wensch getroffen heeft, waarin *Hildebrand* het Apostolische voorschrift kleedt, van mannen in het verstand en kinderen in de boosheid te zijn (bl. 7. 8). Bij de *Kinderrampen* zou hij op hetgeen over de school gezegd wordt hier en daar iets moeten afdingen (nu houdt *Hildebrand* hem misschien al voor een' schoolmeester, of mogelijk, omdat hij ook HORATIUS leest, voor een' Praeceptor); ook zou hij niet verzwijgen, dat hij in de jongens-

wel wat brutaals vindt, dat niet zoo maar, al schilderende, goedgekeurd moet worden, en ook *niet* tot het beeld van den goeden Hollandschen jongen behoort. Bij het *Beestenspel* gekomen, zou hij zeggen: eene oude kennis! en er voorbijstappen, omdat hij het zoo fraai niet vond, dat het tweemaal gedrukt behoefde te worden. Bij het *onaangenaam mensch in den Haarlemmerhout* zou hij, vooral om de sopperigheid, weinig aangenaams vinden, de natuurhistorische schildering der wandelaars uitgenomen; hij zou *Hildebrand* vragen, wat *Helices arboreae* zijn (bl. 40), eene soort, die hij noch bij LINNAEUS noch bij LAMARCK kon aantreffen. Bij de *Humoristen*, zou hij gulhartig bekennen, dat hij den Schrijver niet geheel begreep. Van de familie *Stastok* (de meest uitvoerige studie) zou hij zeggen, dat hij er veel juiste teekening en effect van licht in opmerkte; hoezeer het hem hinderde, dat juist alle karakters belagchelijk of onbeduidend waren, behalve dat van *Hildebrand* zelven, die er mede als persoon in optreedt; dat doet ook kwaad aan den goeden indruk, dien de humoristische episode met *Keesje* (bl. 92—108) te weeg brengt, een der wezenlijk schoonste brokken van het boek. Waarom kon ook naast den armzaligen maar vlijtigen student *Pieter Stastok* niet nog een beter pendant worden gesteld, dan den verloopenen *Delf van Brammen*, die nog daarenboven ten koste van den eersten schijnt te moeten uitkomen? *Varen en rijden* is voor Recensent wel mede eene oude kennis; maar hij loopt er veel hooger mede, dan met het *Beestenspel*; en wil het daarom nog wel andermaal onder deze *Hildebrandiana* zien opgenomen. Bovenal echter schat hij de fiksche teekening hoog, die in het stukje *een oude kennis* zoo uitnemend uitblinkt. Waarom gaf hij, die zoo schetsen kon, niet eene afgewerkte schilderij? Waarom geeft hij, die verstaat wat *humor* is, niet liever een boek *met* humor, gelijk bijkans elk goed boek min of meer humor moet bevatten, (een cijferboek of een compendium van de dogmatiek uitgezonderd) dan een boek *van* humor? Humor is de specerij aan den letterkundigen disch; maar een maaltijd van specerijen alleen kan geen maaltijd zijn.

Griseldis, of de drie proeven; Tooneelspel in vijf Bedrijven, naar het Hoogduitsch van FREDERIK HALM. *Te 's Gravenhage, bij* K. Fuhri. 1839. *In gr. 8vo.* 119 *bl. f* 1-20.

Een Tooneelspel uit de nieuwere Romantische school, vol beweging. De ridder PERCIVAL, een van de ridders van de ronde tafel, is met GRISELDIS, de dochter eens kolenbranders, gehuwd; en. op een feest aan het hof van Koning ARTHUR beroemt hij, na zich vrij onbeschoft te hebben gedragen, zich op de trouw en liefde van zijne gade. De Koningin, hierdoor beleedigd, belooft voor zijne vrouw te zullen knielen, wanneer zij drie proeven van die liefde zal hebben gegeven. PERCIVAL zal haar haren zoon ontnemen, haar voor het oog van al zijne Vasallen verstooten, en dan nog zal zij hem genoeg moeten beminnen, om hem te willen redden, ook ten koste van zichzelve. GRISELDIS staat de proeven glansrijk door; maar wanneer zij aan het einde verneemt, dat dat alles slechts spel is geweest, dan is haar hart gebroken, en verlaat zij PERCIVAL, om in hare geringheid weder te keeren. Zietdaar den inhoud van dit Tooneelstuk. Rec. kan niet zeggen, dat het stuk hem bijzonder bevalt. De feestviering aan het hof is stijf en gemanierd, wat de taal der sprekenden betreft. PERCIVAL te onbeschoft en te gemeen, om GRISELDIS liefde te kunnen inboezemen. GRISELDIS is een edel karakter. Maar het is jammerlijk misbruik en misverstaan van bijbelsche uitdrukkingen, wanneer men haar de bede in den mond legt: *Ik heb veel lief gehad: Gij zult mij veel vergeven!* Als kunstwerk heeft het stuk geene groote waarde; misschien voldoet het aan den tegenwoordigen smaak op het tooneel.

Dichtkundige Proeve van JAN JACOB LUGT. *Te Amsterdam, bij* Ipenbuur en van Seldam. 1839. *In gr. 8vo.* 88 *bl. f* 1-:

Indien ieder, die van tijd tot tijd rijmt en verzen maakt, die wilde uitgeven, de zondvloed der dichtstukken zou nog grooter zijn, dan hij nu reeds is. Intusschen het schijnt, dat men er al ligtelijk toe komt, door eigenliefde gevleid, en gestreeld door de goedkeuring van vrienden en magen. Het is eene gewaagde onderneming. Er wordt veel vereischt, om met eenigen goeden uitslag een' bundel in de wereld te sturen, en in vele gevallen zou Rec. het stellig ontraden.

Had de maker van deze *Dichtkundige Proeve* hem raad gevraagd, hij zou geantwoord hebben: Houd ze stil in uwe portefeuille! Zij is welgemeend, maar heeft weinig of liever

geen poëtische waarde. Het laatste stukje is welligt nog het beste. Maar waartoe, waartoe ze laten drukken? De Heer LUGT ga voort, voor eigen liefhebberij en voor den kring van vrienden en betrekkingen versjes te maken, maar tot uitgeven kome hij toch niet spoedig weder!

---

1. *Geldersche Volksalmanak. Te Arnhem, bij* G. van Eldik Thieme. *f* : - 75.

2. *Zeeuwsche Volksalmanak. Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. *f* : - 75.

3. *Utrechtsche Volksalmanak. Te Utrecht, bij* J. G. Andriessen. *f* : - 90.

4. *Friesche Volksalmanak. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. *f* : - 90.

5. *Groninger Volksalmanak. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* : - 75.

6. *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren. Te Deventer, bij* J. de Lange. *f* 1 - 50.

7. *Drentsche Volksalmanak. Te Koevorden, bij* D. H. van der Scheer. *f* 1 - 10.

8. *Groninger Studentenalmanak. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *f* 1 - 50.

9. *Almanak tot bevordering van kennis en goeden smaak. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* : - 40.

10. *Almanak voor den Burger en Landman. Te Groningen, bij* A. Kamerling, Wz. *f* : - 40.

11. *Nuttige en aangename Tijdkorter in ledige oogenblikken. Door* A. HAZELHOFF. *Te Groningen, bij* P. S. Barghoorn. *f* : - 25.

Alle voor 1840.

Ten aanzien van deze jaarboekjes kunnen wij ons bij een

kort verslag bepalen. De meeste verschijnen niet voor het eerst, en kunnen dus als vervolgwerken beschouwd en in de aankondiging behandeld worden.

De Eerw. HELDRING levert voor de zesde maal eenen doelmatigen *Gelderschen* VOLKS-almanak, die het in *dit* opzigt van de meeste andere provinciale jaarboekjes, misschien van alle, wint. Kennis van gewestelijke schoonheden, zeden en gewoonten vindt men ook nu bevorderd. Proza en verzen, (*poëzij* durven wij het meeste niet noemen) wisselen elkander af. De waardige Redacteur, die in verschillende opzigten nuttig tracht te zijn, bedenke echter, dat ook de beste zaak door overdrijving soms meer bedorven dan bevorderd wordt. (Voorb. bladz. V.) Bij het al te korte en oppervlakkige *Iets over* H. H. DONKER CURTIUS hadden wij liever 'smans afbeelding begeerd, dan het overige, zeer sobere plaatwerk. De man overigens, die op zoo verschillende wijzen, ook door zijne betrekking tot het onderwijs, met het *volk* in aanraking kwam, als DONKER CURTIUS, hadde *hier* meer, dan een regel of wat, verdiend. Een weinig jagtmaken op den trant van CLAUDIUS is in dezen Almanak niet te miskennen.

Wij laten den *Zeeuw* volgen. Na het kalenderwerk volgt eene opgave van den stand des sterrenhemels, zoo naauwkeurig, duidelijk en uitvoerig, als men die in geen ander jaarboekje zal vinden. Onder het Mengelwerk munten uit, *het Klooster Bethlehem*, eene geleerde bijdrage van den kundigen DRESSELHUIS; *het Kustlicht op Schouwen* (met een allerkeurigst plaatje); A. SCHRAVER, belangrijk, ofschoon wat lang; PIBO HARDA, een gespierd vers, dat echter beter in den Frieschen Almanak te huis behoorde; *op 't gesichte van een Vogeltje in den guren Winter*, waarin de trant van CATS vrij wel getroffen is. Over het algemeen zijn de verzen in dit jaarboekje goed uitgevallen.

De *Utrechtsche* is en blijft, het doet ons leed het te moeten zeggen, zoo goed als de minste onder zijne broederen. Op het min behagelijke der uitvoering willen wij nu eens niet vallen; het plaatwerk heeft zelfs gewonnen, en of de lijst der *authoriteiten* hier te huis behoore, hangt af van het denkbeeld, hetwelk men zich van deze soort van jaarboekjes vormt. Noch proza noch gedichten onderscheiden zich; de laatste vooral niet door in *dezen* Almanak bepaaldelijk te huis te behooren. Wij meenden in het een en ander zekere soberheid aan te treffen, die gedeeltelijk wel daaraan mogt zijn toe te

schrijven, dat een afzonderlijk *Tijdschrift voor de Geschiedenis enz. van Utrecht* het gras wel eens wegmaait; gedeeltelijk aan het gemis der medewerking van vele hiertoe anders hoogst bekwame *Utrechtenaars;* gedeeltelijk aan eenzijdige bepaling tot de hoofdstad. Het stuk over het *St. Servaasklooster* is bijster droog.

De *Fries* (van welken de jaargang van 1839 ons te laat was ter hand gekomen, om destijds te kunnen worden vermeld) is geen van de minste der *provincialen*, vooral niet als men *deze* eigenschap op den voorgrond plaatst. Van de beoordeeling van het *in Friesch dialect* opgenomene (het heeft op het eerste voorkomen toch veel van het *Engelsch!*) moeten wij ons, bij gebreke aan voldoende kennis dier taal, verschoonen. *Het fragment van een onuitgegeven Historiespel* door Mr. VAN HALMAEL is krachtig; wij lazen echter liever het geheel, dan zulk een brokstuk. De *Herinneringen uit de Friesche Geschiedenis* van DE HAAN verdienen vervolgd te worden. Het stukje over *Friesche kleederdragt* is eigenlijk niets dan verklaring van een duidelijk gekleurd steendrukplaatje. De stof is eener nadere bewerking waardig. Maar wij kunnen alles niet opnoemen. De *verklaring der namen van plaatsen in Friesland*, door den kundigen Redacteur A. WASSENBERGH, is niet onverdienstelijk. Niet al de spreekwoorden van de zeevaart ontleend, welke een opzettelijk stukje, met eene gerekte inleiding voorzien, als oorspronkelijk *Friesch* opgeeft, dunken ons zulks te zijn. »Dat iz ien peall' boppe wetter," is in *Holland* niet hetzelfde als: »een schip op strand is een baken in zee"; maar: »het lijdt geenen twijfel." Het personeel der regterlijke magt in de Provincie is aan dit jaarboekje toegevoegd.

Groningen, in welks buurt wij zoo even waren, heeft ook dit jaar eenen aanbevelenswaardigen Almanak. In het *poëtische* gedeelte munt hij boven sommige anderen uit. Het oudheid- en geschiedkundige mist hier en daar wel dat onderhoudende, waardoor de lezing ook voor niet onmiddellijk belang stellenden (en hoevelen zullen er zelfs in het eigen gewest zijn!) aangenaam wordt. Nuttig en met kennis geschreven is het laatste stuk der verzameling, *over de heilige dagen onder het Bisdom Utrecht in* 1567 *en* 1568, *uit twee Overijsselsche Almanakken van die jaren*, door Mr. H. O. FEITH. Dat over *provincialismen* kan welligt nog aanvulling lijden. *Buiten* (of eigenlijk, met veranderde uitspraak, *boeten*) voor vuur aanstoken; *anderlest* (eig. *onderlest*) voor onlangs, en *in de konkels zitten*, voor zich niet weten te redden, hoort men ook elders. In plaatwerk is dit jaarboekje merkelijk verbeterd.

Geleerd is de *Overijsselaar;* maar hij geeft zich ook niet voor *Volks*-almanak uit. Het is een belangrijk oudheidkundig jaarboek, waarin *solide* kennis de slotsommen van wetenschappelijk onderzoek in verscheidene stukken nederlegde. In onze verwachting, van het vervolg te zullen aantreffen

op het verleden jaar aangevangene *over de Plechelmi-kerk te Oldenzaal*, stelde de kundige WILLING ons te leur. Het dáár in eene aanteekening over de afleiding van het woord *kerk* aangestipte breidt genoemde Schrijver hier nader uit. Bijzonder belangrijk zijn: *de Heidens in Overijssel*, door Ds. MOLHUYSEN; *de Paascheijeren* van HALBERTSMA (waarom met eene andere letter gedrukt, dan al het overige?); onderhoudend het *geschil over het spelen van Comediën in* 1671, waarbij men zich hier en daar niet van meesmuilen onthouden kan. Het was een gelukkige inval, eene afbeelding te geven van FEITH's grafteeken. Wij zagen die, gelijk vroeger het *origineel*, met eerbied. De plaat van de Waag te *Deventer* is niet best uitgevallen.

De kleine Provincie *Drenthe* heeft weder eer van zijnen Almanak. Zij intusschen, die ongaarne in een Tijdschrift als het onze, dat toch *maandelijks* uitkomt, zich ter helfte van een stuk met een: *het vervolg hierna* zien afgescheept, zullen er de Redactie niet voor danken, dat zij van de levensbeschrijving van den Oud-Gouverneur Mr. P. HOFSTEDE slechts een gedeelte (tot 1797) plaatste. Een jaar te moeten wachten, is ook al te lang, en het voorbeeld, hierin gegeven, vinde, wordt onze raad gehoord, geene navolging. Het geheel zou wel wat te lang zijn geworden; maar de Schrijver had ook zulk eene verbazend lange inleiding niet voorop behoeven te zetten. Van de *vier* zangen van een dichtstuk: *het mannelijk leven*, wordt hier één, en zal voorts telkens één worden medegedeeld. Nog al erger! Wij erkennen, dat het in ééns niet aanging; maar dan staat zoo iets hier ook niet op zijne plaats. *Aleide*, van inhoud onderhoudend, mist geheel het middeleeuwsche *kostuum*. De woorden en zegswijzen zijn niet alle bij uitsluiting *Drentsch;* en, schoon voor onszelven ten aanzien van HEINERT VAN THYNEN met P. P. C. van één gevoelen zijnde, zouden wij den bitsen toon in de aanteekening bladz. 166 afkeuren. Ook de uitval aan het slot van dat stukje, kennelijk tegen *Groningen*, is een weinig scherp.

In het algemeen zij aangaande de Volksalmanakken der provinciën gezegd, dat zij jaar op jaar belangrijker voor de *bijzondere* geschiedenis der gewesten worden; waardoor zij verdienen, ook na het einde des jaars zorgvuldig bewaard en min of meer als *archief* aangemerkt te worden. Wij moedigen Schrijvers en Redactiën aan, om ook in het vervolg stukken van blijvend belang niet te onthouden; waarbij wij echter, naar aanleiding van het in sommige opstellen in de meeste aangekondigde jaarboekjes bemerkte, den welmeenenden raad voegen, om het onderhoudende van inkleeding en voordragt niet te zeer uit het oog te verliezen.

De overige Almanakken vorderen ook slechts een enkel woord. De *Groninger* Studenten tellen, zoo in de moedertaal, als in *Hoogduitsch* en *Fransch*, goede medewerkers. Ook der *Latijnsche* Muze wordt geofferd; onder anderen *in*

memoriam viri cl. J. TEN BRINK. Het stukje *Romantische poezij* is eene regt geestige bespotting van het *ultra* in dezelve, bij velen geliefkoosd, die zich het toongeven op onzen zangberg schijnen aan te matigen. Blijkens de *Geschiedenis der Hoogeschool*, schijnt eenige verwijdering tusschen de Studenten onderling te bestaan. Wij betreuren dat, waar het ook plaats hebbe; en *Rec.*, die het studentenleven bij ondervinding kent, stelde altijd op eenheid en *esprit de corps*, om vele redenen, hoogen prijs. *Vrijheid*, in *proza*, een oud thema, op eene voor de plaats regt geschikte wijze aardig behandeld. Sommige verzen kwamen ons, voor eenen Studentenalmanak, wat al te deftig en ernstig voor.

Het Departement *Leens* der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen* geeft ook nu eenen voor het doel, dat het zich voorstelt, geschikten Almanak. *Dertien* jaargangen toonen, dat men dien bij voortduring blijft begeeren. De *weerkundige opmerkingen van een oud zeeman, naar den stand der maan*, schrijven wij ter toetsing af:

„Wanneer het 's morgens of 's namiddags te 3 uur V. of „N. maan is, heeft men eenen Oostelijken wind te wachten; „te 6 uur, eenen Zuidelijken; te 9 uur, eenen Westelijken; „te 12 uur, eenen Noordelijken."

De *Almanak voor den Burger en Landman* is eene eerste proeve. Wij hoopten eenen in den smaak van dien te bekomen, welke door wijlen Prof. UILKENS plagt uitgegeven te worden.. Hierin vonden wij ons evenwel bedrogen. Vele *anecdoten*, waaronder niet weinige oude bekenden, een paar zedelijke verhaaltjes en eenige niet geheel verwerpelijke versjes maken echter den Almanak voor *zijn* publiek niet ongeschikt, vooral omdat er nog al verscheidenheid in heerscht. De landhuishoudkundige voorschriften bepalen zich slechts tot een zevental.

Vader KAZELHOFF komt ten XXVIIIsten male met zijnen Almanak, en vinde ook nu in het *debiet* eene eerlijke winst, zonder daarin onderkropen te worden!

Van het eigenlijke kalenderwerk hebben wij nog niets gezegd, om in geene herhalingen te komen. Voor zon en maan verdienen No. 2, 5, 6, 9 bijzondere aanprijzing. No. 2 ook voor de watergetijden, gelijk dezelve ook opgaaf heeft van geographische lengte en breedte der voornaamste plaatsen in de Provincie. Van kermissen enz. zijn No. 2, 3, 4, 5, 10 en 11 voorzien. Reiswijzers bezitten alle, behalve No. 1 en 6; en ze zijn alle *provinciaal*. Geschiedkundige herinneringen staan in No. 4, 6, 7, 9. *Statistiek* in No. 2, 3, 4 en 7. Ten aanzien der uitvoering zijn No. 2, 4, 5, 7, 8 beter dan de overige.

No. I. van 1840. *Boekbesch.* bl. 45. r. 17. staat elk versje, *lees* een versje.

BOEKBESCHOUWING.

De nimmer rustende Israëliet tot rust gekomen. Eene Christelijke Legende; door O. G. HELDRING. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1839. *In gr. 8vo.* 145 *bl. f* 1-80.

»»Een boek, hetwelk ons zulke juiste begrippen oplevert »van alles, wat in het gemoed van een overtuigd mensch »omgaat, moet noodwendig geschreven zijn door ingeving »van Hem, die alle harten doorgrondt. Dit betoog is even »klaar en beslissend voor alle verstanden, die geestelijk »verlicht zijn, en dezulken alleen kunnen de klem van het»zelve regt gevoelen."" Zoo luiden," berigt de Eerw. HELDRING, »de woorden van den edelen JOHN NEWTON, in leven Predikant te *Londen;* en het is dit bewijs voor het Christendom, dat ik in het volgende boek heb trachten te ontwikkelen. Dit bewijs is uit het leven genomen, en zal in het leven wel hier of daar eene plaats vinden, waar het hetzelfde leven vinden zal."

Het voertuig daartoe is de *legende* van den Jood, die veroordeeld werd tot een altijddurend omzwerven op aarde, omdat hij JEZUS, toen deze, zijn kruis dragende, voorbij zijn huis ging, smadelijk behandeld en Hem een oogenblik rustens op zijne stoep geweigerd zou hebben. »Deze legende," zegt HELDRING verder, »schijnt van ouds af door de uitstekendste vernuften uitgekozen te zijn, om er hunne denkbeelden over het Christendom mede in het licht te stellen." Dit wil dan nu ook hij doen. Hij doet het voorafgaan door het *verhaal van den eeuwigen Jood*, zoo als het door den ook bij ons niet onbekenden Dr. THEREMIN is voorgedragen, en volgen door een gedicht: *de dood van den nimmer rustenden Israëliet*, zeer vrij naar het Hoogduitsche onuitgegevene bewerkt door des Schrijvers vriend J. J. L. TEN KATE.

Dit boeide den Schrijver daarom zoo zeer, »omdat hij

er de gedachten en gevoelens wedervond, die ook hem eenmaal bezielden bij den overgang tot het eenvoudige geloof in den Zone Gods, als den Éénige, bij wien de woorden des levens te vinden zijn, toen hij hamelijk de leerscholen der aardsche wijsheid in hare nietigheid leerde kennen, en liever begeerde als de minste in het koningrijk der hemelen te leven en te sterven, dan zelfs als een JOHANNES DE DOOPER in eigene wijsheid, deugd en kracht twijfelmoedig te moeten voortwandelen."

Gezwegen van de zonderlinge toepassing van MATTH. XI: 11, vragen wij: wat beteekent dit laatste? De Heer HELDRING kan onmogelijk door de »leerscholen der aardsche wijsheid" menschelijke kundigheden verstaan. Wij weten wel, dat het van ouds tot de *attributen* der *mystiekerij* behoorde, laag te vallen op alle wijsheid, die niet uit God is, of zich met Goddelijke zaken bezig houdt; maar boven die dwaasheid achten wij den schranderen HELDRING oneindig ver verheven. Het zal dus moeten zien op de ongenoegzaamheid van eene buiten het Christendom omloopende wijsbegeerte tot bevrediging der behoeften van den redelijken geest, tot waren troost in leven en sterven; gelijk haar daarvan onze onsterfelijke BORGER, in de door VAN DER PALM honderd boekdeelen waardig geschatte voorrede voor de tweede uitgave zijner *Disputatio de Mysticismo*, beschuldigde. Aan deze »wijsheid" was HELDRING dan vroeger verkleefd; want hij spreekt van zijnen »overgang tot het eenvoudige geloof in den Zone Gods," waartegen hij het andere overstelt. Hij was dus vroeger een ongeloovige, die het eenvoudige Christelijke geloof verwierp, en zijn eenig heil zocht in onchristelijke wijsbegeerte. Die gevolgtrekking nu zal de man wel niet laten gelden; wij doen het evenmin, en gelooven het niet van den gemoedelijken HELDRING. Hij zegt het echter. Zoo gaat het, wanneer men eenmaal smaak gekregen heeft in zekeren gemoedelijk-*humoristischen* schrijftrant; — wij kunnen dien nu niet duidelijker omschrijven; — dan eindigt men met hoog-*mystieken* klinkklank, waarbij onmogelijk de Schrijver helder denken kan, evenmin als hij het zijne Lezers kan laten

doen, maar alles zich oplossen moet in een teeder, donker gevoel.

En dat gevoel nu moet tot een bewijs leiden voor den Goddelijken oorsprong des Bijbels! »juiste (?) begrippen van alles, wat omgaat in het gemoed van een *overtuigd* mensch." *Overtuigd; waarvan?* Blijkens den zamenhang en het gansche doel der redenering, van zijnen zedelijken toestand, als onvolkomen; van de noodzakelijkheid der verbetering; — of wil men het, in het N. V., van den overgang tot het Christendom veelal gebruikelijke *bekeering* liever, ook wel; — overtuigd, dat de eenige bron van rust en troost alleen in het Evangelie te vinden is. Maar *waardoor* is die *overtuigde mensch* nu overtuigd geworden? Door den Bijbel, dat spreekt van zelf. En waar zijn wij nu? Dat de *overtuigde* in den Bijbel datgene vindt, wat hij uit den Bijbel geleerd heeft; en dat moet nu een bewijs voor de Goddelijke ingeving des Bijbels heeten!! Want indien de *overtuigde* mensch zichzelven en zijne behoeften heeft leeren kennen door een *ander* hulpmiddel dan de Bijbel, zoo moet dit zijn door eigen nadenken en eene wetenschap, welke dan ook, *buiten* den Bijbel; bijgevolg door »aardsche wijsheid." Maar deze is »nietig," en *zij* zal het dus wel niet kunnen zijn, die een bewijs kan leveren voor de Goddelijkheid van den Bijbel. Neen! men moet juist eerst die scholen der menschelijke wijsheid verlaten hebben, om door de bevinding te kunnen weten, dat de Bijbel GODS woord is. Als dat nu geen doolhof is, of een rondloopende kring, dan zien wij niets meer. En wij houden het daarvoor, dat, indien *deze* beschouwing van het Christendom door den Heer HELDRING zal worden voorgedragen, hij de gansche *legende* van den wandelenden Jood wel op hare plaats hadde kunnen laten; terwijl wij betreuren, dat de verdienstelijke waarschuwer tegen de dronkenschap en de vernuftige Schrijver van *Pachter* GERHARD en andere schriften, die evenzeer zijn helder verstand bewijzen, als zij uitvloeisels zijn van een edeldenkend hart en tot getuigen strekken van eenen zuiveren smaak, thans schijnt te duizelen op

den rand van een *mysticisme*, waarin hij, bij verstandig nadenken, zichzelven onmogelijk vinden kan.

Wij zouden verscheidene bladzijden kunnen vullen, wanneer wij de zonderlinge en scheeve uitdrukkingen in het stukje van THEREMIN wilden mededeelen en beoordeelen. Onder anderen, toen JEZUS stierf: »geopend was nu het hart des Vaders," even alsof vroeger God geene liefde geweest was, maar nu, door den dood van JEZUS, zijn toorn, die een offer eischte, welk dan ook, bevredigd ware; eene stelling, waartoe, behalve dat zij in strijd zou zijn met alle gezonde begrippen van God, ook de Bijbel geenen grond geeft, mits men hare Oostersche beeldspraak wèl versta, gelijk dan ook HELDRING, bladz. 130, zich teregt tegen dit denkbeeld verzet. Wij zouden daartoe ook brengen den uitval over de leer en den invloed der beide SOCINUSSEN. Men moge over den persoon onzes Heeren anders denken, dan deze Godgeleerden, en *Rec.* zelf is er verre van, zich met hunne denkbeelden (die men echter in allen gevalle veiliger zal doen, uit *hunne* schriften, dan uit die hunner tegenstanders, te leeren kennen) te kunnen vereenigen; maar de geest des kwaads behoefde zich juist over die leer en dien invloed niet te verheugen. — Maar noch dat, noch het gedicht is het eigenlijke ligchaam van het werkje. Wij zouden aan dit laatste onregt doen met te ontkennen, dat er veel leerzaams, stichtelijks, echt waars en vrooms in gezegd wordt. Maar wij wenschten, ten gevalle van dat vele, wel, dat het geheel niet zulk eene *mystieke* houding hadde, noch stellingen bevatte, die of onwaar, of verkeerd voorgesteld zijn, en daardoor tot verkeerde beschouwing en beoordeeling van het Christendom kunnen leiden. Wij willen door het bijbrengen van een paar plaatsen bewijzen, dat deze uitspraak niet uit de lucht gegrepen is.

»Ik zag, dat de weg des Christens een andere weg, dan »die der *deugd* was: een weg des *geloofs*, waar alles zoo »anders, zoo nieuw wordt; waar de mensch zichzelven ge»heel overgeeft, opdat hij, die als kind geboren werd, in »hem ook eenen nieuwen mensch stichten mogt, den nieu»wen mensch, naar zijn beeld in zachtmoedigheid en ne-

»derigheid, in liefde en ootmoed, zich slechts grondves-
»tende op het geloof." Het is onware, scheeve voorstelling, dat *geloof* en *deugd* in den weg des Christens in eene vijandelijke houding *tegenover* elkander staan zouden. De laatste is een gevolg van het eerste. De Christen legt zich op deugd toe, omdat hij gelooft. Zijn weg is *wel* die der deugd, want zonder heiligmaking zal niemand God zien. Heilig te worden, gelijk Hij, die ons geroepen heeft, heilig is — ziedaar onze roeping, »den weg des Christens," en daarnaar te streven, dien weg te bewandelen, *dat is deugd*. Maar welke zonderlinge begrippen moet men van *deugd* hebben, om te kunnen schrijven: Geene deugd, maar zachtmoedigheid en nederigheid, liefde en ootmoed!! Is het niet, alsof men zeide: Geen Bijbel is de leidsvrouw des Christens, maar JEZUS en PAULUS, JOHANNES en JACOBUS? Geen deugd, zegt hij in den eenen, wel deugd, in den anderen regel. (Bladz. 124).

Bladz. 127 wordt uit het eenvoudige zeggen van JOHANNES *den Dooper*, JOH. I: 31, 33: »ik kende hem niet," wonder veel uitgesponnen; daar het toch voor elk, die niet meer in den Bijbel zoeken wil, dan er in te vinden is, duidelijk genoeg moet zijn, dat de Dooper hier alleen wil te kennen geven, dat hij JEZUS niet persoonlijk (van aanzien, zeggen wij) kende.

Hoe wonderlijk ook is het, (wij weten het niet anders te noemen) de omstandigheid, dat Vorsten en Koningen met een *kruis* de hoogste wereldlijke eer aan de hunnen schenken; met een *kruis*, dat toch de gedaante heeft van dat werktuig, waarmede snoode misdadigers in vroegere eeuwen gevonnisd werden, — die omstandigheid, zeggen wij, te doen gelden als een bewijs, dat er eens »iemand aan dat kruis moet genageld geweest zijn, zoo edel, zoo groot, in de oogen van een groot deel der wereld, dat Hij hetgeen tot nog toe ten vloek en ter verachting was, tot eere en heerlijkheid herschiep." (Bladz. 88).

Wij hebben ons oordeel over dit boekje vrijmoedig, maar uit liefde tot de waarheid uitgesproken. Het geschiedde niet, om den Heere HELDRING, wien wij hoogachten, iets

onaangenaams te zeggen; maar omdat wij het zeer jammer zouden vinden, indien een Schrijver van zijnen naam zich ging toegeven in iets, wat sommigen welligt de taal des gevoels — de onpartijdigen dweeperij noemen zouden.

Achttal Leerredenen; door W. A. VAN HENGEL. *Te Amsterdam, bij* S. J. Prins. 1839. *In gr. 8vo.* 180 *bl. f* 1-90.

Indien iemand vragen mogt, of deze Leerredenen verdienen in het licht te verschijnen, dan zouden wij, ook nog zonder ééne enkele derzelve te hebben gelezen, hem wijzen op meer dan één werk, waardoor de Hoogleeraar VAN HENGEL zich als schrander Godgeleerde — op meer dan éénen bundel Leerredenen, waardoor hij zich als bekwaam Prediker heeft doen kennen. Maar indien men ons vroeg, wat dan deze Leerredenen hadden, hetwelk derzelver uitgave *boven andere* wettigde, dan zouden wij ons meer verlegen vinden. Goed zijn ze, dat is buiten kijf; maar wij houden het daarvoor, dat elken zondag honderden van Kerkelijke Redevoeringen worden uitgesproken, die even goed in openbaren druk verschijnen konden. Zij behelzen niets nieuws, niets bijzonders, niets verrassends. Alle zijn niet eens van algemeene strekking. Aan godsdienstige lektuur, ook bij vorm van Leerredenen, is geen gebrek. Zijnen prediktrant, voorlang uit andere bundels bekend, behoefde de Hoogleeraar niet nader bekend te maken, door er proeven van mede te deelen. Zichzelven gunstig bekend maken en aanbevelen, behoefde de waardige man evenmin. Kortom, wij zien niet, waarom juist dit achttal het licht moest zien. Maar dit kan in zooverre geacht worden meer de zaak van opsteller en uitgever, dan van den beoordeelaar te zijn. De laatste mag evenwel, bij den eindeloos toenemenden stortvloed van boeken, wel eens vragen, waartoe een werk het licht ziet?

Ons oordeel hebben wij boven niet onduidelijk reeds

te kennen gegeven. Het zijn goede Preken; niets minder, maar ook niets meer. Ze zijn welligt meer eigenlijk praktikaal, dan vroegere van den Hoogleeraar. Maar indien alle Leerredenen, van welke zich hetzelfde zeggen laat, gedrukt moesten worden — waar zou het dan heen? En de belemmering in aanmerking genomen, die het bij het opstellen eener Preek toch altijd min of meer geeft, wanneer men anderer kanselarbeid over den gekozen tekst gedrukt weet, is het vermenigvuldigen van bundels Leerredenen, buiten bijzondere aanleiding er toe, onzes inziens, eerder af dan aanteraden; vooral als men het niet behoeft te doen om zichzelven, of om zijnen vrienden iets van zijnen kanselarbeid in handen te geven.

Wij vergenoegen ons met teksten en onderwerpen op te geven. *God, de milde verzorger van al het geschapene; Psalm* CXLV: 15, 16. — *Het verstaan van den Bijbel; Hand.* VIII: 30b. — *De verborgenheid van Gods wereldbestuur; Job* XXXIII: 13b. — *Een gelukkige ouderdom; Psalm* LXXI: 17, 18. — *De hooge roeping van de belijders des Evangelies tot onderlinge liefde;* 1 *Tim.* I: 5. — *Dankbaarheid aan God onder alle omstandigheden des levens;* 1 *Thess.* V: 18. — *De Godsdienst van den Christen; Rom.* II: 28, 29. — *Zelfverloochening eene grondwet in het Christendom; Matth.* XVI: 24.

Sommige voorafspraken zijn in tijdsgelegenheden enz. gezocht, gelijk die van N°. 2, 4, 7, 9.

Leerrede over Openb. XIV: 13, *tot gedachtenis van wijlen* H. H. DONKER CURTIUS, *Theol. Doct., Ridder, Predikant te Arnhem, op den* 4 *Aug.* 1839 *uitgesproken, door deszelfs Ambtgenoot* W. OVERDUYN. *Te Arnhem, bij* J. A. Nijhoff. 1839. *In gr. 8vo.* 28 *bl. f* :-40.

Kerkelijke Rede ter gedachtenis van W. W. VAN BEUZEKOM, *Predikant te Amersfoort, overleden den* 25 *Mei* 1839, *door* H. J. VAN HOORN. *Te Amersfoort, bij* B. Blankenberg en Zoon. 1839. *In gr. 8vo. f* :-35.

Wij kunnen deze beide Lijkredenen, door waardige mannen op waardige Ambtgenooten gehouden, geschiktelijk bijeenvoegen.

In DONKER CURTIUS verloor de vaderlandsche Kerk eenen Man, die haar in onderscheidene betrekkingen onschatbare diensten bewezen heeft; wiens nagedachtenis in zegening blijft, als van eenen Godgeleerde, wien, bij veelzijdige kundigheden, eene groote juistheid van oordeel, helderheid van voorstelling en gelukkige schranderheid eigen waren; van eenen wakkeren Voorzitter onzer hoogste Kerkelijke vergadering, die steeds met ijver de belangen der Nederlandsche Hervormde Kerk voorstond en behartigde, wiens wijze raad vaak werd ingeroepen bij hetgeen in en met die Kerk in de laatste jaren gebeurd is, en die op het gelukkigst vereenigde eene gematigdheid, die toegaf, waar toegegeven kon worden, met mannenmoed, waar het regt en belang gold; van eenen Leeraar, voór de *Arnhemsche* Gemeente onvergetelijk. Hij verdiende de hulde, hem voor die Gemeente door zijnen veeljarigen Ambtgenoot en vriend OVERDUYN gebragt; en deze heeft wèl gedaan met het verzoek, tot uitgave van deze Lijkrede in te willigen. Zij stichte nut, om het herdenken aan DONKER CURTIUS daar en elders in eere te houden!

Minder *algemeen* bekend was wijlen de *Amersfoortsche* Leeraar VAN BEUZEKOM. Echter bleven 's Mans gaven door de Vaderlandsche Kerk niet onopgemerkt. Als Leeraar in onderscheidene Gemeenten, als lid van het Provinciaal Kerkbestuur, ook der Synode, was hij haar nuttig. De steller van dit verslag leerde den waardigen Man kennen en hoogachten, gelijk het hem wederkeerig een genoegen was, in de genegenheid van VAN BEUZEKOM te mogen deelen. Hij dankt 's Mans Ambtgenoot voor de hem in de gemeente en openlijk toegebragte hulde. VAN HOORN heeft den ontslapene naar het leven geteekend; en, schoon het hier niet te pas zou komen, zijne Lijkrede aan de regelen der kunst te toetsen, mogen wij wel met een woord zeggen, dat dezelve dien toets niet zou behoeven te schromen. De tekst is *Spr.* X: 7a. *De gedachtenis des regt-*

vaardigen zal tot zegening zijn. Mogen in de *Arnhemsche* en *Amersfoorder* Gemeenten de lessen der wijsheid niet worden vergeten, gegeven door de beide ontslapene Evangeliedienaars, en herinnerd aan hun graf door hunne Ambtgenooten!

Memoria HEUSDII cum discipulis recoluit N. C. KIST, lectiones auspicans Historico- et Philosopho-theologicas, A°. 1839—1840 habendas. Lugd. Batav. apud *S. et J. Luchtmans.* 1839. 8vo. maj. 28 pp. *f* :-50.

Ter nagedachtenis van PH. W. VAN HEUSDE. *Door Mr.* C. STAR NUMAN, *Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid te Groningen. Bij de opening zijner Lessen,* 4 *en* 7 *September* 1839. *Te Groningen, bij* J. B. Wolters. 1839. *In gr.* 8*vo.* 64 *bl.* *f* :-60.

Het zou ons zeer verwonderd hebben, indien de treurige dood van den beroemden en algemeen hooggeachten en geliefden VAN HEUSDE ook niet aan onze Akademiën bij de heropening der lessen ware herdacht geworden. 's Mans leerlingen bekleeden aan verschillende onzer Hoogescholen den post van Hoogleeraar, en dankbaarheid aan zijne nagedachtenis alleen moest hen opwekken, om van hem te spreken; terwijl daarenboven de naauwe betrekking, die er tusschen VAN HEUSDE en zijne discipelen bestond, eene nieuwe aanleiding daartoe moest geven, omdat ook zij zulk eene betrekking tusschen henzelven en hunne leerlingen moesten wenschen te versterken en te bevestigen, en daartoe door het spreken over den overledene eene schoone gelegenheid vonden. Rec. moet van twee dezer stukken verslag geven. Beide zijn toespraken bij het openen der akademische lessen.

Met bijzonder genoegen las Rec. het stukje van den Hoogleeraar KIST. In goed Latijn, eenvoudig, ongekunsteld en hartelijk geschreven, schetst het VAN HEUSDE met korte, maar fiksche trekken, en houdt daarbij vooral ook

het oog op het bijzondere vak van studie, dat de Hoogleeraar zelf onderwijst. Rec. kan zich begrijpen, hoe reeds de aanvang de harten der toehoorders moest treffen. De gedachten aan de naauwe betrekking, die er tusschen Leeraar en leerlingen bestaat, was thans in zijne ziel met verdubbelde levendigheid opgewekt; hij had vóór weinige dagen de begrafenis bijgewoond van zijnen geliefden Leermeester. En wat was het nu, wat alle zijne leerlingen aan dezen hunnen Leermeester zoo verbond? Het was de geheele mensch; het was zijne beminnelijkheid, eenvoudigheid, opregtheid, zijne liefde; die de ziel van zijn geheele wezen was; het waren deze alle, met zijne geleerdheid vereenigd, die hem tot den meest vereerden, meest geliefden vriend zijner discipelen maakten. Na de schoone en welsprekende uitboezeming van dezen lof, gaat de spreker voort, om meer bijzonder de verdiensten van VAN HEUSDE te beschouwen, in zooverre die in betrekking kunnen gebragt worden met het historisch-philosophisch-theologisch onderwijs. Hij wijst daartoe op enkele trekken, die het historische onderrigt van den overledene kenmerkten: hij zag in de geschiedenis overal den mensch, in de geschiedenis van het menschdom het afbeeldsel van die van den bijzonderen mensch; hij merkte overal het verschil tusschen de onderscheidene volken op, en wees daarbij gestadig op de Goddelijke Voorzienigheid. Daarmede vereenigde hij de wijsbegeerte, die met zijne historische studie ten naauwste was verwant. Dat zijn de hoofdtrekken van dit bevallig geschreven stuk, voor welks openbaarmaking het publiek den Hoogleeraar dank is verschuldigd.

Wij kunnen den Hoogleeraar STAR NUMAN niet zoo op den voet volgen in zijne twee Voorlezingen over VAN HEUSDE, die ingelijks getuigen van hooge waardering en innige liefde voor den grooten man. Rec. kan intusschen zijne bevreemding niet ontveinzen, dat de Hoogleeraar aan eene onzer Akademiën zijne lessen in het *Hollandsch* meent te moeten openen. Het moge ouderwetsch schijnen, Rec. ziet daar gaarne dat geleerde aanzien behouden. Nog vreemder vindt hij het, dat zelfs de Latijnsche aanhalingen

aan den voet der bladzijden worden vertaald. Voor wie sprak en schreef de Hoogleeraar dan toch?

In de eerste Voorlezing wordt vooral de gang van VAN HEUSDE's ontwikkeling nagegaan, en in de volgende aangetoond, wat hij daardoor is geworden en voor de wetenschappen gedaan heeft. De eerste dezer beide Voorlezingen beviel Rec. het beste, zij getuigt van des Schrijvers gemeenzame bekendheid met den geest van zijnen Leermeester. In de tweede wordt veel waars en schoons gezegd over de onmiskenbare verdiensten, die VAN HEUSDE zoowel ten aanzien van menschelijke beschaving en vorming in het algemeen had, als ook met betrekking tot de studie der regts- en staatswetenschappen. Uit alles spreekt eene groote ingenomenheid met VAN HEUSDE en zijne geschriften, grooter welligt, dan de laatste voortbrengselen van zijne pen bij velen zullen regtvaardigen. Maar wij mogen ons over deze in den beminden en dankbaren leerling niet verwonderen, en vinden in de hulde, door den Hoogleeraar STAR NUMAN den overledene toegebragt, een nieuw bewijs van de naauwe en schoone betrekking, die er tusschen VAN HEUSDE en zijne kweekelingen bestond. Zij zal aan zijne vrienden welkom zijn, en bevat menigen nuttigen wenk. De stijl is vloeijend en aangenaam; misschien had hier en daar eenige meerdere kortheid kunnen plaats vinden, maar het geheel doet het hart en de bekwaamheid des Schrijvers eere aan.

Bijbelsche Geschiedenissen, een School- en Leesboek. Door J. J. SWIERS, *Predikant te Havelte. Te Groningen, bij* M. Smit. 1839. *In kl.* 8*vo.* 119 *bl. f* :-30.

Beknopte Schets der Bijbelsche Geschiedenissen, in vragen en antwoorden tot handleiding bij het onderrigt der jeugd in dezelve. Door J. C. LOMAN, *Evangelisch-Luthersch Predikant te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1839. *In kl.* 8*vo.* 44 *bl. f* :-15.

Het aantal onderwijsboekjes in de Bijbelsche Geschiedenis wordt weder met twee vermeerderd; met het eerstgenoemde ten gevolge eener belofte, door den Schrijver, bij de uitgave van zijnen *kleinen Catechismus over de Bijbelsche Geschiedenissen*, gedaan; met het laatstgemelde ter vervulling eener behoefte aan zulk een leerboekje, die men met bevreemding verneemt, dat in de Evangelisch-Luthersche Gemeente te *Amsterdam* bestaat. — Kortelijk zij het Recensent vergund, over beide zijne gedachten te zeggen!

Het *Leesboek* van den Heer SWIERS heeft veel, waardoor het zich aanbeveelt: het behandelt de Bijbelsche Geschiedenis doorgaans als Geschiedenis der Goddelijke Openbaring aan en leiding van het menschdom; het doet daaromtrent heldere denkbeelden uitkomen; het vermijdt over 't geheel vrij gelukkig de voorstelling van datgene, wat voor kinderen nog te moeijelijk is, of zelfs meer schade dan nut zou doen; (hiervan zou Rec. uitzonderen, wat SWIERS bl. 71 en elders over de hoogste betrekking van JEZUS op God zegt: er zijn beschouwingswijzen, voor het kinderlijk verstand bevattelijker, en toch zuiver Bijbelsch, om JEZUS als Gods Zoon bij uitnemendheid voor te stellen) het biedt hier en daar eenige gepaste practische, maar zeer korte aanmerkingen, in het verhaal ingevlochten, aan; het is in eenen populairen stijl opgesteld, die wel niet altijd vloeijend en aangenaam heeten kan, en zelfs door de korte volzinnen dikwijls wat hortend en stootend, maar toch vrij onderhoudend is. — Enkele opmerkingen over hetgene, dat Rec. met meer of minder goedkeuring aantrof, mogen hier volgen! Als eene niet onaardige proeve van iets tusschengevoegd practisch, sta hier, wat SWIERS, na het verhaal der zesdaagsche schepping, zegt, bl. 5, 6: »Ziet daar »het werk van Gods almagt, wijsheid en liefde! Wilt gij »het u dikwijls voorstellen, en den Schepper daarin ver»heerlijken? Elke schoone lente- of zomermorgen is een »zinnebeeld van de schepping. Alles is nog donker. Daar »breekt eerst het licht aan! Weldra onderscheiden wij »hemel en aarde, daarop land en water. Het wordt hel-

»derder, en nu zien wij reeds de boomen, planten en »kruiden. Nu gaat de zon op, straks beginnen de vischjes »te spartelen in het water, en de vogels te zingen. Al de »dieren worden eindelijk wakker, en ten laatste gaat ook »de mensch aan zijnen arbeid. Laat de schoone morgen»stond zóó dikwerf tot den Schepper opleiden!" — Van DAVID, zegt SWIERS, bl. 52, dat hij »om zijne teedere »godvrucht *een man naar Gods harte* genoemd wordt." Ofschoon dit meermaals ook door anderen gezegd is, twijfelt Rec. er echter zeer aan, en houdt het veeleer daarvoor, dat die eertitel op DAVID als regt Theocratisch Koning ziet, in tegenstelling van SAUL, die zijne betrekking tot de Theocratie uit het oog verloor, en hierdoor het Rijk verbeurde. Houdt men dit vast, waartoe in de Geschiedenis alle grond schijnt te zijn, dan komt men ook minder in den drang met de godsvrucht van eenen man, bij wien dezelve wel hartelijk en ongehuicheld was, maar nogtans ook wiens teedere fijngevoeligheid, helaas! de oorzaak werd zoowel van groote gebreken, ja van afzigtige misdaden, (die hier te regt alleen in algemeene bewoordingen worden aangeduid) als van edele hoedanigheden en deugden. — De godsdienstige maatregel van JEROBEAM I was eigenlijk geen afgodsdienst, zoo als dezelve bl. 56 genoemd wordt, maar beeldendienst. — Dat de gebeurtenissen, die in de boeken der *Maccabeërs* opgeteekend staan, niet zoo belangrijk zijn, als die in den eigenlijk dusgenoemden Bijbel gevonden worden, (volgens bl. 64) kan men toch wel niet zoo onbepaald zeggen: dezelve hadden immers wel degelijk een groot belang tot instandhouding van het Joodsche Volk en deszelfs zuivere Godsdienst; en er is in de vroegere Bijbelboeken menig verhaal, dat op verre na zoo belangrijk niet is. — HERODES *de Groote* kan bezwaarlijk »de laatste der *Maccabeeuwsche* Vorsten" heeten, (bl. 65) daar hij wel met MARIAMNE, de laatste telg uit dat stamhuis, gehuwd, maar zelf een *Idumeër* van geboorte was. — Te regt is SWIERS, bl. 77, het verhaal der verzoeking van JEZUS met stilzwijgen voorbijgegaan; te regt heeft hij, bl. 88, 89, de genezing van zoogenaamde bezetenen alleen

met deze woorden aangeduid: »Ook over den geest had »JEZUS magt, gelijk over het ligchaam, want aan waan-»zinnige menschen gaf hij het verstand weder." — Gepast vlecht hij, bl. 102, bij JEZUS bede: »Vader! vergeef »het hun, want zij weten niet, wat zij doen," eene zeer korte gepaste spraakwending tot Hem in, om tot navolging van Hem op te wekken. — Daarentegen, in plaats van, bl. 111, uit de mededeeling der buitengewone Goddelijke gaven aan de Apostelen eene wat gezochte vermaning af te leiden, zou Rec. hierbij liever populair opmerkzaam maken op de Goddelijke grondvesting van het Christendom. — »LUCAS en MARCUS, die de beide andere Evangeliën ge-»schreven hebben, waren reisgenooten van PAULUS," zegt SWIERS naar waarheid, bl. 118; maar minder naauwkeurig is zijne gevolgtrekking: »en konden dus alles gemakkelijk »onderzoeken;" want PAULUS was immers geen ooggetuige van JEZUS geweest. — Doch reeds meer dan genoeg, om aanleg en waarde van dit *Bijbelsch Leesboek* te leeren kennen.

Het boekje van den Heer LOMAN wordt te regt door hem slechts eene *beknopte schets* genoemd, en het deelt hierdoor in de gebreken, die aan den dorren vorm van vragen en antwoorden eigen zijn; maar het is dan ook niet veel slechter en niet veel beter, dan andere soortgelijke in dit vak, die Rec. bekend zijn, en kan als zoodanig, bij gebrek, zoo goed als andere dienen. In de Inleiding, waardoor de Schrijver de Geschiedenis laat voorafgaan, vooronderstelt hij reeds te veel in zijne leerlingen, of deelt mede, wat nog weinig nut heeft. Of zouden zij in deze definitie van den *Bijbel*, »de verzameling van bij ons er-»kende Goddelijke schriften," wel verstaan, wat *Goddelijke schriften* zijn? en is dit woord zelf niet te onbepaald? — Wat hebben zij aan de optelling van de Bijbelboeken, zoo als ook, bl. 22, aan de vermelding van den *Prediker* en het *Hooglied*, en bl. 34 aan de titels van eenige gelijkenissen van JEZUS? — Is de inhoud des Bijbels, in antwoord 9 en 10, wel genoeg kenmerkend voorgesteld, als geschiedenis van Gods openbaring aan de menschen? en

worden de leerlingen hier en daar niet reeds te veel met de Geschiedenis bekend gerekend? — Is de beschrijving des inhouds van de Boeken der *Maccabeërs*, antw. 15, »belangrijke narigten uit de geschiedenis des Joodschen »Volks, na de terugkeering uit de Babylonische balling»schap," wel naauwkeurig; want dit past immers het naast op de schriften van EZRA en NEHEMIA? — Is het begrijpelijk genoeg, wat bl. 6 voor het eerst, zonder eenige verklaring, gezegd wordt: »NOACH offerde Gode een »dankoffer," enz.? — Is het juist, wanneer, bl. 9, ABRAHAM's godsdienstige en geloovige gezindheid gezegd wordt te blijken in »zijn gewillig besluit, om zijnen zoon »aan God op te offeren, in de volvoering van welk besluit »hij echter verhinderd werd"? Schijnt het dus niet, dat hij zulks uit eigene beweging gedaan hebbe, maar hierin nog gelukkig belet werd? — Is het aan de verdiensten evenredig regt gedaan, van ELI niets te melden, dan het niet bestraffen van zijne zonen, en van SAMUËL niets anders, dan dat hij »een ijverig en verstandig bestuurder des »Volks" was; terwijl aan de daden van GIDEON, JEFTA en SIMSON, hoewel van minder zedelijke belangrijkheid, voor elk eene vraag en een antwoord besteed wordt? — Hoe komt JOB, bl. 17, achter RUTH?! — Bl. 33 is de hoofdinhoud van JEZUS leer in weinige woorden, maar toch in de belangrijkste trekken, kort en goed voorgesteld; maar is in het daar voorkomende »*Apostelen* of *jongeren*" dit laatste wel eene verklaring van het eerste? Moet het niet *Gezanten* of iets dergelijks zijn? — Is de voordragt van de instelling des Doops, en van de belofte van JEZUS aan zijne Apostelen, vóór zijne hemelvaart, met de vervulling daarvan, bl. 40, 41, voor het kinderlijk verstand duidelijk genoeg? — Zijn de werkzaamheden en lotgevallen van PAULUS, bl. 43, 44, niet wat al te kort naar evenredigheid vermeld? — Doch ook hier zet Rec. gaarne een slotpunt achter zijne vragen en bedenkingen, als wetende, dat de meeste van dezelve ook op andere onderwijsboekjes kunnen toegepast worden, en tevens, hoe moeijelijk het is, zich naar de vatbaarheid der minder wetenden te voegen, en hierin niet te veel en niet te weinig te doen.

Proeve over den staat der Geneeskundige Wetenschappen in Frankrijk, door H. A. SCHREUDER, *Heel- en Verloskundige, en Prosector aan de Geneeskundige School te Rotterdam. Te Rotterdam, bij* H. A. Kramers. 1839. *In gr. 8vo.* 392 *bl. f* 3 - 90.

Het is niet de eerste maal, dat een Landgenoot de vruchten zijner bevindingen in de Hoofdstad van *Frankrijk* mededeelt. De reeds overleden Dr. H. J. LOGGER deed dit na zijne reis naar *Parijs* in 1818 in de Nederlandsche taal; de thans aan de Klinische School te *Amsterdam* onderwijzende Hoogleeraar SURINGAR bediende zich tot nagenoeg hetzelfde doel van de Latijnsche taal. (*) De Heer SCHREUDER, na in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* eenige mededeelingen over *Parijs* in het algemeen gedaan te hebben, die met genoegen ontvangen en gelezen werden, bepaalt thans, in een afzonderlijk werk, de aandacht der Geneeskundigen bij den staat der geneeskundige wetenschappen in *Frankrijk*, waaronder wij evenwel grootendeels, zoo niet geheel, *Parijs* zullen te verstaan hebben. De Schrijver begint ook zijne inleiding met te zeggen: »*Parijs* vertegenwoordigt en beheerscht in een' zedelijken (?) »zin geheel *Frankrijk*, en niet onjuist noemt zeker Schrij»ver die stad *le cerveau de la France*. (†)" Maar het zijn juist de plaatsen, waar zoo vele menschen zich verzamelen, dat de uitersten elkander het meest nabij zijn. Rijkdom en armoede, weelde en ellende, verhevene gevoelens en misdadige gedragingen; in één woord, er bestaat gelegenheid tot de ontwikkeling der edelste vermogens van den menschelijken geest, en aanleiding genoeg, om tot den laagsten trap van zedeloosheid te kunnen vervallen. (§)

(*) *De Gallorum Chirurgia observationum Sylloge. L. B.* 1827.

(†) Men zou *Parijs* tevens kunnen noemen *la cloaque de la France*.

(§) Men zoude op deze mengelingen ook toepasselijk kun-

Wie er meer van wil weten, leze het reeds verouderde *Tableau de Paris* van MERCIER, het nieuwere werk, *le livre des Cent et un*, en nog onlangs het hoogstbelangrijk werk van A. J. B. PARENT-DUCHATELET, *de la Prostitution.* De beide eersten zijn echter meer geschikt voor een gemengd publiek; het laatste is meer uitsluitend voor Geneeskundigen van belang, of behoort eigenlijk tot hetgeen men Geneeskundige Staatsregeling (*Politia medica*) noemt. Den Schrijver toestemmende, dat het schetsen van den toestand der Geneeskunde, als wetenschap en als kunst, te *Parijs*, in zekeren zin de hoofdbestanddeelen, de *quintessence* doet kennen van hetgeen ook in de Provinciën bestaat, zoude het nogtans wenschelijk wezen, dat een bepaald onderzoek zich ook eene enkele maal tot andere gedeelten mogt uitstrekken. *Straatsburg* en *Montpellier* hebben zeker ook hun eigenaardigs, zoo als dit uit de geschiedenis der Geneeskundige Scholen dier beide steden, daardoor zoo beroemd geworden, genoeg kan blijken. Hetgeen vroeger meer scherp afstak, moge door den geest van *centralisatie*, die ook tot het wetenschappelijke zich uitstrekt, veel van de anders scherpere omtrekken verloren hebben; maar of zulk eene *centralisatie*, zulk een in het onderwijs te brengen *monopolie* voor de ware en wezenlijke uitbreiding der wetenschap nuttig is, zou met regt in twijfel kunnen getrokken worden. Maar het is hier de plaats niet, om in eene behandeling van het vraagstuk te treden, in hoe verre de geneeskundige studiën zouden bevorderd worden, door op ééne plaats alles te vereenigen en te verzamelen, wat tot derzelver aanleering en uitbreiding kan bevorderlijk wezen. Te groote verbrokkeling van het onderwijs, getuige de veelheid der Klinische Scholen in *Nederland*, deugt niet; maar ééne enkele wetenschappelijke inrigting of school zoude het daarheen kunnen brengen, dat stelselgeest en stelselzucht een nadeelig overwigt ver-

---

nen maken het gezegde, waarmede de Schrijver, in eenen anderen zin, zijne Voorrede besluit: *Or et boue, verre et diamant, sagesse et ineptie, n'est ce pas là ce qu'on trouve?*

kregen; men herinnere zich het in de laatste tijden geheerscht hebbende stelsel der zoogenoemde Physiologische School.

Ter *inleiding* tot dit zaakrijk werk wordt een algemeen overzigt van den staat der Geneeskundige Wetenschappen te *Parijs* gegeven. Bij het veelvuldig goede en nuttige, van de gasthuizen en derzelver bezorgers vermeld, deed het ons leed, ons vaderland daarbij als ongunstig afstekende vermeld te zien, vooral wat de Geneeskundigen bij dezelve betreft. Wat de inrigtingen aangaat, daar valt hier en daar veel op aan te merken; en zoo lang de administratie, waar het ook zijn moge, te werk gaat op eene wijze, alsof niet zij om de zieken, maar de zieken om harentwille daar zijn, legt men den Geneeskundige aan banden, volgens voorschriften, die van achter den schrijflessenaar ontworpen zijn, en reeds uit hunnen aard getuigen, dat derzelver opsteller nooit in eenig gasthuis langer vertoefd heeft, dan volstrekt noodig was, om het gesticht vlugtig door te loopen.

Toen wij de zorg der Nonnen over de lijders hoorden roemen, vroegen wij, of er ook onder Protestantsche vrouwen geene dergelijke, tot zulke opofferingen gereed, te vinden waren; en wij gelooven, dat eene bediening door vrouwen ook in ons land wel uitvoerbaar zoude wezen. In *Engeland* althans worden, in enkele militaire Hospitalen, de lijders door ziekenoppasters verzorgd. Men moest maar beginnen met eerst uit de keukens, linnenkamer enz. het onhandig mannelijk personeel te weren; het overige zou van zelf volgen. Of heeft men zich, vóór het jaar 1795; in onze veldhospitalen, niet met goed gevolg van een vrouwelijk personeel bediend?

Indien JOHNSON, te *Londen*, gelijk had, dat, met betrekking tot geneeskundige zaken, negen tienden der inwoners, dwazen zijn, dan koesteren de vreemdelingen goede gedachten van ons; getuigen, onder anderen, de zich meer en meer uitbreidende aankondigingen van *geheime* geneesmiddelen in onze dagbladen, waar, bij de reeds zoo breede lijst van alles afdoende geheime geneesmiddelen, nog

onlangs een middel gekomen is, dat, proef houdende, alle overige geheel overbodig zou maken; het heet: *source de vie* (levensbron)!!! — Wanneer toch maakt een werkzaam en krachtdadig Toevoorzigt eens een einde aan al die jammerlijke en niet zelden gevaarlijke kwakzalverijen en afzetterijen?

Om eene geregelde opvolging bij zijne beschouwingen te kunnen houden, heeft de Schrijver zijn werk in *acht Afdeelingen* verdeeld. Die, aan de beschouwing der Genees- en Heelkunde gewijd, ondergaan eene verdere splitsing in onderscheidene Hoofdstukken, om de aandacht nog te meer bij een of ander onderwerp of belangrijken persoon te bepalen. Zoo wordt een Hoofdstuk afgezonderd, om de *Méthode numérique* te behandelen; een ander voor de Ooghcelkunde. ANDRAL en AMUSSAT worden afzonderlijk nagegaan. Ook wordt somwijlen het gasthuis, waar de Genees- of Heelkundige zijne talenten met kracht en nadruk ontwikkelt, met dezen zaamverbonden, als b. v. de *Charité* met ROUX, het Hospitaal *Saint-Louis* met ALIBERT en BIETT.

In de Afdeelingen, aan Ontleed- en Natuurkunde gewijd, ontvangt men eene beschrijving der ontleedkundige inrigtingen, en hoe de ontleedkunde in dezelve beoefend wordt. Zeer juist is de opmerking, dat eene te ver gedrevene zucht tot ontleedkundige nasporingen de beoefening der eigenlijke ontleedkunde nadeel aanbrengt. Hier mag ook wel gelden: *est modus in rebus.* Er zijn gevallen, in welke het onderzoek, om de ziekelijke afwijkingen op te sporen, tot in de geringste bijzonderheden moet voortgezet worden; maar in andere gevallen kan het ook wel eene ondoelmatige versnippering genoemd worden. Hier hangt veel af van den genen, die de lijkopening doet. Is het de Geneesheer, die den lijder behandeld heeft, onder wiens oog hij gestorven is, dan kan deze vooraf vrij nabij berekenen, waarbij de aandacht zich bepalen moet, hoe verre het onderzoek zich zal behooren uit te strekken, wat men vooraf kan berekenen, en

dan behoeft het geheele lijk niet onnoodig opgeofferd te worden.

De Heer SCHREUDER schijnt nog al ingenomen te zijn met MAGENDIE en met de uitkomsten, welke hij *zegt* door de ontleding van levende dieren (*Vivisectiones*) verkregen te hebben. Dat de Natuurkunde gewigtige ontdekkingen aan haar verschuldigd is, lijdt geen twijfel; HALLER ging reeds op dit voetspoor voor; maar men zegt, dat HALLER in zijnen ouderdom niet vrij gebleven is van beschuldigingen des gewetens over de martelingen, de dieren door hem aangedaan. Wij zouden wenschen, dat *vivisectiën*, die, zullen zij tot eenige uitkomst leiden, door eene vaardige en geoefende hand moeten gedaan worden, niet al te zeer vermenigvuldigd, en althans geene doellooze proefnemingen van dien aard, inzonderheid door ongeoefenden, bewerkstelligd werden. Den strijd tusschen hen, die alles proefondervindelijk willen behandelen, en hen, die te veel aan bespiegelingen zich overgeven, tracht de Schrijver door eene aanhaling van ARNOLD te vereffenen. Dit is zeker, dat de wetten des levens op den duur moeten nagespoord, maar niet doorgrond kunnen worden.

In de derde Afdeeling wordt een kort overzigt der *Phrénologie* en *Ortophrenie* gegeven. De Schrijver bepaalt zich hier meer dan elders bij het verhalen, zonder in eenige beoordeeling over dit gewigtig, maar hoogstmoeijelijk vraagstuk te komen. Ziet men op datgene, waartoe de eerste nasporingen van GALL nu reeds geleid hebben, dan schijnt de tijd dusdanig onderzoek zeer bevorderlijk geweest te zijn, en mag men van de toekomst steeds meer en meer ophelderingen verwachten. Langzaam en kalm zal het verder onderzoek echter voortgezet moeten worden, want overijling zal meer terug doen gaan dan vervorderen. Veel wijsheid wordt er daarenboven vereischt, om bij eenige toepassing van dit stelsel tot gevolgtrekkingen te komen. — De beknoptheid, waarmede deze Afdeeling behandeld is, doet het belangrijke van het onderwerp nog meer uitkomen.

De vierde Afdeeling, aan de beschouwing der Geneeskunde gewijd, begint met eene beoordeeling van BROUSSAIS, die zoo vermaard is geworden door hetgeen hij ter verbetering van de Geneeskunde heeft verrigt, als berucht door het wegslepen van een aantal Geneeskundigen zonder vaste beginsels, die daardoor van zelf buitensporiger zijn geworden, dan hun voorganger misschien bedoeld had. Men vergelijke intusschen BROUSSAIS op den leerstoel, door den Schrijver geschetst, bl. 73. Zijn invloed heeft gedurende eenigen tijd eene buitengewone uitgebreidheid verkregen, meer dan misschien ooit eenig Geneesheer heeft gehad, indien men BROWN niet met hem gelijk wil stellen. Bij zijn leven was deze echter reeds aan het dalen, zoo als doorgaans wat overdreven is niet lang stand houdt; het goede evenwel, door hem verrigt, zal zijn stelsel overleven. En wanneer de stellingen van BROUSSAIS reeds lang vergeten zullen wezen, zal zijn *Traité des phlegmasies chroniques*, met den arbeid van MORGAGNI en anderen, der kunst nog tot sieraad verstrekken. — Maar genoeg over het in der tijd zoo veel gerucht gemaakt hebbend stelsel van eenen man, die over de pogingen zijner kunstbroeders van vroegere dagen zich aanmatigde te zeggen: *C'est là cette médecine pourrie, moisie, qui veut se rajeunir; ces hommes tirent la science par la queue!*

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Bloemen mijner Lente, door C. LEDEGANCK. *Te Gent, bij* D. J. Vanderhaeghen-Hulin. *In gr. 8vo.* 156 *bl. f* 1-50.

Mengelpoëzij van P. J. BLIECK. *Te Kortrijk, bij* Jaspin Frères et Soeurs. 1839. *Te Rotterdam, bij* W. Messchert. *In gr. 8vo.* 140 *bl. f* 1-40.

Prijsverzen op de dood van Egmont, bekroond door het Rhetoryk te Sotteghem. Te Gent, bij D. J. Vanderhaeghen-Hulin. 1839, *In gr. 8vo.* 40 *bl. f* :-70.

Ofschoon ons Tijdschrift bijna uitsluitend bestemd is tot het

aankondigen en beoordeelen van vaderlandsche werken, zoo heeft Rec. het zich ten pligt geacht, van deze, bij de Redactie ingekomene, *Belgische* gedichten eenige melding te maken. *België* moge in zeden, in staatkunde, in Godsdienst en denkwijze veel van ons verschillen, de grond ons thans vreemd zijn door de scheiding, die elke *Noord-Nederlander* met genoegen heeft zien tot stand gebragt; meerdere betrekking dan op eenig ander land behoudt hij echter op hetzelve, uithoofde van deszelfs geschiedenis, taal en letterkunde. Is het bekend, welke maatregelen door het vorige Bestuur tot herstel der landtaal zijn genomen; hoe veel *Belgische* letterkundigen over de Nederduitsche taal- en letterkunde, met betrekking tot de zuidelijke Provinciën, geschreven, en het ongerijmde en ongegronde van de vooroordeelen tegen de Nederlandsche taal aangetoond hebben; hoe, om van anderen niet te gewagen, verdienstelijke mannen, als VAN DEN BROECK, VAN GENABETH, DE HULSTER, VERVIER, en boven allen de Heer WILLEMS, prijzenswaardige pogingen hebben aangewend, om de geestdrift voor eigene taal- en letterkunde te verlevendigen; niet minder is het gevolg dier pogingen kennelijk geworden! Niettegenstaande wij in geschiedenis en letterkunde veel met elkander gemeen hebben; niettegenstaande wij beiden in een' MAERLANT en MELIS STOKE mannen vereeren, die de Nederlandsche taal in hare oorspronkelijke zuiverheid hebben doen kennen, en wier gedenkstukken nog de navorschingen van de taalgeleerden onzes tijds waardig blijven; niettegenstaande wij beiden den eerbiedwaardigen CATS als volksdichter en gids der jeugd huldigen: de middelen, tijdens onze vereeniging aangewend, om de verspreiding en beoefening der Nederlandsche taal in de Zuidelijke Provinciën algemeener te doen worden, zijn mede groote hinderpalen geweest, om onze vereeniging duurzaam te doen zijn. De middelen werden veronachtzaamd, de pogingen verlamd, welke daardoor grootendeels buiten werking op het volk zijn gebleven; en mogt zich al hier en daar eene stem voor het echt vaderlandsche, en van afkeer tegen het Fransche verheffen, de vooringenomenheid tegen de moedertaal bleef bestaan, en de blaam, op haar geworpen, deed haar in de hoogere standen, als slechts voor de burger- en lagere volksklasse geschikt, geheel in onbruik geraken; en het grootste kenmerk van volkszelfstandigheid ging, door de zucht naar het vreemde, door den waan van zich welluidender, bevalliger, beschaafder in de taal der na-

buren uit te drukken, geheel verloren. — Zonderling is het verschijnsel dan voorzeker, dat zich thans in *België* opdoet. Toen men de nationaliteit, ook door het opbouwen van eigene taal- en letterkunde, met vereenigde krachten kon en wilde bevorderen of vestigen, werden de meeste welaangewende pogingen verijdeld; en nu, naauwelijks afgescheiden, schijnt de vrees voor den invloed dier naburen, die men zich in alles anders ten voorbeelde stelt, de *Belgen* geheel en al te overmeesteren; de taal moet in haar regten hersteld, de nationaliteit opgewekt worden, en wat vroeger, toen men niets minder dan dat alles bedoelde, voor onderdrukking, voor overheersching, voor inbreuk zelfs op gewetensvrijheid werd uitgekreten, wordt nu als de heiligste regten van land en volk voorgestaan! Zonder van de wispelturigheid onzer *Belgische* naburen te gewagen, waarvan hunne staatkundige geschiedenis zoo vele bewijzen oplevert, verheugt het ons echter, uit hoofde der taalkundige betrekkingen, die wij op dat volk blijven behouden, dat bij vernieuwing zich mannen doen hooren, die, bij het voorstaan van eigene taal- en letterkunde, het ware denkbeeld van een eigendommelijk volksbestaan toonen te bezitten; en wij juichen dus alle pogingen toe, die door de Genootschappen en Rhetorijkerskamers in *België* worden beproefd, om het vaderlandsche te doen eerbiedigen, en de schandvlek uit te wisschen, die het ook in dezen te lang bezoedeld heeft. »Bedenkt slechts," schreef de Heer VAN GERANDTEN, »dat zij, die hunne moedertaal veronachtzamen en het vreemde op eene slaafsche wijze aankleven, ook in staat zijn om hun Vorst en vaderland te verraden!" (*) Merkwaardige woorden! Hadden zij weêrklank in *België* gevonden, welligt hadden taal- en letterkunde, staatkunde en Godsdienst, onderwijs en verlichting die omwentelingen niet beleefd, welke ze nu verduurd en voorzeker aanmerkelijken teruggang veroorzaakt hebben.

Eere hebben intusschen de Heeren LEDEGANCK, BLIECK en het *Rhetorijk van Sotteghem*, voor hetgeen zij in het werk stellen tot bestrijding van vreemden invloed en ter bevordering der *Vlaamsche* Letterkunde! De aangekondigde bundel-

(*) *Redevoering over het ongegronde der vooroordeelen tegen de Nederlandsche taal;* gehouden ter gelegenheid van de plegtige prijsuitdeeling aan de kweekelingen van het koninklijk Athenaeum te *Brugge*, den 30 van Oogstmaand 1821.

tjes leveren de blijken op van hunne zucht, om onverschilligheid en vooringenomenheid tegen te gaan, ten einde de volkstaal meer verspreid en beoefend te zien. En wat nu de poëtische waarde der werkjes betreft: de *Bloemen mijner lente*, door C. LEDEGANCK, getuigen vooral van een' schoonen dichterlijken aanleg. Wij vinden hier Prijsverzen, Romancen, Mengeldichten enz. In vele der stukken treffen wij eenen rijkdom van denkbeelden aan, die van de verbeelding en het vernuft des Dichters getuigen, waarbij hij ten volle bewijst de taal meester te zijn. Het gedicht, de *lof der Schilderkunst*, te *Brugge* bekroond, bevat uitmuntende partijen. De overgangen van het eene tafereel tot het andere kwamen ons hier en daar wel wat te plotselijk en daardoor ongepast voor. Het beviel ons niet, na door MICHEL ANGELO naar *Golgotha* geleid te zijn, dadelijk naar *Waterloo*, bij PIENEMAN's schilderij, gevoerd te worden; en zoo treffen wij meer brokken aan, waarin de tegenstellingen ons niet konden behagen. Van TENIERS kermisfeest naar RAFAËL's *transfiguratie* overgebragt te worden, is ongepast. Het geheel is anders fiksch gedicht en lezenswaardig. Op bl. 15 valt de klemtoon op PRAXITELES verkeerd; oòk elders troffen wij dit aan op THEMISTOCLES. *De Vrede* behoort onder de beste gedichten van dezen bundel. Rijk aan denkbeelden, keurig van taal. Onder de vertalingen munt, als een juweeltje, uit: *lofzang van het kind bij zijne ontwaking*, naar DE LAMARTINE; dit keurig stukje behoeft voor geene der vertalingen van onze Noord-Nederlandsche Dichters achter te staan. Het geheele bundeltje is vol van schoone en echt gevoelige poëzij. Ter proeve voor onze Lezers, en tot aanbeveling, om zich met *zulke* Belgische letterkundige voortbrengselen meer van nabij bekend te maken, kiezen wij een paar coupletten uit het stukje: *de laetste Zwaluw:*

October strooit, bij wind en vlagen,
De gele blaedren langs den grond;
Reeds koud en huivrig zijn de dagen,
En vliegt gij, Zwaluw! hier nog rond?
O vlugt, geliefde! vlugt dees streken,
Door al uw zustren reeds ontweken;
Zet u in betere oorden neêr;
De lente is hier al lang verdwenen,
De lieve zomer ook is henen,
Hier zijn geen schoone dagen meer!

Gij hoort, wat plagen, welke rampen
Zich heehten aen deez' ruwen grond;
Hoe alles met den dood zal kampen,
En vliegt gij, zwaluw! hier nog rond?
O vlugt, geliefde! vlugt dees streken,
Door al uw zustren reeds ontweken;
Zet u in betere oorden neêr;
En als de winter is verdreven,
En als de schepping zal herleven,
Breng, lieve! dan de lente ons weêr!

Ook de Mengelpoëzij van P. J. BLIECK is verdienstelijk. Ook hem bezielt de lust, om het gevoel voor nationaliteit, door het herstellen der landtaal onder zijne landgenooten, te ontvlammen. *Meimaend* en sommige der Romancen bevielen ons bij uitstek. *De knagingen van een boos geweten* is een goed gedicht, en, hoezeer gewone strophen en denkbeelden hier voorkomen, zijn toch deze zoogenoemde *gemeenplaatsen* krachtig geversificeerd, waardoor zij belang- en indrukwekkend worden. De taal van den Heer BLIECK komt ons minder gekuischt voor, dan die van den Heer LEDEGANCK. Hier en daar vonden wij ze wel eenigzins ruw. Eene korte aanhaling uit het laatstgenoemde dichtstuk strekke ter proeve van 's mans dichttrant:

Hij slaept, de booswicht slaept. Dan ach! in welk een staet!
Zie 't hijgen van die borst, die trekking van 't gelaet;
Zie hoe met klamme zweet dat lijf is overgoten.
Soms springt hij schichtig op, schijnt iets terug te stooten,
En gilt!... Het is de droom des zondaers; gruwbre droom!
Nauw luikt hij de oogen toe, of onrust viert den toom
Aen zijn verbeelding. Wat de Christenleer doet vreezen
Van zondestraf en van een wrekend Opperwezen;
Wat hij misschien belachte als bijgeloof, zweeft thans
Voor zijn benauwden geest in schrikbren waerheidsglans.
Voor hem sloeg 't vreeslijk uer. Op 't aanschijn neêrgebogen,
Ligt hij voor d'oppertroon van 't regtend Alvermogen.
De Godlijke uitspraek dreunt hem dondrend door het oor;
Hij werpt een laetsten blik op 't weenend englenkoor;
Regtvaerdig ziet hij zich van 't eeuwig heil verstoken,
Van d'afgrond aengegrimd, die vlammen braekt en spooken;
En neêrgebliksemd in den vuerpoel van de hel,
Verduert hij, in den droom, 's verdoemden schrikgekwel.

Een en ander van het aangemerkte neemt echter niet weg, dat de Heer BLIECK een Dichter van veel talent is.

De prijsverzen op den dood van EGMOND zijn geijkt en bekroond, en wij moeten volmondig bekennen, dat wij ze met uitstekend genoegen lazen en er ons heerlijke brokstukken in zijn voorgekomen. De vierde zang, de plegtige ter aarde bestelling van EGMOND schetsende, is rijk aan schoonheden. Schilderachtig is de beschrijving van den morgenstond, in welken de *Spanjaarden* zich naar het kasteel van EGMOND begeven, en welke wij uit den eersten zang ter proeve mededeelen:

De dageraed flikkerde op loover en blad
  Met zilveren paerlen bedropen.
De zonne klom op langs haer purperend pad,
  Om 't grootsch, als een reus, te doorloopen,
En zoomde de toppen van vrijburcht en woud
Met gloeiende glinstring van 't vloeibare goud:
  't Tooneel van de schepping stond open.

De dageraed flikkerde op Egmonts kasteel,
  Dat oprees uit mosschige transen
Met spitsigen toren, met zwartend rondeel,
  Waer vaendelen waeiën en glansen.
En Vlaenderens Leeuw, 't onverwinlijke dier,
Blonk heerlijk er op, als op zege weer fier,
  En glorielicht scheen hem te omdansen.

En Spanjaerden rennen naer 't oude gesticht,
  Dat statig omhoog blauwt van verre.
De valbrug stort neder, met ramlend gewicht,
  En krakende rolt op heur harre
Een ijzeren poort: en hun vliegende blik
Staert woest op twee vanen, lang de aerde ten schrik,
  Als bloedspellende orelogssterre.

't Zijn vanen.....

Maar neen! men moet het geheel lezen, om zich nader van de waarachtige schoonheden van dit dichtstuk te overtuigen. Het is den verdienstelijken Advocaat en Dichter PRUDENTIUS VAN DUYZE waardig. Hij is ons dan ook niet onbekend; wij bezitten zijne gedichten in 1831 uitgegeven, in welke zijn *Lofdicht op de Nederlandsche Taal* genoeg toont, hoezeer hij tegen de miskenning derzelve met

verstand en waardigheid ijverde en hare schoonheden huldigde, toen, en met alle reden, vreezende, dat voor een' onberekenbaren tijd aan de verdere beoefening, althans de verdere verspreiding der vaderlandsche letteren in *Zuid-Nederland*, de bodem zoude zijn ingeslagen. De toekomst is zeker ontmoedigend; doch de proeven, die wij voor ons hebben, doen ons de hope koesteren, dat meer en meer het vreemde in *België* zal plaats maken voor het eigene en vaderlandsche, en het volslagen *patois*, dat thans de *Vlaamsche* taal als 't ware is, vervangen zal worden door de taal, die, als de zuster der *Hollandsche*, niet veracht of miskend, noch voor het *Fransch* verfuild moet worden, maar in welke *Belgische* en *Nederlandsche* Geleerden elkander, broederlijk vereenigd, mogen behulpzaam zijn tot bevestiging van beider taal- en letterkundigen roem.

Deze aangekondigde werkjes vinden veel bijval, en het verheugt ons, dat, door de pogingen van den Heer MESSCHERT, (waarom toch zwijgt *zijne* keurige lier?) en de betrekking, welke hij, wat zijnen handel betreft, op *België* heeft, onze beminnaars en beoefenaars van Taal- en Dichtkunde in de gelegenheid gesteld worden, om zich met den staat der *Vlaamsche* letterkunde en de verspreiding en beoefening der taal van tijd tot tijd bekend te maken. Zulke werken zijn nuttig; van anderen aard behoeven wij ze uit *België* niet. Gaan Dichters en Letterkundigen steeds aldaar op het ingeslagen spoor voort, dan kan het niet anders, of hunne pogingen zullen op karakter en zeden heilzamen invloed uitoefenen. »Intusschen," wij eindigen dit verslag met de woorden van den Dichter BLIECK, »intusschen moeten de Vlaemsche Dichters »zich wapenen met geduld, en niet klagen als zij niets ergers »ontmoeten dan onverschilligheid."

Geologie. Populaire schets van den voortgang, de hoofdtrekken en laatste ontdekkingen in deze wetenschap. In het Engelsch opgesteld door JOHN LAURANCE. *Met Bijvoegsels en Afbeeldingen. Te Deventer*, bij J. de Lange. *In gr. 8vo.* 140 *bl. f* 1-60.

Onder de wetenschappen, welker beoefening (wij kunnen natuurlijk slechts oordeelen uit hetgeen er van bekend geworden is) bij onze landgenooten misschien geenen gelijken tred

gehouden heeft met de vorderingen vooral van *Fransche* en *Duitsche* Geleerden, staat de *Geologie* waarschijnlijk bovenaan. Te ontkennen is het niet, dat deze wetenschap wel eens stouter sprongen heeft gedaan, en der geloofwaardigheid van de Bijbelsche oorkonden wel eens nader is gekomen, dan der bedachtzaamheid en godsdienstigheid van onze natie aangenaam wezen kon; en *dit* heeft *Rec.* sedert lang beschouwd als de hoofdoorzaak van den minderen opgang, dien de latere ontdekkingen in dit vak van menschelijke kennis bij ons hebben gemaakt; want dat onze grond te weinig *geologische* merkwaardigheden opleveren zou, staat *Rec.* nog niet toe. Er moge wel toe bijgedragen hebben de vertaling der ellendige misgeboorte van BALLENSTEDT, meer, naar het ons voorkomt, bekend geworden, dan het oneindig veel betere werk van LINK; terwijl over het geheel misschien geene wetenschap zich meer heeft bezondigd, dan deze, tegen gezond verstand en Goddelijke openbaring, tegen het eerste aandruischende door *hypothesen*, zoo belagchelijk, dat men zich het meest verwonderen moet over den ernst, waarmede zij worden voorgedragen; zoo als bij voorbeeld die van CHABRIER (*Dissertation sur le déluge universel*), die den zondvloed, alle gebergten, de verschillende menschenrassen zelfs doet ontstaan door de ééne stelling, dat dit alles stukken zijn, op de aarde gevallen van eene, toen gesprongene, groote planeet tusschen *Mars* en *Jupiter!!* Doch *abusus non tollit usum*; en dat vlijtige, zelfs diepgrondige beoefening der *Geologie* zich uitnemend verdraagt met hetgeen wij, Christenen, ons niet schamen als onmiddellijke Goddelijke ontdekking aan het menschdom te eerbiedigen, zulks behoeft men niet meer te bewijzen, als men den naam van CUVIER slechts genoemd heeft.

De onderhavige *schets der Geologie* (want meer is het niet, en noemt het zich ook niet) hebben wij over het geheel niet zonder goedkeuring gelezen. Nieuws bevat zij niets; en wat de titel zegt van *laatste ontdekkingen* in deze wetenschap, is eenigzins *cum grano salis* op te vatten. Zelfs de geleerde DE LUC heeft, minder in zijne *Lettres physiques sur l'histoire de la terre*, maar meer in zijne *geologische* brieven aan BLUMENBACH, vertaald opgenomen in een Duitsch Tijdschrift voor natuur-wetenschappen, dat wij nu niet nader weten aan te duiden, zaken genoeg voorgedragen, die onzen Schrijver blijkbaar niet bekend waren. Hij stapt ook over de nieuwe,

scherpzinnige beweringen van CORDIER (*Annales des Mines*, 1827, pag. 53 sqq.) luchtigjes op bladz. 124 heen, niettegenstaande deze Geleerde een geheel nieuw veld, zoo niet van beschouwing, dan toch altoos van onderzoek, heeft geopend door zijne stelling, dat de lagen (*strata*) niet, zoo als men altijd gemeend heeft, hoe dieper zoo ouder, maar omgekeerd, zijn. En wat onze Schrijver op het laatst zijner verhandeling zegt van het ontstaan der aarde uit eene ophooping van nevelmassa; als hij daar de schoone *hypothese* van LA PLACE, voorgedragen in het onvergelijkelijk schoone werk: *Exposition du système du Monde*, uitdrukken wil, dan doet hij het zeer mager. Wil de Nederlandsche lezer de beschouwing van dien Geleerde kort en zeer goed zamengetrokken lezen, hij raadplege het boekje van DE PONTÉCOULANT over de *Komeet van Halley*, bladz. 54 verv., dat, al ware het hierom alleen, de weinige stuivers wel waard is, die het kost.

De titel spreekt ook van *bijvoegsels*. Daardoor heeft men te verstaan eene aanteekening, denkelijk van den Vertaler, over de *Geologie* onzes vaderlands, waarvan het ons niet zou gehinderd hebben, dat zij wat uitvoeriger ware geweest.

Doch, al zoo vele woorden besteed hebbende tot het *commentariéren* alleen van den titel, zijn wij fraai op weg, om de grenzen eener gewone boekbeoordeeling verre te overschrijden, inzonderheid voor een Tijdschrift als dit. Wij bepalen ons dus bij een paar bijzonderheden, onder het lezen door ons opgeteekend, en nemen het kloeke besluit, om de *Letteroefeningen* niet op te schepen met een uitvoerig verslag van dit werkje, waartoe, wij bekennen het gaarne, anders minder deszelfs uitstekende (schoon, als verslag gevende, toch genoegzame) waarde, dan het onderwerp zelf, ons zou hebben uitgelokt.

In de noot op bladz. 20 staat van proeven, te *Bonn* genomen, waaruit blijkt, dat aardachtige stoffen, met den *Rijn* medegevoerd, $\frac{1}{20}$ tot $\frac{1}{12}$ van de watermassa uitmaken. Goed; maar het gaat mank, daaruit af te leiden, »dat 145,981 ku»biekvoeten vaste stoffen alle vierentwintig uren op haren »weg *van de Alpen tot in den Oceaan* bij *Bonn* worden voor»bijgevoerd." De *cursijf* gedrukte woorden moesten weg; want ieder deeltje, dat van de *Alpen* medekomt, wordt niet met den waterstroom *tot in* zee gevoerd, maar is dan al lang op den grond gezakt, terwijl de snelle stroom zijn aandeel heeft in het schudden en roeren van den bodem der rivier,

zoodat verre weg het meeste dier aardachtige deelen slechts plaatselijke zijn.

Bladz. 26 spreekt de Schrijver van »den vulkaan en zijn »medgezel, de aardbeving, van welke Europa gelukkig vrij »is." De *Etna* en *Hecla* dan? Of meent hij het vaste land? Dan is de *Vesuvius* zeker geen vulkaan? En aardbevingen? O *Calabrië* en *Lissabon!*

»Dat *water* aandeel heeft bij het voortbrengen der werkin»gen" van vulkanen, wordt te regt, bladz. 30, opgemerkt. Maar, met allen eerbied voor DAVY, wien de nijd zelfs den naam van een groot man niet zou kunnen ontzeggen, moeten wij toch den Vertaler onder het oog brengen, dat hij wel had mogen herinneren, dat onze UILKENS reeds in 1801, voor zoover wij weten voor het eerst, geuit en opgenomen heeft in zijn werk: *de volmaaktheden van den Schepper* enz. D. I. bladz. 154. not. 54. (der 2de uitgave) het denkbeeld, dat, heete waterdamp aandeel heeft aan de vloeibaarheid der *lava.*

Het vermoeden, bladz. 103 medegedeeld, dat het de langzame vermindering van de koolstof des dampkrings, door de op elkander volgende vorming van de kolen en den kalksteen, geweest is, die de dampkringslucht langzamerhand voor het ademen, eerst der reptiliën en vervolgens der andere hoogere dieren, geschikt gemaakt heeft; dit is eene zeer fraaije opmerking. Het zou misschien over vele *geologische* vraagstukken een nieuw licht verspreiden, indien men iemand vond, die op de weinige daartoe voorhandene *data* eene *athmosphaerologia præsumtiva* der voorwereld grondde, met gebruik van allerlei kleine bijomstandigheden, in den smaak van CUVIER's vergelijkende *anatomie.*

Wij zijn, om dit bij deze gelegenheid te zeggen, altijd van meening geweest, dat men over het geheel niet genoeg onderscheid maakt tusschen den *Noachitischen* zondvloed en den grooten watervloed, die, blijkens alle *geologische* nasporingen, eenmaal den aardbol moet overstroomd hebben. Den laatsten achten wij *Gen.* I: 2 aangeduid, en de eerste kan niet van die ontzettende uitgestrektheid zijn geweest, om alle de verschijnselen te verklaren. Immers, de plantengroei was, blijkens *Gen.* VIII: 2, niet eens afgebroken. Ook was het niet *noodig*, dat, tot verdelging van het, toen vast nog niet over de geheele aarde verspreidde menschdom, de vloed zoo uitgestrekt was, als de *geologische* (om dien zoo te noemen) *moet* geweest zijn. Dit denkbeeld vasthoudende,

wordt de bewaring der dieren door NOACH in zijne ark begrijpelijk. Daardoor verklaart zich de ontstentenis van alle *fossiele* menschenbeenderen, enz. Wij kunnen hierover nu niet verder uitweiden, maar achten deze *hypothese* niet onaannemelijk. Dat de *Noachitische* slechts een *partiële* watervloed zou geweest zijn, is een oud denkbeeld; maar de waarschuwing, om den *Noachitischen* van den *geologischen* vloed te onderscheiden, zal het minder zijn.

Op misstellingen en schrijffouten,. zoo als bladz. 115 »20 yards *sterk*" voor dik of breed, willen wij niet vallen. Het werkje heeft hier en daar het voorkomen van een *extract* uit een grooter geschrift, (b. v. bladz. 111) en, is dit het geval, dan heeft het, meer dan waarschijnlijk, bij het *filtreren* althans niet gewonnen.

Radboud de Tweede, Koning van Friesland, Treurspel, door Mr. A. VAN HALMAEL, JR. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1839. *In gr. 8vo. X, 80 en 8 bl.* *f* 1-25.

Na eene korte, doch belangrijke Voorrede, betrekkelijk de hier behandelde geschiedenis, en de onderstelling, waarop het stuk; gelijk het bewerkt is, rust, vinden wij hier eene opgaaf der veranderingen en uitlatingen, die door Heeren Commissarissen van den Stads Schouwburg te *Amsterdam* voor de vertooning aldaar verlangd zijn. Dit voorwerk wordt door het stuk zelve, gelijk het door den Dichter vervaardigd is, vervangen. De afzonderlijk gepagineerde acht laatste bladzijden behelzen eenige aanteekeningen ter toelichting.

Het verheugt ons, dat de Dichter ons in staat heeft gesteld, zijn eigen onverminkt opstel te vergelijken met de wijzigingen, die men voor de vertooniug daarin begeerd heeft; vooreerst, dewijl wij daardoor een aantal heerlijke regels lezen, die wij zouden gemist hebben, indien ons alleen het stuk ware geleverd, zoo als het gespeeld is; gelijk wij eveneens niet zouden weten, hoe het eigenlijk is opgevoerd, zoo wij alleen de oorspronkelijke bewerking des Auteurs hadden. Ten tweede, omdat wij nu zelven kunnen toetsen, in hoe verre de besnoeijing, welke dit Treurspel ondergaan heeft, gepast mag worden genoemd.

Wat de onderdrukking van eenige, op zichzelve krachtige, dichtregels, bl. 16 en 20, betreft, wij hebben er vrede meê.

Zonder den zamenhang te schenden, kunnen zij gemist worden; en zeker, schoon een Heiden het zegt, zou het den Roomschgezinden aanschouwer gestooten hebben, vooral hetgeen voorkomt op bl. 20. De onderdrukking van eenige verzen op bl. 37 schijnt ons geheel in het belang van het stuk. Hetgeen *Forteman* nu tot *Almede* gezegd heeft, was haar voor het oogenblik voldoende, en al het overige was reeds aan de toeschouwers bekend. De besnoeijing van *Radboud's* rede op bl. 40 schijnt ons noodeloos. Hetgeen hij dáár bij den Auteur zeide, had men den Heidenschen Koning gerust op het tooneel kunnen doen zeggen. Doch, daar Heeren Commissarissen zoo naauwlettend zijn geweest op alles, wat, om leerstellige redenen, dezen of genen zou hebben kunnen ergeren, verwondert het ons, dat zij de volgende regels, die de aanschouweressen, van welke gezindheid ook, wegens het onkiesche der vergelijkingen, moeten gehinderd hebben, onveranderd hebben gelaten op bl. 43:

Kampe, om een witte vaarse, een driftig stierenpaar;
Bevechten, diep in 't woud, twee leeuwen vrij elkaâr,
Om 't ongestoord bezit der bronstige leeuwinne;
Geen Koning stelt, o knaap, het voorwerp zijner minne
Op 't punt van zijn geweer; 't verneêrde haar en mij.

Het weglaten van de 14 eerste verzen op bl. 42 was wel noodzakelijk: die uitweiding over 's Pausen magt is te regt door Heeren Commissarissen onvoegzaam *op het tooneel* gevonden. Hoe veel schoons eenige der op het tooneel verzwegene regels bl. 53 en 54 hebben mogen, die geloofsverdediging van *Radboud* ten voordeele des Heidendoms, en vooral de volgende woorden van den Christenpriester *Ludger*, konden niet wel worden gedoogd:

Dat Wezen is 't alleen, 't welk eens zich openbaarde
Aan 't menschdom, in Zijn Zoon, met Zijnen Vader één
En één met 's Vaders Geest, der Christnen God alleen.

Het heeft wel iets van het zoogenaamd Athanasiaansche geloofsformulier; en die hooge Dogmatiek is buitendien niet eens regt dichterlijk; daartoe is zij te duister en te afgetrokken.

Wat nu de besnoeijing der langdurige rede van Graaf *Diederijk*, en van het verdere gesprek bij de ontknooping, aan-

gaat; in het algemeen achten wij ook deze bekorting goed. De toeschouwer verlangt den voortgang, de beslissing; en nu juist zou er weder zoo breedvoerig worden uitgeweid. Als één persoon zoo lang aan het woord is, wordt het ook moeijelijk voor de andere spelers om *acteur* te blijven. Maar echter schijnt ons hier het snoeimes wat te sterk gebezigd, en gaarne hadden wij de aanstelling van den eersten Potestaat van *Friesland* en de aankondiging van zijn te voltrekken huwelijk met *Almede*, op de eene of andere wijze, in het stuk gezien.

Onder het lezen maakten wij voorts de volgende aanmerkingen op sommige verzen:

Het rijm van *standvastigheid* op *stijfhoofdigheid*, bl. 25, is af te keuren.

Op bl. 28 hindert ons de opeenstapeling van eenlettergrepigen in het vers: »*Licht heeft men hem u als een* wreedaard afgemaald." Om den regel dragelijk te maken, moet men wel aandachtig zijn te lezen: »Licht heeft men hém | u als een wréédaard áfgemaald," met de rust na *hem*, waarop een sterke klemtoon; de drie volgende monosyllaben vlugtig, en dan weder de nadruk op *wréédaard*.

Bl. 49 vraagt *Radboud: Hoe is het met Almede?* Dit is veel te plat voor den Treurspelstijl.

Laas voor *helaas!* op bl. 52, kon ons niet bevallen.

De karakters, vooral van *Radboud*, *Almede*, *Forteman* en *Ludger*, schijnen ons goed geteekend en volgehouden. De hoofdpersoon *Radboud* inzonderheid komt voortreffelijk uit.

Gang, verwikkeling en ontknooping zijn goed, en het geheel is een regelmatig bewerkt Treurspel, waar het op onderscheidene plaatsen niet ontbreekt aan stoute en beeldrijke poëzij. Onderscheidene tooneelen doen ons huiveren, en wekken ons medelijden met hen, die al hun levensgeluk met verwoesting bedreigd zien. *Radboud* is belangstelling en ontzag inboezemend bij zijnen val; men ziet met mededoogen zijnen dood, en zou bijna wenschen, dat hij had gezegevierd, indien niet zijn ondergang het eenige middel van redding voor *Forteman*, *Almede* en *Ludger* ware geweest. Naar ons inzien is de *Radboud de Tweede* derhalve, in weerwil van deze en gene leemten, in het algemeen een welgeslaagd stuk, dat eenen Dichter, als den Heer VAN HALMAEL, reeds door zoo veel vroegeren tooneelarbeid gunstig bekend, niet onwaardig is.

Geschiedkundige Reizen in Griekenland. Krijgs- en Reistooneelen uit de negentiende Eeuw, door onderscheidene Schrijvers geleverd en grootendeels gevolgd naar de verzameling van den Hoogleeraar Dr. J. M. BRAUN, *uit het Hoogduitsch door* G. BRANDT MAAS. *II Deelen. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. *In gr. 8vo. XI*, 632 *bl. f* 6-80.

Ofschoon door vele volgende gebeurtenissen de eerste hartstogtelijke belangstelling in de bevrijding der *Grieken* welligt eenigermate verminderd moge zijn, zoo blijft toch die gebeurtenis altijd van genoegzaam gewigt, om de aandacht bezig te houden van een ieder, die aanspraak wil maken op eenige bekendheid met de geschiedenis der menschheid. Derhalve kunnen wij niet anders dan de onderneming goedkeuren van den Eerw. BRANDT MAAS, om dit werk, in onze taal overgebragt, ons lezend publiek aan te bieden. Reeds de titel moet den lezer eenigermate tot een onderpand verstrekken, dat hij in dit werk een aangenaam en belangrijk onderhoud zal vinden, hetwelk, omdat het ware gebeurtenissen voorstelt, te verkiezen is boven de meeste verdichte voortbrengselen. De stukken zijn meest allen ontleend uit de beste Schrijvers over *Griekenland.* In het tweede Deel evenwel levert de Vertaler hier en daar ook, indien al niet oorspronkelijk door hem gestelde, dan toch meer vrij bewerkte stukken. De keuze der geplaatste getuigt, over het geheel, van het oordeel en den goeden smaak des verzamelaars. Nogtans zou men ten opzigte van sommige derzelven hebben kunnen verwijzen naar de reeds in onze taal bestaande overzettingen. Dit is onder anderen het geval met het hier voorkomende uit RAFFENEL. Daarentegen overtreft het verhaal van RAFFENEL aangaande het ombrengen van den Griekschen Patriarch te *Konstantinopel* verreweg het hier geplaatste naar KLÜBER. Evenwel, wij maken deze aanmerking slechts om te doen blijken, dat wij het werk met aandacht hebben gelezen, en beschouwen dezen arbeid van den Vertaler als een aangenaam geschenk voor onze beschaafde landgenooten. Het streelde ons nationaal gevoel, uit dit werk te vernemen, dat tot ondersteuning van het belegerde *Missolunghi* uit *Amsterdam* werd overgezonden eene som van

tachtigduizend gulden; terwijl tot hetzelfde doel uit *Parijs* slechts zestigduizend *francs* werden bijgedragen. — Twee afbeeldingen, voorstellende het *Parthenon* en den tempel van *Apollo Epicureus*, versieren het werk, aan hetwelk wij eene gunstige ontvangst bij onze landgenooten toewenschen.

Opmerkingen over Parijs, van Dr. H. SCHLEGEL, *Conservateur bij 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leyden, enz. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1839. *In gr. 8vo.* 198 *bl. f* 2 - :

Wij willen den Heere SCHLEGEL noch gave van opmerking, noch veelzijdige kennis betwisten; wij erkennen, dat hij die in dit werkje op vele plaatsen aan den dag legt, over muzijk, schilder- en bouwkunst, oudheden enz.; maar wij gelooven, behoudens beter oordeel, dat iemand, die nagenoeg Hoogduitsch schrijft met eene Nederduitsche spelling, zijne opmerkingen liever voor zichzelven moest houden, of althans door eenen deskundigen laten nazien, eer hij aan derzelver uitgave dacht. De Dr. verzoekt in zijne voorrede van zijne lezers »goedgunstige toegevendheid." Maar, Nederduitsche lezers, wat dunkt u? *Onderbreken*, bl. 25, 195; *zich uitteekenen* (onderscheiden), bl. 8, 39; *uitdruk*, bl. 46; *onbenut*, bl. 90; iets *betrachten* (beschouwen), bl. 127, 142; *geschichtschrijvers*, bl. 134; *verschijningen* (gezigten, *Erscheinungen*), bl. 140. — — Heeft men genoeg? Er is anders nog overvloed. Heeft wel ooit de knoeijigste vertaler van een' nietsbeduidenden Roman het erger gemaakt?

Alphabetisch Register der Hervormde en andere Protestantsche Gemeenten in het Koningrijk der Nederlanden en die der overzeesche Bezittingen, enz. Door J. J. FEUBING. *Tweede en vermeerderde Uitgave. Te 's Gravenhage, bij* K. Fuhri. 1839. *In gr. 8vo.* 186 *bl. f* 2 - 20.

Ten gevolge van verschikkingen en vermeerderingen, vindt men in dezen druk van dit nuttige Register van alle Protestantsche Gemeenten in ons vaderland, (die in *België* zijn, zoo als van zelf spreekt, thans weggelaten) eene opgave van

de wijze der beroeping, van het getal zielen en lidmaten, (welke beide kolommen echter niet overal zijn ingevuld; de Waalsche Gemeenten b. v. of in 't geheel niet, of bij de Nederduitsche Hervormden; de lidmaten bij de kleinere Protestantsche Kerkgenootschappen genoegzaam nergens; ook bij de Hervormden de zielen niet overal, b. v. te *Dedemsvaart*) het getal Predikanten; het tractement uit 's Rijks kas, (de gemeente-toelagen »kunnen nog met geene genoegzame zekerheid worden opgegeven," waardoor men aan deze kolom niet zeer veel heeft) eindelijk aanwijzing van Provincie, Klassis en Ring der onderscheidene Gemeenten; bijzonderheden, de O. en W. I. kerken betreffende, de eerste naar opgaven van Dr. LENTING, vinden achteraan eene plaats.

Het boekje vervult wel niet geheel de behoefte aan eene »Nederlandsche Kerkelijke Geographie," maar is een bruikbaar en nuttig geschrift.

Het Slot Loevestein in 1570. *Geschiedkundig Verhaal uit den tachtigjarigen Oorlog. Door* J. VAN DEN HAGE. *II Deelen. Tweede Druk. Te Amsterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1839. *In gr. 8vo.* 717 *bl. f* 7-20.

Wij hebben minder te doen met dit *werk*, welks eerste uitgave vroeger (*) in dit Tijdschrift is beoordeeld, dan met den *nieuwen druk*, welken wij met een woord moeten aankondigen. Het is in ons land eene zeldzaamheid, dat een Roman eenen herdruk beleeft; zulks bewijst, dat het werk algemeen in den smaak is gevallen; en waarlijk, het verdiende dit. Hier, als in den *Schaapherder*, toont zich de Schrijver een meester in het schilderen van belegeringen. Schoon de titel het niet vermeldt, is deze uitgaaf inderdaad verbeterd. Het vloeken van UILENBURG b. v., waarover in de aangehaalde Recensie geklaagd werd, hebben wij hier niet aangetroffen. De *correctie* moest beter zijn. Op *verwijderen* voor *verwijden* (wijder maken), Deel II, bl. 48 maken wij, indien het geen drukfout is, den Schrijver opmerkzaam. Dat Deel I, bl. 336 en 337, dezelfde zinsnede *tweemaal* is afgedrukt, wordt waarschijnlijk veroorzaakt door den overgang van het eene op het andere vel, maar is toch

(*) 1835. *Boekbesch.* bl. 221.

een bewijs van onachtzaamheid. De druk is anders net. Wij hopen meer te zullen ontvangen uit de pen van den zich noemenden VAN DEN HAGE, die zich als Romanschrijver zijnen waren naam in het geheel niet behoeft te schamen.

Orphea. Bloemlezing uit de Schatkamer van eenen Romandichter. 1*ste en* 2*de Stuk. Te Hoorn, bij* Gebr. Vermande. *In gr.* 8*vo.* 172 *en* 146 *bl. Te zamen f* 3 - :

»De Schrijver van dit verhaal," leest men voor in het eerste stukje, »wenscht hetzelve alleen beschouwd te hebben als eene uitgebreide romantische of niet alledaagsche »inleiding voor de omgewerkte vertellingen uit vader CATS »en andere stukken, welke men voornemens is, onder den »titel van ORPHEA, als een *offer aan de schoone sekse*, het »publiek van tijd tot tijd aan te bieden." Het is dus eene soort van nieuw Tijdschrift, schoon niet op bepaalde tijden zullende verschijnen, waarvan wij de inleiding en eerste proeve moeten aankondigen. Die inleiding is een romantisch verhaal, zeer wel geschreven, waarin een dichter, die zeer geleerd, maar in de dingen van het dagelijksche leven volmaakt onkundig is — een kamergeleerde — de hoofdpersoon is. Dit verhaal is echter slechts daarom de *inleiding* tot het vervolg, omdat de Schrijver het er toe heeft gelieven te bestemmen. Het levendig opgestelde stuk laat zich met genoegen lezen.

Het tweede stuk bevat eerst drie verhalen uit (of beter naar) Vader CATS, t. w. *Actaeon en Jolinde; de Vrijstermarkt; Philetas en Psyche.* Door het *moderniseren* (wij weten het niet beter te noemen) hebben deze verhalen inderdaad gewonnen voor het hedendaagsche geslacht. Ook het *Spaansch Heidinnetje* en anderen verlangen wij aldus versneden te lezen. Voorts: *Walingier van Egmond*, een verhaal van B. A. PLEMPER VAN BALEN, dat hier en daar goed is, maar, om onverdeelden lof te kunnen bekomen, het tooneel tusschen *Ada* en *Renesse* niet aldus had moeten schilderen. Eindelijk eenige gedichten — behalve het eerste en derde, die fraai zijn — niet veel om het lijf hebbende. BEETS en DE THOUARS hebben zich genoemd; de anderen niet. De stukken zijn allerkeurigst gedrukt, en bevelen zich ook uit dit oogpunt der schoone sekse aan. Zulke

bladzijden als St. 2, bl. 99—101, willen, als gezegd, eerbare vrouwen en meisjes liever niet lezen.

Hoe men uit eene *schatkamer bloemen* kan *lezen*, laten wij voor rekening van den Schrijver.

Bergen op Zoom in 1747. *Door* A. J. DE WILDE. *II Deelen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1839. *In gr.* 8*vo*, 581 *bl. f* 5-30.

De Schrijver van dit werk werd in het bezit gesteld van een handschrift, een allernaauwkeurigst dagverhaal bevattende van alle gebeurtenissen, welke gedurende het bekende beleg van *Bergen op Zoom*, in het op den titel genoemde jaar, plaats vonden, en opgesteld door iemand, die, dagelijks aan het huis van den Prins VAN HESSEN PHILIPSTAL, Gouverneur der vesting, verkeerende, door zijne betrekking, meer dan eenig ander, de gelegenheid hiertoe had. Ofschoon wij voor ons, (aangenomen dat ook dit geene *fictie* zij,) wel hadden gewenscht, dat de Schrijver had kunnen goedvinden, dit handschrift, hetwelk eene kostbare bron voor de geschiedenis van dien tijd moet zijn, zoo als het was, in het licht te doen verschijnen, liever dan van hetzelve gebruik te maken tot de vervaardiging van eenen *roman*, zoo verhoogt het echter de waarde van het hier geleverde verhaal, dat alle bijzonderheden in hetzelve, op het beleg en de overrompeling der vesting betrekking hebbende, ook de namen der officieren en andere personen, historisch zijn.

De roman is zoo ongezocht en natuurlijk met de ware geschiedenis verbonden en ineengeweven, dat, ware de gebeurtenis zelve niet zoo bekend, het moeijelijk te onderscheiden zou zijn, wat geschiedkundig waar en wat verdicht is. Zelfs gelooven wij, dat het werk er ook, wat het onderhoudende betreft, weinig door zou verloren hebben, indien de Schrijver, in zijnen waarlijk aangenamen trant en goeden stijl, er zich bij bepaald had, om het genoemde beleg geschiedkundig voor te stellen. Maar, daar het nu eenmaal een teeken van onzen tijd is, dat die meer dan vroegere tijden vruchtbaar is in geschiedkundige romans, en dat zulke verhalen in den smaak vallen, kunnen wij het den Schrijver niet ten kwade duiden, dat hij dezen vorm gekozen heeft,

vooral daar zijn werk onder de goeden in die soort mag gerangschikt worden. De zeden, gewoonten, wijze van denken en leefwijze, die vóór ongeveer eene eeuw in ons vaderland heerschende waren, worden er op eene levendige wijze voorgesteld. Moge ook den beoefenaar der vaderlandsche geschiedenis de afloop van het hoofdonderwerp des verhaals vooraf bekend zijn, zoo weet de Schrijver de belangstelling in het lot ook der verdichte personen, die hier voorkomen, zoo zeer op te wekken, dat het verhaal tot aan het einde toe den leeslust aangenaam bezig houdt.

Geven wij, wat den vorm betreft, waarin de Schrijver zijn werk gegoten heeft, toe aan den heerschenden smaak, minder zijn wij daartoe gezind in ons oordeel over de onheilspellende CASSANDRA, de zenuwachtige LOUIZE FERNAY, die het verraad en het bloedbad, welke de stad zouden treffen, met bepaalde aanwijzing van personen zou voorspeld hebben. Wij hooren zoo iets niet gaarne, zelfs niet in eenen roman. In een' roman als de onderhavige wordt het al ligt gehouden voor eene op waarheid gegronde overlevering. Bij vele menschen, die zich zeer beleedigd zouden achten, indien men hen niet voor hoog verlicht hield, die dit bewijzen door hunne gesprekken te doorspekken met woorden, welken zij uit allerlei *natuurphilosophiën* ontleend hebben, en die medelijdend de schouders ophalen, wanneer zij het woord *Openbaring* en *Profeet* hooren, die SAMUËL voor eenen bedrieger, maar integendeel het vrouwtje van *Endor* voor eene *clairvoyante* houden, merken wij tegenwoordig eene zekere geneigdheid op, om aan verschillende sympathiën de rol over te laten, die vroeger door de astrologie en andere hersenschimmen vervuld is. Ook beviel ons minder het soldatengesprek van den oppasser des gesneuvelden Kolonels LEWE met zijne kameraden. Zulk een overgang van de treurigheid, die den braven dienaar bij de begrafenis van zijnen edelen Heer in eene doodelijke bezwijming op diens graf doet nederstorten, tot den troost, dat men voor zijnen meester bij diens komst in den hemel het geweer wel zal presenteren, is onnatuurlijk, en — de Heer DE WILDE vergeve het ons — *profaan* tevens. — Was den Schrijver het gedenkschrift van den Predikant JANSEN onbekend? Wij gelooven dit bijna, omdat daaruit nog eene en andere bijzonderheid gelegenheid zou gegeven hebben tot verlevendiging van het tafereel. Zoo had, onder anderen, de onbaatzuchtigheid van PIERRE ROS-

SBLIER, den redder van genoemden Predikant, verdiend uitvoeriger vermeld te worden, dan hier slechts met een enkel woord geschied is. Maar dit zijn geringe uitzonderingen op het over 't geheel zeer gunstige oordeel, hetwelk wij over het werk vellen. Om den lezer niet van het genoegen der trapswijze ontknooping te berooven, zullen wij geene schets van het verhaal geven, maar bevelen liever de lezing, vooral ook dewijl het werk eene zeer goede zedelijke strekking heeft, onzen landgenooten aan, vertrouwende dat zij het niet onvoldaan uit de handen zullen leggen. Een fraai vignet, voorstellende een gezigt op *Bergen op Zoom* en de inkomst van een schip in de haven dier stad, versiert den titel der beide Deelen. Waarom niet voor het tweede Deel een ander geplaatst? Doch, beter één goed vignet, dan tien slechte.

Hermine, of het schoone Meisje van Rozendaal. Geschiedkundig Romantisch Tafereel uit den strijd tusschen de Heeckerens en Bronkhorsten; en de Bastaard van de heide. Twee Geldersche Verhalen, door A. E. VAN NOOTHOORN. *Te Tiel, bij* D. R. van Wermeskerken. 1839. *In gr.* 8*vo.* 198 *bl. f* 2-40.

Nederland en de Nederlanders, in vlugtige trekken geschetst. Door denzelfden. Te Doesborgh, bij Kets en Lambrechts. 1839. *In gr.* 8*vo.* 148 *bl. f* 1-60.

Verhalen voor vrienden van vrolijkheid. Door en bij denzelfden. 1839. *In gr.* 8*vo.* 136 *bl. f* 1-40.

Silena quinqui vulnera. Vrouwenspiegel, of lektuur voor Dames. Door en bij dezelfden. 1839. *In gr.* 8*vo.* 184 *bl. f* 1-75.

Indien van regeringswege eene wet ware uitgevaardigd, waarbij het boeken uitgeven na het einde des jaars 1839 gestrengelijk verboden werd, hadde de Heer VAN NOOTHOORN zich naauwelijks meer kunnen spoeden, om nog vóór dien tijd binnen te zijn met de vruchten zijner pen. Want van de drie laatste werkjes, alle van dezelfde pers, is het voorberigt geteekend November 1839. Dat verbod is er echter niet,

blijkens onder anderen den stapel, welken dit jaar reeds weder zag uitkomen. En gaat nu de Heer VAN NOOTHOORN op gelijke wijze voort, dan ziet het er naar uit, dat hij een onzer vruchtbaarste Schrijvers worden, en onze Letterkunde, zoo niet met *multum*, dan toch met *multa*, zoo niet verrijken, dan toch vermeerderen zal. Zijnen *Walfoort* in het licht zullende zenden, had hij dien vooraf aan het oordeel van den Hoogleeraar LULOFS met betamende bescheidenheid onderworpen. Wij kunnen naauwelijks gelooven, dat hij daarmede zal zijn voortgegaan, want de wellevendheid zou niet toelaten, iemand in zoo korten tijd met zoo vele handschriften lastig te vallen, en wij zouden bovendien ook denken, dat de Hoogleeraar hem, met HORATIUS, wel zou hebben toegeroepen: *saepe stylum vertas, cet.* Hoe het zij, wij moeten van de vier bovenstaande werkjes eenig verslag geven.

De *twee Geldersche Verhalen* zijn inderdaad Geldersch.. Het eerste gaat het tweede nog ruim zooveel in waarde, als in uitgebreidheid, te boven. Het voorberigt zegt zooveel van de twisten tusschen de HEECKERENS en BRONKHORSTEN als tot verstand van het verhaal noodig is. De verhaaltrant is los en ongedwongen, en, schoon de knoop juist niet zeer ingewikkeld zij, het houdt de aandacht genoeg levendig. Alleen begrijpen wij niet, waarom het titelvignet juist gekozen zij uit eene *Episode*, die met de geschiedenis in geen het minste verband staat, en alleen daar geplaatst schijnt, om de boosheid van WICHARD VAN HAGESTEIN te doen uitkomen. *Hermine* (aldus heet het naar de vrouwelijke hoofdpersoon) loopt overigens wel over de gewone schijven van die soort van opstellen, maar is geen kwaad verhaal. Het overtreft, als gezegd, verre het andere: *de Bastaard van de heide*, hetwelk den lezer in den aanvang der tiende eeuw tracht te verplaatsen, — echter niet zoo, dat op het *kostuum* niet verscheidene belangrijke aanmerkingen zouden te maken zijn. Het hangt aaneen van onwaarschijnlijkheden, de eene al grooter dan de andere; het geraamte, welks verschijning onderscheidene personen angst en schrik aanjaagt, is eene vrouw, welke, in rouwgewaad gehuld, met het masker van een doodshoofd NB. onder anderen herhaaldelijk aan haren zoon verschijnt! Ook is het gesprek tusschen IDA en HUBERT, bladz. 177, al zeer onkiesch en onnatuurlijk; want de eerste lokt den laatsten zoo goed als met ronde woorden uit, om haar eene liefdesbekentenis te doen! Wij zien des Schrij-

vers doel met deze vertelling nog niet in. Zij schildert de zeden van den tijd niet; zij heeft geene zedelijke strekking; zij onderscheidt zich niet van de zijde der kunst, en had, zonder de minste schade voor het publiek en voor den roem des Heeren VAN NOOTHOORN, gerustelijk ongedrukt kunnen blijven.

Wat de Schrijver met N°. 2 beoogt, zullen wij best met zijne eigene woorden zeggen: »Ik wil *Nederland* schetsen, »zoo als het thans is, en de *Nederlanders*, zoo als zij thans »zijn.... Een arbeid, die (de Heer VAN NOOTHOORN zegt het »zelf, lezer! niet wij) voor het tegenwoordige geslacht luttel »of geene waarde heeft.... Maar iets anders is het, den na»komeling te doen kennen wat thans bestaat; hij is toch bui»ten de mogelijkheid eene juiste kennis te hebben van de ge»woonten, zeden, gebruiken en denkbeelden zijner voorva»ders...... De *geschiedenis* meldt dat niet. (?) .... Maar in»dien mijn arbeid voor den tijdgenoot als een nutteloos werk »kan beschouwd worden, en niet elke lezende nakomeling er »smaak in zal vinden of nut uit zal trekken,.... eene klasse »der maatschappij zal mij welligt dankbaar zijn..... de Ro»manschrijvers." Nu zou welligt een vitter willen hebben, dat iemand, die zóo bepaaldelijk zijn werk voor de nakomelingschap bestemt, iets degelijks gave, en aanmerken, dat »vlugtige trekken" nog wel voor een werkje *du jour* mogen aangaan, maar arbeid voor het nageslacht iets meer eischte; de Heer VAN NOOTHOORN heeft de zaak veel beter ingezien. Hij heeft gevoeld, dat zijn geschrift, naar het bepaald doel, dat hij er zich mede voorstelde, een getrouw afdruksel behoorde te zijn van den tijd, waarin en waarover het geschreven is; en, voor zoo verre hij nu eene proeve heeft willen geven van de oppervlakkigheid onzer dagen, is hem dit meesterlijk gelukt. Men vergete echter niet, dat de Schrijver eigenlijk niet schetst, hoe *Nederland* en de *Nederlanders* tegenwoordig *zijn*, maar *hoe hij zelf ons land en volk*, of liever sommige zaken, *beschouwt*, die er betrekking op hebben, of ook wel niet hebben, zoo als b. v. zijne gansche, nog al breedvoerige, voorstelling van het *St. Simonisme*, hetwelk hij met de zoogenoemde »Afgescheidenen" noemt als de »twee nieuwe Godsdienstsekten, welke *Noord-Nederland* in dezen tijd zag verschijnen." (Ei!) De aanmerkingen over opvoeding en onderwijs (wederom niet zoo als dat in *Nederland* is, maar zoo als de Heer VAN NOOTHOORN er over denkt)

zijn niet alle verwerpelijk, schoon wij b. v. zijn plan, om een *Instituut* op te rigten voor huisonderwijzers (*Gouverneurs*), NB. met de middelen, om de kweekelingen, ter uitbreiding hunner menschenkennis, groote buitenlandsche reizen te laten doen, vrij zonderling vinden. Het is wonder, dat hij niet voorslaat, daaraan de Predikanten te laten medebetalen, die toch »ruim bedeeld zijn met tijdelijke goede-»ren, een stellig blijk van de goedkeuring des hemels over »hunnen arbeid; niet één hunner wordt in dit goede land »door armoede gekweld; in vromen ootmoed genieten zij het »vette der aarde" enz. Nu, die dat eene ware schilderij noemt, moet wel niet weten, dat, schoon in onzen leeftijd ten dezen eenige (schoon meerendeels nog veel te kleine) verbetering gekomen is, nogtans het spreekwoord zijne volle kracht houdt, dat men zich wel zalig kan prediken, enz. Zoo getrouw als hiervan is ook het tafereel, dat de Schrijver *in vlugtige trekken* ophangt van onze hedendaagsche letterkunde. »BILDERDIJK leeft niet meer, — zijne werken ver-»tegenwoordigen hem, en waardige plaatsvervangers heeft »hij" (*sic!*) »gevonden in BEETS, STARING, HEYDN en an-»deren." Wie deze laatste »plaatsvervanger van BILDER-»DIJK" zijn mag, kunnen wij niet gissen. Is het misschien J. P. HEIJE, die een enkel stukje in proza en poëzij in Almanakken plaatste, en die wel zeer goed vertellen kan, (vrij wat beter, dan VAN NOOTHOORN zelf) maar die, is hij hier bedoeld, er, zoo wij hopen, hartig om zal moeten lagchen, wanneer iemand, die de *Nederlanders* aan de nakomelingschap zal leeren kennen, zich van de gansche poëzij van onzen leeftijd afmaakt met bovenstaande drie »plaatsvervangers »van BILDERDIJK." Onnoozele schetser! STARING, die wakkere *Gelderschman*, dien wij hoogschatten, een »plaatsver-»vanger van BILDERDIJK!" »VAN DER PALM heeft de God-»geleerdheid tot eene hoogte, — misschien het hoogste stand-»punt opgevoerd." Meent de man ook kanselwelsprekendheid, of smaakvolle Bijbelverklaring, of beide? Heet dat de *Godgeleerdheid* opvoeren? O, VAN VOORST, CLARISSE, HERINGA (wiens dood wij vernemen, dit schrijvende), MUNTINGHE; hoe komt gij bij de nakomelingschap bekend? »Een »honderdtal Duitsche arbeiders in dit vak, waarvan de mees-»ten zich afslooven, om den Bijbel op te helderen en te ver-»klaren," (welk verschil is daartusschen?) »doch inderdaad »er wonder wel in slagen, eene ecliptische duisternis over

»dit boek der boeken te werpen.” Dat moge van *sommigen* waar zijn; maar, zonder ons te vermeten, geleerde mannen zoo schamper te beoordeelen, houden wij, met verlof, den Heer VAN NOOTHOORN daartoe ook even zoo bevoegd als een ratelwacht om over kritische wijsgeerte te praten. — »VAN »LENNEP en J. TEN HAGE leveren ons voortreffelijke Romans.” Die de *Nederlanders* van onzen tijd aan de nakomelingschap wil leeren kennen, behoorde te weten, dat het laatste (en dan nog VAN DEN HAGE) een verdichte naam is. — Misstellingen en drukfouten zullen wij maar overslaan. Wij meenden evenwel iets te moeten zeggen van een boekje, dat, behoudens enkele zeer juiste aanmerkingen en beschouwingen, over het geheel een staaltje is van eigenwaan en oppervlakkige beoordeeling, die niet zelden den bal deerlijk misslaat.

Eenigzins gunstiger is ons oordeel over 's mans *Verhalen voor vrienden van vrolijkheid.* Zij zijn geschreven met het doel, om derzelver lezers eenige oogenblikken te vermaken, en *kunnen* daartoe dienen. *Jorden* is eene vertelling, die wel niet magtig veel om het lijf heeft, maar zich in een ledig uurtje van uitspanning laat lezen. Het *examen voor beulen* is »meer dan verdichtsel, is een verhaal op daadzaken »gegrond.” Wij vonden er niets vrolijks in. *Eduard en Annette* is een verhaal, zoo als er duizend zijn, niet beter en ook niet slechter. Het is verreweg het uitvoerigste; maar waarom het juist *voor vrienden van vrolijkheid* bestemd werd, hebben wij er niet in kunnen vinden. Het laatste stukje: *de Doctor, de Vraat en de Wijsgeer*, bekennen wij niet te verstaan. Er zit zeer veel of niets in. In het laatste geval is het al te nietig, om gedrukt te worden; in het eerste, *qui capit, capiat!*

Eindelijk komen wij tot den *Vrouwenspiegel.* De Schrijver heeft in dit boekje bewezen, dat het hem geene moeite kost, zoo maar voort te schrijven. Onbeduidendheid is het voornaamste, dat wij er op weten aan te merken. Men leest wel niet met *verveling*, omdat de voorstelling de aandacht nog al gaande houdt; maar vraagt men, na geëindigde lezing: zit dáár nu iets in, b. v. vernuft, menschenkennis, of wat ook? dan moet men zeggen: neen! Daarvan zondere men echter uit het laatste verhaal: *de Pelgrim*, hetwelk een allergrappigst stuk wordt door de inkleeding. Het wordt verteld op een kransje van meisjes, die de verhaalster gedurig op zulk eene kluchtige wijze in de rede vallen, dat ook de grootste kniezer het lagchen niet laten kan. Dit is zoo uitstekend levendig geschilderd, dat het ons ligt met het onbeduidende van de rest genoegen doet nemen.

De *correctie* is zeer slordig. N°. 2, bl. 14, *te lichten*, voor *te achten;* bl. 47, van VICTOR, HUGO VAN SUË, voor VICTOR HUGO, van SUE; (bl. 124 is het SCRIKE, VIËTOR, HOGS); N°. 3, bl. 61, *wijdtasch* voor *weitasch;* — dit zijn *enkelijke* (N°. 2, bl. 125) proeven!

BOEKBESCHOUWING.

Prolusio Scholastica *de Scoliis Græcorum*, habita die XII Decembris, MDCCCXXXVIII, a JANO GUILIELMO GRIM, Phil. Theor. Mag. Liter. Hum. et Med. Doct., Gymn. Dordraceni Conrectore. Dordraci, apud *Blussé et van Braam*. 1839. In 8vo.

» Alweder eene *prolusie?*" vraagt iemand, die moed en geduld heeft gehad, de menigte dezer soort, die in de laatste jaren gedrukt is, door te lezen; en het bevestigend antwoord, dat op deze vraag gegeven moet worden, gaat vergezeld door het verzoek, dat hij zich het genoegen niet onthoude ook deze te lezen. Want niet slechts behoort het onderwerp, ofschoon zeer belangrijk in meer dan één opzigt, tot de minder bekende, zoodat zeker menig lezer dit werkje niet onvoldaan zal ter zijde leggen; maar daar de zucht tot vermeerdering van kennis ook somtijds vervelende en slecht geschrevene boeken doet lezen, zoo rekent Ref. het tot eene groote aanbeveling van dit, dat de goede Latiniteit en stijl het meer aanprijzen, dan men van een groot getal der philologische producten kan zeggen. Er is in de vele Duitsche monographiën buiten twijfel veel geleerdheid; maar aan den inhoud — soms aan het ten toon spreiden van ware of valsche geleerdheid, wordt de vorm meermalen opgeofferd. Men behoort bij de beoordeeling dezer *prolusie* in het oog te houden de aanleiding, die den druk heeft veroorzaakt. De Schrijver verhaalt ze in zijne voorrede, en erkent, dat hij op een moeijelijk standpunt zich bevond. De gehoudene redevoering beviel aan de hoorders, en deze verzochten den Schrijver om de uitgave. Hij kon deze dringende uitnoodiging niet weigeren, en besloot tot de uitgave, ofschoon ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ. De hoorders hebben het publiek aan zich verpligt.

Deze redevoering bevat vooreerst eene opgave over de natuur der Scoliën, en de belangrijkheid derzelve, als bij-

drage, om den aanleg en de inborst des Griekschen volks te leeren kennen. Het tweede gedeelte levert deze *scolia*, in Latijnsche verzen overgebragt. Dit was het eigenlijke doel des Schrijvers: hij toonde daarin juist te kunnen vertalen, en daarenboven geen vreemdeling te zijn in de Latijnsche poëzij, die tegenwoordig zoo weinige beoefenaars vindt; of dit echter tot voor- of tot nadeel der classieke studie zij, wie durft dit beslissen? Het bewijst zeker, dat de smaak nu en dan verandert; — en verbetert? Het is zekerlijk opmerkenswaardig, dat HORATIUS, TERENTIUS, PLAUTUS in de handen van zeer velen zijn, en dat VIRGILIUS en OVIDIUS vrij wat minder gelezen worden.

Ware deze redevoering het eenige geweest, wat in dit boekje voorkomt, wij zouden geaarzeld hebben er eenige melding van te maken; maar er zijn eenige bijlagen bijgekomen, die het eene wetenschappelijke waarde bijzetten; — er komen hier te lande zoo zeldzaam philologische werken uit, dat men waarlijk wel eenige aandacht verschuldigd is aan die, welke in het licht verschijnen. Vóór dat wij echter kunnen overgaan, om verslag van deze aanmerkingen te geven, moeten wij hen, die misschien dit boek niet in handen hebben, bekend maken met enkele bijzonderheden, die in de *prolusie* zelve voorkomen. Het is de verdeeling der *scolia* in vier klassen, juister, naar het ons voorkomt, dan ILLGEN gedaan had, die er negen stelde. (zie p. 59.) Deze vier klassen bestaan: 1. uit die liederen, welke tot bevordering der vrolijkheid gezongen werden; 2. die tot Godsdienst en vereering der Goden betrekking hadden; 3. die met de Geschiedenis in verband stonden; en 4. die eene zedekundige strekking hadden.

Het tweede, wat onze aandacht trok, was de geestige en humane wijze, waarop eene grove fout van DALECHAMP omtrent een *scolium*, door ATHENÆUS opgegeven, wordt behandeld, p. 23 en volgg. Het is een leerzaam voorbeeld, waaruit wij zien, hoe groote mannen (want ook CASAUBONUS had deze fout niet goed ingezien) somtijds vreemd kunnen dwalen; en tevens, op welke wijze eene dergelijke fout

aardig kan worden aangewezen, zonder op diegenen, die het niet gezien hebben, te schelden.

Nu volgt de *annotatio*, die strekt, om hetgeen in de *prolusio* niet kon worden opgenomen, en echter met het onderwerp in naauwe betrekking stond, mede te deelen. Zij beveelt zich aan, even als de verhandeling zelve, door zuivere en goede Latiniteit, en draagt blijken, dat de Schrijver gebruik heeft gemaakt van al hetgeen daarover elders was uitgekomen, en dat hij stond op de hoogte der wetenschap. Daarenboven wordt nergens een gevoelen, eene meening als zeker opgegeven, wanneer dit twijfelachtig is, of nadere bevestiging behoeft. En hier hebben wij nergens aangetroffen, wat elders zoo gereedelijk plaats vindt: dat deze of gene meening als eene eigene wordt opgegeven, terwijl zij reeds voorlang bij anderen, soms met verandering van woorden, was vermeld. Eindelijk straalt er in door eene volledige bekendheid met het onderwerp; de vrucht van grondige studie, die compilatie nimmer geven kan.

Wil men eene bevestiging van dit ons oordeel, men sla de elfde aanteekening op, waar de verschillende gevoelens des ouderen en lateren over den naamsoorsprong der *scolia* wordt opgegeven. Men zie de 14de, waar de denkbeelden van verschillende geleerden over het wezen der *scolia* worden medegedeeld; waar wordt aangetoond, hoe onzeker het is om een zeker onderscheidend kenmerk tusschen deze en andere naverwante soorten van poëzij op te geven. Het oordeel des Schrijvers zelven is aldus: »*Equidem vehementer dubito, num Scolia certum aliquod ac destinc cum carminum convivalium genus fuerint, eaque, quæ hoc nomine nobis tradita sunt, idea Skolia dicta esse arbitrer, vel quod certo constaret, in hunc usum ea composita esse, vel quod sæpius pro Scoliis cantari solita, certam quandam hoc nomine auctoritatem adepta essent.*" Het schijnt mij toe, dat dit gevoelen veel waarschijnlijks bevat. Daarna volgt: *Summa disquisitionis* ILGENII *de Scoliis*; welk uittreksel een lof waardig is, die slechts zeldzaam aan dergelijke stukken kan worden toegekend: dat het een duide-

lijk overzigt geeft van het onderzoek des geleerden *Duitschers;* terwijl het niet overbodig kan geacht worden, bij de moeijelijkheid, om het werk van ILGEN zelven te verkrijgen. Het is een nederige vorm; en zeker zullen er velen zijn, die de verhandeling zouden geplunderd, hier verbeterd, daar verergerd, maar zeker er een opstel uit zouden gefabriceerd hebben, waarvoor zij hunnen eigenen naam, als dien des Schrijvers, zouden hebben nedergeschreven. Daarna worden de verschillende verhandelingen over dit onderwerp opgegeven; terwijl eene verzameling van *scolia*, in het Grieksch afgedrukt, dit boek besluit. Bij deze *scolia* is de opgave gevoegd, van waar zij genomen zijn. Verschillende lezingen zijn er, waar de zin dit vorderde, bij geplaatst; hier en daar eene enkele emendatie voorgeslagen.

Het zou ons leed doen, indien wij den Schrijver, die zich vroeger bekend gemaakt heeft door de uitgave van den *Charon* van LUCIANUS, waaruit evenzeer eene groote belezenheid, als fijn oordeel en grondige kennis der Grieksche taal blijkt, niet nogmaals als uitgever van een of ander belangrijk stuk aantroffen. Want het tegenovergestelde zou ten bewijze kunnen verstrekken, dat hier te lande de studie der letteren beter beoefend wordt, dan men uit sommige andere proeven kan opmaken. Wie bekend is met hetgeen in ons vaderland uitkomt, zal moeten erkennen, dat er vele en ijverige pogingen vereischt worden, om te zorgen, dat deze studie niet geheel en al in woorden zonder zaken ga bestaan.

Drietal Leerredenen, betrekkelijk de volkomene vestiging der Christelijke Hervormde (*) *Gemeente te Zwaag*

(*) *Christelijke Hervormde* wordt als titel meermalen dus gesteld, tegen den aard der taal en der zaak in. Wanneer men slechts nadenkt, dan zal men van zelf erkennen, dat *Hervormde Christelijke* de alleen ware en juiste uitdrukking is. Zoo moest ook de titel der nieuwgestichte Gemeente niet

westeinde, mede ten vervolge harer geschiedenis. *Door* W. C. VAN DER ZWAAG, *Predikant aldaar. Te Dokkum, bij* B. Schaafsma *en* D. Meindersma, Wz. 1839. *In gr. 8vo.* 128 *bl. f* 1-40.

Vroeger had de Eerw. VAN DER ZWAAG uitgegeven: *Tweetal eenvoudige Leerredenen, betrekkelijk de aanvankelijke vorming der Gemeente Zwaag westeinde.* Deze Leerredenen waren gunstig ontvangen, ook om het belang, dat de vestiging eener nieuwe Christelijke Gemeente noodwendig hebben moet, als waardoor menschen, door afgelegenheid niet naar behooren geleid en gevormd, beter en aanhoudender opleiding deelachtig werden. Boezemde het begin dier zaak reeds belangstelling in, dan is het ook wel te verwachten, dat de voltooijing van het aangevangen goede werk niet minder belangstelling zal ontmoeten. Wij wenschen den Eerw. VAN DER ZWAAG niet minder dan der Gemeente met dit volbragte werk geluk. Zijne verplaatsing naar *Dronrijp* zal, hopen wij, nu de nieuwgestichte Gemeente genoegzaam gevestigd is, aan de voortzetting van dit werk niet hinderlijk wezen.

Deze drie Leerredenen, die met elkander één geheel uitmaken, zijn: 1. *Feestrede bij de laatste Godsdienstoefening in het schoolgebouw*, over *Exod.* XX: 24ᵇ, bl. 23—51. — 2. *Feestrede ter inwijding van het kerkgebouw*, over 1 *Kon.* VIII: 22ᵇ, bl. 53—98. — 3. *Leerrede over de noodzakelijkheid des geloofs in Jezus Christus, ter nabetrachting van het Inwijdingsfeest;* naar JOH. X: 26—28, bl. 99—128.

Rec. behoort niet tot dezulken, die, door het uitgeven van Leerredenen, eene kloof in onze letterkunde zoeken aan te vullen. Leerredenen behooren te zijn uitvloeisel van het hart, zoo als de omstandigheden van het oogenblik hetzelve stemmen. Het *stereotype*, dat Leerredenen behouden door die letterkundige kleur, geeft aan dezelve min-

---

Christelijke Afgescheidene, maar *Afgescheidene Christelijke Gemeente* wezen. — *Rec.*

dere waarde en gehalte. Daarom onthoudt hij zich veelal van letterkundige beoordeeling. Zijn het eenvoudige maar hartelijke opstellen, dan doet men den Redenaar onregt door elke beoordeeling naar de kunst. Deze gelegenheidsstukken kunnen niet wel beoordeeld worden zonder de noodige kennis van omstandigheden, onder welke zij zijn vervaardigd en uitgesproken. Komt de Redenaar dus met zijne stukken te voorschijn, gelijk het geval is met dit drietal, dan moet de kunst zwijgen, als welke aan dergelijke stukken geen deel heeft.

In plaats van deze stukken te beoordeelen, zullen wij aanhalen, wat de Redenaar van zijne eigene opstellen zegt, en daarnevens eene en andere aanmerking mededeelen. In het Voorberigt, bl. XX, laat hij zich dus uit: »De *eerste*, ten afscheid van het schoolgebouw, zoo uit de pen, »als uit het hart gevloeid, voldoet mij zelven, ik kan het »niet verbergen, meer dan de *tweede* ter inwijding des »kerkgebouws, aan welke veel meer vlijt en overleg besteed »is. Misschien hebben deskundigen dezelfde ervaring met »mij gemeen: dat de meerdere tijd en moeite, aan Leer»redenen besteed, niet altijd de zekere waarborg is voor »derzelver meerder stichtelijkheid; dat het hier allermeest »van de gemoedsstemming afhangt, en in het algemeen »steeds voortgezette studie eenen als 't ware ongevoeligen, »maar meest voordeeligen invloed op onzen kanselarbeid »uitoefent." Meer schrijven wij niet af, omdat wij dan welligt deze twee stukken zelve zouden moeten beoordeelen, althans aan hetgeen is afgeschreven eenigzins toetsen. Ook andere, zoo niet de meeste verkondigers van het Evangelie hebben dit meer dan eens ondervonden, dat het spoedig op het papier gebragte den meesten bijval vond, en veelal ook verdiende. Dit moet men wijten aan den onbedwongen stroom des gevoels, dat aan de pen naauwelijks den tijd gunt al de woorden op te teekenen. Maar dit geldt niet van *alle* stukken, die spoedig ten papiere komen. Hetgeen ligt op zichzelve is, vloeit gemakkelijk uit de pen; maar veelal zijn het dan enkel gemeenplaatsen, geleende bloemen, en groote woorden. De jeugdige Redenaar ligt

daarvoor het meeste bloot. Verbeelding geldt dan voor gevoel, zonder deszelfs diepte te hebben. Wat dan spoedig wordt opgesteld, heeft oppervlakkigheid, geen diepte; streelt de zinnen, zonder het hart te roeren. Ongelukkig hij, die op dien weg de voeten zet en nooit terugtrekt! Men vindt dan bijval, maar alleen bij hen, die van al het gehoorde niets anders weten te zeggen, dan dat zij alles fraai hebben gevonden, al hebben zij niets medegedragen. Wat intusschen spoedig ten papiere komt, heeft meer tijd noodig ter voorbereiding. Het gemoed maakt welsprekend; het hart vindt het hart. Maar eer alles geregeld, en grondig en gelijk het behoort in het gemoed is opgenomen, daartoe wordt veel meer tijd gevorderd, dan tot het opteekenen of uitspreken daarvan noodig is. Zoodanig is althans de ondervinding van *Rec.*, die hoe langer hoe meer tijd behoeft, om zijn onderwerp wèl te vatten, maar dan ook met enkele uren volstaan kan, om alles geregeld voor de voordragt op te schrijven. Zalving, zoo als men dit vroeger noemde, en stichting blijven dan ook niet achter, en werken dan nog lang nadat van het fraaije niets, dan op zijn best de bloote herinnering, is overgebleven. De Eerw. VAN DER ZWAAG houde ons deze opmerkingen ten goede. Zijne aangehaalde woorden gaven ons daartoe gepaste aanleiding.

De uitvoering van dit stukje is zoo als men het thans mag wachten. Het titelvignet, door F. ZWARTWOLD van *Dokkum*, stelt kerk en pastory duidelijk genoeg voor. Het geheel is van dien aard, dat het alle aanbeveling verdient.

De Vrijheer van Sandau, of het gemengde Huwelijk. Eene Geschiedenis uit onze dagen. Door Dr. K. G. BRETSCHNEIDER, *geheim Opperconsistoriaalraad en Generaalsuperintendent te Gotha, enz. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* H. Frijlink. 1839. *In gr. 8vo. 314 bl. f* 2-60.

»De aanleiding tot de vervaardiging van dit geschrift is

geweest de zaak des Aartsbisschops van *Keulen;* maar het houdt zich niet bezig met zijnen persoon, noch met de maatregelen der Pruissische regering tegen hem, of met de uitlegging van Pausselijke *brèves* en *allocuties.* Over dit alles is zoo veel geschreven, dat een nieuw geschrift daarover overbodig zou kunnen schijnen. Even zoo weinig heeft hetzelve ten doel, de verwarde en hartstogtelijke taal van eenen GÖRRES in zijnen *Athanasius* en in zijne *Triariërs* te wederleggen; want het is eene onaangename bezigheid, de verwarring na te gaan, en de gekunstelde schaduwen in licht, de verdraaide taal in verstaanbaar Duitsch te veranderen. Het doel des Schrijvers was veeleer het vuur der tweedragt, hetwelk door de Keulsche zaak ontvlamd is, uit te blusschen, de hevige verbittering, in welke men de Duitsche Katholijken zocht te brengen, tegen te gaan, beide gezindheden, vooral de Katholijken, op te wekken tot Christelijke verdraagzaamheid, tot een onpartijdig oordeel over de tegenwoordige maatregelen van den Roomschen Stoel, het blinde vertrouwen op liefdelooze priesterlijke uitspraken bij de Katholijken tegen te gaan, en, met betrekking tot de gemengde huwelijken, Katholijken en Protestanten opmerkzaam te maken op de zwarigheden en gevaren van deze betrekking, en op de gezindheden en gevoelens, bij welke zulke huwelijken alleen vrede en huiselijk geluk kunnen verschaffen."

Met deze woorden kondigt de achtingswaardige Schrijver in een Duitsch Tijdschrift (*) zijn werk bij deszelfs in het licht verschijnen aan; en daar wij deze aankondiging geschikt achtten, om onze lezers met deszelfs geest en strekking bekend te maken, wisten wij ons verslag niet beter aan te vangen, dan door dezelve hier te plaatsen. Reeds de vermelding, dat dit geschrift een tegenhanger is van den ook bij ons zoo gunstig ontvangen' *Hendrik en Antonio* van denzelfden Schrijver, zal genoeg zijn, om ons gevoelen te regtvaardigen, dat het een uitvoeriger verslag verdient, dan

(*) *Theologisches Literaturblatt Nr.* 3. 7 *Januar* 1839. *Darmstadt*, K. W. LESKE.

wij gewoon zijn van het grootste gedeelte der vertaalde Romans te geven. Eigenlijk is ook de uitwendige romantische vorm slechts gebezigd als eene verschoonlijke en misschien nuttige *accommodatie* naar den heerschenden smaak van het talrijk publiek, voor hetwelk, ook naar ons oordeel, de lezing van dit boek nuttig kan zijn. Het is eigenlijk het hier behandelde onderwerp, het tegenwoordig zoo veel besprokene *gemengde huwelijk* tusschen Roomschgezinden en Protestanten, door eenen man als Dr. BRETSCHNEIDER, wat dit werk de opmerkzaamheid van onze, als Protestanten en Roomschgezinden ondereengemengd levende landgenooten, in alle opzigten doet waardig zijn. Dit is dan ook de reden, waarom wij bij onze aankondiging thans ook eene opgave van den hoofdzakelijken inhoud der hier verhaalde geschiedenis willen voegen.

De Vrijheer VAN SANDAU, een Edelman uit de Pruissische Rijnprovinciën, gehuwd met eene Protestantsche vrouw, heeft zijne beide kinderen, eenen zoon, die als Officier bij een Pruissisch regement dient, en zijne dochter AUGUSTA, die in het ouderlijke huis te *Eichfeld* leeft, in zijne Godsdienst, namelijk de Roomsche, laten opvoeden. De dochter ontvangt hare godsdienstige opleiding van den Pastoor CYRIAX te *Eichfeld*, wien de Baron op eene aanbeveling uit *België* tot Pastoor beroepen had. Deze geestelijke prent haar de gestrengste grondstellingen in, vooral die, dat men alleen in de Roomschkatholijke Kerk zalig kan worden, maar daarentegen als Protestant een Ketter, en alzoo buiten twijfel verdoemd is, en dat men aan alle uitspraken van den Roomschen Stoel en der Priesters onbepaald moet gehoorzamen. De Freule neemt dit alles geloovig aan, en wordt daardoor zelfs vervreemd van hare Protestantsche moeder. De Vrijheer, ontevreden dat de Rijnprovinciën Pruissisch geworden zijn, en de oude tijden, toen de Adel in de drie Aartsbisschoppelijke Vorstendommen des Rijks heerschte, terugwenschende, wordt door CYRIAX tegen *Pruissen* en, dewijl men hem in het denkbeeld bragt, dat *Pruissen* de Rijnprovinciën Protestantsch wilde maken, tegen het Protestantismus zeer opgehitst, zoodat zijne Pro-

testantsche echtgenoote zich in dit opzigt dikwijls beleedigd gevoelde. Zij spreekt hierover met haren man, toont hem het onbillijke van zijne verbittering tegen *Pruissen* aan, en maakt er hem opmerkzaam op, dat het noodzakelijk is, hunne dochter van den Pater CYRIAX te verwijderen, om haar de liefde voor hare moeder niet geheel te doen verliezen. Het jubelfeest ter eere der heilige URSULA, hetwelk in October 1837 te *Keulen* zou gevierd worden, geeft aan de familie eene welkome aanleiding om *Eichfeld* te verlaten. Men reist naar *Keulen*, om dit feest bij te wonen, en den winter aldaar door te brengen. Bij gelegenheid van een bezoek, hetwelk CYRIAX te *Keulen* aan den Vrijheer en diens familie geeft, vraagt AUGUSTA, die er zich over verontrust, dat hare Protestantsche moeder als eene Ketterin verdoemd moet zijn, aan den Pater, terwijl zij met hem alleen is, of hiertegen geen middel is. CYRIAX ontkent dit ten stelligste, en stelt, als het eenige middel tot redding der ziel van hare moeder, voor, de bekeering van deze tot de Roomsche Kerk, en weet er AUGUSTA toe te bewegen, om te beloven, dat zij pogingen zal aanwenden om hare moeder te bekeeren.

Intusschen wordt de Aartsbisschop van *Keulen* gevangen genomen en weggevoerd. De indruk, dien deze gebeurtenis op den Vrijheer en zijne familie maakt, doet hen een langer verblijf in die stad niet verkieslijk achten, zoodat zij spoedig naar *Eichfeld* terugkeeren. Na hunne terugkomst wordt Mevrouw VAN SANDAU gevaarlijk ziek, en daar zij bij de pogingen, die hare dochter in het werk stelt, van eene bekeering op haar doodbed niets weten wil, geraakt de strenggeloovige AUGUSTA in den hevigsten zielsangst. Maar nu komt de Zoon van den Vrijheer onverwacht van *Berlijn* te huis. Daar nu deze de hem vroeger ingeboezemde vooroordeelen, door lektuur, omgang met brave en vrome Protestanten, en door getuige te zijn van hun Christelijk leven, had laten varen, wendt hij alles aan, om het kranke gemoed van zijne zuster te genezen. Het gelukt hem, haar over te halen, om eene Duitsche, Roomsch-katholijke, Bisschoppelijk goedgekeurde overzetting van het

Nieuwe Testament te lezen. Hierdoor wordt haar onbepaald geloof aan de kracht der Pausselijke verdoemingsuitspraken over de Protestanten en haar vertrouwen op de alleen zaligmakende kracht der Roomschkatholijke Kerk zeer verzwakt; terwijl zij vooral ook door het bijwonen van gesprekken tusschen CYRIAX en eenen Evangelischen Leeraar hoe langer hoe meer versterkt wordt in hare verdraagzame gevoelens. Nadat de Vrijheer zich met zijne familie naar *Mainz* met der woon begeven heeft, ontstaat er tusschen AUGUSTA en eenen Protestantschen Edelman eene ernstige genegenheid. Daar deze wederzijdsche genegenheid, wegens het voortreffelijk karakter van den man, die de liefde van AUGUSTA heeft gewonnen, ook bij den Vrijheer zeer in aanmerking komt, raadpleegt men eenen Roomschen geestelijke, dien men had leeren kennen als vrij zijnde van den verketteringsgeest tegen de Protestanten. Deze verstandige en brave man maakt zoo wel de ouders als AUGUSTA opmerkzaam op de gevaren, aan welke men zich in een gemengd huwelijk blootstelt. Nogtans, hij doet het niet ontbreken aan goeden raad, indien men besluiten mogt, aan de wenschen der gelieven te voldoen. Het verhaal wordt besloten met de vermelding der grondbeginselen, gevoelens en voornemens, met welke AUGUSTA er toe overgaat, om een gemengd huwelijk aan te gaan.

Wij achten dit geschrift zoo belangrijk, dat wij wenschen, dat ook in ons Vaderland, waar insgelijks zoo veel aanleiding is tot gemengde huwelijken, niemand zulk een huwelijk moge aangaan, zonder vooraf dit boek aandachtig te hebben gelezen en overdacht, en dat niemand over de thans in onze nabijheid gevoerde geschillen, die ook in ons Vaderland zoo veel weêrklank vinden, zal oordeelen, zonder datgene in aanmerking te nemen, wat de Schrijver zoo overtuigend en naar waarheid tot het vellen van een juist oordeel aanvoert. De vertaling is goed uitgevallen. Eene enkele aanmerking willen wij niet achterhouden; zij betreft hetgeen wij op bladz. 61 vinden: »Ook niet voor den prijs uwer zaligheid?" waarvoor, om eenen goeden zin

uit te maken, moet gelezen worden: *harer* of *van hare* zaligheid. Daar in dit werk het aangename met het nuttige vereenigd is, vleijen wij ons, dat onze landgenooten, wanneer zij zich door ons verslag laten bewegen tot de lezing van hetzelve, aan dit verhaal gaarne hunnen bijval zullen schenken, en dat dus de moeite, aan de vertaling besteed, geenszins onbeloond zal blijven.

Na het eindigen van ons verslag, vernemen wij, dat dit werk, in *Duitschland*, in hetzelfde jaar van deszelfs eerste uitgave, niettegenstaande het tot vele tegenschriften aanleiding heeft gegeven, reeds den vierden druk heeft beleefd. De aan den Schrijver gemaakte bedenking, dat hij in zijn werk geen bevoegd verdediger van het Katholicismus laat optreden, beantwoordt hij met de bewering, dat hij zoodanig persoon niet noodig had, dewijl hij in zijnen *Vrijheer* niet ten oogmerk had, de Katholijke Kerk of haar leerbegrip te bestrijden, maar slechts de Middeleeuwsche beginselen, welke de Roomsche Stoel weder wil doen gelden, en die den vrede tusschen de Christelijke belijdenissen moeten verstoren, tegen te gaan.

Te regt merkt de Schrijver de snelle verbreiding van zijn geschrift als een bewijs aan, dat de stem der gematigdheid en des verstands bij het beschaafd publiek van onze dagen meer beantwoording en ingang vindt, dan men wegens sommige verschijnselen zou vermoeden.

Proeve over den staat der Geneeskundige Wetenschappen in Frankrijk, door H. A. SCHREUDER.

(*Vervolg en slot van bl.* 113.)

In het Hoofdstuk over de *auscultatie* en *percussie* schijnt de Schrijver met deze pogingen der *Fransche* Geneeskundigen wat te zeer ingenomen, en geeft hem zulks aanleiding, om niet gunstig te oordeelen over hetgeen te dezen opzigte bij *ons* verrigt wordt. Hetgeen den Schrijver on-

verklaarbaar toeschijnt, valt ligt te verklaren uit de zwarigheden, welke dit onderzoek overal ontmoeten zal buiten zieken- of gasthuizen. Elke Geneeskundige, die in de uitoefening zijner kunst iets meer ziet dan een broodwinnend recept-schrijven, zal dit hulpmiddel ter bevordering van ziekten-onderzoek op prijs stellen; maar dat er geene ziekten der ademhalingswerktuigen met goed gevolg meer te behandelen zouden zijn, wanneer men zich van dit gebruik der *stethoscoop* niet bedienen kan, heet de zaak overdrijven. Dat de aanteekening dezer diagnostische hulpmiddelen door den Heer SCHREUDER niet moeijelijk geacht wordt, schijnt voor zijnen gunstigen aanleg daartoe te pleiten; vele Geneeskundigen missen echter den physieken aanleg, en dan wordt het gebruik bezwaarlijk aangeleerd. Waarom kan men over het algemeen niet elk het zijne geven? Het goede wordt bij ons veeltijds over het hoofd gezien, omdat men het op den duur geniet. Bij anderen wordt het te veel opgevijzeld, omdat men doorgaans, ook bij een langer dan gewoon verblijf, te kort vertoeft, om de leemten en gebreken waar te nemen, die zich eerst door tijd en ondervinding openbaren. Wanneer men eenen enkelen opregten en onbevooroordeelden vreemdeling ontmoet, hoort men, dat het bij hen ook is *or et boue, verre et diamant, sagesse et ineptie! C'est partout comme chez nous*, dikwijls tot den ongepasten of kwalijk toegepasten bezuinigingsgeest toe.

In het derde Hoofdstuk doet de Schrijver den Hoogleeraar BOUILLAUD als voortreffelijk klinisch Leeraar kennen, bijzonder geschikt voor deze belangrijke taak, die hij met getrouwheid waarneemt, bij vele uitstekende eigenschappen slechts enkele zwakheden aan den dag leggende. Jammer, dat ook zijne geneeswijze van eenzijdigheid noch overdrijving vrij te pleiten is. Ook is BOUILLAUD noch de eenigste noch de eerste, die de aandacht daarbij heeft bepaald, dat rheumatische gewrichtsaandoening het hart ligtelijk, als bij mede-lijdenschap, opwekt.

De zoogenoemde voorstander der *Méthode numerique*, de trouwe waarnemer en strenge opmerker LOUIS, wordt

in het vierde Hoofdstuk als zoodanig voorgesteld. Een man, die zijn werk over de Tering op 1960 ziektegeschiedenissen grondde, en op de bevinding van 358 lijkopeningen en meer, mag van *ondervinding* spreken; of evenwel het *gemiddeld* getal steeds voor de gevondene waarheid te houden is, is eene vooralsnog te stellige uitspraak. (*) Wij zijn het met den Schrijver eens, wanneer hij zegt: »Beschouwen wij thans de *méthode numerique* nog wat van naderbij; zij verdient zulks geheel en al." Maar, voegen wij er met hem bij, *hoe veelbelovend ook, zij is echter niet alles belovend.* Waarschijnlijk zal zij ook nimmer van toepassing op de algeheele behandeling van ziekten kunnen worden.

Het vijfde Hoofdstuk doet CHOMEL desgelijks, als eenen voor zijn vak welberekenden Leeraar, kennen, waardig zijner standplaats naast BOUILLAUD en ANDRAL, over wien in het zesde Hoofdstuk wel wat beknopt gesproken wordt. Hij staat als bemiddelende tusschen de hier en daar zeer uiteenloopende gevoelens. Een zeer verdienstelijk werk, te midden van zoo vele overdrijving, nergens van zulke nadeelige gevolgen als in de Geneeskunde! Maar genoeg van hem, die door zijne werken een der bij ons het meest bekende Fransche Artsen geworden is.

Het zevende Hoofdstuk bevat een overzigt der tegenwoordige geneeswijze, bij de Fransche Artsen in gebruik, welke nog niet veel van de vroegere bekende verschilt, en waarin zij, wat de kennis en aanwending der geneesmiddelen betreft, steeds achterlijk blijven. — Over de behandeling der *huidziekten* is de Schrijver zeer uitvoerig. Hij schetst tevens de beide Geneeskundigen, die met de beschrijving en behandeling derzelve eenen grooten naam gemaakt hebben. Jammer, dat ALIBERT, van nabij gezien en gekend, volgens den Schrijver, veel van de waardigheid verliest,

(*) *Privatum insuper evidentiae obstaculum hoc est, quod singuli homines a singulis tantòpere differant. — Quae quidem diversitas tam immensa occurrit ut nulla observationum vi exhauriri possit.* — GAUBIUS, *Inst. pathol. med.* § 23.

met welke hij zich anders uit de verte vertoonde. Eene afbeelding van den *acarus scabieï* is bij dit Hoofdstuk gevoegd. — Met dergelijke uitvoerigheid is ook het Hoofdstuk over RICORD, en zijne wijze van zekere ziekten te genezen, behandeld. — Korter is hij over de *krankzinnigen* in verband met derzelver verblijven, de *Salpetrière* en *Bicêtre*. Wat de geneeskundige behandeling der krankzinnigen betreft, niets moeijelijker dan deze, waar zoo veel eigenaardigs moet in aanmerking komen. Ten opzigte van de bloedontlastingen, over welke de Schrijver nog al uitvoerig spreekt, bl. 198—201, zal men vooral op den *tijd* dienen te letten, sedert wanneer de krankzinnigheid ontstaan is. Hulde doende, met den Schrijver, aan den Hoogleeraar SCHROEDER VAN DER KOLK te *Utrecht*, voor hetgeen reeds door hem gedaan is en van hem nog te wachten staat, zij het echter over het algemeen aangemerkt, dat men met het afschaffen van ketengerammel en zweep en stokslagen veel wegneemt, wat die ongelukkigen benadeelt en tevens het menschelijk gevoel beleedigt, maar dat er niettemin nog veel overblijft, om zulk eene inrigting tot een weldadig verblijf voor krankzinnigen te doen strekken. Een goed dienstbaar personeel is eene even groote behoefte. Ketenen en andere dwangmiddelen kunnen verboden zijn, en toch is daarmede alle ruwe behandeling nog niet geweerd. Mogt eene verkeerde zuinigheid, of in enkele gevallen de zucht tot opleggen, hier het goede niet overal in den weg staan! Een goed bedienend personeel, ziekenoppassers en oppasters, is eene der eerste behoeften in elk gesticht, en wel niet enkel en alleen ter verpleging van waanzinnigen. Maar, wie bieden zich meestal daartoe aan? Monster deze menschen, en gij zult er doorgaans de minst geschikte voor deze taak vinden. Waarom? Omdat aan de eene zijde het gevoel van pligt ontbreekt, en aan de andere het loon te karig is voor de behoefte van den werkzamen en vlijtigen mensch, die voor pligtsbetrachting, vooral in dezen stand, eene behoorlijke belooning verdient. De luijaard, voor handenarbeid te traag, verhuurt zich aan het gesticht, om, in een hem welgevalliger verblijf, zich,

door ongeoorloofde praktijken, buitengewone verdienste te verschaffen. Veel onwaars wordt over ons land gezegd en door den vreemdeling geschreven; moge men dit spoedig omtrent alle krankzinnigen-gestichten hier te lande kunnen zeggen, en mogten alzoo metderdaad aanmerkingen wederlegd worden, welke hier en daar tot nog toe niet schijnen te kunnen wederlegd worden! Het zou toch onvergeeflijk zijn, dat men beleedigende en grievende beoordeelingen onbeantwoord liet. Waar men honende aanmerkingen leest, zoo als die gedrukt staan, is wederleggen pligt, wanneer men zich niet schuldig gevoelt. Hier is de nationale eer mede gemoeid. Dat vreemdelingen van ons land het zotste opdisschen, zij hun gegund. Die uit *Pentagonien* wederkeert, heeft het regt, voor kinderen en dwazen te beuzelen. Maar de dwaas, die valschelijk de eer der menschelijkheid aanrandt, moet met de roede getuchtigd worden.

Het nu nog overschietende gedeelte, van bl. 206 tot het einde, bepaalt zich, in de achtste Afdeeling, bij de beschouwing der *Heelkunde.* De Schrijver laat dit gedeelte door algemeene beschouwingen voorafgaan, waarbij hij vele oordeelkundige aanmerkingen voegt, zoo als over het niet genoeg *individualiseren* der lijders, de eenzijdige wijze van opereren, enz. Ook worden eenige belangrijke aanmerkingen hier gelezen over den invloed van het Fransche karakter op het ondergaan van operatiën en derzelver gevolgen. Na deze behandelt de Schrijver, in het tweede Hoofdstuk, hetgeen tot de Oogheelkunde betrekking heeft. Uit zijne mededeeling blijkt, dat de Oogheelkunde in *Frankrijk* begint te naderen tot hetgeen zij reeds in andere landen geworden is; dat hare naauwkeuriger beoefening door den invloed van VREEMDE OOGARTSEN, *welke zich in Parijs hebben nedergezet*, *bewerkstelligd is.* Wat hiervan zijn moge, het is te hopen, dat men op den ingeslagen weg verder vorderen zal, door bij eigene werkzaamheid zich ook de vorderingen buiten *Frankrijk* ten nutte te maken. — Tot den einde toe maakt de Schrijver den lezer bekend met het karakter en de leerwijze van eenige der voornaamste

Fransche Heelkundigen. Vooral schijnt hij ingenomen met den reeds overledenen DUPUYTREN. Hij zegt van dezen: »Hij was een van die buitengewone menschen, wier naam »alleen of eene wetenschap of eene kunst of een wereldge»bied omvat, en die bij het noemen van dien naam on»willekeurig aan een derzelve doen denken. Zulk een »Heelkundige was DUPUYTREN!" Ook ROUX en anderen worden niet vergeten, maar derzelver verdiensten gewaardeerd. Uitvoerig is de Schrijver over de steenverbrijzeling in de blaas. Het is hier de plaats niet, om dergelijke onderwerpen in derzelver bijzonderheden na te gaan. Zoo zullen wij hem ook niet volgen in hetgeen hij omtrent het stijfselverband (*appareil inamovible*) mededeelt. De karakterschetsen, de beoordeeling der leer- en geneeswijzen, worden tusschenbeiden afgewisseld met belangrijke ziektegevallen, door den Schrijver waargenomen en opgeteekend. Ook de geneeswijzen, waarmede de eene of andere Heelkundige zich bijzonder bezig houdt, worden gedacht, onder anderen de manier van BRESCHET, om de aderbreuk te behandelen. Van AMUSAT wordt vermeld, op welke wijze hij de bloeding uit de vaten tracht tegen te gaan; terwijl GERDY, zonder buitengewoon uitstekende hoedanigheden aan den dag te leggen, evenwel een kundig Heelmeester en handig Operateur kan genoemd worden: verdiensten genoeg, voor de Maatschappij ruim zoo nuttig als enkele schitterende talenten. Belangwekkende is het oordeel van SANSON over het veeltijds gelukkiger slagen in de kunstbewerkingen bij militairen dan bij burgers, bl. 297. Terwijl men de verdraagzaamheid van ROUX hoort roemen, wordt ook het twistziek karakter van LISFRANC gelaakt. Hij tracht ook meer als Operateur te schitteren, dan als zorgend Arts de verdere behandeling, die minder in het oog valt, voort te zetten. VELPEAU draagt het getuigenis weg: *Il ne connait qu'une loi, celle du travail!* Van LARREY getuigde een Duitsch Schrijver: *Dieser Mann gehört der Geschichte an!* en te regt en op eene edele wijze. Hij, gelijk een tweede AMBROSIUS PARÉ, trad steeds als de goede Genius der menschheid op, waar de Engel des ver-

derfs onder NAPOLEON gewoed had. De brave grijsaard is regt op zijne plaats te midden van zoo vele Veteranen, die zijne behoudende kunst gered heeft, na gevallen te zijn als anders wisse offers van de oorlogszucht van den grooten Veldheer zijner eeuw. Wie zoude niet liever DIOGENES dan ALEXANDER wezen?

De Heer SCHREUDER heeft in dit werk, als de vrucht zijner reis naar *Frankrijk*, (eigenlijk *Parijs*) belangrijke mededeelingen gedaan. Hij is ten volle blijven beantwoorden aan den goeden dunk, van hem al aanstonds opgevat bij zijne vroegere mededeelingen in dit Tijdschrift. Wanneer men zóó ziet, en hetgeen men gezien heeft op zulk eene wijze mededeelt, dan verrigt men een verdienstelijk werk, en geeft voldoende blijken, voor zich en voor anderen met vrucht werkzaam geweest te zijn. Men mag met grond verwachten, dat de Schrijver van hetgeen hij gezien heeft partij zal trekken, om te verbeteren hetgeen voor verbetering in zijnen kring door den tijd vatbaar zal bevonden worden. Maar door den tijd zal hij ook zien, dat veel van hetgeen, in de eerste drift der jeugd, voor onvolmaakt, verouderd, afgesleten enz. wordt gehouden, bij nadere kennisneming veel van dien ongunstigen schijn verliest. Bij de beoordeeling van onze en anderer instellingen verlieze men nimmer uit het oog de schaal, waarop elk het zijne inrigten kan of moet. In eenen uitgebreiden kring heeft men gelegenheid veel te zien, maar niet altijd veel waar te nemen; dit leidt tot oppervlakkigheid en wufte beoordeeling: in eenen meer beperkten kring is het aantal voorwerpen minder, maar zijn tijd en gelegenheid tot waarnemen gunstiger; hier staat men echter dikwijls bloot, bekrompen en eenzijdig van oordeel te worden. Zucht naar waarheid doe ons hier overal den gulden middelweg bewandelen!

Nieuwe Orbis pictus, of schouwtooneel der natuur, der kunst en des menschelijken levens, in 322 gesteendrukte afbeeldingen, met eene naauwkeurige beschrijving in

de Nederduitsche, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen, enz. Door J. E. GAILER, *Leeraar aan het Lyceum te Tubingen. Naar den vierden Hoogduitschen druk in het Hollandsch vertaald door* L. HAKBIJL. *Iste Aflevering. Te Rotterdam, bij* F. Hartmann, Jr. 1839. *In gr. 8vo. 64 bl. f :-70.*

Bekend is COMENIUS, die in 't begin der zeventiende eeuw leefde, door zijne *Janua linguarum reserata*, waarin hij eene nieuwe methode, om de talen te leeren, te voorschijn bragt, door afbeeldingen de aandacht der jeugd trachtte te boeijen, en de taal alzoo aanwendde als middel tot het verkrijgen van kennis omtrent al wat ons omgeeft. Eene latere uitgave van dit werk droeg den naam van *Orbis sensualium pictus*, en heeft tot voorbeeld verstrekt aan vele *Bilderbücher*, waarbij de verklaring in onderscheidene talen gegeven werd. Ook dit werk is van denzelfden aard, en heet op den langen, door ons nog merkelijk verkort medegedeelden, titel naar eene vroegere uitgave van COMENIUS bewerkt te zijn. Dit moet men echter niet te letterlijk opvatten, daar bij de planten b. v. van LINNAEUS gesproken wordt, en het geheel ook voor den tegenwoordigen tijd is ingerigt, gelijk de titel almede opgeeft. Over de uitvoering kunnen wij uit deze eerste Aflevering nog slechts gebrekkig oordeelen. Wij vinden hier in 26 tafereelen de volgende onderwerpen behandeld: *de wereld, den hemel, het vuur, de lucht, het water, de wolken, de aarde, de oppervlakte der aarde, de mineralen of delfstoffen, de bloem en hare deelen, de boom en zijne deelen, de vruchtboomen, de boomen met breede bladeren, de boomen met naaldvormige bladeren, de palmboomen, de heesters en struiken, de vreemde gewassen, de tuingewassen.* Aan eene wetenschappelijke kritiek kunnen wij natuurlijk deze voor de jeugd geschrevene bladen niet onderwerpen. Hier en daar kwam ons het Fransch niet geheel zuiver voor. Maar bovenal laten de houtsneefiguren veel, zeer veel te wenschen overig.

De Arts geschetst in Verhalen en Tafereelen. I. Te Zwolle, bij W. E. J. Tjeenk Willink. 1840. *In gr. 8vo.* 96 *bl. f* :-60.

Dit stukje behelst een verzameling van korte stukjes uit het Hoogduitsch, waarop de verzamelaar, zoo deze proeve welgevallig is, volgens het voorberigt, van tijd tot tijd anderen zal laten volgen. Het tweede verhaal van dezen bundel, het beste van de vier, is reeds door eene andere vertaling in het Mengelwerk des vorigen jaars aan de lezers van dit Tijdschrift bekend geworden. Het eerste verhaal is van FOUQUÉ, getiteld *de onbekende zieke*. hetwelk, blijkens een *motto* van HUFELAND, aan dezen beroemden Duitschen arts bijzonder behaagde, maar ons een zonderling vertelsel van booze geesten en betoovering toeschijnt, 't geen slechts op vreemden bodem bevallen kan, en in het vaderland van BALTHASAR BEKKER niet verdiende overgebragt te worden. De twee andere stukken van dit bundeltje: *Brief van eenen ouden practicus aan zijnen neef* en *Over kwakzalvers en Charlatans*, zijn van weinig beteekenis. Wij kunnen deze onderneming niet prijzen, ten zij het vervolg belangrijker worde dan de aanvang was.

Archives, ou Correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau. Recueil publié avec autorisation de S. M. le Roi, par Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, Chevalier du lion belgique, Conseiller d'état. Premiere Serie. Tom. VII. 1579—1581. Avec des facsimilés. Leide, chez *S. et J. Luchtmans*. 1839. gr. 8vo. LXIV, 591 pages. *f* 7 - 50.

Dit zevende deel van deze belangrijke verzameling bevat omtrent 140 brieven en stukken, in den loop van twee jaren geschreven, van het tijdstip af, dat het nutteloze der vredesonderhandelingen te *Keulen* blijkbaar werd, tot het beslissend oogenblik, dat PHILIPS II door de Staten Generaal werd afgezworen.

Alles rangschikte zich in dezen tijd rondom de hoofdvraag

van de verandering des Landheers; eene vraag, die door de verschillende belangen, welke er aan verbonden waren, en door de gevolgen van elken aard, die er uit konden voortspruiten, van den grootsten invloed op het toekomstig lot des vaderlands was. Het vorige deel moge in zeker opzigt een levendiger en rijker tafereel van gebeurtenissen opgeleverd hebben, hier zien wij die meer tot zekere uitkomsten naderen, en dat gedeelte der *Nederlanden*, hetwelk zijne onafhankelijkheid zoude verkrijgen, zich meer en meer afscheiden van dat, hetgeen door onderlinge tweespalt weder onder die heerschappij zoude vervallen, waarvan het voor eenen korten tijd het juk had afgeschud.

De vereeniging met de Waalsche provinciën is ontbonden; de overige zuidelijke gewesten worden al meer door PARMA bedreigd; de Unie van *Utrecht* is weldra het eenige zwakke plegtanker van onze godsdienstige en staatkundige vrijheid, die door de standvastigheid en het beleid van WILLEM I, gepaard met eenen zonderlingen loop van omstandigheden, werd behouden.

De oorlog bleef, hoewel niet minder hevigheid, voortduren. Men zoude somwijlen gelooven, dat de vijand, gedurende de vruchtelooze onderhandelingen, de hoop koesterde, om door andere wegen, dan geweld, tot de onderwerping der opgestane provinciën te geraken. Er kwam een tijd van stilstand, tot dat eindelijk de Staten het waagden, den laatsten schijn van eerbied voor het lands heerlijk gezag van PHILIPS af te leggen.

Maar de zekere eentoonigheid in de krijgs- en staatkundige voorvallen wordt hier rijkelijk door de verscheidenheid en het belang der andere gebeurtenissen en bemoeijingen opgewogen, zoodat het moeijelijk wordt om derzelver juisten loop altijd naauwkeurig na te gaan.

De onderhandelingen met *Frankrijk* maken een groot gedeelte der correspondentie van dit deel uit. Men vindt hier, (onder anderen op pag. 4, 204, 400 en volg.) vele bijzonderheden omtrent de onderhandelingen met den Hertog van *Anjou*. Na vele schorsingen en hinderpalen, wordt hem de souvereiniteit aangeboden, waarin voornamelijk de invloed, de bekwaamheden en het schrander en standvastig beleid van den Prins, door MARNIX geholpen, uitblinken (zie *Lettre* 997 env.)

Over *Engeland* valt weinig te zeggen, want het deed weinig voor de *Nederlanden*. ELISABETH was »te voorzigtig en

»te suinig, om zich gereedelijk voor deze landen in gevaar »en schulden te steken.'' (p. 217.) Zij deed haar persoonlijk gevoelen gelden boven den raad en den aandrang harer wijste staatslieden. Wat de betrekkingen met *Duitschland* aangaat, hiervan ontmoet men treurige bijzonderheden, zelfs wat de zeden en de levenswijs der hervormde Vorsten betreft. (p. 319 en 218.) Eene doode en vervolgzuchtige regtzinnigheid heeft bij de meesten het levendig geloof hunner voorgangers vervangen; het onverdraagzaam dogmatismus der Lutherschen schijnt, door een met moeite te zamen gesmeed Concordatie-formulier, de Calvinisten in de algemeene veroordeeling te doen deelen, hen te beschuldigen en aan hunne vervolgers te willen overleveren. Graaf JAN schrijft aan den Prins, »dat, ten gevolge van eene overeenkomst tusschen de »Lutherschen en Roomschgezinden, de Hervormden buiten »den Godsdienstvrede zullen gesloten worden, veroordeeld, »vervolgd, en zelfs door eenen algemeenen moord zullen »worden vernietigd.'' (p. 538.) Welk eene hulp kon men dus van dien kant verwachten?

Van alle zijden ontvangt de Prins nadeelige tijdingen omtrent de gezindheid der Duitsche Vorsten. De Keizer laat den Aarts-Hertog MATTHIAS aan zijn lot over; de Keurvorst van *Saksen* doet de Calvinisten in de gevangenis werpen; de Keurvorst van de *Paltz* ziet met leedwezen een verbond met het huis van *Nassau* (p. 377); de Hertog van *Kleef* is zeer slecht gezind (p. 417); de Keurvorst van *Keulen*, een beschermeling der Protestanten, na zijn regtsgeding in *Rome* gewonnen te hebben, zoekt zich daar meer en meer aangenaam te maken (p. 46); de Hertog JAN CASIMIR, hoewel een overdreven Calvinist, is ook misnoegd.

Wij kunnen in korte woorden de weldaden van onze naburen opsommen. *Frankrijk* geeft baatzuchtig ontoereikende hulp; *Engeland* doet onvruchtbare beloften, *Duitschland* schandelijke bedreigingen, en er was in die benarde dagen eene krachtdadige hulp noodig.

Zonder het dralen van PHILIPS en de verwikkelingen, waarin *Spanje* door zijne staatkunde gebragt was, waren de *Nederlanden* verloren. De Koning »wil alles hooren en alles »doen, en hierdoor doet hij veel minder.'' (p. 568.) Hij is bevreesd voor de dubbelzinnige houding van *Frankrijk*, en is bezig om zich van *Portugal* meester te maken. In de *Nederlanden* gaan de zaken van slecht tot erger. Eene bijna volkomene

regeringloosheid heeft er plaats gegrepen. MATTHIAS is slechts Landvoogd in naam. De algemeene en provinciale Staten overwegen en twisten met elkander, zonder iets meer te doen dan de algemeene lasten van hun hals te schuiven om die op anderen te werpen. De wijze raadgevingen van den Prins worden gehoord zonder die na te komen; alle zijne pogingen lijden schipbreuk in deze verwarring. (p. 106.) De noordelijke gewesten geven hierin aan de zuidelijke niets toe. De Unie van *Utrecht* schijnt weinig te sullen uitwerken. Graaf JAN schrijft aan zijnen broeder: »Zoo er geen »raad voor geschaft wordt, is het te vreezen, dat dese pro»vinciën het kwaad nog sullen verergeren, en dat; in plaats »van de vereeniging, die men gehoopt had, er weldra eene »nog grootere scheuring en verdeeldheid zal ontstaan."[1] (p. 115, en men zie vooral verder p. 328.)

Al het gewigt der moeijelijke omstandigheden rustte op den Prins en op Graaf JAN, zijnen broeder. Zij konden zich bijna op niemand verlaten. Hunne schoonbroeders waren hun meer tot last dan tot hulp. De Graaf van *Schwartsburg* »hield slechts van zich te goed te doen en zich door »de Staten wel te laten betalen," (p. 333.) Eindelijk openbaarde zich de afval van den Graaf van *Berghen*. Men zie vooral hierover den krachtigen brief, dien de Prins even te voren aan hem deed toekomen. (p. 139 sqq.) Graaf JAN was onvermoeid, om aan de goede zaak diensten te bewijzen, onder anderen ook in zijne pogingen om te *Munster* de benoeming van een Spaanschgezinden Bisschop te verhinderen. (L. 979) Maar hij is eindelijk genoodzaakt, zijn Stadhouderschap van *Gelderland* te verlaten en naar *Duitschland* terug te keeren, waar zijne eigene belangen hem dringend teruggeroepen. Zijne vrouw was inmiddels gestorven, zijne kinderen waren zonder opzigt, en de vrome moeder der Nassausche Vorsten, van welke in dit deel de laatste brieven voorkomen, (p. 62—64, 95) overleefde haar niet lang. Men vindt hier ook eenige verdere familiebijzonderheden van des Prinsen broeder, voornamelijk zijne kinderen betreffende. In *Gelderland* moet hij een kommerlijk leven geleid hebben en een bijna volslagen gebrek hebben geleden, »zoodat hij, zijne bedienden »en paarden dikwijls geen leeftogt hadden, en hij soms ge»noodzaakt was hongerig zich naar bed te begeven, in een »huis zonder dak en open voor den wind en de vorst, zon-

»der vuur om zich te verwarmen." (p. 113 en 114) Het was dus hier niet voor hem uit te houden.

Zoo men in Graaf JAN dezen stap moet billijken, moeten wij des te meer het gedrag van den Prins bewonderen. Hoe zeer hij bijna met het oppergezag in de noordelijke gewesten bekleed was, kon hij weinig of niets goeds uitregten, door de tegenwerking, de oneenigheid en de bekrompene baatzuchtigheid der Staten. Hij stond ten doel aan de kwaadsprekendheid en den laster, maar wist er zich boven te verheffen. — Koning PHILIPS scheen hem alléén den oorlog op leven en dood aan te doen, en den vrede aan de *Nederlanden* aan te bieden. WILLEM overtrof zijnen broeder in bedaardheid. Terwijl deze zich wel eens aan zijne drift kon overgeven, (p. 428) verklaarde hij, dat hij zich gewillig van zijne bedieningen en verantwoordelijkheid wilde ontdoen, en evenwel persoonlijk in de *Nederlanden* voor derzelver belangen wilde werkzaam blijven, het zij als bevelhebber of als eenvoudig krijgsman. Door alle deze tegenspoeden liet de Prins zich echter niet ter neder slaan; hij behield zijnen moed en zijne opgeruimdheid van geest. (p. 333.)

Men beschuldigde hem, dat hij het Catholicismus wilde herstellen; dat hij het land aan *Frankrijk* wilde overleveren, en dat hij het volk tegen zijnen wettigen Landsheer opzette. Deze beschuldigingen wederlegt de Heer GROEN VAN PRINSTERER in zijne welgeschrevene Voorrede. Dat, wat het eerste punt betreft, de Prins eene boven zijnen tijd verhevene verdraagzaamheid koesterde, en dat zijn diep staatkundige blik hem van den onderlingen Godsdiensthaat der Roomschen en Protestanten afkeerig maakte, was zeer natuurlijk; even zeer was het ook, dat hij zich hierdoor bij de Ultra-Hervormde partij te *Gend*, bij eenen JAN CASIMIR, HEMBYZE en DATHENUS verdacht en gehaat moest zien. Met grond merkt de Uitgever te hunnen opzigte in zijne Voorrede aan dat »hun overmoed en hunne eischen »zonder grenzen waren; dat zij de regtvaardigheid verkracht»ten, onder voorwendsel van het geloof voort te planten." Daarom verwondert het ons des te meer, dat de Heer GROEN VAN PRINSTERER op andere plaatsen het gedrag van DATHENUS poogt te vergoelijken. Deze Sectaris verdient zulks niet: Hij was met zijn geheele partij, een der grootste oorzaken van het uitbarsten der verdeeldheid in de zuidelijke *Nederlanden*, betreffende de zaken van de Godsdienst. Echter

waren er ook in dezen tijd uitzonderingen op den algemeen onverdraagzamen geest, zoo als de Secretaris van Graaf JAN, (p. 473) MARNIX, VILLIERS en TAFFIN, (p. 134 sqq.) de Graaf van *Wittgenstein* en de Godgeleerde OLEVIANUS. (p. 183) Ook ademde het advies der predikanten van *Geneve* (N°. 961ᵃ) aangaande den Godsdienstvrede, door BEZA onderteekend en waarschijnlijk opgesteld, eene liefderijke en waarlijk Christelijke gezindheid.

Wat de tweede beschuldiging aangaat, dat de Prins het land aan *Frankrijk* wilde overleveren; wij gelooven, dat hij hierin meer door de noodzakelijkheid gedwongen was, om in het gevaar, waarin de *Nederlanden* verkeerden, voor hen een' beschermheer te zoeken, dan dat hij door zijne genegenheid voor *Frankrijk* en ANJOU geleid werd, om alle zijne pogingen aan te wenden, ten einde aan den laatsten het opperbestuur dezer landen te zien opdragen. MATTHIAS had geene hulp aangebragt; *Duitschland* scheen ons te verlaten; ELISABETH zag lijdelijk toe, welken keer de zaken nemen zouden: wat schoot er dus over, dan zich van den bijstand van *Frankrijk* te verzekeren, daar alle vergelijk met PHILIPS in het stuk van Godsdienst hoe langer hoe onmogelijker werd?

De Prins zoude het volk tegen zijnen wettigen Landsheer opgezet hebben. Na alles te vergeefs aangewend te hebben om deszelfs godsdienstige en staatkundige vrijheid van PHILIPS te verkrijgen, die, schijnbaar vredegezind, echter op het eerste punt vooral niets wilde toegeven; wat kon WILLEM anders doen, dan zijn lot geheel aan dat der *Nederlanden* te verbinden en met hen overwinnen of ondergaan? Als alle middelen uitgeput zijn, om regtmatige eischen verhoord te zien, is het laatste middel, plegtig de gehoorzaamheid jegens een bestuur en eenen Vorst op te zeggen, die alleen tot 's volks onderdrukking schijnen te bestaan. Onze vaderen hebben zulks, voorzeker door aanrading van den Prins, met een zuiver geweten gedaan, na eerst al het mogelijke in het werk gesteld te hebben, om zulks te verhoeden. Wij moeten hunne groote schimmen niet beleedigen, door hen eenigzins met de opstandelingen van de 18de en 19de eeuw gelijk te stellen. Zij waren geenszins door schoonschijnende theoriën medegesleept of door listige volksleiders opgewonden; hun beslissende stap sproot uit eene innige overtuiging voort, dat niets anders het vaderland konde redden.

WILLEM DE I, door zich aan het hoofd van dezen heiligen opstand te plaatsen, stelde daardoor zijnen heldenstam, die met WILLEM DEN III uitstierf, in de gelegenheid, eenen kleinen Staat tot het toppunt van magt en aanzien op te voeren; een Vorstenrij, die aan hunne Koninklijke naneven het schoonste voorbeeld van de grootste deugden en bekwaamheden voorspiegelt. Men leze het geen MARNIX omtrent de afzwering van PHILIPS zegt, en oordeele, of het regt niet aan de zijde onzer voorvaderen was: »Wij zweren den Koning af, »omdat hij tiran en onderdrukker van onze wetten en vrij»heden is, door middel van vreemden, waaraan hij ons kan »noch mag ondergeschikt maken. Wij zweren den Koning »af, omdat hij een gezworen vijand is van de ware Godsdienst »en van Gods woord, en omdat hij in geenen deele het be»stuur over het land behouden wil, dan onder voorwaarde »van het rijk van JEZUS CHRISTUS uit te roeijen." (p. 278.)

Even als in de vorige deelen, zijn meestal de brieven en stukken in het Fransch en in het Duitsch; men vindt hier echter eenige in het Nederduitsch. Wij moeten, even als vroeger, aan den Uitgever onzen dank betuigen voor zijne voortdurende zorg, aan deze Archiven besteed, en voor zijne uitvoerige aanmerkingen, die ons op het ware standpunt der gebeurtenissen plaatsen. Wij zien weder met verlangen het volgende deel te gemoet, dat voorzeker, even als de anderen, een nieuw licht over de meeste voorvallen van dit tijdvak onzer Vaderlandsche Geschiedenis zal verspreiden.

Blik op Ruslands Letterkunde, of Overzigt der voornaamste oudere en nieuwere Schrijvers, in proza en poëzij, welke Rusland heeft opgeleverd. Met het Portret van den Dichter PUSCHKIN. *Te Haarlem*, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo.* 214 *bl. f* 2-40.

Bij de weinige bekendheid, waarin *Ruslands Letterkunde* in het overige *Europa*, en met name ook in ons Vanderland staat, geeft deze *Blik* op dezelve, ofschoon nog niet op alles geworpen en gevestigd, aanvankelijk eene goede aanwinst voor onze kennis. Dit *Overzigt* is oorspronkelijk door eenen *Duitscher*, KÖNIG te *Hanau*, in 1837 gegeven, en door den Vertaler, die zich L. teekent, slechts met eenige bekorting in onze taal overgebragt, waarvoor men hem inderdaad dank

verschuldigd is. Het loopt eerst kortelijk over de *Kerkelijke*, en daarna over de *oudere Wereldlijke Schrijvers*, waarna het tot die van den *modernen stijl* overgaat, en wel eerst tot deszelfs scheppers, KARAMSIN voor het *Proza*, en DMITRIEW voor de *Poëzij*. Vervolgens bepaalt het zich tot de *Fabel-*, *Blijspel en andere Dichters*, welke laatste in *drie groepen* onderscheiden worden; verder tot de *Novellisten*, *nieuwere Tooneelschrijvers*, *Critici*, en *Journalisten*. Onder deze laatsten komt het, gelijk de Schrijver hen noemt, »befaamde Driemanschap" voor, GRETSCH, BULGARIN en SENKOWSKY, alle drie vreemdelingen, die, geholpen door den Boekhandelaar SMIRDIN, »door fortuin en eene doelmatige »kwakzalverij zich in de gunst des Publieks hebben inge»drongen," en thans eenen hoogst nadeeligen invloed op de Russische Letterkunde uitoefenen, waarvan de Schrijver, bl. 212, 213, een treurig tafereel ophangt, en waarin wel het een en ander is, dat ook in ons Vaderland mag ter harte genomen worden, al ware het b. v. alleen, wat bl. 213 omtrent *Rusland* getuigd wordt: »De wetenschap wordt in »penning-magazijnen versnipperd, en het kinderachtig pu»bliek door houtsneêplaatjes aangelokt, of zij wordt bij afle»veringen uitgewogen, om den bovenmatigen prijs der boe»ken te bemantelen."

Men ziet intusschen uit de bovenstaande opgave van den inhoud, dat hier nog wel veel ontbreekt; dat men onder anderen wel zou willen weten, of en wat de Russische Letterkunde ook in andere kunsten en wetenschappen opgeleverd heeft, waarvan men slechts, op bl. 185, 186, met een woord gewag gemaakt vindt; maar wij willen voorshands met het uitgegevene tevreden zijn, en, zoo het mogelijk is, op meer hopen.

Het werk getuigt van des Schrijvers gezond oordeel en goeden smaak, is in eenen goeden, duidelijken en niet onbevalligen stijl gesteld, en prijst zich dus ook van deze zijde door zijnen vorm aan, zoo wel als door den belangrijken inhoud, die meer of min uitgebreide en zoo wel mensch- als letterkundig merkwaardige berigten omtrent het leven en de schriften van de vermelde Schrijvers behelst. Zoo wij nog iets wenschen mogten, dan zouden het uittreksels of proeven uit de beschouwde Schrijvers zijn, juist niet in het oorspronkelijke, dat slechts zeer weinigen in ons Vaderland verstaan, maar in goede vertaling, waardoor welligt de lust, om zich

met dat genoegzaam nog onbekende veld der Literatuur gemeenzaam te maken, nog meer zou opgewekt worden.

Hoogduitsche Spraakkunst, bewerkt ten dienste der Nederlandsche Jeugd, en met toepasselijke Opstellen voorzien, door J. C. DE WILDE, *Instituteur te Dordrecht. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1839. *In gr. 8vo. XII en* 558 *bl. f* 2-40.

Deutsches Lesebuch für die Niederländische Jugend. Von J. KLEIN. Ister Cursus. Utrecht. 1839. Im Verlage der Universitäts-Buchhandlung von *R. Natan.* In gr. 8vo. XI und 243 s. *f* 2-:

Twee, elk in zijne soort, en tot hetzelfde einde, grondige en aangename aanleering der Hoogduitsche Taal, nuttige boeken. De Heer DE WILDE heeft eene van de nieuwste en beste van *Duitschlands* Spraakkunsten, namelijk de *Theoretisch-Practische Grammatik* van HEYSE, tot grondslag van de zijne gelegd, als »die hem voorkwam, bij genoegzame »duidelijkheid, de vereischte volledigheid te bezitten." Deze twee loffelijke en noodzakelijke eigenschappen heeft dan ook Ref., zoo veel hij dit werk heeft kunnen doorloopen en bij eenige hoofdpunten raadplegen, in hetzelve gevonden, en kan het uit dien hoofde zeer wel aanprijzen. — »Ik heb mij intusschen," zegt de Schrijver, (*Voorberigt*, bl. V) »bij »de soorten van verbuigingen," (die hij tot vier, HEYSE slechts tot twee brengt) »eene kleine verandering veroor»loofd, omdat ik voor de Nederlandsche, niet voor de Duit»sche jeugd schreef. Indien ik voor de laatste geschreven »had, dan zou ik evenzeer het meer wijsgeerige stelsel van »dien beroemden taalkenner aangenomen hebben; maar de»wijl ik voor *Nederlanders* schreef, meende ik een stelsel »te moeten kiezen, dat zich gemakkelijk laat in het hoofd »prenten." — Deze reden luidt eenigzins zonderling, en, misschien zonder dat de Schrijver het zoo kwaad gemeend heeft, niet zeer vereerend voor den *Nederlander:* of zou hij meenen dat onze jeugd minder aanleg tot wijsgeerige taalstudie heeft, dan de Hoogduitsche; dat zij een meer wijsgeerig, mits populair voorgedragen stelsel niet zoo goed zou kunnen vatten, en er liever een hebben moet, dat meer

gemakkelijk geheugenwerk is? Wij kunnen dit van hem, die zich in deze *Spraakkunst* met verstandig inzigt van zaken en op eene bevattelijke wijze weet uit te drukken, naauwelijks denken. — Voor het overige onderscheidt zich deze *Spraakkunst* hierdoor in Ref^s. oog voordeelig, dat zij het Etymologische en Syntactische bij elk rededeel op het naauwst vereenigt, en er onmiddellijk op doet volgen eenen ruimen voorraad van opstellen ter vertalingsoefening, die omtrent de helft van het werk uitmaken. — Goedkeuring geeft Ref. er ook aan, dat er onder de voorbeelden, die de Schrijver tot opheldering der regels opgeeft, nu en dan gevonden worden, die nuttige of aangename gezegden van goede Hoogduitsche Schrijvers zijn; en hij zou wel wenschen, dat zulks minder spaarzaam ware, en dat deze en andere Spraakkunst-Schrijvers, ook voor andere talen, er zich meer op toeleiden, om, althans in het Syntactische gedeelte, treffende gezegden uit de in elke taal meest Classieke Prozaïsten en Dichters aan te voeren, die zich hierdoor in het jeugdige verstand en gemoed onuitwischbaar kunnen inprenten, en meer dan taalkundige nuttigheid hebben. — Ten aanzien der opstellen verontschuldigt de Schrijver zich over het minder uitlokkende van dezelve; en gaarne zou hij meer aaneengeschakelde verhalen uit een of ander wetenschappelijk vak gegeven hebben, maar het was hem onmogelijk, hiermede eene doorloopende toepassing van de voorgestelde taalregels te verbinden; en men moet bekennen, dat dit inderdaad zeer moeijelijk valt, hoewel het aan den anderen kant niet te ontkennen is, dat volzinnen, met zulk een doel opgesteld, en onderling met elkander niet zamenhangende, wel eens aan gedwongenheid van constructie en smakeloosheid van inhoud lijden, die den lees- en vertaallust niet opwekken; doch men zal ook den Schrijver gaarne de getuigenis geven, dat hij deze gebreken zoo veel mogelijk heeft trachten te vermijden, en dus zijn boek ook van deze zijde bruikbaar te maken.

Het aan het hoofd dezes verslags vermelde *Lesebuch*, door den Heer KLEIN uitgegeven, is, volgens de *Vorrede*, geene vrucht van hetgene, dat hij hiertoe zelf verzameld had, maar ontleend uit »het in *Duitschland* hooggeachte, en in »vele scholen aldaar ingevoerde *Lesebuch* van OLTROGGE, »wiens plan, schikking en uitvoering hem zoo doelmatig »voorkwamen, dat hij niet aarzelde, de derde uitgave van

»hetzelve doorgaans te volgen, behalve dat hij geene stukken »uit de Natuurkunde opnam, die hem voor Hollandsche leer»lingen te moeijelijk schenen." (Och! laat het toch in *Duitschland* niet hooren, dat wij *Hollanders* zoo veel stompzinniger en onbevattelijker zouden zijn, dan onze naburen!!) De rubrieken dan, waaronder de hier overgenomene stukken gerangschikt worden, zijn: 1. *Erzählungen.* 2. *Mährchen und Sagen.* 3. *Darstellungen aus der Naturgeschichte.* 4. *Schilderungen von Naturmerkwürdigkeiten.* 5. *Darstellungen aus der Völkerkunde.* 6. *Erzählungen aus der Weltgeschichte;* en de daaronder uit verschillende daarbij aangehaalde Schrijvers medegedeelde stukken bevelen zich doorgaans door hunne belangrijkheid aan. De voornaamste woorden heeft de tegenwoordige Uitgever in de Nederlandsche taal er onder geplaatst, en belooft in een' tweeden *cursus* de moeijelijkste woorden wel verklaard, maar niet overgezet te geven, behalve tot goed verstand van moeijelijker stukken, en in een' derden *cursus* alleen eene keur van dichtstukken te leveren, die op de laatstgenoemde wijze zullen verklaard worden.

Nieuwe Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. IVde Deel en Vden Deels Iste Stuk. Te Dordrecht, bij Blussé en van Braam. *In gr. 8vo.* 544 *en* 291 *bl. f* 6-90.

De verdienstelijke Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te *Leiden* had besloten tot de uitgaaf van eenige voorname Oud-Nederduitsche geschriften. De bewerking van het wijdloopige opstel: *Heimelijkheid der Heimelijkheden*, werd door haar opgedragen aan den Hoogleeraar J. CLARISSE. Dezes geleerden arbeid maakt geheel het hier aangekondigde vierde Deel uit, hetwelk, tot meerdere bevordering eener algemeene verspreiding, ook voor zulken verkrijgbaar is gesteld, die de geheele reeks der werken van de Maatschappij niet bezitten.

De Hoogleeraar begint met eene oordeelkundige inleiding, waarbij hij het een en ander aanmerkt nopens de letterkundige geschiedenis van het oorspronkelijke, de verschillende overbrengingen daarvan in velerlei talen, en de onderscheidene handschriften in de onze. Het blijft onzeker, of ARIS-

VOTELIUS, in zeker opzigt, als opsteller van een verloren Grieksch oorspronkelijk kan worden beschouwd; maar, indien het zoo ware, zou het dan toch reeds verbazend veel wijziging ondergaan hebben, eer het Latijn, dat der Nederduitsche bewerking ten voorbeeld strekte, geschreven werd. Of nu MAERLANT de navolger in onze landtaal was, blijft hier almede onbeslist. Prof. CLARISSE wil dit wel zoo stellig niet ontkennen, als BILDERDIJK zulks gedaan heeft; maar hij kan nog minder het voor bewezen houden, dat MAERLANT de berijmer is.

Het Handschrift der Maatschappij is met alle zorgvuldigheid, ook met aanwijzing der varianten in het Haagsche Handschrift, afgedrukt, en behelst 2154 regels van 8 tot 10 lettergrepen, naar de oudtijds gebruikelijke vrijheid in de maat. Van bl. 115 tot 544 ingesloten vindt men hoofdzakelijk taalkundige aanteekeningen van Prof. CLARISSE; terwijl men onderscheidene toelichtingen van zijnen Ambtgenoot SIEGENBEEK daarbij aantreft, wiens gewone hulpvaardigheid ook hier weder van den schat zijner uitgebreide kennis het een en ander mededeelde, waarvan de geachte Uitgever opzettelijke en dankbare melding maakt. Van hoe veel belang dit werk voor de Oud-Nederlandsche taalstudie is, behoeft niet te worden aangetoond.

Het niet afzonderlijk uitgegeven wordende vijfde Deel, behelst twee fragmenten van twee verlorene Handschriften van MAERLANT, medegedeeld door den Groningschen Hoogleeraar MEIJER. Nasporingen omtrent het landschap, in vroeger eeuwen *Taxandria* genoemd, door Mr. W. C. ACKERSDIJK, waarbij die Geleerde (naar ons inzien met allen grond) zich vleit te hebben aangewezen, dat gezegde landschap zich heeft uitgestrekt over de Brabandsche en Luiksche *Kempen* tot in *Noordbraband*, en zelfs tot in eene streek, die later aan de Provincie *Holland* behoord heeft. Wijders deelt Prof. MEIJER nog mede de zeven Boetpsalmen en andere stukken, berijmd in de eerste helft der 14de eeuw, even als zijne mededeeling der twee fragmenten van MAERLANT, door aanteekeningen opgehelderd. De Heer J. SMITS heeft eenige toevoegselen tot eene voorlezing van wijlen Mr. CARBASIUS geleverd, benevens eene verhandeling over zekeren belangrijken brief van Prins WILLEM I. Eindelijk heeft de Heer AB UTRECHT DRESSELHUIS een toevoegsel geschonken tot de aanteekeningen op den *Wapen Martijn* van MAERLANT, in het IIIden Deels 2de

Stuk der Nieuwe Werken van de Maatschappij. Ook dit Vden Deels 1ste Stuk is alzoo den gevestigden roem der Leidsche Maatschappij allezins waardig.

De vrije Fries. Mengelingen, uitgegeven door het Friesch Genootschap ter beoefening der Friesche Geschied-, Oudheid- en Taalkunde. Isten Deels 3de Stuk. Te Leeuwarden, *bij* G. T. N. Suringar. *In gr. 8vo. bl.* 189—276 *f* : - 60.

Dit stukje bevat eerst een *genealogisch Overzigt van het aloud Geslacht* MARTENA, ter toelichting der *Herinneringen van Martena-Huis te Franeker*, in een vorig stukje voorkomende, door den Oud-Professor Mr. J. W. DE CRANE. Zoo belangrijk des Schrijvers gezegde Herinneringen waren, zoo naauwkeurig is weder dit Overzigt. Daarna volgt eene *lijst en korte opheldering van eenige Friesche woorden, spreekwijzen en spreekwoorden*, door den Heer R. POSTHUMUS, ten vervolge van bl. 92. Aangenaam wordt dit proza afgewisseld door een in *Friesland* regt nationaal dichtstukje van J. G. VAN BLOM: *De Reedryder* (de Schaatsrijder). De toon is over 't geheel naïf; de tweede strooph zelfs zeer dichterlijk. Men hoore slechts:

»*Den draei in swaei ik as ien ljiep,*
»*Oer de iene in de oore siide;*
»*In as ien swân op 't rinnend wiet,*
»*Sa lit ik my mar gliide;*
»*Ja! as ien eibert iinne loft,*
»*Dy sweeft oer greide in finne,*
»*In nou in den ien wjuekslag dogt,*
»*Sa drjieu ik der den hinne.*"

Het dichtstukje wordt vervangen door een prozastukje: *Wat kan niet een scheidteeken te weeg brengen*, waarin wordt aangetoond, hoe de verkeerde plaatsing eener comma in den Franschen tekst der criminele ordonnantie van FILIPS II, van 1570, een vrij algemeen misverstand heeft veroorzaakt, nopens de gevallen, waarin men oudtijds tot de pijnbank, als middel van overtuiging, de toevlugt mogt nemen. De Fransche tekst heeft: »*Mais où il n'y a plaine*,

»*demye preuve ou bien où la preuve est certaine et indubi-»table, interdisons d'appliquer la dite question.*" De comma achter *plaine* moet weg, doch daarentegen behoort zij te staan achter *preuve*, aldus: »*Mais ou il n'y a plaine demye »preuve, ou bien ou la preuve est certaine et indubitable*," enz. Bl. 257 ontmoet men een stukje, onder de rubriek: *Penningkunde*, waarbij de Heer A. DEKETH verslag geeft van twee Romeinsche en éénen Frieschen gedenkpenning, de laatste echter niet oud, als zijnde van 1691. Jonkheer HETTEMA deelt ten slotte uit het M. S. *Oude Friesche Wetten*, in zijn *Taalkundig Magazijn* beschreven, de legende mede: *Hoe de Friezen tot vrijheid kwamen*, eerst in het Friesche rijm, en daarna in getrouwe Nederlandsche proza-vertaling. — Dit stukje verdient dus zijne plaats bij de vorige.

Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, verzameld en uitgegeven door IS. AN. NIJHOFF. *IIden Deels* 1ste *en* 2de *Stukje. Te Arnhem, bij* Is. An. Nijhoff. 1838, 39. *In gr. 8vo.* 80 *en* 36, 52 *en* 44 *bl.* *f* 2-50.

Konden wij de vier vorige Stukken of het eerste Deel dezer Bijdragen ruimschoots aan onze Lezers aanbevelen, evenzeer kunnen en moeten wij dit ten aanzien der beide Stukken, welke het tweede Deel openen. Een beknopt verslag zal van zelf het belangrijke van den inhoud daarvan in het oog doen vallen. Het eerste Stuk wordt geopend met eene Verhandeling van den Heer NIJHOFF zelven: *De vereenigde Nederlanden in* 1672, *door laakbare onvoorzigtigheid den val nabij gebragt, door de Goddelijke Voorzienigheid zigtbaar behouden.* Een krachtig geschetst en rijk gestoffeerd tafereel van dat bange tijdvak, toen *Nederlands* onafhankelijkheid, ja zelfstandigheid, aan een' zijden draad hing. — *Stukken belangende de onderhandelingen met* FRANÇOIS VAN VALOIS, *Hertog van Anjou, in* 1578 (bl. 29.) — *Aanstelling van* JAN, *Graaf van Nassau-Katzenellenbogen, als Stadhouder des Vorstendoms Gelre en Graafschaps Zutphen* (bl. 49.) — *Ontdekking van eenige Romeinsche en Bataafsche Oudheden, door* G. G. HELDRING, (bl. 70.) Dit belangrijke stukje is eene breedere bewerking van hetgeen door den Schrijver geplaatst is in den *Gelderschen Volksalmanak* van 1838. Het betreft

de *Woerden* of stukken gronds, hooger gelegen dan het omliggende land, en kenbaar door de zeer zwarte aarde, welke zij, en zij bijna alleen, in die omstreek bevatten. De Schrijver houdt dezelve voor oude begraafplaatsen. Nog breeder is dit onderwerp door hem behandeld in zijn onlangs in het licht gegeven werkje: *Wandelingen ter opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden enz.* 1ste Stuk, (*Amst.* 1838) waarvan wij het vervolg met belangstelling te gemoet zien. — *Paspoort naar den Hemel, afgegeven door de Proosten van Onze Lieve Vrouwe Broederschap te 's Hertogenbosch.* Een *curieus* document van den jare 1456, medegedeeld door den Baron A. C. SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, (bl. 79.) Hierop volgen, naar gewoonte, breedvoerige *Aankondigingen en Berigten*, als van MAGNIN's werk *over de voormalige Kloosters in Drenthe*, van het derde Deel van DE JONGE's *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*, enz.

Vooral niet minder belangrijk is het tweede Stuk, dat aanvangt met eene doorwrochte Verhandeling van onzen geachten Letterkundige Mr. BODEL NIJENHUIS *over den Nederlandschen Geschiedschrijver* JO. IS. PONTANUS, (bl. 81—109.) Het ware te wenschen, dat de levensbijzonderheden van meer andere vaderlandsche Geleerden, die nog in gedrukte en ongedrukte geschriften verspreid zijn, op gelijke wijze werden verzameld, en met dezelfde zorg en kennis bewerkt. — *Vrouw* JACOBA VAN BEIJEREN *en* ALBRECHT BEILING, door Prof. LAUTS, (bl. 110.) De Hoogleeraar vraagt: waarom JACOBA tegenwoordig door velen met meerdere strengheid beoordeeld wordt dan voorheen? Hij vindt de reden daarin, dat juist onze drie groote Dichters van den nieuweren tijd, BILDERDIJK, TOLLENS en HELMERS, den dood van ALBRECHT BEILING hebben bezongen. Hij vergelijkt deze dichtstukken onderling, en toont, dat de Dichters zich vergist hebben, met de straf van BEILING *ongehoord* en *uitgezocht* te noemen. Het levend begraven was in die Eeuw in geenen deele ongewoon. Het was de gewone doodstraf voor *vrouwen*. Er lag dus geene uitgezochte wreedheid, maar *smaad* in, door den krijgsman tot eene straf te doemen, die hem met eene vrouw gelijkstelde. Overigens eindigt hij met te beweren, dat het geenszins bewezen is, dat JACOBA die wreedheid had kunnen beletten; zelfs niet eens, dat zij destijds daar ter plaatse was. — *Berigt aangaande de laatste levensuren van Prins*

WILLEM I, (bl. 119) eene zeer belangrijke mededeeling van den Heer DELPRAT. Het is een Brief van ROMBERTUS ULENBURGH, Burgemeester van *Leeuwarden*, ten jare 1584, die juist op den dag van den moord het middagmaal met den Prins gehouden had, en nog in het vertrek was; toen deze doorschoten werd. De Heer DELPRAT betoogt er uit, hoe de Spaanschgezinde Geschiedschrijvers van dien tijd in opmerkelijke omstandigheden daaromtrent gedwaald hebben. *Het Huis van* MAARTEN VAN ROSSEM *te Arnhem*, door J. A. NIJHOFF. Dit Huis, onder den naam van *Duivelshuis* bekend geweest, is door den bekenden Veldoverste MAARTEN VAN ROSSEM gebouwd, denkelijk in de eerste helft der XVIde Eeuw. Thans is het geheel verbouwd; doch oudtijds vertoonde de voorgevel een aantal beelden, door SLICHTENHORST *Veldduivels* genoemd, doch door NIJHOFF voor *Faunen* of *Saters* gehouden. Van deze laatsten zijn er thans nog drie overgebleven, welke de poort aan de zuidzijde des gebouws omgeven en het daarboven uitstekend gedeelte onderschragen. Eene goede steendrukplaat geeft van een en ander eene allezins voldoende afbeelding. Rec. is niet geheel vreemd van het denkbeeld, dat deze drie beelden (hoezeer in lateren tijd vervaardigd) zinspelen op overleveringen uit de Heidensche Eerdienst. Er is ten minste zeer veel in, 't welk aan den Gallischen MERCURIUS doet denken, gelijk b. v. de enkele inzage der Platen in het 2de Deel van MONTFAUCON's *Antiquité expliquée* met verwondering doet in het oog vallen. — Hierop volgen eenige *Bijdragen tot het oude Strafregt*, (bl. 131); waarna weder de Rubriek der *Aankondigingen en Berigten* breedvoerig verslag geeft van belangrijke geschiedkundige werken, als DRESSELHUIS, *de Provincie Zeeland in hare aloude gesteldheid beschouwd*, — BOSSCHA's *Nederlandsche Heldendaden te Land*, — VAN REES VAN BERKEL, *Proeve eener beschouwing voor Geschiedenis en Staatsregt, vooral in betrekking tot ons Vaderland*, enz.

Bezoeken in de Gevangenis, of Voorlezingen en Toespraken, gehouden in den kerker. Eene bijdrage tot teregtwijzing en verbetering van gevangenen, en tot de kennis van derzelver toestand en karakter: tevens bevattende eenige merkwaardige bijzonderheden en karaktertrekken uit het leven

van gevangenen en uit de gevangenis ontslagenen. Door W. H. SURINGAR, *Medebestuurder van het Genootschap: tot zed. verb. der Gevangenen. Uitgegeven ten voordeele van zoodanige ontslagenen, van welke het gebleken is, dat zij aanmoediging en ondersteuning verdienen. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1839. *In gr. 8vo. XIV en* 346 *bl. f* 3 - :

De titel van dit werk is bijzonder uitvoerig, maar geenszins overtollig te noemen; want daarin is de voorname inhoud van dit geschrift kortelijk en kennelijk tevens uitgedrukt, en deszelfs bearbeiding getuigt, dat de waardige Schrijver niets te veel beloofde. Het geheel bevat XXVI Voorlezingen, door den Heer SURINGAR in de gevangenis te *Leeuwarden* over de volgende onderwerpen gehouden: 1. *Iets over het oogmerk onzer bezoeken.* 2. *Is het hier ook in de woestijn gepredikt?* 3. *Het verledene, tegenwoordige en toekomende.* 4. *Over menschelijke en Goddelijke wetten.* 5. *Over kleine en groote zonden.* 6. *Bij het afsterven van geliefde bloedverwanten.* 7. *Waarom mag en moet men geen kwaad doen?* 8. *Over de goede gezindheden en daden van sommige gevangenen.* 9. *Is er niet, indien gij wel doet, verhooging?* 10. *Goddelijke en menschelijke straffen.* 11. *De ouders der gevangenen.* 12. *Men moet zich in de gevangenis niet slechter voordoen, dan men werkelijk is.* 13. *Vervolg en slot van het voorgaande.* 14. *De verloren, maar wedergevonden zoon.* 15. *Joannes de Dooper en Koning Herodes.* 16. *Herodias en Salome.* (*Leerzame voorbeelden ter waarschuwing.*) 17. *Niets blijft verborgen.* 18. *Over de redenen, om welke het Genootschap: Tot zedelijke verbetering der Gevangenen, door de gevangenen zelven niet op den regten prijs wordt gesteld.* 19. *Over het goede, door het Genootschap tot stand gebragt.* 20. *De kinderen der gevangenen.* 21. *De eene ontslagene de redster van de andere, of de geschiedenis van twee vrouwelijke dienstboden.* 22. *Zondeslavernij.* 23. *Wordt niet in ons vaderland bijzondere zorg gedragen voor jeugdige misdadigers?* 24. *Een goed woord vindt wel eens eene goede plaats.* 25. *Afscheidswoord aan honderd vrouwelijke gevangenen, bij haar vertrek uit de gevangenis van Leeuwarden naar die van Gouda.* 26. *Vervolg en slot van het voorgaande.* Deze Voorlezingen en Toespraken zijn, van den 15 April 1828 tot 7 Mei 1838, en alzoo in een tijdperk van *elf* jaren, bij ver-

scheidene gelegenheden, door den achtingwaardigen Schrijver, in zijne betrekking als Medebestuurder van het gezegde Genootschap, Afdeeling *Leeuwarden*, in de gevangenis aldaar gehouden, en worden hier thans aan het Nederlandsch publiek aangeboden, tot de op den titel vermelde einden.

»JOHAN VAN AVILA, — dus haalt de Schrijver aan — geroepen wordende, om eenen ter dood veroordeelde ter strafplaats te geleiden, zeide deze merkwaardige woorden: »Ik »wil heengaan, om hem te zien, aan wien ik gelijken zoude, »had Gods hand mij niet genadiglijk beschermd;" en het is dus geenszins te verwonderen, dat een der Medeöprigters van het *Nederlandsch Genootschap: Tot zedelijke verbetering der Gevangenen*, zich opgewekt gevoelde, om de gevangenen te bezoeken in den kerker, en hen woorden van vermaning, teregtwijzing, bestraffing en vertroosting toe te spreken.

Tot vóór eene halve eeuw en vroeger werden de gevangenen, in de meestbeschaafde landen, met geene andere zorg verwaardigd, dan die met derzelver *opsluiting* en *tuchtiging* in verband stond. Hetzij zoo, dat, volgens de getuigenis van een bevoegd beoordeelaar, de beroemde HOWARD, onze vaderlandsche kerkers reeds destijds zich boven die van vreemden bodem gunstig onderscheidden; dan men miste in dezelve, nevens eene gepaste *eenheid van beheer*, de dadelijke *toepassing van het groote hoofdbeginsel*, volgens hetwelk de gevangenisstraf *als middel tot verbetering van den misdadiger kan en behoort toegepast te worden.*

Met opzigt tot het *eerste* werd, weinige jaren na 's Konings komst tot den troon, voorzien, door de verordening van een nieuw en algemeen stelsel van administratie over de gevangenissen; terwijl, korten tijd daarna, het, inmiddels gevestigd, Genootschap: *Tot zedelijke verbetering der Gevangenen*, de toepassing van het *tweede* voornamelijk bedoelde, altoos in overeenstemming met de verordeningen des Gouvernements, hetwelk, door het invoeren van geregelden arbeid, school- en godsdienstig onderwijs, hiertoe medewerkte. Later zorgde de verdienstelijke Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, voor de uitgave van een *Handboek voor Gevangenen*, door het uitschrijven eener prijsvraag. De Heer SURINGAR werd, als schrijver van hetzelve, door genoemde Maatschappij, met goud bekroond.

De jaarlijksche Verslagen van het Genootschap waren als zoo vele jaarboeken van deszelfs verrigtingen; dan, alleen

aan deszelfs Leden uitgereikt wordende, bleef het goede, door dit Genootschap gesticht, buiten de algemeene kennisneming des publieks; bijzondere pogingen, om, door Tijdschriften: *Liefde en Hoop*, en *de Menschenvriend*, het doel des Genootschaps te bevorderen, hadden niet die uitwerking, welke men van dezelve had gewacht; en de vaderlandsche Instelling, binnen kerkermuren werkzaam, kon aldaar het publiek niet tot getuige maken van derzelver verrigtingen; en ging, met stillen, slechts door weinigen opgemerkten, tred, langzaam voorwaarts op de moeijelijke baan, die zij zich ter bewandeling had voorgesteld. Die Instelling, geen gerucht makende, weinig van zich doende spreken, iets, hetwelk uit den aard harer werkzaamheden zich gemakkelijk laat verklaren, bleef echter in stilte voortwerken en het goede doen, zonder om te zien.

Dat dit naar waarheid mag gezegd worden, daarvan kan het onderhavige werk van den Heer SURINGAR ten bewijze verstrekken. Zijne Voorlezingen en Toespraken kunnen elken onbevooroordeelden doen zien, wat het Genootschap, voor gevangenen en ontslagenen, *is* en *zijn wil*; terwijl de medegedeelde *merkwaardige bijzonderheden uit het leven van gevangenen en uit de gevangenis ontslagenen* de bewijzen opleveren, dat de geest, die het Genootschap bezielt, zich door geene philantrophische droombeelden, maar door verstandige menschkunde en zuiver godsdienstig gevoel, laat besturen en leiden.

»Menigmaal — zegt de geachte Schrijver in de XVde Voorlezing — woonde ik de godsdienstoefening in den kerker bij: zulks is hoogstaandoenlijk! Het statig klokgebrom roept wel de geloovigen uit de Christenheid hier in geen sierlijken tempel; maar uit alle deelen van den kerker komen zondaren te zamen, waarvan sommigen, aan handen en voeten, de zigtbare boeijen der zonde dragen. Zij komen te zamen, om te hooren spreken over de slavernij van, en de verlossing uit de zonde; over den Verlosser van zondaren, en om zingende dit troostwoord aan te heffen: *Jezus neemt de zondaars aan.* De leeraar opent schatten van hemelsche wijsheid voor het verstand, en eene heerlijke bron van troost voor het harte; hij vordert, op grond van het Evangelie, berouw en bekeering, en belooft dan vergeving en zaligheid. Hij zegt, met mannelijken ernst, tot den dronkaard en wraakgierige, tot den dief en roover,

»tot den echtbreker en hoereerder: *Het is u niet geoor-*
»*loofd, aldus te doen.*

»En *hoe* wordt die rondborstige taal door u opgenomen? »Denkt gij spottende bij u zelven: *Wat wil deze Snapper?* »Zegt gij in uw harte, als gij hoort spreken van matigheid, »regtvaardigheid en een toekomend oordeel: *Voor ditmaal* »*ga heen; als ik gelegener tijd zal hebben, zal ik u roepen?* »Haalt gij medelijdend de schouders op over den, zoo als gij »het noemt, vromen ijver van hen, die aan uwe teregtbren»ging niet wanhopen? Wordt gij, even als HERODES, wre»velig, weerbarstig, en zoudt gij, stond het u vrij, u op »den vermaner en bestraffer willen wreken? O, bij zulke »gezindheden wreekt zich, even als bij HERODES, uw eigen »geweten naderhand vreeselijk op u, en menig woord van »den Leeraar, dat gij nu niet acht, zal u op uw ziekbed en »in de stervensure benaauwen!"

Met blijdschap verneemt voorzeker ieder waar en opregt Christen, dat het Evangelie op *deze* wijze in de gevangenissen verkondigd wordt, en verheugt zich daarbij over het bestaan eener Instelling, die *alzoo* het goede poogt te bevorderen.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Gedichten van Mr. PIETER RUTGER FEITH. *II Deeltjes. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1839. *In kl. 8vo. Te zamen* 346 *bl. f* 3-60.

Met zeker stil genoegen, met aandoening en belangstelling, hier en dáár met langzaam stijgende zielsverheffing, heeft Recensent deze beide bundeltjes gelezen. Zonder eigenlijke overname uit 's Mans werken, is echter de geest van des Dichters onvergetelijken Vader, RHIJNVIS FEITH, in deze poëzij niet te miskennen; maar even gelijk ons het zonnelicht door de maan wordt teruggekaatst. Voor den hoogen gloed ontvangen wij hier slechts eenen zachten glans, die ons echter welkom en weldadig is.

Eenige kleinigheden hebben ons gehinderd, gelijk Deel I, bl. 28:

Zijn Christje, en Aarnoud zelfs, aan moeders zij gezet,
Zoo innigljjk tevreên als bij een *kinderpret.*

Dat is, ja, eenvoudig, naïf, zoo men wil; doch, naar *ons* gevoel sprekende, is die uitdrukking *kinderpret* te plat.

In het IIde Deel, bl. 27, *legioenen*, in drie lettergrepen, dus *legjoenen*, en bl. 28, *waar krijgsmoed waardeerd wordt*, voor *gewaardeerd*. Zulke vrijheden verdienen geene aanbeveling. Evenmin het gedurig lang maken van het lidwoord *een*. Ook zijn er wat veel toosten en gelegenheidsstukjes in opgenomen. En die twee laatste aanmerkingen zijn op beide boekdeeltjes van toepassing.

In weerwil hiervan, en van hetgeen meer mogt kunnen worden aangemerkt, ontbreekt het in deze bundeltjes aan belangrijke dichtstukken noch aan schoone, zelfs heerlijke plaatsen. Hoe welgeslaagd is b. v. in het Leerdicht *het Leven*, bl. 27—30, Iste D., behoudens de aanmerking, die wij op een enkel woord ons hierboven veroorloofden, de toespraak aan ANNA MARIA SCHUURMAN, en de schildering van een gastmaal bij HOOFT op het slot te *Muiden!* Hoe veel poëzij is er in regels als deze, in hetzelfde dichtstuk, bl. 32 enz., met welker mededeeling wij onze aankondiging besluiten:

Wie telt de bronnen op, waaruit genot ontspringt?
't Vloeit met den luchtstroom toe, die in de longen dringt.
Geen kluisnaar, hoe geneigd natuur omver te keeren,
Kan 't van zijn ruwe pij noch prachtloos mosbed weren.
't Schiet uit de zon des daags met onweêrstaanbre kracht.
't Stroomt uit de zilvren maan en 't starrenheer bij nacht.
Het lacht ons vriendlijk aan van bergen en uit dalen.
Wij zien 't op needrig gras en trotsche ceders pralen.
De middagcirkel zelf en polen deelen 't meê.
't Stijgt uit den afgrond op, en 't wasemt uit de zee.
't Is onder 't blaauw azuur van 's hemels zwerk geweven.
Ja, 't gansch heelal schijnt daar, om 't aan den mensch te geven.

't Zijn spelen zonder end, veranderd naar de jaren,
Die d'onvolwassen staat genoeglijke uren baren;
En dan verschijnt allengs de zoete toovertijd,
Aan 't schoonst en zachtst gevoel, de liefde, toegewijd;
Als driften, die geen spraak of lettren regt beschrijven,
Den knaap ontbranden, en naar 't smachtend meisje drijven,
De fijnste zinlijkheid zich in hun boezems stort,
Zoodat het pantser te eng, en te eng het keursje wordt,

De tong haar klank verliest, de pen haar woorden weigert,
En, midlerwijl de vlam nog altoos hooger steigert,
De maagdelijke schroom, dat wapen der natuur,
Hoe wonderbaar gehard, op 't laatst verteert door 't vuur,
En dan.... maar, zangeres! omzwachtel uw tafreelen!
Wees schuchter als de min! Het kiesche alleen kan streelen.
Haar stem is een gesuis, haar voetstap naamloos zacht.
Haar sluijer is 't geheim, haar opperkleed de nacht.
Genoeg! gij hebt haar' lof in uw gezang geweven,
En ieder noemt ze om strijd den hoogsten lust van 't leven.

Of meesmuilt hier of daar een enkel korzel brein,
En zegt: die lust vergaat, haar waarde is broos en klein.
De lust? ja; — maar aan 't hart kan nooit de liefde ontzinken.
Dan zou ze in 't brekend oog niet op een sterfbed blinken.
Haar zinnenvleijend schoon duur slechts een' enklen dag!
't Was maar een ruwe schulp, waarin de parel lag.
'k Wil echter gaarn de jeugd een vlugtig speeluur noemen:
Bestendigheid ontbreekt aan alle lentebloemen;
Hoe heerlijk uitgedost, verwelken ze, en vergaan;
Maar op den bloemoogst volgt de rijker oogst van 't graan.
De man gewaag' van zorg, de vrouw van bange weeën!
Zij gadert moedervreugde, en hij verwerft troféën.
De teederheid der vrouw, de fierheid van den man
Getuige vrij, of de aarde iets zaalgers geven kan!
Ja, zeker ja! de taak der mannelijke jaren
Is worstlen met een' storm op ongewisse baren;
Maar welk een grootsch bedrijf, bij 't loeijen der orkaan,
Met vasten moed de hand aan 't krakend roer te slaan;
En welk een vreugde, 't schip, na doorgestane ellenden,
Met flodderende vlag de haven in te wenden!

Niet alles in deze bundeltjes is wel zóó schoon en beeldrijk, maar echter blijft het meeste boven, en daalt niets beneden het middelmatige. Ook de navolgingen van eenige beroemde dichtstukken van uitlanders zijn niet ongelukkig bewerkt.

Rosamunde; romantisch Dichtstuk. Door W. J. HOFDIJK. *Te Amsterdam, bij* J. Immerzeel, Jr. 1839. *In gr. 8vo. VI en 74 bl.* ƒ 1-80.

Wij ontvangen hier eenen eersteling, die als zoodanig eenige aanspraak heeft op eene toegevende beoordeeling, indien het althans blijkt, dat de Dichter niet geheel zonder aanleg is. Maar van den anderen kant is het in het belang van den Dichter zelven, dat de kritiek niet al te verschoonende is, opdat hij niet als schoonheden ga beschouwen, wat inderdaad hooge afkeuring en verwerping verdient.

Bij het lezen der *Rosamunde* bedroefde Rec. zich over den geheel verkeerden weg, dien de Heer HOFDIJK heeft ingeslagen, en hij vreest een weinig, dat teregtwijzing en waarschuwing niet baten zullen, daar de maker in zijne voorrede spreekt van »het gewaad, waarin zijne dichtproeve gedoscht is, en waartegen onze kritiek meermalen derzelver votum (*veto?*) heeft ingebracht." Bedoelt hij daarmede, hetgeen op den titel staat, dat wij hier een *Romantisch* dichtstuk ontvangen? Rec. gelooft, dat eene gezonde kritiek tegen het romantische niet zal te velde trekken, indien het slechts goed in zijne soort is. Maar daar zit de knoop. Onder de benaming van romantische poëzij meent men ons allerlei kost te mogen opdisschen. Men meent tegen allen smaak te mogen zondigen, zich om den vorm en geregelden gang niet te behoeven te bekommeren, vooral ijselijkheden en walgelijke dingen te mogen schilderen, zonderling te mogen zijn, en alle wetten en regelen niet alleen van poëzij, maar van taal en woordvoeging met voeten te mogen treden. *Daarom* verheft de Kritiek zoo dikwijls hare stem tegen de Romantiek.

De Heer HOFDIJK is niet zonder aanleg. Dat toonen enkele gedeelten, b. v. enkele beschrijvingen, die van ALBOIN, bl. 3, die van ROSAMUNDE en HELMICHES, bl. 43—45; ook daarop zijn wel aanmerkingen te maken, en ook daar zijn de woorden niet overal even gelukkig gekozen, maar over het geheel zijn deze plaatsen toch goed gelukt. Hier en daar zijn ook beelden gebezigd, die van des makers dichterlijk gevoel getuigen, en toonen, dat het hem aan aanleg niet ontbreekt. Voegt men daarbij, dat hij over het algemeen gemakkelijk versificeert, dan heeft men de goede eigenschappen der ROSAMUNDE genoemd.

Maar beschouwt men nu het geheel, zoo bedroeft men zich over den wansmaak, die zulk een onderwerp ter behandeling heeft gekozen. Het is eene aaneenschakeling van gruwelen; er is geen enkel karakter, dat bewondering, goedkeuring of ook maar medelijden opwekt. Wraakzucht is de

hoofdtrek bij ROSAMUNDE, met wellustigheid verbonden; bij HELMICHES ad idem, en bij LONGINUS waarlijk niet beter. In de beschrijvingen van ruwe tooneelen, van moord en gruwel gevalt de Dichter zich bij uitnemendheid. En ware nu het verhaal of de karakterteekening maar zoo, dat de belangstelling werd opgewekt en volgehouden! Maar het is in dit opzigt romantiek van de slechtste soort.

De maker is daarenboven het werktuigelijke van taal enz. nog lang niet genoeg meester, en zet zich, blijkens zijne spelling, toch ook al mede op den regterstoel, en is niet te vrede met hetgene algemeen words aangenomen. Nu, hij verrijkt op zijne manier ook al onze schoone taal met woorden als *ontkraohten*, *sluimerlaauw*, *onmoeite* enz., of met constructiën gelijk wij ze meer bij onze jonge Dichters aantreffen. Dat hij ook bij lange niet altijd gelukkig is in zijne uitdrukkingen, ziet men schier op elke bladzijde. Dikwijls kiest hij de woorden zoo, dat zij geheel niet bij elkander behooren, b. v.:

De ruiter, onbewust, wat *'t ros in 't harte brouwt,*

of als hij spreekt van een *rustontbeerend ledekant* of *een nokkend hoofd* enz. Zijne voorstelling of ontleding van gemoedsaandoeningen is ook meer bombast, dan zinrijk.

Schoon Rec. den Dichter dus geen aanleg wil ontzeggen, zoo gelooft hij, dat hij, op den ingeslagen weg voortgaande, nooit iets goeds zal leveren. Hij moet de romantiek vooreerst verlaten, en in eenvoudigheid en waarheid smaak vinden, zich leeren schikken naar strenge regelen, de wildheid van zijne verbeelding besnoeijen, niet zoeken *effect* te maken, zorgvuldig woorden en uitdrukkingen kiezen, en zich wachten voor alles, wat enkel schittert. Het is al geen goud, wat blinkt, en de Heer HOFDIJK biedt ons thans maar al te veel klatergoud aan. Het titelvignet is ook niet zeer smakelijk, en de liefde moet ROSAMUNDE en HELMICHES beide wel verblind hebben, indien zij er niet beter uitzagen.

Leonore, Romance van BURGER. *Uit het Hoogduitsch door* J. PENON. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839, *In gr. 8vo. XVI bl. f* : - 25.

Tegelijk met dit stukje, zond men aan Rec. den *Provincia-*

ten Groninger Courant van 20 September l. l., waar men, onder het opschrift van: *Voorbeeld van letterdieverij*, eene geheele reeks van verzen uit hetzelve heeft genomen, en die geplaatst naast de regels der vertaling van den Heer VAN HEYNINGEN BOSCH, te vinden in 'smans *nagelatene Gedichten*. Dikwijls zijn deze regels geheel dezelfde, dikwijls nagenoeg gelijk. Rec. is intusschen huiverig, om deze gelijkheid met den naam van *letterdieverij* te bestempelen. Waar twee menschen uit het *Hoogduitsch* een dergelijk stuk in dezelfde voetmaat overbrengen, kan het niet anders, of er zal veel gelijkheid zijn, ook zonder dat dit bedoeld wordt. Dat kan schier bij geene vertalingen uitblijven. Toen Rec. onlangs TEN KATE's vertaling van *het Paradijs en de Peri* las, sloeg hij daarbij de eenige jaren te voren verschenen overbrenging door SIJBRANDI op, en vond menigen regel woordelijk, andere bijna woordelijk gelijk, ofschoon TEN KATE de vertaling van zijnen voorganger niet eens schijnt te kennen. Hij zou dus den Heer PENON evenzeer, als den Heer TEN KATE, niet gaarne van letterdieverij beschuldigen bij iets, wat uit den aard der zake ligtelijk toevallig kan ontstaan. Maar eene andere vraag is het, of de vertaling van PENON boven die van VAN HEYNINGEN BOSCH de voorkeur verdient. Dat doet zij niet. Zij heeft goede, maar ook zeer zwakke plaatsen; en zoo hadden wij, na de uitmuntende overbrenging, die wij reeds bezaten, geene nieuwe noodig. Misschien kende de Heer PENON haar niet; maar dat is eene schrale verontschuldiging: zij is bekend genoeg, en voordat men tot de uitgave besloot, ware een onderzoek niet overbodig geweest.

Pieter Spa's Reize naar Londen, ter gelegenheid van het Krooningsfeest van Koningin VICTORIA. *Door* W. J. VAN ZEGGELEN. *Tweede Druk. Te Dordrecht, bij* H. Lagerwey. 1839. *In gr. 8vo. 48 bl. f* : - 80.

Een tweede druk van een stukje, dat eerst nog elders is geplaatst! Rec. kreeg het eerst onlangs ter beoordeeling; en wat zal hij er nu van zeggen? Het publiek heeft beslist en het stukje aardig gevonden, en al komen er nu honderd Recensenten, die zeggen, dat het niet mooi is, dat zou weinig baten. Het is vrij los gedicht of gerijmd, en ware het

wat korter en de geestigheid wat fijner, ook Rec. zou het aardig vinden. Nu behoort het, naar zijn inzien, tot die *luimige* poëzij, waarin onze Letterkunde rijk genoeg is, en waar het grappige met het luimige of geestige wordt verward.

Levensgeschiedenis van FREDERIK, *Vrijheer* VAN DER TRENCK. *Te Uithuizen, bij* C. J. Mekel. 1839. *In gr.* 8*vo.* 236 *bl. f* 1 - 80.

HOOFT had gelijk, toen hij zeide, dat alles op de wereld draait in een »ommeringh"; of, om nog een weinig verder terug te gaan, reeds in SALOMO's tijd was er niets nieuws onder de zon (*Pred.* I: 9). Opwarmen en op nieuw fatsoeneren van het oude — dat is al veel, wat men voor nieuw uitgeeft. Zoo is het ook met dit boekje. De man, wiens zonderlinge levensloop hem, in het laatste vierde van de vorige eeuw, eene algemeene beroemdheid of beruchtheid (meest naarmate van de staatkundige gevoelens) gegeven heeft, had niet zoodra zijne geschiedenis beschreven, of *Engeland*, *Frankrijk* en ons Vaderland moesten daarvan vertalingen bezitten. De laatste beslaat vier tamelijke boekdeelen, maar is thans met den stroom des tijds weggedreven. TRENCK was echter een te merkwaardig persoon, dan dat zijne lotgevallen niet waardig zouden zijn, door het thans levend geslacht gekend te worden. Dat bewoog den vervaardiger van het onderhavige werkje, de voornaamste bijzonderheden uit de straks aangehaalde levensbeschrijving in een nieuw gewaad te kleeden. Waarlijk, wij deelen wel een weinig in de verwondering van den Schrijver, dat TRENCK, in eenen tijd, waarin zoo menig oud Schrijver, in een nieuw kleed gestoken, in de boekwinkels te koop staat, niet reeds eerder eene beurt gekregen heeft en zoolang den »bedrijvigen speculatiegeest van vele Boekhandelaren had kunnen ontsnappen."

Aan mededeeling van de voornaamste levensgevallen van den ongelukkigen *Vrijheer* kunnen wij niet denken. Het boekje, dat wij aankondigen, is reeds een uittreksel, dat wij gaarne aanprijzen, omdat het in eenen goeden stijl geschreven is, en eene onderhoudende lektuur oplevert. Voor allen, die, in ons, gelijk de *Arnhemsche Courant* het noemt, *Jonkheerlijk Nederland*, naar rang en titels staan, is het

boekje eene bevestiging der waarheid, dat, wie hoog staat, laag kan vallen.

Jan de eerste, *Graaf van Holland, en zijne Tijdgenooten. Een oorspronkelijk Romantisch Tafereel uit de dertiende Eeuw. Door* W. STORCK. *Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. *In gr. 8vo.* 261 *bl. f* 2-90.

Deze Roman is vrij wel geschreven, en zal, schoon niet te vergelijken met de eerste klasse van voortbrengselen in dit vak van letteren, ongetwijfeld met genoegen worden gelezen. Wij voor ons vinden wel geene redenen, om plan, vinding, stijl enz. bijzonder hoog te verheffen, maar kunnen toch ook om geene reden onze afkeuring te kennen geven. De vaart des Graven en de bemagtiging van zijn vaartuig is eene der fraaiste plaatsen en zou waarlijk den besten Roman niet ontsieren. Het verhoor voor het Veemgerigt blijft zeer verre beneden dat in SPINDLER's *Jood*, schoon op zichzelf niet onverdienstelijk. Daar echter het geheel en de bijzondere gedeelten van dit werkje eenen goeden aanleg en gezuiverden smaak bij deszelfs Schrijver te kennen geven, zoo moedigen wij hem gerustelijk aan, om zijne krachten in dit vak te blijven beproeven, en door gedurige beschaving zijner stukken van goed tot beter te geraken. Dagelijksche historische Romans hebben wij meer dan genoeg; uitstekende zoo bijzonder veel niet. Bij aanhoudende oefening, en het vermijden van vooringenomene toegevendheid voor het eenmaal geschrevene, kan de Heer STORCK een zeer goed Romanschrijver worden.

Avonturen van een Muzijkant, of de straffen van jeugdige ligtzinnigheid. Naar het Hoogduitsch van L. BECHSTEIN. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* G. Portielje. *In gr. 8vo.* 653 *bl. f* 6-40.

Of eene ware, maar dan denkelijk zeer opgesierde geschiedenis ten grondslag van dit werk ligge, dan of het enkel verdichting bevatte, wordt niet gemeld. De lotgevallen van den held mogen waarlijk wel *avonturen* heeten. Somtijds

heeft hij het ruim; maar niet zelden lijdt hij bittere armoede, onder anderen wanneer hij, half *Europa* doorreizende, ook in ons vaderland vertoeft. Het ontbreekt hier niet aan het gewone smalen op *Holland* en de *Hollanders*; schoon wij wel eens zouden willen weten, in welk land men een paar gelukzoekers, bijna bedelaars, dan zoo anders zou behandeld hebben, b. v. waar zij eene boerenwoning bestelen! Doch dat schimpen op onze onbeschaafdheid en schraapzucht zijn wij sedert lang gewoon.

Ons oordeel over dit werk is kortelijk dit: Het is uiterst levendig en onderhoudend geschreven, zij dan de stijl, hetgeen niet te ontkennen is, hier en daar wat al te veel opgeschikt. Het bevat vele opmerkingen en redeneringen, die eene zeer fijne kennis der wereld en van de menschen verraden, waaromtrent wij alleen opnoemen, wat in het begin over opvoeding en onderwijs wordt aangemerkt. De ongelukken van den held komen inderdaad voor, gelijk het de titel noemt, als gevolgen zijner onberadene en ligtzinnige stappen. Men ziet hier alzoo, dat levenswijsheid en menschenkennis onvoorwaardelijke vereischten zijn, om, gelijk men het noemt, goed door de wereld te komen. Echter, ofschoon wel hier en daar van Gods Voorzienigheid wordt gesproken, staat nogtans de verderfelijke leer te zeer op den voorgrond, dat de mensch, ten aanzien van deugd en ondeugd, geluk en ongeluk, door een blind noodlot wordt voortgezweept, waarbij hij zelf lijdelijk is.

De vertaling is vrij goed, en zou verdienstelijk mogen heeten, indien zij niet door verscheidene Germanismen wierde ontsierd, waarvan *middelmeer* voor Middellandsche zee (D. I: bl. 193) wel een der ergste is. De kleine letter en compresse druk maken het werk grooter, dan het schijnt.

Barend Peperstaart, of de Plattelandbewoners. Karakterschetsen en Tafereelen uit het dagelijksche leven, door S. BORREGEK. *Te Amsterdam*, bij J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 350 *bl.* *f* 3-:

De Schrijver van dezen Roman, die ons zelfs bij name onbekend is, (want de naam BORREGEK is meer dan waarschijnlijk een verdichte) wil nog liever door zijne Recensenten duchtig geveegd, dan voorbijgezien en als in een hoekje staande gelaten worden. Het laatste heeft hij, blijkens deze Recensie op zichzelve, reeds in haar *bestaan* beschouwd, en gezwegen nog van haren *inhoud*, van dit Tijdschrift niet te wachten; — ook het eerste niet; wij zijn dat niet gewoon; en de beschrijving der lotgevallen van den eerzamen kleedermaker en daarna rentenier *Peperstaart* moge wel een heel eind van de volmaaktheid zijn, om duchtig te vegen, daartoe is ook geen grond. Maar, van duchtig vegen gesproken,

het komt ons voor, dat vriend BOERBGEK, wij zullen hem nu maar zoo noemen, daar zelf niet vrij van is. Althans de karakterschetsen en tafereelen, die hij van het platte land en deszelfs bewoners ontwerpt, zijn alles behalve gevleid; en wij kunnen de vrees niet geheel verbergen, dat de leden van dorpelijke Leesgezelschappen, na de rondzending van zijn werk, den Uitgever — bij gebrek van kennis aan den naam des Schrijvers — zullen bestormen met protesten tegen de oordeelvellingen des laatsten. Dat men in Nutsvergaderingen, op kermissen, bij verkoopingen en dergelijke, of in het huiselijke leven ten platten lande, de origineelen der schilderij niet zou kunnen vinden, wil *Rec.*, die zelf door veeljarige ondervinding het platte land kent, geenszins beweren; of echter de zaak niet een weinig wordt overdreven, of ten minste wat eenzijdig voorgesteld, dit is eene andere vraag. De hoofdpersoon komt van den kant zijns zedelijken gevoels in een gunstig licht voor; zijne onnoozelheid is bij iemand van die opvoeding niet te ver gezocht. Het ontbreekt den Schrijver niet aan bekwaamheid, om een koddig tooneel goed te doen uitkomen; maar hij behaagt zichzelven te veel; dat is te zeggen, hij kan er wat moeijelijk van scheiden, en maakt het dan lang van nat. Verkeerd is het, dat hij den Predikant van het dorp voorgesteld heeft als een *karikatuur;* niet alleen omdat achting voor den stand hier zijne moedwillige pen had moeten inhouden, maar ook omdat *dit* overdreven, geene karakterschets, maar eene *persiflage* is. Ofschoon wij overigens bejammeren, dat onze Schrijvers, wanneer zij vrolijke boeken in de wereld zenden, zich doorgaans op het gebied van lagere boert bewegen, erkennen wij nogtans, dat sommige tooneelen ook den ernstigsten eenen lach afdwingen; maar men vergunne ons, min of meer het hoofd te schudden bij de verzekering van s [*atyricus?*] BOERBGEK, »dat hij in het schetsen van de zeden en gewoonten »der dorpelingen der waarheid steeds is getrouw gebleven." Ten aanzien van de gelegenheid, waarbij hij, bl. 202, deze verzekering geeft, — eene boerenkermis — heeft hij meer gelijk, dan den vriend van zedelijkheid en ingetogenheid lief is.

Maar wij doen niet wél, met in vollen ernst van het overdrevene te spreken. Als een spotvogel bij den deftigsten Professor zoeken wil, kan hij stof genoeg vinden voor zijne scherts; en als hij die uitkraamt, zou het hem, die om de grap heeft helpen lagchen, niet fraai staan, na het einde van de klucht het gezigt in eene deftige plooi te zetten, en den grappenmaker het verwijt naar de ooren te werpen, dat hij verzuimd heeft, de geleerdheid, den smaak en den roem van zijnen man te doen uitkomen. Hij scheept u af met een kort: »dat was mijne bedoeling niet!" — Zietdaar ons oordeel over het boek. Wij hebben nu immers niet duchtig geveegd?

BOEKBESCHOUWING.

Disquisitio Theologica de Euangelii natura, quam — pro gradu Doctoris — publico atque solemni omnium examini submittit MAGTHILDUS VAN STAVEREN. *Groningae, Typis C. M. van Bolhuis Hoitsema.* Formâ 8va. Pagg. VI et 192.

Deze Akademische Verhandeling heeft den 26 Mei 1839 te *Groningen* gediend ter verkrijging van den graad van Doctor in de Godgeleerdheid door M. VAN STAVEREN, is opgedragen aan den Hoogleeraar L. G. PAREAU, en behandelt een onderwerp, over hetwelk misschien aan beide zijden niet alles gezegd wordt, wat tot de zaak behoort. Eene uitvoerige Recensie van deze Verhandeling vindt men in de *Godgeleerde Bijdragen* van het vorige jaar, bl. 872—896. Zulk eene uitvoerigheid, zelfs eene mindere, kan ons in dit Tijdschrift, dat meer algemeene strekking heeft, niet worden gegund. En toch zouden wij nog meerdere ruimte noodig hebben, om ons gevoelen meer dan oppervlakkig te ontwikkelen.

De Verhandeling heeft tot onderwerp *den waren aard van het Evangelie.* Door dezelve meent de jonge Doctor, (*Introitus*, pag. III) »dat hij, wat de uitlegkunde van het »N. Verbond aangaat, op vele plaatsen, die over dit on»derwerp handelen, tot meerder licht en duidelijkheid is »geraakt; en dat tevens blijkt, dat geheel het N. V. ons »tot CHRISTUS opleidt, en vooral de kennis van Hem en »de liefde jegens Hem ons voorhoudt. Ook zegt hij, be»vonden te hebben, dat CHRISTUS de grondslag en bron »is evenzeer in de leerstellige Godgeleerdheid. De Chris»telijke waarheid moet uit Hem worden geput; uit Hem »leeren wij het best kennen God, en 's menschen betrek»king tot God. In de Zedeleer zag hij, dat het geenszins »de wil van God was, een enkel vermogen van den geest »in den mensch te ontwikkelen, of hem eenig zamenstel

»van pligten in handen te geven, maar zekerlijk den ge-
»heelen mensch te vormen, en hem door CHRISTUS op te
»leiden tot gelijkheid aan Hemzelven. Ten opzigte van de
»Evangeliebediening was hij door zijn onderzoek geleerd,
»hoe hij op de regte wijze het Evangelie behoort te pre-
»diken, dat hij namelijk CHRISTUS moet verkondigen,
»dat hij de menschen brengen moet tot CHRISTUS, opdat
»zij zich aan Hem overgeven en zijnen geest ontvangen,
»en dat hij bij het ontwikkelen van het Evangelie dit als
»pligt behartigt, dat hij van CHRISTUS begint," enz.

Onze Lezers zullen het wel willen ten goede houden, dat wij deze Verhandeling niet verder ontleden in deelen en onderdeelen. Deze voor ons lastige bezigheid zou zonder bijgevoegde verklaringen geen voordeel aanbrengen. Uit het aangevoerde blijkt echter de inhoud en geest van deze Verhandeling. Men ontdekt ligt, dat hier over een thans veel besproken onderwerp gehandeld wordt, waarover het te wenschen is, dat liever de Hoogleeraren zelve, dan hunne kweekelingen, vooral jeugdige kweekelingen, de pen voeren. Voor den wijze is een woord genoeg. En deze zal voorzeker niet vragen, waarom deze wensch wordt geuit.

Indien in de laatste helft der voorgaande eeuw het onderwerp, ook in deze Verhandeling behandeld, ware ter sprake gebragt, zou dit nuttig hebben kunnen zijn. Toen werd, op enkele uitzonderingen na, alles meer dogmatisch dan bijbelsch voorgedragen, ook op den predikstoel. Zelfs de persoon van CHRISTUS verscheen, als dit zoo mag genoemd worden, in een leerstellig kleed. Doch thans, bij grondige ontwikkeling van hetgeen de Bijbel leert, is eenzijdige voorstelling te veroordeelen. Hetgeen KUINOEL, KOPPE, SCHLEUSNER als verklaring van sommige Bijbelplaatsen opgeven, zal nu geen gewoon Schriftverklaarder als wettig en grondig opnemen. Nu intusschen de persoon van CHRISTUS te veel wordt voorgesteld, afgescheiden van hetgeen Hij heeft geleerd, wordt er aan eene andere zijde gezondigd, ook tegen grondige Bijbelverklaring. Men vergelijke, wat pag. 81, 82 gezegd wordt aangaande *Hebr.*

I: 1—3, alsof hier alleen bedoeld wordt de *persoon*, niet de *leer* van JEZUS. Men leze verder tot H. II: 3, en dan zal men ontwaren, zonder dat dit hier wordt aangewezen, dat het juist het *woord* is, dat op den voorgrond staat, als hetwelk uit den *persoon des Heeren* zijne voortreffelijkheid ontleent boven de wet van MOZES, als welke door *Engelen* is medegedeeld. Bij exegetische behandeling van vele plaatsen, hier, zoo 't schijnt, niet grondig overwogen, en misschien niet eens gewogen, zou hiervan nog meer blijken. De jonge Doctor legge zich op grondige behandeling der Heilige Schriften hoe langer hoe meer toe; dan zal hij nog andere uitkomsten verkrijgen, dan welke hier zijn medegedeeld.

Leerrede over 's Heilands bede: Heilige Vader! bewaar ze in uwen naam! uitgesproken bij de plegtige bevestiging van Lidmaten, door A. RADIJS, *Predikant te Doesborgh. Te Doesborgh, bij* Kets en Lambrechts. 1839. *In gr. 8vo.* 38 *bl. f* :-40.

Het beleg en de bevrijding van Groningen in 1672, *Leerrede, uitgesproken op den* 28 *Aug.* 1839 *te Groningen, door* P. ROELES, *Predikant te Noorddijk. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr. 8vo.* 67 *bl. f* :-75.

Leerrede ter herinnering aan den tiendaagschen Veldtogt, door K. VAN RINTELN, *Predikant te Veenhuizen. Te Groningen, bij* C. M. van Bolhuis Hoitsema. 1839. *In gr. 8vo.* 31 *bl. f* :-30.

De Bijbelverspreiding, en zoo ook het Nederlandsche Bijbelgenootschap, een gezegend verschijnsel, onder Gods bestel en bestuur, bijzonder voor onzen tijd. Ter gelegenheid van het 25*jarig bestaan van gezegde Genootschap, uitgesproken te Haarlem, door* S. K. SIJBRANDI. *Te Amsterdam, bij* J. D. Sijbrandi. 1839. *In gr. 8vo.* 38 *bl. f* :-60.

Feestrede ter godsdienstige viering van het 25jarig bestaan des Nederlandschen Bijbelgenootschaps, gehouden te Deventer, door A. VERWIJS, *Predikant te Deventer. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1839. *In gr. 8vo.* 35 *bl. f* :-40.

Vijf Gelegenheidsleerredenen, slechts met een kort woord aan te kondigen.

1. De Eerw. RADIJS hield deze Inzegeningsrede bij de bevestiging van lidmaten, waaronder zijne eigene oudste dochter zich bevond. Na eene Inleiding wordt de bede van JEZUS, *Joh.* XVII: 11[b], beschouwd: 1, in de moeijelijke roeping zijner leerlingen; dit wordt op Christenen in het algemeen overgebragt, door te wijzen op het veelomvattende van onze roeping, en op de bezwaren, die haar (eigenlijk *het opvolgen van haar*) in den weg staan; 2, in de hooge waarde van der Apostelen getrouwheid; ook van allen, die door belijdenis leden worden van de Christelijke gemeente, is getrouwheid belangrijk — voor henzelven — voor hunne ouders — voor de gemeente des Heeren; 3, in zijn staatmaken op 's Hoogsten liefde en trouwe; ook wij mogen met JEZUS woorden voor onze nieuwe leden bidden, op grond — van onze kennis van God — van den doop onzer kinderen — van onze ervaring — van hunne tegenwoordige opneming in de Christelijke gemeente. Dan volgen aanspraken. Het een en ander is breedvoerig genoeg. Wij zouden haast denken *al te* breedvoerig, waarvan zekere matheid en gerektheid het gevolg is. De geest is anders goed, en de vermaning uit het hart van vader en Leeraar.

N°. 2 is uitgesproken op den onlangs herstelden feestdag van *Groningens* bevrijding. De Leerrede voldoet aan het oogmerk. De tekst is *Psalm* XLIV: 2, 9; het onderwerp: de bevrijding van *Groningen* is het werk van God; zij stemt alzoo tot dankbaarheid aan God. Het eerste wordt zoo ontwikkeld, dat de Redenaar over de gebeurtenis van 28 Aug. 1672 spreekt als — groot in wezen — weldadig in gevolgen — rijk in leering. In het tweede wekt hij op, om dankbaarheid aan God te betoonen — door opmerk-

zaamheid op en regt gebruik van de zegeningen, die God ons nog verleent — door behartiging van het onderwijs, dat Hij ons geeft — door beoefening der heiligheid, tot welke Hij ons roept. Alles loopt geregeld af. Het zal voor de godsdienstige Redenaars in volgende jaren echter moeijelijker worden, buiten het door hunne voorgangers gezegde en *uitgegevene* te blijven. Welligt ware hierom niet wenschelijk, dat het voorbeeld, door Prof. HOFSTEDE DE GROOT en nu door D[s]. BOELES (de *Groninger Predikanten* zullen het immers ook wel eens doen?) gegeven, vele navolging vond. De aanteekeningen hebben geschiedkundige waarde, en zullen met belangstelling worden gelezen.

Ten aanzien van N°. 3 zou men kunnen vragen, of het onderwerp wel geschikt ware voor eene *Leerrede*. *Ref.* zou voor zichzelven die vraag ontkennend beantwoorden. Genoeg; zij is nu eenmaal gehouden en uitgegeven. Zij bevat *twee* deelen. Eerst wordt de tekst: *Psalm* XVIII: 28—43, verklaard; daarna ter herinnering aan de gebeurtenis van 1831 van denzelven gebruik gemaakt. Het eerste is breed genoeg, gelijk ook de tekst zich niet onderscheidt door die sprenkachtige kortheid, die wij het meest voor Gelegenheidsleerredenen beminnen. De punten van het andere deel zijn deze: Gelijk God aan DAVID en *Israël* dikwijls heerlijke overwinningen heeft geschonken, zoo ook aan *Nederland*. Gelijk DAVID Gods hulp erkende, zoo moeten ook wij Hem niet vergeten. Gelijk DAVID sterk was door het vertrouwen op God, zoo ook wij. Veel breedvoeriger echter worden die punten door den Redenaar opgegeven. Wij hadden het stuk liever ongedrukt gelaten. De taak van den Evangeliedienaar is, bevordering van liefde en vrede; dus ook poging tot wegneming of vermindering van volkshaat. En wij betwijfelen, of het nu, »daar wij door de plaatshebbende schikking tot eenen staat »van vrede en rust zijn teruggekeerd, en de volkomene »afscheiding tusschen hen (de *Belgen*) en ons nu voor »goed schijnt daargesteld," of het nu geraden zij, *van den Chistelijken leerstoel* te zeggen: »De pogchende *Belgen*,

»die ware grootsprekers en schreeuwers, wier oogen hoog »en wier oogleden verheven zijn, zij spraken van vernie»len, verpletten van *Nederland*, als iets, hetwelk zij zoo »geheel in hunne magt hadden, van een' togt naar de »*Moerdijk*, het wegnemen der vestingen van *Noord-Bra»band* en van geheel dat gewest, als eene zoogenaamde »militaire wandeling, gelijk de krijgsman spreekt, als een »pleiziertogt." Wij vereeren des Redenaars vaderlandsliefde; maar zou PAULUS het ook *ζῆλον οὐ κατ' ἐπίγνωσιν* genoemd hebben?

Van de Feestredenen, bij de viering van het 25jarig bestaan des Nederlandschen Bijbelgenootschaps, onder welke zich, volgens openbare geruchten, uitmuntende stukken moeten bevinden, kwamen ons nog slechts N°. 4 en 5 ter hand. N°. 4 heeft gebeden en gezangen; N°. 5 alleen de laatste. De Eerw. SIJBRANDI heeft geenen tekst. Na opgegeven te hebben, in welken zin hij het Bijbelgenootschap een verschijnsel onder Gods bestel en bestuur noemt, bijzonder voor onzen tijd, noemt hij *drie* bedroevende teekenen des tijds, tegen welke de Bijbelverspreiding een zegenrijk verschijnsel is. 1°. opwekking van belangstelling in de verminderde prijsstelling op het lezen van den Bijbel; 2°. tegenwerking van de pogingen, om godsdienstige vrijheid uit te dooven; 3°. beteugeling van den geest van woeling en onrust, die de volken bezielt. Gepaste opwekkingen besluiten de Redevoering. Wij lazen ze, gelijk elk uitgegeven stuk van den waardigen Prediker, met ongemeen genoegen, en vonden alleen de (door ons zeer verkorte) opgave der punten, mitsgaders de gebeden, wat lang.

Aardig gekozen is de tekst van den Eerw. VERWIJS, *Exod.* X: 9ᵇ »wij hebben een feest des Heeren." Zijn onderwerp is: het 25jarig bestaan van het Nederlandsch Bijbelgenootschap de waardige stof eener godsdienstige feestviering. Hij wijst daartoe 1°. op het uitnemende dier zaak zelve, als gegrond op de hooge waarde des Bijbels en de algemeene behoefte aan deszelfs verspreiding; 2°. op het pligtmatige der deelneming aan haar, waartoe godsvrucht en menschenliefde ons roepen; 3°. op al het goede, dat

zij, ten loon dier deelneming, reeds voortbragt en verder belooft. Vele geschiedkundige bijzonderheden worden uit het werkje van CHEVALLIER, *de Bijbel en de Bijbelgenootschappen*, onlangs te dezer gelegenheid door het feestvierend Genootschap uitgegeven, medegedeeld, waarmede de Redenaar minder ruim had kunnen zijn, daar dat werkje sedert aan de leden des Genootschaps is verstrekt. Dat velen hunner het ter lezing geven, om anderen tot deelneming aan dit schoone werk te bewegen! Nog wel meerdere Feestredenen te gemoet ziende, besluiten wij ditmaal onze aankondiging. Wij mogten niet uitweiden.

Het einde der oude en het opkomen eener nieuwe wereld. Strooptogten door het gebied der Rationalisten. Door den Abbé TERSON. *Naar het Hoogduitsch. Te Groningen, bij* J. H. Bolt. 1839. *In gr.* 8vo. 340 *bl.* *f* 3-:

Dit boek is, volgens eene aanteekening bl. 287, in *Frankrijk* als Tijdschrift in losse stukken uitgekomen, en van daar het afgebrokene in vorm en inhoud. Het is, volgens de Voorrede van den Vertaler, uit de Hoogduitsche overzetting overgebragt, om daaruit ook de aanhalingen uit Hoogduitsche en Fransche Schrijvers, waarmede deze verrijkt was, over te nemen: of het om deze reden is, dat het op den titel *strooptogten door het gebied der Rationalisten* genoemd wordt, of wel om hierdoor dien titel nog des te vreemder te maken en alzoo de aandacht des te meer te trekken, weet Rec. niet; maar wel, dat men bij het gemis van dezen buit even min zou verloren hebben, als bij de terughouding van geheel dit werk. Indien toch ons Tijdschrift eene rubriek had: *Boeken, die niet behoorden vertaald of gedrukt te worden*, dan zou hij geen oogenblik aarzelen, om dit boek er onder te plaatsen. Bevat het dan volstrekt niets goeds? o ja wel! maar dit is waarlijk niet zoo nieuw of belangrijk, dat men het, als onder eene menigte jammerlijk scheef en eenzijdig voorgestelde dingen

bedolven, behoeft op te zoeken. Wil men voorbeelden van deze laatste, o! zij liggen overal talrijk voor de hand. — »*God* is," volgens bl. 39 en andere plaatsen, »het *over-*»*eenstemmend geheelal*, of het *algemeene leven*, of het »*oneindige bestaan*," synoniem met de *Natuur*, bl. 48, met het *leven*, bl. 58: ziet daar dus het Pantheïsmus! — »*Godsdienst* is de kennis der overeenstemmende wetten, »welke alle wezens en alle persoonlijkheden des algemee-»nen levens onder elkander vereenigen," bl. 36; en, volgens bl. 37, 8, moeten de woorden *God* en *Godsdienst* om des volks wille behouden worden. »Alle bestaande »Godsdiensten vertegenwoordigen niets dan de waarheid »van verledene tijden: — de menschheid heeft geen tempel »meer, waarin men den waren God prijst," enz. (bl. 21, 22.) — De *Christelijke Godsdienst*. »Hare voorbeschikte »zending is voleind, wijl ook zij tot het geheel der dingen »behoort, die in ons tijdvak eindigen: — haar leerstelsel »rust op een valsch grondbeginsel, en hare zedeleer is on-»volkomen." (bl. 7.) Zij is »een Godsdienst der opoffering »door verloochening van het verstand en van alle genietin-»gen der wereld." (bl. 26.) »Nijverheid en handel zijn »volgens het Christelijk begrip bloot werken des Satans." (bl. 134.) — Van CHRISTUS wordt, ja, hier en daar veel goeds gezegd; maar bl. 53, 54 lezen wij: »Zonder »twijfel bereidt zich alles op deze aarde tot de komst van »eenen nieuwen even grooten Messias voor," enz. »hij zal »God meer liefhebben, dan JEZUS CHRISTUS Hem be-»minde, die slechts de geestelijke zijde des levens beminde, »en deszelfs stoffelijke zijde met een' vloek belaadde"; (foei! welk een heiligschendende laster!!) »terwijl de nieuwe »Messias alle schijngestalten des levens met gelijke warm-»te, met dezelfde levendige, dezelfde godsdienstige liefde »zal leeren te beminnen." — »De geest der uitsluiting »en onverdraagzaamheid ligt in het wezen des Christen-»doms," enz. (bl. 144, 5): en deze plaats levert ons het bewijs van wat op vele andere plaatsen van dit boek doorstraalt, dat de Schrijver het zuivere Christendom volstrekt niet kent, maar hetzelve met de scholastieke Theo-

logie niet alleen, maar ook met het Catholicisme, en nog niet eens met het zuiverste en redelijkste, (welks opregte belijders wij achting toedragen) maar met het bigotste en meest Papistische en Jezuitsche verwart, en van daar ook onbepaald laag op de Bedienaars van de Godsdienst valt. — Zoo maakt hij zich ook meermalen aan verdraaijing der heilige Schrift, of aan hatelijke toespeling op dezelve schuldig; b. v. bl. 26: »*Ieder Christen, die voorbedachtelijk een enkel artikel der Evangelische leer verwerpt, »verwerpt de geheele wet.* JEZUS CHRISTUS zeide: »*Wie »niet met mij is, die is tegen mij*": hij heeft het oog op JAC. II: 10 en MARC. IX: 40; maar hoe ongelukkig! op de eerste plaats wordt van geheel iets anders gesproken; op de tweede staat vlak het tegendeel. — Bl. 41: »God be»ware mij het Christelijk Evangelie te willen nabidden; »*Gehoorzaamt der over u gestelde Overheid, ook wanneer »zij slecht is!* Bij God, bij den God der vrijheid der vol»ken, zulk eene taal is goddeloos!" Men vergelijke 1 PETR. II: 18 en ROM. XIII: 1—5, en zie het onderscheid! — Bl. 56: »Ik kom niet, om u het zwaard te »brengen, maar den vrede." Vergelijk MATTH. X: 34! — *De Volken.* »Het stoffelijk welzijn is hunne dringendste »behoefte: — de grootste beschavende kracht bestaat in de »inrigting en de voortbrengselen der nijverheid" (bl. 21.) — Op verscheidene plaatsen wordt van het volk zóó gesproken, alsof dit alleen de armen en de met de handen arbeidende klasse waren; maar is dit dan alleen het volk bij uitstek? zijn er dan onder de andere standen ook geen arbeidende menschen, ook geen lijders? — *Zedelijkheid.* »Alles, »wat gewoonlijk met den naam van zonde, misdaad, on»deugd, ongeregtigheid en wanorde bestempeld wordt, »verdient al deze benamingen slechts in eenen betrekkelij»ken zin." (bl. 84.) »Doet ieder, wat hem behaagt, d. i. »volgt hij zijne roeping," (zijn dit synonieme spreekwijzen?) »dan moet noodwendig het lijden der menschheid en der »enkele personen aanmerkelijk verminderd worden; alsdan »zal de mensch waarlijk vrij zijn." (bl. 165.) — »Weten»schappen, liefde en nijverheid zijn de drievoudige uitdruk-

»king des levens," bl. 157; maar bl. 166 komt de *kunst* in plaats van de *liefde;* en waar blijft dan deze, waar de zedelijkheid? — »De oude zedeleer gaat in hare treurige »gevolgtrekking zoo ver, dat zij getrouwde personen, wier »band zij onverbrekelijk verklaart, wederzijdsche liefde ten »pligt maakt. Kunnen dan een man en eene vrouw, wijl »zij elkander thans beminnen, daarom ook beloven, dat »zij elkander altijd beminnen zullen?" (bl. 283.) — »Ego»ïsmus is niets anders dan zichzelven boven alles te bemin»nen: wie kan of mag dit den menschen verbieden of ten »kwade duiden?" (bl. 174.) — Van een *toekomstig leven* vindt men in dit boek met geen woord gerept; ja bl. 175 schijnt het met eene magtspreuk weggeredeneerd; en althans liever de eigenliefde als drangreden tot het goede aangeprezen, en bl. 217 en volgg. die toekomst ten minste als vrij problematiek gesteld te worden.

Rec. zou nog veel meer staaltjes van zulke fraaijigheden kunnen aanwijzen; maar hij meent genoeg gezegd te hebben, om te doen zien, dat het goede, ofschoon niet nieuwe, 't welk hij niet ontkent hier en daar in dit boek voorhanden te zijn, zoo zeer onder het slechte bedolven, het bezadigde en het overdrevene, het ware en het valsche, het wezenlijke en het hersenschimmige zoo onder elkander vermengd en verward is, dat het de moeite niet zou beloonen, er zich tot schifting en scheiding langer mede op te houden: en wat de man eindelijk dan nog met zijn einde der oude en opkomen eener nieuwe wereld bedoelt, en van waar, van wien, op welke gronden en door welke middelen hij dit verwacht, dit is door al zijn geschrijf ons niet gebleken. Hoe dit produkt, tegen welks gedreigde voortzetting wij, in naam des Christendoms en des gezonden verstands, ernstig protesteren, in ons verlicht en godsdienstig Vaderland eenen Vertaler en Drukker vond, kunnen wij ter naauwernood begrijpen.

Beschouwing over eene waargenomene Ruggemerg-verbeening, door J. D. OPPENHEIM, *M. D. Met eene*

Plaat. *Te Rotterdam*, *bij* H. A. Kramers. 1839. *In gr. 4to.* IV. 88 *bl.* *f* 1-50.

De Heer OPPENHEIM laat zijne hoogst merkwaardige waarneming, tot dus verre eenig in hare soort te noemen, indien zij geheel naauwkeurig gedaan is, door eene voorrede voorafgaan, door hem noodig geacht, om oorsprong en doel aan te wijzen. Eene werkelijke *verbeening* van het ruggemerg, zelfs al ware zij in zoo verre schijnbaar, dat zij slechts van de omkleedselen des ruggemergs uitging, was der aandacht overwaardig, en eene belangrijke bijdrage tot de ziektekundige ontleedkunde. Maar laat de Schrijver zelf ons met het doel dezer voorrede bekend maken.

De belangrijkheid van den anatomisch-pathologischen *vond* deed hem over de zwarigheden heenstappen, die hem, bij de bijzondere uitgave van dit stukje in ons land (?), voor den geest kwamen. De *vond* zoude toch eene aanwinst zijn voor de nog duistere pathologische anatomie van werkelijke (?) zenuwzelfstandigheid, in spijt der tegenwoordig *dagende gulden eeuw van Geneeskundige Positiviteit*, ondanks de anders door den Schrijver geroemde *reusachtige* vorderingen der anatomische pathologie; op welke *reusachtige vorderingen* over het algemeen nog al een en ander valt af te dingen.

Welke dan ook de aard van de ziekelijke ontaarding moge geweest zijn, men moet het bejammeren, dat dit geschrift niet in een' beteren stijl is opgesteld, en vooral, dat het niet in betere handen ter correctie is gekomen. De Schrijver had deze waarneming daarom toch niet *in den stroom der vergetelheid behoeven te laten verzinken*, noch *eenen roof aan de wetenschap begaan*, indien ook een ander voor meerdere zuiverheid in taal en stijl gezorgd had. Hij moge zulke aanmerkingen *kleingeestige bedillingen* (bl. IV) achten, strenge orde en vooral behoorlijk gemotiveerde mededeeling van zaken mag men vorderen, en zou hem daarvoor, des noods, de *Germanismen* wel hebben kwijtgescholden. Maar genoeg over de voorrede; laat ons de waar-

neming zelve kortelijk nagaan: men heeft nu van den Schrijver zelv' gehoord, wat men verwachten mag.

Na weinige woorden ter inleiding van het ziekte geval, geeft de Schrijver een kort verslag van den loop der ziekte, hier onmisbaar. Verre van *kleingeestige bedillingen*, moeten wij hem toch vragen, hoe op bl. 5. *Ol. Iecin. Asell.* en *Creosot* als in éénen adem kunnen genoemd worden; er had toch iets omtrent de aanwijzing van twee zulke uiteenloopende middelen behooren gezegd te worden. — Zou de tamelijk uitgebreide verzwering, van welke bl. 3 gesproken wordt, die bijna een half jaar aan den linkerarm aanhield en *wat spoedig genezen was* (*werd*), volstrekt in geene aanmerking onder de ziekteöorzaken komen? — Wat zouden hongerkuur en Electriciteit gedaan hebben tegen een gebrek, door den Schrijver zelv', en te regt, als organisch beschouwd, indien ook de betrekkingen de aanwending dezer kuren gewild hadden?

Wat nu de lijkopening betreft, en het *onderzoek der quintessence van het belangrolle anatomisch-pathologische resultaat*, men leze bl. 10, en, wie dan ook meenen moge den Schrijver wel te verstaan, wij voor ons moeten belijden, daartoe niet in staat te zijn. — Wij begrijpen ook niet, hoe men de *pars cervicalis* (halsgedeelte van het ruggemerg) voelen kon, wier kanaal niet opengelegd was?

Het valt moeijelijk, met den Schrijver over zijne bevinding te twisten; maar, in verband met zijn verhaal en met het oordeel van den Hoogl. SCHRÖDER VAN DER KOLK, zoude op hem wel toepasselijk zijn hetgeen hij omtrent de opgave van VOIGTEL aanmerkt: »De aandoening des ze»nuwweefsels en der *neurylemen* is echter te weinig streng »gescheiden, dan dat wij veel gewigt aan die opgaven kun»nen hechten." (bl. 23.)

Wij twijfelen geen oogenblik aan de waarheidsliefde van den waarnemer; maar hij zou de eerste niet wezen, die zich ter goeder trouwe toch vergist had. De meeste aanhalingen, zoo niet alle, door den Schrijver verzameld, waarmede hij zijnen door hem zoo genoemden *anatomisch-pathologischen vond* gezag tracht bij te zetten, wijzen naar

afgezette tuberkelstof, of bedoelen kraakbeen- of beenachtige schilfers, welke op, in of onder de *arachnoidea* (het spinnewebsvlies) niet zoo zeldzaam zijn.

Tafereelen van gemengden inhoud, uit het Oosten en Zuiden, ontworpen en verzameld in Pruissen, Rusland, Turkije, Griekenland, op de Iönische Eilanden en in Italië, door F. TIETZ. *II Stukken. Naar het Hoogduitsch. Te Dordrecht, bij* van Houtrijve en Bredius. 1839. *In gr. 8vo.* 411 *bl.* *f* 3-90.

Onder de voortbrengselen van buitenlandsche letterkunde, welker uitgave in onze taal eenen vrij belangrijken invloed heeft op den smaak en de denkwijze van het grootste gedeelte van onze landgenooten, in zoo ver zij zich met lektuur bezig houden, kunnen voorzeker goed geschrevene reisverhalen gerangschikt worden. De beschrijving van de zeden en gewoonten der menschen, van de natuurlijke gesteldheid en kunstgewrochten der verschillende landen, ja zelfs het verhaal van reisavonturen, is, voor zoo veel het waarheid behelst, altijd rijker in nuttig onderrigt tot bevordering van menschen- en wereldkennis, dan de tafereelen der romantische verdichting, door welk eene meesterlijke hand ook geschilderd. Wij worden van zelve geleid tot deze vergelijking van romans en reisbeschrijvingen, dewijl datgeen, wat als lektuur van smaak in onze taal overgezet wordt, veelal tot ééne van deze twee soorten van letterkundige voortbrengsels behoort. Wanneer wij opmerken, hoe veel de vertaalde werken van eerstgenoemden aard er toe bijdragen, om onze tijdgenooten met hunne verbeelding in eene denkbeeldige wereld te doen verkeeren, en daardoor ongeschikt voor en ontevreden met het wezenlijk bestaande te maken, dan verblijden wij er ons over, zoo dikwijls wij onder het van vreemden bodem overgebragte iets aantreffen, hetwelk genoegzaam aangenaam onderhoud verschaft, zonder de kwaal der overprikkelde verbeelding te verergeren. Menig lezer, die zich aanvanke-

lijk heeft laten wegslepen door den stroom den gestadig aangevoerde romans, bepaalt zich, wanneer zijn geest afgemat is door het verdichte en avontuurlijke, wanneer aan hem, als ervaren romanlezer, geen verdicht verhaal eenen afloop, eene ontknooping meer kan voorstellen, die hem verrast, eindelijk tot hetgeen hij vooronderstellen mag wezenlijk te bestaan, en nogtans, door het verschil met hetgeen zijn dagelijksch leven hem aanbiedt, voor hem den prikkel der nieuwheid heeft. Jammer slechts, dat zelfs het beste, waarop deze aanmerkingen van toepassing zijn, somtijds in andere opzigten minder aanbevelingwaardig is! Wat het werk betreft, welks titel aan het hoofd van dit verslag staat, in vele opzigten geeft de reiziger blijken van smaak en zoodanigen rijkdom van kundigheden, die hem geschikt maken, om datgeen, wat hij gezien en ondervonden heeft, goed te beschrijven; terwijl hij tevens de gave bezit, om door eenen aangenamen toon den leeslust gaande te houden. En evenwel zouden wij voor ons zwarigheid gemaakt hebben, om het werk, zoo als het is, onzen landgenooten aan te bieden. Moge nu ook de aanmerking, die wij zullen maken, sommigen juist begeerig doen worden naar deze Tafereelen; mogen wij, naar het oordeel van velen, te ouderwetsch zijn in onze wijze van zien, wij willen daarom ons oordeel niet terughouden. De Schrijver legt namelijk een jammerlijk gebrek aan beginselen aan den dag, in het beoordeelen der verloochening van het Christendom door renegaten in *Konstantinopel*, en in de vermelding van zijne galante avonturen. Waarheidsliefde kan eenen achtingwaardigen Schrijver bewegen, om ook zijne afdwalingen bekend te maken; maar hoe moeten wij over den man oordeelen, die niet alleen zijnen overspeligen omgang met eene ligtzinnige vrouw met blijkbaar welgevallen uitvoerig verhaalt, maar zoo geheel ongevoelig is voor het laakbare van zijn gedrag, dat hij na het voleindigen van zijne reis, nu hij zich nedergezet heeft om dezelve te beschrijven, nog durft juichen: — »Dat is een genot! en zulk een genot was »het mijne. En als tegenwoordig in het kille Noordensom»bere luimen mijn voorhoofd rimpelen, dan zweef ik op de

»vleugelen der herinnering in dien tijd terug, en te mid»den van storm en onweder bloeit weder eene nieuwe lente »voor mij —"? Was de gedachte aan eenen achtingwaardigen vader of vriend, aan eene zedige moeder, zuster of deugdzame geliefde, onder welker oog zijn geschrijf zou komen, niet in staat, hem te wederhouden? Vreesde hij niemands verontwaardiging en bestraffend oog? Dan beklagen wij den man, die, bij zoo veel geestbeschaving, geen hooger genot kent, dan dat, hetwelk hem voor meer edele betrekkingen ongeschikt maakt.

MAXIMILIAAN JOSEPH, *Koning van Beijeren, in zijn leven en daden geschetst door* J. M. SÖLTL, *Hoogleeraar te Munchen. Uit het Hoogduitsch. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In gr. 8vo.* 254 *bl.* *f* 2-40.

MAXIMILIAAN JOSEPH was een edel Vorst, die gedurende de lange jaren zijner regering niets anders dan het geluk zijner onderdanen bedoelde. Bij zijne geboorte (hij was de jongste zoon van eenen jongeren broeder van CHRISTIAAN IV, Hertog van *Birkenfeld* en *Tweebruggen*) vermoedde niemand, dat hij bestemd was, om eenmaal eenen koninklijken troon te beklimmen. Hij werd geoefend in de school des tegenspoeds, en had met gebrek te worstelen, voor dat hij tot de regering van *Beijeren* werd geroepen. Toen hij eenmaal de opvolger van den Keurvorst van *Beijeren*, KARREL THEODOOR, geworden was, opende zich wel een roemrijk verschiet voor hem; maar vele en velerlei bezwaren wachtten hem ook. Groote misbruiken waren ingeslopen; *Beijeren* was in de schatting van het overige *Duitschland* diep gezonken, en er moest eene geheele hervorming plaats hebben in staatsregeling, in vervulling van posten en ambten, in regterlijke bedieningen enz., indien het geluk des volks zou worden verzekerd, en de *Beijerschen* tot eenen hoogeren trap van beschaving en ontwikkeling zouden worden gebragt. Iedere dergelijke poging gaat na-

tuurlijk met moeijelijkheden gepaard. Van den eenen kant heeft men te strijden met vooroordeelen, van den anderen met de baatzucht van bevoorregte standen. Daarenboven leefde MAXIMILIAAN JOSEPH in eenen tijd van beweging en beroering; NAPOLEON's overheersching strekte zich over geheel *Duitschland* uit, en het was eene zware taak, om zulk eenen middelweg te kiezen, dat van de eene zijde de magt van den *Franschen* dwingeland genoegzaam gehuldigd werd, en van de andere zijde onafhankelijkheid, volksbestaan, welvaart en geluk zoo veel mogelijk werden bewaard.

Wat MAXIMILIAAN JOSEPH gedaan heeft; om dit doel te bereiken; hoe hij welmeenend daaraan heeft gearbeid, zich door geene moeijelijkheden, tegenstand en tegenwerking liet afschrikken; hoe hij zich de liefde van zijne onderdanen heeft verworven, en hoe vele nuttige inrigtingen hij tot stand heeft gebragt, vindt men in het werk van den Hoogleeraar SÖLTL uitvoerig beschreven. Het is eene billijke hulde der dankbaarheid, door eenen *Beijer* aan de nagedachtenis van den edelen Vorst toegebragt.

Rec. beveelt dan ook van ganscher harte de lezing van dit welgeschreven boek aan. Hij moet intusschen erkennen, dat het door den Vertaler veel had kunnen en moeten worden bekort. Van vele verordeningen, die hier in haar geheel worden medegedeeld, ware het voldoende geweest, indien de hoofdstrekking en de voornaamste punten waren opgegeven. Veel is er in, wat enkel den *Beijer* belang inboezemt. Volkomene onpartijdigheid zal men hier ook vergeefs zoeken, en de meesten zullen wel met SÖLTL verschillen in de beoordeeling van het gedrag der *Tyrolers*, bij hunnen bekenden opstand tegen *Beijeren* en *Frankrijk*, ten voordeele van *Oostenrijk*.

MAXIMILIAAN JOSEPH, als Vorst edel en groot, was ook als mensch beminnelijk, en vele trekken van die beminnelijkheid worden ons in dit boek medegedeeld. Alles kenmerkt hem als een man van gezond verstand, van vrijzinnige denkbeelden, edele beginselen en opregte gods-

vrucht en deugd. Met regt heeft het dankbare volk hem een gedenkteeken opgerigt.

Op de vertaling heeft Rec., behalve het boven gezegde, nog aan te merken, dat hier en daar nog al *Germanismen* zijn overgebleven, b. v. *vormelijk* voor *in behoorlijken vorm* of *met de daad*, *plaatsbekleeders* voor *vertegenwoordigers*, *ingeborenen* voor *inlanders*, *in den staat gegoedden* voor *grondbezitters* enz. Zal men dan nooit bij ons prijs leeren stellen op zuiverheid van taal, en vertalingen wraken, waarin zulke grove fouten worden gevonden?

Op den titel vindt men eene goed gesteendrukte afbeelding van den Koning en de Koningin, waarop men alleen zou kunnen aanmerken, dat het plaatje wel iets stijfs heeft.

De Belgische Omwenteling. 1828—1839. *Persoonlijke Herinneringen, met bevestigende Bijlagen; door* DE POTTER. *Isten Deels 1ste Stuk. Naar het Fransch. Te Dordrecht, bij* H. Lagerwey. 1839. *In gr. 8vo. XII en 140 bl. f* 1-50.

Dit werkje zal wel de algemeene nieuwsgierigheid gaande maken, en de vertaling er van is eene onderneming, die op voordeeligen uitslag kan rekenen. Of wie zou niet willen weten, wat DE POTTER zelf van eene Omwenteling zegt, waarvan hij een der hoofdbewerkers was; hoe hij spreekt over zijne medestanders, die hem verlaten en verraden hebben, en wat hij denkt van het tegenwoordig en toekomstig lot van *België?* Dit alles schijnt ons voor den menschkundigen opmerker belangrijk, en wij deelden daarom onzen Lezeren, reeds vóór de uitgave dezer vertaling, het een en ander uit deze *Herinneringen* in ons *Mengelwerk* mede, hetwelk ons thans ontslaat van herhaalde inhoudsopgave. Maar, wat hebben wij nu, na de lezing van dit eerste Stuk van het eerste Deel zijns werks van DE POTTER te denken? — Als hoofd eener Omwenteling en als zelfdenker, zoo wij hem te voren reeds niet gekend hadden, zou hij ons verbazend uit de hand zijn gevallen.

In het algemeen was hij ter goeder trouw. Hij was Republikein, en een Gemeenebest was dus het doel van zijn streven. Dat hij zelf gaarne in dat Gemeenebest een man van invloed, welligt de President wilde worden, moge hij ontkennen; er komt zoo nu en dan iets voor, waaruit het blijkt, dat de man voor zekere onderscheiding gansch niet onverschillig was, en wij duiden hem dit geenszins ten kwade. Het is natuurlijk, dat iemand *wanende* zijnen landgenooten staatkundige vrijheid en onafhankelijkheid te schenken, en vooral, wanneer hij voor de zaak, welke hij voorstaat, zoo veel onaangenaamheden ondergaan heeft, bij derzelver eindelijke zegepraal eenige hulde voor zichzelven verlangt. Maar hoe bekrompen waren zijne denkbeelden vóór het tot stand brengen der zoogenaamde *Unie!* Hoe verward en verkeerd waren zij naderhand! Hoe dwaas zijn sommige zijner beweringen! Hoe onnoozel liet hij zich door zijne medestanders verschalken! Aanvankelijk stelde hij het liberalismus in het bestrijden der Katholijke partij, en zocht de vrijheid te bevorderen door onderdrukking van andersdenkenden. Hij wilde, naar eigene bekentenis, vrijheid voor de liberalen, maar zijdelingsche vervolging of achteruitzetting der regtzinnige Roomschen (zie Hoofdstuk 2). Derhalve was hij *toen* geen echt liberaal. Naderhand was hij het even min: want hij verwaarloosde de maatregelen van voorzigtigheid tegen de heerschzucht van zoodanigen uit de Priesterpartij, die slechts uit geveinsdheid, en zoolang dit met hunne oogmerken strookte, de vrijheid voorstonden. Hij beweerde nu, (Hoofdstuk 3) dat zelfs het *karakter* van Jezuit geene schuld daarstelde, en zocht zich ook met hen te verbroederen. Onvergeeflijk! Zeker is Jezuit noch ultramontaan strafbaar volgens de wet, zoo lang er geen bewijs van overtreding bestaat; maar men kan zich alleen met zoodanige andersdenkenden tot zeker gemeenschappelijk doel vereenigen, van welker opregtheid men zeker is, en van welke men weet, dat hetgeen zij schijnbaar voorstaan niet geheel tegen hunne oogmerken is aangekant. Zoo zouden zich de Oranjegezinde en de Gemeenebestgezinde partij zeer wel tegen Ministeriëlen en Jezuiten,

als tegen twee uitersten, hebben kunnen vereenigen. De Oranjegezinden in de overtuiging, dat b. v. verantwoordelijkheid der Ministers en regtstreeksche verkiezingen zeer wel met het behoud der Dynastie konden gepaard gaan, en men deze behield door zoodanige inwilliging aan de Republikeinen, waarbij de laatsten vrede konden hebben met het Koningschap, daar toch in den tegenwoordigen toestand van *Europa* een Gemeenebest niet wel zou kunnen blijven bestaan; en de Republikein zich vergenoegen moet met eenen Regeringsvorm, die zijn ideaal, zonder het te verwezenlijken, achter nabijkomt; en de Republikeinen juist om dezelfde redenen, verkrijgende zij dan al wat bereikbaar was. Voorts zouden beide die partijen, gelijk door wederzijdsche inwilliging tegen de Ministeriëlen, maar geenszins tegen het Koningschap zich verbindende, dus ook, zonder daartoe elkander iets te moeten inwilligen, maar van ganscher harte, zich hebben kunnen vereenigen tegen de Priesterpartij, en de sluiting van het Concordaat hebben kunnen verhinderen. Zulk een verbond zou welligt heilzaam voor het Rijk zijn geweest. Maar dat petitionneren eener domme menigte, op aanhitsing der priesters, dat schreeuwen over een aantal grieven, waarvan de meesten volstrekt hersenschimmig waren, die verbroedering met de Apostolische partij, moest wel in een land zoo dweepziek als *België* over het algemeen, tot dergelijk eene uitkomst geleiden. Hoe kon een *verstandig* man al verder vertrouwen stellen niet alleen in Jezuïten, tot bevordering NB. van het Liberalisme, maar ook in de braafheid van eenen TIELEMANS! Het hoofd eener Omwenteling moet toch waarlijk zoo onnoozel niet zijn, dat hij eindelijk, gelijk DE POTTER, van zichzelven belijdt, de dupe wordt der intriganten. En wat wil toch dat raaskallen over het smoren der Omwenteling in *bloed?* Indien men iets aan het Nederlandsch Bestuur verwijten kan, dan bepaalt zich dat, vooreerst, tot zoodanige algemeene misslagen en verkeerdheden, waaraan elke mogelijke Regering zich onwillekeurig nu en dan schuldig maakt, en waarvan men zeggen kan: zoo *dit* reden geeft tot eene Omwenteling, dan moet de Omwenteling nimmer ophouden;

want zoo lang menschen regeren, kunnen en zullen zij dwalen. Ten tweede is welligt de Regering, in haren ijver voor de verlichting, te ver gegaan onder een volk als de *Belgen*. Ten derde heeft zij te zwakke maatregelen tegen de Omwenteling genomen, om haar voor te komen of in hare geboorte te smoren. Een weinig minder vrees voor bloedstorten zou in den aanvang eenige fielten (waaronder wij geenszins DE POTTER medetellen) hebben doen sneven, maar in de gevolgen het leven van duizende *Nederlanders* en *Belgen* hebben gespaard, ja, ten koste der *verbanning* van DE POTTER, TIELEMANS, BARTELS, DE NEVE, misschien ook van GENDEBIEN, VAN DE WEIJER, STASSART, DE CELLES, RODENBACH en soortgelijken, geheel den staat hebben behouden, en het *ware* Liberalisme hebben doen zegevieren. Immers dan eerst, wanneer geene Jezuiten tot bondgenooten genomen wierden, zouden ook de Noord-Nederlandsche vrijzinnigen zich met de Zuidelijken hebben kunnen vereenigen. Het te veel afdoen bij wege van Koninklijk Besluit en den geest der Aristocratie zou men dan, zoo wel als de heerschzucht der Priesterpartij, hebben gefnuikt. Maar nu eenmaal die rampzalige *Unie* was gesloten, moest wel al, wat een Nederlandsch hart had, zich van de *Belgen* losrukken. DE POTTER was zeker nog wel een der besten onder de Belgische revolutiemakers; en toch, schoon hij, vergeleken met hen, die door de omwenteling groot zijn geworden, een beter lot had ververdiend, ondervindt hij niets meer dan de natuurlijke en regtmatige gevolgen zijner dwaasheid.

Dissertatio juridica, de eo quod justum est circa spiritus familiares feminarum, hoc est, Pulices, quaestionibus theoretico-practicis rarioribus adornata etc. scripsit GOETHAUS. Lugd. Batav. apud *J. H. Gebhard et Soc.* 1839. 8vo. maj. 44 pag. *f* :-60.

Gedachten over Ironie, Komedie en Satyre. Door P. J. COSTERUS. *Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1839. *In kl.* 8*vo.* 188 *bl.* *f.* 1-30.

»Toen de als dichter zoo vermaard geworden GÖTHE »nog te *Leipzig*, te *Straatsburg* en te *Wetzlar* achtervol»gens vertoefde, schreef hij een aantal regtsgeleerde ver»handelingen, van welke hij echter niet *ééne* met zijnen »naam in het licht heeft gegeven." »Daaronder behoorde »ook deze" (uit spotzucht opgestelde) »Dissertatie *over de »regten der Vlooijen*, waarschijnlijk door hem vervaardigd, »toen hij te *Straatsburg* zich ophield." Alzoo staat het aangeteekend in het Duitsche voorberigt voor de in *Duitschland* kort geleden verschenen uitgaaf van het hier, met eene Latijnsche voorrede, waar dat vertaald in is overgenomen, nagedrukte werkje, hetwelk echter nooit den beroemden GÖTHE tot opsteller heeft gehad, maar in de zeventiende eeuw door den een' of anderen snaak is vervaardigd, (zie Prof. DEN TEX, in den *Letterbode* 13 Dec. 1839. N°. 54) en thans, wat omgewerkt, op GÖTHE's naam op nieuw is uitgegeven. Het is eene soort van parodie op alle mogelijke Dissertatiën. De Schrijver, wie hij dan ook zijn moge, volgt geheel den gang van een geleerd onderzoek. Onder aan de bladzijden vindt men aanhaling van menigvuldige auteuren en talrijke plaatsen uit het *Corpus Juris*, alle met oordeel, schijnbaren ernst, en (indien men op de nietigheid van het onderwerp geen acht geeft) zóó bijgebragt, dat het besluit, er uit getrokken wordende, rigtig is, b. v. pag. 8. § 8. *Num dominus adquirat pulices servae? De jure usufructuarii*, welke paragraaf luidt als volgt: »Ser»vam seu ancillam omnia adquirere domino, ex jure tam »notum est, ut soli lumen foenerarer, si allegationes juris »adderem. Quaeritur ergo: *an et pulices adquirat?* Quod »adfirmamus, sive sit pulex *adventitius* 2), sive ex ipsa »ancilla natus, quem pulicem *vernam* adpellare possumus; »et hic, velut partus ancillae, domini erit 3). Facit huc, »quod animalia a servo adquisita domini statim fiant, et »quoad dominium et quoad possessionem 5). Praeterea »omne, quod in meo solo nascitur, meum est 5). — Quod »si quis usumfructum ancillae habeat, ejus non erunt puli»ces; nec *adventitii*, quum ancilla eos non ex re usufruc»tuarii operisve suis adquisiverit, sed velut donatos habeat 6),

»nec vernae; partum enim ancillae in fructu non esse, adjecta ratione solida, docet Justinianus 7).

»2) § 3. I. Per quas personas nob. adquir. 3) § 4. »I. de jur. pers. 4) § 3. I. eod. 5) § 32. I. de Rer. »divis. 6) § 4. I. eod. 7) § 37. I. eod. L. 27. Dig. »de Hered. petit."

Dit boeksken is dus eene letterkundige aardigheid, en de uitgaaf op naam van GÖTHE eene spotternij met den lezer. Taal en stijl schijnen ons in het algemeen vrij zuiver, schoon die *spiritus familiares* ons niet bevallen kunnen; zoo min wat de Latiniteit, als wat het denkbeeld en de diertjes zelve betreft.

»Ego vero omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari." Deze woorden van CICERO strekken tot motto van des Heeren COSTERUS verhandeling of gedachten *over Ironie, Komedie en Satyre*. Inderdaad, hoe gelukkig er ook over verschillende soorten van het geestige en luimige in gesproken wordt, men meesmuilt slechts zelden bij de lezing. Dit kan ook niet anders, daar er in goeden ernst betoogd wordt, wat de vereischten zijn van Ironie, Komedie en Satyre.

Zeer juist is de uiteenzetting van hetgeen men door *Ironie* verstaan moet, als het opzettelijk zeggen van het tegenovergestelde van hetgene men bedoelt, doch geenszins om eenen anderen daardoor te misleiden, maar zóó, dat iedereen beseft, dat men het tegendeel meent van hetgeen men zegt, en dat het contrast tusschen de gebezigde woorden en de waarheid der zaak den lachlust des hoorders opwekt; b. v. Men wijst op eenig broddelwerk, en zegt tot eenen deskundige: »hoe hebben menschenhanden iets zoo schoons kunnen maken!"

De *Ironie* wordt door COSTERUS beschouwd als inzonderheid geschikt voor vorm van onderwijs aan jonge lieden. Nu en dan kan dit waarheid zijn; echter schijnt het ons wat gekunsteld, de *Ironie* steeds te nemen als bijzonder dienstig, om de jeugd tot het goede te leiden; de *Komedie*, daarentegen, als middel, om volwassenen van dwaasheden

en kleine gebreken te genezen. Overigens wordt er over de *Komedie* zeer veel gezegd, dat behartiging waardig is.

Minder voldoet ons de Schrijver over de *Satyre*. Hij wil haar vooral doen strekken, om het hart van den schuldigen (niet aan kleine gebreken, maar aan eigenlijke zonden) te verbrijzelen tot vernietiging toe; zoo als NATHAN het hart van DAVID verbrijzelde, toen hij zeide: „gij zijt die man." (zie bl. 180). Naar ons inzien moet de *Satyre*, zoo wel als de *Komedie*, zich bepalen tot hekeling van het belagchelijke, en is het eigenlijk misdadige geen voorwerp van onze scherts. Het is waar, in regten strafbare daden wenscht ook de Schrijver niet door den Hekeldichter aangerand te zien; maar hij blijft er toch bij, (bl. 181) dat *ondeugden*, of aan de menschen in 't algemeen, of aan bijzondere standen eigen, en voor eene wereldlijke regtbank niet strafbaar, de stof der *Satyre* uitmaken. Dit nu willen wij gaarne laten gelden van zoodanige ondeugden, of liever verkeerdheden, welke iets belagchelijks hebben, gelijk ambtsbejag b. v.; maar zoodra die verkeerdheden ware ondeugden worden, gesteld bij ambtsbejag door bijkomende omkooping van ambtenaren, of belastering van mededingers; dan kan men zulke laagheden niet meer van den kant der bespottelijkheid kenschetsen. Wat geene stof meer voor de *Komedie* oplevert, schijnt ons ook geen onderwerp voor den Hekeldichter te zijn. Noch HORATIUS, noch JUVENALIS, noch PERSIUS biedt den Schrijver een voldoend model voor den waren Hekeldichter aan. Het zij zoo. Maar de Autour schijnt toch het meest tot JUVENALIS over te hellen, en wel *zóó*, dat hij het hevige, het ernstige, het tragische in hem verkiest. *Est autem Horatiana Satyra comica, Juvenalis invectiva sive tragica, Persiique mixta*, zegt BAXTER. Laat nu zeker oud Uitlegger van HORATIUS gelijk hebben, als hij schrijft: *Denique nisi Juvenalis scripsisset, isto* (Horatio nempe) *nemo esset melior;* wij kunnen die meerderheid van JUVENALIS als Hekeldichter niet zoo onbepaald erkennen, en de *Satyre*, gelijk de Heer COSTERUS haar wil, schijnt ons te ver in het gebied der zedekunde te treden, voor eene, onzes inziens, al-

tijd comische of naar het comische zweemende dichtsoort. Bij al het voortreffelijke van dit werkje straalt er een streven naar rhetorische schoonheden, en iets gekunstelds in de afperking, voor wie de *Ironie*, voor wie de *Komedie*, voor wie de *Satyre* geschikt zij, gedurig in door. Dit is zoo naar *ons* gevoel, wij willen er niet over twisten, en laten ieder de vrijheid, er anders over te oordeelen.

Gesprek van J. W. BLINK STERK *met de Recensenten van zijn stukje: over den Schrik en het Medelijden in het Grieksche Treurspel. Te Gorinchem, bij* W. Stokhuyzen. 1839. *In gr. 8vo. 65 bl. f* :-90.

In N°. 1 van dit Tijdschrift voor 1839 is eene beoordeeling geplaatst van het werkje van den Heer BLINK STERK, over den Schrik en het Medelijden in het Grieksche Treurspel. Eveneens was eene recensie door den Hoogleeraar GEEL gesteld, en verschenen in *de Gids*. Buitendien heeft Prof. VAN LIMBURG BROUWER een boekskên er over in het licht gegeven, hetwelk in No. X dezer *Letteroefeningen* voor gezegde jaar is aangekondigd. Eindelijk heeft de Heer BLINK STERK zelf het onderhavige werkje geschreven, waarover wij thans zullen handelen.

Het is een gesprek, hetwelk hij onderstelt te houden met den door hem zoo genoemden PHILOCAENUS (den Recensent in deze *Letteroef.*) en met DIOPHANES, gelijk hij den Hoogleeraar VAN LIMBURG BROUWER aanduidt. Het gesprek is regt levendig en geestig gesteld. De woorden, aan PHILOCAENUS en DIOPHANES in den mond gelegd, zijn uit hunne eigene opstellen gekozen; die van DIOPHANES, uit zijne Proeve en verdere geschriften; die van PHILOCAENUS, uit de bedoelde recensie. Mannelijk verdedigt BLINK STERK de deugdelijkheid der door hem gekozene kunstbenaming van *schrik* voor φόβος, in tegenstelling met *vrees*, gelijk de Hoogleeraar LIMBURG BROUWER wil. Over dat punt zal wel zeer lang voor en tegen kunnen worden geschreven. Mogelijk zou men best doen, beide kunsttermen af te schaffen, en voortaan zoo min van *schrik* (als zijnde eene te ras voorbijgaande aandoening) als van *vrees*, hetwelk de meening ook niet goed uitdrukt, te spreken, maar liever *ontzetting* en *medelijden* als de zielge-

voelens voor te dragen, die door de Tragedie worden opgewekt. Het is immers niet een plotseling ontstaande en even spoedig verdwijnende schrik, even als bij een onverwacht gevallen donderslag? maar veeleer een ontzagwekkend, het hart vermeesterend, en door geheel het Treurspel heen, nu meer dan minder, de ziel beheerschend gevoel van huivering en angstige verwachting, hetwelk zijne onaangenaamheid verliest door het verheven schoone van stijl en voordragt, ja, zamensmeltende met de zachtere aandoening des medelijdens, in den aanschouwer de bron wordt van dat tragisch genot, dat zich beter ondervinden dan afmalen laat.

Voor het overige verwijst Referent naar zijne beoordeeling van Prof. VAN LIMBURG BROUWER's *Proeve* in N°. X van dit Tijdschrift voor 1839, vooral ook met betrekking tot het karakter van CREON, en meent, dat de φόβος, of ontzetting, een gemengd gevoel is, zoo van afschrik en vrees ten opzigte der in het stuk handelende personen, als ook voor den toeschouwer zelven, die in treffende voorbeelden ziet, wat er van hemzelven, bij den drang van omstandigheden, worden zou.

Oordeelkundige en smaakvolle geleerden, gelijk de Heeren Professoren GEEL en VAN LIMBURG BROUWER, en gelijk de Heer ELINK STERK, zullen ons vaderland en de letteren steeds tot sieraad zijn; doch laat hen nimmer vergeten, dat de vraag: wat was de bedoeling van ARISTOTELES b. v.? slechts een uitlegkundig, geen critisch antwoord vordert; en dat op de vraag: wat is schoon, wat is verheven, wat is vereischte in eenige dichtsoort? nooit een beslissend antwoord kan gegeven worden door het bewijs, dat A of B het alzoo begrepen heeft. Met uitzondering van het geschiedkundige, moet al wat waar is zichzelve bewijzen, zonder ruggesteun van eenig het minste oud of hedendaagsch gezag.

Levens- en Karakterschets van NICOLAAS GOTFRIED VAN KAMPEN, *door* SAMUEL MULLER. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn, *en te Leiden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1840. *In gr. 8vo.* 123 *bl. f* 2-20.

N. G. VAN KAMPEN *geschetst als Mensch en Geleerde. Te Leiden, bij* P. Engels. 1839. *In gr. 8vo.* 42 *bl. f* : - 55.

Het is inderdaad een even belangrijk als zeldzaam verschijnsel, wanneer iemand zonder geletterde opvoeding zich tot eene der eerste plaatsen in het rijk der letteren weet te verheffen; wanneer iemand, die volkomen *zichzelven* gevormd heeft, een van de verdienstelijkste Schrijvers wordt van zijn land en zijnen tijd. Zulk een man was VAN KAMPEN, die van boekverkoopersleerling door eigene vlijt en oefening tot Hoogleeraar der Nederlandsche Letteren opklom. Onder de Geleerden van *Nederland*, zegt Prof. MULLER, zijn er weinige geweest, die met zooveel eenvoudigheid van inborst en zeden zooveel kennis van den loop der wereldgebeurtenissen hebben weten te vereenigen, en zooveel schranderheid in het beoordeelen van dezelve; die, bij zoo groote ongeschiktheid voor het bedrijvige leven, als Schrijvers zooveel kracht en stoutheid hebben aan den dag gelegd in het verdedigen van waarheid, vrijheid en regt, en, zonder het opzettelijk te willen, zooveel hebben bijgedragen ter handhaving van de dierbaarste belangen der menschheid; weinigen, die door eene bijna voorbeeldelooze arbeidzaamheid zich eenen zoo uitgebreiden werkkring hebben geopend, en door inspanning van eigene krachten eene zoo eervolle hoogte onder hunne landgenooten hebben bereikt. Er was geen Schrijver van onze dagen, die het gebied der wetenschappen voor een ieder meer toegankelijk wist te maken, zonder tot oppervlakkigheid te vervallen; geen, die onder alle standen en in alle leeftijden meer lezers telde, en zijne talenten aan meer verschillende, altoos edele onderwerpen toewijdde; geen, die bij zijne groote werkzaamheid, als door een zedelijk instinct zijne pen meer zuiver hield van al wat onedel is, ja die in zijn' besten tijd een Lievelingschrijver van onze natie heeten mogt.

De welverdiende eerzuil, hem onder den nederigen titel van *Levens- en Karakterschets* gesticht door den Hoogleeraar MULLER, daartoe bevoegd door »bijna veertigjarige bekend»heid en langdurige vriendschap met VAN KAMPEN, tijdens »zijne inwoning te *Amsterdam* door een nagenoeg dagelijksch »verkeer gevoed en versterkt," — deze eerzuil getuigt evenzeer van de edelste gaven van geest en hart bij den stichter, als zij een getrouw afbeeldsel is van den waardigen overledene, hem met meesterlijk penseel allerkeurigst afteekenende, en zoo sterk, zoo sprekend gelijkende, naar getuigenis van allen, die hem kenden, als de fraaije af-

beelding van 's mans gelaat, er voor geplaatst, hem naar het uitwendige vertoont. Wij weten inderdaad niet, wat het hoogst te schatten, òf de oordeelkundige aanwijzing van de juiste waarde, warop VAN KAMPEN's verdiensten te stellen zijn, òf de fijne mensch- en karakterkunde, òf de edele wijsgeedigheid, waarmede ook de zwakke zijde van den vruchtbaren Schrijver niet wordt verborgen, òf de onpartijdige beoordeeling van 's mans voornaamste werken, òf de openhartige toon op welken de Hoogleeraar spreekt van die wonderlingheden ten aanzien van aangenomen gebruiken, waardoor VAN KAMPEN zich onderscheidde, en welke veelal een gevolg waren van zijn afgetrokken nadenken en ijverige studiën. Kortom, die VAN KAMPEN wil leeren kennen, leze dit smaakvol geschreven werkje.

En wie zou dat niet willen, die eenigen prijs stelt op het veelzijdige nut, dat de overleden Hoogleeraar met zoo vele schriften heeft gesticht? Wij danken den Schrijver voor zijn aangenaam lettergeschenk; terwijl een Tijdschrift als het onze, dat gedurende eene reeks van jaren zoo groote verpligtingen aan VAN KAMPEN had, nog wel iets van 's mans schriften zal mogen — pligtshalve zelve moeten — zeggen.

Met Prof. MULDER's oordeel over die schriften kan de steller dezes zich over het geheel wel vereenigen. Teregt verdeelt hij ze hoofdzakelijk in geschiedkundige, zoodanige, welke de aardrijks- en volkenkunde, en die de fraaije letteren betreffen. Onder de eersten houden ook wij de *Geschiedenis der Kruistogten* voor zijn beste werk. »Ofschoon »hij zijne voorgangers, en daaronder voornamelijk WILKEN »en MICHAUD, veelal gebruikt heeft, zoo is hij toch ook »zelf tot de bronnen gegaan, voor zoo veel dezelve voor hem »[die de Oostersche talen niet verstond] toegankelijk waren." Men zou hier kunnen bijvoegen, dat de Voorrede van dat werk eene wel niet uitvoerige, maar toch uitmuntende en naauwkeurige opgave bevat van de oude bronnen, waaruit de Geschiedschrijver der Kruistogten verpligt is zijne berigten te putten, en van welke zich VAN KAMPEN ook heeft bediend. Zoo is het overzigt van de verzameling: *Gesta Dei per Francos*, hier zoo goed, als men die ergens zou kunnen vinden. Ofschoon de Hoogleeraar van de *Geschiedenis van den vijftienjarigen Vrede* juist niet met afkeuring spreekt, komt het ons evenwel voor, dat hij met dit werk minder is ingenomen dan wij, die het altijd onder de beste

werken van VAN KAMPEN geteld hebben. Het moge nog wat vroeg zijn, om de geschiedenissen van dat tijdvak *beoordeelend* te beschrijven — het is en blijft toch een zaakrijk, onpartijdig, vrijmoedig, hoogst onderhoudend werk. Wat er ons altijd zoo uitstekend in heeft bevallen, is zekere frischheid van voordragt, en onder anderen de vaak vernuftige *overgangen* van het eene volk tot het andere; maar niet het minst de soms als los daarheen geworpene, maar altijd hoogst schrandere en diepe geschiedkennis verradende *vergelijkingen* van personen met anderen uit de oudere of nieuwere geschiedenis. Hierin was VAN KAMPEN een meester, die welligt deze vernuftige opmerking van overeenkomst nog als een der uitvloeisels bezat van de jeugdige lezing der *Levens* van PLUTARCHUS, tijdens zijn verblijf te *Mühlheim aan de Ruhr* (niet *Rijn*, bladz. 24). Wij voegen er nog bij, dat, wie zien wil, welke heldere denkbeelden hij reeds in 1812 had van het schrijven der geschiedenis, raadplege zijne lezenswaardige, in dit Tijdschrift voor dat jaar (bladz. 529 env.) geplaatste, beantwoording der vraag: of en in hoeverre de oude geschiedschrijvers door de nieuwere zijn geëvenaard. Trouwens in vele *hier* en elders verspreide verhandelingen is eene menigte van schrandere opmerkingen en heldere inzigten in de geschiedenis; en het zou, naar ons gevoelen, geen ongelukkig denkbeeld zijn, die verhandelingen of voorlezingen, in eene bekwame orde geschikt, afzonderlijk te herdrukken, waarmede den bezitters en hoogschatters van 's mans andere werken ongetwijfeld eene aangename dienst zou bewezen worden. (*).

Voor de aardrijks- en volkenkunde heeft VAN KAMPEN insgelijks veel gedaan, en inzonderheid door de vervolgen op ZIMMERMAN's *Aarde en hare bewoners* getoond, eenen schat van kennis in dit vak te bezitten. Het werk: *de Aarde in haren natuurlijken toestand*, wordt hier met regt bovenaan geplaatst. Bij de vermelding van hetzelve valt het ons in op te merken, dat zijn veel schrijven hem niet verhinderde in het meer en meer verbeteren van zijnen stijl. Met afkeuring spreekt de bescheiden man, in het voorberigt voor de tweede uitgave van dat uitmuntende werk, van eenen hem vroeger eigenen »toon van weidsche declamatie," later ingezien en verbeterd. Tot deze en de eerste klasse van geschriften gezamenlijk behoort 's mans uitmuntende arbeid aan het belangrijke werk van COOLEY, *Geschiedenis der aardrijkskun-*

(*) Dit denkbeeld zal eerlang verwezenlijkt worden. *Red.*

dige Ontdekkingen. Met regt merkt de Hoogl. MULLER op, dat »wat anderen, en inzonderheid vreemden, reeds gedaan »hadden, nog eens te bewerken en om te werken, er den »stempel van zijne individualiteit en onze nationaliteit op te »zetten, het kenmerk van zijn schrijven was," En het is niet minder waar, dan noodig ter juiste waardering van VAN KAMPEN's letterarbeid, wat men hier leest: »Hij zelf »gevoelde, dat het minder zijne zaak was om de wetenschap »te verrijken en te doen vooruitgaan, dan wel om ze voor »een' ieder toegankelijk en nuttig te maken en alzoo te po»pulariseren." En juist dat populariseren was het, wat VAN KAMPEN bij onze natie als Schrijver zoo gezocht maakte. Maar men moet daarbij te gelijk niet uit het oog verliezen, dat hij beter, dan sommige anderen, zijn woord hield; dat wil zeggen, dat, wanneer hij het eerste deel van eenig werk had in het licht gezonden, men op het vervolg kon rekenen, zonder jaar en dag te moeten wachten en tot in het oneindige met een onvolledig werk te zitten; wat echter niet altijd van den goeden wil des Schrijvers afhangt.

Dit was echter niet het eenige, waarin de werkzame man sommigen Geleerden van aanleg en beroep waarlijk wel ten voorbeelde kon gesteld worden. Ons althans stond bij de lezing dezer Levensbeschrijving gedurig het denkbeeld voor den geest: was een *autodidact* zoo nuttig voor zijne landgenooten, wat konden, wat mogten, wat moesten dan mannen van geleerde vorming, niet overkropt waarlijk door bezigheden! dan doen. Daar zijn er toch wel, die genoeg in staat zijn, om »de wetenschap te verrijken en te doen vooruitgaan." Men heeft, dat wij dit éene slechts noemen, geklaagd over de vele leemten in VAN KAMPEN's *Geschiedenis der Nederlandsche Letteren en Wetenschappen*, en die klagten waren goeddeels niet ongegrond; maar waar is in ons vaderland de Geleerde, die (van bijvoegselen tot het zoo even genoemde werk spraken wij niet; die vormen geene volledige geschiedenis) het *in het vak zijner eigene geleerde studie* verbeterde? Prof. SIEGENBEEK gaf eene prijzenswaardige *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. Overigens zouden wij niets bezitten, indien niet twee *dilettanten*, VAN KAMPEN en de Baron COLLOT D'ESCURY, gedaan hadden, wat de Geleerde van het vak links laat liggen. Maar wij mogen niet verder afdwalen.

Een man, die zoo onbegrijpelijk veel wist en gelezen had,

als VAN KAMPEN, kon niet anders, dan een grondig beoordeelaar van den letterarbeid van anderen zijn. Sedert eene reeks van jaren mogt dit Tijdschrift op deze proeven van zijnen ijver roemen. Of zijne boekbeoordeelingen getuigden van zijne kunde, zal wel door niemand worden betwijfeld, en of zij den stempel van bescheidenheid droegen — wie vraagt dat, wanneer hij hier den man leert kennen in zijne beminnelijke nederigheid, en verneemt, dat hij, die zoo veel en velerlei schreef, zich nooit in eenen pennestrijd heeft begeven, behalve zijn klein geschil met BORGER over het godsdienstig herdenken van *Leidens* ramp. En hoe weinig kwaad bloed dat zette, mag wel daaruit blijken, dat juist BORGER de man was, op wiens voordragt de *Leidsche Akademische Senaat* (de *faculteiten* doen dat niet, maar dragen het voor) aan VAN KAMPEN eershalve den *Doctoralen* graad in de Letteren schonk (*), daarmede hem en zichzelven vereerende.

De schets van 's mans nederig en godsdienstig karakter kan in hare juistheid alleen door hen beoordeeld worden, die het geluk hadden, VAN KAMPEN van nabij te kennen. *Rec.*, die hem enkel van aanzien kende, maar nooit ontmoette, kan er alleen van zeggen, dat zij *en* voor hem *en* voor Prof. MULLER beiden inneemt.

Het andere stukje, eene voorlezing, blijkens het voorberigt van den Heer D. J. W. VAN DEN BRINK te *Leiden*, is zeer kort en daardoor oppervlakkiger. Voor de naauwkeurigheid der daar achter gevoegde lijst van des Hoogleeraars werken staat de Schrijver in; »minder bekende of niet met des Schrijvers naam uitgegevene vertalingen (*) zijn niet op dezelve gebragt." En toch telt die lijst 58 nommers, uitmakende, behalve elders geplaatste verhandelingen, *honderd* zoo zelf geschrevene als vertaalde boekdeelen, grootere en kleinere. Welk eene werkzaamheid! En die allen met graagte door de natie ontvangen, eenigen herdrukt, allen nuttig!

De man — de waarheid laat zich niet omkoopen — de man,

(*) Zie den brief van Prof. MULLER in N°. 2 van dit Tijdschrift voor dit jaar.

(*) Wel echter die van het reeds door ons genoemde werk van COOLEY; ofschoon die vertaling niet met uitdrukkelijke melding van VAN KAMPEN's naam in het werk zelf (wel in de Boekverkoopers-aankondigingen) in het licht verscheen.

die den Nederlandschen roem voor landgenoot en vreemdeling mannelijk handhaafde en verbreidde; aan wiens schriften de kundigheden van den beschaafden doch ongeleerden stand in ons vaderland niet weinig verpligt zijn; die niet achterbleef, gelijk MULLER getuigt, toen (na de Belgische omwenteling) »een »edele naijver ontwaakte, om het benarde vaderland te hulp »te komen en een ieder naar zijn vermogen daartoe offers bragt. »Al lieten zijne omstandigheden niet toe, om door het stor»ten van ruime bijdragen aan den wensch van zijn hart te »voldoen, hij bezat gouden eerepenningen, in den edelsten »wedstrijd gewonnen. Vier van deze, ter waarde van *f* 500, »legde hij als een offer neder op het altaar van het door hem »zoo vurig beminde vaderland." Een verheven denkbeeld inderdaad! — Deze man is niet meer! Hij leeft in hoogere kringen. Hij is gestorven »zoo als andere menschen sterven," zegt de Heer VAN DEN BRINK, en heeft volmaakt gelijk: »Geen ridderkruis heeft hem, als zoo vele anderen, de borst »versierd; zijne nederigheid behoefde zulks niet, ofschoon »men het hem verschuldigd was.... Zijn leven was een »leven vol liefde tot de deugd, tot de wetenschappen en tot »het vaderland.. Zijn naam is onuitwischbaar in de harten »geschreven van hen, die deugd en Godsdienst beminnen, »en zal in zegening blijven bij allen, die hem kenden."

Als dezen wakkeren Vaderlander geen eenvoudig gedenkteeken toekomt, betuigen wij in gemoede, niet te weten, wie op een zoodanig aanspraak zou hebben.

Bezoeken in de Gevangenis, enz. *Door* W. H. SURINGAR.

(*Vervolg en slot van bl.* 175.)

De Heer SURINGAR zegt in het Voorberigt: »*Voor menigen »lezer zal de uitgave van dit werk welligt de wereld der ge»vangenen en uit de gevangenis ontslagenen eenigermate »openen, en hem met eene en andere gewigtige bijzonderheid »bekend maken, waardoor zijne belangstelling in het lot van »vele ongelukkigen zal worden versterkt, en de bemoeijingen »van het Genootschap: tot zedelijke verbetering der Gevan»genen, als niet geheel overbodig zullen worden beschouwd.*" En, in waarheid, dit boek levert daartoe vele en belangrijke bijdragen. Niet minder dan *achtenveertig*, meer of min uit-

voerig geteekende, *karaktertrekken*, *verhalen* enz. zijn in de Toespraken ingeweven, en strekken zoo wel tot verlevendiging der voordragt, als tot opheldering en bevestiging der verkondigde waarheden.

Begeert men te weten, *hoe* en *wat* men *over* en *omtrent* gevangenissen, gevangenen en ontslagenen, te denken hebbe, dit werk zal ons daartoe in de gelegenheid stellen, en tevens aanwijzen, van welke beginselen het genoemde Genootschap uitgaat, en in welken geest en op welke wijze hetzelve werkzaam is. Men hoore een gedeelte van hetgeen desaangaande, in de XVIIIde Toespraak, tot de gevangenen zelf gezegd wordt. Dezelve handelt *over de redenen, om welke het Genootschap: tot zedelijke verbetering der Gevangenen*, door de *gevangenen zelven niet op den regten prijs wordt gesteld*. »Het opschrift: *zedelijke verbetering*, be»haagt niet; en die naam en titel zijn toch met opzet en »wijselijk alzoo gekozen. Het drukt het doel uit, dat men, »onder opzien tot Gods hulp en afbidding van Zijnen zegen, »zich voorstelt; het wijst den weg aan, dien gevangenen en »ontslagenen moeten inslaan; het bevat de éénige en hoofd»voorwaarde, welke dezelven op hulp en ondersteuning van »het Genootschap kan doen hopen. Maar dien weg willen »zeer velen niet op; die voorwaarde bevalt niet. Men wil »wel een bezoek in den kerker ontvangen, om dusdoende »gelegenheid te hebben zijn tijdelijk belang te bevorderen; »men wil wel, bij het ontslag, van geld, kleèderen, ge»reedschap en wat dies meer zij, worden voorzien, en aan »een bestaan geholpen; maar de verbetering van handel en »wandel, van zin en lust is eene te zware voorwaarde, waar»van men ongaarne hoort. En hoe kan men dan met het »Genootschap, hetwelk zoo iets vordert, ja het als hoofd»zaak beschouwt, zijn ingenomen?

»En toch moet het Genootschap der gevangenen *zedelijke* »*verbetering* als hoofdzaak *blijven* beschouwen. Een Genoot»schap, hetwelk geen verder doel had, dan om ontslagene »gevangenen aan brood te helpen, zonder dat die menschen »eenige blijken hadden gegeven van een verbeterd bestaan, »is geene nuttige, maar eene schadelijke zaak; want dan »zoude het voor dezen en genen waarlijk een voorregt wor»den, eene misdaad te hebben gepleegd.

»De dronkaard moet zijne liefde tot den drank, de wraak»gierige zijnen lust, om zich te wreken, afleggen; de dief

»moet niet weder stelen: dat is het, wat men verlangen kan »en verlangen moet. Ja, nog meer dan dat: de dief moet »het stelen niet alleen nalaten, omdat er straffe op volgt, »maar omdat het ongehoorzaamheid is aan God, den opper»sten Wetgever.

»In plaats van liefde tot de zonde, moet er liefde tot God, »den Zaligmaker en de deugd in het hart wonen.

»Blijft de zondenlust in der gevangenen hart, dan is het »onverschillig, of zij in den kerker, of op vrije voeten zijn; »want wáár zij zijn, zij zijn toch altijd ongelukkig. Blijft »de gevangene hardnekkig verkleefd aan het kwaad, dan »mag hij niet voortgeholpen worden; dat verdient hij niet, »en men beleedigt daardoor den eerlijk en trouw gebleven »burger.

»Maar schikt zich de gevangene, bij zijn ontslag, ten goe»de; heeft hij de lessen en wenken, hem gegeven, ter harte »genomen, dan biedt het Genootschap de helpende hand; »bestrijdt de overdrevene werking van het vooroordeel, om »geene gevonnisden ooit in dienst te nemen, en zoekt den »gevallen broeder voor zich en de zijnen te behouden.

»Eenmaal had ieder gevangene van natuur en regtswege »eenen stand, eene plaats in de Burgermaatschappij. Door »een misdrijf te plegen, verloor hij, door eigene schuld, die »plaats, en wel voor zoo langen tijd, als zijne straf duurt. »Men zal, bij terugkeering in het maatschappelijk leven, »niet tegen hem, die waarlijk den goeden weg wil inslaan, »zeggen: *Er is voor u in 't geheel geene plaats*; maar dit »moet men hem zeggen: *Vergenoeg u met eene mindere »plaats dan vroeger; wees dankbaar, zelfs met een klein »deel; acht u gelukkig, als gij weder met eenige genegenheid »wordt opgenomen, en versmaad vooral den kleinen bijstand »niet, dien men u aanbiedt.*''

Wie erkent hierin niet de taal van rede en Godsdienst; die van het gezond verstand en eene wijselijk bestuurde menschenliefde, welke, vrij van overdrijving, de waarheid verkondigt, gelijk deze op den gulden middelweg alleen te vinden is?

Gedurende *zestien* jaren wijdde de waardige SURINGAR zijn leven aan de zaak der gevangenen, en bezocht hij de meeste gevangenissen in het noordelijk en middendeel van *Europa*; het is alzoo geenszins te verwonderen, dat hij met kennis van zaken, over een zoo aangelegen onderwerp kan

spreken en schrijven; terwijl eene zoo langdurige ervaring borg blijft voor de gegrondheid en juistheid zijner opmerkingen. De goede Voorzienigheid schenke hem verder lust en krachten tot het voortzetten der moeijelijke taak, die hij op zich nam, en kroone zijnen arbeid met overvloedigen zegen! Inmiddels bevelen wij de lezing van dit belangrijke werk aan allen, wie de zaak der menschheid, Godsdienst, deugd en goede zeden ter harte gaat; terwijl het ons verheugt, dat de waardige Schrijver het voornemen koestert, hetzelve, in beterkoop formaat, onder den titel: *Voorlezingen en Toespraken in den kerker*, in de Nederlandsche gevangenissen te verspreiden. Ook dáár strekke het ten overvloedigen zegen; gelijk als, bij onze Landgenooten, ter bevestiging en verdere opwekking van die belangstelling, welke eene onzer weldadige vaderlandsche Instellingen, in menig opzigt, overwaardig is. In dit werk, deszelfs doel, strekking en wijze van bewerking, vinden wij, ruimschoots, alle redenen tot aanprijzing. Men zal den boom aan de vrucht leeren kennen, en het Vaderland hoogschatten, waarin, ook voor misdadigers en diep gezonkenen, zoo veel goeds te vinden is.

Ten slotte doen wij nog opmerken, dat, blijkens het vermelde op den titel, de uitgave van dit werk tevens tot een weldadig doel bestemd is. Men mag met grond verwachten, dat velen onder onze Landgenooten zich gereed zullen betoonen, om tot de verwezenlijking van dat doel mede te werken.

Auswahl Niederländischer Gedichte. Ins Deutsche übertragen und mit kurzen historischen und biographischen Erläuterungen begleitet von F. W. V. MAUVILLON. Essen, bey *G. D. Bädeker*. In kl. 8vo. XX und 318 Seite. *f* 3-:

Elke welgeslaagde poging, om onze vaderlandsche Letterkunde buitenslands meer in eere te brengen, juichen wij van harte toe. Inzonderheid mogen onze *Duitsche* naburen — de *Franschen* zijn reeds door CLAVAREAU beter ingelicht — wel eens bij de stukken zien, dat wij ook Dichters hebben, die met de besten hunner kunnen wedijveren. (*) *La poesie Hollandaise*, lazen wij vóór geruimen tijd, *commence un*

(*) Eenigzins weten zij dit reeds door VON ZIECHSTORFF.

pas à se développer; surpassant toute leur gloire le borna un seul versificateur VONDEL!! En in *Duitschland* meent men nog maar vrij algemeen, *dass die Niederländer überhaupt sich auszeigen durch Religiosität, Liebe zum König und Vaterlande, Eifer und Geldsucht, dass aber die Schöne Künste in diesem trüben Lande gar nicht blühen können.* Nu, dit begint zachtkens aan te beteren, en wij twijfelen niet, of de lezing van het onderhavige boekje, dat zich door een aangenaam uiterlijk aanbeveelt, zal velen een gunstiger en waardiger denkbeeld van onze vaderlandsche Dichtkunde inboezemen.

In het *uitkiezen* is de Vertaler met oordeel te werk gegaan. Men vindt hier: *het Volkslied*; *de Bededag* (2 Dec. 1832); *de vierdaagsche Zeeslag*; *de overwintering op Nova-Zembla*, en den *Feestzang bij het Eeuwgetijde van de uitvinding der Drukkunst*, alle van TOLLENS. *Nederland in* 1832 van VAN DAM VAN ISSELT. *Het Ankerspil* van VAN WALRÉ. *De Meineed* van WITHUYS. *Roosje* van BELLAMY, waarbij het bekende gedicht: *Plompe zin, plompe min*, eigenlijk onder den titel: *een ezel die vrijdt, die schopt of smijt*, uit den *Spiegel van den ouden en nieuwen tijd* van CATS. De Legende: *het Huis ter Leede* van VAN LENNEP. *Rozemond*, episode uit *de Geuzen* van VAN HAREN. BELLING's *dood*, uit *de Hollandsche Natie* van HELMERS. *Het menschelijke leven* van BILDERDIJK. *De Grijsaard en de Jongeling* van Vrouwe K. W. BILDERDIJK. De *Orion* van NIEUWLAND. MOZES van WARNSINCK. De *Voorzienigheid* van FEITH. *Bij de lijkbaar eener weduwe* van IMMERZEEL en *Winteravondweer* van denzelfden. Eenige *Sneldichten* van HUYGENS, en eindelijk: *het dichterlijk geluk* van BODDAERT, JUN. Van onbekende Dichters twee gedichten op VAN SPEYK en: *Zeemans-leven.*

Blijkbaar heeft de Overzetter er zich op toegelegd, om in onderscheidene dichtsoorten en van onderscheidene Dichters het een en ander te leveren. Wij moeten natuurlijk met de keuze genoegen nemen, schoon het ons spijt, hier niets te vinden van SPANDAW, niets van STARING, noch van anderen, te veel om te noemen. De genoemden echter mogten niet zijn voorbijgegaan. De Heer VON HAUVILLON zou echter daartoe een volgend bundeltje kunnen bestemmen, waartoe wij hem aanmoedigen. Hier ware evenwel nog plaats ge-

weest, indien het *Volkslied* en de *Bededag*, als reeds vroeger in het *Hoogduitsch* vertaald, waren achtergebleven, gelijk ook de *Feestzang bij het Eeuwgetijde der Drukkunst.* Men had van TOLLENS buitendien reeds wat, en voor de lezing van *dit* gedicht zijn onze oostelijke naburen in het algemeen te bevooroordeeld.

De versmaat van het oorspronkelijke is overal behouden. Wij zijn echter op nieuw versterkt in onzen afkeer van *Hoogduitsche Alexandrijnen.* Dat de losheid der versificatie van TOLLENS en BELLAMY in geene vertaling te bereiken is, verontschuldigt onzen Schrijver, wanneer hij beneden dezelve gebleven is. Over het geheel is de Heer VON MAUVILLON wel geslaagd. Het zou de grenzen eener beoordeeling in dit Tijdschrift verre te buiten gaan, indien wij ook maar een klein gedeelte tot vergelijking kiezen wilden. Een paar plaatsen uit de *overwintering op Nova-Zembla* dan, en wel uit de Inleiding:

Der wackre Barends selbst will führen Heemskerks Steu'r,
Ein greiser Seemann zwar, doch voller Jugendfeu'r.

Hoeveel schilderachtiger is het oorspronkelijke:

De schrandre Barends zelf zal Heemskerks roer bestieren,
Hij, rustig in 't gevaar, wat stormen om hem gieren,
Hij, grijs in kennis, jong in ijver, vast van ziel,
En zeeman in het hart, staat zeilreê op de kiel.

Voorts:

Beendigt ist das Werk, die Ladung eingenommen.

Hiervan staat geen woord in het oorspronkelijke.

De kust stroomt vol en Texels duinen zwellen.

Hoeveel fraaijer uitgedrukt, dan:

Und Menschen, dicht gedrängt, auf Texels Dünen stehn.

Het eerste is *poëzij*, het laatste plat *proza.* Nog eens:

Heel Neêrland zendt zijn wensch ten hemel; opgetogen
Ziet zij haar kindren voor hare eer ten kamp gevlogen,
Den weêrstand tarten, 't lot braveren, om misschien
Een lauwer meerder aan haar lauwerkroon te zien.

Wat gaat van deze schoone regels niet verloren in:

»Das Gott euch hüt' und schirm' im rauhen, kalten Nord!"
So schallt 's aus aller Mund hin zu der Schiffe Bord.

Maar de onmiddellijk volgende regels zijn nog erger.

Jetzt ist das Meer erreicht, und Heemskerk giebt das Zeichen,
Der Abschiedsschuss ertönt, die Boot' und Lootsen weichen,
Sie rudern, winkend oft, zum Hafen hin zurück,
Und beten dort: »O Gott! gieb unsern Brüdern Glück!".

Welk eene matte *teutologie* met het vorige: *Dass Gott u. s. w.!* En van die terugkeerende loodsbooten weet TOLLENS niets, en bij hem op het gegeven teeken *ertönt* geen *Abschiedsschuss*, maar oneindig krachtiger:

Het losgedonderd schot wenscht heil aan 't Vaderland.

Voor hem, die hier het hemelsbreede onderscheid niet voelt, is de heerlijkste poëzij — een straatliedje.

Daarentegen is:

Zet, Zangster, zet dien togt op de aangeslagen snaren,
Volg Neêrlands wimpel na langs de ongemeten baren,
Bezing het waagstuk, maal den uitslag, roer en streel,
En valle u 't loon der kunst, een enkle traan, ten deel!

fraai overgebragt. Het luidt:

Helft, holde Musen, mir den hehren Zug besingen;
Lasst uns bis an den Pol mit Hollands Helden dringen;
Schenkt mir den höchsten Lohn, nach dem ein Dichter ringt,
Den Lohn, dass sein Gesang ins Herz des Lesers dringt.

Dat *Herz des Lesers* is wat *prozaïsch*; maar de tweede regel is uitmuntend.

't Was Neêrland niet meer vreemd, Natuur de wet te stellen.

Dit gansche denkbeeld is verloren gegaan in:

Gewohnt, sich ohne Furcht der Sturmen bloss zu stellen.

De Zondagsviering op *Nova-Zembla*:

Des Sonntags nur allein wird aus dem salz'gen Nass
Ein Stückchen Fleisch geholt, gefroren in dem Fass.
Ein Festmahl ist alsdann die lang entbehrte Speise;
Doch erst begehen sie, nach frommer Christen Weise,
Des Tages Fei'r, damit ein Jeder sich erbaut.
Aus Gottes heilgem Wort lies't wechslend einer laut;
Man hört mit Andacht zu, und ist der Spruch verklungen,
Dann wird zum Lob und Dank des Herrn ein lied gesungen.
u. s. w.

Deze vertaling mag zeer wel geslaagd heeten. Oordeelkundig is het, dat de Overzetter de *Psalmen van Datheen* heeft weggelaten, die in het oorspronkelijke een' fraaijen trek uitmaken, maar in de vertaling misstaan zouden hebben. Ook de vertaling der beschrijving van het Noorderlicht behoort tot de goede partijen; schoon het tooveren met de taal, dat TOLLENS b. v. daar met het »prachtig vuurwerk" doet, niet overgestort kan worden. Onzes ondanks moeten wij van dit beroemde gedicht afscheid nemen.

Tot de best geslaagde stukken behoort *Orion*. Men hoore den aanvang:

Wer ist es, der sein Haupt mit Pracht
Im wolkenleerer, stiller Nacht
Emporhebt aus dem Oceane?
Wen bleichen selbst die Strahlen nicht,
Die durch die Sphären schiesst Diane
Zu löschen dieses helle Licht?

Orion ist 's, dem, wenn er steigt,
Der mindren Sonnen Schimmer weicht,
Wie Luna Phöbus goldnen Strome.
Verfolg', Orion, deinen Lauf,
Willkommen sey am Welten-dome!
Ich schau entzückt zu dir hinauf.

Zulk eene overzetting staat weinig beneden het oorspronkelijke. Ook trok door de vloeijende versificatie bijzonder onze aandacht *de Meineed* van WITHUYS; eene soort van *Romance*, eenige bladzijden groot, en echter, naar ons gevoel, een der beste dichtstukken in onze taal, een juweel, dat in elke kroon schitteren zou.

Den held, die éénen redt, verbeidt

De kroone der onsterfelijkheid,
Verdient haar veertigmaal!

is overgebragt:

Des Bruders Rettung schöner Lohn
Blüht ewig euch an Gottes Thron,
Verdient ihn vierzigmal!

Dat *éénen* heeft de Vertaler niet gevoeld. Één fraai coupletje nog, de beschrijving van het varen der stoomboot:

Im Raume lodern Flammen hell,
Sprühn Funken weit herum;
Da jagt der Dampf das Radgestell
An Eisenarmen um.
Der Schaum spritzt hoch am Bug empor,
Der Räder Schlag betäubt das Ohr,
Gräbt Furchen wie ein Pflug.
Des Schiffes tiefe lange Spur
Auf Oceans bewegter Flur
Zeigt seinen raschen Flug.

En nu durven wij voor deze beoordeeling geen enkelen regel meer vragen.

Lorenzo en Blanca, Romantisch Gedicht in drie Zangen, door W. H. WARNSINCK, BSZ. *Te Amsterdam, bij* S. Prins. 1839. *In gr. 8vo. XVI en 93 bl. f* 3-50.

Met een aantal fraaije vignetten versierd en voorts zuiver en sierlijk gedrukt, zou dit werkje reeds, om het bevallig uiterlijk onder de sieraden eener bibliotheek behooren: doch wat zou een bekoorlijk uithangbord beteekenen, indien magazijn of logement den bezoeker te leur stelde, en slechts den voorbijganger tegenlachte? Het is niet anders met de boeken. Gelukkig echter kunnen wij ook van dit werkje van den als Dichter sedert zoo vele jaren gunstig bekenden WARNSINCK getuigen, dat de inhoud aan het uitwendige beantwoordt.

Jonkheer Mr. D. T. GEVERS had ten jare 1829 in *Felix Meritis* over zijne reis door *Calabrië* gelezen, en in die verhandeling eene Episode medegedeeld betrekkelijk zekeren

ANTONIO, een braaf *Calabriesch* jager, die, tijdens het uitbarsten van den oorlog in dat land tusschen deszelfs opgestane bewoners en de legers van NAPOLEON, nadat MURAT op den troon van *Napels* was geplaatst, zijne beminde, welke hem vervolgens hare hand schonk, uit de handen van *Fransche* soldaten gered had; doch die, nadat de eigenlijke opstand ten onder was gebragt, nog altijd, gelijk eenige andere opperhoofden, met zijne bende de *Franschen* bleef verontrusten. Alzoo werd hij eindelijk een bandiet, en met zijne vrouw, die hem nooit had willen verlaten, door de *Franschen* gevangen genomen; terwijl beide tot den kogel werden verwezen, en dat vonnis aan hen volvoerd werd.

De Heer WARNSINCK gevoelde en erkende het bezwaar, om eenen opstand, gedeeltelijk uit dweepzucht ondernomen, en eenen held, die toch eindelijk roover werd, zonder krenking der zedelijke waarheid, belangwekkend te maken, maar heeft die moeijelijkheid gelukkig overwonnen.

Na eene dichterlijke opdragt aan den Heer GEVERS, waarin bij de volgende regelen de wijze van behandeling zonder overdrijving wordt afgeschetst:

Zacht klonk mijn toon voor reine huwlijksliefde,
Als 't koeltje suist om rozenblaen;
Maar somber, bij al 't wee, dat beider harten griefde,
Als 't schokken van den herfstorkaan.

Na die opdragt volgt een voorberigt in proza, en daarna het romantisch gedicht zelve in drie zangen. De naam ANTONIO is, om het min gemakkelijke daarvan voor den klemtoon, veranderd in LORENZO, en aan zijne beminde is de naam van BLANCA gegeven. Het geheel is bewerkt in *vrij* gewijzigde octaafrijmen, soms met andere maten afgewisseld. De eerste zang schetst de redding van BLANCA uit handen der *Fransche* soldaten, en het huwelijk van LORENZO in zijne geboortestad *Cosenza*, benevens het op nieuw beginnen van den kampstrijd. Een droom van LORENZO, die al het volgende op zinnebeeldige wijze voorspelt, is er uitmuntend ingevlochten. — De tweede zang schildert den oorlog in *Calabrië*, vóór nog *Cosenza* gevallen was. Het stoute en akelige dier tafereelen wordt afgewisseld door het afmalen van LORENZO's huwelijksgeluk. — De derde zang behelst den val van *Cosenza*, den oorlog in de gebergten, op het laatst ontaard in een'

strijd van rooverbenden tegen de geregelde krijgsmagt, en eindelijk de treurige ontknooping, door het voltrekken der doodstraf aan LORENZO en BLANCA, waarin weder de Episode van BLANCA's lijden in hare gevangenis tusschen de kloostermuren, hare ontsnapping en wederontmoeting van haren echtvriend om met hem te sneven, de ruwere of hardere partijen liefelijk en teeder vervangt.

Wij besluiten onze aanprijzende aankondiging met het afschrijven van LORENZO's *droom*. (Iste zang, bl. 7—9.)

Het landschap, van den glans der avondzon omgloord,
Toont hem een mirtenwoud, gesierd met rozenstruiken,
Laurierboom en citroen ziet hij alom ontluiken;
Een groene bergkruin kroont het zielverrukkend oord.
Ginds stuwt een waterwel haar vlieten murmlend voort,
Om onder 't pijnboomloof het starend oog te ontduiken.
Natuur heeft hier haar schat vereend ten toon gespreid:
Hij ziet het schoon Itaalje in al zijn heerlijkheid.

Daar nadert Blanca — maar gelijk als de englen naken —
Zij blikt den jongling aan; zij spreekt niet, neen, zij lacht;
De blos der onschuld zweeft in 't blosje van haar kaken;
Vol goedheid staat zij daar, bevallig, kuisch en zacht.
Haar blanke boezem zwelt; zij schijnt een' zucht te slaken;
Zij komt en naakt de plek, waar haar geliefde wacht.
Nu staat zij stil; zij staart op 't heerlijk bloemgemengel,
En bukt, en plukt een roos, nog bloeijende op haar stengel.

» Aanvaard (zoo spreekt de maagd) van mij dit liefdepand!
» Gij zijt, door 't leed beproefd, mijn weêrmin waard bevonden.
» Ontvang uw loon in 't eind! Ik schenk u hart en hand;
» Die beiden zijn met u, voor eeuwig, zaamverbonden;
» Geen tijd, geen lot, geen dood verbreekt zóó hecht een' band!
» Een schoone dag vervange uw duistre levensstonden,
» Geliefde!... loone uw min, verzachte uw smart en rouw!
» Dees roos verzegele u mijne onverbreekbre trouw!"

De jongling grijpt de bloem, omarmt zijne uitverkoren,
En klemt de dierbre maagd, verrukt, aan 't minnend hart. —
Maar zie! daar wordt op eens alom de hemel zwart;
Het landschap heeft zijn' tooi, natuur haar praal verloren;
Daar schiet de bliksem neêr, de donder doet zich hooren,
En beiden staan verplet; de nood klimt met hun smart;

Daar gaapt een afgrond.... God!... de grond bezwijkt; zij zinken,
En storten in den nacht, en zien geen dag meer blinken.

Door 't aaklig droomgezigt diep in de ziel ontsteld,
Ontwaakt Lorenzo — en het angstzweet lekt zijn kaken;
Hoe jaagt en trilt hem 't hart, in de enge borst bekneld!
Wat spelt die bange droom? — Wat lot zal hem genaken? —
Wat zegt dat voorgevoel? — Maar luister! wat geweld,
Wat schrikgeluid van ver? — O neen; geen rotsen kraken?
Geen donder rolt door 't zwerk, geen bliksem klieft de lucht;
Zijn luistrend oor verneemt een vreeslijk krijgsgerucht.

Asterois, of Messene's ondergang. Oorspronkelijk Treurspel in vijf Bedrijven, door G. KUYPER, HZ. *Te Amsterdam, bij* C. F. Stemler. 1839. *In gr. 8vo. 96 bl. f* 1 - :

Er is geen moeijelijker soort van dichtstukken, dan Treurspelen, en er behoort veel genie, talent, vaardigheid, verbeeldingsgevoel en menschenkennis toe, om ook slechts redelijk te kunnen slagen. En onophoudelijk ziet men *eerste proeven* in het licht verschijnen, die zich aan dit moeijelijkste wagen. Ook dit Treurspel vermeerdert die waagstukken, en bevat, gelijk de meeste, eene mislukking. Hoe komt er iemand ook bij, om een Treurspel uit te geven, die niet verder is in het werktuigelijke der dichtkunst, en regelen laat drukken, als deze:

Of jaagt een droeve maar 't weer ijlings naar de poort,
Waar 't eerst *dier ramp door hen 't verhaal* wordt aangehoord.

of:

Neen, treurt vrij om het droevig lot,
Dat thans ons komt te voren.

of:

Ja, oogdet gij zijns staals den bliksem na op 't veld.

en honderd anderen meer. Het plan en de karakterteekening beantwoorden aan de verzen, en wij kunnen den Heer KUYPER niet aanraden, vooreerst weder zijne krachten aan zulk een moeijelijk werk te beproeven.

Het Leven van GEORGE WASHINGTON. *Een Leesboek voor de Jeugd. Naar het Engelsch. Te Haarlem, bij* de Wed. A Loosjes, Pz. *In kl. 8vo.* 219 *bl. f* 1-50.

Oorspronkelijk is dit leesboek opgesteld voor de Amerikaansche Zondagsscholen. In zoo ver echter de man, wiens leven in hetzelve beschreven wordt, door zijne grootheid als mensch geheel de wereld toebehoort, en aan alle jonge lieden ten voorbeelde mag voorgehouden worden, keuren wij de vertaling van hetzelve goed; te meer, daar niet ieder volwassene den toegang heeft tot het grootere, ook in onze taal overgebragte, *Leven van* WASHINGTON door MARSHALL, en dus in dit leesboek vele hem nog onbekende en belangrijke bijzonderheden aangaande den beroemden *Amerikaan* zal aantreffen. Wat nu de wijze betreft, waarop het leven van den voortreffelijken man verhaald wordt, zoo gelooven wij, dat het werk nog meer aan het oogmerk zou beantwoord hebben, om tot een leesboek voor de jeugd te dienen, indien bij de uitgave in onze taal, met behoud van den Christelijken geest, gezorgd was, dat de Methodistische of Piëtistische kleur van het oorspronkelijke verwisseld ware voor zoodanigen verhaaltrant, als meer berekend is voor alle lezers, zonder verschil van godsdienstige begrippen. — Wij hoorden eens van iemand, die DAVID's Psalmen boven alle andere, zelfs Christelijke, gezangen stelde, omdat derzelver maker toch die dappere krijgsheld was geweest, die den reus GOLIATH verslagen had. Even gezocht vinden wij het, wanneer de Schrijver van WASHINGTON's leven de vermelding der stichting van eene geweerfabrijk te baat neemt, om te bewijzen, dat, indien de groote man nog leefde, hij voorzeker een voorstander der Zondagsscholen en Bijbelgenootschappen zou geweest zijn. — Deze aanmerking betreft meer den toon, waarop hier verhaald wordt, dan de verhaalde zaken zelve. Voor zoo veel Rec. uit andere bronnen met de levensbijzonderheden van den held dezer levensbeschrijving bekend is, worden deze hier naar waarheid voorgesteld. Wij vereenigen ons gaarne met den in het voorberigt uitgedrukten wensch, dat dit leesboek er toe moge bijdragen, om ieder' jeugdig' lezer te doordringen van het gevoel, dat de welvaart van het geheel slechts kan daargesteld en bevestigd worden, wanneer ieder, in den stand en den werkkring, waarin hij geplaatst is, met onbaatzuchtige regtschapenheid zijne burgerlijke pligten vervult, en daarbij handelt uit echte grondbeginselen van Godsdienst en deugd.

Eerste Bundeltje fraaije Verhalen voor de beschaafde Jeugd. Te Groningen, bij J. H. Bolt. 1839. *In kl. 8vo.* 96 *bl. f* : -60.

Klein Geschenk voor zoete en gehoorzame Kinderen, door hunne liefhebbende Vriendin PETRONELLA MOENS. *2de Druk. Te Koevorden, bij* D. H. van der Scheer. 1839. *In* 12*mo*. *f*: - 25.

1. Onder het vele goede en nuttige, dat tot de verstandelijke, zedelijke en godsdienstige vorming der jeugd wordt aangewend, behoort ook het opstellen en uitgeven dezer Verhalen. Het verstand van den ontkiemenden mensch te scherpen en zijn hart voor het edele en schoone op te wekken, is ook hier het doel des Schrijvers. Eenige in andere talen bekende verhalen, doch hier en daar veranderd in vorm en voordragt, vinden wij in dit werkje, waarvan de lezing voorzeker strekken kan, om beurtelings afkeer van de ondeugd en liefde voor de deugd op te wekken. De Schrijver houdt zich, zoo als het voorberigt ons zien doet, onledig met het bearbeiden van oorspronkelijke verhalen. om deze in volgende deeltjes in 't licht te geven. Wij vinden dit voornemen lofwaardig, en wenschten wel, dat hij daarmede terstond een' aanvang hadde gemaakt. Wanneer hij echter uit andere talen nog iets mogt verlangen over te nemen, zouden wij hem wel durven aanraden eens te raadplegen de nu uitgekomene zevende verbeterde en vermeerderde uitgave van het werk: *Beispiele des Guten. Eine Sammlung edler und schöner Handlungen, u. s. w. der Jugend und ihren Freunden gewidmet. 1—3 Theil. Stuttgart, bei* J. F. STEINKOPF. 1840, waarin hij alsdan voor zijnen arbeid, zoo wij meenen, geene onbelangrijke bouwstof zal aantreffen.

2. De naam der Schrijfster, een tweede druk, beide zijn voor dit kinderboekje vernieuwde aanbevelingen. De verdienstelijke Vrouw blijve steeds eene gidse der jeugd, en stichte, zoo wel voor deze als voor meer gevorderden, in dicht en ondicht, nog lang veel goeds!

Vertelseltjes bij Moeders schoot. Vervolg op de Fabelen en Gedichtjes en hoe langer hoe liever. Met 24 Plaatjes. Te Groningen, bij W. van Boekeren. *In* 12*mo*. *f* : - 90.

Zulke werkjes liggen buiten het bereik van den man. Hij ga, om zijn oordeel te rigten, naar de kinderkamer. De kleinen zelve, aan moeders schoot, mogen en moeten hier recenseren. Wij deden zulks, en de proef viel allergunstigst voor het lieve boekje uit.

BOEKBESCHOUWING.

Characterismi principum Philosophorum veterum, SOCRATIS, PLATONIS, ARISTOTELIS. Ad criticam philosophandi rationem commendandam scripsit PH. GUIL. VAN HEUSDE. Amstelodami, apud *J. Müller*. 1839. forma 8va. maj. VIII et 260 pagg. *f* 3 - 30.

Met weemoedig gevoel zet Ref. zich, om verslag te geven van het bovenstaande werk, dat, behalve het vierde Deel van *de Socratische School*, welligt de laatste nalatenschap zijn zal van zijnen achtingwaardigen en verdienstelijken Tijdgenoot, wijlen den Hoogleeraar VAN HEUSDE, een' Man, sedert jaren in en buiten ons Vaderland met regt beroemd, en wiens nog te vroegen dood de wetenschappen betreuren.

Waarnemende, zegt de Schrijver in de *Voorrede*, dat de Wijsbegeerte onzer eeuw zeer naar het *Eclecticismus* overhelt, oordeelt hij het noodig, dat hetzelve door het *Criticismus*, of eene critische wijze van philosopheren, voorafgegaan worde, opdat het niet in een alles verwarrend *Syncretismus* ontaarde; en daarom heeft hij zich willen bezig houden met een critisch onderzoek aangaande de voornaamste oude Wijsgeeren, om hun eigen karakter en dat hunner wijsbegeerte te schatten. Hiertoe is hij met SOCRATES, PLATO en ARISTOTELES begonnen, vervolgens teruggegaan tot de voorgangers van dezen, zoo als THALES, XENOPHANES, PYTHAGORAS, SOLON, enz. en eindelijk nedergedaald tot de lateren, zoo als ZENO, EPICURUS en anderen. De drie eersten vinden wij in dit werkje; of er omtrent de overigen iets afgewerkt en nog te verwachten zij, is ons onbekend.

Het critisch onderzoek omtrent SOCRATES, opgedragen aan de Leden der derde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, begint met hetgene, dat zijne tijdgenooten over hem geschreven hebben, met name ARISTOPHA-

NES, XENOPHON en PLATO, waarbij gevoegd is eene korte opgave van het oordeel der nakomelingschap over hem; van welk een en ander nu des Schrijvers eigene beoordeeling volgt, welke hoofdzakelijk hierop nederkomt, dat ARISTOPHANES SOCRATES voorgesteld heeft [hoewel hem dan toch in deszelfs beginsels geen regt doende en scheef voorstellende] gelijk dezelve als jong mensch was, toen hij nog die rijpheid van oordeelen en wijsgeerig onderzoeken niet verkregen had, waarin XENOPHON en PLATO hem op meergevorderden leeftijd doen kennen. — Hierop staat VAN HEUSDE stil bij de eigene bekentenis van SOCRATES omtrent zichzelven, en de hem eigene zelfbeheersching, waardoor hij zijne fouten en gebreken zocht te verbeteren, doch waarin hij, ook uit andere uitwendig bijkomende oorzaken, door velen zijner medeburgers miskend werd. — Om hem nu vooral uit zijne daden te beoordeelen, schildert de Schrijver hem, zoo als hij zich in den Griekschen Burgerstaat gedragen heeft, en zoo als hij in de Geschiedenis der Wijsbegeerte door zijne leer en leerlingen te voorschijn komt. Uit dit alles wordt eindelijk het karakter van SOCRATES opgemaakt, en hiertoe van de beschrijving, die ALCIBIADES, in het *Symporion* van PLATO, van hem geeft, gebruik gemaakt. — Als belangrijke toegift worden hier eenige vragen omtrent ARISTOPHANES, ten opzigte van SOCRATES, voorgesteld en beantwoord; namelijk, wat ARISTOPHANES in zijne *Wolken* bedoeld, waarom hij daarin SOCRATES, niet een' of ander Sophist, ten toon gesteld, waarom dit stuk het volk van *Athene* niet mishaagd heeft, in hoeverre hij de voorlooper van SOCRATES en PLATO genoemd kan worden; en waarin deze hem verre achter zich gelaten hebben. Hierbij is, dit wil Ref. niet ontkennen, hem niet alles even helder opgelost. Moge al (gelijk de Schrijver beweert) ARISTOPHANES eene even goede bedoeling gehad, en de misbruiken gewraakt hebben, die van de Socratische grondstellingen konden gemaakt worden, hij heeft dan toch hiertoe, schijnt het, een slecht middel gebruikt, een' braaf Man onverdiend vergniud, en zich in den grond aan dezelfde miskenning en

verongelijking schuldig gemaakt, als de Regters, die den Edelen ter dood veroordeeld hebben, wien VAN HEUSDE ten slotte zoo schoon kenmerkt, als »den Profeet der Wijs»begeerte en Godsdienst bij de *Atheniënsers*, den voorloo»per dergenen, die, eenige eeuwen na hem, de waarach»tigste, d. i. de Christelijke Godsdienst geleerd hebben."?

In het tweede en grootste gedeelte dezes werks vindt men critische onderzoekingen omtrent de Platonische en Aristotelische Wijsbegeerte, opgedragen aan des Schrijvers Medeleden der Fransche *Académie des Sciences morales et politiques.* — Om nu in de eerste plaats over PLATO en zijne Wijsbegeerte wèl te oordeelen, begint VAN HEUSDE met hem volgens deszelfs schriften te beschouwen, en wel als Schrijver van *Mimen* (zooveel als *naboqtsende verhalen*) en uitvinder van het wijsgeerige *Drama*, (zooveel als *toonneelmatig verhaal*) door welke beide middelen hij zijne Wijsbegeerte kenbaar maakt; en daarnaar, niet naar de manier der Redenaars, meent VAN HEUSDE te zegt, dat men de rede en schrijfwijze van PLATO moet beoordeelen, die van der jeugd af dichterlijk geweest was, waardoor hem wel eens eigenheden zijn overgebleven, die in den prozastijl voor gebreken te houden zijn. — Hierop wordt PLATO door den Schrijver als *Socratisch* Wijsgeer beschouwd, en wel langs welken weg hij hiertoe gevormd, hoedanig zijn leven en doen geweest, en hoe de Wijsbegeerte door hem beoefend is. Om dit laatste duidelijker aan te toonen, beschouwt VAN HEUSDE hem, 1. als hersteller der Kunsten en Wetenschappen, 2. als handhaver der Zedekundige, en 3. als stichter der Staatkundige; door welk een en ander hij te voorschijn treedt, 4. als oprigter eener zoo naar stof als vorm nieuwe Wijsbegeerte, die (zoo oordeelt VAN HEUSDE) wel hare groote voortreffelijkheden heeft, en tot nasporing der inwendige of zedelijke wereld uitnemend geschikt is, maar ook hare gebreken heeft, door buiten den kring des menschelijken begrips en levens uit te gaan, en tot kennis der uitwendige of physieke wereld niet kan dienen.

Tot het laatstgenoemde is ARISTOTELES beter geschikt

geweest, aan wiens Wijsbegeerte de volgende critische onderzoekingen des Hoogleeraars toegewijd zijn. Na kortelijk iets opgemerkt te hebben over den schrijftrant dezes Wijsgeers, toont hij vooreerst aan, in welke opzigten ARISTOTELES de hersteller der Wetenschappen geweest is, gelijk PLATO dit van andere en van de Kunsten was. Hierop beschouwt hij hem als Geschied- en Oordeelkundige, bijzonder ten aanzien van de Geschiedenis der Wijsbegeerte en der Redekunde. Vervolgens doet hij hem kennen als uitvinder van eene nieuwe Redeneerkunde, of van die manier van bewijsvoeren, waardoor men het voor en tegen van eene zaak bespreekt, en zijn gevoelen tegen partij verdedigt. Eindelijk stelt hij hem voor als den stichter der Bovennatuurkunde, of der wetenschap van de oorzaken. Uit dit alles wordt nu zijn eigen oordeel over de Wijsbegeerte van ARISTOTELES en het karakter van dezelve opgemaakt, waarvan hij, niettegenstaande de groote verdienstelijkheid, nogtans de groote gebreken duidelijk aanwijst, vooral daarin zigtbaar, dat ARISTOTELES meer op het uitwendige, dan op het inwendige, meer op den mensch als denkend en redenerend, dan wel als zedelijk wezen, acht sloeg, en dus hierin grootelijks van PLATO verschilde, zoodat zijne wijze van philosopheren ligtelijk tot *Sensualismus* en *Materialismus* heenleiden zou: ARISTOTELES zag meer in 't algemeen op de zigtbare wereld, PLATO meer bepaald op den mensch, en wel den inwendigen zedelijken mensch: de leer van ARISTOTELES was, de *Boven*-natuurkunde uitgezonderd, den mensch meer nuttig om *te leven;* die van PLATO, om *wel te leven.*

Om het onderscheid tusschen de *Platonische* en de *Aristotelische* Wijsbegeerte nog meer te doen uitkomen, geeft nu VAN HEUSDE een kort overzigt van beider Geschiedenis, volgens welke de eerste bij de *Romeinen* door CICERO, bij de *Italianen*, in de 15de Eeuw, door het Geslacht van DE MEDICIS, en op deszelfs voorbeeld verder in *Europa*, in aanzien en beoefening gekomen is, en op de behandeling van Kunsten en Letteren, bijzonder ook door het oprigten van Akademiën of geleerde Genootschappen, den

heilzaamsten invloed gehad heeft. — Op dezelfde wijze wordt de voortgang der laatste geschetst, zoo als onder de *Grieken*, bij welke zij aan een stelselmatig behandelen der Wijsbegeerte, en aan de Wis-, Natuur- en Sterrekunde bevorderlijk geweest is; — onder de *Romeinen*, bij welke zij vooral tot aanwinst van kennis der Natuurlijke Historie gediend heeft; — eindelijk onder de nieuwe Volken, bij welke wel eerst eene stijve scholastieke wijze van philosopheren heerschte, en de wetenschappen zelfs tot aankweeking van bijgeloof misbruikt werden, maar die naderhand aan BACO DE VERULAM de aanwijzing van den weg tot herstelling der Natuurkundige Wetenschappen te danken hadden, welken vooral GALILEÏ en NEWTON ingeslagen hebben; terwijl DESCARTES en zijne volgers, en later, ook in de Bovennatuurkunde KANT, maar elk op zijne wijze, de voetstappen van ARISTOTELES gevolgd zijn, wiens geest ook in de sedert de 12de Eeuw gestichte Universiteiten of Hoogescholen zigtbaar en in velerlei geleerdheid vruchtbaar geworden is.

Na zich alzoo aan de hand der Geschiedenis eenen nieuwen weg gebaand te hebben, om het kenmerkend onderscheid tusschen de *Platonische* en *Aristotelische* Wijsbegeerte te doen uitkomen, gaat de Schrijver tot beider vereeniging over, welke historisch gebleken is moeijelijk te zijn, waarvan hij de oorzaken meent te vinden, deels daarin, dat de *Europeërs* uit hunnen aard en aanleg meer *Aristotelisch*, dan *Platonisch*, meer tot de synthetische, dan tot de analytische methode geneigd zijn, deels in de verkeerde gewoonte van Geleerden, zoo wel als van ongeleerden, om alles in de gevoelens der Wijsgeeren met elkander te vermengen en te verwarren, zonder het eerst wèl onderscheiden te hebben. — Verder toont hij aan, dat, hoewel het niet mogelijk is, PLATO en ARISTOTELES, wegens het verschillend doel van hunne bespiegelingen en onderzoekingen, te vereenigen, het echter niet ondoenlijk is, hunne leerbegrippen met elkander overeen te brengen, daar zij beide, hoewel langs verschillende wegen, naar wijsheid streefden, maar aan beide, juist uithoofde van het

bijzondere doel, dat elk in het oog hield, PLATO de zedelijke, ARISTOTELES de physieke wereld, veel ontbrak, om de Wijsbegeerte in haren geheelen omvang te behandelen, en de een uitmuntte in hetgene, waarin de ander te kort schoot.

Uit deze beschouwing vloeit nu van zelf voort, welke de beste wijze is, om deze beide soorten van Wijsbegeerte te vereenigen, en hoe voortreffelijk de alzoo vereenigde zijn kan. Hierover handelt VAN HEUSDE in de twee overige artikels van deze onderzoekingen; en tot dit einde, meent hij, moet de *Platonische* vóór de *Aristotelische* gaan, zoodat wij door de kennis van ons zelven en door de ons ingeschapene zucht voor het schoone, goede, regtvaardige, heilige en Goddelijke, geleid worden tot zeker kennen, althans eenigzins vermoeden, wat God is, en dan verder door eene goede beschouwing der Natuur daarin geholpen worden. Door de eerste geleid, zal de laatste geen dorre nasporing der bestaande dingen, noch even dorre behandeling der wetenschap zijn, maar doen zien, welk nut de menschelijke Maatschappij daaruit trekken kan: daardoor zal men ook den onderlingen band der kunsten en wetenschappen leeren kennen: daardoor, eindelijk, zal men het best geraken tot de beste zedelijke voorschriften des levens, en tot de zuiverste Godsdienst. Op hare beurt echter zal de laatste de eerste behulpzaam zijn, om eene grondige kennis van de uitwendige wereld te verkrijgen, opdat zij dezelve des te beter voor de ware en hoogst gewigtige belangen der menschheid aanwende; en zulk eene Wijsbegeerte wordt vooral door onze tijden, wegens de groote vorderingen en aanzienlijke hulpmiddelen der wetenschappen, allezins gevorderd. Om het dus eens in korte woorden en populair uit te drukken, zou het hier betoogde, meent Ref., hierop uitkomen: Het eene moet men doen, en het andere niet nalaten: de *Aristotelische* Wijsbegeerte is meer voor het *verstand*, de *Platonische* voor het *hart:* weet men die beide verstandig en hartelijk te vereenigen, dan verkrijgt men de ware wijsbegeerte des *levens.*

Eindelijk laat de Schrijver nog eene korte beantwoording

van eenige critische vragen, ten opzigte van het *Eclecticismus*, volgen. 1. Hoe komt het, dat de *Eclectische* Wijsgeeren, [van latere eeuwen] doorgaans tot het *Syncretismus* vervallen zijn? Omdat het hun aan het *Criticismus* ontbrak, waardoor zij dus niet het beste uit allen kozen, maar allen met elkander wilden overeenbrengen. — 2. Hoe kan men zich van het *Syncretismus* vrijwaren? Door eene gepaste aanwending der *Critiek* of *Oordeelkunde*, die van elkander scheidt, wat niet genoeg onderling onderscheiden wordt, en daarom niet goed begrepen kan worden; die ook het valsche van het ware zorgvuldig afscheidt, om door den schijn niet bedrogen te worden. — 3. Hoe verschilt het *Criticismus* van de *Critische Wijsbegeerte?* De laatste, die door KANT bijzonder alzoo genoemd, maar reeds vroeger op verschillende wijzen beoefend is, legt zich toe op het naauwkeurig onderzoeken van des menschen geest en deszelfs vermogens; de eerste op de navorsching van de Geschiedenis der Wijsbegeerte. — 4. Wat staat den Wijsgeeren, bij alle manier van philosopheren, vooral te doen, om de belangen van het menschdom te behartigen? Een verstandig *Eclecticismus*, d. i. met het *Criticismus* gepast vereenigd, te volgen; vóór alle dingen aan de *Socratische* beginselen vast te houden, maar tevens van het goede, dat men bij alle anderen vindt, zelfs van hunne dwalingen, partij te trekken, en, van den mensch, niet slechts zoo als hij naar het verstand of de zuivere rede, maar zoo als hij in zijn geheel, naar zijnen ganschen aard en aanleg, is, beginnende, allengs tot de wijsbegeerte van het ware, schoone, goede en Goddelijke, en alzoo tot de Wijsheid zelve op te klimmen. — 5. Wat heeft men te denken van eenen bestendigen vrede onder de Wijsgeeren, waarnaar men bijzonder in de vorige Eeuw streefde? Deze is noch verkrijgbaar noch wenschelijk door een alles overheerschend gezag, of door een stil berusten in het nu gevondene, en dus eindelijk door een werkeloos rusten; maar door de overeenstemming in de *Socratische* zedelijke grondbeginselen der Wijsbegeerte, door het elk op zijne wijze voortstreven in het onderzoeken en handhaven der waar-

heid, maar tevens door elkander, bij de hieruit noodzakelijk ontstaande verschillen, vreedzaam te verdragen, en elkanders arbeid, elk in zijne soort, even als de verschillende dicht-soorten, op prijs te stellen, en daarmede voor het geheel, vooral voor de zedelijke belangen des menschdoms, nut te doen; welk een en ander inzonderheid door de gesteldheid en behoefte onzer Eeuw schijnt gevorderd te worden. — 6. Hoe moet de *Eclectische* manier aangewend worden, om wèl te philosopheren? »Men moet van allen »leeren, alsof men zelf geen bijzonder leerbegrip voor te »staan hadde; maar men moet zijn oordeel gebruiken, om »wèl te kiezen, en tevens moet men uit zichzelven philoso»pheren." — Uit dit alles wordt, 7, als bij slotsom, en tot zooveel te beter verstand, opgemaakt, welke de Wijsbegeerte onzer Eeuw moet zijn. Zoo men den naam van *Eclecticismus*, wegens deszelfs oudste minder gepaste beteekenis, liever niet verkiest, dan schijnt men aan dien van *Critische* of *Oordeelkundige Wijsbegeerte* de voorkeur te moeten geven, mits men daardoor niet, in de manier van KANT, eene nieuwe *Overnatuurkunde* versta, maar, gelijk gezegd is, bij oordeelkundige keus met opzigt tot anderer arbeid, een eigen philosopheren, en met opregte waarheidsliefde zoeken naar waarheid.

Moge het gegeven verslag dienen, om de waarde van dit belangrijke werk eenigzins te doen kennen! Sommige artikels zouden wel eene uitvoeriger melding verdiend hebben; maar het zal toch, hoopt Ref., genoeg zijn, om daaraan dat regt te doen, welk het verdient. En mogt men hier of daar vinden, dat de Schrijver tot eenige herhaling of langwijligheid vervalt, men verschoone of in den Ref. zijn gebrekkig teruggeven van de voorstelling zijns Auteurs, of in dezen deszelfs herhaald terugkomen op een onderwerp, waarmede hij zeer ingenomen is, en dat hij van alle kanten duidelijk tracht te maken en aan te prijzen! Moge dit werk dienstbaar zijn tot het welmeenend vragen en bezadigd onderzoeken: *wat is waarheid?* en leiden tot Hem, wien ook de letterkundige en wijsgeerige VAN HEUSDE eerbiedigde, als *den weg, de waarheid en het leven*, en die

tot zijne aanhangers gezegd heeft: *de waarheid zal u vrij maken!*

Hoe de ondervinding ons de Bijbelgenootschappen leert beschouwen. Eene Feestrede, bij gelegenheid van het vijfentwintigjarig bestaan des Nederlandschen Bijbelgenootschaps, den 17 *Oct.* 1839, *te Groningen uitgesproken door* P. HOFSTEDE DE GROOT, *Hoogleeraar aldaar. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek, Jr. 1839. *In gr. 8vo.* 48 *bl. f* :-50.

Redevoering, gehouden bij gelegenheid van de godsdienstige viering van het vijfentwintigjarig bestaan enz. den 17 *Oct.* 1839, *te Harlingen, door* P. COOL, *Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente aldaar. Te Harlingen, bij* M. van der Plaats. 1839. *In gr. 8vo.* 32 *bl. f* :-40.

Tweetal Kerkelijke Gelegenheidsredenen van J. F. KUYPER, *Predikant te Maassluis. Te Maassluis, bij* de Wed. G. van der Weyden. 1839. *In gr. 8vo.* 71 *bl. f* :-60.

De Hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT was te *Groningen* spreker bij de viering van het vijfentwintigjarig bestaan des Bijbelgenootschaps. Het onderwerp zijner Feestrede is op den titel uitgedrukt. Na een zeer kort, maar voor de gelegenheid genoegzaam woord over den tekst, *Joh.* X: 16b, beschouwt de Redenaar uit de ondervinding de Bijbelgenootschappen, *eerst* als het voor onzen tijd werkzaamste middel, om het geheele menschdom in ééne Gemeente van JEZUS CHRISTUS te vereenigen, en *vervolgens* als zulk een middel, indien het door levende menschen tot dat doel wordt gebezigd. Dit laatste — want dat het eerste vooral geschiedkundig met betrekking tot de Bijbelverspreiding door Bijbelgenootschappen is, valt genoeg in het oog — is den lezer welligt op de eerste lezing evenmin duidelijk, als het dat aan ons was. En wij willen gaarne gelooven, dat

het aan ons hapert, maar na herhaalde lezing vinden wij in die planöpgaaf niets meer, dan hetgeen men eenvoudiger zou kunnen zeggen: ieder is dus verpligt, om dat groote werk naar zijn vermogen te bevorderen. Waarom dan nu juist van *levende* menschen gesproken wordt, zien wij niet in, of dit zou kortelijk moeten willen zeggen: elk in zijnen leeftijd. De ontwikkeling bestaat dan ook bijna alleen in aanmoedigende opwekkende aanspraken, vooral in betrekking tot de juist op den dag der feestviering te *Groningen* opgerigte Bijbelvereenigingen, en het belang der Bijbelverspreiding op *Java*. Ten voordeele van dit laatste is, gelijk ook de titel meldt, de Feestrede in het licht gegeven. Eenige aanteekeningen verhoogen de waarde als gedenkstuk voor de *Groninger* afdeeling van het Genootschap, ook omdat daar nader berigt van de oprigting der Bijbelvereenigingen gegeven wordt.

De Eerw. COOL heeft geenen tekst genomen. Na eene inleiding, die echter voor het begin eener Rede in eenen veel te hoogen stijl is aangelegd, waardoor de Redenaar wel eens tot onjuiste uitdrukkingen vervalt, b. v. *schatten openen; Christenen van allerlei namen en kleuren;* na die inleiding dan geeft D°. COOL als zijn onderwerp op, dat het Bijbelgenootschap eene onderneming is, die de hooge ingenomenheid vooral van den waren *Nederlander* verdient. Zij is geheel in den geest van onze natie; want zij gaat uit van algemeene menschenliefde, van hoogschatting des Goddelijken Woords, en ademt den geest van echte vrijzinnigheid en verdraagzaamheid. Daaruit beredeneerd zijnde, dat *à priori*, om het zoo te zeggen, het Bijbelgenootschap in den geest onzer natie vallen moest, beroept zich de Redenaar op de ondervinding, en schildert de geschiedenis van de instelling meer in algemeene trekken, dan dat hij die verhaalt, hetgeen bij het bestaan van het bekende geschrift van CHEVALLIER ook minder noodig was. Aanmoediging, opwekking tot en oplossing van mogelijke bezwaren tegen medewerking aan het Genootschap maken het slot dezer met veel warmte gestelde Redevoering uit. — »Wij weten, dat God eenmaal triomferen zal."

Dit slot smaakte ons minder. De Schrijver meent het goed, maar zal ons toegeven, dat de uitdrukking niet is goed te keuren, daar GOD toch wel geene tegenwerking te overwinnen heeft. Maar COOL bedoelde: *de zaak van God.*

D°. KUYPER heeft door de twee Gelegenheidsleerredenen, die wij hier van hem ontvangen, een bewijs gegeven, dat hij den feesttoon goed weet aan te slaan, de betrekking, in welke hij geplaatst is, in haren ruimen omvang en hooge waarde overziet, en bezield is met ijver en trouw in het werk der Evangeliebediening. De eerste Rede is ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan der Groote Kerk te *Maassluis.* Er moet uit den aard der zaak veel in gevonden worden, dat voor die Gemeente vooral, of bijna uitsluitend, belangrijk is. Het geschiedkundige wordt afgehandeld in de inleiding, die daardoor vrij lang is geworden en tot bladz. 12 doorloopt. Van den tekst, 1 *Kon.* VIII: 29ª, wordt het noodige gezegd, en verder het tempelgebouw, waarover feest wordt gevierd, beschouwd als een waardig voorwerp van heilige belangstelling; want het is een geschenk van God, — eene nalatenschap van der vaderen Godsdienstijver, — eene kweekplaats van Christelijk heil voor onze zielen, — en een steunpunt onzer hoop in betrekking tot onze nakomelingschap. De Rede wordt besloten met onderscheidene aanspraken, in welke zelfs de koster en verdere onderhoorigen niet zijn vergeten. Het geheel doet den Steller veel eer aan. Slechts de voor- en één tusschenzang worden gemeld. Men moest bij dergelijke gelegenheden die allen mededeelen, deels opdat men zich de geheele plegtigheid meer kunne voorstellen, deels, en niet het minst, omdat men in de Psalmen en Hervormde Gezangen vaak niet weet te vinden, wat juist ter snede is. En een gepast vers te vinden, daarop stellen wij, vooral bij feestelijke gelegenheden, hoogen prijs.

Het andere is eene Bevestigingsrede over 2 *Cor.* I: 24ᵇ. De waarheid, dat het de bestemming van den Evangeliedienaar zij, de blijdschap zijner Gemeente te bevorderen, wordt in hare waarheid, in haar gewigt en in haren in-

vloed voorgesteld. De bevestiging gaat daarna de zoogenoemde toepassing vooraf. Zulk eene afwisseling in het min of meer eentoonige van het gewone *rituaal* is aan te prijzen. D°. KUYPER heeft eer van zijn werk. Wij nemen in aanmerking, dat het *Gelegenheidsredenen* zijn, maar zouden anders meenen, dat hij lang genoeg predikt.

Vrije Gedachten over de Christelijke Openbaring, in twee Brieven. Te Amsterdam, bij J. F. Schleijer. 1839. *In gr. 8vo. VII en 48 bl. f* :-50.

Dit stukje bevat twee brieven tusschen twee vrienden, van welke de eerste eenige zwarigheden opwerpt tegen de Christelijke Openbaring en hare nog voorhanden zijnde geschrevene oorkonden, om derzelver geloofwaardigheid en den Goddelijken oorsprong van de daarin vervatte leer te betwijfelen; waarop de tweede, ook met het oog op het beruchte werk van STRAUSS, antwoordt, met de loffelijke bedoeling, om die zwarigheden weg te nemen, de eer der Christelijke Openbaring en der Schriften, waarin zij vervat is, te handhaven, en (zoo als hij in het *Voorberigt*, bl. VII, zegt) »het gevaar tegen te werken, dat velen in »den draaipoel van onverschilligheid, ongeloof en beginsel»loosheid wegzinken." — Intusschen zijn het slechts wenken, die deze laatste geeft; dit erkent hij zelf, bl. 41, maar, zegt hij tot zijnen vriend, »ik acht voor u niet »meer noodig. Trouwens uw bezwaar is eigenlijk maar »één; het is alles te menschelijk, te tijdelijk en plaatse»lijk. Mij echter komt het voor, dat dit niet anders kan, »en dat ons geloof, zoo ver het historisch is, juist in dit »bijzondere zijn' eenigen vasten grond kan vinden. Dit »tijdelijke is intusschen slechts de schelp van het eeuwige, »dit bijzondere van het algemeene, dit plaatselijke van het »onveranderlijke. JEZUS — zijn persoon, zijn karakter, »zijn geest is heden en gisteren dezelfde, tot in alle eeu»wigheid." Zoo veel ziet men wel, dat deze wenken door een' der zaken kundig', Christelijk liberaal denkend', met

het Christendom het wèl meenend' Man gegeven zijn; maar of zij allen door ieder goed verstaan zullen worden, dit is eene andere vraag. Ja! »den wijzen genoeg!" zegt hij, bl. 45; maar zijn allen zoo wijs? en of het dan wel nuttig is, zulke stukjes, die toch ligter, dan meer uitgewerkte schriften, onder het Volk komen, uit te geven, zou nog al te bezien staan. — Ref. zal dus ook in geene bijzonderheden uitweiden: in de meeste derzelve en in de groote hoofdzaak is hij het met den tweeden briefschrijver wel eens, maar in sommige opzigten zou hij diens meening wel wat duidelijker en bepaalder willen uitgedrukt zien, om niet misverstaan te worden: doch dit nader aan te wijzen, zou hem ligtelijk tot zulk eene breede ontwikkeling van zaken brengen, als waarvoor hij hier, bij een stukje van zoo kleinen omvang, geene ruimte mag nemen, en die hij liever, zoo men het noodig vindt, aan een opzettelijk Godgeleerd Tijdschrift overlaten wil; intusschen dengenen, die van zulke gevoelens, als die van den eersten Briefschrijver, mogten zijn, het antwoord des tweeden ter ernstige overweging en behartiging aanbevelende.

Verklaring van het Stoomwerktuig, zijnde eene algemeen bevattelijke beschrijving van deszelfs onderscheidene deelen, zamenstelling en werking, opgehelderd door een aantal Platen en de benoodigde Tafels. Te Amsterdam, bij M. Schooneveld en Zoon. 1839. *In gr.* 8*vo. VI*, 97 *bl. f* 1-25.

De Schrijver van dit werkje zegt in de Voorrede, dat de uitgave van een bevattelijk boeksken, waarin het Stoomwerktuig duidelijk voor oogen gesteld en kortelijk verklaard wordt, zekerlijk een gunstig onthaal bij het Nederlandsche publiek vinden moet. Wij stemmen daarmede volkomen in, te meer daar wij dikmaals gelegenheid hadden op te merken, dat zelfs menschen uit den meer beschaafden stand weinig of geen denkbeeld van den aard en de werking der stoomwerktuigen in het algemeen hebben. Dit

getuigen de gesprekken der reizigers aan boord der stoombooten; want, niettegenstaande het geheel of gedeeltelijk gemis van kennis, spreekt men toch over stoomwerktuigen, als over zaken, die onder het onmiddellijk bereik van ieders oordeel liggen. Dat men geen Geleerde behoeft te zijn, om eene oppervlakkige kennis der stoomwerktuigen te bezitten, leert ons de geschiedenis van het Stoomwerktuig zelve; de meeste verbeteringen toch hebben wij te danken aan menschen, die volstrekt geene wetenschappelijke opvoeding genoten hadden. Wij willen hiermede niet zeggen, dat men zonder de wis- en werktuigkunde eene volledige kennis der stoomwerktuigen verkrijgen kan, en hiertoe is dit werkje ook niet geschreven; het is zamengesteld voor het publiek, en uit dit oogpunt beschouwd, namen wij het met belangstelling in handen. Wij willen eerst kortelijk opgeven, wat het werkje ons aanbiedt, en daarna de behandeling der zaken nagaan.

Van § 1 tot § 12 vinden wij de uitzetting der ligchamen door de warmte, de thermometer, de wording van stoom uit water, de condensatie of verdikking des stooms, de drukking der dampkringslucht vrij kort behandeld. Met § 13 begint de Schrijver den stoom als beweegkracht toe te passen, en geeft vervolgens in § 17 tot § 19 eene beschrijving van het stoomwerktuig van NEWCOMEN. Na een kort woord over de spanning des stooms bij verhoogde temperatuur, vindt men eene beschrijving van een stoomwerktuig van lage drukking, waarin de voornaamste zamenstellende deelen afzonderlijk behandeld worden, waarmede tot § 44 wordt voortgegaan. Het overige gedeelte van het werkje bevat eene opgave van de berekening der kracht eens stoomwerktuigs in paardenkrachten, benevens een overzigt, op hoedanig eene wijze de *volumen* stoom, water en brandstof, tot den gang van het stoomwerktuig benoodigd, gevonden wordt; en eindelijk het voordeel, dat er in gelegen is, om den stoom door uitzetting te doen werken, en werktuigen van hooge drukking te bezigen; terwijl het geheel besloten wordt met eenige geschiedkundige aanteekeningen betrekkelijk de onderscheidene inrigtingen,

die men van tijd tot tijd aan het stoomwerktuig gegeven heeft. Achter het werkje vindt men twee tafels, de 1ste de spanningskracht van stoom bij verschillende temperaturen opgevende, terwijl de 2de tafel de middellijn des zuigers, de lengte van den zuigerslag, het getal slagen in de minuut, en het noodige water en steenkolen per uur voor stoomwerktuigen van 1 tot 105 paardenkrachten aanwijst.

Kwam ons de opvolging der zaken geleidelijk voor, minder beviel ons de behandeling van sommige derzelve. In de eerste plaats hinderde het ons, dat men bij herhaling spreekt van *oude ponden*, Rijnlandsche voeten enz. Waarom, daar men voor het Nederlandsche publiek schrijft, geen Nederlandsche maten en gewigten opgegeven? Het is, wel is waar, eene ongelukkige gewoonte, om, over stoomwerktuigen sprekende, Engelsche maten te gebruiken; ja, zelfs geeft men aan de Engelsche duimen in ons Vaderland wel eens den naam van *Machine*-duimen. Om dit te verdedigen, voert men aan, dat de stoomwerktuigen van Engelschen oorsprong, en de meeste praktische werken in de Engelsche taal geschreven zijn; verder, dat de werklieden aan die maten gewoon zijn: maar deze verdediging kan voor dit oppervlakkige werkje niet van toepassing wezen.

Om de drukking der lucht te bewijzen, noemt de Schrijver in § 8 eene buis van 36 voeten lang. Het is voorwaar geene kleinigheid, eene buis van 36 voeten lengte met water te vullen, en die dan zoo maar eens, aan den open kant digt gehouden, om te keeren. Waarom niet liever kwik gebruikt? Dat zou met de geschiedenis van de buis van TORICELLI ook beter overeengekomen zijn.

De voorstelling in § 13, hoedanig door stoom de beweging eens zuigers kan geschieden, is niet duidelijk, dewijl niet opgegeven wordt, op welk eene wijze de lucht, die zich onder den zuiger bevindt, weggenomen wordt.

In § 22 vindt men de veiligheidsklep beschreven op eene wijze, die weinig strookt met de Koninklijke bepalingen, daaromtrent hier te lande vastgesteld. In de eerste plaats springen de stoomketels dadelijk, wanneer de stoom de benoodigde kracht te boven gaat? (dat is gelukkig zoo

niet); maar gevaarlijker voor den reiziger is het, dat de bestuurder van het werktuig *naar goedvinden* de veiligheidsklep belasten kan. Een eerste vereischte van eene veiligheidsklep is, naar ons inzien, de onmogelijkheid, om dezelve meer te belasten. Daarenboven heeft men gewoonlijk twee veiligheidskleppen, waarvan de eene uit zichzelve werkt, en de andere tot afblazing des stooms door middel van een' hefboom onder het bereik van den bestuurder gelegen is.

Gaan wij verder, zoo vinden wij in § 37 de stoomschuiven beschreven. Wanneer de daarbij gevoegde figuren alleen moeten dienen, om een oppervlakkig denkbeeld te geven, hoedanig de stoom afwisselend onder en boven den zuiger gebragt wordt, dan hebben wij er vrede mede; maar dan moest de Schrijver niet over dezen vorm der stoomschuiven uitweiden, want zulke stoomschuiven, als wij hier beschreven vinden, zagen wij nooit; — wel vonden wij dezelfde figuren, even als de meeste andere in dit werkje voorkomende, in de *Dictionnaire Technologique*, doch niet vergezeld met zulk een' uitleg als wij hier lezen. Om des Schrijvers eigene woorden te bezigen, moeten wij tot ons leedwezen zeggen, dat de *ziel* van het werktuig niet best is. In de verdere behandeling en beschrijving van het stoomwerktuig misten wij wederom het middel, waardoor een luchtledig in het werktuig wordt daargesteld. Ook is het voor den ongeoefenden lezer lastig, dezelfde zaken onder verschillende namen te zien voorkomen, zoo als *regulateur* en *gouverneur*, *luchtklep* en *veiligheidsklep*, enz.

In § 45 vinden wij voor alle de tegenstanden vrij *omtrent* $\frac{1}{3}$ gedeelte van het geheele vermogen opgegeven; wij zouden zeggen, voor kleine werktuigen omtrent de helft, voor grootere $\frac{2}{5}$. Waarom de Schrijver andermaal in deze § zijne toevlugt tot de wiskunst neemt, hebben wij niet begrepen; doch dit is zeker, dat de regel, in § 46 opgegeven, geheel mis is. Dat de Schrijver dit zelf niet gezien heeft, verwondert ons te meer, daar wij in § 45 denzelfden regel anders uitgelegd vinden. Ongelukkig gaat men

den regel op een voorbeeld toepassen, NB. om de zaak op te helderen. De zaak is er zoo *duister* door geworden, dat er geen touw aan vast te maken is. Aardig is het echter, dat, door het opeenstapelen van de eene fout op de andere, de verkregene uitkomst nog al wel is.

Het overige gedeelte van het werkje hebben wij slechts vlugtig doorgeloopen, om niet in verzoeking te komen van alles te hekelen. Het nuttige doel stond ons steeds voor den geest; wij moeten echter zeggen, dat hetgeen over het voordeel, van den stoom door uitzetting te doen werken, geschreven staat, of door den Schrijver niet goed begrepen, of niet goed gedrukt is; zie bl. 79 onderaan. Verder, dat stoom, op eenen hoogeren warmtegraad dan 212° Fahr. gevormd, niet altijd stoom van hooge drukking is, en dat de stoomwerktuigen van hooge drukking wel degelijk voordeelen hebben. Van welk nut de uitvoerige tafel I voor het publiek zal zijn, begrijpen wij niet.

En wat zullen wij nu van het geheel zeggen? Het is een zeer *oppervlakkig* boekje, dat weinig *oppervlakkige* kennis over het Stoomwerktuig verspreiden zal. In één woord, wij gelooven, dat de Schrijver veel over stoomwerktuigen gelezen, maar weinig stoomwerktuigen gezien heeft.

Opvoed- en onderwijskundige Opmerkingen, gemaakt op eene Reize in de Pruissische Rijn-Provinciën, het Hertogdom Nassau en de vrije Stad Frankfort aan den Main. (Met eenige ophelderende Aanteekeningen.) Door B. BRUGSMA, *Onderwijzer te Groningen. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1839. *In gr. 8vo. VIII en* 309 *bl. f* 2-50.

De Schrijver dezer *Opmerkingen* is reeds, door vroeger uitgegevene schriften, in ons Vaderland gunstig bekend, onder anderen door zijne *Brieven over eene Reis naar Oldenburg, Bremen, Hanover en Osnabruck, met opmerkingen ten aanzien van het lager onderwijs, Gron.* 1836,

waarvan loffelijk verslag gedaan is in dit Tijdschrift voor 1837, N°. XI, bl. 458—460. Nieuwe *Opmerkingen*, tot opvoeding en onderwijs betrekking hebbende, zijn door hem, in 1838, op eene reis door de op den titel vermelde streken van *Duitschland*, gemaakt, en, volgens het *Voorberigt*, reeds grootendeels geplaatst in de *Nieuwe Bijdragen ter bevordering van het Onderwijs en de Opvoeding* enz., jaargang 1838 en 1839, maar worden nu nog eens, op veler wensch, afzonderlijk uitgegeven, en vermeerderd met eenige ophelderende aanteekeningen, die van bl. 251 tot 309 loopen. — Hoewel nu deze nieuwe *Opmerkingen* voor de zaak van het Schoolwezen belangrijk genoeg zijn, om door de Redactie der genoemde *Bijdragen* met eene ruime plaats vereerd te worden, twijfelt Ref. echter aan de noodzakelijkheid eener afzonderlijke uitgave van dezelve, te meer daar de Schrijver daarin nog veel minder, dan in de bovengemelde *Brieven*, uitweidt over de door hem bereisde streken, en dus zijn verslag van gedane schoolbezoeken, en zijne daarover doorgaans gepast gemaakte aanmerkingen, hoe nuttig ook voor de mannen van zijn vak, nogtans welligt niet genoeg van algemeene belangrijkheid zullen geacht worden. Indien al de 60 bladzijden zijner ophelderende aanteekeningen in de *Bijdragen*, gelijk hij te kennen geeft, geen plaats konden vinden, zouden zij dan misschien niet, in een' eenigzins gewijzigden vorm, als een afzonderlijk stukje hebben kunnen uitgegeven worden? Zoo zou men niet genoodzaakt zijn, om tweemaal hetzelfde te koopen; en er zijn onder dezelve belangrijke genoeg, om als zoodanig algemeen bijval te vinden. Hoe het zij, wie zich aan het vak van schoolonderwijs toegewijd heeft, of daarmede in betrekking staat, of daarin bijzonder belang stelt, zal dit werk, het zij dan voor het eerst, of bij herhaling, met genoegen kunnen lezen, en met de ondervinding en opmerking van dezen ervaren Onderwijzer zijn nut kunnen doen, waartoe Ref. het gaarne aanbeveelt. Voor de genen, die er het meeste belang bij hebben, acht hij het nu bekend en aangeprezen genoeg, om er geen breeder uittreksel of beoordeeling van te geven, waarvoor het ook

zonder groote uitvoerigheid niet wel vatbaar is; en voor het overige verwijst hij naar zijn boven aangehaald verslag van des Schrijvers vroegere *Brieven*, dat ook gedeeltelijk hierop toepasselijk is.

Wetboek van Koophandel, vergeleken met het Romeinsche en Fransche Regt, onder toezigt van Mr. S. P. LIPMAN. *Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars *en* J. C. van Kesteren. 1839. *In kl. 8vo. VIII en* 388 *bl. f* 2-40.

Handboek voor Notarissen, volgens de Nederlandsche Wetgeving. Door Mr. P. MABÉ, JR., *Regter Plaatsvervanger bij de Arrondissements-regtbank, Advocaat en Notaris te Haarlem. IIIde of laatste Deel. Te Haarlem, bij de* Wed. A. Loosjes, Pz. 1839. *In gr. 8vo. XII en* 511 *bl. f* 4-90.

Volkshandboek voor Huurders en Verhuurders, overeenkomstig de beginselen der Nederlandsche Wetgeving. Door een Nederlandsch Regtsgeleerde. Te Arnhem, bij I. A. Nijhoff. 1839. *In kl. 8vo. XII en* 266 *bl. f* 2-20.

Jaarboekje voor de Regterlijke Magt, in het Koningrijk der Nederlanden, voor 1840. *Tweede Jaar. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. *In kl. 8vo. XXXI,* 176 *en* 28 *bl. f* 1-50.

Was de bewerking van het Ned. Burg. Wetboek, door eenen Regtsgeleerde als de Heer LIPMAN, reeds verdienstelijk, nog belangrijker schijnt ons zijne uitgaaf van het Wetboek van Koophandel, waar de Advocaat in Neêrlands eerste handelstad in het bijzonder zijne kennis van het commerciéle regt te pas kon brengen. Dit tweede der alzoo uitgegevene Nederlandsche Wetboeken is insgelijks met de hulp van den Heer Mr. J. W. TIJDEMAN in deszelfs tegenwoordigen staat gebragt, en de dankbetuiging, aan dezen kundigen Medeärbeider, in het Voorberigt, door eenen man als LIPMAN toegewijd, strekt buiten twijfel ook dien jeugdigen Regtsgeleerde tot eer, en bewijst, dat hij allezins waardig is, zijnen zoo veel herinnering wekkenden familienaam te voeren. Het

zal overtollig zijn, deze uitgaaf der Ned. Wetboeken aan de Regtsgeleerden, en in het bijzonder die van het Wetboek van Koophandel, ook aan onze voorname handeldrijvenden aan te bevelen. Voor zoo ver de laatstgemelden er nog niet van mogten voorzien zijn, zullen zij verstandig handelen met het zich zoo spoedig mogelijk aan te schaffen. Den inkoop zal niemand hunner zich beklagen.

Hier en daar worden ook de gebreken van ons Wetboek van Koophandel aangetoond, en men moet erkennen, dat wel eens *goede* bepalingen der Fransche wet door duistere of gebrekkige zijn vervangen. Niet alle veranderingen zijn verbeteringen geweest.

Gelijk de twee vorige, zoo getuigt ook dit derde of laatste Deel van het Handboek voor Notarissen, volgens de Nederlandsche Wetgeving, door den kundigen NAST, van des Schrijvers belezenheid, ijver en studie. Ook hier zal deze en gene wel eens van den Auteur verschillen, hetzij in de opvatting van eenige wetsbepaling, hetzij nopens den gekozen form der voorschriften. Zoo kunnen *wij* b. v. ons niet volkomen vereenigen met hetgeen over den openbaren verkoop van onroerende goederen gezegd wordt bl. 137 § 61 en volgende, vooral bl. 139 en 140. De Schrijver beweert, dat Art. 1122, sprekende van *boedelscheiding*, handelt van het geval, dat minderjarigen mededeelgenooten zijn *niet* van een *bepaald stuk* goed, maar medegeregtigden in eenen onverdeelden boedel, waaronder zich onroerend goed bevindt; en daaruit leidt hij af, dat vast goed uit eenen boedel, aan meerder- en minderjarigen te zamen, of aan een aantal minderjarigen alleen, doch onverdeeld, toekomende, niet zou mogen worden verkocht, dan volgens art. 1119 en volgende B. W. En wij erkennen dit, als men slechts verkoopt, om eenen overigens reeds genoegzaam vereffenden boedel *te scheiden*. Maar als nu de boedel, zonder voorafgaanden verkoop, niet tot effenen staat kan worden gebragt, en dus de verkoop niet verlangd wordt, om die goederen of derzelver opbrengst te *deelen*, maar om schulden af te doen, en eerst daarna te zien, of er, en hoe veel er te deelen zal vallen; of als de verkoop gewenscht wordt, om eenig bewijsbaar voordeel, ook of alleen voor de minderjarigen; dan schijnt ons Art. 1119 enz. B. W. niet van toepassing, en alleen de regterlijke magtiging schijnt ons een vereischte. Alleen dan, als schulden en legaten zijn afbetaald, en er in den boedel niets meer

te verrigten valt, dan de reeds aanwezige *zuivere* massa te scheiden, wanneer *dan* tot die massa vaste goederen behooren, kunnen deze niet worden verkocht, tenzij uit rapport der deskundigen van de onmogelijkheid der verkaveling gebleken zij. Op dit punt zou Recensent zich dus liever met de zich meer en meer vestigende *jurisprudentie* der meeste Hoven en Regtbanken, dan met den Schrijver, vereenigen. Het eigenlijke punt in questie is, tijdens het opstellen dezer beoordeeling, bij den Hoogen Raad nog niet voorgekomen; maar wel *dat* nopens de noodzakelijkheid der regterlijke autorisatie tot verkoop van vast goed, ten deele aan minderjarigen behoorende, in eenen boedel onder voorregt van beschrijving aanvaard. Dit nu was duidelijk, hoewel door sommigen te voren betwist. Te regt heeft dus de Heer HABE, op *dat* onderwerp, zijn gevoelen door den Hoogen Raad bevestigd gezien.

Met vlijt en oordeelkunde, is het zoo nuttige Handboek voor Huurders en Verhuurders door eenen ongenoemden Regtsgeleerde bewerkt. Wij vestigen de aandacht van ieder onder anderen op Hoofdstuk IV, bl. 65 en volgende, *over de veepacht.* Alle bepalingen daaromtrent zijn in de Nederlandsche wet nagelaten, omdat de wetgevers geloofden, dat er in ons land geene veepacht in zwang was. Daar nu echter de veepacht in eenige gedeelten des lands (gelijk ook Recensent bewust is) wel degelijk bestaat, en bovendien zulk een natuurlijk contract ligtelijk meer en meer in gebruik kon komen; en daar al datgene, waaromtrent niets bijzonders in de wet bepaald is, door beding der partijen en de algemeene beginselen wordt geregeld; zoo geeft de Schrijver eene opgaaf van alles, waarop men thans, bij het beding van veepacht, te letten heeft, ten einde, bij ontstentenis der wet, de overeenkomsten der partijen zelve in alles zouden voorzien, wat uit algemeene beginselen niet klaarblijkelijk voortvloeit. Niet minder belangrijk is Hoofdstuk V, over de Pacht van Tienden, Grondrenten en gelijksoortige regten; welk alles in verschillende afdeelingen, en met splitsing tusschen hetgeen vóór 1° Oct. 1838 bestond en wat na dien tijd gecontracteerd is, uitvoerig en duidelijk wordt behandeld.

Zeer dienstig voor alle Regterlijke Ambtenaren en Praktizijns is het Jaarboekje van de Regterlijke Magt voor 1840. Men vindt er eerst de bekende 4 Reglementen, voor zoo veel de opname daarvan door Z. M. vergund is, en verder eenige

besluiten nopens het al of niet vereenigbare van regterlijke met sommige andere betrekkingen enz. Dan volgt de eigenlijke hoofdinhoud, waarin alle Regterlijke Ambtenaren, Advocaten, Procureurs en Deurwaarders, benevens alle Notarissen, vermeld staan. Ten laatste wordt als § 2 (ten vervolge van § 1 in den vorigen jaargang) over de zamenstelling van den Hoogen Raad van Holland, Zeeland en Westfriesland gehandeld, waarbij echter welligt iets meer van BIJNKERSHOEK kon gezegd zijn. Onder de niet verbeterde drukfeilen merkten wij op, bl. 137 Mr. S. GRAMATA voor GRATAMA, bl. 168 L. DE TOUW JZ. voor L. DE FOUW JZ., en M. S. in plaats van S. M. VAN DER HEYDEN SINCLAIR. Denkelijk zullen er wel meerdere fouten zijn ingeslopen. De Redactie streve, ook in dit opzigt, meer en meer naar naauwkeurigheid. Eene doelmatige opgaaf van den inhoud besluit dit, voor al wat tot de Regtsmagt behoort of in betrekking staat, bijna onmisbare Jaarboekje.

De Koninginnen MARIA STUART *en* ELISABETH; *volgens de oorspronkelijke stukken, berustende in het Britsch Museum en het Rijks-Archief, naar het Hoogduitsch van* FR. VON RAUMER. *IIde Deel. 's Gravenhage, bij* J. Kips, J. H. Z. 1839. *In gr. 8vo.* 250 *bl. f* 2-25.

Wat over dit werk, naar aanleiding van deszelfs eerste Deel, in dit Tijdschrift voor 1839, N°. III, bl. 127—130, gezegd is, vindt, naar Rec^s. oordeel, in dit tweede zijne bevestiging. De wederzijdsche betrekkingen tusschen deze beide in verschillende opzigten merkwaardige Vorstinnen worden daarin, tot aan beider uiteinde, uit onderscheidene brieven en andere stukken van dien tijd opgehelderd, zoo veel daaruit op deze duistere en droevige historie licht kan vallen; en in zoo verre verdient deze verzameling gewaardeerd te worden door dengenen, die zich verder in dezen doolhof van menschelijke dwalingen en driften, dwaasheden, zwakheden en ongeregtigheden verdiepen wil. Ja, zij geeft daarenboven den aandachtigen lezer niet zelden stof tot nuttig nadenken en menschkundige opmerkingen. — Voor het overige is het ook hier blijkbaar, voor wie VON RAUMER het meest partij trekt, namelijk voor ELISABETH: dit nogtans moet men tot zijne eer zeggen, dat hij ook zulke dingen

niet terughoudt, die ELISABETH's handelwijze voor den onbevooroordeelden beschouwer niet in het gunstigste licht stellen, zoo als b. v. den schoonen brief, dien de *Fransche* Staatslieden BELLIÈVRE en CHATEAUNEUF, uit naam van hunnen Koning, ter gunste van MARIA, aan ELISABETH schreven, bl. 148—151; of het zonderling en dubbelzinnig aarzelen van ELISABETH, om het bevel tot voltrekking van het, niet door den gewonen Regter, maar door eenige *door haarzelve gedelegeerde* Regters gevelde, wreede doodvonnis in volle form te laten uitvaardigen, hetwelk toen, zoowel als de voltrekking zelve, zoogenaamd buiten haar weten, en omdat hare aanhangers dachten, dat zij dit wilde, geschiedde, en waarvan zij haren Secretaris DAVISON nog de schuld en straf liet dragen. Zoo men het al voor geen listigen aanleg houden wil, om de wereld te bedriegen, dan was het misschien óf eene ellendige zelfmisleiding, óf de laatste worsteling van haar geweten of van hare menschelijkheid tegen die verschrikkelijke daad, welke toch, hoe men er ook over denken moge, harer regering waarlijk geen luister bijzet. — Ref. zal den lezer niet vermoeijen met meer proeven van dezen aard bij te brengen, maar wil gaarne ieder zijn oordeel vrij laten; want het zal hierin misschien wel altijd blijven: *Adhuc sub judice lis est*, of, zoo als de Schrijver zelf aan het einde van zijne berigten omtrent MARIA STUART zegt, bl. 211: »In plaats van mij te verheugen over de uitkomst, »bekruipt mij een onaangenaam en lastig gevoel, hetgeen" (l. *hetwelk* of *dat*) »ik nog bij geen' eenigen arbeid ondervonden heb. Ik bespeur namelijk, dat er nu bij de *vroegere* twijfelingen, tegenwerpingen en bedenkingen, eene »onafzienbare menigte van *nieuwe* voor den dag zullen komen, en ik heb (zoo als ik vroeger zeide) geen tijd en nog »minder lust, om die uitvoerig te verklaren en te toetsen; »want al nam ik dezen vervelenden en vermoeijenden arbeid »op mij, dan zou toch waarschijnlijk ieder op het laatst bij »zijn eenmaal opgevat gevoelen blijven, en ik zou moeten »uitroepen: Ik heb moeite en arbeid verloren!"

Met de zoo even aangehaalde woorden maakt VON RAUMER den overgang, om nog het een en ander uit dien tijd mede te deelen, waarvan alleen het eerste op de behandelde geschiedenis betrekking heeft, namelijk zijn oordeel over SCHILLER's bekende treurspel MARIA STUART, hetwelk hij ten aanzien der kunst wel prijst, maar meent te ver van de

geschiedkundige waarheid af te wijken, en uit het oogpunt, waaruit hij dezelve beschouwt, laat zich dit oordeel ook zeer wel begrijpen. — Vervolgens vindt men een paar brieven van ELISABETH aan MARIA's zoon JAKOB; iets uit eene audiëntie van een *Poolsch* Gezant bij haar, enz.; verder een' brief van HENDRIK IV niet aan ELISABETH, zoo als boven den 69sten brief staat, maar aan BURGHLEY, en eenige lessen van dezen aan zijnen zoon; voorts iets over ELISABETH's betrekking tot HENDRIK III en IV, en verscheidene andere kleine bijzonderheden, niet belangrijk genoeg, om die allen op te noemen; hierop eenige berigten over ELISABETH's ziekte en dood, en eindelijk een uittreksel uit een handschrift van den *Venetiaan* MOLINO over *Engeland* ten tijde van hare regering, en zijne lofspraak op haar, welke VON RAUMER ten besluite van alles met de zijne versterkt, gelijk de beeldtenis van zijne Heldin tot uitwendige versiering van dit werk vooraan geplaatst is.

MARTIN LUTHER, *historisch Tafereel*, 1505—1546. *Naar 't Fransch van* A. BARGINET. *II Deelen. Te Rotterdam, bij* H. Nijgh. 1839. *In gr. 8vo. 481 bl. f* 5-:

Toen Rec. het bovenstaande werk, waarvan het oorspronkelijke hem onbekend was, ter beoordeeling ontving, kwam hem toevallig te gelijker tijd ter hand het tweede Deel van *het Leven en Bedrijf van* LUTHER door LUBLINK WEDDIK, en verblijdde hij zich, op het lezen van den titel, aanvankelijk over dit zamentreffen: »*les beaux esprits se rencontrent*," dacht hij; misschien zal de *Franschman* wel getracht hebben, zijn historisch tafereel voor zijne landgenooten wat bevallig te schilderen en in eene fraaije lijst te zetten; maar het zal dan toch aangenaam en belangrijk zijn, den ouden *Duitscher* van de zestiende Eeuw door eenen *Franschman* en eenen *Nederlander*, beide van de negentiende Eeuw, voorgesteld te zien, en hunne tafereelen met elkander te vergelijken, om zich den afgemaalde des te duidelijker en waardiger voor den geest te brengen. Doch het werk van den *Franschman* even doorbladerende, zag hij aldra, dat hij met hem niet geheel op het grondgebied der ware Geschiedenis zou kunnen blijven, maar ook op dat der verdichting zou overgebragt worden; en toen hij zich tot de

gezette lezing van hetzelve begaf, hoe vond hij zich al meer en meer bijster teleurgesteld! Toen bevond hij, dat BARGINET den ouden Held der Hervorming eenen romantischen rok van moderne snede had aangetrokken, die den gewezen *Augustijner* monnik even weinig zou gepast hebben, als den herdersknaap DAVID de wapenrusting van SAUL; onder anderen, dat hij den armen koorknaap LUTHER, aan de deuren der huizen, niet alleen psalmen en geestelijke liederen, maar ook Noordsche balladen laat zingen; dat hij hem als jongeling op CATHARINA VAN BORA zeer sentimenteel en romanesk laat verlieven; dat hij wel eenige historische daadzaken uit LUTHER's mannelijk leven en bedrijf aanvoert, en overal vereerend van hem spreekt, maar zijn verhaal met vele verdichte en geheel vreemdsoortige episoden doormengt, waarin LUTHER of bijna geene, of slechts eene ondergeschikte en hem kwalijk voegende romantische rol speelt, terwijl deszelfs ware Evangelische geestkracht naauwelijks te voorschijn komt; dat hij verder geen doeltreffend verslag van deszelfs verrigtingen en verdiensten geeft, maar somtijds eenige jaren overspringt, of zich van sommige hoogstbelangrijke punten, b. v. van deszelfs verblijf op den *Wartburg*, kort afmaakt; dat hij hem eindelijk, in het voorlaatste hoofdstuk van het tweede Deel, op romantische wijze met zijne geliefde CATHARINA laat trouwen, en hem hierop, in het laatste hoofdstuk, met oversprong van deszelfs verdere levensjaren, laat sterven. In korte woorden, BARGINET heeft van de geschiedenis van LUTHER een' alledaagschen roman gemaakt, daarin eenige tooneelen uit 's Mans leven opgenomen, die hem het meest te pas kwamen, en het overige met fictiën van den hedendaagschen trant aangevuld, welke het Rec. voorkomt, dat in de beschrijving van een leven, zoo rijk in ware en belangrijke gebeurtenissen, en van zulk eene verheven godsdienstige strekking, als dat van LUTHER, niet noodig, ja geheel kwalijk geplaatst zijn. Het verwonderde hem dus niet, naderhand te zien, hoe LUBLINK WEDDIK, die in zijn loffelijk historisch werk zichzelven en zijne lezers zoo geheel in het leven en bedrijf van den Hervormer heeft trachten te verplaatsen, en hem waarlijk te schilderen, zoo als hij geweest is, aan zijn verontwaardiging over het oorspronkelijke werk van BARGINET, in zijne *Pandora*, III, 2, bl. 184—200, lucht gegeven, en het als heiligschennis, aan de Geschiedenis gepleegd, aangeklaagd, en in een luimig

maar naar waarheid geschreven verslag zóó heeft ten toon gesteld, dat Rec. er in het zijne nog niet de helft van gezegd heeft, en den genen, die er meer van weten wil, tot de aangehaalde plaats gaarne verwijst. — Rec. wil hiermede niet ontkennen, dat sommige partijen van dit zoogenaamde historische tafereel goed geteekend zijn, en het daarom jammer is, dat de *Franschman* zijn penseel niet zuiverder in de echte kleur der ware Geschiedenis gedoopt heeft, om zijnen landgenooten, van welke er velen dit nog wel noodig zullen hebben, eens in eene getrouwe schilderij voor oogen te stellen, wat LUTHER eigenlijk voor de Christelijke Kerk is geweest; maar zoo als dit romantisch verknoeide tafereel nu uitgevallen is, vindt hij geen de minste reden, om het aan te prijzen; en gelijk de Vertaler, in het laatste hoofdstuk, waar BARGINET den stervenden LUTHER, bespottelijk genoeg, laat profeteren en zinspelen op het *Fransche* Volk en de *Fransche* omwenteling, en daarvan zeer veel heil voorspellen, met reden zegt, dat hij die plaats geheel voor rekening van den Schrijver laat, even als ook een Aanhangsel, waarin BARGINET de Alchymie verdedigen wil; zoo zou Rec. het geheele werk voor deszelfs rekening gelaten, en geen roeping gevoeld hebben, om de tallooze romans en historisch-romantische tafereelen, die thans aan de orde van den dag zijn, met eene vertaling daarvan voor onze landgenooten te vermeerderen.

Leesboek over de beginselen der Sterrekunde, in verband met de wis- en natuurkundige Aardrijksbeschrijving; in den vorm van Gesprekken. Met Afbeeldingen. Iste Stukje. Te Delft, bij J. de Rooy. 1839. *In kl. 8vo.* 134 *bl.* *f* : - 70.

De ongenoemde Schrijver van dit werkje heeft het zamengesteld, in de meening, dat een zoodanig, »in hetwelk deze wetenschap in den vorm van gesprekken behandeld wordt, en waarin de zamensteller getracht heeft, alles op de eenvoudigste en duidelijkste manier voor te stellen; eene zoogenaamde volkssterrekunde, tot nog toe in onze taal ontbrak." Beide (zoo men niet zeggen wil, dat het eerste vrij overbodig is, daar de vorm van gesprekken toch wel zoo *noodig* niet is) kon de Schrijver vereenigd hebben gevonden in de *Be-*

schouwing van het Heelal door den kundigen GLEUNS, uitgegeven te *Groningen*, *bij* OOMKENS, 1834; een geschrift, dat grondigheid met duidelijkheid vereenigt, en waarvan wij in der tijd (*) een uitvoerig verslag gegeven hebben. Voor zoo verre wij uit dit eerste Stukje kunnen oordeelen, zal het pas genoemde door het onderhavige werkje niet worden verdrongen. Hier is het een en ander, wat dáár niet te vinden is, maar voor het doel ook veilig gemist kon, ja onzes inziens moest gemist worden. Wat heeft de leerling aan de vier eerste gesprekken, de geschiedenis der Sterrekunde behelzende? Bij de vermelding der verschillende ontdekkingen moeten, zal men voor den leerling geen *Arabisch* spreken, velerlei dingen worden gezegd en verklaard, die een bont voorkomen geven. Zoo moet men b. v. bij BRADLEY verklaren, wat de Sterrekunde verstaat door *aberratie* van het licht. De leerlingen vragen dan ook als om strijd naar die uitlegging; maar de meester doet hen tot gelegener-tijd geduld oefenen, daar alle die uitleggingen hem nu te ver zouden afleiden! Blijkt daaruit niet zonneklaar, en gevoelde de Schrijver het niet bij het opstellen, dat eene Sterrekunde voor leerlingen van 12—14 jaren (bladz. 1) met geene geschiedenis dier wetenschap behoorde te beginnen? Zelfs komt het ons voor, dat voor *zulke* kinderen de gansche wetenschap ongeschikt is. Wij weten wel, dat men tegenwoordig knapen van die jaren vindt, welke, overstelpt met kundigheden, vaak ten koste van groei en gezondheid des ligchaams, bezwijken onder den last hunner geleerdheid. Wij weten wel, dat hetgeen onze te vroeg gestorven VOSMAER over die broeikasopvoeding zoo wijs als waar heeft gezegd, de stemme des roependen in de woestijn gebleven is, en dat men het ons als grove ketterij tegen het hedendaagsche onderwijzen zal aanrekenen; maar wij zeggen het niettemin: de Sterrekunde is geene wetenschap voor kinderen, en de teruggang der nachteveningen kan dàn eerst door het verschijnsel van den priktol verklaard worden, als de laatste reeds jaren vergeten is. De Sterrekunde vordert zekere geoefendheid van oordeel, zekere bedaardheid van nadenken, die zonder onnatuurlijke overspanning van de jeugd niet gevergd mag worden. Wij ten minste zijn nog zoo ouderwetsch in onze denkbeelden, dat wij het onzen kinderen geheel niet kwalijk nemen, wanneer zij mee-

(*) *Vaderl. Letteroef.* 1835, *Boekbesch.* bl. 251.

nen, dat de zon om de aarde loopt, of schromelijke onkunde aan den dag leggen ten aanzien van de kromme lijn eener komeetbaan. Waar vult men de hersenen onzer jeugd al niet mede! Reeds zien wij den tijd naderen, dat de tienjarige *astronomist* de *elementen* eener zoneclips berekent, en de kleine wijsgeer de onnoozele kindermeid uitlacht, die hem spreekt van kool en pruimboomen, terwijl hij naauwkeurig de *dimensie* kent, welke het *pelvis* behoort te hebben *ad partum naturae ope terminandum.* Zoodat wij kortaf zeggen willen, dat eene Kindersterrekunde ons *in abstracto* eene dwaasheid, een nutteloos en schadelijk ding dunkt.

Het eerste Stukje der proeve, hetwelk voor ons ligt, is, uit den aanleg van het werkje, meestal wiskundige aardrijksbeschrijving. Voorts, als gezegd, een schepje geschiedenis der *astronomie*; een schepje *geologie!!* Wel ja, moet dan de jeugd niet weten, wat grondgebergten, overgangsgebergten, vlot-trappgebergten (?) zijn?

Aanwijzing der oude en nieuwere Dichters door Mr. W. BILDERDIJK *en Vrouwe* K. W. BILDERDIJK *overgebragt of nagevolgd, met Aanteekeningen en eene Voorlezing over de voortreffelijkheid van* BILDERDIJK *in het navolgen en overbrengen der oude Dichters, bijzonder van* HORATIUS, *door Mr.* J. PAN. *Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1839. *In gr. 8vo. XIV en* 198 *bl. f* 2-60.

Zelden is er na den dood van een' geleerde of dichter, meer werk gemaakt, om uit zijne nagelatene schriften het belangrijke op te zamelen, dan zulks na den dood van den beroemden BILDERDIJK is geschied. Daardoor zijn de vereerders en bezitters van 's Mans dicht-, taal- en geschiedkundige werken met vele nalezingen, brieven en grootere of kleinere dichtstukken, nu en dan elders opgenomen, bekend geworden, die den onwaardeerbaren schat, in BILDERDIJK's dichtwerken voorhanden, aanmerkelijk vermeerderd en in waarde hebben doen rijzen. Geen wonder dus, dat eene *chronologische lijst* zijner bundels (van den Heer GLINDERMAN, nu vrij wat aanvullingen behoevende) het licht zag; dat men, in het belang van taal- en letterkunde, eene *alphabetische lijst van woorden en spreekwijzen taalkundig opgehelderd*

in de werken van BILDERDIJK het publiek aanbood (*), een zoo belangrijk toevoegsel op de taalkundige schriften des beroemden Mans, als welke, gelijk de verdienstelijke vervaardiger, de Heer A. DE JAGER, zegt, door hunne talrijkheid en afgebrokenheid, meer dan veel andere, de dienst van registers en dergelijke hulpmiddelen vereischen. Maar als een zeer gelukkig denkbeeld bovenal is ons de uitvoering van de zoo zeer moeijelijke taak des Heeren PAN voorgekomen, om deze *aanwijzing der oude en nieuwere Dichters, door* BILDERDIJK *en zijne Gade, overgebragt of nagevolgd, met aanteekeningen* in 't licht te geven. Men heeft het werk slechts in te zien, om zich van de waarheid te overtuigen, welke groote zwarigheden aan deze taak verbonden zijn geweest, en hoeveel tijd er door den verzamelaar is moeten besteed worden, om het groot getal werken (nu bijna 200 deelen uitmakende) als te doorwandelen. »Die weg," zegt de Schrijver, »was niet overal even effen en gebaand, daar BILDERDIJK zulk een uitgebreid veld der oude en nieuwere letterkunde in zijne navolgingen heeft doorloopen, en dikwijls uit minder bekende en minder toegankelijke bronnen heeft geput." Hoe dit zij, de Heer PAN heeft in de opsporing geene moeite ontzien, en, zeer wel wetende, dat het werk voor aanvulling en verbetering vatbaar is, zal, zoo als hij zelf zegt, de aanwijzing van een en ander, wat aan zijne nasporing mogt ontsnapt zijn, hem, (en alle vereerders van BILDERDIJK) ook in het belang onzer Letterkunde, zeer aangenaam zijn.

Wij treffen hier voor het eigenlijke werk vooreerst aan, een *Register der oudere en nieuwere Dichters, door* BILDERDIJK *en zyne Echtgenoote overgebragt en nagevolgd;* vervolgens eene *opgave der oude en nieuwere Dichters, door beide overgebragt en nagevolgd, naar de volgorde der werken;* terwijl hoogstbelangrijke en lezenswaardige aanteekeningen het geheel besluiten. De aanteekeningen zijn vooral daarom belangrijk, daar zij enkele min bekende Dichters nader doen kennen, en tevens dienen, om andere navolgingen van hetzelfde oorspronkelijke op te geven. Dit is voornamelijk het geval met sommige *Engelsche* of *Schotsche* Romancen en Balladen, vooral die, welke zich alleen in de verzameling van

(*) Zie de Recensie van dit werk in No. II. voor 1840, bl. 74.

THOMAS PERCY, *Reliques of ancient English Poetry*, bevonden, waarvan de tekst, soms met verklaring van de *Schotsche* woorden, wordt opgegeven; terwijl deze aanteekeningen al verder niet weinig aanwijzing geven, om bekend te worden met het aantal keurige vignetten, door BILDERDIJK geïnventeerd en geëtst, welke zijne werken versieren, en hem als een vernuftig en geestig teekenaar kennen doen.

Niet slechts heeft de Heer PAN in het Register melding gemaakt van de grootere volledige vertalingen of overzettingen, in BILDERDIJK's werken en in die van zijne Gade voorhanden, maar zelfs de kleinste, op zichzelve staande overgebragte stukken opgegeven; zelfs die, waar eene enkele Strophe uit de oude of latere Dichters BILDERDIJK aanleiding gegeven heeft, óf tot de zamenstelling van een geheel dichtstuk, óf waar de aanhef van een of ander gedicht hem de stof tot eene verre navolging of uitbreiding aan de hand gaf en zijne dichtluim opwekte.

Bij de verbazende moeite, waarvoor de bezitters van BILDERDIJK's werken den Heere PAN niet genoeg kunnen danken, en bij den stempel van naauwkeurigheid en juistheid, dien de bearbeiding van dit werk draagt, kan Ref. niet anders dan een algemeen verslag van dezen hoogstnuttigen en belangrijken arbeid geven; te meer, daar het zoeken naar feilen eene even zoo uitgestrekte wandeling door de werken van den Dichter en zijne Gade zoude vereischen, als de Heer PAN heeft afgelegd. Kleine aanvullingen zijn hem reeds door den Heer DE JAGER in den *Konst- en Letterbode*, No. 48 van 1839, medegedeeld, waarop, zoo wij meenen, de Heer PAN bereids, met eenige aanmerkingen op sommige, verpligtend heeft geantwoord; en wij gelooven, dat eerstgenoemde, die reeds zulk eene naauwkeurige wandeling door BILDERDIJK's werken gedaan heeft, deze nasporingen met weinig moeijelijkheid zal kunnen doen. Genoeg is het, dat alle aanwijzingen, van wien ook, den Heere PAN welkom zullen zijn. Eene volledigheid zonder één' enkelen misslag, kan en mag men in een werk van dien aard niet verwachten.

Ref. bewondert het onderzoek van den Heer PAN, dat zeker het resultaat van een' veeljarigen arbeid moet zijn. Bij het doorbladeren van de Registers, en stilstaande bij de stukken in de *Avondschemering* door BILDERDIJK vertaald of nagevolgd, kwam Ref., het stukje *de Prediker* naar het Hoog-

duitsch van GRIJP aantreffende, onder de aandacht, of ook niet het dichtjuweeltje, *Bloeimaand* getiteld, en in de *nieuwe Vermaking* bl. 201 te vinden, dat zeker zoo veel schoons in zes regeltjes bevat als menige lentezang in honderden van alexandrijnen kan opleveren, tevens uit genoemden Dichter genomen is. Het komt Ref. voor, dat BILDERDIJK die zelf zijne navolgingen onder verschillende benamingen, als *overbrengen*, *navolgen*, *nazingen*, *naschaduwen*, *naspringen*, enz. aanduidt, in het genoemde stukje den *Duitscher* ANDREAS GRYPHIUS, om ons van deze uitdrukking te bedienen, mede *nagesprongen* heeft. Men oordeele:

GRYPHIUS: *An den Mai.*

Dieser Monat ist ein Kuss, dien der Himmel giebt der Erde,
Dass sie jetzo seine Braut, künftig aber Mutter werde.

BILDERDIJK: *Bloeimaand.*

Meymaands zoete luchtverwarming,
Met den zegen
In den regen
Uitgestort,
Is een Hemelsche Echtomarming,
Waardoor 't Aardrijk moeder wordt.

Hoe het zij, oorspronkelijk of nagezongen, het is en blijft een juweeltje, en de aanwijzing strekke den Heere PAN ten bewijze van de oplettendheid, waarmede Ref., zoo veel de tijd dit toeliet, zijnen arbeid heeft doorgeloopen.

Hoogsterkentelijk moeten (dit is de slotsom onzer beschouwing) de hoogschatters van BILDERDIJK en de bezitters zijner werken den Heere PAN zijn voor het belangrijke stuk, dat hij, niet alleen om het gemak der lezers van 's Mans werken te bevorderen, maar ook om jeugdige beoefenaren der oude en nieuwere Letterkunde nuttig te zijn, en die uit de aanteekeningen veel voor de studie der oude Dichters kunnen opzamelen, heeft in 't licht gegeven; terwijl allen, die BILDERDIJK in zijne voortreffelijkheid in het navolgen der oude Dichters, bijzonder van HORATIUS, willen leeren kennen, dat uit de schoone voorlezing zullen kunnen doen, waarmede PAN zijn werk opent, en die zoowel van zijne hooge vereering van BILDERDIJK, als van zijne smaakvolle en grondige bekendheid met de klassische Letterkunde ge-

tuigt. De stijl der voorlezing is levendig en bevallig, en mag als vrij wat meer dan eene luchtige schets, zoo als de steller ze nederig noemt, beschouwd worden. Over het onderwerp dier voorlezing hoopt hij nog nader iets te bewerken. Wij wenschen met hem, dat God hem leven en gezondheid spare, en wij onze Letterkunde met zijne beschouwingen hierover mogen verrijkt zien.

De uitvoering van het werk is verdienstelijk; de vorm der registers goed gekozen; duidelijkheid in de aanwijzingen zet er het zegel op. Het boek, onmisbaar voor de bezitters van BILDERDIJK's werken, belangrijk voor de beoefenaars der oude Dichters, vinde dan ook vele koopers!

Waarheid en Droomen, door Jonathan. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. *In gr. 8vo. 260 bl. f* 2-90.

Van een boek, zoo als het voor ons liggende, is eene eigenlijke beoordeeling moeijelijk. Het is zoo subjectief, dat eene beoordeeling ook alleen subjectief wezen kan. Veel vernuft en talent, hier en daar een schoone en altijd een levendige en eigenaardige stijl, kan men den Schrijver niet ontzeggen. Maar over inhoud en strekking van het boek durven wij bijkans geene uitspraak doen.

Ziehier de opschriften der opstellen: *de Haarlemsche Courant; het Album; de Huisklok; Muzijk; Ruiten Troef; het Schaap; St. Nicolaas; het Legaat; de Stamboom; het Portret; de Bibliotheek; Schrijffouten.* Uit deze opgave kan men echter den inhoud niet opmaken. Het zijn luimige, doch meermalen ernstige opstellen, invallende gedachten, waarin een melancholische, gevoelige toon de heerschende is.

Bij alle onmiskenbare verdiensten van dit boek heeft het echter eene fout, die bijkans altijd het gevolg van dezen schrijftrant is, die elken humorist *ex professo*, den besten niet uitgezonderd, aankleeft, maar die hier zeer sterk in het oog loopt; het is de zucht, namelijk, om *effect* te maken; vandaar overdrijving en valsche schoonheden. Men zie b. v. het opstel, 't geen *het Schaap* tot opschrift draagt, of *Ruiten Troef*, 't geen onmiddellijk voorafgaat.

Maar, mogt men om dit en andere gebreken al somtijds het hoofd schudden, de verontschuldiging voor de uitgave, aan het slot van het opstel *de Bibliotheek* door den Schrijver

bijgebragt met eene bescheidenheid, die het onbescheiden zou zijn als niet welgemeend aan te zien, ontwapent de kritiek, en doet u *Jonathan* de hand reiken, met een verzoek om betere kennis te maken, als zijn vernuft wat meer gelouterd en zijn smaak strenger geworden is. Wat hij bedoelt met harten, die *niet al te preekachtig gestemd zijn*, en waarop zijn geschrift eene godsdienstige en verwarmende werking kan uitoefenen, weten wij niet regt. Eene eigenlijk godsdienstige lektuur is het boek niet, en menigen ernstigen lezer zullen de dikwerf zonderlinge en talrijke aanhalingen van Bijbelplaatsen mishagen, die eenen minder ernstig gestemden veelligt eenen glimlach aanjagen. Evenwel kan het werk, door zijnen doorgaanden godsdienstigen en gevoeligen toon zeker hier of daar, gelijk de Schrijver wenscht, nut stichten.

Wil men eene proef van den stijl? Wij kiezen deze het liefst uit het opstel *de Bibliotheek*, hetwelk uitmuntend is, en nog uitmuntender wezen zou, zoo er de inleiding over de warmte, die de Schrijver op zijne kamer boven alles hartstogtelijk bemint, en die niets ter zake doet, aan ontbrak. Na eerst gesproken te hebben over het kamerreizen in zijn' japon en op zijn' armstoel, gaat de Schrijver aldus voort: »Maar niet alleen voert mijn Bibliotheek mij door de aarde »zoo als zij is en haar bewoners zoo als zij zijn, maar zij »voert mij ook naar een aarde zoo als er geen is en bewoners »zoo als er niet zijn. In haar schoot berust het houten »zwaard van Arlequin, dat u met een tooverslag uit de we»zenlijke wereld naar een wereld van verbeelding verplaatst. »Zij verstaat de kunst, om den draak van den tuin der Hes»periden te verschalken; de gelukkige vallei is voor haar »niet verborgen; de hal van *Eblis* weigert haar geen toe»gang; het eiland van *Prospero* daagt voor haar uit de zee; »het paleis van MAHOMET ontsluit haar zijn gouden poorten; »de Cherub van *Eden* draagt voor haar geen vlammend »zwaard; ja, de Engelen ontzeggen haar niet, een enkelen »blik in hunne zalige verblijven te werpen. Dat is iets heer»lijks! O, het is op aarde wel schoon en goed, en zij is, »zoo wel als eenig ander deel der schepping, een tooneel »van Gods almagt en liefde; de vrome CAMPHUIZEN heeft »gelijk:

Och, waren alle menschen wijs,
En deden daarbij wèl,

Deze aarde wäre een paradijs.

„Maar toch is het een wellust voor iemand, wiens verbeel-„ding verder reikt dan zijn oog, zich somwijlen met zijn „geest in een volmaakter schepping te verplaatsen, waarvan „het onvolmaakte der oude aarde is afgescheiden: de borst, „door de nevelen van onzen dampkring beklemd, in een „zuiverder aether te verruimen en te verkwikken, en zich „in een eeuwige lente over de winters der aarde te troosten.

„Toch is het een wellust voor iemand, wiens verwachting „verder reikt dan zijn gezigt, zich de nieuwe aarde te droo-„men, „nederdalende uyt den hemel, als een bruyt die ha-„„ren manne verciert is;" of, als MOZES in verrukking, de „woning in de lucht te aanschouwen, die men later in we-„zen hoopt te zien. Gelukkig alzoo voor hem, die dit ver-„langen in zich voelt ontwaken, dat hij Dichters en Zan-„gers gereed vindt om hem op zulk een luchtreis te gelei-„den. Gelukkig wie DANTE en TASSO, SHAKESPEARE en „MOORE, VONDEL en BILDERDIJK, KLOPSTOCK en SCHILLER „kan oproepen, om hem op de vleugelen van hun rijker „verbeelding en stouter genie tot die hoogte op te heffen." Ziet hier onder veel bonts en weelderigs toch ook eenen wegslependen, levendigen voortgang, zoo als men dien zeldzaam vindt!

Wij willen ons oordeel, voor hoe ver het als zoodanig ook voor anderen geldig is daarlatende, met andere woorden nog eens herhalen en duidelijker uitspreken, en kiezen daartoe *drie* plaatsen uit GOETHE's werken.

I. *Inhoud van het boek.*

So wälz' ich ohne Unterlass,
Wie Sanct Diogenes, mein Fass.
Bald ist es Ernst, bald ist es Spass;
Bald ist es Lieb', bald ist es Hass;
Bald ist es Diess, bald ist es Das;
Es ist ein Nichts, und ist ein Was.
So wälz' ich ohne Unterlass
Wie Sanct Diogenes, mein Fass.

Werke, II, S. 285.

II. *Behandeling en styl.*

Wenn man den Effect und auf den Effect arbeitet, so

glaubt man ihn nicht fühlbar genug machen zu können. Daher kommt alles Uebertriebene, alles Manierirte, alle falsche Grazie, aller Schwulst. *Wenn was ich sage nicht neu ist, so hab' ich es doch bei neuem Anlass recht lebhaft gefühlt.*

Italienische Reise; Werke, XXVIII, S. 243.

III. *Doel en strekking.*

Lasst mir die jungen Leute nur
Und ergötzt euch an ihren Gaben!
Es will doch Grossmama Natur
Manchmal einen närrischen Einfall haben.

Werke, II, S. 248.

---

1. *Het Collegium Civitatis Academicæ Lugduno-Batavae supremum, aan allen, die in het heil van het Leidsche Studentencorps belang stellen. Te Leiden*, bij H. W. Hazenberg en Comp. 1839. *In gr.* 8*vo.* 20 *bl. f* :-25.

2. *Aanteekeningen van een protestantsch Student. 's Gravenhage*, bij K. Fuhri. 1839. *In gr.* 8*vo.* 8 *bl. f* :-15.

3. *Een woord van Diximus. 's Gravenhage*, bij K. Fuhri. 1839. *In gr.* 8*vo.* 10 *bl. f* :-20.

4. *Een Brief over het papier en inkt vermorsen der Wouldbet. Te Leiden*, bij H. W. Hazenberg en Comp. 1839. *In gr.* 8*vo.* 17 *bl. f* :-25.

Eigenlijke beoordeeling van deze vlugschriften zou in een letterkundig Tijdschrift ongepast zijn. Maar, daar zij nu toch aan de Redactie der *Vaderlandsche Letteroefeningen* zijn toegezonden, wil Referent, bij gelegenheid dezer boekjes, iets over de zaak zeggen, die er aanleiding toe gaf, dewijl het hier eene akademische vraag betreft, waaromtrent men buiten de Akademie dikwerf verkeerd onderrigt is, en waaromtrent het echter voor velen, ook buiten de Akademie, van groot belang kan zijn, onderrigt te wezen. No. I, over het geheel goed gesteld en met gematigdheid en ernst geschre-

ven, geeft ons hiertoe de noodige ophelderingen, van welker waarheid wij uit andere bronnen verzekerd zijn.

Bestaande misbruiken hadden een onderzoek aangaande de zoogenoemde Ontgroensenaten onder het Leidsche Studentencorps ten gevolge. Men ontwierp nieuwe wetten, waarbij het eigenlijk *groen zijn* en *ontgroenen*, althans het vernederende en onbetamelijke daarvan, werd afgeschaft. Deze wetten werden op eene vergadering van Studenten met eene overgroote meerderheid aangenomen. De Senaten werden dienvolgens ontbonden, en een *Collegium Civitatis Academicae L. B. supremum* verving derzelver plaats. Ondertusschen onderwierpen zich eenigen, grootendeels leden der ontbondene Senaten, niet aan dit besluit der meerderheid. Zij zochten en vonden ook eenen kleinen aanhang onder jongere Studenten. Deze tegenpartij, zichzelven van de grootere afscheidende, rigtte nu eene eigene Societeit op, gaf ook later een' afzonderlijken Studenten-Almanak uit (tegen dezen Almanak der Pretendenten is N°. 4 gerigt) en herzag ook de vroegere wetten, die grootendeels *wijzigende naar de nieuwe, door de meerderheid als geldig erkende wetten*. Een Student dezer kleinere partij had de onvoorzigtigheid, een blaauwboekje in het licht te geven, geschikt om de gemoederen te verbitteren, en waarin hij Godsdienstijver der Roomschgezinden als eerste bron der veranderingen opgaf. Deze brochure gaf aanleiding tot eenige tegengeschriften, waaronder de bovengemelde N°. 1, 2 en 3. Van dezen is N°. 1 het uitvoerigste, bezadigdste en meest volledige.

Deze is kortelijk de toedragt der zaak. Eene verandering is te *Leiden* tot stand gebragt, die alle weldenkenden moeten goedkeuren, die alle weldenkenden sedert jaren gewenscht hadden, en die echter alleen uit den boezem van het Studentencorps zelve kon voortkomen. Eene magtelooze oppositie, verminderend en wegsmeltend daarenboven bij het ten einde spoeden van de akademische loopbaan van velen, die haar zamenstellen, kan die verandering niet belemmeren. Ook schijnt het geschrijf op te houden, en over 't geheel verliest het publiek daardoor niets, terwijl de studerende jeugd zelve haren tijd beter besteden kan, dan aan dergelijke twistschriften. Overigens moet men tot eer der beide partijen zeggen, dat onderlinge verdraagzaamheid en gezellig verkeer, met weinige uitzonderingen, onder de aanhangers van beiden niet afgebroken zijn, voor zoo ver het geschil-

punt daar niet mede gemoeid was. Men mag zich dus met een spoedig einde dezer twisten en eene geheele vergetelheid derzelven vleijen, wanneer er slechts weinige jaren zijn verloopen.

KASPAR HAUSER, *of de ware ontdekking der tot dus verre onbekende geheimen omtrent* HAUSER, *enz. Door* W. C. GR. V. A. *IIde Stuk. Uit het Hoogduitsch, naar de tweede en vermeerderde uitgaaf. Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1839. *In gr. 8vo.* 141 *bl. f* 1-50.

Als men den ellenlangen, door ons verkorten titel van dit stukje wil gelooven, dan blijft voor den lezer van het geschrift niets duisters over in het lot van den ongelukkigen jongeling, dien zijn grafschrift het raadsel noemt van zijnen tijd. Zijne afkomst, de oorzaak en duur zijner onmensche-lijke opsluiting zal men vernemen. Den man leeren kennen, die HAUSER als kind ontving en zoovele jaren een dieren- of plantenleven deed leiden. Ontwaren, dat die zelfde man, na vergeefsche poging, ten tweedenmale den moord wezenlijk volvoerde. En boven dat alles zal men dan nog eenige bijzonderheden hooren, aangaande de in vervolg van tijd door HAUSER's vijanden gebezigde listen tot de volvoering der misdaad; en eindelijk, wat de Schrijfster, eene Gr[avin?] aanleiding heeft gegeven tot aangift bij het geregt en tot bekendmaking der geheimen door dit boek.

Omdat echter de inhoud aan alle die fraaije woorden bitter weinig beantwoordt; omdat bovendien het werkje krielt van de ergerlijkste *Germanismen*, en omdat wij bij de aankondiging van het eerste stukje (*) reeds het noodige van dit vlugschrift gezegd hebben, zouden wij het onderhavige slechts met een woord hebben aangekondigd, indien wij ons niet verpligt rekenden, den koopers van het eerste stukje te waarschuwen, dat zij niet, door het nemen van het vervolg, voor bijna de helft tweemaal hetzelfde betalen.

Immers nagenoeg 60 van de 141 bladzijden zijn eene *letterlijke* herhaling van het eerste stuk, louter nageschreven, met alle *Germanismen*, verkeerde uitdrukkingen, en wat dies meer zij. Wij begrijpen niet, hoe het mogelijk zij, dat

(*) 1839. bladz. 701.

Vertaler en Uitgever hun publiek zoo erg in de kleêren durven steken, maar meenen te moeten waarschuwen tegen de *speculatie*, om tweemaal hetzelfde te drukken en te laten betalen. Het zij ons vergund, den schijn eener valsche aantijging te ontgaan, door eenvoudige opgaaf:

De 66 eerste bladzijden van het *eerste* stuk zijn niet herhaald. Bladz. 67 van de woorden: *Dat* KASPAR HAUSER'S *moeder*, tot bladz. 73: *uitkomst had kunnen geven*, vindt men woordelijk terug in het *tweede* stuk, bladz. 6—13. Nu volgt eenige regelen verschil; waarna KASPAR HAUSER *kwam tot verbuld worden*, I, bladz. 74—76, overeenkomt met II, bladz. 13—15. Nu komt weder eenig verschil en verder overeenkomst van *de regering* tot *noch er kennis van nemen*; I, bladz. 76, en II, bladz. 16. Nu heeft II eenige uitbreiding, met dien verstande echter, dat in dit gedeelte wat I heeft ook in II gevonden wordt. Waar dit slechts op enkele volzinnen of halve bladzijden betrekking heeft, sullen wij het niet met den vinger aanwijzen. *Met het begin van* 1832 tot *lid der menschelijke maatschappij kon zijn* is woordelijk I, bladz. 78—80, en II, bladz. 20—22. En wederom na weinige regelen: *De Heer Luitenant* HICKEL tot de twee versregels; I, bladz. 80—86, en II, bladz. 22—29. En zoo gaat het voort. Kortheidshalve duiden wij van het vervolg de uitvoerigste plaatsen slechts aan: I, bladz. 87—89, en II, bladz. 52—54. — I, bladz. 89—91, en II, bladz. 77, 80—82. — I, bladz. 99—111, en II, bladz. 54—65. — I, bladz. 91—99, en II, bladz. 68—76. — I, bladz. 111—117, en II, bladz. 82—89. — I, bladz. 125—128, en II, bladz. 96—99. — I, bladz. 128—132, en II, bladz. 89—93.

Heeft de lezer genoeg? En dan nog leest men in het voorberigt: »Eenige geëerde lezers hebben te kennen gegeven, dat er in het eerste deel van dit werk veel herhaald werd, hetgeen reeds in eenige, vroeger uitgegeven, schriften over KASPAR HAUSER geboekt was.'' Dat heet ik uitschrijven!

Onze Voorouders, in verschillende Tafereelen geschetst door Mr. J. VAN LENNEP. *IIde Deel. Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1839. *In gr. 8vo.* 400 *bl. f* 4 - 10.

Wij ontvangen in dit Deel wederom een drietal verhalen,

waarin de Heer VAN LENNEP zijn vroeger aangekondigd plan voortzet, om onze voorouders in verschillende tijdperken der geschiedenis, in hunne zeden en in hun karakter af te schilderen. Dit tweede Deel behelst: *Chariëtto*, *de Saksische Weezen*, en *de Friezen te Rome*. Het komt Rec. voor, dat deze drie stukken zeer onderscheidene verdiensten hebben. Het eerste en het tweede verhaal zijn, naar zijn oordeel, volkomen in den geest van het doel, welks bereiking VAN LENNEP zich heeft voorgesteld. *Chariëtto* levert een goed tafereel van den toestand, waarin het land verkeerde, toen de magt der *Romeinen* begon te verminderen in deze gewesten, en de sterkten, die in het verhaal *Brinio* eene hoofdrol spelen, niet langer, gelijk wij bl. 56 lezen, in zulk een aantal aanwezig noch met zulke talrijke bezettingen voorzien waren. Het zijn de tijden van JULIAAN den Afvallige, waarin wij hier worden verplaatst; de invallen der *Saxers* of *Quaden* en hunne tenonderbrenging door CHARIËTTO leveren de stoffe op tot het verhaal. De Dichter heeft hierbij partij getrokken van veel, wat de geschiedenis ons aangaande JULIAAN verhaalt, en, daarmede het hoofdonderwerp van zijn tafereel naauw verbindende, heeft hij er een onderhoudend en niet onbelangrijk geheel van gemaakt; en, schoon de handelende personen onze eigenlijke voorouders niet zijn, zoo is dit verhaal toch zeer geschikt, om ons de gesteldheid des lands en des volks in die dagen te doen kennen.

Uit dit oogpunt beschouwd, beviel het tweede verhaal, *de Saksische Weezen*, Rec. niet minder. Dat is regt in den geest van het geheele werk. Het is eene eenvoudige schets, zonder veel intrigue; maar het lot der vorstelijke weezen boezemt den lezer toch genoegzaam belang in. Goed gelukt zijn vooral ook sommige plaatsen, waar de kinderen sprekende en handelende worden ingevoerd, en het geheele stuk wordt met genoegen gelezen.

Het laatste verhaal is het uitvoerigste. Is het ook het beste? Het is zeker het meest romantische; het is vol leven en beweging. AMOR, die uit de beide eerste verhalen, (als wij CHARIËTTO's vroegere betrekking tot WANDA uitzonderen) bijna geheel gebannen is, speelt hier eene groote rol, en Rec. zal niet ontkennen, dat de aandacht goed wordt bezig gehouden, en dat het verhaal zeker aan vele lezers het best van de drie zal bevallen. Maar beschouwen wij het in verband met den titel en de openlijk aangekondigde bedoeling

van het geheele werk des Heeren VAN LENNEP, dan gelooft Rec., dat het hier geheel niet op zijne plaats is. Door den naam, dien dit stuk draagt, *de Friezen te Rome*, zoekt de Schrijver ons wel zand in de oogen te strooijen; maar moeijelijk zal hij kunnen ontkennen, dat het stuk met onze voorouders niets te maken heeft. Hij had FORTEMAN en OCCO even goed uit andere gewesten kunnen laten afstammen, en wij vinden hier niets, wat over de zeden en gewoonten, de leefwijze, de geschiedenis enz. van onze voorouders eenig licht verspreidt, of daarmede in eenig verband staat. Het stuk staat dus buiten betrekking tot het eigenlijke doel van het geheele werk.

Op zichzelve beschouwd, kan het daarom toch, als verhaal of *novelle*, groote verdiensten bezitten, en zonder twijfel heeft het zeer goede brokken. Wat Rec. bij de lezing hinderde, was eene te levendige herinnering van den *Talisman* van W. SCOTT, in het tooneel, waar de *Joodsche* geneesheer den gewonden Paus LEO bezoekt. Het is eene aanmerking, meermalen op de stukken van VAN LENNEP gemaakt, dat zij hier en daar te zeer de groote bekendheid met den onovertroffen *Schotschen* Romanschrijver verraden, en dat de navolging van dezen wel eens al te zigtbaar wordt. Dat is ook hier, naar Rec[s]. oordeel, van toepassing, en hij meent daartegen den bekwamen Schrijver te moeten waarschuwen.

De trant van schrijven en verhalen van VAN LENNEP is genoegzaam bekend, en verloochent zich ook hier niet. Hij heeft eene groote gemakkelijkheid en losheid en schildert fiksch. Karakteristiek is onder anderen in het laatste verhaal het tooneel tusschen OCCO en den *Joodschen* handelaar. De stijl behoudt dezelfde natuurlijkheid, die echter wel eens in achteloosheid overgaat. Dat is jammer, maar misschien moeijelijk te veranderen voor iemand, als VAN LENNEP, wiens stijl door veel te schrijven reeds zekere vastheid heeft verkregen. Doch in allen gevalle mogen wij hem opmerkzaamheid daarop aanbevelen, en vooral dringend aanraden, om zich van onhollandsche woorden, gelijk *bemerkingen* (bl. 270), en uitdrukkingen, gelijk *van iets jaloersch zijn* (bl. 322) en *zich op iets verwachten* (bl. 301), te onthouden. Zijn voorbeeld zou hier kwaad doen.

Ondanks deze aanmerkingen, heeft Rec. ook dit Deel met genoegen gelezen, en verlangt zeer de voortzetting van het

werk. De Schrijver nadert nu de tijden, die meer belang inboezemen, en den Romandichter een vruchtbaarder veld ter bearbeiding opleveren.

De Uitgever zorgt voor eene nette uitvoering van dit boek, dat zeker in vele handen zal komen. Geen leesgezelschap zal het ongelezen laten, en het verdient ook zijne eervolle plaats bij de uitspanningslectuur onzer dagen.

HENRY MASTERTON. *Historisch Romantisch Tafereel uit de tijden van* KAREL I. *Naar het Engelsch van* GEORGE PAINE RAINSFORT JAMES, *Esq. Door* STEENBERGEN VAN GOOR. *III Deelen. Te Amsterdam*, *bij* G. Portielje. 1839. 880 *bl. f* 8-60.

Bestaat al dikwerf de aanhef van vele beoordeelingen in eenen uitval tegen de vertalingswoede, welke, door het groot aantal van vreemde, in onze taal overgebragte voortbrengselen, bijna geen plaats overlaat in onze tijdschriften tot aankondiging van oorspronkelijke werken, en bepaalt zich daardoor van zelve de beoordeeling van vele vertaalde romans tot een enkel woord van aanprijzing of afkeuring, zoo verdienen nogtans meesterstukken in deze soort eene vereerende uitzondering. Onder de zoodanige rangschikken wij gaarne dezen roman. Niettegenstaande eene zekere langwijligheid, welke aan de Engelsche romans eenigermate eigen is, vereenigt zich hier alles, om de lezing van dit werk geschikt te doen zijn tot het verschaffen van een aangenaam onderhoud. Het woelige tijdvak, waarin de gebeurtenissen voorondersteld worden voorgevallen te zijn, derzelver tooneel, *Engeland* onder KAREL I, *Frankrijk* ten tijde der *Fronde*, het belangwekkende karakter en de afwisselende lotgevallen van den hoofdpersoon des verhaals, en de schoone stijl; dit alles zal den lezer, die van den reeds, ook onder ons, met roem bekenden Schrijver iets goeds, iets schoons verwacht, dit werk met uitstekend genoegen doen lezen.

Onder de luimig voorgestelde personen is *Monsieur* DE VITRAY eene scherp geteekende karikatuur van den met al wat Fransch is overdreven ingenomen *Franschman*. Het karakter van den kleinen VUURBAL, die als een knaap van tien jaren met dolk en geweer steekt en schiet als een oud soldaat, en in dit verhaal vrij wat vijanden nederlegt, is, op zijn zachtst

genomen, onwaarschijnlijk. Over het geheel schijnt de Schrijver *con amore* vechtpartijen en doodslagen te schilderen; ofschoon wij gaarne toegeven, dat het bloedvergieten in dien tijd eene alledaagsche zaak was in beide de reeds genoemde landen, en dat dus deze schildering behoort tot de geschiedkundige waarheid van het tafereel. Eenigzins gezocht is de voorstelling der eenzaamheid als eene persoon, wanneer MASTERTON bij het bezoeken van eenen bouwval zegt: »Niemand, behalve de hier heerschende eenzaamheid, merkte op, welk een wezen het toeval hier binnenvoerde." Wat de vertaling betreft, vonden wij, zonder opzettelijk naar fouten te zoeken, *doodelijk doel* voor *aan den dood gewijd doel*, *donkere en heldere zonneschijn* voor *donkerheid* of *schaduw en heldere zonneschijn*, *in het Fransen* voor *in het Fransch*. Geschriften van deze soort oefenen veel meer, dan men oppervlakkig meenen zou, invloed uit op de taal en wijze van spreken van derzelver talrijke lezers. Keurigheid van taal en stijl is dus een wezenlijk vereischte ook in zulke overzettingen. Vooral missen wij deselve ongaarne in de vertaling van dezen roman, die, wegens het reeds opgenoemde goede en ook wegens deszelfs zedelijke strekking, aanspraak heeft op eene gunstige ontvangst bij ons lezend publiek.

ELIZE, *door de Schrijfster van Te laat. Te Haarlem*, bij de Erven F. Bohn. 1839. *In gr. 8vo.* 300 *bl. f* 3 - :

Wederom is, even als in *Te laat*, de heldin der geschiedenis, de voortreffelijke ELIZE, het slagtoffer van haar gevoelig hart. Eerst de wraak van eenen booswicht, wiens verliefde aanzoeken zij van de hand wijst, en daarna de heimelijke maar onbeantwoorde liefde voor eenen edelen man, veroorzaken haar eene ongeneeslijke kwaal, die haar, na het vervullen van zware pligten, vermoeid van den last en de smarten des levens, maar met blijde hoop voor de toekomst, ten grave doet dalen.

De schildering van het vrouwelijk karakter is in deze droevige historie over 't geheel zoo treffend, als, naar ons oordeel, den grooten RICHARDSON uitgezonderd, het best door eene vrouw, en wel door eene met een fijn oordeel en smaak begaafde vrouw, kan plaats hebben. Dat het boek juist niet altijd lofredenen op het vrouwelijk geslacht behelst, blijkt

onder anderen uit het volgende: »CECILIA, het meisje somwijlen schalmoedig vriendelijk, zoo vleijend goedaardig, dat men meende eene engelenziel in haar blaauw oog te zien; maar 't was of 't spel sprak, er gebeurde dan al spoedig een kleinigheid, welke vermoeden deed, dat die fulpen kattepootjes mede tot het toilet van den dag behoord hadden."

Minder gelukkig is de Schrijfster in het voorstellen van mannelijke karakters. De weeke, vrouwelijke JOANNES en de norsche en trotsche ELLINGTON zijn toch beiden weinig aanbevelenswaardig, om gunstelingen te zijn van meisjes of vrouwen, die hare waarde gevoelen. Zijn er vrouwen, voor welke zulke excentrische karakters meer aantrekkelijks hebben, dan dat van den verdienstelijken man, wiens zedigheid hem in hare schatting een te alledaagsch voorkomen geeft, wij kunnen deze voorkeur, die zoo menig meisje tot eene ongelukkige vrouw maakt, niet goedkeuren, en hooren dezelve niet gaarne aanmoedigen. Ook vreezen wij, dat die halfslachtige, half Engelsche, half Nederlandsche personen, die in dit verhaal eene hoofdrol spelen, op den duur minder bevallen zullen aan den Nederlandschen lezer.

Gaven wij bij de aankondiging van *Te laat* de goede verwachting te kennen, welke de eersteling der Schrijfster heeft doen ontstaan, de Roman, die thans aan ons lezend publiek wordt aangeboden, stelt ons in de gelegenheid, om eenigermate te oordeelen, of deze verwachting zal vervuld worden. *Eenigermate*, zeggen wij, omdat dit werk, zoo spoedig op het eerste gevolgd, niet kan geacht worden van dien aard te zijn, dat het in alle opzigten het gewrocht is van rijpere ondervinding en voleindigde oefening. Zonder het genie en de bekwaamheid der Schrijfster voor het door haar gekozene vak in twijfel te trekken, wenschen wij, dat de goede ontvangst, die, gelijk wij niet twijfelen, aan haren tegenwoordigen arbeid zal ten deel vallen, haar niet wederhouden moge, om hare lezers te onthalen op zoodanige voortbrengselen van haren geest, waaraan het te zien is, dat een langdurig en bedaard oordeel de laatste beschavende hand gelegd heeft.

Korte aardrijkskundige Beschrijving van het Koningrijk der Nederlanden, volgens de laatste bepalingen. Met eene nieuwe Kaart. Door J. W. L. F. IPPEL. *Vierde Druk. Te Amsterdam, bij* ten Brink *en* de Vries. 1839. *In kl. 8vo.* *f* : - 55.

Veel goeds bevat dit werkje, maar ook vrij wat misstellingen, die toch waarlijk in een land, zoo klein als het onze, hadden kunnen en behooren vermeden te zijn. Slechts enkelen, waar het boekje openvalt, teekenen wij aan. Bladz. 37. De *Marie*-kerk te *Utrecht* is niet geheel, maar slechts voor een gedeelte afgebroken; het nog bestaande koor dient tot concertzaal enz. Het gedenkteeken voor BELLAMY is niet in de *Jacobi-* maar in de *Nicolaï*-kerk. Bladz. 79. De haven van *Zierikzee* is niet met sluizen voorzien; die, welke er achter ligt, is eene spuisluis. De Nederduitsche kerk heeft er geen orgel. (De Schrijver spreekt toch slechts van ééne kerk: de prachtige groote kerk met haar overheerlijk orgel brandde in 1832 af; van deze is dus geene sprake.) De Waalsche kerk bestaat er niet meer. Bladz. 81. »*Wilhelmina-dorp* ligt aan de haven van *Goes*; onlangs werd hier eene kerk gesticht.'' Wat voorbarig. Heden, terwijl wij dit schrijven, wordt, blijkens de couranten, het bouwen eener kerk en pastorij aanbesteed (20 Maart 1840.) PETRONELLA MOENS is niet te *Aardenburg*, maar in *Friesland* geboren.

Men verbetere bij eenen volgenden druk deze en verscheidene andere fouten, tot welker aanwijzing ons de ruimte ontbreekt.

Fleurs de morale semées sur le sentier de la jeunesse, ou deux cents petits contes à l'usage des écoles primaires, par W. VAN DEN HULL, ancien chef d'instruction à Haarlem. A Amsterdam, de l'imprimerie de *J. D. Sijbrandi*. II Vol. en 3 parties en petit 8vo., pag. 160, 320. In carton *f* 2-75. Ingen. *f* 2-25.

Deze boekjes verdienen eene gunstige aankondiging en aanprijzing. De verhaaltjes zijn regt lief en geschikt voor de jeugd. Zoowel het tweede als het eerste honderdtal levert een uitstekend leesboekje voor de scholen op: maar deze stukjes zijn ook vooral ouders aan te bevelen, die aan hunne kinderen een aangenaam en nuttig *Fransch* boek wenschen te geven. Het werkje vinde dan en in de scholen en in de huisgezinnen een ruim debiet! Voor het laatste oogmerk kondigt de uitgever deze stukjes ook aan, bij elkander in een' netten cartonnen band gebonden.

No. IV. *Boekbesch.* bl. 221. staat *teutologie*, lees *tautologie*.

BOEKBESCHOUWING.

BARTHOLDI HENRICI LULOFS, (juris utriusque Doctoris, in ordine philosophiae theoreticae et literarum humaniorum, qui Groningae est, Professoris ordinarii) Oratio de eloquentiae exterioris, quam vocant, interiorisque consensu, sive, ut QUINCTILIANUS significat, de pronuntiationis seu actionis ratione, non alia atque ipsius orationis. Groningae, apud *W. van Boekeren.* 1839. Maj. 8vo. pag. 59.

Deze Rede, door den Hoogleeraar LULOFS uitgesproken, toen hij den post van Rector der *Groningsche* Akademie nederleide, verdient om haren inhoud eene eenigzins breedere vermelding. Het was een gelukkig denkbeeld van den Hoogleeraar, om een onderwerp te kiezen, zoo geheel in overeenstemming met zijn eigen vak en zijne eigene liefhebberij; een onderwerp, waarover hij, die zelf als *declamator* roem bezit, en die de akademische jongelingschap in deze kunst moet opleiden, zeker veel gedacht heeft, en waarover hij ook uit eigene ondervinding kan spreken. Het is moeijelijk, dit stuk als *redevoering* te beoordeelen. In de Voorrede zegt de Schrijver: *orationem*, *typis heic exscriptam*, aliquam partem *habui;* en de lengte van het stuk maakt het ook niet mogelijk, dat het benevens de akademische *fata* geheel zij uitgesproken. Het is ook eigenlijk geene redevoering, maar meer onderwijs; en uit dat oogpunt beschouwd, is het zeer belangrijk. Na eenige algemeene bepalingen begint de Redenaar te spreken over de overeenstemming, die er tusschen de uiterlijke en innerlijke welsprekendheid behoort te bestaan met betrekking tot den *persoon* des sprekers zelven. Gelijk ieder schrijver zijnen eigen' stijl heeft, zoo heeft ook ieder redenaar zijne eigene voordragt. Deze opmerking is van meer belang, dan men oppervlakkig denkt. Het is, gelijk LULOFS zegt, daaruit gereedelijk op te maken, *quam ridiculos ii sese praebeant*,

qui in agendo non ad boni cujusquam declamatoris exemplum aliquantulum et quatenus naturalis ipsorum ratio id ferat, conformare sese studeant, sed qui naturam quasi furca expellentes, omnem istius hominis, quam tanquam exemplar sibi proposuerint, vultum, voces atque motus servili prorsus imitatione effingere conentur. Quod ego quidem imitatorum pecus non homines, sed simias agere dixerim. De Heer LULOFS kent die *naäpers* waarschijnlijk vele onder zijne leerlingen, en van de kansels in ons vaderland heeft menige naäper van eenen met regt beroemden kanselredenaar zich in de laatste jaren laten hooren: *Quam rem appellem dignissimam, quae ab omnibus, qui emunctae sint naris, exsibiletur.*

Een ander punt van overeenstemming vindt de Hoogleeraar daarin, dat zoowel tot de uiterlijke, als tot de innerlijke welsprekendheid *gaven der natuur*, vereenigd met *oefening* en *opleiding*, worden gevorderd. Met regt dringt hij er op aan, dat deze laatste niet worde verwaarloosd, en toont, hoe zeer zij strekken kan, om datgene, wat de natuur weigerde of gebrekkig gaf, aan te vullen of te verbeteren, en hoe noodzakelijk tot eene goede uitvoering ook kennis, gevoel, beschaving enz. te achten zijn.

Zeer waar en behartigenswaardig is datgene, wat LULOFS vervolgens aanwijst, van hoeveel belang het bij de uiterlijke voordragt zoowel, als ten aanzien van den stijl zelven is, dat men zijnen stand en de plaats, waar men spreekt, wel in het oog houde. Wij zouden het met hem menigen jongen predikant wel willen toeroepen: *Orator sacer in actione sua sit gravior, modestior, severior. Ne affectuum turbine abripi se patiatur; ne immodicae frena laxet concitationi ne manuum artificia, ne digitorum persequatur argutias, ne crebriore utatur gestu. Quemadmodum in ejus stilo, sic in ejus pronuntiatione ardeant, ferveant quidem multa, sed ita, ut ardor semper gravitate temperetur et pia quadam verecundia.* Hoe menigmalen wordt dit vergeten! Hoe vordert de wansmaak van velen tegenwoordig geweldigheid van voordragt, rustelooze bewegingen, onophoudelijke en drukke gebaren! Wacht u, wacht

u, voor dien wansmaak, gij, die tot kanselredenaars geroepen wordt! Vergeet het niet, dat ernst en bezadigdheid zich altijd aan levendigheid van voordragt moeten paren, en dat gij, gelijk gij u in uwen stijl voor alles moet wachten, wat naar zoogenoemde *coups de théatre* zweemt en op het effect meer, dan op de waarheid berust, zoo ook daarbij alles moet vermijden, wat tooneelmatig is: *non comoedum esse, sed oratorem volo*, zegt QUINCTILIANUS teregt, en indien dit van iemand geldt, het geldt van den kanselredenaar.

Nadat de Redenaar heeft aangetoond, welk een groot verschil, ten aanzien van de voordragt, tijd, plaats en gelegenheid kunnen en behooren te maken, en heeft doen gevoelen, van hoeveel belang, ook voor de uiterlijke welsprekendheid, de bekende spreuk is: *Pectus est, quod disertos facit*, gaat hij voort, om aan te wijzen, dat de eigenschappen eener goede rede, *zuiverheid*, *duidelijkheid* en *sierlijkheid*, evenzeer vereischten zijn van iedere goede voordragt. Bij het behandelen der beide eerste punten berispt de Hoogleeraar met regt het *provincialisme*, dat zoo vele redenaars zich niet afwennen, en het te rad spreken, wat zoo velen jeugdige sprekers eigen is. Allen schoolmeesters (helaas, zoo dikwijls bedervers onzer schoone moederspraak!) mogen wij de volgende woorden ter behartiging aanbevelen: wij geven den zin daarom in het *Hollandsch*: Gelooft niet, dat men zijnen hoorders iedere letter als moet toerekenen en toetellen! Er is geen onaangenamer, geen gemaakter wijze van uitspraak, en waardoor meer alle bevalligheid en liefelijkheid wordt weggenomen, dan zulk eene, waarbij iedere letter wordt uitgesproken [men denke aan *mensCHen*, *wensCHen*, gelijk men dat op de scholen zoo dikwijls hoort], of waarbij ook letters als van elkander worden gescheiden, die tot éénen klank behooren zamen te smelten, gelijk b. v. *ng*, *nk* en andere [men hoore b. v. *krin-gen* enz.] Tot de sierlijkheid, die evenzeer in voordragt als in stijl wordt gevorderd, rekent de Redenaar *verscheidenheid* of *afwisseling*, maar die met *gelijkmatigheid* behoort gepaard te gaan, en *aangenaamheid* en *gepastheid*. Daaruit vloeit ook voort,

dat de *pronuntiatio* even als de *oratio tripartita* mag worden genoemd, en dat het waar is, *eum omne tulisse punctum, qui et humilia subtiliter et magna graviter et mediocria temperate posset dicere.* De Redenaar heldert dat met vele voorbeelden op, en past het toe op de vier onderscheidene deelen der rede: het *exordium*, de *narratio*, de *probatio*, en de *peroratio*, die, gelijk zij hunnen eigenaardigen stijl vorderen, ook eene daarmede overeenkomstige voordragt eischen.

Na hierover breedvoerig gehandeld te hebben, geeft de Redenaar nog verschillende wenken, b. v. het reciteren van verzen betreffende, waarin hij evenzeer het geheel voorbijzien van maat en rijm, als het zoogenoemde zingen, afkeurt, of ten aanzien van de *ironie* en hare uitdrukking door de voordragt zoowel, als door de woorden, of ten aanzien van de noodzakelijkheid, om altijd aan de wetten van het schoone en welstandige te gehoorzamen, en dus de natuur behoorlijk te wijzigen, enz.

Maar wij kunnen den Redenaar niet verder op den voet volgen. Datgene, wat wij van zijn stuk hebben medegedeeld, zal voorzeker kunnen strekken, om deszelfs belangrijkheid te doen zien. Wij wenschen het in handen van allen, die eenmaal als publieke sprekers hopen op te treden. Het worde een handboekje voor de Studenten aan onze Hoogescholen, en worde door hen ijverig bestudeerd! Wij danken den Hoogleeraar voor zijne belangrijke bijdrage ter bevordering van de schoone kunst der uiterlijke welsprekendheid.

Institutiones Theologiae Naturalis. In Scholarum suarum usum delineatae a P. HOFSTEDE DE GROOT, Theol. Doct. et in Universitate Groningana Professore.

> Domine, quia fecistinos ad Te, inquietum est cor nostrum, donec requiescat in Te.
>
> AUGUSTINUS.

Editio altera emendatior et multum (multo) auctior. Groningae, ex officina *W. Zuidema.* 1839. Formâ 8vâ. pag. 198. *f* 2-20.

Ten jare 1834 gaf Prof. HOFSTEDE DE GROOT in het licht *Institutiones Theologiae Naturalis*, van welke hij te regt ook op den titel getuigde, dat zij waren *breviter delineatae*. Eene tweede uitgaaf is door het gebruik noodig geworden; en zoo is ontstaan het geschrift, dat nu hier wordt aangekondigd, hetwelk naar waarheid mag genoemd worden *verbeterd en veel vermeerderd*.

»Toen ik," zoo schrijft de Hoogleeraar in de Opdragt van deze uitgaaf aan Professor B. H. LULOFS, »toen ik op »het einde van het jaar 1834 deze *Institutiones* voor het »eerst in het licht gaf, kon ik dezelve noch aan U, dier»bare LULOFS, noch aan eenig ander Geleerde opdragen. »Zij toch waren slechts kortelijk geschetst, alleen ten ge»bruike bij het door mij te geven onderwijs vervaardigd, »en alzoo, wegens die groote beknoptheid, naauwelijks ge»schikt, om in handen te komen van U of uws gelijken. »Nu echter dezelve door meerdere uiteenzetting tot den »behoorlijken omvang van een op zichzelve staand werkje »zijn aangegroeid, heb ik niet lang geaarzeld, deze *In*»*stitutiones* U op te dragen." Hetgeen de Hoogleeraar getuigt, blijkt bij de minste vergelijking. De bladzijden der eerste uitgaaf, 56, zijn tot 198 in deze uitgaaf aangegroeid. En hetgeen alzoo hier als vermeerdering voorkomt, is, vooral wanneer men op dit geschrift als handboek voor het hooger onderwijs let, zeer zeker verbetering.

Met deze aankondiging van de tweede uitgaaf van een reeds beoordeeld werkje meent Ref. te mogen volstaan; want de vermeerderingen, bij vergelijking met het vorige, aan te wijzen, is voor hen, die uit deze tweede uitgaaf het eerst en het meest voordeel trekken, overbodig, en voor de meeste lezers van dit ons Tijdschrift minder geschikt. Ook buiten *Groningen* zal dit werkje lezers vinden en nuttig onderhouden.

Dissertatio Theologica, qua deducitur, quomodo, ex PAULI Apostoli sententia, ad Religionem Christianam accipiendam praeparati sint Gentiles et Judaei, quam etc. pro

gradu Doctoris etc. publico omnium examini offert HERM. VAN GESSELER, Groninganus, etc. Groningae, typis *C. M. van Bolhuis Hoitsema.* 1839. oct. maj. VI et 123 pagg.

Niet te moeijelijk, en nogtans niet al te gemakkelijk noch onbelangrijk is de stof, die de Heer VAN GESSELER zich voor zijne Doctorale Dissertatie gekozen heeft, namelijk *een betoog, hoe, volgens het gevoelen van den Apostel* PAULUS, *de Heidenen en de Joden voorbereid zijn geworden, om de Christelijke Godsdienst aan te nemen.* Met loffelijke vlijt en orde heeft hij dit onderwerp behandeld, ten opzigte van elk der genoemden *eerst* aanwijzende, waarin het Goddelijk onderwijs bestaan, en *vervolgens*, welke uitwerking dit gehad heeft. Ten aanzien der *Heidenen* brengt hij hiertoe het *geweten*, de *Natuur*, en de *Geschiedenis*, waarvan de uitwerking was *godsdienstig gevoel*, en hieruit ontstane *Godsdienst en kennis van God;* terwijl hun *godsdienstige en zedelijke toestand bedorven* bleef. (Dit laatste zal echter in het algemeen te verstaan zijn, want het Goddelijk onderwijs zal toch wel niet bij allen en in het geheel te vergeefs geweest zijn; maar bij vele individuën, ja bij geheele Volken, hier meer, daar minder gunstig gewerkt hebben.) — Ten opzigte der *Joden* vindt hij dat Goddelijk onderwijs in de *beloften*, de *wetten*, de *lotgevallen*, de *eerdienst*, en toont daarna aan, welke uitwerking elk van deze dingen tot het bepaalde doel op hen gehad heeft.

Met deze algemeene opgave en aanprijzende aankondiging zou Rec. zich kunnen vergenoegen, daar men van een jong mensch nog geen voltooid werk eens geleerden van meerdere jaren verwachten kan. Hij zou er nog kunnen bijvoegen, dat de zaken doorgaans op eene duidelijke wijze voorgedragen zijn; ofschoon hij ook zou moeten zeggen, dat de Latiniteit, zoo wel als de correctie, niet overal onberispelijk is. Aan de laatste wil hij wel eenige gebreken van de eerste toeschrijven, zonder hiervan verder melding te maken; maar b. v. het gebruik van *fallibili*, (p. 9) waar volgens den zin dan nog *infallibili* zou moeten staan, voor

haud dubio, of dergelijk; van *operari* en *consolari*, als *verba passiva* (p. 31, 86), van *paternis* (*institutis*) voor *majorum* (p. 31); van *carnalis* en *sensualis*; van *medium* voor *middel*; van *transgressio* in een' zedelijken zin; van *indigentia* in plur. voor ons *behoeften*, en van meer dergelijke in taal en stijl op verschillende plaatsen, die te veel de kleur hebben van in het Hollandsch gedacht te zijn, zou bij meerdere naauwkeurigheid liefst vermeden zijn geworden.

Doch liever zij over de behandeling van het onderwerp zelf hier nog een woord in het midden gebragt! — *Vooreerst*: Daar de Schrijver verkozen heeft, zijne stof alleen uit de redenen en schriften van den Apostel PAULUS te putten, had hij er, naar Recensents inzien, den Brief aan de *Hebreërs* niet moeten bijnemen, vermits hij zelf dien voor misschien niet van PAULUS afkomstig houdt, en ieder hem niet zoo ligt zal nazeggen: »*tamen ex ejus schola originem* »*ducere merito penes omnes constat.*" (*Introïtus*, p. III.) Door zich alleen bij PAULUS zelven te bepalen, zou zijn voorraad wel kleiner, maar naar het oogmerk des te reiner geworden zijn. — *Ten andere*: Daar de oogst uit de echte redenen en schriften van PAULUS niet zeer groot is, ontstaat er, bij alle nette en geleidelijke orde van des Schrijvers plan, uit zulk een vooraf bepaald *schema* dit nadeel, dat hij dikwijls meer uit den aard der zaak moet redeneren, dan uit de denkwijze des Apostels daarover, vermits over zulk punt weinig of niets bij dezen gevonden wordt. Misschien ware het beter geweest, bij elk der beide hoofdgedeelten van de Verhandeling, eerst de hiertoe behoorende plaatsen uit de redenen en brieven van PAULUS bijeen te zamelen, en aan te toonen, wat zij omtrent het onderwerp in zijn geheel bevatten, en dan als bij recapitulatie de hoofdpunten daaruit op te maken. Men zie b. v., wat hij zelf te dezen opzigte omtrent de uitwerking van de Israëlitische eerdienst erkennen moet, p. 119! — *Ten derde*: Hier en daar had de Schrijver van hetgene, dat hij uit PAULUS aangevoerd heeft, of aanvoeren kon, welligt nog meer partij kunnen trekken. Bij voorbeeld, in het be-

sluit, dat hij, p. 47—49, omtrent de voorbereiding der Heidenen opmaakt, en uit den aard der zaak wèl beredeneert, had hij nog meer vrucht kunnen trekken van de te voren aangevoerde plaatsen uit de redenen van PAULUS, *Hand.* XIV en XVII, waar de Apostel, hoewel slechts met enkele groote trekken, die opleiding der niet-Israëlitische Volken door het vorige tot het tegenwoordige aanwijst. — Zoo is het ook over het geheel wèl, wat hij in het tweede Hoofdstuk over de bijzondere Goddelijke onderwijzing van het Israëlitische Volk bijgebragt heeft; maar nog meer welligt zou het tot zijn oogmerk gediend hebben, indien hij de gansche Godsdienstinrigting onder Israël nog meer in haar geheel beschouwd hadde, als een der hoogste voorregten van dit Volk, en als een der beste middelen, om allengs tot eene volmaaktere Godsdienstform op te leiden, waartoe niet alleen de even aangehaalde plaats *Rom.* IX: 4, maar ook eene andere, die Rec. niet weet hier gevonden te hebben, *Rom.* III: 2, uitmuntend dienstig zou geweest, en waarbij wel in de eerste plaats zou in aanmerking gekomen zijn de bewaring van de leer en de openbaring van den eenigen waren God bij Israël, en door hetzelve op de wereld.

Rec. zou nog wel meer van dezen aard kunnen bijbrengen, waaruit zijn oordeel blijken zou, dat het onderwerp nog dieper had kunnen ingedacht en grondiger behandeld worden; maar hij wil van eene Akademische Dissertatie niet vergen, wat men in een werk van meer gevestigde studie en meer gezette bearbeiding vorderen mag. De Schrijver plukke de beste vruchten van de voortzetting zijner studiën, en doe er het beste nut mede voor de zaak der Evangelische Openbaring, als de zaak aller Volken en menschen!

Verhandeling over het door Dr. SEUTIN *gewijzigde onbeweegbaar Verband. Door* M. J. RUYCHAVER, *Pract. Heel- en Vroedmeester te Rotterdam. Te Rotterdam, bij* H. A. Kramers. 1839. *In gr. 8vo. IV en* 93 *bl.* *f* 1-20.

De Heer RUYCHAVER geeft in het voorberigt zijne verwondering te kennen, dat nog niemand in ons vaderland de pen opgevat heeft, om de landgenooten met de voordeelen van het *stijfselverband* bekend te maken. Wat de eigenlijke kennis van het verband betreft, is dit in zekeren zin toch reeds geschied. Behalve de mededeelingen, op bl. II vermeld, heeft ook de Heer SCHRAUDER nog al uitvoerig over hetzelve gehandeld (*). Het komt hier dus meer aan op eigenlijke waarnemingen, — op hetgeen de ondervinding, bij het gebruik van dit verband, omtrent deszelfs al of niet doelmatigheid leert. Dit schijnt ook hetgeen de Heer RUYCHAVER bijzonder verlangt. In het algemeen is dit verband met elke nieuwe uitvinding, of althans met eene hernieuwde voorstelling of verbetering van een of ander verouderd of vergeten genees- of heelkundig hulpmiddel, gelijk te stellen. De ondervinding leert van allen, ook geen uitgezonderd, dat geen genees- of hulpmiddel, hoe voortreffelijk in zichzelve, *zonder uitzondering* aanwendbaar is. Dat het stijfselverband, in vele gevallen, met een gelukkig gevolg aangewend kan worden, is buitenslands genoeg *bewezen* (*), en te *Leyden* en ook te *Utrecht* schijnt het reeds meermalen met eene gelukkige uitkomst gebezigd te zijn. Alle Heelkundigen denken echter niet even gunstig over het stijfselverband. Wij meenen gelezen of gehoord te hebben, dat de beroemde ROUX, te *Parijs*, geen voorstander van hetzelve is. Eenen man van de ondervinding en verdiensten van ROUX moet toch mede eenig gezag toegekend worden. Daar het echter in Genees- en Heelkunde niet zoo zeer op *gezag* als op eene *beredeneerde ondervinding* aankomt, zoo hangt van haar zeer veel af. En-

(*) *Proeve over den staat der Geneesk. Wetenschappen in Frankrijk*, bl. 362—78, waar men tevens met eenige buitenlandsche geschriften over dit onderwerp kan bekend worden.

(*) Zeer belangrijk is eene mededeeling van den staatsraad Dr. ROOS uit *Petersburg*, *med. chir. Zeitung*, 1830, 2r B. S. 139, *ueber die neue Methode bey Behandlung von Beinbruchen*.

kele waarnemingen kunnen dus hier geenszins beslissend zijn. Een zeker getal waarnemingen, opgaaf der gevallen, waarin dit verband al of niet aanwendbaar was, waardoor dus, zoo veel mogelijk, de aanwending bepaald wordt; dit is het, wat ook voor ons vaderland vereischt wordt; dit inzonderheid is het vraagstuk, hetwelk beantwoord moet worden, daar het niet aan waarnemingen ontbreekt, dat dit verband zeer doelmatig is en in vele gevallen met een goed gevolg kan gebruikt worden. Langs dezen weg komt men tot hetgeen in de kunst zoo veel afdoet: *de waarneming der daadzaken te raadplegen, die meer waarde hebben dan theoriën*, (verg. SCHREUDER ter aangeh. pl. bl. 375.)

Er is vooral één punt, hetwelk bij dit verband niet uit het oog mag verloren worden, hetwelk de aandacht der leeken vooral tot zich trekt, en daarom die van den Heelmeester niet ontgaan mag. Bij elk geneesmiddel of geneeswijze vraagt men naar de betrekkelijke gevalligheid of den spoed, waarmede het werkt of bewerkstelligd kan worden. Wanneer men dezen of genen hoort, dan zou men zeggen, dat van een stijfselverband de lijder niet meer hinder heeft, dan of men hem een sterksluitend kleedingstuk aangelegd had; dat hij al aanstonds weder tot zijne werkzaamheden kan terugkeeren. Indien de Heer LAUGIER de voorzigtigheid te verre drijft, zoo is het aan de andere zijde niet voorzigtig, althans er worden nog nadere waarnemingen vereischt, om den lijder te spoedige en nog al belangrijke bewegingen te laten maken, vooral bij beenbreuken der onderste ledematen. Geeft men te dezen opzigte te veel toe, de lijders veroorloven zich nog meer, en de ongunstige uitkomst is niet het uitvloeisel hunner onvoorzigtigheid, maar de schuld van den Arts, en de methode verliest ten onregte het vertrouwen. Men houde bij de beoordeeling en aanwending van dit verband steeds in het oog, dat de genezing der gebrokene beeneinden door de Natuur moet bewerkstelligd worden. Geene werktuigelijke, geene gewone geneesmiddelen zijn hier van eenig nut of treffen doel, wanneer de Natuur niet het hare doet. Door doelmatige hulpmiddelen kan deze werking der Natuur zeer geholpen wor-

den, om namelijk de beeneinden in eenen blijvenden stand te houden. Men vergete echter tevens niet, dat de callusvorming slechts gunstig kan voortgaan bij een kalm levensproces. Om deze reden zouden wij het reizen met beenbreuken ontraden. Is er dan al wederom geen middelweg tusschen zes weken uitgestrekt en als onbewegelijk te liggen en om met eene beenbreuk met den paardenpost te reizen?

Eene natuurlijk oppervlakkige geschiedkundige beschouwing beslaat de tien eerste bladzijden dezer Verhandeling. Zij kent LARREY de eer toe, het onbewegelijk verband uit de vergetelheid gered te hebben, en aan Dr. SEUTIN te *Brussel*, hetzelve tot meerdere volkomenheid gebragt te hebben. Eene uitvoeriger behandeling zoude met het doel van den Schrijver niet wel overeen te brengen geweest zijn. Tot bl. 25 loopt hij de breuken door, bij welke dit verband aanwendbaar is; beschrijft hij de aanlegging, en noemt eenige punten op, die als ongunstig moeten worden aangemerkt voor het gewone verband. De nadeelen worden hier wat sterk gekleurd, vooral dat zulk een verband te bewegelijk is. De zweeftoestellen ondergaan desgelijks eene beoordeeling. Bij gegoeden zijn deze aanwendbaar, even als alle zamengestelde en kostbare werktuigen; in de schamele woningen zijn zij niet te gebruiken, en in Hospitalen laten zij zelfs veel te wenschen over. Wij voor ons gelooven, dat het onbewegelijk verband, hoe wèl bezorgd zijnde, bij vervoer van den lijder, hem niet altijd van bezwaar vrijwaart; zijn de wegen slecht, dan kan niets van dien aard tegen de schokken van het rijtuig beveiligen.

Met bl. 25 gaat de Schrijver als lofredenaar en verdediger van het stijfselverband voort, en, even als bij de opsomming der nadeelen, hier ter gunste met eenige vooringenomenheid. Maar, daar gelaten hetgeen naauwlettende ondervinding nog meer zal trachten op te helderen, de toepassing van dit verband zal ook als eene belangrijke bijdrage voor de Geneeskundige Dienst bij de legers in aanmerking komen. Doelmatiger zal het voortaan geacht kunnen worden, het pakpaard bij de armee met eene hoeveelheid lijm- of kleefstof te belasten, dan met geneesmiddelen, die zeer goed achter

de zoogenaamde toonbank gereed gemaakt kunnen worden, maar tot welker bereiding men eigenlijk ter plaatse, waarvoor het pakpaard bestemd is, geene gelegenheid heeft, en zelfs de noodzakelijkste gereedschappen in dien paktoestel niet voorhanden zijn. Het strekt echter welligt tot groote gerustheid van het korps, dat het pakpaard ook geneesmiddelen drage, waarvan een gedeelte niet te pas komt, van geen nut is, en de plaats wegneemt, die veel doelmatiger met een' ruimeren voorraad van linnen, pluksel enz. zoude kunnen aangevuld worden.

Na de beoordeeling van het stijfselverband, die tot bl. 53 zich uitstrekt, zal de Schrijver het goede, door hem er van gezegd, ook met eenige waarnemingen, zoo van hem als van anderen, staven. Tot de zijne behooren de 1ste, 2, 4, 7, 11, 12, 13 en 14de; de 3de is hem door zijnen kunstgenoot KRIEGER medegedeeld; de 5de en 6de zijn van vreemden oorsprong; de 8ste, 9de en 10de waarnemingen zijn van de Heeren VRIENS en SCHREUDER herkomstig.

De laatste waarnemingen van den Schrijver hebben ten doel, het geruimen tijd aanblijvend verband in aanmerking te brengen voor gebreken, waar men het aangedane lid gedurende eenigen tijd in zekeren zin onbeweegbaar wil maken. Het zoude inderdaad een onderzoek waardig zijn, in hoe verre men van dit verband een nuttig gebruik zoude kunnen maken, om eene gewrichtsaandoening door verstijving tot genezing te brengen.

De Schrijver besluit zijne Verhandeling met de vermelding van eenige wijzigingen, die sedert alreeds omtrent dit verband opgegeven of in werking gebragt zijn.

Wij hopen, dat de Heer RUYCHAVER geene reden zal hebben, om zijne beschuldiging verder uit te breiden, dat men *over het geheel in de bestrijding van het stijfselverband niet zeer edelmoedig noch strikt eerlijk te werk is gegaan.* Wij hopen almede, dat de bedenkingen, door ons niet ter bestrijding, maar als uit den aard der zaak voortvloeijende in het midden gebragt, door hem niet onder de herschen- (lees hersen-) schimmige zullen geteld

worden. Het is ons om waarheid te doen. Hoe meer eene zaak van bedenkingen wordt ontheven, des te meer wordt hare nuttigheid bevestigd.

Geschiedenis des Vaderlands, door Mr. W. BILDERDIJK, *uitgegeven door Prof.* H. W. TYDEMAN. *XIIde Deel. Na den dood van* WILLEM IV, *tot de herwinning der vrijheid in Nov.* 1813. *Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1839. *In gr. 8vo.* 368 *bl. f* 3-75.

Even als wij ten aanzien der vorige Deelen van BILDERDIJK's Geschiedenis des Vaderlands gedaan hebben, stellen wij ons ook bij dit Deel voor, om niet zoo zeer eene beoordeeling, als wel een onpartijdig verslag te geven van deszelfs voornaamsten inhoud, den geest, waarin BILDERDIJK hetzelve geschreven heeft, en de wijze, waarop de daarin optredende hoofdpersonen door hem worden voorgesteld.

Dit XIIde Deel omvat het geheele tijdvak sedert den dood van WILLEM IV (1751) tot op de herwinning onzer onafhankelijkheid in November 1813. Wanneer men nagaat, wat er in dat tijdperk zoo al is voorgevallen, welke omwentelingen daarin zijn voorbereid, tot rijpheid gekomen, uitgebarsten, afgeloopen en door nieuwe Omwentelingen vervangen, en hoe in dat tijdperk achtervolgens eene Gouvernante, eene Voogdijschap, een Stadhouder, eene Bataafsche Republick, een Raadpensionaris, een Koning, en eindelijk een Fransch Keizer hunne rollen hebben afgespeeld, zal men, zonder verder betoog, begrijpen, dat de 125 bladzijden, aan het onafzienbaar veld en aan dien verbazenden lotwissel toegewijd, veeleer den naam van eene vlugtige en oppervlakkige schets verdienen, dan dien van *Geschiedenis des Vaderlands* gedurende dat tijdperk.

Het bestuur van Prinses ANNA, als Gouvernante, wordt van bl. 1—21 behandeld, en deze Vorstin door BILDERDIJK in een zeer voordeelig daglicht geplaatst. Na haren dood (1759) ontmoeten wij den jeugdigen WILLEM V onder de voogdij der Staten van *Holland* en van den Hertog van

Brunswijk. Hier treffen wij, op bl. 23—25, eene breedvoerige schets aan van het karakter en de opvoeding van WILLEM V, waaruit wij het hoofdzakelijke moeten overnemen: »Wat de opvoeding betrof van den jongen Prins, »deze werd schandelijk verwaarloosd, en het scheen er op »toegelegd om hem onbekwaam tot regeeren te maken. Hij »was vlug, vrolijk en geestig, maar argloos. Zijne Vrouw »Moeder had gezorgd, dat de Prof. WEISS, die het Jus »publicum te *Leyden* doceerde, hem onderrichting zou ge»ven in het wetenschappelijke. De Prins leerde, behalve »de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, het La»tijn zeer goed, had tot zijnen dood toe, veel smaak voor »de Latijnsche Classici, nam de beginsels van het recht, »inzonderheid het Jus publicum universale, het Jus publi»cum Germanicum, en dat van ons Land zoo wel aan, dat »men zeggen mag, dat hij in deze drie vakken volmaakt »doorkundig was: zijn groote liefhebberij was daarbij de »Geschiedenis. — Maar de Hertog hield hem nooit op »dan met revues en evolutiën. — Men verwijderde alle »bedienden door WILLEM IV of ANNA geplaatst van hem, »onder voorwendsel van bevordering. — Over zaken van »regeering sprak men hem niet, maar hield hem gestadig »in een tuimel van afwisseling, waarin alles vreemd was »aan zijne bestemming. Doch de gesprekken zijner Moe»der hadden, hoe jong hij haar verloor, diepen indruk op »hem gemaakt, en hij herdacht ze steeds bij zich zelven. »Van daar die innige en diepe Godsvrucht, die men hem »dikwijls (als ware 't een soort van bijgeloovigheid) mis»duidde: zijn ernst in 't gebed; zucht voor 't lezen des »Bijbels, openbare Godsdienstoefening, onschendbare ge»hechtheid aan eed, woord en belofte, die hij onbekwaam »was te breken; en die hem, daar hij met trouwlooze en »eedbreukige tegenstrevers te doen had, doodelijk moest »worden. — Dat zijn geheugen uitstekend was, weet ieder: »zijn oordeel was juist en vaardig, en ik heb hem op zeer »ingewikkelde voordrachten van een half uur, dadelijk en »onvoorbedacht, juist en met eene verstandige opneming »der punten zien en hooren andwoorden en het voorgedra-

»gene *à fonds* wederleggen. Met dat alles deed men hem »al vroeg voor een goed slag van een kind, maar dat wat »onnoozel was, doorgaan, en inboezemen; dat men van »hem niet te wachten had 't geen hij zijn moest. Men wil»ligde hem, toen hij wat ouder werd, dartele kinderlijkhe»den in, waar hij niets dan een aartig grapjen in zag, maar »die gelegenheid gaven om dat oordeel te versterken. Dus »opgevoed, dacht men, was van zulk een Stadhouder niet »veel te vreezen, die wel blindelings alles goed zou vinden »wat men hem voorschreef. — Maar de Hertog had hierbij »nog zijne bijzondere inzichten. Hij een man zijnde voor »wien in de wereld geen genoegen was, dan die der staat»zucht" (BILDERDIJK voegt hier de volgende zonderling klinkende noot bij: *Met de Eunuchen is dit het geval altijd*) »had hij zich zelven het plan gevormd, om, daar de »Stadhouder, zijn pupil, geen geschikheid tot regeeren had, »zijn plaats te bekleeden."

De Regering van WILLEM V als Stadhouder (1766—1795) wordt van bl. 27—99 behandeld. Kortelijk wordt van 's Prinsen huwelijk melding gemaakt. Niet zoo gunstig als over den Vorst, oordeelt BILDERDIJK over deszelfs Gemalin. (bl. 31, 50, 86 en 87.) Ook VAN BLEISWIJK, die in het jaar 1772 STEIN als Raadpensionaris opvolgde, wordt zeer ongunstig afgeschetst (bl. 31, 40, 80.) Omtrent de sedert dat jaar meer en meer in hevigheid toenemende onlusten is BILDERDIJK over het algemeen zeer kort. Doch hierop zijn twee uitzonderingen. Vooreerst maakt hij breedvoerig gewag van het gebeurde te *Rotterdam* in 1784 met de Compagnie van VAN ZWIJNDRECHT, — KAAT MOSSEL, — de Commissie benoemd om naar het gebeurde onderzoek te doen, en den uitslag der daarover gevoerde Regtsgedingen. Zonderling luidt het slot van dit verhaal (bl. 53—63): »Niet »dan na veel geld gekost te hebben, vertrok de Kommissie, »met het hartzeer, dat hun last afgeloopen was, zonder dat »er gehangen, geradbraakt, onthoofd of zelfs gegeesseld, »of eenig schavot opgerigt was geworden." Ten tweede is BILDERDIJK mede in bijzonderheden getreden ten aanzien van het doorrijden der Stadhouders Poort te *'s Gra-*

venhage, op den 17 Maart 1786, door GEVAERTS en DE GIJZELAAR. Hier treedt BILDERDIJK zelf zeer onverwacht op het staatstooneel; en, daar dit een der meest karakteristieke plaatsen van dit boekdeel is, moeten wij daarbij meer bepaaldelijk stilstaan. BILDERDIJK vangt aan met de verzekering, dat er slechts drie lieden bestaan, die ooit regt geweten hebben, hoe het hiermede eigenlijk is gelegen geweest (bl. 63.) Deze drie personen waren zekere HESS, winkelier in de Schoolstraat, die aan het hoofd stond van het Haagsche Oranjecorps (bl. 64), de Heer REIGERSMAN en hij BILDERDIJK (bl. 69.) De Staten van *Holland* hadden begrepen, dat het beneden hunne waardigheid was, om niet door de Stadhouders Poort te mogen rijden. Dit was door de Haagsche Burgerij zeer hoog opgenomen, en het zou niet geschieden. Desniettegenstaande werd de dag daartoe bepaald. »En op »dien dag (17 Maart 1786) verscheen meest het geheele »Oranjecorps ongewapend en op het Binnenhof verspreid, »terwijl HESS zich op de brug hield, waar ieder 't oog op »hem had. Men was het met de Dragonders die de wacht »hadden en terwijl de Drost van het Hof met zijn dienders »bij de Gallerij geplaatst was, aan wederzijde geschaard »stonden, eens. Eenige van de Oranjelieden zouden de »koets bij het inrijden der poort tegenhouden, en met be»hulp der anderen de genen die er in zaten, met of zonder »de koets, in het water smijten. Ter zelfder tijd zou een »kist met geweren, die men op 't Binnenhof verborgen, »doch voor de hand had, uitgeworpen worden, ieder een »geweer met de bajonet daarop aangrijpen, en zoo zou »men de Staten-Vergadering insluiten, en dan — had men »'t gewonnen en dacht niet verder. Tot dit alles moest »HÉSS op de brug het teeken geven: en kwam het op vech»ten aan, zoo was men van 't meêdoen der Guardes Dra»gonders zeker, en van de overige Militairen, allen in den »hoogsten graad tegen den heerschenden aanhang verbit»terd, kon men hetzelfde met redelijke gewisheid verwach»ten. 'T was dus alles redelijk wel beraamd. — Maar »wat gebeurt? Die de kist met geweren bezorgd en daar

» verstoken had, spreekt dien morgen met iemand van ja-
» ren en gezag, laat zich bang maken, wordt radeloos en
» doet schielijk een sleper halen, de kist van het Binnenhof
» naar zijn huis voeren, en schrijft een biljet aan HESS, dat
» alles mislukt is, dat hij de kist weggemaakt heeft, en dat
» ieder maar stil naar huis moest gaan. HESS ontvangt het
» biljet daar gereed staande om 't teeken te geven en ver-
» bleekt. Op 't oogenblik stappen de Dordrechtsche Gede-
» puteerden in de koets, en rijden toe. De Dragonders
» stoten HESS aan, en roepen: toe! toe! het is tijd. HESS
» schudt het hoofd en zegt: 't is alles mis. De Pruikenma-
» ker MOURANT die voor de paarden staat, met den rug
» naar HESS gekeerd, grijpt ze echter aan, maar niemand
» roert zich. Hij wordt gevat door den Drossaard van 't
» Hof. HESS zelf waagde het niet naar huis te gaan. Hij
» komt bij mij, zegt mij alles en toont mij het Biljet. Ik
» verbrand het voor zijne oogen, help hem weg, en wend
» mij naar REIGERSMAN om een middel te beramen dat die
» jongman voeglijk vertrekken kon zonder verdacht te wor-
» den, en 't gelukt ons het gansche geheim te begraven. —
» Ziedaar de Historie van de Stadhouderspoort."

De Hoogleeraar TIJDEMAN deelt in de Ophelderingen en Bijvoegsels, bl. 185, hieromtrent de volgende aanvulling mede: » Dat het plan wel degelijk was, de brandende
» eerzucht van de H. H. GEVAERTS en DE GIJZELAER in
» het kille water van den Vijver (het was de 17 Maart) voor
» goed uit te blusschen, en hen die schennis van de verbo-
» den poort en brug terstond met den dood te doen bekoo-
» pen, schrijft BILDERDIJK zelf hier duidelijk; maar aan-
» gaande 't geen dan zou gevolgd zijn, heeft zijn eigen
» handschrift eene zedige verzwijging, welke hij niet in
» acht nam in zijne mondelinge uitbreiding. Er staat hier
» in den tekst bl. 67.: » *Ieder zou een geweer met de ba-*
» *jonet daarop aangrijpen, en zóó zou men de Staten-*
» *Vergadering insluiten, en dan — had men 't gewonnen*
» *en dacht niet verder.*" 't Is mogelijk, dat niet allen,
» die tot dus verre zouden medegewerkt hebben, vooraf
» verder dachten, en zelf geloofelijk, dat zij niet verder on-

»derricht waren: doch in het omstandig excerpt van wijlen »den Heer CARBASIUS, dat ik hier voor mij heb, staat »met korte en koele woorden: »*en men zou alle de Leden* »*der Vergadering om hals brengen.*" — Zie hier waartoe »*fanatische* partijschap den anders braven mensch vervoe-»ren kan! Mij dunkt, dit naakte feit spreekt luider ter »afmaning van overdreven factiezucht, dan het welspre-»kendste en meest uitgewerkt betoog." — Wij zijn dit laatste met den Hoogleeraar volkomen eens, en riepen, ook bij het lezen dier *korte en koele woorden*, met HAMLET uit:

O horrible, horrible, most horrible!

Met het jaar 1787 treedt de beroemde VAN DER SPIEGEL op het tooneel. »Men moest (bl. 82) zijn toevlucht nemen »tot VAN DER SPIEGEL, een *Zeeuw*, Prinsgezinde, maar »niet op zijn Hollandsch, doch zoo als een Zeeuwsche Ma-»gistraatspersoon het placht te zijn en met de egoïstische »bekrompenheid hun veelal eigen: en die als geleerde in »de studeerkamer een goed Staatskundige was, maar niets »van den Staatsman had. Ten aanzien des inwendigen be-»stuurs had hij zijn geboorte als Zeeuw en den Holland-»schen geest, tegen de Zeeuwen ingenomen, tegen zich; »en zijn oversterke verknochtheid aan *Zeeland* en *Zeelands* »bijzondere belangen stiet elk tegen de borst. Hij was bo-»vendien zeer op zijne Concepten gezet, en doordrijvende, »'t geen men hem als persoonlijk karakter misduidde, maar »veellicht blootelijk tot zijn Provincialismus behoorde. Hij »had voor het overige zoo veel wareld niet, als noodig was »om het uiterlijk van zijnen post met waardigheid en min-»zaamheid te ondersteunen: en ten aanzien van de buiten-»landsche betrekkingen en hetgeen die vorderden was hij »vreemd en onvatbaar; terwijl zijn kleingeestigheid ieder »aanstoot gaf." — Met regt merkt de geleerde Uitgever, op bl. 212, op, dat BILDERDIJK zich hier en elders geweldig ingenomen en *geacharneerd* toont tegen dezen geleerden en hoogberoemden Raadpensionaris, wiens vele goede hoedanigheden door den Hoogleeraar worden erkend,

en wiens zelfverdediging, in de *Nadenking van een Staatsman wegens zijn Ministerie in Holland*, hem voldingend voorkomt.

Na een zeer vlugtig overzicht van het gebeurde in de merkwaardige jaren 1787—1794, nadert BILDERDIJK tot de Revolutie van 1795 (bl. 101). »Aan het hoofd van die »nieuwe regeering waren de onnoozele PIETER PAULUS »van *Arel* en de lamme en kwaadaardige HAHN, die in de »eerste bijeenkomst voorsloeg drie lieden 's nachts uit hun »bed te doen lichten en 't hoofd te doen afslaan, en de »lijken 's morgens aan het volk te vertoonen ter schrikver- »wekking. Dit was in den Franschen geest dien hij inge- »zogen had," [hier vergeet BILDERDIJK, naar ons voorkomt, de Stadhouderspoort] »maar vond geen ingang." — Ook PIETER PAULUS en HAHN, maar vooral de eerstgemelde, worden door den Hoogleeraar TIJDEMAN, in eene aant. bl. 308, tegen deze magtspreuken van BILDERDIJK verdedigd.

Op anderhalve bladzijde (107 en 108) wordt de Landing der *Engelschen* en *Russen* in 1799 en de afloop daarvan beschreven. BILDERDIJK beweert, dat de Hertog van *York* de *Russen* bij *Bergen* opgeofferd heeft, ten einde (*quasi*) een' veldslag te verliezen. In eene aant. bl. 108 voegt hij er bij: »Die veldslag werd dan ook verloren en »*met kunst verloren;* 't was een waarachtig spel *qui perd* »*gagne.*" — Twaalf bladzijden verder zijn wij reeds aan de geboorte van den Koning van *Rome* (bl. 119). »NAPO- »LEON moest een zoon hebben. Die zoon kwam dan ook »en juist op zijn tijd, en bewees, dat NAPOLEON, hoezeer »anders wel bekend voor onbekwaam bij eene vrouw, (*) »echter meester was, naar verkiezing zoon of dochter, en »op 't oogenblik als hij 't bestemde, daar te stellen." — En zoo komen wij dan op bl. 125 tot het slot van BILDER-

(*) Ongeveer hetzelfde lazen wij boven omtrent den Hertog van *Brunswijk*. Men zou zeggen, hoe weet BILDERDIJK dat; maar zijn »wel bekend" stopt elken twijfelaar den mond!

DIJK's *Geschiedenis des Vaderlands*. »Wij herinneren »ons" (dus besluit BILDERDIJK, bl. 125) »met een blij- »moedig geweten, wat elk tot herwinning der vrijheid heeft »toegebracht, en zullen ten allen tijde, wat ook het lot der »wareld nog zijn mag, met genoegen en dank terugzien op »den 18 Nov. 1813, wanneer wij den schandnaam van »*Franschman* afwierpen. Ware 't slechts geweest om weer »vrij te zijn, en niet om slaven van het van God gedoemde »*Engeland* te worden, en met dit in den vloek des hemels »te vergaan! — Dit verhoede Hij, die genadig is, de zij- »nen kent en bewaart, maar zijn sikkel over den akker der »wareld doet uitgaan, om na voleindigde oogst, het alver- »stikkende onkruid, dat hij nu bijna 2000 jaren geduld »heeft, der vlam over te geven, waarvan de rook reeds is »opgegaan, terwijl de ingewanden der aarde van zijne aan- »nadering schokken; Wiens wederkomst de vervulling aller »profecyen zal zijn, en alle menschlijke Geschiedenis slui- »ten zal in eene Heerschappij van vrede en recht, die zich »in den laatsten triomf des afgronds thans voorbereidt. In »Wiens naam wij dan ook eindigen met de bede: Ναὶ ἔρχου »Κύριε Ἰησοῦ." [Ja kom Heere JESU! *Openb*. XXII: 20.]

Met dezen uitroep eindigt de Geschiedenis. Echter zal, volgens aankondiging van den geleerden Uitgever, (bl. 126 en 367) nog een XIIIde of laatste Deel volgen, 't welk het ***kort***, ***krachtig*** en ***treurig*** resultaat, door BILDERDIJK zelv' uit deze geheele Geschiedenis des Vaderlands getrokken, voorts eene korte, maar geheel *eigene* Levensgeschiedenis van BILDERDIJK, 's Hoogleeraars Narede enz. enz. en een algemeen Register op het geheele werk bevatten zal.

Verreweg het grootste gedeelte van het tegenwoordige boekdeel (bl. 127—368) bestaat uit de Ophelderingen en Bijvoegselen van den Hoogleeraar TIJDEMAN. Dezelve bevatten eenen schat van belangrijke mededeelingen omtrent zaken en personen, uit tot dusverre onbekende of te weinig bekende stukken, en voorts zeer rijke bijdragen tot de Literatuur der Geschiedenis van dit tijdvak. Ook wordt er menigmalen BILDERDIJK in te regt gezet, wanneer hij het zelfs zijnen Uitgever al te erg maakt.

Wij onthouden ons opzettelijk van alle algemeene aanmerkingen omtrent BILDERDIJK's wijze van voorstellen der zaken en personen in dat tijdvak: want waar zou het einde zijn, en waartoe is het noodig? Ook bijzondere, omtrent onnaauwkeurigheden, Anachronismen enz. enz. (b. v. bl. 103, *Vlissingen* 1795 aan *Frankrijk* afgestaan) houden wij, als toch hier minder ter zake doende, terug, en laten het oordeel over aan den bescheiden Lezer.

De Belgische Omwenteling, 1828—1839. *Persoonlijke herinneringen, met bevestigende bijlagen, door* DE POTTER. *Isten Deels 2de Stuk. Te Dordrecht, bij* H. Lagerwey. 1840. *In gr. 8vo.* 117 *bl. f* 1 - 20.

De bekende Republikein DE POTTER gaat voort met de mededeeling van de meestal geheime geschiedenis der *Belgische* Omwenteling, of liever van al de kunstgrepen en listen van derzelver voor hun eigen belang best geslaagd hebbende hoofden. Menige treffende en blijkbaar ware, doch de meeste revolutiemannen hoogst onteerende bijzonderheid kan men ook uit deze aflevering vernemen. DE MÉRODE en VAN DE WEIJER vooral leert men van eene zeer ongunstige zijde kennen. De door de Omwenteling in de hoogte getilde en schatrijk gewordene VAN DE WEIJER schaamde zich niet (zie bl. 223) te beweren, dat hij voor DE POTTER zijne rust, zijnen tijd, zijne gezondheid en zijn *geld* (NB.) opgeofferd had! Hoe weinig edel is toch het meerendeel der Diplomaten van elke staatspartij, en hoe onnoozel zijn de volken, dat zij door zoodanige lieden zich laten bedriegen en verkoopen! Men denke b. v. aan Lord PONSONBY en VAN DE WEIJER; beurtelings bewerkers der schandelijkste Omwenteling, intriganten daarna voor den Prins van *Oranje*, en naderhand, onder opoffering van hun werktuig, den Generaal VAN DER SMISSEN, voor LEOPOLD! Doch juist daarom misschien heeft VAN DER SMISSEN van LEOPOLD's Ministers een jaargeld gekregen, opdat hij zijne voormalige medestanders niet verraden zou! Welk een zamenknoopsel dan van gruwelen en schelmerijen! Trouwens, wat zou men beter van de *Belgische* Omwenteling en hare hoofden van verschillende kleur hebben kunnen verwachten? DE POT-

TER, de éénige aan zijn openbaar voorgestaan stelsel getrouw gebleven man, was tevens een man, die de wereld en de menschen, naar eigene belijdenis, niet kende; een man, die (ook blijkens dit zijn geschrift) onophoudelijk ontwerpen smeedt, welke onuitvoerlijk zijn, ja onderling wedijveren in overdrevenheid en dwaasheid. En dan is DE POTTER nog de beste van den hoop! Maar wie moet, alles nadenkende en overpeinzende, niet erkennen, dat hij, die alles aan den vruchteloos ondernomen bouw van luchtkasteelen heeft opgeofferd, de vergetelheid verdiend heeft, waarin hij thans, in weerwil van al zijne magtelooze pogingen, onredbaar is weggezonken? Men herleze, wat hieromtrent reeds, met zoo veel waarheid, in No. 1 en 3 van dezen jaargang van dit Tijdschrift, is aangemerkt en geschiedkundig gestaafd. DE POTTER zelf zal voortgaan met in zijne *Herinneringen* het verder tegen hem in dat opzigt dienend bewijs te leveren. Eene zekere welmeenendheid moge hem niet kunnen worden betwist, hij kenmerkt zich steeds als een *dweeper* voor de Republiek, en dwaalt in zijnen ijver tot op de grenzen der krankzinnigheid.

China. Toestand en vooruitzigten van dat Rijk, inzonderheid ten aanzien der Evangelie-verspreiding; met narigten omtrent de oudheid, uitgestrektheid, bevolking, benevens de letterkunde en Godsdienst der Chinezen. Door W. H. MEDHURST, *Afgevaardigde van het Londensch Zendelinggenootschap. Uit het Engelsch vertaald door* ADR. VAN DEINSE, *rustend Predikant van Ostende. II Deelen. Met Platen. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1839. *In gr. 8vo. XX en 608 bl. f* 6-90.

Wij meenen dit werk met geene gunstiger aanbeveling te kunnen aankondigen, dan dat wij onze aankondiging reeds terstond met de getuigenis doen vergezeld gaan, dat hetgeen op den titel genoemd wordt op eene grondige wijze in het werk behandeld wordt; ja, dat de inhoud de door den titel opgewekte verwachting meer dan bevredigt. In de Inleiding verhaalt de Schrijver, dat hij in het jaar 1816 door het *Londensche* Zendelinggenootschap werd afgevaardigd, om het Christendom aan de *Chinezen* te verkondigen. Hij

was sedert op *Java* en andere plaatsen van den *Indischen Archipel*, alwaar overal *Chinezen* gevestigd zijn, en in *China* zelf werkzaam tot bereiking van zijn oogmerk, en het thans aangekondigde werk is de vrucht van een meer dan twintigjarig verblijf aldaar. Het werk is in tweeëntwintig Hoofdstukken verdeeld. In de acht eerste wordt *China* beschouwd met betrekking tot deszelfs *Tijdrekening en uitgestrektheid*, *waarschijnlijke bevolking*, *telling der bevolking*, *godsdienstige bedenkingen over de bevolking*, *staat der beschaving in China*, *Regering en Wetten*, *Taal- en Letterkunde*, *de Godsdienststelsels in China*. De overige Hoofdstukken behelzen de geschiedenis der Roomschcatholijke zendelingen in *China*, de Protestantsche zendelingen in *Canton*, *Malacca* en *Batavia*, en het verhaal der reizen en verrigtingen van den Schrijver en zijne medehelpers. Ieder, die overtuigd is van de hooge waarde des Christendoms, zal belang stellen in de poging, om eene bevolking van driehonderdzestig millioenen menschen, »een derde van het menschelijke geslacht, de helft van de heidensche wereld!" met de kennis van deszelfs waarheden te verrijken. Vooral zal ieder weldenkend Christen deze poging toejuichen, daar zij in het werk gesteld wordt door een Genootschap, welks echt liberaal grondbeginsel het is, »geenszins de leer van Presbyterianen, Independenten, Bisschoppelijken, of eenigen vorm van Kerkbestuur, waaromtrent verschil van gevoelen onder ernstige Christenen bestaat, te bevorderen, maar het heerlijk Evangelie van den gezegenden God naar de Heidenen te zenden; latende het over aan de begrippen der menschen, welke God tot de gemeenschap zijns Zoons onder hen roepen zal, voor zichzelven zoodanig Kerkbestuur aan te nemen, als hun meest overeenkomstig met het Woord van God zal schijnen." Maar ook voor den beoefenaar der kennis van landen en volken is het werk van groote waarde, zoodat het ons niet behoeft te verwonderen, dat het in het oorspronkelijke, binnen het eerste jaar van deszelfs in het licht verschijnen, reeds de derde uitgave verwierf. Het kan niet anders, of in het tegenwoordige tijdstip, in hetwelk aller oogen op dit talrijke volk gevestigd zijn, wegens den worstelstrijd, waarin het zich begeven heeft, tegen het magtige *Engeland*, tot wering van den verderfelijken invoer van Opium, moeten de berigten van eenen kundigen en waarheidlievenden man, die door een veeljarig verkeer met de *Chinezen* bekend is, de

opmerkzaamheid van het beschaafd en weldenkend publiek in allen deele verdienen. — Wij hadden van den achtingwaardigen en kundigen Vertaler, die voor het overige zich van zijne taak op eene loffelijke wijze heeft gekweten, eene teregtwijzing verwacht der zoogenaamde opheldering van 2 *Kon.* VI: 25; welke schriftuurplaats, waar wij lezen, dat »een vierde deel van een kab duivenmest voor vijf zilverlingen werd verkocht," de Schrijver, Iste Deel, bl. 39, wil verklaren uit »het hooge belang, in *China* op den mest voor den landbouw gesteld." Het in de genoemde schriftuurplaats verhaalde had plaats ten tijde van eenen grooten hongersnood in *Samaria*; en, het zij men met VAN DER PALM voor *duivenmest* leze *geroosté erwten*, of met anderen aanneme, dat men, door den nood gedwongen, het middel heeft geweten, om de uitvliegende duiven van den voorraad, dien zij in hunne kroppen hadden, te ontlasten, en zich daarmede voedde, of dat men met FLAVIUS JOSEPHUS het er voor houde, dat men in dien tijd van gebrek zich van *duivenmest* in de plaats van *zout* bediend hebbe, of dat men deselve, gedroogd zijnde, voor *brandstof* bezigde, zeker is het, dat de bedoelde plaats in den grondtekst geene aanleiding geeft om te denken aan eenige meststof. Deze enkele kleine aanmerking ontneemt niets aan de gunstige getuigenis, welke wij met alle ruimte aan dit werk en deszelfs vertaling geven.

Bijdrage tot herziening der Grondwet in Nederlandschen zin, *door Mr* G. GROEN VAN PRINSTERER. *Te Leiden*, *bij* S. en J. Luchtmans. 1840. *In gr. 8vo.* 151 *bl. f* 1-40.

Proeve eener nieuwe Grondwet, *door Mr.* DIRK DONKER CURTIUS. *Te Arnhem*, *bij* C. A. Thieme. 1840. *In gr. 8vo.* 55 *bl. f* :-60.

Gelijk de *Gazette de France*, schoon *legitimistisch*, echter in de laatste jaren een stelsel verkondigd heeft, dat inderdaad zeer liberaal was, zoo treedt ook hier de Heer Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, naar ons inzien het orgaan der *Bilderdijksche* staatspartij, tegen het *Theoretische Liberalismus* op, maar levert, in zijne bijdrage tot herziening der Grondwet, eene schets der door hem gewenschte hervormingen, grootendeels van eene *waarlijk* milde en vrijzinnige

strekking. Ja, behoudens onze aanmerking op het een en ander, zouden wij zijn staatkundig geloof wel het *Historische Liberalismus* kunnen noemen. Hij tracht, met de hem eigene kracht en warmte, te betoogen, 1° de onraadzaamheid eener spoedige herziening; 2° de genoegzaamheid der Grondwet; 3° de onmisbaarheid van echte beginsels; 4° de mogelijkheid van Staatshervorming in vaderlandschen zin.

Schoon in het *eerste* deel de herziening van geheel de Staatsregeling (waar wij toch reeds omstreeks *tien* jaren naar gewacht hebben) niet spoedig willende, wenscht hij echter *dadelijk* te zien ingevoerd deze wijzigingen in Art. 207: Geene *inlijving* in de Nationale Militie vóór het twintigste jaar. In Art. 60: Geene mogelijkheid voortaan eener beschouwing van de Overzeesche bezittingen als eene soort van rentegevend Landgoed der Kroon. In Art. 75: Verantwoordelijkheid van iederen Minister ten aanzien van zijn Departement, daar immers niet één Vorst zich zou beklagen, omdat hij geenen maatregel ten uitvoer kan leggen, waarvan, onder al zijne onderdanen, niemand de verantwoordelijkheid op zich nemen durft. Eindelijk in Art. 190: De Christelijke Hervormde Godsdienst is die van den Vorst. — Recensent vestigt, tot verdediging van den geachten Schrijver tegen den schijn van onverdraagzaamheid, de aandacht op het geheel van deszelfs stelsel. Hij wil eene Constitutie, gegrond op geschiedkundige overlevering, overeenstemmend met de zeden en den geest der Natie, en dat niet van de gecentraliseerde en geämalgameerde Natie, die men het Nederlandsche Volk noemt, maar van de Natie zoo als zij leeft en denkt in hare verschillende wijzigingen van provinciaal karakter. Bij gevolg moeten alle gezindheden, zoo bestaande als toekomstige, gelijke vrijheid van Godsdienstoefening hebben, ja mag niemand, om zijne geloofsbelijdenis, van posten en waardigheden, hier of daar in het Rijk te bekleeden, worden geweerd; maar het ligt in den geest der oudvaderlandsche bevolking, waaraan de voormalige Generaliteitslanden slechts een toevoegsel leveren, hetwelk in dezen den toon niet geven mag, dat men steeds eenen Vorst uit het Huis van ORANJE, geenszins tot eigendunkelijk beheerscher, maar tot Eminent Hoofd van den Staat hebbe, en dat die Vorst, als door *historische* herinneringen bestemd tot handhaver der godsdienstige en burgerlijke vrijheid, geenszins behoore tot eene Kerk, welker ijveraars den voorouderen der echte *Nederlanders* en der gevlug-

te Protestanten uit andere landen zoo veel jammer hebben berokkend. Schijnt het Protestantisme daardoor bevoorregt, daarentegen wil de Schrijver (bl. 98 en 99) voor *Noord-Braband* en *Limburg* een afzonderlijk bestuur, *met voorrang aan de Roomsche Godsdienst*. Aldus, meent hij, zou, op kleinere schaal, de staatkunde worden gevolgd, wier verzuim in 1815 onzen val in 1830 heeft berokkend. — Behoudens deze vier voorloopige (naar ons inzien zeer gewigtige) wijzigingen, beweert nu de Schrijver, in zijn *tweede* deel, de *genoegzaamheid* der Grondwet voor het overige, mits zij getrouwelijk en volkomen wierde ten uitvoer gelegd, hetgeen hij ontkent, dat tot dusver geschied is. Hij toont aan, dat niet alleen de Koning en zijne Ministers, maar ook de beide Kamers der Staten-Generaal en de Provinciale Staten, in gebreke zijn gebleven. Hier wordt veel, zeer veel waarheid in gezegd. — *Ten derde* betoogt de Schrijver de onmisbaarheid van echte beginsels, gelijk hij ze noemt; doch alzoo, dat hij, eigenlijk te velde trekkende tegen het Jakobinisme, hetzelve met het Liberalisme verwart: hij zelf, die tegen het Liberalismus uitvaart, is in de toepassing zijner stellingen liberaal; d. i. hij tracht den voorstanders der vrijzinnige beginselen alles te bezorgen, wat zij wenschen, gelijk nader blijken zal, alleenlijk slechts op eenigzins anderen voet. — Want wat wil hij, *ten vierde*, bij zijne Staatshervorming in vaderlandschen zin? *Nederland* zij eene getemperde Monarchij, geen patrimonieel Rijk, veel minder eene onbeperkte Souvereiniteit, allerminst eene revolutionaire Autocratie. Geen *patrimonieel Rijk*: daarom keurt de Schrijver de woorden *landsvaderlijke zorg* af, ten zij nu en dan in de taal van het volk, als uitdrukking van hoogachting en liefde; maar, aan de vorstelijke waardigheid gehecht, gelijkt zij hem te veel naar een' landsheerlijken titel. Geene *onbeperkte Souvereiniteit*. Daaraan heeft men, ook in 1813, nooit gedacht. Men zou ORANJE niet hebben aan het hoofd geroepen, indien men niet begrepen had, dat een Vorst uit dat Huis nooit meer dan het Hoofd van een' vrijen Staat zou willen zijn. Ook geene *revolutionaire Autocratie*. De Vorst heeft een zelfstandig gezag, waarvoor hij alleen aan God verantwoordelijk is, doch beperkt door de algemeene wet van regt en billijkheid, en in het bijzonder niet af te scheiden van de regels en vormen der Grondwet. De Koning sta aan het hoofd van een eensgezind en krachtig Ministerie; terwijl

ieder Minister (zie hiervoren) in persoon verantwoordelijk is voor hetgeen tot zijn departement behoort. *Noodlottig* noemt het de Schrijver, zoo de Vorst vasthoudt aan het gevoelen, dat hij, zelf en alleen, de Regering uitmaakt; dat hij werktuigen, en geene medewerkers behoeft. Voorts ijvert de Heer GROEN VAN PRINSTERER tegen *bureaucratie* en *centralisatie*; noemt de Eerste Kamer der Staten-Generaal, in plaats van een bolwerk voor den Troon, in ons land veeleer een houten staketsel, en vindt er eene spotternij in, van de Hofbeambten en Ministers, welke die Eerste Kamer daarstellen, te zeggen, gelijk onze tegenwoordige Grondwet doet, dat ook *zij* het geheele Nederlandsche Volk vertegenwoordigen. Hij wil dus die Eerste Kamer eenvoudig afschaffen. De Tweede Kamer, of bij hem kortweg de Staten-Generaal, die slechts ééne Kamer uitmaken, wil hij steeds door de Provinciale Staten doen verkiezen, maar dan ook hare leden, als vertegenwoordigers hunner verschillende gewesten, doen optreden, stemmende volgens *mandaat*, daar anders de nabijheid van het Hof enz. te ongunstig op veler zelfstandigheid werkt. De Provinciale Staten zijn minder in het bereik der Regering, en de last, dien zij aan hunne afgevaardigden ter algemeene landsvergadering geven, kan minder het resultaat van ministeriëlen invloed zijn; vooral niet, daar de Provinciale Staten zelve, bij publiciteit hunner zittingen, (bl. 109) meer den invloed der bevolking ondervinden zouden: want de Schrijver wil volkomene *emancipatie* der gemeenten (bl. 83), en dat, in zaken van groot belang, de invloed gold van Vroedschappen, Gilden, Schutterijen, ja van het gansche ligchaam der Maatschappij, (bl. 106.) Voorts wil hij *volledige vrijheid van geweten*, in zich sluitende (bl. 85) vrijheid van *drukpers*, van *Godsdienstoefening*, van *Kerk*, (dit zonder zoo veel inmengsel van reglementairen invloed des wereldlijken bestuurs) en vrijheid van *onderwijs*. In hetgeen de Schrijver zegt nopens de vrijheid van drukpers, Godsdienstoefening en Kerk, kan Recensent zich volkomen met hem vereenigen, en hij gelooft, dat de Roomschgezinden, zoo wel als de Liberalen, ook hierin met hem zullen instemmen. Wat de vrijheid van onderwijs betreft, de Schrijver wil afscheiding der kinderen op de scholen, zoodat er b. v. Roomsche en Protestantsche scholen zouden zijn, in welke laatste ook de Bijbel, benevens de bijbelsche en kerkelijke geschiedenis, zou worden behandeld. Hiermede kan Referent volstrekt niet instemmen; schoon het te verkiezen is

boven het nu gegeven wordend half-godsdienstig onderwijs, waar men schikken en plooijen moet, om niemand te ergeren, en dan toch nog altijd aanstoot geeft. Maar waarom niet *alle* godsdienstig onderwijs uit de scholen verbannen? Men moet het aan de schoolonderwijzers niet toevertrouwen. Neen! gelijk men op eene muzijkschool slechts de toonkunst, op eene teekenäkademie slechts teekenen, bouwkunst en dergelijke leert, zoo onderwijze men op de scholen kinderen van *alle* gezindheden in schrijven, lezen, cijferen, aardrijkskunde, wereldlijke geschiedenis enz., maar late Bijbel en Godsdienst er buiten. Hoe! zal men dan alleen het verstand beschaven, en het hart verwaarloozen? Zijn wij dan voorstanders van het ongeloof? In geenen deele. Maar het zij den geestelijken en Godsdienstleeraars der verschillende gezindheden alleen en uitsluitend opgedragen, om niet op de *scholen*, maar in de *kerken*, en in de *catechisatiën*, bestemd tot opleiding der kinderen ter aflegging hunner geloofsbelijdenis, het onderwijs in Godsdienst en alwat er mede in betrekking staat, voor zoo veel het openbaar gegeven wordt, mede te deelen. Dan is elke gezindheid vrij, niemand wordt geërgerd, en er behoeft geene schifting in de scholen plaats te grijpen. (*)

Bij zamentrekking van alles zegt de Schrijver, bl. 116: »Door de toepassing van Nederlandsche beginsels (d. i. van hetgeen wij hiervan als Staatsleer van den Schrijver hebben opgegeven) zouden *allen* verkrijgen, hegeen elk in de toe»passing van eigene denkbeelden te vergeefs heeft gezocht.

»Het Gouvernement, eene ware en duurzame orde; blijvend »gezag voor tijdelijken dwang.

»De Liberalen, algemeene en bijzondere vrijheid; invloed »van het volk; beperking van het gezag; genoegzamen werk»kring voor gewone en buitengewone talenten; bevrediging »van eerzucht, op eene wijs, die nuttig voor het vaderland zij.

»De Catholijken, alle voorregten, verkrijgbaar zonder ver»scheuring der Natie en omverwerping van den Staat. Het»geen wij (zegt de Schrijver) voor ons vragen, vragen wij, zoo »lang zij ons regt eerbiedigen, tevens voor hen; vrijheid van »Godsdienstoefening, vrijheid van de Kerk, vrijheid van »onderwijs."

Wij moeten nog aanstippen, dat de Schrijver wenscht af-

(*) Met *deze* meening van den geëerden Ref. kan de Redactie zich niet onbepaald vereenigen.

schaffing der gedwongene ligting voor de Nationale Militie, als strijdig met vrijheid en zedelijkheid; doch daarentegen inrigting der Schutterijen op meer militairen voet, bij den hiervoren reeds opgegeven invloed der Schutterijen op de beslissing van deze en gene aangelegenheden, hetwelk buiten twijfel den invloed der Natie, in plaats van enkel op papier bestaande en louter fictie, (gelijk de Schrijver zegt) *wezenlijk* zou maken, gelijk hij begeert.

Ziedaar nu het stelsel van Christelijk-historische Staatshervorming van eenen *zich geloovenden* en *zich noemenden* Antiliberaal! Naar ons inzien zou een *Ministerie* - GROEN-VAN-PRINSTERER bij de Liberalen nagenoeg, zoo niet evenveel bijval vinden, als een *Ministerie* - DONKER-CURTIUS. Ja, welligt zou de Regering, gelijk zij thans gestemd is, nog eerder de *Proeve eener nieuwe Grondwet* van Mr. D. DONKER CURTIUS als wetsontwerp voordragen, dan eene Grondwet, alzoo gewijzigd, als de Heer Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER haar langzamerhand vervormen wil.

Ook DONKER CURTIUS, in zijne *Proeve*, wil de verantwoordelijkheid der Ministers, benevens de medeönderteekening van éénen hunner van ieder staatsstuk, tot bewijs, dat hij voor de wettigheid daarvan aansprakelijk is (Art. 65 der *Proeve*), doch met bijkomende bevoegdheid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, om te verklaren, ook zonder beschuldiging, dat één of meer Ministers haar vertrouwen verloren hebben, waarop moet volgen aftreding van zulk Minister, of ontbinding der Kamer. Indien de nieuw benoemde Kamer hetzelfde verklaart, *moet* de Minister aftreden (Art. 84). Men ziet reeds, dat DONKER CURTIUS *twee* Kamers bijbehoudt, eene Eerste en eene Tweede. De verkiezing der Tweede geschiedt regtstreeks door de Kiezers, waartoe van regtswege alle Doctoren in eenig vak, aan eene der Nederlandsche Hoogescholen gepromoveerd, zouden behooren (Art. 70). De verkiezing tot Leden der Eerste Kamer geschiedt deels door den Koning, deels door andere Autoriteiten. Dit alles komt hoofdzakelijk overeen met het ontwerp van regtstreeksche Verkiezingen door Mr. ROEST VAN LIMBURG, reeds vroeger (*) door ons aangekondigd. Het stelsel van stemming zonder last of ruggespraak wordt (gelijk *hier* in den zamenhang behoort) toegepast zoo wel op de Algemeene als op de Gewestelijke Staten. De Staten nu der Provinciën worden gekozen voor de helft door de Steden en

(*) No. 1 van dit Tijdschrift voor Januarij dezes jaars 1840.

Gemeenten der Provincie, voor de wederhelft door de grondeigenaren derzelve, die zekere, bij de wet nopens elke Provincie te bepalene, som in de belastingen betalen, (Art. 123). De Gemeentebesturen in de steden en ten platten lande worden bij de wet geregeld. De grondslagen dier wet zijn: onmiddellijke verkiezing, periodieke aftreding, benoeming van de voorzitters der besturen door den Koning (Art. 140). De Koning heeft het opperbestuur over de Koloniën, maar geeft daarvan jaarlijks een *volledig* verslag aan de Staten-Generaal (Art. 54). De Koning oefent het regt van gratie uit na *gehoord*, maar dat van amnestie en abolitie *overeenkomstig* advies van den Hoogen Raad (Art. 60 61). *Alle* kerkelijke oefening van Godsdienst is vrij, behoudens de handhaving der openbare rust. De uitoefening kan door den Koning voorloopig worden geschorst; maar de handhaving dier schorsing moet in de eerstvolgende zitting der Staten-Generaal worden voorgesteld; wordt dit voorstel niet gedaan of verworpen, dan houdt de schorsing van regtswege op (Art. 171). De inrigting van het *publiek* onderwijs wordt door de wet geregeld. Het bijzonder onderwijs is vrij. (Art. 191). — Het is ons onmogelijk, alles op te geven. Over het algemeen behaagt ons dit ontwerp zeer wel. Alleen in Art. 65 stuit ons dat hooge jaarlijksche inkomen der Ministers, *ƒ* 16000 — voor ieder! en eveneens, in Art. 83, voor den Voorzitter der Tweede Kamer van de Staten-Generaal, *ƒ* 6000 — bij de aanvaarding van het voorzitterschap, en bovendien nog *ƒ* 1200 — 's maands, beginnende bij de aanvaarding, en eindigende bij het aftreden! In een' tijd van dringende bezuiniging moet men zóó met het geld der natie niet omspringen. Wat er ook tot vergoelijking, bij wege van aanteekening, door den Schrijver zij bijgebragt, dit kan, naar onze overtuiging, nooit door den beugel.

Ten slotte, eenige bijzonderheden daargelaten, ziet Recensent in de *uitwerking*, d. i. in de bevordering van staatkundige en burgerlijke vrijheid, weinig verschil tusschen de Christelijk-historische Staatshervorming, naar de begrippen van GROEN VAN PRINSTERER, en de liberale wijziging der Grondwet door DONKER CURTIUS; maar des laatstgenoemden *Proeve* stemt meerder overeen met het reeds bestaande. Alleenlijk de geest van *centralisatie* en *bureaucratie* wordt daarin niet zóó tegengewerkt als bij GROEN VAN PRINSTERER. *Zijne* ideën zullen dus de door hem zoo geheetene en bestredene *Conservativen* (dat is, de voorstanders van al het bestaande, hetzij goed hetzij kwaad,) nog meer tegen de borst wezen,

Doch juist die *centralisatie* en die *bureaucratie* wekken den meesten afkeer bij het Volk, en herinneren ons het meest NAPOLEON en de *Franschen*.

Geographisch - Historisch - Statistieke Tabel van Nederland, door R. R. *Te Groningen, bij* P. van Zweeden. 1838. *In plano.* 3 *Vellen.* *f* 1 - 25.

De zamenstelling en uitgave van deze Tabel is eene nuttige onderneming, waardoor men in den omtrek van drie bladen, die aan elkander kunnen gevoegd en opgeplakt worden, door eene kleine, maar duidelijke letter, zeer vele merkwaardige bijzonderheden van *Oud-Nederland* met eenen oogopslag vinden kan. Het grootste gedeelte dezer Tabel bestaat uit acht kolommen, bevattende namelijk: 1. De *namen* der Provinciën, en daaronder eene korte opgave van derzelver staatkundige lotgevallen. 2. Derzelver *grenzen*. 3. *Grootte in* □ *mijlen*, met aanwijzing van de grootste lengte en breedte in uren gaans. Misschien had hierbij nog wel de geographische lengte en breedte kunnen gevoegd worden. 4. *Inwoners* in ronde getallen, waarbij ook in 't ruwe aangewezen is de evenredigheid tusschen de verschillende Godsdienstgezindten. 5. *Hoofdplaatsen*, met vermelding van het merkwaardigste, dat zij bevatten. 6. *Arrondissementen met hunne steden, vlekken en* (alphabetisch gestelde) *dorpen*, onder welke er nogtans eenige ontbreken; insgelijks met vermelding hier en daar van eenige bijzonderheden. 7. *Lucht en grondgesteldheid, voornaamste voortbrengselen, en voornaamste bronnen van bestaan.* 8. *Aanmerkingen*, onder welke rubriek nog eene of andere bijzonderheid opgenomen is, die onder de vorige niet geschikt had kunnen vermeld worden.

Onder dit alles volgt, in twee kolommen, een *algemeen Overzigt*, bevattende 1. eene korte historische beschrijving van den *staatkundigen toestand van Nederland*, in vier tijdvakken verdeeld. 2. *Grenzen*, *grootte en inwoners*. (Ten opzigte der laatste wordt gezegd, dat »met de generale Directie van de zaken der onderscheidene Kerkgenootschappen, »behalve dat der Roomsch-Katholijken, een Minister van »Staat belast is, alsmede eene algemeene Synode." Dit laatste *is* niet naauwkeurig: onder toezigt van den genoemden Minister van Staat, heeft het Hervormde en het Evangelisch-

Luthersche Kerkgenootschap elk eene algemeene Synode, en verdere ondergeschikte Kerkbesturen, en worden de overige op verschillende wijzen bestuurd.) 3. *Zeeboezems*, *inhammen*, *meren*, *rivieren*, *stroomen*, *land- en luchtgesteldheid*, *enz.* 4. *Karakter en hoedanigheden der inwoners*, *kunsten*, *wetenschappen enz.* 5. *Regering.* 6. *Land- en Zeemagt.* 7. *Orden en versieringsteekenen.* 8. *Inkomsten en uitgaven.* 9. *Schuld.* 10. *Overzeesche bezittingen.* — Tusschen deze beide kolommen is er eene, die de *Regerings-perioden* aanwijst; ter linkerzijde eene, die de *voornaamste Staatsmannen*, *Land- en Zeehelden*, *Geleerden*, *Kunstenaars en Dichters* opgeeft (deze laatste rubriek loopt slechts tot 1822, en zou, zoo wel als de twee eerste, nog wel voor aanvulling vatbaar zijn); ter regter zijde eene, waarin *voorname ontdekkingen*, *uitvindingen enz.*, en *de voornaamste rampen*, *die Nederland getroffen hebben*, aangeteekend staan. — Onderaan, eindelijk, staat eene uitlegging der teekens of letters, die ter verkorting in deze Tabel gebruikt zijn.

Het spreekt van zelf, dat in zulk een zamenstel, binnen zoo korten omtrek, alles niet even naauwkeurig en volledig zijn kan. Ref. heeft er echter zeer veel goeds in aangetroffen, waarom hij het geheel wel durft aanprijzen. Mogt er eens eene nieuwe uitgave van noodig zijn, dan zal men er nu, wat wij van *Limburg* en *Luxemburg* teruggekregen hebben, op denzelfden voet kunnen bijvoegen.

Proeve eener andere, dan de tot nu toe gevolgde Elliptische onderstelling voor den vorm van den Aardmeridiaan, door J. VAN DER STOK, *2de Kapitein Ingenieur. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1839. *In gr. 8vo.* 30 *bl. f* : - 75.

Dr. S. BLEEKRODE, *Algemeene en bijzondere Technologie. VIIde en VIIIste Aflevering. Te Groningen, bij* P. S. Barghoorn. 1839. *In gr. 8vo.* 191 *bl. f* 2 - 15.

De Schrijver van het eerstvermelde stukje meent, de vergelijkingen te hebben gevonden voor de ware gedaante van den Aardmeridiaan; immers, dat zijne *hypothese* »ten minste niet meer van de waarheid afwijkt, dan de *elliptische*.” Met het laatste zijn wij echter weinig gevorderd. Het is bekend, dat niet alle graadmetingen en proeven met den slin-

ger die resultaten opleveren, welke zouden moeten volgen uit zoodanig eene verplatting van den aardbol aan de polen; dat eene lijn, door deze en over twee tegenovergestelde punten van den *equator* gaande, eene volmaakte *ellips* zou zijn, waarvan de as der aarde de kleine — de doorsnede van den *equator* de groote as uitmaakte. Men heeft dan ook reeds voorlang begrepen, dat aan zulk eene volmaakte *ellips* niet te denken viel; en *dit* woord der Sterrekundigen in *deze* beteekenis *is* eenigermate *cum grano salis* op te vatten, gelijk zij zelve het dan ook niet in den strengsten zin laten gelden. Wij willen niets afdingen op de bekwaamheid van den Schrijver in het uitwerken van wiskundige *formules*, en ontkennen niet, dat de uitkomsten zijner berekeningen hier en daar vrij naauwkeurig met het door proeven en metingen bevondene overeenkomen; maar betwijfelen nogtans in het algemeen, of de *ware* gedaante van den meridiaan der aarde *deels juist* gevonden kunne worden, *deels* overal dezelfde gedaante hebbe, *deels* geregeld zij. De verbazende moeijelijkheden, met welke de *Fransche* geleerden te worstelen hebben gehad, die bij den *equator* en bij de Noordpool hunne graadmetingen gedaan hebben, doen reeds zien, welke bezwaren dit in een vlak land heeft; en hoeveel is door ontoegankelijke plaatsen niet bereikbaar! Hoe onzeker zijn de slingerproeven, daar die alleen bij de zeer onwaarschijnlijke onderstelling eener eenparige verdeeling van de *massa* des aardbols gelden! Kortom, wij betwijfelen sterk, of men wel ooit den wiskundige een genoegzaam getal gegevens zal kunnen verschaffen, om het verder te brengen, dan de algemeene waarheid, dat de aarde eene *sphe-roide* is en de afplatting ongeveer $\frac{1}{310}$ bedraagt. Wij prijzen den Schrijver niettemin zeer over zijne poging tot oplossing van een belangrijk vraagstuk. Had hij het echter in het Fransch opgesteld en b. v. in de *additions* van de *Connaissance des tems* doen plaatsen, dan zouden zijne berekeningen *en* meer onder den algemeenen toets der geleerde wereld gekomen zijn, *en* een betrekkelijk bijster duur en daardoor denkelijk schaars verkocht boekje zijn achtergebleven, *en* de correctie ongetwijfeld beter geweest zijn, dan nu, daar verscheidene drukfouten, waaronder eenige niet op de vrij groote lijst opgegevene, vooral in de *formules*, het werkje ontsieren.

De *Technologie* van BLEEKRODE gaat, schoon nog al wel,

in vergelijking met andere werken, echter niet met dien spoed voort, welken de Uitgever, denkelijk een weinig onbedacht, oorspronkelijk beloofde. De voor ons liggende Afleveringen behelzen de voortzetting van de *leer der krachten*; en wel Hoofdst. 5 *over de kracht der warmtestof*. Hier handelt de kundige Schrijver over de uitzetting der ligchamen door de warmte, met beschrijving van thermometer, pyrometer enz.; over *vrije* en *gebondene* warmte; soortelijke warmte en de toepassing van hare kennis; over het geleiden der warmte; de afkoeling; over het veroorzaken van warmte door wrijving, zamenpersing, verbranding enz., waarbij het een en ander (zeer belangrijk) over de betrekkelijke kracht der verschillende brandstoffen, waar in zeer vele gevallen, prijs en kracht onderling vergeleken, de *turf* den voorrang bekomt. Bij dit Hoofdstuk komt ook in aanmerking de uitzetting van vaste ligchamen door de warmte, die men in den laatsten tijd mede zeer vernuftig als beweegkracht heeft aangewend; gelijk mede die van drupvormige vloeistoffen, en eindelijk van de lucht. Naauwkeurige tabellen zijn overal bijgevoegd. Het 6de Hoofdstuk loopt over eene beweegkracht, die niet alleen in onzen tijd meer en meer van algemeene toepassing is, maar zelfs eene gansche omwenteling heeft daargesteld, die zich over de geheele beschaafde wereld heeft uitgebreid, en op fabrijkwezen, handelsverkeer, ja op het geheele maatschappelijke wezen, den onbeperktsten invloed heeft uitgeoefend — den *stoom*. Daar de 8ste Aflevering dit onderwerp nog slechts voor een gedeelte behandelt, en wij, om het hoog belang der zaak, van dit gedeelte des werks een meer uitvoerig verslag willen geven, zoo zullen wij daarmede wachten, tot wij de leer *dezer* beweegkracht in haar geheel bezitten; maar wij wilden het aankondigen dezer Afleveringen niet zoolang vertragen.

De letters bij de afbeeldingen op de platen mogten en konden wel wat duidelijker en grooter zijn.

Proeve eener verklaring van in de zamenleving meest gebruikelijke vreemde woorden en verkortingen, *door* T. M. LOOMAN. *Te Hoorn*, *bij* Gebr. Vermande. 1839. *In kl. 8vo. VIII en 166 bl. f* 1-20.

„Vermits in de zamenleving," zegt de Schrijver dezer

Proeve in de Voorrede bl. V, »uitheemsche woorden, bena»mingen en verkortingen dikwerf voorkomen, welke door »oningewijden in het vak, over het gemeen, niet altijd goed »en menigmaal verkeerd gebruikt of verstaan" (men zou er ook wel mogen bijvoegen, »en zeer gebrekkig geschreven") »worden," wilde hij, »om dit gebrek te verhelpen, de meest»gebruikelijke derzelve bijeenverzamelen, die duidelijk, maar »zoo beknopt mogelijk verklaren, en daarbij tevens derzelver »naasten oorsprong en afleidingen aantoonen." — Niet zonder nut is derhalve dit doel; en voor zoo veel men des Schrijvers *Proeve* als eene poging beschouwt, om daaraan te beantwoorden, ziet men hier veel goeds tot dat einde bijeengebragt, waarvan men de bewijzen op elke bladzijde vinden kan. Neemt men echter in aanmerking, dat onder de eigenschappen van zulk eene verzameling vooral volledigheid en naauwkeurigheid behooren, dan laat deze *Proeve* nog al iets te wenschen over. Immers, wat de volledigheid betreft, heeft Rec., bij het doorbladeren van dit boekje, nog al eenige en zelfs zeer bekende artikels gemist, waarvan hij er slechts weinige (want wie zal eene gezette lezing van zulke werken of werkjes vorderen?) aanteekenen wil; b. v. *absolutisme*, *accoucheur*, *apotheker*, *appliceeren*, *auctie* in de beteekenis van *boekverkooping*, *catalogus*, *chirurgijn*, *cholera*, *commandant*, *commando* enz., *commissaris*, *commissie*, *committeeren*, *conscientie*, *consequentie*, *dejeuneren*, *delin.* of *delineavit*, ook wel *ad vivum delin.*, *deporteren*, *diné*, *dominé*, *domino*, *evangelie* (in zijne gebruikelijke beteekenissen, want hier staat er niets anders bij dan *blijde boodschap*), *factotum*, *liberaal*, *memorie*, *notaris*, *ordonneren*, *ordonnantie*, *organiseren*, *organismus*, *passie*, *procureur*, *rationalisme*, *solliciteren*, *souperen*, *surnumerair*, *vacatuur*, en eene menigte anderen.

Zoo is het ook met de naauwkeurigheid in de verklaring van de beteekenissen der woorden, die wel, zoo veel het in zoo kleinen omtrek zijn kan, bij vele plaats heeft, maar echter bij verscheidene andere gemist wordt; b. v. »*boekweit*; »zij draagt dezen naam, omdat, de uitvoer van dezelve ver»boden zijnde, men eenige korrels daarvan in boeken naar »*Europa* bragt"? Zou het niet veeleer zijn, omdat de korrels naar *boeke*- of *beukezaad* gelijken, vanwaar ook de Grieksche naam *Phagopyrum*? »*Epidemisch*, geslachteigen, algemeen;" meer gebruikelijk in den zin van *besmettelijk*, afge-

leid van *epidemie*, besmettelijke ziekte. — »*Halleluja*, niet »*looft Hem*,". maar *looft Jehova!* — »*Hyperbool*, fig. »*overdreven*," l. *overdrevene* of *vergrootende spreekwijze*; vandaar *hyperbolisch*. — *Klimaat*, hoogte van ligging »eener plaats" enz.; liever, naar het gewone gebruik, *luchtsgesteldheid*. — »*Logarithmus*, rekentafel, kunstgetal," waarvan alleen het laatste te pas komt, en dan zonder verdere omschrijving nog niet goed verstaan kan worden. — »*N. L.*, verkor» ting der Latijnsche uitdrukking *non liquet*, een regtsgeleerde »term, welke beteekent, dat de zaak genoegzaam toegelicht »is, om er oordeel of vonnis over te vellen;" immers »niet »genoegzaam" enz.? want letterlijk is het: »het blijkt niet; »het is niet duidelijk." — »*Oölist*, versteende schelp," denkelijk te lezen »*oölith*; versteend ei;" zoo ook *zoölyte*, ver»steend dier,". l. »*zoölith*. — »*Paraphe*, pennetrek onder »eene naamteekening," l. verkorte handteekening, alleen door eene of meer voorletters.". — Bij »*phosporus*, [letterlijk »*lichtdrager*] een ligchaam, dat in het donker licht van zich »geeft," had wel nader mogen aangewezen worden, wat men daardoor in de Natuurkunde verstaat. — »*Pragmatisch*, dat»geen, wat algemeen nuttig en leerrijk is." Niet alles, wat van dien aard is, wordt *pragmatisch* genoemd; maar dit woord wordt gebruikt van die behandeling der Geschiedenis, waarbij men niet slechts de gebeurde zaken verhaalt, maar ook de oorzaken, uitwerksels en gevolgen der daden en gebeurtenissen navorscht.

Mogt dus de Verzamelaar, bij nieuwe herziening of meerdere uitwerking van zijne *Proeve*, op deze en dergelijke bijzonderheden acht geven, dan zou zijn werk nog meer tot die volkomenheid naderen, welke zekerlijk in verzamelingen van dezen aard moeijelijk te bereiken is.

De Engelschen te Rome. Romantische Epizode uit de Regering van Paus SIXTUS V. *Door* A. L. G. TOUSSAINT. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* P. R. Otto. 1839. *In gr. 8vo.* 432 *bl. f* 5-40.

GREGORIO LETI, wiens geschiedenis van SIXTUS V ook in onze taal bekend is, verhaalt, dat zich, tijdens de regering van dezen Paus, een zeker Engelsch Ridder, KARRE genaamd, en te gelijk ook eene adellijke Engelsche weduwe, ANNA OS-

TON, te *Rome* ophielden; dat de laatste door sommigen gehouden werd voor eene bijzit van den anders zoo gestrengen Paus, maar met meerdere waarschijnlijkheid, dat de genoemde KARRE en de Kardinaal MONTALTO, 's Pausen neef, beiden de gunst van deze vreemde schoonheid genoten. Dit verhaal is door de Schrijfster gebezigd als den grondslag van den Roman, dien zij onder bovenstaanden titel ons lezend publiek aanbiedt. SIXTUS zelf wordt hier voorgesteld als onschuldig aan zulk eene ongeoorloofde verstandhouding, ofschoon de booswicht MALDAVETO hem van dezelve beschuldigt. Minder overeenkomende met het weinige, 't welk wij van ANNA OSTON weten, is de voorstelling van deze weduwe als eene eerbare vrouw, die de speelbal is van de Paus, daar hij beiden, ANNA en KARRE, bezigt als werktuigen van zijne listige staatkunde, om met de verschillende partijen der Engelsche natie, ja met de Engelsche Koningin ELIZABETH zelve, betrekkingen aan te knoopen en te onderhouden. Indien wij als het doel, waarnaar in dit verhaal gestreefd wordt, aannemen, den lezer, zoo veel dit door een romantisch tafereel geschieden kan, te *Rome* en in de nabijheid van genoemden Paus te verplaatsen, zoo mogen wij dit doel als bereikt achten. De schildering van het karakter van SIXTUS en der leden van zijn geslacht is zoodanig, als de geschiedenis hen leert kennen.

Wij zijn te prozaïsch, om met de Schrijfster te wenschen, dat eenmaal de val van *Rome* »een ontzettend verheven, een »schrikkelijk grootsch schouwspel moge zijn, waarop de vol»ken met siddering staren, en waarbij de wereld eenen lan»gen lijkzang aanheft; een val, die de aarde schokt als eene »hevige stuiptrekking, opdat hare aspunten het weten, dat »de Wereldstad gevallen is.—" Zonderling steekt bij dezen niet zeer barmhartigen wensch af, het eenigzins overdrevene, ofschoon dan toch meer de gevoelige vrouw kenmerkende oordeel, hetwelk over de doodstraf geveld wordt, als eene »tel»kens opzettelijk, met voordacht, na rijp overleg met koel »beraad bedrevene handeling tegen de uitspraak der Godheid, »die gezegd heeft: »Mij komt de wrake toe," en: »Gij zult »niet doodslaan." — Dat de musschen hare jongen met eikels voeden, was ons onbekend, en is echter bewezen, als het waarheid behelst, hetgeen wij hier aantreffen: »Een »muschje verliest de zaadkorrel, die zijn jong zou hebben »gevoed, en een eikenwoud ontstaat."

Daar het toch de Schrijfster geen ernst zal zijn, als zij zich

bij HANSA (waarlijk geen katje om zonder handschoenen aan te tasten) vergelijkt, en het harer onwaardig acht, om iets aan te leeren of te vermijden, hebben wij ons daardoor niet laten afschrikken om deze aanmerkingen te maken, en bevelen voor het overige deze romantische episode, wegens het aangenaam onderhoud, 't welk dezelve verschaft, aan den vriendelijken bijval van ons lezend publiek; terwijl wij gaarne de tolk zijn van de belofte der Schrijfster, dat zij voor dien bijval even gevoelig als dankbaar zal wezen.

De Angelsaksische Bruid, of de veldslag aan de monden van den Rijn. Geschiedkundig Tafereel uit de zesde Eeuw. Door A. D. VAN BUREN SCHELE. *Te Amsterdam, bij* G. W. Tielkemeijer. *In gr. 8vo.* 280 *bl.* ƒ 2-90.

Deze Roman is gegrond op een verhaal, voorkomende bij WAGENAAR, (*Vaderl. Hist.* I. 313.) »dat HERMEGISTEL, Koning der *Warners*, die in de zesde eeuw het tegenwoordige *Rijnland* bewoonden, en wier naam nog in dien van het dorp *Warmond* zou bewaard zijn, gehuwd was aan THEODECHILDE, zuster van den *Frankischen* Koning THEODEBERT; dat eerstgenoemde vorst, zijn einde voelende naderen, zijnen zoon RADIGIS aanbeval, deszelfs stiefmoeder, naar het gebruik dier tijden, te huwen, hetwelk deze ook na den dood zijns vaders in het belang van zijnen Staat deed, niettegenstaande hij reeds verloofd was aan eene der *Engelsche* vorstinnen. Deze *Angelsaksische* Prinses, den hoon, haar door dit huwelijk van haren verloofde aangedaan, willende wreken, trok met een leger naar den Rijnmond, alwaar de *Warners* den slag verloren, en RADIGIS in handen zijner bruid geraakte, welke hij, met verstooting van THEODECHILDE, huwde." Deze geschiedenis, zij moge dan waar zijn of niet, hetwelk tot *dit* doel onverschillig is, was zeker voor eene romantische inkleeding niet ongeschikt; en wat den knoop en gang des verhaals aangaat, is de Schrijver niet ongelukkig geslaagd. Ook de ontwikkeling der karakters verdient lof: de weifelende, eigenlijk weinig beteekenende RADIGIS, slaaf van den indruk des oogenbliks; de hooghartige, maar edeldenkende ELWINA; de listige GIVO, voor goud tot alle snoodheid veil; de *Alrune* HILGARDE, een monster van boosheid en helsche wraakzucht; de edele GAROLD, een waar

vriend van zijnen vorst, en bovenal de uitmuntende THEODECHILDE, in wie de Schrijver, en dit is een zeer gelukkig denkbeeld, de kracht heeft geschilderd, die het Christendom schenkt tot het dragen der zwaarste rampen, in tegenstelling met de troostelooze en onmenschelijke *Wodans*-dienst. Wij zouden, met één woord, den Roman zeer kunnen aanprijzen, indien de uitwerking aan den aanleg beantwoordde. Maar het werkje krielt van ongetrouwheid aan de zeden en gewoonten van dien tijd. Het heet tot den Koning overal: *uwe Majesteit;* tot de Koningin: *Mevrouw*, en dergelijke. Zoo onderstelt de Schrijver bij RADIGIS en THEODECHILDE kennis der schrijfkunst, bladz. 206; terwijl KAREL DE GROOTE, twee eeuwen later, deze kunst niet verstond. Zoo heet het op bladz. 135, dat bij de grooten der aarde zeldzaam het hart, doorgaans slechts het staatsbelang wordt geraadpleegd, hetgeen wel waar, maar *in dien tijd*, in den mond eener vorstin gelegd, hoogst ongepast is. Het gehoor der gezanten van ELWINA bij RADIGIS is volmaakt in de *diplomatische* taal van den tegenwoordigen tijd. Het lust ons niet, meerdere staaltjes bij te brengen. Ook is het jammer, dat niet weinige onachtzaamheden den stijl ontsieren. Reeds de aanhef is onnaauwkeurig: »*Nederland*.... doorsneden van den *Rijn*, waar»door het den hooger landwaarts wonenden volken gemakke»lijk werd gemaakt, *naar herwaarts* af te komen." Men schrijft niet *naar herwaarts*, daar *waarts* de beweging naar eene plaats reeds uitdrukt. Een man schenkt zijne hand niet aan eene vrouw, maar omgekeerd (bladz. 102). »Verloofd »aan RADIGIS, vertrad deze eer en billijkheid," is een verkeerde *ablativus absolutus*. Het moet zijn: »RADIGIS, aan »mij verloofd, vertrad nogtans" enz. Wij zeggen deze dingen niet, om op kleinigheden te vitten, maar omdat een Roman zich ook door zuiverheid van stijl behoort te onderscheiden, vermits bij de algemeene *lectuur* het voorbeeld dezer soort van geschriften veel goed of kwaad kan doen. *Panijsche* schrik, bladz. 92, en de Godsdienst, welke ik *beleid*, bladz. 192, zullen drukfouten zijn.

MICHEL LAMBERT *en zijne Dorpgenooten, of de kunst, om zijnen tijd en zijn geld goed te besteden. Een Verhaal ter bevordering van huisselijk geluk en maatschappelijke wel-*

vaart. Vertaald. Te 's Gravenhage, *bij* K. Fuhri. 1839. *In gr. 8vo.* 347 *bl. f* 3 - :

Zeer belangrijk is het onderwerp, dat in dit boek wordt behandeld; en, schoon het meermalen zijdelings of regtstreeks in verschillende geschriften is gezegd, het is en blijft altijd eene behartiging- en herinneringwaardige zaak, dat spaarzaamheid op tijd en geld het ware geheim is, om voor zichzelven vergenoegd, voor zijn huisgezin tot zegen, en voor de maatschappij tot nut te leven. Het is evenwel eene kleine kunst, eenige menschen en familiën ten tooneele te voeren, wier lotgevallen bewijzen, dat de luijaard en verkwister zich en de zijnen ongelukkig maakt, terwijl de vlijtige en spaarzame aardschen zegen geniet en genieten doet. Maar daarbij bepaalt zich ook het leerzame in dit werk niet. Het laat de vragen niet onbeantwoord naar de middelen, om het doel — meerdere welvaart — te bereiken langs den weg van spaarzaamheid en werkzaamheid; men leert hier zien, dat vele kleintjes een groot maken; het zijn » woorden en cijfers." Daarbij bezit het de verdienste, dat het zich zeer onderhoudend laat lezen. Naar het hoofddoel, zoeke men hier geene verrassende en avontuurlijke uitkomsten; de verschillende karakters en voorvallen houden de aandacht goed levendig. Bovendien prijzen wij het in den Schrijver, dat overal bij hem ten sterkste uitkomt, hoe tijdelijke middelen dàn alleen een hulpmiddel tot geluk kunnen zijn, wanneer men ze langs den weg der striktste eerlijkheid heeft verworven. Ook rekenen wij het eene verdienste, dat ons hier niet hinderde, wat ons elders wel eens tegen deze soort van boeken innam, — overdrevenheid. Het is wel waar, dat het niet iederen kundigen en oppassenden werkman gelukken zal, zich door vlijt en overleg, gelijk LAMBERT, tot een onafhankelijk vermogen te verheffen; men behoeft toch niet ongeloovig het hoofd te schudden, als men het zich voorgerekend vindt. Het is echter waar, en had hier wel mogen gezegd zijn, dat *onbekommerde welvaart*, zij het dan al geen rijkdom, zonder ongelukken meestal te verkrijgen is door datgene, wat, naar ons vaderlandsch spreekwoord, huizen als kasteelen bouwt. Enkele dingen meer hadden ligt meer opzettelijke vermelding verdiend. Zoo kon b. v. LAMBERT in zijne jeugd oversparen, omdat hij zijn huwelijk uitstelde (schoon verloofd) tot dat hij zich eenig vermogen vergaderd

had. Hoe geheel anders handelen zoo vele jonge lieden, die er maar op toe trouwen, zoodat de armoede in de deur komt, zoodra de speelman van het dak is! Moeten, helaas! vele dier huwelijken dienen, om misstappen te bedekken of te herstellen — een nieuw bewijs, dat zedelijkheid ook dien zegen aanbrengt, dat zij tijdelijke welvaart bevordert. Voorts; wij weten wel, dat de Schrijver het aldus niet bedoelt, en het alleen in den vorm der inkleeding gelegen is; maar hij stelt het voor, of liever schijnt het voor te stellen, dat LAMBERT gelukkig is *omdat* hij geld heeft. Insgelijks mogen wij de opmerking niet terughouden, dat wij gaarne zouden gewaarschuwd hebben gezien tegen overdrijving van de poging, om zich door eenig vermogen buiten zorg en kommer te houden; — tegen gierigheid. Een paar uitvallen of schimpschoten op het edele werk der Bijbelgenootschappen, bladz. 8 en elders, hadden wij onvertaald gelaten. De Overzetter trouwens heeft ook tegen de taal hier en daar nog al gezondigd. »Hij beloofde een goed mechanicus te zullen worden;" »geduld *nemen*," enz. enz. Hij had de Fransche *motto's* ook wel mogen vertolken, of nog beter, die door goede Nederduitsche vervangen; en waarom ook niet in de berekeningen de *franken* tot guldens overgebragt? Een boek in onze taal overbrengen is, eenen buitenlandschen Schrijver voor het Nederlandsche publiek te laten spreken; maar het is niet, overzetten, gelijk men in eene school *thema's* overzet. Dat het talrijk gild der Vertalers dat meer begrepe!

Vragen wij nu, voor wie is dit boek geschreven? dan is het antwoord: voor den middel- of burgerstand. Maar dan moest het veel kleiner en dien ten gevolge veel goedkooper wezen. Voor die klasse van lezers kon dan ook veel zijn overgeslagen; b. v. het meeste, wat de familie DE LA POULINIÈRE betreft.

Wij wenschen, dat de wijze raadgevingen, in dit boek medegedeeld, door velen zullen worden opgevolgd; want in onzen tijd en ook in ons land zijn zij waarlijk verre van overbodig. De druk is zeer net.

MORGHAN, *de Zeeschuimer. Naar het Fransch van* JULES LECOMTE. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1840. *In gr. 8vo.* 326 *bl. f* 3 - :

De Zeeromans zijn tegenwoordig aan de orde van den dag, en bezitten zeker, wanneer zij goed geschreven zijn, eene eigenaardige aantrekkelijkheid. Het zeeleven, het karakter van den zeeman, de avonturen, waaraan hij deel kan nemen, openen een ruim veld voor den Schrijver. De *onderwerpelijke* Roman (om van den Vertaler een fraai woord te leenen) behoort ook tot deze soort, maar bezit er de goede eigenschappen niet van. De Schrijver is zeker geen zeeman; hij kent het zeeleven en de zeelieden niet bij eigene ondervinding. Het is een dagelijksch verhaal, dat weinig belang inboezemt, en waarvan de hoofdpersoon vooral niet het meest interesseert. — In onze gewone Leesgezelschappen, welke de Boekhandel door wezenlijk goede werken moest pogen te veredelen, en die daartoe inderdaad zeer veel konde bijdragen, zal ook dit boek zijne Lezers wel vinden.

DUVEKE. *Treurspel in vijf Bedrijven door* A. F. SANSÖE. *Uit het Deensch vertaald, en met eene historische Inleiding voorzien, door* A. J. MEIJER. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1840. *In kl. 8vo. XVI en* 125 *bl. f* :-80.

De Hoogleeraar MEIJER geeft ons hier op nieuw eene vertaling uit het *Deensch*, gelijk hij vóór eenigen tijd eenige *Novellen* van BLICHER heeft overgebragt. Rec. zal eerst iets over de waarde van het stuk zeggen, en vervolgens over de vertaling van den Heere MEIJER.

De Vertaler schijnt met dit stuk hoogelijk te zijn ingenomen; het wordt, naar zijn gevoelen, te regt voor een der meest geliefkoosde tooneelvoortbrengselen in *Denemarken* gehouden. Rec. had wel gewenscht, dat de Hoogleeraar ons over den Dichter en zijn stuk in zijne Inleiding iets meer had gezegd; wij hadden daarvoor wel eenige redeneringen over DUVEKE kunnen missen. Het laat zich wel begrijpen, dat dit stuk, een vaderlandsch onderwerp behandelende, in *Denemarken* met genoegen wordt aanschouwd; maar het komt Rec. voor, dat het toch weinig heeft van die verhevene dichtsoort, die met den naam van *Treurspel* wordt bestempeld. Noch door schikking noch door karakterteekening munt het bijzonder uit. DUVEKE moet al eene zeer onnoozele bloed zijn geweest, indien zij nu eerst begint te begrijpen, dat zij des Konings bijzit geweest is. TORBEN OXE heeft al zeer zon-

derlinge begrippen van eer, als hij de voormalige bijzit tot zijne vrouw kan begeeren. Als curiositeit, en omdat de heldin en hare moeder *Hollandsche* vrouwen waren, zal men met dit voortbrengsel der *Deensche* Muze wel eens kennis willen maken; maar een meesterstuk is het waarlijk niet.

Wat de taal aangaat, is het stuk moeijelijk uit deze overbrenging te beoordeelen. Is het in het oorspronkelijke in verzen? Rec. gelooft het, maar verstaat geen *Deensch* en weet het dus niet. Het is hier proza. En welk een proza!! Rec. had gehoopt, dat de aanwijzing van de grove en onverschoonlijke zonden tegen de Hollandsche taal, die in de overbrenging van BLICHER's *Novellen* werden gevonden, den Heere MEIJER, *Hoogleeraar in de Hollandsche Taal en Letteren*, omzigtiger zou hebben gemaakt, om met zijnen naam zulk prulwerk uit te geven. De vertaling van DUVEKE is een bewijs, dat de man onverbeterlijk is, en dat hij zelfs geen denkbeeld heeft, wat tot eene goede en zuivere taal wordt gevorderd. Is het niet schande, dat een Hoogleeraar in dit vak niet schijnt te weten, dat men in het enkelvoud van de gebiedende wijze de werkwoorden zonder *t* schrijft, of althans daarop zoo weinig let, dat wij onophoudelijk *wilt* voor *wil*, *overijlt* voor *overijl* enz. enz. lezen? Behoorde hij niet te weten, dat men zich *iets* herinnert en niet *aan iets*? Doch dat zijn nog slechts kleinigheden bij de grove en alle denkbeeld te boven gaande Germanismen, waarmede de Hoogleeraar in de *Hollandsche* taal dezelve in dit boekje weder heeft verrijkt. Het is der moeite waardig, een klein lijstje daarvan hierbij te voegen: men zal ook dan moeten vragen, niet slechts, hoe komt iemand, die zóó schrijft, Professor, maar hoe is het mogelijk, dat iemand, die eene eenigzins geletterde opvoeding heeft genoten en iets van het *Hollandsch* weet, zóó kan schrijven. Bl. 5 en elders lezen wij: *iemand hoog beminnen*; eilieve, wat is dat? Zijn geluk ergens in *zetten* (bl. 8) is even min goed *Hollandsch*, als *gij zoudt*, in plaats van *gij moet*. Maar ook dit zijn nog kleinigheden; erger wordt het, als wij (bl. 9) lezen: *den Koning ontzeggen*, in plaats van *afstand doen van den Koning*, (bl. 10) *in iemand dringen*, in plaats van *bij iemand aandringen*, (bl. 17) *toedringelijkheid*, (bl. 19) *tot iemands vanen zweeren*, (bl. 20) *vat u*, in plaats van *herstel u*, of iets dergelijks, (bl. 22) *iemand zoeken te storten*, (bl. 23) *zorgmoedig*, (bl. 24) *iemand trouwhartig maken*, (bl. 31) *zich angetigen*, (bl. 42) *wegkomen*, voor *uit den weg geruimd worden*, (bl. 52) van een vergift gesproken: *het doodt zeker; en dan zoodanig, dat het zeer natuurlijk uitziet*, (bl. 82) *wat zijn mijne aanspraken jegens de uwe?* (bl. 93) *zij kosten dood en hel*, het woord *kosten* in de beteekenis van het Hoogduitsche woord, enz. enz. Bij het lezen van dergelijke dingen zou men schier zijn geduld verliezen, en met den krachtigen en het Treurspel overwaardigen vloek van Koning CHRISTIAAN (bl. 29, 31) uitroepen: »*Drommels*, dat is toch wat al te erg!"

WILLIAM SHAKSPEARE, *of de Roeping; historiëel Tooneelspel in één Bedrijf, door* C. J. ROOBOL, *Tooneelspeler aan den Amsterdamschen Stads-Schouwburg. Vrije Navolging. Te Amsterdam*, bij J. C. van Kesteren. 1840. *In kl. 8vo. 77 bl. f* : - 60.

Niet in het bezit zijnde van het oospronkelijke, valt het ons moeijelijk, over de verdiensten der vrije navolging te oordeelen. De voorstelling is levendig en natuurlijk, het geheel op de geschiedenis gegrond, en zelfs, zoo veel tooneelvereischte het toelaat, daaraan getrouw gebleven. Zeker zal het stukje bij de vertooning bevallen. SHAKSPEARE zelf, in zijn vurig, hartstogtelijk karakter, in zijnen verhevenen en dichterlijken geest, schijnt ons vrij gelukkig geschilderd. Maar de vinding behoort in dezen aan den Dichter van het oorspronkelijke. De navolging is dikwerf, gelijk de Heer ROOBOL zelf omtrent de berijming erkent, niet alleen daarin, maar in geheel de versificatie, zwak, zoodat men duidelijk bespeuren kan, dat de Vertaler het werktuigelijke der dichtkunst niet genoegzaam meester is. Echter ontmoet men onderscheidene goed geslaagde plaatsen, b. v. de rede van GREEN, bl. 27 en 28; de alleenspraken van SHAKSPEARE, bl. 33—35 en 38 (vaarwel, o ouderlijke woning!) —41. De achteraangevoegde korte levensschets van den Dichter, benevens de noten en ophelderingen, behooren eigenaardig bij het stukje. — Van JULIUS CAESAR als *Dichter* heeft Recensent zelden gehoord. Als Veldheer, Redenaar en Historieschrijver is die *Romein* aan hem en iedereen bekend. Maar hetgeen bl. 6 van ond. van dien man gezegd wordt, is duister in den zamenhang. Om iets te beteekenen, zou de meening moeten zijn, dat men aan CAESAR niet meer denken zou, indien hij zich door zijne *gedichten* de onsterfelijkheid niet verworven had, en dat hij *daardoor* leven zal, als zijne wapenfeiten vergeten en *Rome* vergaan zal zijn! Dat dit geheel in het wilde geschermd is, behoeft geen betoog. Doch wij zeggen dit niet tot berisping van den Heer ROOBOL, dan voor zoo veel hij het oorspronkelijke of niet goed mogt hebben nagevolgd, of wel het gebrekkige daarin niet mogt hebben verbeterd: want, gelijk wij de eer der vinding aan den Dichter van het oorspronkelijke toekennen, behoort ook hem de blaam van alle zoodanige feilen, als zijn eigen opstel ontsieren. Alleenlijk, daar de Vertaler bijna noodwendig in vele opzigten beneden zijn model blijft, rust ook op dezen de verpligting tot verbetering van hetgeen duister en onnaauwkeurig is, ten einde hier en daar iets te doen winnen, tot vergoeding van hetgeen elders verloren wordt.

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Israëliten vóór de tijden van JEZUS. *Door* J. J. HESZ. *Tweede Druk. VIIIste, IXde en Xde Deel. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1839. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 986 *bl. f* 11-25. *Bij inteek. f* 9-:

Bijbelsch Huisboek. IVde en Vde Stuk. Door A. RADIJS, *Predikant te Doesborgh. Te Doesborgh, bij* Kets en Lambrechts. 1838, 39. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 531 *bl. f* 5-:

Bijbelsch Dagschrift voor 1839. *Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. *In gr.* 8*vo.* 568 *bl. f* 4-80. *Jan.* 1840. *f* :-40.

Aan mijne jeugdige Medechristenen, bij hunne openlijke intrede in de Christelijke kerk. Door A. RADIJS, *Predikant te Doesborgh. Tweede Druk. Te Doesborgh, bij* Kets en Lambrechts. 1839. *In kl.* 8*vo.* 76 *bl. f* :-50.

Bovenstaande boekwerken, het laatste een herdruk, de overigen vervolgwerken, kondigen wij slechts met een woord aan. Meer dan dit is ten deele niet noodig en ten deele in een Tijdschrift van gemengden inhoud niet uitvoerbaar; waarom men er ook nu genoegen mede neme.

1. Het 8ste Deel van HESZ, *Geschiedenis der Israëliten*, begint met den opstand van ABSALOM, en het 10de eindigt met de eerste verwoesting van *Jeruzalem* en de lotgevallen van JEREMIA; waarna in een afzonderlijk Hoofdstuk nog het plan en de zamenhang der Goddelijke beschikkingen (het hoofddenkbeeld van den *Zuricher* Kerkleeraar) wordt aangewezen in de Geschiedenis der Koningen van *Juda* en *Israël*. Het 9de Deel heeft eene goede Kaart van de beide Rijken na de scheuring, waarop beider veroverde

landen tevens zijn aangewezen. Weinige drukfouten slechts worden in dezen weluitgevoerden druk gevonden. De uitgaaf gaat met loffelijken spoed voort.

2. De Eerw. RADIJS was oorspronkelijk voornemens, de vier Evangeliën in zijn nuttig en stichtelijk Huisboek te behandelen, en alzoo dit zijn werk met het 4de Stuk te besluiten. Hij is echter van plan veranderd, en zal er nu nog twee Stukken over de *Handelingen der Apostelen* bijvoegen, het eerste daarvan, loopende tot *Hand.* X (ingesloten.) Wij wenschen er een goed vertier aan, en hopen, dat deze arbeid het bedoelde nut stichte. Alles is in eenen Christelijken geest, nu meer dan minder belangrijk, gelijk de onderwerpen zulks al eens medebrengen. Nieuws zoeke men er niet in. De Eerw. RADIJS make zich verder verdienstelijk, maar zorge tegen de gevaren, die het veelschrijven met zich sleept. *Multum* is beter dan *multa*, en beide gaan zoo zeldzaam gepaard.

3. Ten aanzien van het Dagschrift, oorspronkelijk opgezet en eerst uitgegeven door den Eerw. T. VAN SPALL, berigten wij, voor zoo veel noodig, enkel de volledige uitgave van den jaargang 1839. Dit nuttige werk wordt weder in het loopende jaar voortgezet. Men heeft de inteekenaars in de gelegenheid gesteld, om voor eenen zeer goedkoopen prijs afdrukken ter uitdeeling op minder papier en zonder platen te bekomen, waardoor, wordt er gebruik van gemaakt, het werkje in nog uitgebreideren kring nut kan stichten. Door dit woord van aankondiging werken wij daartoe gaarne mede.

4. De eerste druk van dit werkje, beoordeeld in dit Tijdschrift, 1839, bl. 100, uitverkocht zijnde, is er een zindelijke herdruk van bezorgd, geschikt ten geschenke voor jonge Lidmaten. Op zichzelf is het niet duur, maar tot uitdeeling bij grootere getallen toch nog al kostbaar. Wij wenschen zegen over de nuttige lessen, herinneringen en vermaningen!

JODOCUS HERINGA, ELIZA'S ZOON, *als voorganger der Christelijke Gemeente, geschetst, in eene Leerrede van* H. BOUMAN. *Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1840. 36 *bl.* *f* :-50.

Leerrede, gehouden den 9 *Febr.* 1840, *na het afsterven van den Hoogl.* J. HERINGA, EZ. *door* H. E. VINKE, *Hoogleeraar te Utrecht. Bij dezelfden. In gr.* 8*vo.* 26 *bl.* *f* :-35.

Herinnering aan J. HERINGA, EZ. *door eenen zijner Leerlingen. Tweede Druk. Te Utrecht, bij* C. Bielevelt. 1840. *In gr.* 8*vo.* 40 *bl.* *f* :-40.

Ontboezeming bij het afsterven van den Hooggel. Heer J. HERINGA, EZ. *enz. Tweede Druk. Bij denzelfden. In gr.* 8*vo.* 7 *bl.* *f* :-15.

Het was te verwachten, dat de dood van den *Utrechtschen* rustenden Hoogleeraar HERINGA, den *Nestor* en in de dagen der Fransche overheersching kloeken handhaver dier Akademie, in dicht en ondicht zou worden herdacht. De bovenstaande stukjes zijn daarvan uitvloeisels; die wij met een enkel woord willen aankondigen.

De Hoogleeraar BOUMAN gedacht zijnen ontslapen Ambtgenoot in eene Leerrede over den (gelukkig gekozen) tekst *Klaagl.* V: 16ª. *De kroone onzes hoofds is afgevallen.* — *Rec.*, die HERINGA van zeer nabij kende, vond hier het beeld van zijnen hooggeachten Leermeester naar het leven geteekend. Bepaaldelijk als voorganger der Christelijke Gemeente wordt de ontslapene door Prof. BOUMAN voorgesteld; dat is, in zijne werkzaamheid voor de *Utrechtsche* Gemeente, en in het voorbeeld, dat hij haar gaf, van Christelijke deugden.

Prof. VINKE — de leerling, boezemvriend en opvolger van HERINGA, en hierin de man zijner keuze, door wiens aanstelling de avond van des Grijsaards leven, gelijk hij

kort daarna aan *Rec.* betuigde, niet weinig werd veraangenaamd — sprak over *Job* I: 21b. *De Heer heeft gegeven* enz. Het is een hartelijk woord, dat evenzeer hem vereert, wien het betreft, als hem, die het uitsprak.

Een ongenoemd Leerling van den Verscheidene zegt veel, maar niets te veel, tot 's Mans lof, in betrekking vooral tot zijne leerlingen. Het stukje is met blijkbare overhaasting geschreven. Het schetst den Leermeester echter naauwkeurig, schoon het op geene volledigheid aanspraak maakt; gepastelijk hier en daar enkele zinsneden uit 's Mans uitgegevene Leerredenen aanhalende.

Aan de *Ontboezeming* ontzeggen wij geene welmeenendheid; maar zietdaar ook alles!

Van de levensgeschiedenis van HERINGA wordt in geen dezer stukken een enkel woord gezegd. Voor de kanselvoordragt en eerste ontboezeming was dat ook minder doelmatig. Het verwondert ons echter eenigzins, dat Prof. BOUMAN, aan wiens naauwkeurigheid zelfs niet ligtelijk eene kleinigheid ontgaat, geene levensschets aan zijne Leerrede heeft toegevoegd; te meer, daar Z. H. Eerw. toch eenige aanteekeningen geeft. Hij heeft wél gedaan met het kernachtige *berigt* van zijnen Ambtgenoot ROIJAARDS, in de couranten geplaatst, mede te deelen. Dat is fiksch, zonder omhaal of soppigheid, gesteld. Het is te wenschen, dat de verdiensten van den overleden Hoogleeraar opzettelijk zullen worden in het licht gesteld. De openbare meening heeft zich reeds genoeg geuit over den Man, van wien verwacht wordt, wat VAN HENGEL omtrent VAN VOORST, WILDSCHUT omtrent ROIJAARDS heeft gedaan. Het is waar, van HERINGA hebben wij niet vele theologisch-wetenschappelijke schriften. Tenzij men opstellen in den *Kerkelijken Raadvrager en Raadgever*, tot de *pastoraal* betrekking hebbende, mede als zoodanig aanmerke, naauwelijks iets buiten de Prijsverhandelingen bij het Haagsche Genootschap: *tot verdediging van de Christelijke Godsdienst;* maar het ontbreekt niet aan bouwstof, om den Man als *Godgeleerde* te doen kennen. Er is onder zijne nalatenschap ongetwijfeld een rijke schat, der mede-

deëling overwaardig. Dat die aan de wetenschap niet onthouden worde! En dat het die velen getuigen, die met ons de lessen van den rijk begaafden Man hebben bijgewoond, hoe veelzijdig zijne kunde was, en hoe groot zijne bekwaamheid, om ons, zonder ooit tot het *futile* te vervallen, alles regt duidelijk te maken; die lessen over het herder- en leeraarambt, getuigen eener wijsheid, menschenkennis en schranderheid, die ons wel eens eenen glimlach afdwong; die naauwkeurige *collegies* over de *Theologia dogmatica*, vol van *exegetische* opmerkingen (welligt HERINGA's sterkste zijde in het wetenschappelijke van het vak zijner studie), en niet het minst zijn leerzaam Donderdagavondcollegie over de populaire Christelijke Godsdienstleer, waar onze hooggeschatte Leermeester den *vrager om te vragen* wel eens fijn vernuftig op zijne plaats te stellen wist, maar waar ook, wie wilde, veel van hem kon leeren, en HERINGA de verwonderlijke gaaf bezat, om hun, die op zekere punten iets *wilden* weten, te zeggen, wat voor *hen* genoeg was om hun stof tot nadenken te geven, doch zonder dat van anderen een ontijdig misbruik zijner woorden te duchten ware. Bittere ondervinding van vroegere dagen had den waardigen Man behoedzaam gemaakt; maar *Rec.* herinnert zich nog met een levendig genoegen, hoe hij met den kring zijner vertrouwdste vrienden niet zelden de *woorden* des Leermeesters besprak, en later bleek, dat wij er niet verre van geweest waren, den *geest* van zijn onderwijs te vatten. En wanneer dan ook wederkeerige bescheidenheid ons bestuurde, dan was het niet moeijelijk te bespeuren, dat de Leermeester behagen schiep in de verstandsontwikkeling van hen, die hij zijne leerlingen en opregt zijne *vrienden* noemde.

Wij zouden hier nog veel kunnen bijvoegen; over 's Mans fijnen smaak onder anderen, waarvan menig zoo ter loops daarheen gezegd woord getuigen moge, wanneer b. v. op zijne oefeningen in uiterlijke voordragt een gedicht werd gereciteerd; maar wij zouden te lang worden. Echter kon *Rec.* niet van zich verkrijgen, niet een paar regels te wijden aan de nagedachtenis van eenen Hoogleeraar, aan wien hij zich grootelijks verpligt rekent.

Verhandeling aangaande het verlies van de eigenlijke kracht des Nieuwen Verbonds of van den Geestdoop der handenoplegging tot wedergeboorte; en aangaande deszelfs terugkomst. Met een Aanhangsel over Joannes III. Door ELPIDA. *Credidi, propter quod locutus sum; ego autem humiliatus sum nimis. Ps.* $\frac{116}{115}$ *vs.* 10. *Te Amsterdam, bij* Joh. Guykens. 1839. *In gr. 8vo.* 277 *bl.* *f* 2-80.

Nadat wij eerst aangevangen hadden dit boek geregeld van het begin af-aan te lezen, en vervolgens, toen wij uit hetzelve, om eens eene triviale uitdrukking te gebruiken, niet regt wijs konden worden, den raad des Schrijvers, in de Voorrede gegeven, opvolgden, en, na het tot bl. 34 gebragt te hebben, het volgende provisioneel oversloegen, en het *Aanhangsel* bl. 272 lazen, maar het werk ons nogtans duister bleef toeschijnen; toen benijdden wij onzen confrater mederecensent, die onlangs de taak vervulde, om eene *Handleiding voor Duivenvrienden* in dit zelfde Tijdschrift aan te kondigen en te beoordeelen. Indien *Elpida* over duiven geschreven had, zou het ons gemakkelijk geweest zijn, onze lezers in ons verslag eene vermakelijke lectuur te verschaffen; maar nu weten wij van deze Verhandeling moeijelijk iets te zeggen, zonder dat wij zullen schijnen te *profaneren.*

De Schrijver handelt over den *Geestdoop*, waardoor hij verstaat »de kracht, waardoor de Christenleer zoo snel is »uitgebreid, waardoor een *Griek* of *Romein*, die nooit van »CHRISTUS anders dan de aankondiging gehoord had, in »weinige dagen of weken, een vurig en zeer geleerd Christen »werd, namelijk als hij overigens door opregtheid daartoe »geschikt en anders voorbereid was. Kracht, waardoor »in ééne keer de *Leeraar*-zelf, van Wien PAULUS al zijne »kennis gehoord had, in het *hart* van den gedoopte in»trad, zoodat deze slechts in de vrije natuur behoefde te »gaan wandelen, zonder boek of Nieuwe Testament (dat

» er toen nog niet was) om naar eigen vermogen, op de » wijze van PAULUS, onderwezen en volmaakt te worden; » en dat niet alleen in de leer en Christelijke lessen, maar » in de geschiedenis zelve van JEZUS en in alles verder, wat » PAULUS geleerd had." De Schrijver toont aan, of beweert, » dat de Geest sedert algemeen 16 en bijzonder 13 » eeuwen nooit meer *in* eenig hart gewoond heeft, voor zoo » ver bekend is, en dat sedert dien tijd niemand de eigen- » lijke tweede geboorte tot een geest uit God, die een Geest » is, deelachtig is geworden." Wij bekennen rondborstig, dat wij niet kunnen beoordeelen, of de Schrijver dit beweerde voldingend bewijst, dewijl wij hem doorgaans niet begrijpen. Ofschoon de man, behalve het Nederduitsch, Fransche, Hoogduitsche, Grieksche bewijzen aanvoert, en zelfs, om alles nog begrijpelijker te maken, de Hebreeuwsche woorden met ons letterschrift levert, in onze domheid kwam ons dit alles voor als eene Babylonische spraakverwarring. Om onze Lezers dit kostelijke werk eenigermate te leeren kennen, kunnen wij dus niets anders doen, dan eenige proeven mededeelen van de *curieuze* wijze, waarop de zaken in hetzelve worden voorgesteld. Tot een bewijs, dat de eerste Christenen, die den Geestdoop ontvangen hadden, een zigtbaar teeken, bij voorbeeld een glinsterend aangezigt, hadden, lezen wij: » Van daar zeker ook, op » zoo vele teekeningen en schilderijen, die glans, lichtcir- » kel, enz. welke dingen gewoonlijk een' waren oorsprong » hebben." De geen, die den geestdoop toedient, wordt gezegd » eenen Godszoon of Godsdochter voort te brengen." De werking van den H. Geest wordt *oorblazen* genaamd. Daar de Schrijver beweert, dat door het ophouden van den Geestdoop alle Christenen sedert zoo vele eeuwen beroofd zijn geweest van de gaven van den H. Geest, en dus ook van de wedergeboorte, hoopt en vertrouwt hij, » dat onze » vaders de wedergeboorte nog na den dood zullen beko- » men hebben." Van de stichting der Christelijke kerk sprekende, zegt hij, dat » de Hemelsche Timmerman door » zijnen Zoon eenen geestelijken tempel heeft laten bouwen." Zeer veel vernuft legt de Schrijver aan den dag in zijne

geestelijke overbrenging van sommige gedeelten der H. Schrift. Wij kunnen ons er niet van onthouden, onze Lezers op een klein proefje uit de gelijkenis van den verloren zoon te onthalen:

»Luc. 15 vs. 11: Een zeker mensch had twee zonen; en de jongste van hen zeide tot hem: Vader, geef mij het deel des goeds, dat mij toekomt. En hij deelde hun het goed. En niet vele dagen daarna is de jongste zoon, alles bijeenvergaderd hebbende, weggereisd, in een ver verwijderd land; en heeft aldaar, in weelde levende, zijn goed doorgebragt.

»Het Joodsche Israël was reeds 15 eeuwen oud, toen de Christenheid door Jezus leerde bidden: Vader, geef mij het deel des Geestes, dat Gij voor mij bestemd hebt. En God deelde hun den Geest uit. Niet vele eeuwen, slechts 3 eeuwen daarna, is deze jongste geestelijke zoon, alle gaven ontvangen hebbende, weggedwaald in eene van God ver verwijderde stemming; en heeft, door aardsgezindheid, allen Geest weêr verloren.

»En als hij het alles verteerd had, ontstond daar een groote hongersnood in dat land, en hij begon gebrek te lijden. En hij ging heen en vervoegde zich bij een der burgers van datzelfde gewest, en die zond hem op zijn land, om de zwijnen te hoeden.

»En als in de 16de eeuw alles, ook de gewone zedeleer, bedorven was, ontstond er groote honger naar beter in de stemming der menschen. In plaats van Gods geest eerst terug te bidden, vervoegde men zich met de katholieke linker- en de protestantsche regterhand tot den Boozen Overste dezer wereld, die hen naar zijne leerbegrippen verwees, om daarmede de zondige volken te weiden, door menschelijk vernuft en wijsbegeerte, onder haat, twist, scheuring enz.

»En hij begeerde zijnen buik te vullen met den draf, dien de zwijnen aten;

»maar niemand gaf hem dien."

»Thans begeert de Christenheid zich te voeden met de wijsgeerte, der ongeloovigen voedsel;

»maar de artikelen des geloofs beletten dat steeds."

Wij zullen de gelijkenis maar niet verder aanvoeren. Onze Lezers zullen ons wel op ons woord gelooven, dat er van alles, tot van het *gemeste kalf* toe, zeer aardig partij is getrokken.

Over drukfeilen en andere fouten tegen taal en stijl zullen wij maar niet uitweiden, overeenkomstig het navolgende verzoek van den Schrijver: »De overige fouten gelieve »men ongezien over te slaan; de regelloze en willekeurige »naauwkeurigheid onzer talen is ook een product van den »vleeschelijken mensch, voortkomende uit een bekrompen »gezigtspunt. Wanneer zullen wij van al dat slijk verlost »worden?"

Terwijl wij in het onzekere zijn, onder welke soort van Schrijvers wij den vervaardiger van dit werk rangschikken zullen, merken wij op, dat de man de tegenstanders of bestrijders van zijn gevoelen ergens invoert, hem uitlagchende en hem eenen *sukkel* noemende: dien naam laat hij zich welgevallen; hij versmaadt denzelven niet. Deze omstandigheid bepaalt ons oordeel: wij geven hem gaarne den door hem aanvaarden eertitel, en verklaren hem voor »eenen *sukkel* onder de vanen van CHRISTUS." De Lezer houde ons deze uitdrukking ten goede; het zijn 's mans eigene woorden.

KAREL BELL's *Physiologische en Pathologische Onderzoekingen van het Zenuwstelsel.* *Door* P. MIDDEL, *Chirurgijn en Operateur. Naar de Hoogduitsche vertaling van* M. H. ROMBERG, *Doctor in de Medicijnen enz. Iste en IIde Aflevering. Te Groningen, bij* J. H. Bolt. 1837. *In gr. 8vo. XVI en* 212 *bl. f* 2-:

Men ontvangt hier, volgens de meer zich uitbreidende gewoonte, de vertaling van eene vertaling. De Heer MIDDEL belijdt, in zijne Voorrede, den lezer zijne onbekendheid met de Engelsche taal, en dat hij, op grond daarvan, de vertaling van Dr. ROMBERG meende te kunnen volgen, in de overtuiging, dat hij, die vertaling getrouwelijk volgende,

de denkbeelden en uitdrukking des beroemden Britschen Schrijvers zelven zoude teruggeven. Wij zijn, om in het oog loopende redenen, niet in dit gevoelen. Hoe getrouw eene vertaling wezen moge, er moet altijd het een en ander worden toegegeven aan het taaleigen, waarin het oorspronkelijke werk wordt overgebragt; en wordt nu van deze vertolking, waarbij onvermijdelijk alreeds het een en ander van het oorspronkelijke verloren ging, wederom eene vertaling gemaakt, dan wijkt deze stellig al verder van het oorspronkelijke af. Wij voor ons zouden dus iemand, die niet in staat is eene vertaling van een oorspronkelijk werk te leveren, raden, liever zulk eene onderneming te laten varen, vooral wanneer aan de vertaling geene dringende behoefte is. De meesten onzer kunstgenooten, die eigenlijk met vrucht van BELL's werken gebruik kunnen maken, zijn in staat, of het oorspronkelijke, of de Hoogduitsche vertaling te gebruiken. Edoch de vertaling is begonnen; laat ons zien, hoe de Vertaler zich van zijne taak gekweten heeft, om eene der gewigtigste ontdekkingen in de Natuurkunde, van eenen zoo vermaard geworden Geneeskundige als BELL, op eene verstaanbare wijze in onze taal over te brengen, waarbij tevens van den inhoud der Verhandelingen van BELL eenigermate kan blijken.

Met eenig leedwezen hoort men echter den Heer MIDDEL, in zijne Voorrede, van vruchtelooze bemoeijingen van BICHAT en REIL spreken, (*) *om hunne bezwaarlijk bewijs-*

(*) De Heer MIDDEL is waarschijnlijk tot deze oordeelvelling over BICHAT gekomen door de zeer scherpe beoordeeling van BELL, (Inleiding, § VIII) waar de partijdigheid van landaard in geene geringe mate doorstraalt, en hij, in het algemeen, de geleerden van het zoogenoemde vasteland niet zeer heusch behandelt. Welke vorderingen zijn er sedert de nasporingen van BELL niet al gemaakt! Wat zegt hij van zichzelven? »Zij (zijne toehoorders) hebben het stelsel zien ontwikkelen, en dikwijls waargenomen, hoe die punten, welke »in het eene halfjaar nog donker en verborgen waren, in het »volgende door voortgezette navorsching het meest in belangrijkheid gewonnen hebben." En wat de stelling van BELL

bare inzigten ingang te doen vinden. Wanneer het reeds gebleken is, dat hier en daar BELL in zijne vooronderstellingen te verre gegaan is, waarom zou men het ook REIL en BICHAT niet vergeven, wanneer zij in sommige hunner inzigten gedwaald hebben? Indien de Heer MIDDEL een der belangrijkste werken (*) van REIL gelezen had, of nog gelieft te bestuderen, van den man, dien HUFELAND noemde *ein grosser, geistvoller Mann*, (†) hij zoude of zal denkelijk een zachter vonnis vellen. Hetzelfde is op BICHAT toepasselijk.

Wij ontvangen hier twee Afleveringen. Volgens berigt van den Uitgever (§) zoude met nog twee Afleveringen van ongeveer dezelfde dikte als de onderhavige dit werk compleet zijn. Bij de vierde Aflevering zouden zes platen gevoegd worden. Of de twee laatste Afleveringen sedert uitgekomen zijn, is ons onbekend; althans ze zijn ons tot dusverre niet toegezonden. Bij de twee, die reeds het licht zien, zijn de aanwijzingen der platen gevoegd, welke nog het licht moeten zien.

Op de Voorrede van den Vertaler volgt die van den Schrijver; een zeer lezenswaardig stuk, (hier en daar echter moeijelijk te verstaan door het gebrekkige der vertaling) omdat daaruit de gang van 's mans nasporingen en redeneringen blijkt; daarom hoogst merkwaardig voor de geschiedenis dezer nasporingen, en tevens eene bijdrage tot menschenkennis uit de geleerde wereld. Er is sedert ge-

---

omtrent de klasse van zenuwen voor de ademhaling betreft, in een der nieuwste handboeken over de Natuurkunde wordt gezegd, »dat het minder geschikt toeschijnt, om, met BELL, »eene derde klasse zamen te stellen uit de zenuwen voor de »ademhaling.'' (SEBASTIAN, *Grondbeginselen*, enz. § 460; verg. ook wederom het gunstiger oordeel van BELL, bl. 198. GRAINGER, *on the structure and functions of the spinal Cord, Lond.* 1837) ontkent het bestaan van eenen bijzonderen ademhalingszenuwtoestel.

(*) *Exercitationes anatomicae.*

(†) *Journ. der pr. Heilkunde*, 1816. 7 St. s. 116.

(§) Berigt, bij de eerste Aflevering gevoegd.

bleken, dat BELL in sommige zijner onderstellingen te verre is gegaan. De aanleg van dit geheele werk getuigt echter van eene oorspronkelijkheid, welke steeds het Genie onderscheidt. Hetgeen vroeger vermoed werd, maar slechts eene opkomende gedachte gebleven is, wordt hier tot eene heldere ontwikkeling gebragt, aan welke zich sedert eene menigte belangrijke nasporingen gehecht hebben. De naam van HARVEY schittert sinds meer dan twee eeuwen met eenen onverdoofbaren gloed aan den ontleed- en natuurkundigen hemel; ook voor BELL is aldaar eene onverwelkbare kroon opgehangen. J. MÜLLER heeft gelijk, wanneer hij de ontdekking van eenen gevoeligen en onbewegelijken zenuwtoestel aan de zijde van die van den omloop des bloeds plaatst.

Op deze Voorrede volgt eene Inleiding, in verscheidene afdeelingen gesplitst. Deze Inleiding is fraai te noemen, en verdient vooral gelezen te worden door degenen, die de Geneeskunde als eene kunst en wetenschap beschouwen, welke op zulke losse gronden rust, dat zij op geenerlei zekerheid eenige aanspraak maken. De tijden zijn zeker nog verre af, dat men met wiskundige zekerheid den zetel van vele kwalen en gebreken zal kunnen berekenen; maar in de verte schemert toch het morgenrood, en waar schemering is, daar kan licht volgen; de wolken mogen het doordringen der lichtstralen voor een' tijd beletten, eindelijk breekt toch de zon door.

Met bl. 51. beginnen de eigenlijke Verhandelingen. Het onderwerp derzelven zijn de *zenuwen tot de ademhaling*, waarvan BELL een *bijzonder stelsel* gemaakt heeft. (Zie de Inleiding. bl. 13.) Daar nu deze verdeeling tot dusverre den toets der ondervinding niet heeft kunnen doorstaan, ja zelfs geheel wordt tegengesproken, zoo zoude een beoordeelaar, even scherp als de Heer BELL over BICHAT geweest is, hem met gelijke munt kunnen betalen; maar bij zulke hoedanigheden als BELL bezit, en bij zulke blijvende verdiensten, als hij zich omtrent de Geneeskunde verworven heeft, zoude het onheusch zijn, stelselmatige beschouwingen, die zoo ligt een klein uitvloeisel van het Genie ge-

vangen nemen, als eene geheele overheersching van hetzelve te doen voorkomen. Wanneer men deze Verhandeling leest, wier voorname doel het is, *een stelsel van respiratorische of ademzenuwen* te betoogen, kan men den Schrijver het Genie niet ontzeggen; maar, terwijl men door zijne wijze van redenering als weggesleept wordt, ontbreekt het al spoedig aan overtuiging, hetwelk later andere nasporingen tot dusverre bevestigd hebben.

In de Tweede Aflevering deelt de Vertaler de tweede Verhandeling mede, over *de zenuwen, welke de vereeniging der borstspieren bij ademhalen, spreken en uitdrukking daarstellen*, (bl. 101—156.) Zij kan als een vervolg der voorgaande Verhandeling beschouwd worden, als eene uitbreiding van des Schrijvers geliefkoosd thema over de ademhalingszenuwen. Rijk als het reeds vermelde is zij aan gewigtige waarnemingen, bevattende een' schat van belangrijke opmerkingen, die alle den geoefenden ontleedkundige, den wijsgeerigen natuuronderzoeker doen kennen: tot het aannemen der gevolgtrekkingen wordt daarom niemand gedwongen. Nog menigmalen zal het aangehaalde gezegde van LOBSTEIN (bl. 121) herhaald kunnen worden: »*Veniet forsan tempus quo ista,* »*quæ nunc latent, dies extrahat et longioris aevi dili*»*gentia.*"

De derde Verhandeling behandelt *de bewegingen van het oog, als opheldering der aan de spieren en zenuwen der oogholten toekomende verrigtingen.* Het doel dezer Verhandeling is, oplossing te geven, waarom zes zenuwparen, zamengedrongen in de enge ruimte der *orbita*, rondom het oog verdeeld zijn. Dit gedeelte strekt zich uit tot bl. 202.

Met bl. 203 begint de vierde Verhandeling, over *den zenuwcirkel, die de willekeurige spieren met de hersenen in verbinding brengt.* Zoo als de Schrijver het onderwerp hier behandelt, zal het voor velen niet zeer duidelijk wezen. De tegenwoordige wijze van verklaring laat ook veel te wenschen over; zij is echter eenigzins gemakkelijker met de verbeelding te volgen.

Wij onthouden ons over een en ander hier nog iets bij te voegen, tot dat wij de geheele vertaling bijeen zullen zien, wanneer wij omtrent sommige punten, in verband met het oorspronkelijke Engelsche werk, in eenige bijzonderheden zullen treden. Intusschen doet het ons leed, den Vertaler op menigen misslag opmerkzaam te moeten maken, waaronder de duidelijkheid der vertaling zeer geleden heeft. Onder het lezen teekenden wij aan:

Zenuwvloeibaarheid (bl. 111) voor zenuwvloeistof. Voorbijstrijken (IV en 206) voor henengaan. Ongemerkt (16) voor opgemerkt. Kop (V. 30, 52) voor hoofd. Spijt (VI) voor in spijt. Zinnen (VIII) voor zintuigen. Regte oordeel (2) voor juist. Vaar (21) voor voort. Wortelstangen (28) voor strengen. Wat wil (30) zeggen: en zoo wierd mijne beweren geregtvaardigd? Dragers (30) voor geleiders. LANGENKERK (33) voor LANGENBECK. Spiesvormen (204) voor spiesvezels. Voor spurapparaat leze men toestel, enz. enz.

Omtrent de juistheid der verklaring van twee platen valt niets te zeggen, dewijl men de platen zelve hier niet aantreft.

Handboek der Werktuigkunde, benevens een Aanhangsel over den Slinger en de Balans, door D. LARDNER *en* H. KATER. *Naar de Hoogduitsche vertaling van* H. KOSZMANN, *vergeleken met de Engelsche oorspronkelijke uitgave, vertaald door* A. J. DE BRUYN. *Met* 21 *Platen. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. *In gr.* 8*vo. XXVIIII en* 434 *bl. f* 5-90.

Dr. LARDNER's *Cabinet Cyclopædia* is in ons vaderland niet onbekend; het strekt, even als de *Library of useful knowledge*, ter verspreiding van algemeene kennis, maar heeft het voordeel boven het laatstgenoemde van meer populair te zijn, vooral het gedeelte *Natural Philosophy*, bevattende onder anderen *Treatise on Astronomy* door *Sir*

J. HERSCHEL; *Treatise on Mechanics* door Dr. LARDNER en H. KATER, *Treatise on Heat* door Dr. LARDNER, *Treatise on Hydrostatics and Pneumatics* door Dr. LARDNER; munt uit door grondigheid, duidelijkheid en onderhoudenden stijl. Het moet aan de daaraan verknochte moeite, gepaard met het uitzigt op weinig aftrek, en niet aan mindere behoefte toegeschreven worden, dat een of meer van de hier boven genoemde werken niet reeds in onze taal overgebragt zijn. Vooral ondervond men meermalen de behoefte aan eene populaire *Mechanica*, niet alleen voor de leerlingen, maar nog meer voor de onderwijzers; want daarin vindt men bij het onderwijs de grootste moeijelijkheden, om het begrip der leerlingen door dadelijke toepassingen te gemoet te komen; die toepassingen moeten uit het dagelijksche leven gekozen worden, en, hoe eenvoudig ook op zichzelve, dragen dezelve veel bij tot vruchtbaarmaking van het onderwijs.

De aankondiging van eene vertaling van Dr. LARDNER's en KATER's *Treatise on Mechanics* kon dus niet anders dan welkom zijn, daar dit werk in de boven genoemde behoefte voorzien kan.

De Werktuigkunde van Dr. LARDNER en KATER onderscheidt zich daardoor van de meeste in onze taal geschrevene boeken over de werktuigkunde, dat men daarin de eigenschappen der ligchamen in het algemeen, en de traagheid, zwaartekracht enz. in het bijzonder, uitgebreid en aangenaam behandeld vindt (zie het 1ste, 2de, 3de en 6de hoofdstuk); terwijl *Statica* en *Dynamica* niet afzonderlijk, maar gelijktijdig in verband met elkander behandeld worden, en men door doeltreffende voorbeelden en toepassingen de wiskundige betoogen heeft zoeken te vermijden.

Het werk is in 21 hoofdstukken en het geheel in doorgaande paragrafen verdeeld: het 1ste, 2de en 3de hoofdstuk handelt over de eigenschappen der ligchamen; het 4de over werking en tegenwerking; het 5de over de zamenstelling en ontbinding der krachten; het 6de over de aantrekking; het 7de over den vrijen val der ligchamen; het 8ste over de verschillende bewegingen der ligchamen; het 9de

over de zwaartepunten; het 10de over de bewegingen der ligchamen om eene as; het 11de over den slinger; het 12de tot en met het 16de hoofdstuk over de enkelvoudige werktuigen; het 17de over de regeling en ophooping van krachten; het 18de over werktuigkundige inrigtingen tot verandering der beweging; het 19de over de wrijving en stramheid der touwen; het 20ste over de vastheid der ligchamen, en eindelijk bevat het 21ste hoofdstuk eene uitvoerige verhandeling over de balans en de slingers.

Over het algemeen zal men zonder vele wetenschappelijke voorbereiding de werktuigkunde van LARDNER en KATER kunnen volgen, en zoo men daardoor dan al niet eene grondige kennis der werktuigkunde verkrijgt, zoo mag men zeggen dat voor vele standen der Maatschappij door dit werk eene genoegzame kennis over dit allerbelangrijkst vak verspreid wordt.

De Vertaler zegt in het voorberigt, dat de Werktuigkunde van LARDNER en KATER ook strekken kan tot handleiding der kweekelingen op de Militaire Akademiën. Zonder iets aan de waarde van het werk te ontnemen, moeten wij dit betwijfelen: voor die kweekelingen kan het alleen strekken tot een aangenaam leesboek; want jonge lieden, aan wie de beginselen der *Statica* van den Majoor Ingenieur J. P. DELPRAT zijn voorgedragen, zullen meer wetenschappelijk behandelde werken tot hunne handleiding nemen; ook kan de Werktuigkunde van LARDNER en KATER niet vergeleken worden met de *Gronden der toegepaste Werktuigkunst* van den Hoogleeraar VERDAM, hetwelk over alle zaken, tot de toegepaste werktuigkunde betrekking hebbende, met vrucht kan geraadpleegd worden. De toepassingen en voorbeelden in het werk van LARDNER en KATER zijn populair, en dienen om de hoofdzaken begrijpelijk te maken; de toepassingen, in het werk van VERDAM voorkomende, strekken daarentegen tot een' leiddraad bij de behandeling of daarstelling der werktuigen. Wanneer de Werktuigkunde van LARDNER en KATER den lust tot nader onderzoek heeft levendig gemaakt, zoo kan men, met

de verkregene kennis toegerust, de toegepaste Werktuigkunst van den Hoogl. VERDAM met vrucht in handen nemen.

Men mag met grond voor de Teekenakademiën en Industriescholen vele vruchten van het nu in het Nederduitsch overgebragte werk van LARDNER en KATER verwachten, en wij aarzelen niet, dit werk dier inrigtingen aan te bevelen. De verdienstelijke Vertaler heeft, met zijne aan den dag gelegde kunde, aan het Nederlandsche publiek eene vertaling gegeven, die niets van beduidenis te wenschen overlaat. Bij eene naauwkeurige vergelijking met den oorspronkelijken Engelschen tekst zijn ons slechts weinige woorden niet geheel overeenkomstig met het oorspronkelijke voorgekomen, en dewijl deze volstrekt geen' invloed op hoofdzaken hebben, zoo achtten wij het onnoodig, dezelve hier aan te halen.

Bij de vertaling heeft men de Hoogduitsche overzetting van KOSZMANN gevolgd. De redenen, die den Nederduitschen Vertaler daartoe noopten, zijn in het voorberigt duidelijk uiteengezet, en wij stemmen daarmede volkomen in; alleen hadden wij van 's mans kunde gaarne eenige meerdere uitbreiding van sommige belangrijke zaken (zoo als KOSZMANN in zijne Hoogduitsche vertaling over de wrijving gedaan heeft) gewenscht; b. v. in het 15de hoofdstuk, alwaar de touwen of koorden alleen met betrekking tot de katrollen of takels behandeld worden. Het 19de hoofdstuk heeft, wat de wrijving aangaat, door bijvoeging der proeven van COULOMB veel gewonnen; maar de behandeling van de stramheid der touwen laat, wat de toepassing aangaat, nog al iets te wenschen overig. Het 21ste hoofdstuk bevat eene uitgebreide verhandeling over de verschillende soorten van balansen; gaarne hadden wij, bij zulk eene uitvoerige behandeling, de *balance bascule* aangehaald gevonden, te meer daar deze hier te lande zoo algemeen in gebruik is. — Misschien kunnen deze wenken bij eenen gewenschten tweeden druk niet geheel overbodig zijn.

De uitvoering van het werk, zoo wel ten opzigte van druk als platen, verdient allen lof; alleen vonden wij het bij het lezen lastig, dat de anders zoo net uitgevoerde pla-

ten niet buiten het boek uitslaan; hierdoor moet men gedurig met lezen ophouden, om de figuren na te gaan.

Wij vereenigen ons geheel met den wensch des Vertalers, dat dit werk vele jonge lieden moge aanmoedigen, om zich met ijver op de nuttige Werktuigkunde toe te leggen, en zeggen hem dank voor zijne gelukkige bijdrage tot de verspreiding van voor velen zoo noodige kundigheden in ons vaderland.

Verslag der historische nasporingen, op gezag van het Gouvernement, in den jare 1838, *in Frankrijk gedaan door Mr.* L. PH. C. VAN DEN BERGH. *Te Arnhem, bij* Is. An. Nijhoff. 1839. *In gr. 8vo.* 95 *bl. f* 1 - 25.

De Heer VAN DEN BERGH, bereids door zijne diepe taalkundige nasporingen, en door zijne geschriften over de Nederlandsche Volksoverleveringen en Godenleer en over de Nederlandsche Volksromans, onder onze verdienstelijkste Letterkundigen gerangschikt, geeft in de Inleiding van het aangekondigde werkje te kennen, »dat hij in den zomer van 1838, op gezag van ons Gouvernement, *Frankrijk* heeft bezocht; dat hem, gedurende een verblijf van ruim zeven maanden, aldaar voor onze Taal en Letterkunde, maar inzonderheid voor onze Geschiedenis, veel merkwaardigs is voorgekomen, 't welk hij later, zoover het voor het algemeen en de wetenschap belangrijk zijn kan, hoopt aan het licht te brengen, en waarvan hij thans vooreerst een verslag aanbiedt, ten einde het gewigt zijner ontdekkingen aan het oordeel der Letterkundigen te onderwerpen." Hij heeft dit verslag gekleed in den vorm van een Reisverhaal, en vergezelt hem alzoo de lezer achtervolgens naar *Duinkerken, Cassel, Rijssel, Cambrai, Arras* en *Parijs*, overal zijn verslag omtrent de Archiven en Bibliotheken afwisselende met belangrijke opmerkingen omtrent het land, deszelfs taaleigen, oudheden enz., waardoor het geheel meer levendig en onderhoudend wordt, dan men van eene eigenlijk gezegde Charter-reize zoude verwachten. Hij ver-

geet echter hierbij de hoofdzaak niet, en deelt ons dan ook vooral omtrent zijne nasporingen te *Rijssel*, waar hij zijnen ruimsten oogst opdeed, zeer opmerkelijke bijzonderheden mede. Het Archief der voormalige Rekenkamer bevat eene verbazende hoeveelheid van Boeken en Charters, welke aldaar sedert 1385, en welligt al sedert vroeger, zijn opgehoopt, onder anderen ongeveer tienduizend Registers en meer dan twaalfduizend Charters. Hij toont aan, hoe veel hier nog verborgen ligt, 't welk tot opheldering van het oudere tijdperk onzer Geschiedenis strekken kan, en treedt daaromtrent in zeer belangrijke bijzonderheden, waarin wij hier den Schrijver niet volgen kunnen. — Ook te *Arras* vond hij vele voor de Nederlandsche Geschiedenis merkwaardige Handschriften, en meer nog op de Koninklijke Bibliotheek te *Parijs* en in die van het Arsenaal aldaar, in welke beide laatste hij ook menig, voor onze oude Letterkunde belangrijk, Hss. aantrof. Van dit alles geeft de Schrijver in de Bijlagen, bl. 59—95, eene breedvoerige Lijst. Veel troffen wij hierop aan, 't welk ons der uitgave overwaardig voorkwam, doch ook wel iets, 't welk gerustelijk zal kunnen achtergehouden worden. Zoo vinden wij op bl. 59 een Charter van Mei 1250, waarbij de Bisschop van *Kamerijk* en die van *Chalons* borgen blijven voor de Vlaamsche Gravin MARGARETHA. Dit stuk betreft zeer zeker den Vrede van 19 Mei 1250 tusschen gemelde Gravin en onzen Graaf WILLEM II den Roomsch-Koning, waaromtrent KLUIT in zijnen *Codex Dipl.*, p. 575—597, zulk eene menigte van Charters (waaronder het Vredesverbond zelf) heeft medegedeeld, dat die ééne Borgtogt niet meer licht over de zaak verspreiden zal. — Zoo komt ons ook het zoogenaamde *Charter in het Nederduitsch gesteld ten jare* 1200 van gering belang voor, vermits het jaartal 1200 blijkbaar eene schrijffout is, gelijk de Heer VAN DEN BERGH zelf, allezins te regt, vermoedt, (bl. 38.) Dit Charter toch staat op den Inventaris aldus bekend: 1200: *Promesse en flamand et en parchemin scellée en cire jaune, à moitié rompu, de Jean de Rynesse chev. par lui faite, de bien retenir les écluses a Vridorp et en la havene qu'il avait*

vendue à Florent Comte de Hollande. Le jour de paques fleuries 1200. Wanneer men nu nagaat, dat de Heeren VAN RENESSE in echte stukken voor het eerst in 1267 vermeld worden, (JAN VAN RIEDENESSE bij ALKEMADE, *Brielle en Voorne*, II, bl. 7) en dat JAN VAN REYNESSE op 16 Maart 1285 (of liever 1284) honderd gemeten ambachts in *Bridorp* aan Graaf FLORIS V overdroeg, (MIERIS, Ch. I. 448. verg. 492) dan wordt het zeer duidelijk, dat de bedoelde *promesse* van geene vroegere dagteekening dan van 1284 zijn kan. Wij houden dus ook nog met den Heer VAN DEN BERGH de *Middelburgsche* keur van 1254 voor het oudste Hollandsch, dat *in originali* aanwezig is. Wel bestaat er ouder Hollandsch, doch *in afschrift*, en dus zonder genoegzaam taalkundig gezag of waarborg voor spelling, om nog niet eens met den Heer VAN DEN BERGH te zeggen, dat het dan nog twijfelachtig blijft, of die stukken niet eigenlijk in het Latijn gesteld en vervolgens vertaald zijn.

Wij zouden de grenzen van een verslag verre overschrijden, wanneer wij al het belangrijke, 't welk op de Lijsten voorkomt, en ons althans de hoop geeft, dat daardoor vele nog duistere punten zullen opgehelderd worden, wilden aanwijzen; maar wij wenschen, dat de Heer VAN DEN BERGH ons spoedig moge onthalen op een uitgezocht gedeelte der vruchten zijner zoo ijverige nasporingen.

Grondbeginselen der Staatshuishoudkunde: uit Lessen van Prof. N. W. SENIOR, *te Oxford, opgesteld door den Graaf* ARRIVABENE. *Uit het Fransch. Met eene Voorrede, en Aanmerkingen van Prof.* H. W. TYDEMAN. *Te Leiden,* bij S. en J. Luchtmans. 1839. *In gr. 8vo. II, en* 324 *bl. f* 3-20.

Tot Grondbeginselen der Staathuishoudkunde worden in dit werk gebragt de vijf volgende stellingen:

I. Rijkdom bestaat in voorwerpen, die overgedragen kunnen worden, en waarvan de hoeveelheid bepaald is; en die, regtstreeks of middellijk, genoegen verschaffen en ongerief voorkomen.

II. Een ieder wenscht zijnen rijkdom, met de minstmogelijke opoffering, onbepaald uit te breiden.

III. De bevolking, of het getal van de bewoners der aarde, wordt alleen beperkt door ligchamelijke en zedelijke ellende; of door vrees voor de ongenoegzaamheid der middelen om zich rijkdom te verschaffen, dat is de noodige, dienstige en tot weelde behoorende zaken.

IV. Het vermogen van den arbeid en andere rijkdom verschaffende middelen kan in het onbepaalde vermeerderd worden, door het aanwenden van dien arbeid en die hulpmiddelen tot eene nieuwe productie.

V. Ter zijde gesteld eene groote bedrevenheid, geeft eene vermeerdering van arbeid in den landbouw op een bepaald bestek gronds, over het algemeen, geene vermeerdering van producten, geëvenredigd aan die vermeerdering van arbeid. Met andere woorden: ofschoon elke vermeerdering van arbeid het product vermeerdert, is deze vermeerdering echter niet geëvenredigd aan die van den arbeid.

Te regt wordt dus hier de Staathuishoudkunde binnen hare eigenlijke grenzen beperkt en tot haar eigenaardig doel teruggewezen, zonder haar, hetzij met Staatkunde, hetzij met Regeerkunde, hetzij met Volkenregt, of met eenige andere wetenschap te vermengen of zamen te doen vloeijen. Men zie hierover het Voorberigt van Prof. TYDEMAN, de Voorrede van Graaf ARRIVABENE, met de Aanteekeningen van genoemden Professor, en de Inleiding tot het werk zelve.

Stijl en ontwikkeling der denkbeelden zijn zuiver en helder. Dit handboek schijnt ons dus voor hem, die beginnen wil zich in de Staathuishoudkunde te oefenen, zeer geschikt. Doch, daar *Staathuishoudkunde* overstaat tegen *Landhuishoudkunde*, (zie Voorrede, en aldaar de aanteekening of aanvulling van Prof. TYDEMAN, bl. XLIV en XLV) waarom dan ook niet *altijd*, gelijk veelal in dit boek werkelijk geschiedt, *Staathuishoudkunde*, maar op den titel, benevens hier en daar elders, *Staatshuishoudkunde* geschreven? Het is van weinig gewigt; maar bij eene meer innige zamenstelling, (gelijk BILDERDIJK zich uitdrukt) als het meer zamensmelting van woorden tot één bepaald denkbeeld, dan loutere aaneenschrijving is, in welk laatste geval elk woord zijne afzonderlijke en ongewijzigde beteekenis behoudt, laat men de *s* of de *n* immers weg? B. v. *landman* in tegenoverstelling van *landsman*. En in elk geval zou hier, om in analogie

met Landhuishoudkunde te blijven, ook het eenvoudige Staathuishoudkunde verkieslijk zijn.

Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, door Mr. J. C. DE JONGE. *IVden Deels* 1ste *Stuk. Tweede Oorlog met Frankrijk. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1839. *In gr. 8vo.* 570 *bl. f* 5-20.

Iets over het Volksfeest, te Groningen den 28 *Aug.* 1839 *gevierd, ter herinnering van de bevrijding der stad in* 1672, *benevens eene beschrijving van hetzelve. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr. 8vo.* 16 *bl. f* :-50.

Op denzelfden uitmuntenden voet en met dezelfde onpartijdigheid, waarmede de Heer Archivarius DE JONGE zijn werk over het Nederlandsche Zeewezen begonnen is en tot dusverre behandeld had, zet hij het in dit Deel weder voort. Belangrijk zijn de verdediging van WILLEM III, tegen de beschuldiging, alsof hij het zeewezen had doen vervallen of althans er te weinig werk van zou hebben gemaakt, en die van den wel eens miskenden Luitenant Admiraal C. TROMP tegen de aantijging, alsof hij zich over den moord der DE WITTEN zou hebben verheugd, en in het algemeen van deszelfs karakter. Maar belangrijk vooral is de aanwijzing der ware redenen, waarom onze zeemagt wel verachteren moest, als vooral te zoeken in het gebrek aan wetenschappelijke beoefening der scheepsbouwkunde. De Luitenant Admiraal SCHRIJVER en Czaar PETER zijn op dat punt gewigtige getuigen. Ja zelfs C. DE RUYTER, in zijn werk over den bouw der Hollandsche koopvaardijschepen (*'s Gravenhage* 1759), die verklaart veertig jaren den scheepsbouw te hebben beoefend, bekende, dat hij nooit den scheepsbouw op wiskundige gronden geleerd had, waarom het hem onmogelijk was, om denzelven volgens de regels der meet- en werktuigkunde voor te stellen. »Ook meen ik," voegde hij er bij, »dat zulks van eenen *Hollandschen* werkbaas met geene reden te vergen zij," Zoo bouwde men in den tijd van WILLEM III steeds naar modellen uit den tijd van DE WIT, en daar bleef het bij. Men sluimerde in op de verdiensten der voorouderen, en terwijl andere volken vooruitgingen, geraakten wij natuurlijk ten achtere. Reeds in 1695 had de

Admiraliteit van de *Maze* het zoo ver zoeken te brengen, dat er een kundig scheepsbouwmeester uit *Engeland* hierhenen zou worden gelokt, om als Directeur en Inspecteur te worden geplaatst; maar onzer voorouderen te ver gedreven nationaliteit deed de poging mislukken!

Men weet, dat *Groningen* den 28 Augustus 1672 van het beleg door den Bisschop van *Munster* en den Keurvorst van *Keulen* verlost werd. Dit is den 28 Augustus 1839 met bijzonderen luister te *Groningen*, herdacht, en de beschrijving van geheel de feestviering wordt in het boven aangekondigde werkje volledig gegeven. Opmerkenswaardig is hier vooral de beschrijving van verschillende gymnastische oefeningen, waarlijk niet van de gemakkelijkste soort, en opgehelderd door een uitslaand plaatje. Mogten lands- en stedelijke Overheden door de uitgaaf van dit geschrift worden aangemoedigd, om aan het volk van tijd tot tijd dergelijke feesten te verschaffen, in plaats dat lediggang, dronkenschap en ongebondenheid van allerlei aard onze volksfeestdagen, gelijk nu dikwerf geschiedt, verder bezoedelen en verlagen!

Grondbeginselen der Natuurkundige Wetenschappen; in één Boekdeel, met 33 *Platen. VIIde Aflevering. Te Breda, bij* F. P. Sterk. *In gr. 8vo. f* : - 45.

Supplement op het Algemeen Aardrijkskundig Woordenboek van J. VAN WIJK, ROELANDSZOON, *door den Schrijver van hetzelve. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1838—9. *In gr. 8vo.*

Aardrijkskundig Schoolboek voor de Jeugd; volgens de nieuwste Landverdeeling. Door J. VAN WIJK, ROELANDSZOON. *Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. *In 12mo.* 160 *bl. f* : - 45.

Niet minder belangrijk, dan de vorige waren, is ook deze Aflevering van het beknopte, doch veelomvattende werk: *Grondbeginselen der Natuurkundige Wetenschappen.* Echter worden in deze Aflevering, wegens den aard der daarin behandelde onderwerpen, geene platen gevonden. Men ontmoet er eerst het vervolg en slot nopens de Planten; daarna over de Dieren in het algemeen en hunne verrigtingen; over de rangschikking der dieren volgens hunne verrigtingen;

over de Plantdieren of negende dierklasse, en eindelijk over de Weekdieren of achtste dierklasse. Te bejammeren blijft het, dat er niet alleen vele drukfouten, in de kunstbenamingen vooral, zijn overgebleven, gelijk bl. 298 *Iniperus* voor *Juniperus*, en bl. 302 *audrogynia* voor *androgynia*, maar inzonderheid, dat geheel de vertaling zoo stroef is uitgevallen, en zulk een Germaansch karakter in woordenkeus en bouw der volzinnen heeft, dat men soms moeijelijk de meening verstaan kan, en allenthalve den lof van zuiveren en gemakkelijken Nederlandschen stijl ook weder aan deze Aflevering van dit anders der vertolking overwaardige werk ontzeggen moet.

Van de aardrijkskundige schriften van den werkzamen, belezenen en zijne eigene onnaauwkeurigheden zelf gedurig verbeterenden VAN WIJK zullen wij slechts kortelijk melden, dat het *Supplement* op 's mans *Algemeen Aardrijkskundig Woordenboek* voortgaat met alle gapingen in het oorspronkelijke werk naauwkeurig aan te vullen, en dat men, bij het onderzoek van het *Aardrijkskundig Schoolboek voor de Jeugd*, zich verwonderen moet over zoo veel onderrigt, in zoo kort bestek zoo duidelijk voorgedragen. Uitmuntender schoolboekje over de Aardrijkskunde zal er nog wel niet bestaan. Het zij dus den Schoolonderwijzers ernstig aanbevolen; terwijl het geene herinnering behoeft, dat men de aanduiding van het aantal bewoners van gewesten en steden niet als altijd *volkomen* juist kan aanmerken, te meer, daar ook hierin gedurige afwisseling plaats grijpt, en de Auteur onmogelijk al die getallen overeenkomstig eene op gelijken tijd volbragte volkstelling kon opgeven. Hierin houde men zich dus aan het *dus of omtrent*. Trouwens, hetgeen heden waar is, moet op een volgend jaar onjuist wezen. In het algemeen is echter de opgaaf toereikend, om de betrekkelijke sterkte der bevolkingen van onderscheidene landen en plaatsen te leeren kennen, al is er reeds verschil ontstaan sedert den druk van dit boekje tot heden.

Twee Verhandelingen, betrekkelijk de Geschiedenis en Oudheden van Nederland, nagelaten door EGBERT ROELANTS. *Te Groningen, bij* J. B. Wolters. 1839. *In gr. 8vo. XXIX en* 230 *bl. f* 2-50.

In eene Voorrede doet de Hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT ons den rouw der Hoogeschool van *Groningen* kennen over het verlies van zulk eenen verdienstelijken kweekeling, als wijlen de jeugdige Schrijver dezer beide Verhandelingen was. De uitgave van dit boekje moet dan ook als eene hulde aan zijne nagedachtenis worden beschouwd. Trouwens in dit eigen werkje volgt daarop eene Lijkrede door Mr. J. DE WAL, getiteld: *Ter gedachtenis van* E. ROELANTS, vervangen door eenige woorden bij deszelfs overlijden, door Mr. B. H. LULOFS in de *Groningsche Courant* van Maart 1837 geplaatst, en eindelijk besloten door een hartelijk treurdicht van Prof. DE GREUVE. Gelukkig de jongeling, die bij zijne onderscheidene Professoren in zulk eene hoogachting stond! — Na al dit voorwerk treft men het werk des ontslapenen zelven aan, vooreerst: Proeve van onderzoek naar de voorvaderlijke Godsdienst hier te Lande vóór de invoering van het Christendom, hare overblijfselen en verwantschap met de Mythologie van Grieken, Romeinen, Germaansche en Noordsche volken. Ten tweede: Geschiedenis van de kerkelijke scheuring in het Bisdom *Utrecht*, (1423—1457) waarbij tevens wordt aangetoond derzelver invloed, zoo op de Kerk- en Priesterregering in *België*, als op de voorbereiding der Hervorming in ons Vaderland. De eerste Verhandeling behelst wel zeer veel, dat ook uit andere werken tegenwoordig zeer bekend is; maar de Auteur gaat toch zijnen eigenen weg, en durft, op even vrijmoedige als bescheidene wijze, hier en daar geachte Schrijvers tegenspreken; terwijl zijne eigene opvattingen, hetzij men die overal aanneme, hetzij men nu en dan een tegenovergesteld gevoelen verkieze, ten minste steeds zeer veel voor zich hebben, en wel verdienen in aanmerking te worden genomen. Belangrijker schijnt ons echter de tweede Verhandeling. Hier vooral treft ons de duidelijke en welgestaafde uiteenzetting der gronden, en men gevoelt het, hoe veel die kerkelijke scheuring tot verzwakking der Priestermagt en tot voorbereiding der Kerkhervorming hier te lande heeft medegewerkt. Wij zeggen *hier te lande*, en verstaan daar ons Vaderland door: want de werking op het tegenwoordig zoogenaamde *België* schijnt ons slechts zijdelings, en gelijkstaande met die op andere naburige landstreken. Regtstreeks was die scheuring, *en* tot ondermijning van het Priestergezag, *en* tot voorbereiding der Hervorming, slechts van krachtdadigen invloed op al wat kerkelijk onder den Bisschop

van *Utrecht* behoorde. MARTINUS V, op bl. 180, reg. 5 van ond., zal wel eene drukfout voor FELIX V zijn. De aanhalingen van onderscheidene Schrijvers hadden wij, in beide Verhandelingen, liever als noten aan den voet der bladzijden gezien, dan telkens tusschen haakjes midden in den tekst, hetgeen de lezing wel eens onaangenaam afbreekt.

Van harte wenschen wij aan dit verdienstelijk werkje, waarop reeds vrij talrijk is ingeteekend, een ruim debiet.

Handboek voor Opvoedings- en Onderwijsleer, door FR. HEINR. CHR. SCHWARZ, *Dr. in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte, Hoogleeraar te Heidelberg. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. *In gr. 8vo.* 252 *bl. f* 2-50.

Aan de vertaling van dit werk heeft de Heer J. VAN WIJK RZ. zijne moeite besteed, zoo als blijkt uit zijnen brief aan den uitgever THIEME, voor hetzelve geplaatst, waarin hij, in plaats van eigene aanprijzing, eene loffelijke beoordeeling uit de *Allgemeine Schulzeitung* mededeelt. Ofschoon nu Ref., na dit boek gelezen te hebben, in dat oordeel van den Duitschen Recensent veel waars vindt, moet hij echter de vraag opperen: Is het een algemeen bruikbaar Handboek in dit vak? en deze hangt wederom van eene of twee andere af, namelijk: Voor welke Opvoeders en Onderwijzers is het geschreven, en welke opvoedelingen en onderwijzelingen zijn er voornamelijk de voorwerpen van? Naar zijn inzien is het alleen geschikt voor zulke Opvoeders en Onderwijzers, die op eenen vrij hoogen trap van kennis en beschaving staan, of ten minste daartoe aan- en opleiding hebben, die aan zekere geleerd-wijsgeerige voorstellingswijze en zekeren aphoristischen vorm gewoon, of ten minste daarvoor vatbaar zijn; en of nu het groote gros der Schoolonderwijzers in *Duitschland*, of *Nederland*, of waar men ook wil, hoe bekwaam en verdienstelijk ook voor het overige, hiervoor vatbaar is, zou Ref. grootelijks betwijfelen. Zoo zijn ook, naar zijn inzien, de opvoedelingen en onderwijzelingen, die hier bedoeld worden, over het geheel genomen, knapen en jongelingen, want van meisjes en jonge dochters wordt maar zelden en als ter loops gewag gemaakt, en dan nog wel, ook over het geheel genomen, de zoodanigen, die tot den meest beschaafden stand behooren, en tot de werkzaamhe-

den van denzelven opgeleid worden. — Om deze redenen nu moet Ref. de eerste vraag, of dit *Hanboek* een algemeen bruikbaar boek in dit vak is, over het algemeen ontkennend beantwoorden: hij wil hiermede niet loochenen, dat er verscheidene opvoedende Ouders en onderwijzende Leeraars ook in ons Vaderland zijn, die uit hetzelve nut kunnen trekken, en dat er verscheidene meer voor allen verstaanbare plaatsen in zijn; maar het geheel komt hem voor niet die algemeene populariteit te hebben, dat het genoeg onder het bereik van de meeste Opvoeders en Schoolonderwijzers valt; en wie hunner op deze hoogte staat, die zal ook de *Hoogduitsche* taal wel zoo magtig zijn, dat hij het met vrucht in het oorspronkelijke zou kunnen lezen. — Daarenboven komt het geheele *Handboek*, zoo naar stof als vorm, Ref. voor meer geschikt te zijn voor een *Compendium* van een' Professor, om daarover een paedagogisch Collegie te houden; een *Compendium*, dat dan wel als zoodanig hier en daar breedvoerig genoeg is, maar dat toch over het geheel de uitbreidingen, wijzigingen, ophelderingen, aanvullingen enz. des voorlezenden of dicterenden Hoogleeraars veelzins behoeft.

Wil men in 't kort weten, wat er in dit werk vervat is, uit den vooraan geplaatsten inhoud deelt Ref. het volgende beknoptelijk mede: *Deel* I, *Opvoedingsleer*, heeft, na eene *Inleiding* over het doel der opvoeding, en de verschillende te dikwerf eenzijdige stelsels derzelve, *Afd.* 1, gronddenkbeelden der Opvoedingsleer. *Afd.* 2, ontwikkeling der jeugd, *a.* in het algemeen, *b.* in de afzonderlijke tijdperken, *c.* ontwikkeling der *jeugd* staat hier wederom, doch moet volgens den inhoud zijn »der *deugd*," *d.* voorteekenen der inborst. *Afd.* 3, vorming en opvoeding, *a.* het algemeene, *b.* het bijzondere, *c.* stoornissen en middelen daartegen. — *Deel* II, (van een' afzonderlijken titel voorzien) *Onderwijsleer*, bevat, na eene inleiding over het onderwijs en den onderwijzer in het algemeen, *Afd.* 1, algemeene Methodenleer, *a.* in de betrekking van het onderwijs op den leerling, *b.* op het onderwerp, en *c.* het leven zelf. *Afd.* 2, toegepaste Methodenleer, *a.* formeel, *b.* materiëel onderwijs, *c.* orde bij hetzelve. — *Deel* III handelt over de *Inrigtingen ter vorming*, en wel *Afd.* 1 over de school, *a.* het algemeene, *b.* de bijzondere scholen, *c.* de inrigting der scholen. *Afd.* 2 over de opvoedingsgestichten. *Afd.* 3 over

de vereeniging tot één geheel, *a.* in het onderwijzen, *b.* in de betrekking dezer inrigting op Kerk en Staat, en *c.* in het geheel der opvoeding.

Tot lof van dit werk mag Ref. ook nog zeggen, dat er een godsdienstige, en wel bepaald een Christelijke geest in heerscht, zoo als reeds bl. 18 gezegd wordt, dat »in het »Christendom de grondigste, de uitgestrektste en de naauw»keurigste opvoeding ligt," en de erkentenis en invloed hiervan op meer andere plaatsen onmiskenbaar is. — Voor het overige kan Ref. zich over geene bijzonderheden uitlaten, want wilde hij zelfs alleen uitweiden over zulke dingen, die hem in dit werk bijzonder behagen, of over andere, waarin hij van den Schrijver in gevoelen verschilt, dan zou hij eene ruimte moeten nemen, waarvoor dit algemeene Tijdschrift niet geschikt is, en dat hij dus voor de zoodanige moet overlaten, die voor Opvoeding en Onderwijs uitsluitend bestemd zijn.

LODEWIJK PHILIP, *Koning der Franschen, en zijne Familie. Naar het Hoogduitsch van* AUGUST BÜRCK, *door* G. BRANDT MAAS. (*Eene bijdrage tot de Geschiedenis van Frankrijk.*) *Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1840. *In gr. 8vo.* 211 *bl. f* 2-40.

Er zijn weinigen onder de gekroonde hoofden van *Europa*, die zoo zeer onze belangstelling opwekken en verdienen, als LODEWIJK PHILIPS, Koning der *Franschen*. Hij beklom den troon ten gevolge eener revolutie. Hij heerscht over een volk, het onrustigste misschien van alle volken: hij regeert een land, dat door de tegenstrijdigste partijen wordt verdeeld, en het is niet te ontkennen, dat hij in de moeijelijkste omstandigheden met eene wijsheid, kracht en gematigdheid heeft weten te handelen, die hem tot eere strekken, en die den vrede van *Europa* tot dusverre hebben bewaard (*). Een boek, dat over hem handelt, zal dus velen welkom zijn, en ware het goed geschreven, het zou met regt eene bijdrage tot de geschiedenis van *Frankrijk* mogen worden genoemd.

(*) Deze Rec. werd geschreven vóór het bekende voorstel en besluit omtrent de assche van NAPOLEON. *Red.*

Rec. kan intusschen dezen lof aan het boek, dat hij thans moet aankondigen, niet geven. Het is een zeer oppervlakkig geschreven berigt aangaande de levensgeschiedenis van den *Franschen* Koning, waarin men niets, dan het meest bekende aangaande hem, zal aantreffen. De Vertaler zegt wel, dat het oogmerk van den Schrijver was noch zijn kon, om den Koning der *Franschen* op zoodanige wijze, als dat in eene goede en volledige levensbeschrijving behoort, voor te stellen, met aanwijzing en beoordeeling ook van beginselen, drijfveren en handelingen. Maar waartoe dan een zoo weinig beduidend boek toch vertaald? De Schrijver dringt nergens tot beginselen en drijfveren door; hij steekt eenvoudig de loftrompet over alles, wat LODEWIJK PHILIPS betreft. Zelfs diens vader, PHILIPPE EGALITÉ, krijgt zijn deel van dien lof, en de Koning zelf, zoowel als ieder lid van zijn gezin, is een model van alle volmaaktheden. Het spreekt van zelf, dat hij volgens den Schrijver geen het minste aandeel had in alles, wat de revolutie van 1830 voorbereidde, en zeer onwillig de kroon aannam. Daar is van verschillende zijden nog al iets tegen gezegd, en merkwaardig is het, eens na te gaan, hoe de *Londensche Quarterly Review* in de laatste jaren opgezameld heeft, wat over dit punt al geschreven en gezegd is; en ook dan, wanneer men in het oog houdt, dat dit tijdschrift niet der revolutie is toegedaan, blijft er nog vrij wat bedenkelijks over. — De zonen des Konings deelen niet minder in de uitbundige lofprijzingen, waarmede het geheele geslacht wordt overladen. Met één woord, als wij den Schrijver willen gelooven, dan is er geen volmaakter vorstelijke familie, dan die van den *Franschen* Koning. Nu, men weet, dat dit liedje van de meeste groote personaadjen gezongen wordt, en de tijd en de ondervinding leeren er, helaas, de weinige waarde maar al te dikwijls van kennen.

Zoo als het boek nu ligt, is het al eene zeer onbeduidende bijdrage tot de geschiedenis van *Frankrijk* zoowel, als tot de kennis van den *Franschen* Koning, wiens waarachtige verdiensten Rec. overigens gaarne toestemt. Maar het getuigenis van BÜRCK over LODEWIJK PHILIPS heeft bij hem even weinig crediet, als dat van LA ROCHEFOUCAULD over den zich noemenden LODEWIJK XIX (*Pélérinage à Gorts*). In het voorbijgaan, die titel is weder een staaltje van de onverbeterlijkheid der BOURBONS, die, even als zij vroeger de Republiek en het Keizerschap eenvoudig als niet bestaan hebbende be-

schouwden en LODEWIJK XVIII op LODEWIJK XVI deden volgen, zoo ook nu het door alle Mogendheden erkende en gevestigde gebied van LODEWIJK PHILIPS door de aanneming van zulk eenen titel loochenen.

De vertaling is redelijk. De Vertaler echter schijnt niet te ver te zijn in het lezen der *Duitsche* letters. Meer dan tienmaal leest men *Balmy* in plaats van *Valmy*, en *Reuilly* in plaats van *Neuilly*. — Ook in de opgaven der jaartallen hebben wij hier en daar onnaauwkeurigheden aangetroffen.

Lotgevallen en Ontmoetingen van Kapitein BONNEVILLE, *op zijne avontuurlijke togten aan gene zijde van het klipgebergte van Noord-Amerika; beschreven door* WASHINGTON IRVING. *II Deelen. Naar het Engelsch. Te Haarlem*, *bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo.* 487 *bl. f* 5 - :

De beroemde *Amerikaan*, die zich op den titel van dit werk als Schrijver doet kennen, bekwam de papieren van Kapitein BONNEVILLE zelven, om die voor eene openbare uitgave te rangschikken en algemeen bekend te maken. Deze handschriften betroffen eene reis, door laatstgemelden ondernomen tot uitbreiding van den Noord-Amerikaanschen pelterijhandel. In een afzonderlijk werk, onder den titel: *Astoria* uitgegeven en insgelijks in onze taal overgezet, heeft WASHINGTON IRVING een lezenswaardig verslag gegeven van de groote onderneming van den *Duitscher* J. J. ASTOR, die (1810—1813) eenen spottelijken togt ondernam, ten einde aan den uitloop der rivier *Columbia* eenen versterkten handelspost te stichten en er eene stapelplaats van den belangrijken handel in pelterijen tot stand te brengen. Deze plaats, *Astoria* genaamd, viel in 1814 in handen der *Engelschen*, ten gevolge waarvan deze onderneming te niet liep. De aandacht van velen bleef echter op den gewigtigen handelstak gevestigd. Ook de Heer BONNEVILLE, Kapitein in dienst der *Vereenigde Staten*, vroeg en bekwam verlof, om te voldoen aan de begeerte, reeds voorlang op verschillende posten in het Westen opgevat en door kennismaking met Indiaansche handelaars en beververvangers aangevuurd, om eenen onderzoekingstogt tot het aanknoopen van handelsbetrekkingen met dezelven aan te knoo-

pen. Hij zag zich te *New-York* ondersteund met het daartoe benoodigde kapitaal, waardoor hij zich vond in staat gesteld tot aanschaffing van togtgenooten en benoodigdheden. Zoo toegerust, ving hij den 1 Mei 1832 zijne expeditie aan; doorreisde woestijnen en gebergten, maar zonder daarbij de beoogde voordeelen op te doen. Hij was ook, zegt de Schrijver, een te opregt en openhartig krijgsman, om een loerende jager of spaarzame koopman te worden. Rijk aan avonturen, maar even arm in vermogen, keerde de Kapitein na eene afwezigheid van meer dan drie jaren terug. Het is deze reis, welke in dit werk beschreven wordt. Zij levert, in den uiterst levendigen stijl van WASHINGTON IRVING beschreven, niet alleen een aangenaam onderhoud, maar is te gelijk een zeer nuttig boek. Men wordt bekend met landstreken en volkstammen, van welke men zoo goed als nooit iets gehoord heeft, en die trouwens nog bijna geheel onbereisd en onbekend zijn. Het ontbreekt niet aan avontuurlijke ontmoetingen, gevaarvolle omstandigheden, en wat verder de verbeelding van den lezer spant en zijnen leeslust gaande houdt. Alles is vol afwisseling: bevriende en vijandelijke *Indianen*; bevervangers, hier gemeene zaak met de expeditie makende, daar met handelsnijd hen ontwijkende of belagende; overvloed en gebrek; genot en ontbering; jagerstogten en schermutselingen. Vreemde namen vindt men hier van Indiaansche volksstammen: *Kraai-Indianen*, *Zwartvoeten*, *Platkoppen*, *Boorneuzen*, en wat niet al! De Kapitein had, bij tijd en gelegenheid, ook lust en opmerkzaamheid, om derzelver zeden en gewoonten gade te slaan; waaromtrent vele belangrijke berigten worden medegedeeld. Het werk is zeer goed vertaald en gedrukt, en levert alzoo eene even aangename als nuttige lectuur. Aanmerkingen van belang hebben wij niet.

Gedenkschriften van den Majoor W. P. D'AUZON DE BOISMINART. *Tijdvak van* 1812. *De Veldtogt in Rusland. Tweede Uitgave. 's Gravenhage en Amsterdam*, bij de Gebr. van Cleef. 1840. *In gr. 8vo.* 264 *bl. f* 2-80.

Bij de eerste uitgave van dit werk, onder den titel van: *Herinneringen uit den Veldtogt van Rusland in den jare* 1812, werd daarvan eene aanprijzende aankondiging in dit Tijdschrift gedaan, (Jaargang van 1824, Boekbeschouwing

bl. 489.) De tegenwoordige uitgave is niet maar een letterlijke nadruk van de eerste. Integendeel heeft de Schrijver, aan den eenen kant, den vorigen druk zeer verkort, maar aan den anderen kant ook veel daar aan toegevoegd, waaromtrent hij later meer is ingelicht, zoo door eigen nadenken, als door gesprekken met deelgenooten en het raadplegen van verschillende Schrijvers.

Met deze *tweede uitgave* van den *Russischen Veldtogt* heeft de Schrijver zich tevens voorgesteld, eene proeve te nemen, of hij aanmoediging zal vinden om, »bij leven en welzijn," *Gedenkschriften* te geven *van zijne geheele militaire loopbaan*. Daar nu de Heer D'AUZON bij de vorige, eerste uitgave reeds welverdienden lof heeft mogen inoogsten, wegens de zuiverheid der taal, de duidelijkheid van den stijl, de levendigheid der voorstelling, de afwisseling des onderhouds, de juistheid der orde en de belangrijkheid van den inhoud, en daar, door een ruim debiet, dit werk al spoedig in den handel niet meer verkrijgbaar was, hopen wij, en twijfelen er niet aan, dat eene gunstige ontvangst van deze nieuwe uitgave den Schrijver genoegzame aanmoediging zal doen vinden, om de gedane belofte te vervullen, en door zijne *Gedenkschriften* ons lezend publiek eene aangename en nuttige dienst te bewijzen.

Uit het Gedenkboek van eenen Dorpspredikant. Levenservaringen. Aanteekeningen. Te Winschoten, bij H. v. Huisingh. 1840. *In gr. 8vo.* 302 *bl. f* 3-:

De lezing van de *Tales of a Physician*, *by* W. H. HARRISON, (ons onbekend) deed bij den Schrijver dezes boeks de gedachte ontstaan, of niet de Godsdienstleeraar, zoo wel als de Arts, gelijke schetsen, schoon dan uit een ander oogpunt, zou kunnen ontwerpen ten nutte en genoegen van het Publiek. Een Gedenkboek, bijgehouden gedurende dertigjarige ambtsbediening, werd daartoe opgeslagen. Eenige levenservaringen uit dezelve worden hier medegedeeld, deels ter onderrigting voor toekomstige of jonge Predikanten, wie het werk der bediening nog vreemd is, deels als eene niet geheel onbelangrijke lectuur, »zonder bepaald doel."

Zeven stukken bevat de bundel. Het eerste, *de aanvaarding van het Predikambt*, behelst eerst eene soort van auto-

biographie des Schrijvers, die om goede redenen zegt zich onbekend te houden, van zijne opleiding aan de Hoogeschool, de rigting zijner studiën, zijne opneming onder de Kandidaten tot de Heilige Dienst (aldus sedert 1816 genoemd; *vóór 30 jaren* heetten zij Proponenten), zijne beroeping, bevestiging en verkeerdheden in het begin, uit overmatigen ijver en hervormingszucht; zeer waardig, om door aanstaande of pas in dienst getredene Godsdienstleeraars gelezen te worden. *Rec.* herinnert zich uit zijnen eersten dienstlijd ook meer dan éénen flater, ter goeder trouw en uit de beste beginselen begaan, die hij naderhand vele moeite had te herstellen. *De Kranksinnige* behelst des Schrijvers ontmoeting van en handelwijze met eenen voormaligen Akademievriend, die eenigen tijd bij hem inwoonde, zich door hem liet leiden, en hersteld zijne woning verliet. *De Jood* was een vreemdeling, die op des Schrijvers standplaats eenigen tijd zijn verblijf hield, er ziek werd en stierf. De Leeraar bezocht dien man, had met hem godsdienstige gesprekken, en was op weg, om hem van de waarheid en goddelijkheid der Godsdienst van JEZUS CHRISTUS te overtuigen, toen de vreemde overleed. *De Wanhopige* is een lezenswaardig tafereel van de angsten, welke den kranke en stervende worden aangedaan door de onbijbelsche en onchristelijke voorstellingen en zoogenaamde boetredenen van zich noemende vromen. Het is gansch niet overdreven; ook aan *Rec.* is de ervaring niet vreemd, dat de Christelijke toespraak van den verlichten Evangeliedienaar niet zelden ongeloofelijke moeite heeft, om uit te roeijen, wat het gedienstig bezoek dier onwetende en ongeroepene bezoekers van kranken somtijds reeds lang heeft bedorven, wanneer men onze besturing en vertroosting inroept. *De Dweepster* is het naar het leven geteekende beeld eener vrouw, die uit onkunde en vooroordeel, onvatbaar voor goeden raad en beter onderrigt, eene volslagene dweepster werd; met een *aanhangsel*, waarin vreeselijke tooneelen worden verhaald, als gevolgen eener ten toppunt van razernij opgevoerde godsdienstige dweepzucht; bijzonderheden, bij welke de haren te berge rijzen, en die bij ons geen geloof zouden vinden, indien de waarheid niet met opgaaf van tijd en plaats (te *Wildenspuch*, in het *Zwitsersche* kanton *Zurich*, in 1823) verzekerd werd. *De Verleider* bevat de geschiedenis van een onbesproken meisje, dat door den zoon van eenen vermogenden landbouwer werd ongelukkig gemaakt, terwijl de ver-

leider later op de onteerde de schandelijkste vermoedens deed vallen, zijne schuld ontkende, en, als een verharde, later eene andere huwde, doch in een ongelukkig huwelijk eene regtvaardige straf vond. Het laatste: *de mensch in strijd met zichzelven*, bevat de geschiedenis van en des Schrijvers gesprekken met iemand, op wien deze spreuk in onderscheidene opzigten van toepassing was, en die, bij geluk van zelfmoord teruggehouden, door rede en Godsdienst werd teruggebragt van uitspattingen en twijfelarij.

Het is niet te ontkennen, dat deze fragmenten vele bewijzen opleveren van een geoefend verstand, van wijze ondervinding in het zoogenoemde herderlijke werk van den Leeraar, van diepe menschenkennis, en van prijselijken ijver in de Evangeliebediening. Aanstaande of pas aanvangende medebroeders kunnen hier dus zeer nuttige wenken opzamelen; schoon er nog altijd eene wijze behoedzaamheid noodig is, om, in bijzondere gevallen, *of* naar algemeene grondregelen, *of* volgens medegedeelde voorbeelden van anderen te handelen. In de *pastoraal* gelden vooral deze twee spreuken; *si duo faciunt idem, non est idem*, en: *variis modis benefit*. *Rec.* zou het, gave het hier pas, ook al met voorbeelden kunnen bevestigen, dat *te* naauwkeurige opvolging van gegevene aanwijzingen niet weinig het goede oogmerk hebben tegengewerkt. Met dat al kan, als gezegd, de nog ongeoefende in het herderlijke werk hier zeer nuttige wenken vinden, wanneer hij ze met oordeel der onderscheiding behartigt.

De *aanteekeningen* zijn van zeer uiteenloopenden inhoud. De meeste zijn van *anthropologischen* aard. Die op het tweede stuk behelzen o. a. eene uitvoerige ontleding van de graden en vormen der krankzinnigheid met eene geleerde *litteratuur* van dit onderwerp. Elders is het de beschouwende wijsbegeerte, die er den inhoud van uitmaakt; terwijl geen klein gedeelte aan *pastorale* opmerkingen, als over huis- en krankbezoeken, voorbeden, enz. is toegewijd. Men vindt hier veel, dat men er niet zou gezocht hebben. De Schrijver toont zich een man, wien de ondervinding wijs heeft gemaakt tot velerlei voorkomende gevallen, die over gewigtige onderwerpen niet zonder vrucht heeft nagedacht, veel heeft gelezen en onderzocht, en kundigheden en ervaring aanlegt tot bevordering van het oogmerk zijner bediening. Hij hadde zich gerust mogen noemen, en ofschoon zijn boek tot lectuur „zonder bepaald doel" minder geschikt zij, dan om er uit te leeren,

zoo mag het ook wel gelezen worden door hen, die, in ijver van blinde onwetendheid, daar kraaijen, dat tegenwoordig aan dit gedeelte der Evangeliebediening geheel niet gedacht wordt. De waardige Schrijver toont, den middelweg goed te kennen.

Gedichten, bijzonder voor de Declamatie. Verzameld uit hedendaagsche Dichters, en ten deele vervaardigd door J. IMMERZEEL, JR. *Met Platen en Facsimilés. Te Amsterdam, bij* J. Immerzeel, Jr. *In kl.* 8*vo. XII en* 206 *bl. f* 2-25.

Onder de nuttige oefeningen, die aan jonge lieden mogen worden aanbevolen, behoort ongetwijfeld ook het reciteren. Het brengt verschillende voordeelen mede. Het gaat gepaard met eene heilzame oefening en ontwikkeling van het geheugen; het is een middel ter vorming van den smaak; het is eene aanbeveling in den gezelligen kring, en kan ook daar medewerken, om den goeden smaak te bevorderen. Rec. herinnert zich ook uit zijne jongelingsjaren, hoe zeer het reciteren in de kringen, waarin hij verkeerde, tot de geliefkoosde uitspanningen behoorde. Met genoegen denkt hij nog dikwijls terug aan de aangename gezelschappen, uit jonge lieden van beiderlei geslacht bestaande, waar de uren ongemerkt, onder afwisseling van reciteren, muzijk, vrolijken dans of geïmproviseerde dramatische voorstelling van spreekwoorden, voorbijsnelden. Hij heeft in lateren tijd en onder een jonger geslacht wel eens meenen te bespeuren, dat dergelijk eene wijze van tijdkorting zeldzamer is geworden, en dat ook in gezelschappen van jonge lieden, de kaartebladen de meeste andere gezellige vermaken hebben verdrongen. Dat is te bejammeren. Verre is het er van daan, dat Rec. het kaartspel, wanneer het enkel als uitspanning en niet uit winstbejag gebezigd wordt, als iets ongeoorloofds of onbetamelijks zou beschouwen. In groote, gemengde gezelschappen kan het zelfs zijne betrekkelijke nuttigheid hebben en stijfheid en gedwongenheid verbannen. Maar er is toch iets onnatuurlijks in, dat jonge lieden op geen vrolijker en gezelliger manier den tijd zouden weten te slijten, dan door een spel, dat hen van het grootste gedeelte der verzamelde personen afsluit, en zeker het middel niet is, om die algemeene,

gulle en onbezorgde vrolijkheid te doen geboren worden, die iedere bijeenkomst van beschaafde, bij elkander voegende jongelui behoorde te bezielen,

Wenschelijk is het dus, dat men ook in dit opzigt, gelijk wel in meer andere, tot het oude terugkeere, en elke poging, om daartoe mede te werken, verdient goedkeuring. Het denkbeeld van den Heer IMMERZEEL, om eenen bundel gedichten uit te geven, bijzonder voor de declamatie, is daarom ook gelukkig, en kan, wanneer het goed ten uitvoer wordt gebragt, inderdaad dienstbaar zijn om dat doel te bevorderen. Velen toch, die niet ongenegen zouden zijn, om hun geheugen met stukken uit onze Dichters te verrijken, worden afgeschrikt door de moeijelijkheid, om eene goede keuze te doen, en zullen veel eerder besluiten, om iets van buiten te leeren, wanneer die keuze als voor hen is gedaan. Het boekje, dat Rec. thans aankondigt, en waarvan behalve dezen druk nog eene andere, minder kostbare bestaat, is eene proeve, om in de bestaande behoefte te dezen opzigte te voorzien. Het is ons hier dus niet te doen, om de onderscheidene dichterlijke waarde der hier geleverde stukken te onderzoeken, maar enkel te zeggen, in hoe verre zij, naar het oordeel van Rec., tot het doel, de declamatie, geschikt zijn.

Rec. kan niet ontkennen, dat hij zich in dit opzigt nog als eens teleurgesteld vond. Vele van de hier geleverde stukken, hoe verdienstelijk zij ook zijn mogen, komen hem voor, juist voor declamatie minder geschiktheid te bezitten. Er zijn verscheidene lieve stukjes onder, die zich met genoegen laten lezen, maar die men niet bij voorkeur tot reciteren zou uitkiezen. Inzonderheid is dit het geval met des verzamelaars eigene stukken, waaronder er wel gevonden worden, die zeer gepast zijn, maar toch ook vele, die te breedsprakig, te uitvoerig, te redenerend zijn, om zich bijzonder voor de declamatie te leenen. Over het algemeen is de keuze te beperkt geweest, en bepaalt zich bijna geheel tot stukken, die vroeger in den *Muzen-Almanak* eene plaats hebben gevonden en thans daaruit herdrukt zijn. Het heeft nu wat veel van eene boekverkoopers speculatie. Rec. kan zich ook niet begrijpen, dat de Heer IMMERZEEL, bij zijne betrekking tot verschillende Dichters en Uitgevers, zoo hij dat beproefd had, geene toestemming had kunnen verwerven, om ook van elders over te nemen. Had hij dit gedaan, hij zou een zeer ver-

dienstelijk werk hebben verrigt, dat hem nu slechts gedeeltelijk is gelukt.

Met dat al prijst Rec. dit boekje gaarne aan, omdat het, indien het ook al niet volkomen aan het doel beantwoordt, toch eene niet onaangename bloemlezing van dichtstukjes bevat, en als zoodanig een gepast geschenk aan jongelieden is. De plaatjes zijn uit vroegere *Muzen-Almanakken* bekend. Sommige, gelijk vooral het Scheveningsche strand, zijn regt lief.

Vruchten mijner lier; gedrukt voor rekening van den Auteur. Te Amsterdam, bij Ipenbuur en van Seldam. 1839. *In gr. 8vo.* 134 *bl. f* 1-80.

Vruchten van eene *lier;* wie kan daaraan een denkbeeld hechten? Nu, wij willen den titel daarlaten, en vragen, wat het boek geeft. Het is, lezen wij in het korte Voorberigt, op aandrang van vrienden in het licht gegeven. Als kunststukken worden ze niet aangeboden, en waarlijk dat zijn zij ook niet. Zij zijn goed gemeend, en dan is alles gezegd, wat bij mogelijkheid goeds van dezen bundel is te zeggen. Wil men een paar staaltjes, men oordeele:

'k Weet, schoon ik uren achtereen
  Met alle kracht blijf denken,
Den naam: *bestendig*, hier beneên
Aan niets, het zij dan groot of kleen,
  Geheel en al te schenken.

of:

»Ga," sprak Maria, »ga, maar keer,
  Mijn vriend, na veertien dagen."
»Ja," sprak hij, »op mijn woord van eer,
Dan zie ik u op 't kerkhof weer,
  En wil uw hand dan vragen."

Waar men dit bundeltje opslaat, vindt men evenveel poëzij. Hoe is het mogelijk, dat men dergelijke rijmelarij kan laten drukken, of dat er vrienden zijn, wier oordeel eenige waarde heeft, die daarop kunnen aandringen?

ATTILA, *Koning der Hunnen. Historisch-Romantisch Tafereel uit de eerste helft der vijfde Eeuw. Uit het Engelsch van* G. P. R. JAMES, *Esq. door* STEENBERGEN VAN GOOR. *II Deelen. Te Deventer, bij* M. Ballot. 1839. *In gr. 8vo.* 727 *bl. f* 7 - 20.

JAMES is een der vruchtbaarste Romanschrijvers, die tegenwoordig in *Engeland* leven, en bij twee- en drietallen komen van tijd tot tijd zijne werken te gelijk in het licht. Hij is een man van groot talent, zoowel als van groote kennis, en van beide is ook zijn *Attila* eene proeve. JAMES heeft het oppervlakkig minder aanlokkelijk onderwerp op eene wijze behandeld, die de belangstelling opwekt en gaande houdt. De historische personen zijn goed geteekend, en de Koning der *Hunnen* vooral boeit de aandacht. Jammer, dat zijn karakter eenen treurigen afloop bijna onvermijdelijk maakt! Van het verhaal van zijnen dood heeft JAMES zich zeer goed bediend, en het met zijnen Roman geheel zamengeweven.

Wat Rec. op JAMES zou aanmerken, is vooreerst eene te groote uitvoerigheid, die misschien met zijnen landaard overeenkomt, en ten andere zekere gemanierdheid in den stijl. Men leze slechts de eerste volzinnen van het boek: »Zoetvloeijende, zachtsmeltende toonen doortrilden de lucht, en liefelijkheid spreidde zich over de aarde uit. Als ware het streelende, wentelden de bergstroomen zich over den gladden keizel van hun rotsachtig bed naar zee henen," enz.

De vertaling is, gelijk wij die van iemand als STEENBERGEN VAN GOOR kunnen verwachten. Maar, is het zijner penne ontsnapt, of is het een woord, met opzet gesmeed, als wij (II. 40) lezen van eene *nieuwe ingeesting?*

De namen van Schrijver en Vertaler zullen het boek wel eene gunstige ontvangst voorbereiden, die wij het van harte toewenschen.

Rozemond Gray, een Verhaal; en Brieven over verschillende onderwerpen. Naar het Engelsch van CHARLES LAMB. *Te Dordrecht, bij* van Houtrijve en Bredius. 1839. *In kl. 8vo.* 127 *bl. f* : - 80.

CHARLES LAMB is ook bij ons genoegzaam bekend, om aan dit boekje het welverdiende gunstige onthaal te verzekeren. Er heerscht in de meeste stukken van dezen Schrijver eene eenvoudigheid en beminnelijkheid, die niet alleen zijne werken gaarne doen lezen, maar ook den Schrijver zelv' doen liefhebben. Er is in LAMB eene gevoeligheid, die aanlokt, en zijn verhaal van *Rozemond Gray* is van die eenvoudige, aandoenlijke schrijfwijze eene schoone proeve. Het is de wijze van verhalen, die ongekunsteldheid, die naïveteit, die in de ziel van LAMB zelv' lagen, waardoor dit stuk elken gevoeligen lezer moet treffen, en Rec. behoorde niet gaarne tot dezulken, die daarop met minachting kunnen nederzien.

De overbrenging van dergelijke stukken is voorzeker geene gemakkelijke taak, en schoon de Vertaler zich over het algemeen vrij wel heeft gekweten, zoo is er toch nog al eens eene stijfheid overgebleven, die hier vooral hinderlijk is. Enkele staaltjes zijn b. v. bl. 16: toen zij het ongeluk *leerde kennen*, in plaats van *bemerkte;* de arme ziel zou *alleen bedroefd zijn*, in plaats van: *zou er maar bedroefd over worden*. Bl. 18 *tressen* voor *lokken;* bl. 30 *gespaard worden voor iets*, in plaats van: *dat hem bespaard werd;* bl. 31 *dacht* voor *vond;* bl. 33 *ligthoofdigheid* voor *onopmerkzaamheid;* bl. 38 oude vrouwen *willen soms zoo zijn*, in plaats van: *zijn dat somtijds*, enz. Misschien acht de Vertaler dit vitterij; dat is het niet; maar bij dergelijke stukjes komt zooveel op een enkel woord aan, en moet er geen schijn overblijven, dat zij uit eene andere taal zijn overgebragt. De aangehaalde plaatsen zijn meest *anglicismen:* bl. 16 stond waarschijnlijk *did learn* en later *only*, bl. 31 *thought*, bl. 38 *will be*. Daarvoor moet men zich zorgvuldig wachten.

Wij wenschen het lieve boekje een ruim debiet toe, en twijfelen daaraan ook niet.

Venetiaansche Verhalen. Naar het Hoogduitsch van FR. GAUDY. *Te Deventer, bij* M. Ballot. 1839. *In gr. 8vo.* 268 *bl. f* 2-75.

EENE verzameling van kleine *Novellen*, die wel niet door bijzondere belangrijkheid uitmunten, maar zich toch over het algemeen met genoegen laten lezen. Het denkbeeld,

om ze te leggen in den mond van eenen Venetiaanschen volksverhaler, is niet ongelukkig. De verhaaltrant is over het geheel los en gemakkelijk, en een verloren oogenblikje zal met het doorloopen dezer stukjes niet onaangenaam worden aangevuld.

De Vertaler levert hiermede eene eerste proeve. Zij is tamelijk wel geslaagd; maar onder de gebreken van zijnen stijl behoort het verre verwijderen van het lidwoord en zelfstandigc naamwoord, hetgeen in de lezing iets stroefs en stootends geeft. Van tijd tot tijd ziet men aan de correctie, dat de Corrector geen Italiaansch verstaat. Overigens is het boek goed uitgevoerd.

Verhalen uit het Leven van Misdadigers. Naar het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij S. J. Prins. 1839. *In kl. 8vo.* 132 *bl. f* : - 60.

Een dezer verhaaltjes toont, hoe ligtzinnigheid en slecht gezelschap tot misdaad voeren; anderen, dat op onregtvaardig verkregen goed geen zegen rust; anderen toonen Gods magt in het verijdelen van booze aanslagen, of de Voorzienigheid, die ook de geheimste misdaden aan het licht brengt; weder anderen zijn proeven van de onwederstaanbare kracht des gewetens, of van de waarheid, dat God het kwaad niet zelden in dit leven straft; terwijl eindelijk anderen aantoonen, dat het aan Gods zegen niet ontbreekt den misdadiger, die bij Hem vergeving zoekt, en terugkeert op het pad der deugd. Sommigen dezer voorvallen waren ons bekend; anderen niet, zoo als dat meestal gaat. Indien ze waar zijn, waaraan wij, bij opgaaf van tijd en plaats, niet mogen twijfelen, dan zijn ze belangrijk. Inkleeding heeft er weinig of niets bij plaats. Daar zijn er echter onder, die, in den smaak van CHRISTEMEIJER's eerste bundels bearbeid, de belangstelling hoog zouden spannen. Aan het slot van elk der 34 geschiedenissen staat een toepasselijke Bijbeltekst. Het is een geschikt boekje voor *Nuts*-leesbibliotheken en dergelijke. Leeringen wekken, voorbeelden trekken. Moge het kleine, goedkoope boekje nut stichten! Letterdruk en correctie hebben aanspraak op bijzonderen lof.

BOEKBESCHOUWING.

Uitgezochte Leerredenen over verschillende, sommige niet gewone, onderwerpen, en niet onbelangrijk voor onzen tijd, nagelaten door DAVID MUSLIN, *in leven Predikant aan de Munsterkerk te Bern. Uit het Hoogduitsch, door* A. BODIMAN, *Predikant te Scheveningen. Iste Tiental. Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. *In gr.* 8*vo*. X *en* 160 *bl.* *f* 1-60.

Bij den voorraad van in- en uitlandschen kanselarbeid, dien wij reeds bezitten, en waaronder veel voortreffelijks is, zou Rec. de uitgave van deze Leerredenen juist niet noodig geacht hebben, daar hij niet zien kan, dat zij, hoe veel belangrijks er ook in de onderwerpen en hoeveel goeds er voor 't overige in zij, iets bijzonder treffends en uitstekends hebben; en ofschoon de stijl wel iets populairs heeft, helt hij toch hier en daar te zeer naar het drooge of platte en veronachtzaamde, zonder hiermede de *grata negligentia styli* te bereiken. Doch de vroeger vertaalde Leerredenen van MUSLIN schijnen onder ons nog al bijval gevonden te hebben, en de bezitters daarvan zullen er dus deze wel nevens willen plaatsen. — Nemen wij er een klein overzigt van!

I. *Leven en lotgevallen in handen van onzen God, eene opbeurende en vertroostende waarheid.* Ps. XXXI: 15b, 16a. Zekerlijk een altijd en overal gewigtig onderwerp, maar hier vooral naar de toenmalige politieke omstandigheden in *Zwitserland* ernstig en hartelijk behandeld.

II. *Het leven van den Christen een gedurige strijd tot aan het graf.* 2 TIM. IV: 7. Ook een op zichzelf belangrijk thema, maar dat Rec. voorkomt, in den tekst, waarvan, in plaats van inleiding, weinig of niets gezegd wordt, in het geheel niet te liggen.

III. *Veel, in zich zelven (zelf) onschuldig, betaamt den Christen niet.* ROM. XIV: 13—16. Een moeijelijk punt in de Zedekunde! De gevallen, die nu kunnen voorkomen, staan volstrekt niet gelijk met het vrij wat belangrijkere, dat PAULUS in den tekst voor den eersten tijd des Christendoms behandelt. Over die, welke MUSLIN aanvoert, zal men hem, ja, over 't geheel spoedig bijvallen; maar hoe vele andere zijn er, die veel moeijelijker zijn! en wie zal zich daarin over het al of niet ergerlijke onbepaald tot regter opwerpen? — Het is aan vele zwarigheden onderhevig, zulke onderwerpen op den kansel te behandelen, omdat men ligtelijk of in algemeenheden blijft hangen, die niet bevredigen, of anders tot zulk particulariseren zou moeten komen, als daar niet voegt.

IV. *De ontheiliging en de Gode-behagelijke viering der Feestdagen.* JES. I: 14. Min gelukkig gekozen tekst, want het tweede gedeelte van het thema is er niet in vervat; maar anders eene nuttige rede, die ook onder ons nog wel van toepassing is. — Wanneer MUSLIN bl. 50 zegt: »Onze Godsdienstige feestdagen hadden en hebben gewis »hunnen oorsprong van God; Hij heeft ze ingesteld en »verordend," dan zegt hij gewis historisch te veel, en dus niets, of eigenlijk voor den nalatigen, die dit opmerkt, meer tot nadeel, dan tot voordeel. — Zoo ook, wanneer BOOIMAN, in zijne noot, bl. 49, het ophouden van de oude Boet- en Bededagen bejammert, schijnt hij meer op het welgemeende, dan op het voor ons Christenen gepaste van dat oude Judaïseren gezien te hebben. — Beter kan Rec. zich vereenigen met des laatsten teregtwijzende aanmerking, bl. 55, waar hij de waardigheid van taal en stijl, bij de openbare Godsdienstoefening, tegen eene kleinachtende uitdrukking van MUSLIN te regt in bescherming neemt.

V. *De Godsdienst, een middel ter wedervereeniging met God.* JOAN. XIV: 6. De tekst wordt geheel uit het oog verloren, en het thema afgeleid uit de etymologie van het Latijnsche woord *Religio*, overgenomen in het Hoogduitsche *Religion*, volgens MUSLIN beteekenende »*weder-*

»*verbinding*, *wedervereeniging* van hetgene oorspronkelijk »te zamen behoort, maar daarna gescheiden was," (dus afkomende van *religare*, en wel als in het gebruik deze beteekenis hebbende???!!) Reeds voor de *Duitschers* zegt dit niet veel, hoewel zij dat woord in deftigen stijl gebruiken; maar hoe veel te minder voor ons *Nederlanders!* en hoe ligt vervalt men dan tot overdrijving en valsch vernuft, waaraan het ook hier niet ontbreekt!

VI. *De zekere hoop der onsterfelijkheid, aan* JEZUS CHRISTUS, *die uit den dood opgestaan is, te danken.* 2 TIM. I: 10b. Eene wel niet zoo uitstekend schoone Leerrede, als men bij het hoogst aangelegene onderwerp wenschen zou; maar nogtans over 't geheel redelijk wel bewerkt.

VII. *De pligten van Christelijke Leeraren en van hunne Gemeenten.* JER. III: 15. Een tekst, ziende gewis op de Overheden, die God in zijne bijzondere regering over *Israël* aanstelde, maar hier willekeurig op de Christenleeraars en JEZUS geäccommodeerd. De vraag: »Hoe »geeft Hij zulke herders?" bl. 100, zeer ongelukkig beantwoord, door te wijzen op het voorbeeld der Apostelen, die vrij voorbarig eenen ambtgenoot bij het lot kozen, HAND. I: 15—26; en het menschelijke bij zoogenaamd Goddelijke beroepen te zeer uit het oog verloren. Over het geheel droog, en op het einde geheel locaal en temporeel. Een stuk dus, dat men zonder schade had kunnen missen.

VIII. *De pligten en de doorgaande gebreken der Dientboden.* COL. III: 22—24. Eene in hare soort nuttige Leerrede, en vrij algemeen belangwekkend behandeld, ofschoon juist anders de zoodanige, die alleen eenen bijzonderen stand in de Gemeente betreffen, ieder niet aan te raden zijn. — De zeer goede opmerking, die BOOIMAN, bl. 112, maakt, dat het woord van PAULUS eigenlijk gerigt is tot slaven en lijfeigenen, en dus onze dienstboden zich hierdoor nog meer verpligt moeten gevoelen, zou men wenschen door MUSLIN meer in acht genomen, en de zonderlinge uitdrukking: »Aan het hoofd staat dat

»hatelijke woord *gehoorzaam*," met eene andere verwisseld te zien.

IX en X. *Zoogenaamde en wezenlijke dweeperij.* HAND. XXVI: 24, 25. — *Dweeperij en valsche Godsdienstijver, derzelver bronnen, gevolgen en behoedmiddelen.* LUC. IX: 51—56. Deze beide Leerredenen, ofschoon geen modellen van kanselwelsprekendheid, maar veeleer drooge Verhandelingen, waarbij de tekst slechts tot aanleidingsmiddel strekt, verdienen nogtans, om haren inhoud, ook onder ons gelezen te worden. — Het locale en temporele aan het slot der laatste, over den gelukkig ingezamelden oogst, is volkomen een *hors d'oeuvre*, dat tegen alle eenheid inloopt. — Andere aanmerkingen wil Rec. nu daarlaten. Alleen merkt hij nog op, dat de spreekwijze, bl. 127, *het kind met het bad uitstorten*, (*das Kind mit dem Bade ausschütteln*) bij ons niet gebruikelijk, en ook in het Hoogduitsch voor den kansel te triviaal is.

Ziedaar Recensents oordeel over deze Leerredenen zoo veel mogelijk gestaafd! De slotsom is: Waren zij niet vertaald, wij zouden ze niet verlangen: nu zij er zijn, doe, wie lust heeft om ze te koopen en te lezen, er zijn nut mede, waartoe hij nog wel stof zal vinden!

GREGOOR VII, *of de strijd tusschen Kerk en Staat in de XIde Eeuw, door* J. H. SONSTRAL. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1838. *In gr. 8vo.* 464 *bl. f* 5-25.

Toen wij dit werk eerst in handen namen, wekte hetzelve eenigermate een onaangenaam gevoel in ons op. Wij vreesden namelijk weder een zoogenaamd romantisch tafereel te zullen aantreffen, eene van die misvormingen der ware geschiedenis, die bij een groot gedeelte van ons lezend publiek hoe langer hoe meer de grondige beoefening der geschiedkunde verdringen. Zoo veel te aangenamer was onze verrassing, daar wij bij de lezing zelve in dit werk eene, wel is waar smaakvolle, maar tevens naauw-

keurige behandeling vonden van het tijdvak van GREGORIUS VII, welke verdient, dat wij onze Lezers eenigermate bekend maken met hetgeen hun hier aangeboden wordt.

Nadat de Lezer in de Inleiding op het tooneel des onderwerps geplaatst is, behelst het Iste Hoofdstuk de Hervorming van den Roomschen Stoel en deszelfs geschiedenis tot aan het Pausschap van NIKOLAAS II. In dit Hoofdstuk vindt men ook de afkomst verhaald van den hoofdpersoon des verhaals: HILDEBRAND (gelijk hij vóór zijne verheffing tot de pauselijke waardigheid genaamd was), het begin van zijnen invloed te *Rome* onder LEO IX. Dezen invloed behield hij min of meer onder de volgende Paussen, vooral onder NIKOLAAS II en ALEXANDER II, gelijk dit in het IIde Hoofdstuk behandeld wordt, tot dat HILDEBRAND zelf op den pauselijken stoel verheven wordt en den naam van GREGORIUS VII aanneemt. Het IIIde Hoofdstuk bevat het begin van het Pausschap van GREGOOR, gedurende hetwelk de Paus en de Duitsche Keizer HENDRIK IV, die reeds door de heerschzucht van ALEXANDER getergd was, in eene gedwongene houding van schijnbaren vrede tegenover elkander staan. Echter brak later, gelijk in het IVde Hoofdstuk beschreven wordt, de twist openlijk uit, dewijl GREGORIUS zich verzette tegen het gezag, hetwelk de Vorsten allerwegen over de Geestelijken hadden uitgeoefend, en zich mengde in de twisten tusschen den Keizer en diens onderdanen. Zelfs had de Paus ten laatste de stoutmoedigheid, om den Keizer in den ban te doen en van den troon vervallen te verklaren. De Vorst, door den afval van het grootste gedeelte zijner onderdanen in ongelegenheid geraakt, wordt genoodzaakt, zich als een boeteling naar *Italië* te begeven, en zich aan de in de geschiedenis zoo beruchte vernedering voor den Paus te *Canossa* te onderwerpen. De trotschheid echter, waarmede GREGORIUS den Vorst bejegent, en dat hij, ofschoon hij hem van den ban ontsloeg, de vijandschap der *Duitschers* tegen den Keizer aanvuurt, doet den moed en de verbittering tegen den Paus herleven bij den vernederden HENDRIK. In het Vde Hoofdstuk vinden wij den hernieuwden strijd tot aan den dood van RU-

DOLF van *Zwaben*, die door pauselijken invloed in plaats van HENDRIK op den Duitschen troon was geplaatst, maar in eenen veldslag sneuvelde. Het laatste of VIde Hoofdstuk heeft tot opschrift: GREGOOR's *vernedering en grootheid*, en verhaalt de verheffing van GUIBERT van *Ravenna* tot Tegenpaus. Door dezen laat HENDRIK zich te *Rome*, welke stad hij ingenomen heeft, als Keizer kroonen; terwijl GREGOOR, door ROBERT *den Noorman*, Hertog van *Apulië* en *Calabrië*, uit het kasteel van *St. Angelo* ontzet, korten tijd daarna te *Salerno* in ballingschap sterft. Nogtans zijn Tegenpaus werd nooit algemeen erkend; de onmiddellijke opvolgers van GREGORIUS voleindigden den door hem aangevangen strijd, en de Keizer, door alle zijne vrienden verlaten, en verraden door zijnen zoon, stierf te *Luik* in armoede.

Het is voor den beoordeelaar niet mogelijk, in het tijdsbestek, binnen hetwelk de aankondiging van een werk als het onderhavige verlangd wordt, hetzelve in alle bijzonderheden te vergelijken met andere werken, die afzonderlijk of zijdelings hetzelfde onderwerp behandelen, om te beslissen, waar het gevoelen van den Schrijver boven dat van anderen de voorkeur verdient, en waar zijn arbeid als oorspronkelijk kan aangemerkt worden; ofschoon, wat dit laatste betreft, de Schrijver, zonder zijn werk met aanhalingen te overladen, wanneer hij de woorden van andere Schrijvers geeft, den Lezer daarvan verwittigt. Voor zoo veel Rec. toegang had tot dezelfde of andere bronnen, en daardoor eenigermate tot oordeelen bevoegd is, meent hij hier de geschiedenis van GREGOOR en zijne tijdgenooten, in zoo ver zij tot hem in betrekking staan, met eene volledigheid en waarheid voorgesteld te vinden, welke men elders, in een werk, hetwelk niet bij uitsluiting voor den Geleerde, maar voor den beschaafden Lezer in het algemeen bestemd is, te vergeefs zal zoeken. Daar GREGOOR in lateren tijd tot nog toe geen' Biograaph gevonden had, die onpartijdig over hem schreef, beschouwde de Schrijver het te regt als een werk, waardig dat hij zijne krachten aan hetzelve besteedde, om dezen man te leveren, zoo als

hij zich heeft voorgedaan. Wat nu het oordeel betreft, hetwelk de Schrijver over zijnen held uitspreekt, gaarne erkennen wij, dat het onmogelijk is, hetzelve zóó in te rigten, dat allen daarmede instemmen. Wij voor ons houden het door den Schrijver uitgesproken oordeel voor nog te gunstig, dewijl het ons voorkomt, en zelfs door de lezing van dit werk de overtuiging in ons versterkt wordt, dat ook de schijnbaar goede daden en bedoelingen van GREGOOR, en zelfs zijn toeleg om de Kerk van gebreken te zuiveren, ondergeschikt waren aan zijne boven alles gaande begeerte om te heerschen. Wij beweren niet, dat de Schrijver GREGOOR verdedigt; maar wanneer hij nu eens zegt, dat zijn held zich *ter goeder trouw* voor een van God geroepen hervormer uitgeeft, die zichzelven voor vervloekt zou houden, indien hij het zwaard van bloed afhield, en op eene andere plaats de vraag, of GREGOOR het wezenlijke ware en goede gezien heeft, ontkennend beantwoordt, en er bijvoegt: »Kon hij het zien? Heeft hij zoo veel gezien, als zijn tijd hem vergunde en van hem verwacht kon worden? Het is moeijelijk te stellen, dat juist zijn tijd hem de ooren en oogen geheel en al zal moeten gesloten hebben voor de uitspraken des Bijbels; en dit boek was immers in zijne handen," — dan blijft de Schrijver zich niet gelijk. Maar wij erkennen het moeijelijke van dit gedeelte van zijnen arbeid, en bevelen dien veeleer als eene nuttige bijdrage aan, niet alleen voor den beminnaar der Kerkelijke, maar ook der Algemeene Wereldgeschiedenis. Zonder dat aan de geschiedenis eene romantische kleur wordt gegeven, is het verhaal in eenen bevalligen en duidelijken stijl en onderhoudend geschreven. Wij wenschen den Schrijver aanmoediging en opgewektheid toe, om het zoo gelukkig ingeslagen spoor te vervolgen.

Godsdienstige Traktaatjes voor jonge lieden van beider kunne, uit den beschaafden stand, door eene vereeniging van Predikanten uit de onderscheidene oorden onzes Vaderlands. Te 's Gravenhage, bij K. Fuhri.

6 Julij—28 December. 1839. *No.* 1–26. *In kl.* 8*vo.* *Bij inteek.* *f* 1-30. *Buiten deze f* 1-77.

Dagelijksch brood, of een tekst uit den Bijbel, bevattende eenen pligt en eene belofte voor elken dag van het jaar, met een morgen- en een avondgebed voor elken dag der week. Jaarboekje voor Christenen, met eenen Almanak voor 1840. *Naar het Engelsch. Bij denzelfden. In* 12*mo.* 86 *bl. f* :-40.

Toespraak aan eenige jeugdige vrouwelijke lidmaten; bij het afleggen harer belijdenis en hare eerste toenadering tot het Avondmaal. Door Mevr. de Wed. A. B. VAN MEERTEN. *Te Schoonhoven, bij* S. E. van Nooten. 1840. *In gr.* 8*vo.* 58 *bl. f* :-60.

Deze godsdienstige geschriften prijzen zich door nuttigen inhoud en Christelijken geest evenzeer aan, als door zindelijke uitvoering en fraai papier. Wij zullen van dezelve kortelijk verslag geven.

N°. 1. Op den omslag van ons N°. VI des vorigen jaars is met een woord, op verzoek des uitgevers, melding gemaakt van de voorgenomene uitgave dezer *Godsdienstige Traktaatjes*, met belofte van er b. v. na het in 't licht verschijnen van eenen halven jaargang iets van te zeggen. Dit kan evenwel kort zijn, want dergelijke periodieke stukjes vallen minder onder onze gewone beoordeeling. In zoo verre bovendien goede waar zichzelve prijst, heeft ook deze onderneming onze aanprijzing minder noodig. En daar wij vernemen, dat het debiet den wensch van den drukker niet heeft teleurgesteld, zoo zullen deze stukjes algemeen genoeg zijn bekend geworden, om zulks door onze aankondiging niet te behoeven. Maar wij willen door een enkel woord van vermelding gaarne, zooveel in ons is, medewerken tot het doel, aanprijzing van godsdienstige gezindheden onder de beschaafde jeugd. Terwijl wij met afkeuring den last van kundigheden beschouwen, waarmede men tegenwoordig de hersenen der kinderen in den beschaafden

stand opvult, niet zelden met opoffering der ontwikkeling des ligchaams; terwijl wij wel eens zuchten, wanneer men b. v. onze aankomende fatsoenlijke meisjes letterlijk overschroeft met het leeren, en uit allerlei, op het zachtste gezegd noodelooze, kundigheden onze toekomstige huisvrouwen en huismoeders vormt, verblijden wij er ons regt over, wanneer men de gelegenheid, of laat ons liever zeggen de aanleiding, vermeerdert tot nadenken over die hoogere goederen des geestes, welke meerder waardig zijn, dan de fijnste handwerken, bederfsters der oogen, of dan de zedelooze intrigues van Grieksche en Romeinsche Goden en Godinnen. Het is dan ook daarom, dat wij deze stukjes gaarne en ruimschoots aanprijzen. Rec., die afkeerig is van alle overdrijving, ook in het gemoedelijke des Christendoms, bemerkte met genoegen, dat men zich hier vrij houdt van dat *al te* teedere, waardoor het loffelijke oogmerk somtijds niet weinig wordt tegengewerkt. Men wil ook het genot van de vermaken der jeugd, in plaats van hetzelve, predikende voor dooven, te willen tegengaan, integendeel dienstbaar maken aan vorming en verbetering. Het eene is beter dan het andere; het eene meer van algemeene, het andere meer van bijzondere strekking. De laatsten, in den smaak van »14 *September*," zeer te vermenigvuldigen; zouden wij afraden. Schrijvers en drukker mogen blijvende aanmoediging vinden en veel nut stichten! De laatste heeft niet alleen van de nette uitvoering, maar ook van den matig gestelden prijs alle eer. Men bevlijtige zich nog meer op goede correctie!

N°. 2 onderscheidt zich van den *Bijbelschen Almanak*, door welks uitgave het Nederlandsch Godsdienstig Traktaatgenootschap voortgaat nuttig te zijn, daardoor, dat de teksten niet alleen worden aangehaald, maar ook uitgedrukt. Wij vonden er eene soort van eentoonigheid in, of, om het beter uit te drukken; wij hadden meerdere afwisseling gewenscht. Het boekje behoeft niet als een Almanak voor dit jaar beschouwd te worden, daar het telken jare even bruikbaar is. Daartoe zal het ook zijn, dat van de bewegelijke feestdagen zoo goed als geen gebruik is gemaakt. De

gebeden overtreffen die in N°. 99 en 100 der kleine schriften van het pas genoemde Genootschap meer in uitvoerigheid dan in waarde, ja zijn, dunkt ons, over het geheel veel te lang. Of ons dit stichtelijk boekje ook al uit *Engeland* moest toekomen; nu, dit zij zoo. Een zeer doelmatig register der onderwerpen besluit het stukje, hetgeen daarom een doelmatig bijvoegsel is, omdat men nu naar behoefte of zielsstemming eenen tekst kan opzoeken. Men vindt dien echter ook alligt bij het lezen van den Bijbel, waarvan dergelijke handboekjes niet behooren af te trekken.

N°. 3 is door Mevr. VAN MEERTEN in het licht gezonden bij gelegenheid der belijdenis van Prinses SOPHIA, en aan Hoogstdezelve opgedragen en toegewijd. Niemand zal van de godsdienstige, bekwame en menschkundige Schrijfster iets anders dan goeds verwachten. Wij hebben het stukje dan ook met genoegen gelezen, en prijzen zeer aan, het aan beschaafde meisjes (voor deze is het meest geschikt) bij de op den titel genoemde gelegenheid ter lezing of ten geschenke te geven. Dat de waardige Schrijfster in haren ijver hare lessen (ook met opgave van plan enz.) volmaakt in den vorm van twee Leerredenen, over *Psalm* CXIX: 14 en 1 *Kon.* XIX: 7b, gegoten heeft, droeg onze goedkeuring minder weg. Dat predikende vinden wij in den Leeraar natuurlijk en gepast; in de raadgevende Vriendin bevalt het minder. Doch dit betreft meer den vorm.

Raadgevingen voor minkundigen, tot conservatie van het gezigt, en over het gebruik en misbruik van brillen, ooggląsen, enz. Door J. HEYNEN, *te 's Gravenhage; Hofleverancier van Z. M. den Koning der Nederlanden. Met Platen. Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1839. *In gr. 8vo. 74 bl. f* 1-50.

De Schrijver heeft zich ten doel gesteld, den minkundigen, zoo veel hij dit vermag, te onderrigten nopens de wijze, hoe hij zijn gezigt kan bewaren, en hem te waarschuwen voor een verkeerd gebruik van glazen enz. Hij verzekert

op meer dan ééne plaats, zoo wel in het voorberigt, als bij het slot van het boeksken, dat dit, en geenszins eigenbelang, zijn hoofddoel is. »Dat men (dus eindigt hij) »mijne bedoelingen dan niet miskenne; voor»waar mijne raadgevingen spruiten niet voort uit eigen»belang of baatzucht, maar alleen uit de zucht om nut»tig te zijn aan mijnen evenmensch, aan wien ik ten al»len tijden te dienste sta." Inderdaad, wanneer men den inhoud van dit werkje met deze verzekering van den Schrijver vergelijkt, schijnen zijne bedoelingen wezenlijk deze, en geene andere strekking te hebben. Dat evenwel bij het boeksken eene Catalogus of prijscourant gevoegd is van voorwerpen, of door den Heer HEYNEN vervaardigd, of bij hem verkrijgbaar gesteld, kan hem niet ten kwade geduid worden. Deze Catalogus heeft integendeel de voordeelige strekking, het publiek met zijne verzameling bekend te maken en de prijzen te leeren kennen, tot welke vele voorwerpen verkrijgbaar zijn. Daardoor wordt perk en paal gesteld aan de overdrevene eischen van rondreizende kunstenaars; terwijl ook sommige gevestigde leveraars van dergelijke voorwerpen tot eene meer billijke behandeling gedrongen zullen worden, hetwelk bij velen tot dusverre niet het geval was, getuige de hooge prijzen die hier en daar onder anderen voor brillen bedongen worden, zonder dat men nog behoorlijke waarborgen voor de deugdelijkheid heeft.

De Heer HEYNEN voegt nog bij het reeds aangehaalde: »Deskundigen, die dit boekje in handen nemen, zullen er »niets nieuws in vinden; doch waarheid en duidelijkheid »heb ik getracht er in te bewaren." Wat het eerste betreft, is de inhoud zoodanig, dat men nergens de zucht ziet doorstralen, om *zijne waar aan den man te brengen.* De Heer HEYNEN spreekt inzonderheid over de *brillen* zoo belangeloos, of hij er niet het minste voordeel bij heeft, dat zij al- of niet gebruikt worden. En hetgeen inzonderheid voor hem pleit, is het telkens aanraden van, en heenwijzen naar geneeskundige hulp. Op meer dan ééne plaats, spreekt hij van ziekelijke aandoeningen der oogen, niet als

enkel plaatselijke ziekten van dit orgaan, maar als met andere ongesteldheden van het ligchaam in verband staande en daaruit voortvloeijende. Zulke redeneringen getuigen van een gezond verstand en helder oordeel. Vertoont de Heer HEYNEN zich overal zoo als hij zich in dit boekje voordoet, dan is hij een bescheiden kunstenaar te noemen, en verdient de aanmoediging van hen, die hem kunnen begunstigen of bevoordeelen. — Wat de *duidelijkheid* aangaat, deze is in vele hoofdstukken zeer wel in acht genomen.

Omtrent den geheelen inhoud van het boekje zegt de Schrijver zelf in de Voorrede: »Ik hoop, dat men mij »wel ten goede zal willen houden, indien ik mij in den »loop van dit werkje minder sierlijk of niet duidelijk ge»noeg mogt hebben uitgedrukt; men stelle zich voor, dat »ik geen schrijver ben; verre zij het ook van mij, dat ik »mij zoude vermeten als een geleerde te willen optreden; »alleen had ik met het opstellen van dit stukje het doel, »om, zoo veel in mijn vermogen is, nut te stichten." Alzoo wordt eene mogelijke kritiek over den stijl en enkele uitdrukkingen door den Schrijver ontwapend. Wij moeten echter aanmerken, dat hij minder gelukkig is in de orde, bij de behandeling van de onderwerpen, door hem noodig geoordeeld, in acht genomen. Zoo hadden onder één hoofd moeten gebragt worden de hoofdstukken over de bijziendheid of kortzigtigheid; over de dagblindheid, of het nachtgezigt; over het oog, als aan vele gebreken onderhevig; over het zien van muggen, vliegjes enz.; desgelijks de nu verspreide of liever door elkander staande voorschriften, tot de gezondheidsleer van het oog betrekking hebbende.

Van den inhoud van dit boekje is geen uittreksel of overzigt mogelijk noch ook noodig. Het mag gelezen worden door degenen, die eenig ongemak of gebrek aan de oogen gevoelen. In elk geval geeft het dan zeer doelmatige wenken en voorschriften, die wel verdienen behartigd te worden, en waarbij steeds de raad gevoegd is, zich tot deskundigen te wenden, waarvan de Heer HEYNEN getuigt, dat zij onder ons niet ontbreken, weshalve de behoefte niet

zoo groot is, om buitenslands te gaan; welk trekken naar vreemden meer eene soort van Mode is, dan het gevolg van wezenlijk bestaande behoefte. Even zoo is het gelegen met het reizen naar onbevoegden, die beter deden, zich, als de schoenmaker, bij de leest te houden, dan zich te bemoeijen met zaken, waartoe zij geene opleiding ontvangen hebben, waarschijnlijk met verzuim van hunne eigenlijke roeping. Doch het gaat vele kunstenaars als het den Profeten gegaan is; — en een *geestelijke oogarts* is zulk een vreemd verschijnsel, dat de menigte er als onwillekeurig heengetrokken wordt. Hij, wien dit bevreemden mogt, heeft zeker de geestige Fabel van GELLERT nooit gelezen.

Wat nu de bruikbaarheid van dit boekje betreft, zij zoude veel gewonnen hebben, en de pogingen van den Schrijver zouden doeltreffender geworden zijn, had hij de platen niet zoozeer vermenigvuldigd, of deze liever afzonderlijk verkrijgbaar gesteld, indien zij tot opheldering van den Catalogus moesten dienen. De prijs van het boekje wordt nu onnoodig hooger, en daardoor zullen deze raadgevingen niet in zoo veler handen komen als zij wel verdienen. Onder *minkundigen* op den titel zullen hier ook wel verstaan en gevonden worden die tot de *mingegoeden* behooren. Wat hebben ook minkundigen aan afbeeldingen, die daardoor de voorwerpen niet duidelijker vertegenwoordigen? De eerste plaat is de eenigste, die tot eenige opheldering omtrent de brillen en andere glazen kan dienen; de overigen behooren meer bij den Catalogus dan bij raadgevingen. Sommige dezer afbeeldingen, als het microscoop van RASPAIL en andere, kunnen ook zelfs bij de vermelding volgens den Catalogus als overtollig beschouwd worden.

Pleitrede over de vraag, of een verdediger bevoegd is tot het aanteekenen van hooger beroep van een correctioneel vonnis, voor en namens den veroordeelde? Uitgesproken in de teregtzitting van den Hoogen Raad der Nederlanden, van 18 *Dec.* 1839, *door Mr.* A. DE

PINTO. *'s Gravenhage*, *bij* J. Belinfante. 1840. *In gr.* 8*vo.* 23 *bl.* *f* :-40.

Specimen Historico-Juridicum, de bonorum communionis inter conjuges origine, praesertim in patria nostra. Auctore A. S. VAN NIEROP. Amstelodami, typis *A. Zweesaardt*. 1839. In 8° maj. 52 p.

Register op het Wetboek van burgerlijke Regtsvordering. Door twee Regtsgeleerden vervaardigd. *'s Gravenhage*, *bij* J. Belinfante. 1839. *In gr.* 8*vo.* 162 *bl.* *f* 2-40.

Schoon de Hooge Raad, bij de bekrompenst mogelijke opvatting, de *letter* der wet, maar geenszins hare blijkbare bedoeling, in zijn voordeel had bij de cassatie van het Arrest van het Provinciaal Geregtshof van *Holland* van 25 October 1839; zoo bevreemdt ons echter die onherroepelijke uitspraak ten sterkste, als men nagaat, dat dezelfde Hooge Raad, gelijk de Heer Mr. DE PINTO te regt in de Voorrede voor zijne Pleitrede aanmerkt, niettegenstaande de stelligste wetsbepalingen het tegendeel leeren, echter bij herhaling geoordeeld had, dat er gevallen bestaan, waarin private personen met de bemoeijenissen van regterlijke ambtenaren kunnen belast worden. Waar dus, opdat er geene stremming in den loop der Justitie ontsta, de Regering onbevoegden qualificeert tot tijdelijke waarneming van deze of gene geregtelijke betrekking, daar wordt zulk een onwettige maatregel, tegen het gevoelen van den Advocaat-Generaal LIGHTENVELT, gehandhaafd; doch waar een reeds erkend verdediger, een Advocaat van den correctioneel veroordeelden, op mondelingen last, hooger beroep voor hem aanteekent, al wordt dat komen in hooger beroep door den veroordeelden zelven, bij zijne verschijning in appel, bekrachtigd, daar verklaart de Hooge Raad het appel als niet behoorlijk, niet door den veroordeelden zelven opgeworpen, en met de vernietiging van het arrest van den Hove, waarbij het appel erkend werd, verliest de veroordeelde alle middel van verzet tegen het oorspronke-

lijk geslagen vonnis. Het is ons een raadsel. De korte Pleitrede van den Heer Mr. DE PINTO schijnt ons zeer doelmatig, schoon zij haar oogmerk geenszins bereikt heeft.

Het tweede hier aangekondigde regtsgeleerde werkje is de Dissertatie van den Heer A. S. VAN NIEROP, over den oorsprong der gemeenschap van goederen tusschen echtgenooten, vooral in ons vaderland. De dood zijns vaders was de reden, dat de Schrijver vroeger gedoctoreerd heeft, dan hij voornemens was. Hij heeft dan ook zijn oorspronkelijk plan, om eene Latijnsche verhandeling over die gemeenschap van goederen, inzonderheid naar de Nederlandsche wetgeving, op te stellen, laten varen, en levert nu alleen het onderzoek naar den *oorsprong* der gemeenschap van goederen tusschen echtgenooten; welk onderzoek, nu geheel het *Specimen* uitmakende, anders slechts tot inleiding eener uitvoerige verhandeling zou hebben gestrekt (bl. VIII en IX). Maar welligt zal de Schrijver dat oorspronkelijk plan nog eenmaal, doch dan in de Nederlandsche taal, ten uitvoer brengen (bl. X). In dit *Specimen* toetst de Schrijver de gevoelens van verschillende regtsgeleerden op zijn onderwerp. Vervolgens spoort hij na, wat daaromtrent valt vast te stellen, waarvoor hij tot algemeenen grondslag legt: *de gelijkheid of het evenwigt der wederzijdsche regten*; hetwelk hij zoekt aan te toonen uit hetgeen bij de Oostersche volken, de *Grieken*, *Romeinen*, *Galliërs* en *Germanen*, eindelijk ook bij onze voorouders, hieromtrent bepaald was; en wel zóó, dat, naar mate men minder gelijkheid van regten tusschen de echtgenooten ergens erkende, naar die mate er ook minder spoor was van gemeenschap van goederen, of hetgeen daaraan eenigermate beantwoordde. Ten laatste, in zijn derde Hoofdstuk, doorloopt de Schrijver de wetgeving en het gewoonteregt in ons vaderland, *Friesland* uitgezonderd; in *Friesland*, in *Frankrijk*, in *Duitschland* en in *Engeland*; tot wederlegging van hetgeen daarin tegen zijn stelsel schijnt te strijden, en tot uiteenzetting van hetgeen zijn gevoelen schijnt te bevestigen. Voor zulk een duister onderwerp is er veel klaarheid bijgebragt. De verdeeling had mogelijk gelukkiger

kunnen zijn. Zou, b. v., niet eerst alleen de wetgeving bij onderscheidene volken kunnen zijn doorgeloopen, en daarna, in het derde Hoofdstuk, de stelling des Schrijvers, die hij bij het tweede Hoofdstuk ten grondslag legt, als slotsom van het onderzoek kunnen zijn medegedeeld? ...

Nu blijft ons nog over verslag te doen van het door twee (ongenoemde) Regtsgeleerden vervaardigde Register op het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering. Op onderscheidene plaatsen heeft Rec. dit Register opengeslagen, en daarna in het Wetboek gezocht naar de Artikelen, waar hij naar verwezen was. Eveneens heeft hij deze en gene rubriek, gelijk die hem inviel, nageslagen, en nergens heeft hij zich teleurgesteld gezien. Bij de rubriek: *Executoriaal beslag op schepen* en *Proces-verbaal van beslag van een schip*, merkte Rec. op, dat de Opstellers van dit Register het onderwerp in questie beschouwen als genoegzaam geregeld bij Titel IV van het IIde Boek van het Wetb. van Burg. Regtsv. Zoo was ook gevonnisd door de Regtbank te *Middelburg* 27 Februarij 1839; doch dat vonnis is vernietigd bij arrest van het Provinciaal Geregtshof aldaar, 9 April 1839, en aangenomen, dat, behalve den aangehaalden titel, men ook moet in acht nemen het voorgeschrevene bij Titel II van hetzelfde Boek, nopens *geregtelijke ten uitvoerlegging op roerende goederen in het algemeen.* Van dat Arrest is geene cassatie beproefd, zoodat het stelsel van den Hoogen Raad nog onbekend is. Ook dit behoort weder onder de duistere punten in onze wetgeving. Maar zouden de bekwame Schrijvers van dit Register niet wèl gedaan hebben, met aan het slot van hun Art. *Executoriaal beslag op schepen*, kortelijk te zeggen: Er zijn Regtsgeleerden van gevoelen, dat bovendien nog moet in acht genomen worden het bepaalde bij Titel II van het IIde Boek, betrekkelijk beslag op roerende goederen, waarnaar, voor zoo veel noodig is, verwezen wordt? Welligt had men het hiervoren aangehaalde vonnis en arrest, als beide de ontwikkeling der tegenover elkander staande stelsels behelzende, kunnen citéren, met verwijzing naar het *Weekblad van het Regt*, *jaargang* 1839, *No.* 41, waar alles omstandig te lezen staat.

Reis door Nederland en België, met toepassing op het lager onderwijs, de instellingen van liefdadigheid en de gevangenissen in die beide landen. *Door* RAMON DE LA SAGRA, *Afgevaardigde bij de Cortez van Spanje, enz. In II Deelen. Iste Deel. Nederland. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr. 8vo.* 344 *bl. f* 3-:

Wij zijn zoo zeer gewoon aan de akeligheid van het bloedige Drama, hetwelk het Spaansche Schiereiland verwoest, dat het een buitengemeen verschijnsel voor ons is, eenen *Spanjaard* als Schrijver te zien optreden, die, wars van allen staatkundigen haat en burgerlijke verdeeldheid, eeniglijk het geluk en de welvaart van zijn vaderland met warmte tracht te bevorderen. De hardnekkige gehechtheid aan het oude, het blinde bijgeloof, en de afkeer van al het vreemde, heerschen zoo zeer bij het grootste gedeelte der Spaansche natie, dat het onze verwondering wekt, onder die natie eenen man te vinden, wien het nasporen der middelen, in andere landen ter verbetering van het lot des volks en tot deszelfs opvoeding en verlichting aangewend, de beste wijze scheen, om nuttige kundigheden op te zamelen, ten einde die op *Spanje* toe te passen.

Na eene afwezigheid van vijftien jaren, keerde de Schrijver in het jaar 1837 in *Spanje* terug, om onder de afgevaardigden bij de Cortes zitting te nemen. Smartelijk was de indruk, welken de zware rampen, die *Spanje* treffen, op zijn gevoelig hart maakten. »De burgeroorlog," zegt hij, »die het Schiereiland teistert, dreigt dit land een noodlottig erfdeel achter te laten: ik bedoel de ellendige, verbasterde, diep gezonkene volksklassen, die wonde van dagen van regeringloosheid en verwarring, dat treurig gevolg der omverwerping van alle burgerlijke en godsdienstige instellingen, vooral in eenen tijd, dat alle openbare opvoeding geheel verwaarloosd wordt. Wanneer alle driften en hartstogten ten laatste eens bedaard zijn, wat zal er dan in *Spanje* overblijven? Een verlaten grond, eene ongelukkige bedelende bevolking zonder brood of haardstede, armen zonder werk, weduwen en weezen zonder bestaan, kinderen door hunne ouders verlaten! Te gelijken tijde zullen onze groote wegen van boosdoeners wemelen, onze steden met slagtoffers van

weelde [wij denken, dat hier in het oorspronkelijke *wellust* staan zal] en verleiding, onze gevangenissen met misdadigers worden opgevuld.” — »De rampen van den burgerkrijg hadden onderscheidene dorpen verwoest, die ik op mijne reis doortrok; vóór mijn vertrek uit *Madrid* was een groot gedeelte der bevolking van *la Mancha*, door den honger gedreven, in de hoofdstad eene toevlugt komen zoeken; met hunne kinderen op den arm, zwierven deze arme vlugtelingen door de straten rond en riepen eene hulp in, welke de instellingen van weldadigheid hun niet verschaffen konden.” — »De geheele verlatenheid van het volk, dat men tot eene levenslange aaneenschakeling van tegenspoed en ellende zou gedoemd wanen; het vooruitzigt op nog zwaarder rampen in de toekomst, wanneer de voortgangen van het kwaad aan de zedeloosheid en ongodsdienstigheid der schamele volksklassen voedsel geven: dit alles bragt op mij eenen diepen en geheel anderen indruk te weeg, dan ik er van verwacht had. In plaats toch dat mij afkeer en walging beving, gevoelde ik mij en gevoel ik mij nog van eene gewaarwording van diep mededoogen doordrongen, die mij, inniger dan ooit, aan de belangen van mijn vaderland verbindt; — en het vaderland is voor mij eene moeder, die men in zijne kindschheid bemint, als jongeling aanbidt, vooral als men haar onder den last des lijdens gebukt ziet gaan. — Getuige van zoo vele jammeren, hoorde ik, als 't ware, hare zuchten en weeklagten, en legde alstoen den eed af, ten haren dienste al mijne krachten en bekwaamheden aan te wenden, en mij onder de mannen te scharen, die aan haar geluk hun leven toewijden.” — »Door de voortreffelijkheid van onderscheidene buitenlandsche inrigtingen getroffen, had ik den wensch, om dezelve in mijn land te zien overgebragt, vroeger niet anders dan uit algemeene belangstelling in mijn geboorteland in mij voelen opkomen; doch van dit oogenblik af aan begon ik derzelver invoering als eene der dringendste behoeften voor ons land te beschouwen, en moest zulks, daar ik de wonden gepeild had, waaraan het wegkwijnde.” — »Men treft bij de overige volken van *Europa* instellingen van weldadigheid en nog van anderen aard aan, die in het heerlijke *Spanje* nimmer bekend zijn geweest. Het verlangen, om dezelve ten eenigen tijde in mijn land het burgerregt te verschaffen, maakte zich van mijne gansche ziel meester. Ik besloot haar zelf in oogenschouw te gaan nemen, alle inrig-

tingen tot algemeene welvaart of van liefdadigheid te bezoeken, en alle mogelijke inlichtingen en bewijsstukken dienaangaande op te zamelen."

Met dit doel kwam de Schrijver in den zomer van het jaar 1838 in *Nederland*, en werd door goedgunstige aanwijzingen en aanbevelingsbrieven van den Generaal VAN DEN BOSCH en den Minister DE KOCK in staat gesteld, om alwat in betrekking stond tot het oogmerk van zijne reis te bezien en te onderzoeken.

Dat een werk van dezen aard de opmerkzaamheid en belangstelling van ons lezend publiek wel waardig is, daaraan valt niet te twijfelen, en dit blijkt nog meer bij de inzage van den inhoud, van welken wij hier de opgave laten volgen: Hoofdst. I. Inleiding. Doel dezer Reis. Toestand van *Spanje*. Kort overzigt der in *Nederland* en *België* bezochte inrigtingen. II. *Staat van het lager Onderwijs in Nederland*. Algemeen geschiedkundig overzigt. *Bewaar- of Kleinkinderscholen*. Bewaarschool te *Zwolle*, *Groningen*, *Rotterdam*. Vergelijking der Hollandsche Bewaarscholen met die van *Frankrijk*. *Lagere Scholen*. Armenscholen te *Zwolle*. Kweekschool voor Onderwijzers te *Groningen*. Stads- en Armenscholen te *Groningen*. Bijzondere school van den Heer RIJKENS. Armenscholen te *Leeuwarden*. Onderrigt in het teekenen zonder meester op deze scholen. Zedelijk en godsdienstig onderrigt op de scholen zonder tusschenkomst van de Geestelijkheid. III. *Instellingen van liefdadigheid*. Algemeen overzigt. Indeeling der verschillende liefdadige instellingen. 1. *Instellingen tot het verleenen van onderstand*. Administratiën voor huiszittende Armen. Uitdeeling van brandstoffen en levensmiddelen gedurende den winter. Ondersteuning van behoeftige Kraamvrouwen. Godshuizen. Weeshuizen, te *'s Gravenhage*, te *Zwolle*, te *Leeuwarden*. Belangrijke bijzonderheid betrekkelijk dit laatste gesticht. Weeshuis der Waalsche Gemeente te *Amsterdam*. Opmerkingen betrekkelijk de Weeshuizen in *Nederland*. Gast- of Ziekenhuizen. Fondsen tot aanmoediging en ondersteuning van de Gewapende Dienst. 2. *Instellingen, strekkende om het getal der Armen te verminderen*. Scholen voor arme kinderen en volwassenen. Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen*. Werkscholen. Gestichten voor Doofstommen en Blinden. Instituut voor Doofstommen te *Groningen*, voor Blinden te *Amsterdam*. Werkplaatsen van liefdadigheid. Ar-

meninrigting te *Zwolle*. Werkhuis te *Amsterdam*. Vrouwenvereeniging te *Groningen*. Koloniën van Weldadigheid. Bevolking. Voeding. Stelsel van bebouwing. Voortbrengselen van den grond. Opbrengsten van den veestapel. Opbrengsten van het fabrijkwezen. Toestand der Koloniën: onderwijs; welvaart. Genootschap *tot zedelijke verbetering der Gevangenen*. 3. *Instellingen, strekkende tot voorkoming van armoede*. Banken van leening. Zieken- en Begravenisbussen. Weduwen- en Weezenfondsen. Spaarbanken. IV. *Gevangenissen in Nederland*. Algemeene bepalingen der wet. Wijzigingen, laatstelijk ingevoerd. Afdeelingen. *Bezoeken in de Gevangenissen*. Strafgevangenis te *Leeuwarden*. Correctionele gevangenis te *Hoorn*. Militaire strafgevangenis te *Leiden*. Gevangenis te *Woerden*. Gevangenis voor vrouwen te *Gouda*. Gebreken van dit huis. Gevangenis voor jeugdige mannelijke veroordeelden te *Rotterdam*. Gevangenis voor jeugdige vrouwelijke veroordeelden te *Amsterdam*. Huizen van bewaring in *Nederland*. — Aanhangsel I. Statistiek overzigt van de Strafgevangenissen in *Nederland*. II. Statistiek overzigt van het lager Onderwijs in *Europa* en in *Amerika*.

Hier is inderdaad door den *Spanjaard* meer bezocht en onderzocht, dan menigen *Nederlander* bekend is! Allerwegen legt de Schrijver eene verlichte en verdraagzame denkwijze aan den dag, waarvan onder anderen het volgende, voorkomende in de beschrijving der Koloniën van Weldadigheid, tot een blijk verstrekken kan: »Een levendig en diep gevoel had mij tempelwaarts gedreven, en gedrongen den Hoogen God, het beginsel en den oorsprong aller zegeningen, de hulde van mijnen dank en mijne bewondering eerbiedig toe te brengen. De Gereformeerde kerk is een wijd, regelmatig achtkant gebouw, en met eene breede galerij in het rond voorzien. — In weinige oogenblikken was de geheele ruimte met kolonisten en weezen opgevuld, welker vereeniging een schouwspel opleverde, dat zich onmogelijk beschrijven laat. — Na de inleiding van den leeraar werd door de vrouwelijke weezen een gezang aangeheven, begeleid door eene muzijk, welke door Kolonisten zelven werd uitgevoerd. De leerrede werd met de meeste aandacht aangehoord, schoon ik de woorden al niet verstaan konde, kon ik toch over den indruk oordeelen, dien dezelve te weeg bragten. Meermalen zag ik tranen de oogen der hoorders bevochtigen, en konde

op veler gelaat de uitdrukking van ongeveinsde ontroering lezen. Met aandoening sloeg ik dit schoon tooneel van Godsdienstviering gade," enz. Over het zedelijk en godsdienstig onderrigt op de scholen, zonder tusschenkomst van de Geestelijkheid, zegt de Auteur: »Overigens zijn de grondregelen van het Evangelie de grondregelen der school, even als zij ook de zedelijke wetten der maatschappij zijn. Het kind moet reeds in zijne prille jeugd op de scholen de eerste indrukken van liefde, broedermin en verdraagzaamheid ontvangen; en er heerscht geene, er kan geene verdraagzaamheid heerschen in de leer van die geestelijken, welke met het veroordeelen en uitsluiten van alle andere gezindheden, dan de hunne, een' aanvang maken. Het voorbeeld der natiën, die de Geestelijkheid in de scholen toelaten, en haar een ruimer of beperkter gezag, een' meer of minder vermogenden invloed toestaan op de zedelijke, maatschappelijke en Christelijke rigting, den kweekelingen gegeven op den zoo teederen leeftijd, dat zij eigenlijk nog tot geene stellige geloofsbelijdenis behooren kunnen: dit voorbeeld, zeg ik, heeft noodlottige gevolgen na zich gesleept, en bereidt op dit oogenblik nog andere, misschien nog beklagenswaardiger onheilen voor, gelijk ik zulks bij de beschouwing van het lager onderwijs in *België* denk aan te toonen."

Bij het thans zoo veel geruchtmakend geroep om eene zoogenaamde *vrijheid* van onderwijs, waarmede niets anders beoogd wordt, dan aan *Pfaffen unter Katholiken und Protestanten*, gelijk de voorstanders der onverdraagzaamheid in een geacht Duitsch geschrift zeer gepast genoemd worden, het oppertoezigt over de scholen en het onderwijs in de handen te spelen, kunnen wij er ons niet van onthouden, de gulden woorden van den achtingwaardigen Aartspriester van *Friesland*, DE HAAS, door den Schrijver aangevoerd, hier insgelijks te plaatsen: »Ten einde eensgezindheid, vriendschap »en liefde tusschen de verschillende gezindheden te zien heer»schen, is het, naar mijn oordeel, noodzakelijk, dat de on»derwijzers zich van het behandelen der leerstellingen der »verschillende Kerkgenootschappen geheel onthouden. Als »uitzondering laat ik hier alleen het geval gelden, dat een »onderwijzer van erkende braafheid en bekwaamheid slechts »leerlingen van ééne en dezelfde geloofsbelijdenis op zijne »school mogt hebben. Zonder dit, leeren de kinderen al te »vroeg, dat zij van Godsdienst verschillen; de een rekent

»dit den ander ten verwijte toe, en vele meesters zijn te »traag of stellen er te weinig belang in, om zulks tegen te »gaan. In den beginne is dit, wel is waar, slechts een kin»derspel; maar de kinderen groeijen intusschen op, de ver»vreemding neemt allengskens meer toe, de wrok wortelt »dieper en dieper in de harten, en al hunne Godsdienst ont»aardt zoo dikwijls in eenen valschen ijver, dien de waarlijk »godsdienstige geest en de Christelijke liefde beide moeten »afkeuren en verfoeijen." — Eere zij den braven Kerkvoogd, die zoo spreekt! Eere den Roomschkatholijken *Spanjaard*, die zich vereenigt met de in deze woorden uitgedrukte gevoelens, en daardoor menigen voedsterling van het, in vergelijking met andere landen, nog zoo gezegende *Nederland* tot beschaming verstrekt!

Ofschoon de Schrijver over het algemeen hoogen lof geeft aan de instellingen van weldadigheid in ons door hem bezocht vaderland, nogtans is hij in zijn oordeel geen onbepaald lofredenaar, en bewimpelt het door hem opgemerkte verkeerde niet. Getuige zij het door hem uitgesprokene ongunstige vonnis over het brood in de Koloniën van Weldadigheid. Hij zegt van hetzelve: »Dit brood, dat er onsmakelijk uitziet en een' onaangenamen reuk heeft, is zwaar te verteren, en door het zuur worden van het meel ook ligt aan bederf onderhevig." Het is bekend, dat dit brood bestaat uit twee deelen geraspte aardappelen en één deel grofgemalen rogge. Recensent, die anders een warm voorstander is van de pogingen der Maatschappij van Weldadigheid, heeft zelf dit brood gezien en geproefd, en moet tot zijn leedwezen met dit ongunstig oordeel instemmen.

Onze Lezers zullen, na al het medegedeelde, zich reeds verzekerd houden, dat wij met dit werk zeer ingenomen zijn; en inderdaad bevelen wij deszelfs lezing en de behartiging van de hier gegevene wenken aan allen, die belang stellen in de verstandsverlichting van hunne landgenooten, in de verzachting van het lot der ongelukkigen, en in het tegengaan van armoede en misdaden. Tevens vertrouwen wij, dat het iederen regtgeaarden *Nederlander* aangenaam zal zijn, door zulk eenen verlichten en edelen menschenvriend, als zich de Heer DE LA SAGRA hier doet kennen, in tegenstelling van zoo veel onverdiende miskenning door anderen, onze weldadige instellingen met regtmatigen lof te hooren vermelden, en dat allen zich vereenigen met onzen hartelijken wensch,

dat den edelen Schrijver zijne pogingen mogen gelukken tot afwending der rampen van zijn ongelukkig vaderland.

Nederlandsch Bouwkunstig Magazijn, of Tijdschrift tot verbetering, nut en voordeel in de Bouw-, Timmer-, Beeldhouwkunst en Meubelering, benevens onderscheidene kunsten en ambachten, daarmede in betrekking staande. Isten Deels 12*de Stuk en IIden Deels* 1*ste en* 2*de Stuk. Te Amsterdam, bij* M. Schooneveld en Zoon. 1839. *In gr.* 8*vo.* *XXII*, 681—728, *en* 128 *bl. Per jaargang van* 12 *Nommers. f* 15-:

Het eerste stuk van het *Nederlandsch bouwkunstig Magazijn* verscheen in October 1834 en het 12de stuk in het laatst van 1839. Er waren dus vijf jaren noodig, om den eersten jaargang van dit tijdschrift te voltooijen. De redactie gevoelt dan ook zelve wel, dat dit niet in den haak is, en verdedigt zich zoo goed mogelijk in het voorberigt, achter het 12de stuk van het eerste deel geplaatst, en wijselijk heeft dezelve de woorden: *om maandelijks te worden vervolgd*, (welke woorden steeds op de omslagen van de twaalf eerste stukken gedrukt waren) bij het verschijnen van de twee eerste stukken van het tweede deel doen vervangen door de woorden: *om stuksgewijze te worden vervolgd*. Men is derhalve aan geen tijd meer verbonden, en naar gelange van den voorraad zullen de stukken elkander spoediger of langzamer opvolgen. Wij kunnen ons met dit plan wel vereenigen, veel beter dan met de verontschuldiging der redactie, om de vertraging aan de wel *jeugdige* maar *ijverige* kunstenaars, welke de gravures vervaardigd hebben, te wijten. Naar ons inzien is de vereeniging van *jeugd*, *ijver* en *kunst* juist geschikt om de zaken te bespoedigen.

Bij het ontvangen van het laatste stuk des eersten jaargangs hadden wij lust, het geheel (want wie kan den inhoud van een boek onthouden, waarvan men het eerste gedeelte vóór vijf jaren gelezen heeft?) nog eens te doorloopen; doch de herinnering, dat elk der stukken, ofschoon wij met het daarover gezegde niet geheel kunnen instemmen, afzonderlijk beoordeeld is, deed ons afzien, om onze denkwijze over het geheel breedvoerig mede te deelen.

Wij merken daarom slechts aan, dat dit eerste deel 95 min

of meer uitgebreide verhandelingen of beschrijvingen bevat. Hieronder zijn er 6 uit het Hoogduitsch, 13 uit het Fransch en 66 uit het Engelsch vertaald, en er zijn dus slechts 10 stukken, die in het Nederlandsch gedacht en geschreven zijn. Het komt ons voor, dat de waarde van een Magazijn van Bouwkunde, dat den naam van *Nederlandsch* draagt, voornamelijk gegrond moet zijn op hetgeen *Nederland* heeft voortgebragt, en hadden wij meerdere stukken gevonden, zoo als die van de Heeren BRIJERS, TETAR VAN ELVEN, VINK TOLLENAAR en ZEELANDERS, dan zouden wij der redactie onzen openlijken dank toebrengen; maar 85 vreemde vertalingen, die daarbij niet allen juist gekozen en nog minder allen goed vertaald zijn, tegen 10 oorspronkelijk Nederlandsche stukken, dit kwam ons, bij het doorloopen van het eerste deel, voor een *Nederlandsch* Magazijn voor de Bouwkunde, wat schraal voor.

Het voorberigt, achter het laatste stuk van het eerste deel geplaatst, mogt ons echter voor het tweede deel iets meer doen verwachten. De redactie zegt daarin, dat vele bezwaren uit den weg geruimd zijn; dat er een aanzienlijke voorraad van bijdragen voorhanden is, enz. enz.

Wij ontvingen dus met belangstelling de twee eerste stukken van het tweede deel, en wat vonden wij in dezelve? 1. Eene vertaling uit het Hoogduitsch, behelzende een *onderrigt voor jonge bouwkunstenaars bij het reizen door Italië*. 2. Eene *verhandeling over waterzuivering*, uit het Fransch vertaald. 3. Eene *verklaring van het Stoomwerktuig*; en eindelijk vier kleine artikels, waarvan de drie laatste slechts als bladvulling mogen aangemerkt worden.

Over de waarde van de twee eerste stukken, om in een *Nederlandsch bouwkunstig Magazijn* opgenomen te worden, zullen wij ons niet uitlaten; doch de slordigheid der vertaling, vooral van het artikel over de *waterzuivering*, loopt te veel in het oog, om daarover te zwijgen. Wij mogen daaruit besluiten, dat de vertaler of de vertalers geene de minste kennis der zaak hebben, zoo zelfs, dat men onder het vertalen niet eens opgemerkt heeft, dat fig. 16, 17, 18 en 19, die tusschen den tekst in gedrukt zijn, niet behooren tot de verhandeling over de *waterzuivering*, maar tot eene verhandeling over den boog van BRUNEL! Wij vragen, of zulke lompheden aan de redactie van een *Nederlandsch bouwkunstig Magazijn* te vergeven zijn?

Het derde hierboven opgenoemde artikel is eene Nederland-

sche verhandeling over het *Stoomwerktuig.* Al dadelijk kwamen ons de figuren bekend voor, en bij de lezing ondervonden wij, helaas! dat deze geheele verhandeling een nadruk was van een werkje getiteld: *Verklaring van het Stoomwerktuig*, in hetzelfde jaar bij H. SCHOONEVELD EN ZOON te *Amsterdam* uitgegeven. Is dit geen misbruik maken van het vertrouwen, door de Inteekenaars in de redactie gesteld? In hetzelfde jaar tweemaal hetzelfde boekje onder verschillende vormen uit te geven, en dan nog een boekje van alle verdiensten ontbloot; daarmede 71 bladzijden van de 128, die de twee eerste stukken van het tweede deel bevatten, te vullen, dat is te erg! Wij voorspellen de redactie van het *Nederlandsch bouwkunstig Magazijn*, indien dezelve zoo voortgaat te handelen, een spoedig verlies van alle hare Inteekenaren en daaruit voortvloeijend ophouden van bestaan.

Waarom juist het Engelsche *Architectural Magazine* van LOUDON gevolgd? Waarom ook niet geput uit de bronnen van FÖRSTER, welk werk te *Weenen* wordt uitgegeven? Waarom zich niet in verband gesteld met Nederlandsche bouwkundigen? Er zijn in *Amsterdam* kundige mannen genoeg, die, zich weder met anderen in correspondentie stellende, kunnen zorgen, dat in een *Nederlandsch bouwkunstig Magazijn* eene grootere hoeveelheid *Nederlandsche* verhandelingen en projecten worden opgenomen, en die althans zullen waken, dat men, bij gebreke daarvan, onder de buitenlandsche stukken eene goede keus doe. Het aantal van kundige bouwkunstenaars, bij de Ingenieurs voor den Waterstaat en der Genie, en onder de Architecten, is in ons Vaderland groot genoeg, om op bijdragen, medewerking en deelneming te kunnen hopen; maar vóór alle dingen moet de vorm veranderd worden: want welk Nederlandsch bouwkunstenaar ziet zijne projecten gaarne in houtsneden voorstellen op eene schaal, die naauwelijks voor eene staalgravure dragelijk is?

De zucht, om mede te werken tot de nuttige strekking, welke een goed ingerigt Nederlandsch bouwkunstig Magazijn hebben kan, deed ons het bovenstaande ter nederschrijven. Wij vleijen ons, dat de hier gegevene wenken, door de redactie niet als scherp, maar als tot het vervolgen van hare taak nuttig zullen aangenomen worden, en zullen ons verheugen en de redactie openlijk dank zeggen, indien wij uit de volgende stukken ontwaren mogen, dat er meer *bouwkunstenaars* en minder *vertalers* door haar tot medewerking uitgenoodigd zijn.

Dichtwerken van Mr. H. VAN ALPHEN; *volledig verzameld en met een Levensberigt van den Dichter verrijkt door Mr.* J. I. D. NEPVEU. *III Deelen. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1838 *en* 1839. *In Post 8vo. CXLVI en* 1085 *bl. Bij inteek. f* 4 - 85 *en buiten inteek. f* 5 - 70.

Aanhangsel tot de volledige uitgave der Dichtwerken van H. VAN ALPHEN *als Dichter en Kinderdichter; door* J. CLARISSE. *Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1839. *In Post 8vo. VI en* 129 *bl. f* : - 75.

Hoezeer de Mode ook op de vormen der Poëzij haren invloed moge uitoefenen, en een meer gezuiverde smaak in het Godsdienstige, sommige vroeger geliefkoosde termen in onbruik heeft gebragt, de dichtvruchten van Mannen, die kunde en gevoel aan edele beginselen paarden, verliezen hare waarde nimmer. En dáár vooral, waar Godsdienst en echt Christelijke Wijsbegeerte de harten der Dichters ontvonkten, hunnen geest verlichtten en hunne lier besnaarden, vonden hunne toonen in Nederlandsche harten steeds wederklank, ook bij volgende geslachten.

Ook de Dichtwerken van den vromen en edelen H. VAN ALPHEN strekken hiervoor ten bewijze. Toen het plan van den Heer Mr. NEPVEU, om zich met de redactie eener volledige uitgave dier Dichtwerken te belasten, publiek bekend was geworden, vonden de Uitgevers al spoedig ruim negenhonderd Landgenooten bereid, om deze onderneming door hunne inteekening te bevorderen; welk getal nog grootelijks toegenomen zou zijn, ware die inteekening niet op den bepaalden tijd gesloten geworden.

De Heer NEPVEU heeft getoond, voor de door hem opgevatte, waarlijk niet gemakkelijke taak, ten volle berekend te zijn. Niet slechts heeft hij met vlijt opgespoord en met oordeel gerangschikt, wat van VAN ALPHEN afzonderlijk uitgegeven of hier en ginds verspreid was, maar hij heeft ook de waarde dezer uitgave grootelijks verhoogd, zoowel door de beredeneerde opgaven, waarom hij, in meer dan één opzigt, dus en niet anders gehandeld heeft, als inzonderheid door het uitvoerig en wèl gesteld Levensberigt van den geliefden Dichter, tot welks volmaking hem geene nasporingen en navragen te veel zijn geweest. Het is hier de plaats niet

tot een kritisch onderzoek, of de Verzamelaar al dan niet beter zou gedaan hebben door sommige stukjes achterwege te laten, gelijk eenigen gemeend hebben; nu hem zulks niet heeft goedgedacht, zal niemand het zich beklagen, alles, en wel onverminkt, alleen met verandering in de spelling, (naar die van den Hoogleeraar SIEGENBEEK, als de meest algemeen gevolgde) tot eenen zoo matig berekenden prijs te bezitten. Daar overigens dit werk reeds in zoo vele handen is, en het niet vroeg ontvangen der beide laatste Deelen ons buiten staat stelde tot vroegere aankondiging, zullen wij kunnen volstaan met het uiten van den wensch, dat het aangekocht worde door diegenen, welke het nog niet bezitten. Van zoodanige Verzamelingen moet men, om er regt genot van te hebben, eigenaar zijn; het is er niet mede als met een' Roman, van welken men doorgaans verzadigd is, na dien in weinige dagen te hebben doorgelezen. En welk maar eenigzins gegoed *Nederlander* zou tegen eene zoo geringe uitgave opzien, daar hij gedurig meer, ook soms aan boeken, uitgeeft voor hetgene geest en hart zoo weinig voldoening schenkt?

Een keurig Portret, naar eene oorspronkelijke schilderij gevolgd, en door den smaakvollen J. B. TETAR VAN ELVEN op staal gegraveerd, versiert, tegenover een *fac simile* van VAN ALPHEN, in het IIIde Deel, dit werk.

De Uitgevers van het tweede der in het hoofd dezer aankondiging genoemde boeken hebben wèl gedaan door te voldoen aan het verlangen van velen, dat zij de *Voorlezingen* van den beroemden Hoogleeraar CLARISSE, *over* VAN ALPHEN *als Dichter en Kinderdichter*, eerst in de *Fakkel* van 1831 en 1832 opgenomen, daarna, in 1836, afzonderlijk in gr. 8vo. door hen uitgegeven, in hetzelfde formaat als de *volledige uitgave*, door Mr. NEPVEU bezorgd, het licht zouden doen zien; deze Voorlezingen maken daarop een waardig *Aanhangsel* uit, en zullen gewis door alle bezitters van het genoemde grootere werk aangekocht zijn of worden. CLARISSE toonde ook hier, gelijk zoo dikwijls, hoe hij den verbazenden schat zijner kennis ook voor het grootere publiek dienstbaar weet te maken. Dan, Ref. mag in geene wijdloopige beoordeeling treden, daar hij slechts eene nieuwe uitgave, in kleiner formaat, van een reeds in dit Tijdschrift gunstig beoordeeld werkje, aankondigt. (*)

(*) 1837. *Boekbesch*. bl. 218.

Tusschen de Uitgevers der *volledige uitgave* en die der *Voorlezingen* blijkt eenig geschil ontstaan te zijn, bij de onderhandeling, om twee vroeger onuitgegevene Kinderversjes van VAN ALPHEN uit de laatste in de eerste te mogen opnemen. Wij zien uit de Voorrede van het *Aanhangsel*, dat de Heer NEPVEU, die eerst voor zijne Uitgevers nog al sterk partij had getrokken, erkend heeft, dat hij zulks minder onbepaald gedaan zou hebben, ware hij naauwkeurig met alle bijzonderheden der onderhandeling bekend geweest. Twee firma's, welke beide haren stand tot eere strekken, die beide tot verspreiding der liefdevolle gevoelens van eenen VAN ALPHEN loffelijk helpen medewerken, kunnen dan ook om eene betrekkelijke kleinigheid niet lang kibbelen. Mogt de bestendig goede geest onzer Natie eens een' herdruk van beide boeken noodig maken, dan zal alles, wat tot dit spiegelgevecht betrekking heeft, gevoegelijk uitgeligt kunnen worden.

Nieuwe en verspreide Gedichten van JACOB VAN DAM (,) *Landman en Veearts* (,) *te Aarlanderveen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1840. *In kl. 8vo.* 228 *bl. f* 1 - 50.

»Inderdaad met meerderen schroom dan vóór negentien jaren (VAN DAM gaf in 1821 een' bundel Gedichten, te *Haarlem*, bij de Wed. A. LOOSJES, PZ., uit) bied ik mijnen landgenooten deze nieuwe verzameling mijner Gedichten aan." Zoo schrijft de achtingwaardige Landman in het Voorberigt van zijne *Nieuwe en verspreide Gedichten*. Wanneer wij nagaan de verandering, die er sedert dat afgeloopen tijdvak in den trant der Poëzij ontstaan is, en den meer romantischen toon, dien men heeft aangeslagen, dan kunnen wij zeer goed begrijpen, waarom VAN DAM zijn Voorberigt aldus aanvangt; en het is dan ook waar, dat »de smaak voor subjectieve poëzij, in de laatste jaren, eer verminderd dan toegenomen is." In den tegenwoordigen trant vallen zijne verzen voorzeker niet; maar niets vinden wij er dan ook in van dat gezwollene, duistere, schelklinkende, duizelingwekkende, wat men in zoo menig voortbrengsel onzer dagen, voor poëzij wil doen doorgaan, doch dat voorzeker, aan echten en zuiveren kunstsmaak getoetst, te ligt zal bevonden worden. Niet dat wij in vele stukken van sommigen onzer tegenwoordige Dichters den aanleg en het waarachtig dichterlijke talent zouden willen voorbijzien; in-

tegendeel, in den laatsten tijd hebben wij juweelen van poëzij zien schitteren; en dezelfde onderwerpen, vroeger door onze Dichters behandeld, nu door de lateren bezongen, getuigen in toon en wijze niet alleen van den geheel nieuwen greep op de snaren hunner lier, maar tevens van het genie, de verbeeldingskracht en treffende vinding van velen. Het geheele veld der Dichtkunst heeft eene andere kleur gekregen. Of men echter de oorspronkelijkheid van eenen FEITH, LOOTS, HELMERS, om van andere nog levende Veteranen niet te gewagen, wel bezit, willen wij niet beslissen; en of de toon en trant, vooral van *Engelschen* afgehoord en afgezien, niet wat te veel die van het Nederlandsche speeltuig worden, hierover mogen de vereerders van een' BYRON, MOORE en anderen (het schoone in hunne werken erkennende en bewonderende) zelven uitspraak doen. VAN DAM, zoo wij hem tot deze of gene school moeten brengen, behoort geheel en al tot die van onzen beroemden, echt Christelijken FEITH: al zijne stukken ademen dien geest; en soort, en wijze van behandeling zijn doorgaans op de leest der stukken van den Zanger van het *Graf* en den *Ouderdom* geschoeid. De gedichten, die wij hier aantreffen, zijn van eenen ernstig godsdienstigen, geest- en hartverheffenden, smaak en gevoel streelenden aard; en de meer uitgebreide Leerdichten, *Onsterfelijkheid en wederzien*, *Blik op den Mensch*, *Deugd, bron van zielrust en geluk*, dragen blijken van de edele en Christelijke denkwijze des Dichters. Het is in sommige alsof wij FEITH hooren, en bij het lezen van het eerstgenoemde konden wij ons niet onthouden, aan den braven NIEBSTRASZ, die ook de vriend van VAN DAM is geweest, te denken: wij zagen den te vroeg gestorvenen in zijnen ARISTUS, bl. 6, als naar het leven geteekend, en zouden ons zeer bedriegen, zoo niet VAN DAM, die hem door zijne betrekking in zijne woonplaats van nabij zal gekend hebben, bij het nederschrijven dezer regels, het oog op hem heeft gehad. Wat de waarde van dat stuk betreft: het heeft eenen goeden gang, zondigt weinig tegen de regelen der kunst, bevat vele edele denkbeelden, maar levert toch overigens niets, wat niet door FEITH, B. KLIJN, NIEBSTRASZ en anderen over dat of dergelijke onderwerpen gezegd is. Hier en daar treffen wij eenige min gekuischte uitdrukkingen aan, b. v.:

Bl. 2. reg. 3. v. o. Dit vast geloof vertroost mij *'t best*
en *'t meest* van allen.

Bl. 4. reg. 4. Is digter (de tred) bij het *huis der zamenkomst* gezet.

Huis der zamenkomst, hier voor den Hemel, beviel ons niet. Om echter te toonen, dat wij dit vers met genoegen lazen, willen wij het navolgende, dat dan ook geheel FEITH's trant is, ten proeve geven:

Zou 't spel zijn des bedrogs, een schijn, die niet bestaat,
Een vlugtig schaduwbeeld, dat opkomt en vergaat?
God! zou 't een dwaling zijn, verbijst'ring der gedachten,
Een ijd'le hersenschim, het heil, dat wij verwachten?
Een leugenvond de hoop, die in mijn binnenst' gloeit,
En ijdelheid 't gevoel, dat nooit wordt uitgeroeid?
Zou 't wezen niet bestaan, dat 'k in mijn ziel voel dringen?
Verbeelding, wijk dan, wijkt ook gij, herinneringen!
Misleidt mij langer niet, laat van uw' mart'ling af!
Dan is de band verscheurd, en 't eind van alles 't graf.
Dan zinkt de grondslag weg, waarop de hoop zich vestte;
De leer van 't kruis verdwijnt, met alles, wat haar restte.

In het dichtstuk *de Lente* herkennen wij, bij de dichterlijke waarde die het vers bezit, geheel den buitenman, die met al wat veld en akker vruchtbaars en schoons oplevert bekend is, en die menig' stedeling eene nutte aanwijzing tevens geeft, wat hij, bij het naderen en beschouwen der Lente, al op te merken, te genieten en te bewonderen hebbe. Wat berg en dal, vloed en beek, bosch en lucht, hof en boomgaard alsdan tot genot voor oog en oor en gevoel aanbieden, wordt in *détails* regt naïf en hier en daar zeer poëtisch gemaald. Wij vinden hier den fijnen Natuurbeschouwer, den dichterlijken *Oeconomicus ruralis*. In het beschrijven is VAN DAM gansch niet ongelukkig. Al wat de Lente geeft, wordt door den Dichter geschilderd, en alles, wat vin en veêren heeft, moet het zijne toebrengen, om vrolijkheid en vreugde in het ronde op te wekken of te verspreiden. De zwaluw, de wachtel, het veldhoen, door de grutto *gesecondeerd*, (welk Fransch woord hier niet moest gevonden worden) allen moeten het hunne toebrengen tot verhooging van het lentegenoegen. Vele dier beschrijvingen voeren ons op het land, en doen ons, als 't ware, het schoone van den bekoorlijken lentedag genieten. Wij mogen niet te uitvoerig worden, en verwijzen dus onze

Lezers maar het gedicht zelf, dat wij, zoo wel wat de versificatie als de wijze van behandeling betreft, voor een van de beste uit den bundel houden. *De gans, die zich in postuur stelt*, bevalt ons niet. Het overspringen der regels, en de rust niet altijd in het midden van het vers te laten vallen, doet het eentoonige der alexandrijnen verminderen, en geeft niet zelden aan de verzen gespierdheid en kracht; of veel zaken in éénen regel, zoo als bl. 20:

De wachtel slaat, de (het) veldhoen kirt, de kievit kweelt. (*)

maar in regels als deze bl. 24.

Het eendje met haar kui | ken kwaakt met heesche keel

is alle cæsuur verloren.

Morgenstond, *Avondstond*, *Nacht*, zijn zeer gevoelige en vloeijende dichtstukjes.

De opwekking van den jongeling te Naïn beviel ons minder. De onnavolgbare eenvoudigheid, die het ware schoon der Bijbelsche verhalen uitmaakt, gaat altijd bij omschrijving en uitbreiding verloren. De aanloop tot het onderwerp is ook te gerekt. Men denke aan FEITH's *Jongeling te Naïn*, die ons dadelijk op het tooneel plaatst, en bij wien de kortheid aan de eenvoudigheid en schoonheid niet weinig bevorderlijk is.

Het Geweten bevat goede denkbeelden, doch levert niets nieuws of treffends op.

De Doodstraf. Wij vereeren de gevoelens des Dichters; het verschillend oordeel over de kapitale strafoefening is ook weder dezer dagen gebleken. Al wat aangewend kan worden, om den misdadiger tot het goede terug te brengen, zijn lot in en buiten den kerker te verbeteren, en voor zijne zedelijke vorming en opleiding te waken, is allezins loffelijk, en wij juichen iedere poging van het Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen toe; maar de vraag, of *de Regters, die*, volgens de wet, in gemoede, naar pligt en overtuiging, vonnis spreken, en *den beschuldigden van de doodstraf* NIET *bevrijden, wel een rein en kalm geweten hebben*, is voorzeker toe te schrijven aan de poëtische *verve*, waarin de Dichter, bij het behandelen van dat onderwerp, geraakt is.

(*) Het *kwelen* van den kievit klinkt min eigenaardig, dan b. v. van het sijsje.

Wij willen verder de onderwerpen niet opgeven. *Aan God* is geheel *Feithiaansch*. Waar dit, ook hier, al te zeer in het oog valt, geldt hetzelfde, wat in de beoordeeling der vroegere Gedichten van VAN DAM gezegd is: »*te veel navolging*, te blijkbare poging, om in zulk een' trant te dichten, als waarin een geliefd Volkszanger zoo treffelijk is voorgegaan." (*) JOOST VAN DEN VONDEL. Zoo eene Zangster hem vergoden moet, zal zij toch, om die hulde den *Fenix onzer Poëten* waardig te doen zijn, eenen anderen toon dienen aan te slaan, dan hier gehoord wordt. In eene uitstorting van het gevoel, van het overstelpt gevoel, bij het beschouwen der schoonheden in VONDEL's *rei van Klarissen*, moeten regels als deze niet voorkomen:

.... Verrukt door zoo veel schoone trekken,
Gevoelde ik mijne zanglust wekken;
Wie leest dit heerlijk vers, en huldigt VONDEL niet?

De slotsom onzer beoordeeling is deze, dat de Gedichten van VAN DAM veel goeds, gevoeligs, stichtelijks en Christelijks bevatten; dat er doorgaans die dichterlijke toon in heerscht, die de poëzij van de reeds genoemde Dichters kenmerkt, en dat hier en daar die dichterlijke verheffing, dat vuur uitkomt, hetwelk, tot het hoogere opvoerende, het hart verwarmt door den gloed van Godsdienst, deugd en onsterfelijkheid.

Wij willen dan ook verder op geene stroeve regels, door de hortende *tt* en *td*, aanmerking maken. Bl. 211:

Kies *geen* ander schild *noch* wapen.

is taalkundig fout; hier zijn twee *negativen*: waarom niet: Kies geen ander schild of wapen.

Op bl. 22. reg. 1:

Wat zie ik 't hoog gebergt, dat bliksemt ginds van wapen'?

Duister en hard; terwijl door de afkapping van *wapen'* voor *wapenen* het meervoud niet duidelijk wordt. VAN DAM schijnt ook nog het schrijven van *ed'len*, *vad'ren*, *stam'len*, boven *vaadren*, *eedlen*, *staamlen*, enz. te verkiezen: het laatste is toch door de meesten onzer Dichters aangenomen.

(*) *Vad. Lett.* 1822. *Boekbesch.* N°. XII. bl. 515.

De waardige man zal, zoo wij vertrouwen, van onze waarheidsliefde zich overtuigd houden, daar wij hem eenige klippen aanwezen, welke hij in het vervolg te mijden heeft. Hij stichte met zijne zangen nut zoo wel als vermaak, de vereeniging van beide welke vereischten bij onze jongere Dichters wel eens uit het oog verloren wordt, en deele alzoo in de achting, die hij, als mensch en kundig Veearts, zoo zeer waardig is! — Wij eindigen ons verslag met onszelven en hem zijne woorden toe te roepen:

't Blijve onze roeping steeds, de wijsheid aan te kweeken,
Den band der broedermin te vlechten voor elkaâr;
Wat goed en nuttig is, te denken en te spreken,
En heil'gen offergeur te ontsteken op 't altaar!

De Boekanier. *Door* H. A. MEIJER. *Te Amsterdam*, *bij* J. D. Sijbrandi. 1840. *In gr. 8vo. VIII en* 150 *bl. f* 2-60.

Met dit dichtstuk treedt de Heer MEIJER voor het eerst als Dichter op, en doet dit op eene wijze, die hem terstond eene hooge plaats onder onze Dichters aanwijst. Het publiek is den Weleerw. Heere J. BOEKE dank verschuldigd, dat hij dit uitstekende vers bij afwezigheid des makers in het licht heeft gezonden. Uit eenen brief, door Z. Eerw. aan zijnen vriend K. SIJBRANDI geschreven, en die hier de plaats van voorberigt vervangt, verneemt de lezer, dat hij hier het werk aantreft van een onzer Zeeöfficieren, die de dagen zijner nonactiviteit aan de zamenstelling van dit dichtstuk heeft besteed, en het bij zijn vertrek naar *Oost-Indië* heeft achtergelaten, met den wensch, dat het zou worden uitgegeven, indien het de uitgave waardig werd geacht. Waarlijk, er zullen weinigen onder onze moedige zeebonken zijn, die de uren, hun van hun dienstwerk overblijvende, aldus kunnen besteden! Wij willen van dit dichtstuk eenig beoordeelend verslag geven.

Wat den trant van hetzelve betreft, sluit het zich aan de romantische school aan. De Dichter is ongetwijfeld grootelijks gevormd door de studie der nieuwere *Engelsche* Dichters, zonder dat hij daarvan een slaafsch navolger is geworden. De *Boekanier* (misschien had de uitgever wèl gedaan, in eene noot, of als bijlage, eenig berigt te geven aangaande

den oorsprong en de beduidenis dezer benaming en de geschiedenis dezer vrijbuiters) de *Boekanier* is een geheel verdicht persoon; maar gelukkig is het denkbeeld van den Dichter, om hem in een historisch tijdvak te plaatsen. Hij heeft daardoor het onbestemde, hetwelk dergelijke verdichte personen niet zelden eigen is, weggenomen, en aan het geheel eene zekere waarheid weten te geven. Het stuk verplaatst ons in de latere tijden van den tachtigjarigen oorlog. De *Boekanier* is een *Nederlander*, uit een aanzienlijk geslacht gesproten, en de zaak der vrijheid toegedaan. De vader van zijne geliefde is *Spaansch*-gezind, en wil zijne dochter dwingen, van ARNOLD afstand te doen en eenen *Spanjaard* te huwen. ARNOLD en zijne verloofde vlugten, en zoeken veiligheid op *Nederlandschen* bodem. Maar bij eenen inval der *Spanjaarden* onder Graaf VAN DEN BERG wordt ARNOLD, die met zijne gade wil vlugten, gewond en gevangen, en vindt bij zijne vrijlating zijn kasteel verwoest, terwijl zijne echtgenoote in de handen moet gevallen zijn van den aanvoerder der vijandelijke bende, LORENZO, haren bestemden bruidegom. Nu ontvlamt de wraakzucht in het hart van ARNOLD, en hij stelt het zich als doel des levens, om den roover te vervolgen en den dood zijner vrouw te wreken. Als hij hoort, dat LORENZO naar *Amerika* is vertrokken, voegt hij zich bij de *Boekaniers*, hopende, als hun aanvoerder, zijnen vijand eenmaal te zullen bereiken. Zijn doel gelukt hem. Hij ontdekt de verblijfplaats van LORENZO, overwint en wondt hem, hoort uit zijnen mond het verhaal van ADELHEIDE's dood, en keert nu, na het volvoeren van zijne wraak, naar het vaderland terug. Daar gekomen, verneemt hij plotseling de verschrikkelijke tijding, dat ADELHEIDE het doodsgevaar was ontsnapt, jaren lang op zijne terugkomst had gehoopt, en eindelijk onder het verdriet was bezweken; eene tijding, die hijzelf niet lang overleeft.

Men ziet uit deze zeer korte en oppervlakkige schets des verhaals, dat de Dichter een vast doel heeft voor oogen gehad; en dat is eene tweede bijzonderheid, waardoor de *Boekanier* zich gunstig onderscheidt. Het is niet alleen een verhaal, welks bijzonderheden belang inboezemen; het zijn niet alleen poëtische schoonheden, die de aandacht boeijen; maar beide hebben een bepaald doel; zij moeten dienen ter bereiking van één algemeen oogmerk. Er ligt eene groote, belangrijke waarheid ten grond, die hier in een treffend

voorbeeld wordt voorgesteld. De regels, die reeds bij den aanvang door den priester, aan wien ARNOLD zijne geschiedenis verhaalt, hem worden toegevoegd, en die aan het einde des dichtstuks als de slotsom van alles worden weder gevonden, drukken de strekking van het geheel uit:

Waag 't nimmer met uw zwakke vingeren,
Kortzigtig kind van brozen stam!
Het wapen van Gods wraak te slingeren,
Wat schijnbaar leed u overkwam;
Opdat het in uw hand niet dwale, (*)
En op uw eigen schedel dale!

Zoo heeft het stuk eene zedelijke bedoeling, en juist door die eenheid van doel maakt het des te dieperen indruk.

Wat nu de dispositie van het verhaal betreft, ook deze is gelukkig. De Dichter verplaatst ons oogenblikkelijk in het midden der gebeurtenis. Wij vinden den *Boekanier* in eene grot gezeten nevens eenen priester, wien hij het leven heeft gered, en die hem vertrouwen heeft weten in te boezemen. Reeds bij zijne eerste verschijning wekt de beschrijving van den man onze belangstelling.

Daar lag, met d' elboog op een steenklomp, 't hoofd gebogen
In de open handpalm, en de doelloos starende oogen
Naar d' ingang heengerigt, in doffe lusteloosheid,
Op 't bonte tijgervel, tot rustbed uitgespreid,
Een statig man. De last van lijden en gevaren
Had slaap en kruin ontbloot van de eertijds bruine haren,
En hem — schoon veel te vroeg — met grijsheidssneeuw bestrooid,
En 't hooge voorhoofd en de bruine wang geplooid.
Maar de onverdoofbre vlam der donker blaauwende oogen,
De helderbruine tint der forsche wenkbraauwbogen,
De donkre knevelbaard, die omkrulde op zijn lip
Gelijk de strandbaar op de hoekige oeverklip,
Zijn diepe leeuwenstem, 't scheen alles te bewijzen,
Dat zorg — geen jarenlast — zijn schedel deed vergrijzen.
. . . .
Geen toon klonk uit zijn mond, sints menig jaar en dag,
Dan 't koud bevelwoord van herroepleos krijgsgezag.

(*) Dit woord acht Rec. hier min gelukkig.

In oog en houding was die waardigheid te lezen,
Die stille majesteit, die minder zielen vreezen,
Aan geesten eigen van dien adel, dien natuur
Tot heerschen heeft bestemd in 't duister wordingsuur.

Zijn hart is vol, en voor 't eerst opent hij het voor iemand. Hij deelt den priester de geschiedenis van zijn leven mede. De Dichter heeft ook in dit verhaal afwisseling gebragt. Gedeeltelijk voert hij den *Boekanier* zelf sprekende in, gedeeltelijk deelt hij den inhoud zijner openbaringen mede. Dat is goed gezien; de geschiedenis van zijne liefde, van zijne vlugt met zijne verloofde uit het vaderlijke huis kon minder gepast in den mond van den *Boekanier* gelegd worden, wiens gemoedsstemming ongeschikt is, om bij dergelijke zachte en liefelijke tooneelen te blijven stilstaan. Rec. zal het niet ontkennen, dat vooral in het gesprek tusschen ARNOLD en ADELHEIDE welligt eene te groote uitvoerigheid, of liever een te groote rijkdom, wordt gevonden; maar met dat al, aan die uitvoerigheid hebben wij ook heerlijke plaatsen te danken, die den rijken dichtgeest overal verraden. Wil men een paar voorbeelden, men oordeele! ARNOLD wil zijne geliefde doen gevoelen, dat zij zich over de onbillijke vervloeking van haren vader niet behoeft te bezwaren:

En de onberaden vloek . . . .
Is als de giftdamp van verpeste slijkmoerassen,
Die doodlijk hangen blijft op de onbewogen plassen,
Waaruit hij oorsprong nam. De Godheid hoort hem niet;
De wind verwaait dien vloek door 't eindloos luchtverschiet;
Hij weegt niet in de schaal van 's hemels raadsbesluiten,
En even schoon zal op uw graf de bloem ontspruiten,
Bij 't keeren van de lente.

Nog fraaijer is de volgende vergelijking:

Zal 't stokoud paard, dat nu de stramme leên
Met moeite voortsleept langs de velden, waar voorheen
Zijn forsche hoefslag klonk, het jonge krijgsros dwingen,
Om niet meer fier en vrij door 't vrolijk veld te springen,
Maar, kruipende aan zijn zij, met tragen lijkvaartstred
Te grazen langs den boord van 't zonnig waterbed?
Neen, moedig klinkt zijn stem! De grond dreunt van zijn hoeven!

Zijn vuuroog blinkt van lust, den wedloop te beproeven?
Hij welft den fieren hals en schudt de zware maan!
Zijn staart zweeft op den wind, als duistere oorlogsvaan!
Daar rekt hij langs den grond de ranke hindenleden;
Zijn zelfgekozen weg voelt naauw zijn vlugge schreden,
En 't vreugdgehinnik trilt en schatert door de lucht,
Die minder vrij is, dan zijn teomlooze aadlaarsvlugt!

Dat is poëzij! En het is slechts één voorbeeld uit de vele, die wij in deze bladeren vinden. De volgende zang, waarin de *Boekanier* zelf het verhaal voortzet, is niet minder schoon en rijk. De beschrijvingen van zijne vlugt met ADELHEIDE voor de *Spaansche* benden, van zijne gevangenneming, gevangenschap en ziekte, zijn meesterlijk. De wijze, waarop zijn toestand wordt geschilderd, toen hij in het kerkerhol hoorde, dat LORENZO aan het hoofd had gestaan der krijgsknechten, die zich van hem en zijne vrouw hadden meester gemaakt, is allertreffendst, en, ware de plaats niet te lang, Rec. zou grooten lust gevoelen, om ook die regels af te schrijven. Doch wilde hij alles ook slechts aanwijzen, wat hier bijzondere melding verdient, zijne aankondiging zou eene te groote uitvoerigheid krijgen.

Om van de verscheidenheid te doen blijken, welke het talent des Dichters bezit, verwijst hij de lezers van dit Tijdschrift op het gedeelte des vierden zangs, dat in het Mengelwerk van een der vorige nommers door den Eerw. BOEKE is medegedeeld, de keurige beschrijving van het roofschip en deszelfs vaart, benevens het lied der matrozen. Men erkent daar geheel den zeeman; gelijk over het algemeen de schildering van natuur- en zeetooneelen het bewijs oplevert, hoezeer de Dichter uit eigene kennis en ondervinding spreekt. Karakteristiek zijn ook de gesprekken, door ARNOLD en zijne medestanders gehouden, waarin het plan van den aanval op *Maracaïbo* wordt beraamd. De vijfde zang verhaalt ons den dood van LORENZO, en zijne voorafgegane biecht aan ARNOLD, als priester vermomd. Huiveringwekkend is het verhaal van ALEID's vooronderstelden dood, als zij zich uit het raam stort:

Daar wankelde, ontzaglijk en bleek, als een geest,
Hoog boven den afgrond haar donkere leest;
Breed achter haar, vlammen in gloeijende pracht,

En onder haar, gapend de diepte der gracht.
Op zag zij ten hemel, en neer in het wed,
En elk van die blikken een zwijgend gebed!
Toen hief zij, mij dreigend, de hand naar omhoog,
En stortte zich neer en verdween voor mijn oog! enz.

en niet minder schoon en waar de schildering van den toestand des ongelukkigen *Boekaniers*, die met den dood van zijnen vijand het doel van zijn leven heeft verloren:

Hij had geen huis, geen haard,
Geen erf, geen maagschap, niets op aard;
Zijn schip alleen en woeste kluis!
En beiden walgden hem!
Hem gaf zijns vijands dood, wiens bloed
Gestroomd had van zijn hand,
Een grooter leegte voor 't gemoed,
Dan 't derven van een dierbaar pand
Vaak zachter zielen doet.

De laatste zang voert hem naar het vaderland terug, waar de hartbrekende ontknooping hem wacht; en ook hier is en beschrijving en verhaal even gelukkig uitgevallen, en een waardig slot van het geheel.

Rec. heeft zijn verslag met eenige aanhalingen vermengd, om den lezer proeven van den dichttrant des Heeren MEIJER te doen kennen. Zij zijn voorbeelden, die tot staving kunnen dienen van datgene, wat tot lof van dit stuk door hem is en wordt gezegd. Zij doen zien, dat het werktuigelijke der kunst den Dichter zeer gemakkelijk valt. Dichterlijk gevoel, verbeelding, rijkdom van denkbeelden, kracht en waarheid van voorstelling, zuiverheid van taal en groot meesterschap over dezelve, eene poëtische dictie, zoo als men ze niet dikwijls vindt, oorspronkelijkheid en schoonheid van beeldspraak, — zietdaar kenmerken, die geen onbevooroordeelde lezer den Dichter zal ontzeggen.

Rec. heeft ééne algemeene aanmerking, en zij wordt door den uitgever, getuige den brief, dien hij als voorrede heeft gegeven, reeds bij voorraad toegestemd. Het stuk is te vol, te rijk; het getuigt, dat de schatkameren van den geest nog weinig geopend zijn geweest, en dat uit den overvloed rijke-

lijk is medegedeeld. Het is een gebrek, maar een gebrek, dat men ligtelijk vergeeft.

Kleinere aanmerkingen zou Rec. hierbij kunnen voegen. In den mond van een meisje behagen hem minder uitdrukkingen gelijk deze:

Toen voelde ik, leeuwenwelp, in 't onverbasterd bloed,
Mijn leeuwenafkomst en onbuigbren leeuwenmoed.

Goed te keuren acht hij het ook niet, dat men hier dikwijls in het rijm *ei* en *ij* onverschillig vindt gebruikt. Het komt te dikwijls voor, dan dat men niet zou moeten vooronderstellen, dat de Dichter het uit *principe* doet. Hij kan zich ook onder anderen op het voorbeeld van BOXMAN beroepen; maar verkieslijk is het toch niet.

Doch dit zijn kleinigheden. Het geheel is voortreffelijk. De Heer MEIJER heeft zich door dezen eersteling eenen hoogen rang onder onze Dichters verzekerd. Hij heeft het getoond, hoe de invloed onzer *Engelsche* naburen gunstig *kan* werken. Hij heeft zich gewacht voor al dat gezochte en onnatuurlijke, wat andere navolgers hebben overgenomen. Zijn dichtstuk is de afdruk van zijnen eigen' geest. Wij wenschen hem van harte geluk met deze eerste proeve. Zij moet bijval vinden bij allen, die smaak voor poëzij bezitten; en, zoo Rec. zijne eigene ondervinding mag raadplegen, vindt zij dat reeds dadelijk bij velen. Mogt deze aanprijzende beoordeeling medewerken, om het dichtstuk onder veler oogen te doen komen, die tot dusverre nog onbekend met hetzelve mogten zijn!

De Waldenzen in Bohemen. Historische Roman. Door CHARLOTTE VON GLUMER, *geb.* SPOHR. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 346 *bl. f* 3-: .

Het is bekend, dat de *Waldenzen* die aanhang van Christenen zijn, die in de laatste helft der 12de Eeuw in *Frankrijk* ontstaan, en naar hunnen voorganger, den *Lyonnezer* koopman, PIERRE DE VAUX, of PETRUS WALDUS, genoemd, maar door de vervolging, die de heerschende Kerk hun aandeed, van daar grootendeels verdreven, en naar andere streken van *Europa* gevlugt zijn, onder anderen naar de Valleijen van

Piemont, waar reeds vroeger de zoodanigen schijnen bestaan te hebben, die, even als zij, sommige in de Christelijke Kerk ingeslopene verkeerdheden en bijgeloovigheden verwierpen, en zich zoo na mogelijk aan de leer van JEZUS en de Apostelen zochten te houden; welker gezamenlijke afstammelingen nog heden ten dage aldaar gevestigd zijn. — Het zal dus wel niet letterlijk te nemen zijn, wat de Vertaler van het bovenstaande werk in het *Voorberigt* zegt, dat »de oorsprong der »*Waldenzen* tot de allereerste tijden van het Christendom »opklimt;" dat »de aanhangers en volgelingen, die de Apos»telen allerwegen maakten, in de Geschiedenis voor *Apostel»broeders* en opvolgers der Apostelen bekend zijn;" en dat »men dezen Apostelbroederen later den naam van *Waldenzen* »gegeven heeft naar eenen hunner Leeraren PETRUS WAL»DUS." Immers de naam van *Apostelbroeders* is niet vóór de 12de of 13de Eeuw bekend, en was misschien die van een' zijtak der *Waldenzen*, of althans hun aanverwant in gevoelens, en er is geen blijk, dat PETRUS WALDUS aan het hoofd van dezelve gestaan heeft.

Uit den titel nu van bovenstaand werk zou men verwachten, dat men daar de geschiedenis, hoewel naar de mode van den tijd in een romantisch kleed gestoken, vinden zou van dat gedeelte der *Waldenzen*, dat naar *Boheme* gevlugt is, en aldaar in de gebeurtenissen van onrustige tijden heeft moeten deelen. Doch, het boek lezende, ziet men, dat de titel te onbepaald is, en dat het slechts de lotgevallen behelst van ééne zulke *Waldenzer* familie, BORZECK genoemd, die, omstreeks de helft der 15de Eeuw, als aldaar gevestigd voorgesteld wordt; welke geschiedenis echter met vele episoden doormengd, en hierdoor wel eens wat overladen is. De heldin des verhaals schijnt eindelijk te zijn (hoewel zij er eigenlijk geen groote rol in speelt) de dochter dezes huizes, ELISABETH, (op het titelvignet vertoond) die, na verschillende inwikkelingen der gebeurtenissen, gelukkig gehuwd raakt met zekeren ULRICH VON BRANDEIS, die eerst, daar hij, door valsche berigten bedrogen, haar dood waande, met eene op hem verliefde Gravin CORNELIA SHIRZISKI getrouwd was geweest, doch welke naderhand, ten gevolge der slechte praktijken van zijnen halfbroeder en heimelijken medeminnaar BENNO, door middel van vergift omgekomen was.

Het ontbreekt dus dezer verdichte geschiedenis niet aan romantische stof, ja zij is er overvol van: zij is echter in goe-

den stijl geschreven, laat zich niet zonder belangstelling lezen, en mag onder hare talrijke broeders en zusters, en neven en nichten, eene niet ongeëerde plaats hebben. Met dit al is Ref. over het geheel hoe langer hoe minder vriend van die tweeslachtige schepsels der verbelding, die thans aan de orde van den dag zijn, en die vele Schrijvers en Schrijfsters schijnen te meenen zeer gemakkelijk te kunnen voortbrengen, doch waarin zij zich wel eens aan de ware Geschiedenis, of aan den geest der voormaligen Eeuwen, of aan het costuum en het coloriet dier oude tijden zoo vergrijpen, dat er voor hen, die met den loop der ware gebeurtenissen geheel of gedeeltelijk onbekend zijn, de waarheid moeijelijk uit te leeren of te herkennen is. Om deze redenen kan Ref. met zijnen lof aan zulke soort van geschriften niet zeer mild zijn; maar hij wil nogtans aan ELISABETH BORZECK, het papieren kind van eene Hoogduitsche Dame, dat de Vertaler in een goed Nederlandsch gewaad gekleed heeft, gaarne eene goede getuigenis op hare reis door de romanlezende wereld medegeven.

Keur van Mengelingen ter bevordering van wijsheid, deugd en Godsdienst, door W. GORDE. *Te Gorinchem, bij* A. van der Mast. 1839. *In gr. 8vo.* 175 *bl. f* 1-60.

Handwijzer op den kruisweg des levens, enz. Door A. BIBEN, *Predikant te Edam. Vrij bewerkt naar het Hoogduitsch van Dr.* H. B. WAGNITZ. *IIde Stuk. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1839. *In gr. 8vo.* 201 *bl. f* 1-80.

No. 1 is eene verzameling van anecdoten, kleine verhalen, aanhalingen uit beroemde Schrijvers en dergelijke, betrekking hebbende op verscheidene Christelijk-maatschappelijke deugden en verkeerdheden, naar welke het werkje in 22 Hoofdstukken is afgedeeld. Eenige voorvallen waren ons nieuw; verre de meesten echter oude bekenden. Het bevat dus wel weinig nieuws, maar toch niets schadelijks, veeleer nog nuttige wenken. Men kan het in een anders verloren oogenblik ter hand nemen, en met goed gevolg aan de jeugd geven en aan die klassen van lezers, voor welke de Leesbibliotheken der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen* zijn

bestemd, ter bevordering van wier doel de nu overledden Schrijver naar vermogen heeft medegewerkt. Ook in deze Leesbibliotheken zelve is het werkje wèl geplaatst naast de *Zedekunde in Voorbeelden en Verhalen*, door die Maatschappij uitgegeven, en waarmede het onderhavige vele overeenkomst heeft. Het titelvignet is beneden alle kritiek.

No. 2. Van het eerste stuk der vertaling of omwerking van dat gedeelte van WAGNITZ *Moral in Beyspiele*, hetwelk meer bepaaldelijk tot de jeugd betrekking heeft, hebben wij vroeger het noodige gezegd, ook om den aanleg en de strekking van het werk te doen kennen. De met zeer vele goedkeuring door ons geëindigde lezing van het tweede heeft ons geene reden gegeven tot verandering van ons oordeel; waarom wij het evenzeer aanbevelen.

De groote Lijder en andere Gedichten van G. G. VAN MEURS. *Te Utrecht, bij* J. G. Andriessen, 1839. *In 8vo.* 80 *bl.* *f* :-75.

De Heer VAN MEURS gaf vóór eenigen tijd, ten gevolge van eene onberadene *Gelofte*, aan zijne overledene eerste vrouw gedaan, een bundeltje prulverzen uit. Hij wijdt thans een *dito dito* aan zijne tweede vrouw.

Met wie 'k, *spijt huwlijksheil*, met vreugd en smart doorweven,
Steeds pal mogt blijven staan.

Het is, zegt hij zelf,

de tweede stap, o leven van mijn leven!
Op 's dichters *muzenspoor*;
Maar 'k weet, 't is stameltaal, door mij daar neergeschreven,
Bij 't heerlijk zangrenkoor,
Dat van *den hoogen kruin der Helicon haar* galmen
Doet klinken over d'aard;
Maar, o, mogt mijn *getjilp* als *offer* voor u *walmen*,
Voor u, die m'alles waart.

Iemand, die zoo *walmend tjilpt*, moest zich niet wagen aan onderwerpen als *de lijdende Verlosser*. Uit die armzalige rijmelarij willen wij dan ook geene proeven mededeelen; het onderwerp is te heilig. Liever nog een paar staaltjes uit de aandoenlijke romance *Karel en Rosiene*; b. v. eenige regels, waarin de vader zijne woede uitstort over de keuze zijner dochter:

En gij, mijne dochter, mijn vreugd en mijn lust!
Is zoo uw geweten in slaap reeds gesust,
Dat gij mij zulk onheil wilt brouwen?

. . . .
Sluit ze achter de tralies daar ginder in 't slot.
Met haar, die de liefde des vaders bespot,
Wil ik mij niet langer bemoeijen.

De gelieven vlugten naar *Amerika*, komen aan wal, en zetten zich zamen op een muildier neder,

En staren verrukt reeds in toekomst en lot,
Op d'aanstaande huwelijksstander.

Maar hun leed is nog niet ten einde; een woudbrand en een storm overvalt hen: ter naauwernood redden zij zich met een' boom over het water.

Nu zijn zij aan zaliger kusten.
Doch neen, de drift weleer door liefde opgewekt,
Wordt door de natuur al ras smartvol ontdekt,
En ontmantelt d'oneerlijke lusten.
Daar lag nu Rosiene ontluisterd ter neer,
Bezwijmd door de pijnen en smarten, enz.

Wie meer dergelijke fraaijigheden wil lezen, koope het boekje!

Wie geeft wat hij heeft, is waard dat hij leeft. Blijspel, in één Bedrijf. Te Amsterdam, bij J. M. E. Meijer. 1839. *In kl.* 8*vo.* 50 *bl. f* : - 40.

De Neven en Nichten in het vermeende sterfhuis. Blijspel, in één Bedrijf. Te Amsterdam, bij J. M. E. Meijer. 1839. *In kl.* 8*vo.* 52 *bl. f* : - 40.

Kleine potjes hebben óók ooren. Blijspel, in één Bedrijf. Te Amsterdam, bij J. M. E. Meijer. 1839. *In kl.* 8*vo.* 50 *bl. f* : - 40.

De Schoolopziener ad interim, of goed voorgaan doet goed volgen. Blijspel, in één Bedrijf. Te Amsterdam, bij J. M. E. Meijer. 1839. *In kl.* 8*vo.* 40 *bl. f* : - 35.

Van deze vier Blijspelletjes door eenen ongenoemden, die zijnen naam niet had behoeven te verzwijgen, bevalt ons het eerste minder dan de drie anderen. De hoofdpersoon *Schijnman* is zoo overdreven, zoo dwaas milddadig bij zijne behoeftige omstandigheden, dat hij aan een verstandig Publiek niet bevallen kan, en dus ook de zedeles bij het slot, indien het gedrag van *Schijnman* haar motivéren moet, weinig werking kan doen.

Geestig is: *De Neven en Nichten in het vermeende sterfhuis.* Hadden wij ons een soortgelijk stuk: *De doode Oom*, niet herinnerd, het effect bij de lezing zou grooter zijn geweest. Intusschen, plan en uiteenzetting zijn hier in vele opzigten anders, en het Blijspel blijft oorspronkelijk.

Kleine potjes hebben óók ooren, is al zeer aardig en natuurlijk behandeld. Goed gespeeld wordende, moet dit stukje algemeen in de hand vallen.

Niet minder is dit waar van: *De Schoolopziener ad interim.* Wel is waar, de stelling van den hoofdpersoon is vrij moeijelijk. In de werkelijke wereld zou men hem die grap niet ligt nadoen; echter, het is een Student, en die durven wel eens iets meer dan een ander. Het is wel zonderling, dat Jufv. *Zoet* hem niet dadelijk mistrouwt, en als Institutrice hem niet eenig bewijs zijner betrekking afvraagt. Nog zonderlinger, dat de oudste élève, Jufv. *Meibloem*, een meisje van 18 jaren, zich laat overhalen, om, ten gevalle van Mijnheer den jongen Schoolopziener ad interim, al ware hij zulks geweest, of al had zij hem daarvoor gehouden, die verliefde versjes te reciteren, en zelfs min of meer, bij afwisseling van rol, in zulk een hartstogtelijk karakter komedie met hem te spelen..... Maar, op het tooneel ziet men zoo naauw niet, en de passage is inderdaad kluchtig, vooral daar het tooneel eene kostschool is. Het stukje bragt ons nu en dan *De Turksche Gezant* van KOTZEBUE te binnen.

In het algemeen keuren wij het af, dat in deze Blijspelen meest al de personen *karakternamen* hebben. De poging des Schrijvers, om den deftigen stijl te vermijden en den gezelschapstoon, zoo veel mogelijk, op het tooneel in te voeren, onder anderen door *gij* of in *ge* of in *je*, of zelfs in *u*, als de spreker beleefd wil zijn, en zoo insgelijks *uwe*, b. v. *uwe* vrienden, in *je* b. v. *je* vrienden te veranderen, is niet verwerpelijk, mits men ook daarin de maat niet overschrijde. Hier en daar, waar de toon des sprekers klimt en meer rhetorisch wordt, dan in het dagelijksche leven geschiedt, zoo zou men ook *gij* of *ge* voor *jij* en *je* wel hebben kunnen behouden. *Jij* en *jou* vooral zijn dikwijls te plat. Gelijk de Blijspeldichter, zelfs in proza, veelal tot den spreektoon in de zamenleving af moet dalen, zoo mag en behoort hij ook somwijlen te trachten op dien spreektoon in te vloeijen, en hem, waar het gesprek ernstig en plegtig wordt, hetwelk ook in de komedie wel eens plaats grijpt, tot de schrijftaal op te voeren.

BOEKBESCHOUWING.

Leidsman op den weg der waarheid. Kleine Geschriften, naar de behoefte des tijds, ter uitbreiding van zuivere Bijbelkennis en Christenzin. Naar het Fransch. Te 's Gravenhage, bij W. P. van Stockum. 1839. *In gr. 8vo.* 191 *bl. f* 2-:

Volgens het voorberigt bevat dit werkje eene bloemlezing uit Fransche Traktaatjes, meerendeels van den door het uitgeven van het *Heidensche Rome* reeds alom gunstig bekenden Predikant, NAPOLEON ROUSSEL. Ofschoon wij nu ook in onze taal oorspronkelijk aan dergelijke traktaatjes geen gebrek hebben, is dit, in onzen vertaalzieken tijd, geene bedenking, indien de inhoud goed en voor onze landgenooten geschikt is. Wij zullen dit zien, na vooraf iets van den inhoud gezegd te hebben.

Het eerste der *dertien* Vertoogen heeft tot titel: *de Godsdienst noodig voor het volk.* Het wijst op eene evenzeer onderhoudende als overtuigende wijze aan, hoe valsch de stelling zij, dat de Godsdienst niet hooger zij aan te merken, dan als eene soort van teugel voor het gemeen, waar aan de beter opgevoede geene behoefte heeft. Deze schandelijke stelling, welke, naar het ons meermalen voorkwam, ook in ons Vaderland minder vreemd is, dan men wenschen zou, wordt hier — en hoe zou dat ook op eenige weinige bladzijden kunnen? — wel niet tot in hare geheimste schuilhoeken en in alle hare gevolgen nagegaan, maar toch met waarheid in hare naaktheid ten toon gesteld.

Niet minder algemeen, maar tevens niet minder onwaarachtig en onvruchtbaar, is eene andere stelling, dat *het de beste Godsdienst is, een eerlijk man te zijn en niemand onregt aan te doen.* Het Vertoog, dat hiertegen is ingerigt, toont op eene duidelijke wijze aan, deels, dat niemand in den uitgestrektsten zin kan gezegd worden een eerlijk man te zijn, deels, dat meer, dan de bewustheid

van zulks in zekere mate te zijn en geweest te zijn, vereischt wordt, om met een gerust geweten te kunnen leven en sterven.

Geloof en Ongeloof is het opschrift van het derde Vertoog. Het is gegoten in den vorm van een gesprek, waarin eerst wordt aangetoond, dat het bespottelijk is, niets te willen gelooven, dan hetgeen men door eigene zintuigen heeft ondervonden; en daarna de geloofwaardigheid des Bijbels met eenige gronden aangedrongen. Men zoeke hier natuurlijk geene volledige uiteenzetting van die gronden; het ontbreekt echter niet aan schrandere opmerkingen, die goed hout snijden, b. v. dat de wijzen der oude, heidensche wereld, die dan zoo hoog door de Deïsten geprezen worden, niets tot geluk van het menschdom hebben gedaan, hetwelk ook zelfs maar van verre met de onschatbare weldaden van het Christendom kan vergeleken worden, ten aanzien van vrijheid, onderwijs, Godshuizen enz.

Dat eigenlijk *de Deïsten zonder God zijn*, wordt in het volgende stukje aangewezen. Het wordt voorgesteld in het kleed van een bezoek in *Frankrijk* door eenen *Mahomedaan*. Het is zeer onderhoudend geschreven, brengt bijtende scherts ter gepaste plaatse aan, en is een der beste stukken uit den bundel.

Verder wordt aangetoond, in welken zin *God* kan gezegd worden *oneindig goed* te zijn, vooral in betrekking tot de genadige schuldvergiffenis in JEZUS CHRISTUS. Het vormt eenigermate den overgang van de vorige tot de meeste der volgende Vertoogen, door aanwijzing van het valsche, troostelooze en onvruchtbare, zoo wel van bloote wijsbegeerte, als van de Roomsche kerkleer.

In: *het Boek der boeken* komt de Schrijver nogmaals terug op de veelzijdige voortreffelijkheid des Bijbels, wordende deszelfs waarde niet alleen uit de zuiverheid der daarin verkondigde zedeleer afgeleid, maar ook uit de stipte uitkomst der daarin gedane voorspellingen. Ook hier brengt de *dialoog* veel toe tot het onderhoudende. Eene kleine proeve: »Denk hierover na, want het heil uwer ziel is er »mede gemoeid! — Ei," zeide de Assessor, »onze ziel!

»Wie zegt u, dat wij eene ziel hebben? (*) Hebt gij eene »ziel gezien? — Neen. — Hebt gij ze geproefd? — »Neen. — Hebt gij ze betast? — Neen. — Hebt gij »ze gehoord? — Neen. — Hebt gij ze geroken? — »Neen; maar ik heb ze in mijzelven gevoeld, zeide de »kramer. — Welnu!" zeide de Assessor, »gij hebt ze »gezien noch gehoord, getast, geproefd noch geroken; gij »hebt ze slechts in u gevoeld; gij hebt alzoo vijf bewijzen »tegen een, dat de ziel niet bestaat. — Zeer wel," zeide de koopman; »sta mij thans toe, u te vragen: Hebt gij »het verdriet gezien? — Neen. — Hebt gij het betast?" enz. »Welnu," zeide de koopman, »gij hebt dus vijf be»wijzen tegen een, dat er geen verdriet bestaat." Ten deele hetzelfde onderwerp wordt behandeld in het volgende: *de Bijbel.*

Nader op het eigenlijke gebied der verdediging van het Protestantisme tegen de Roomsche kerk komt de beantwoording der vraag: *Waarom verbiedt uw priester u den Bijbel te lezen?* Hier komen de plaatsen voor, die te sterk tegen de laatstgenoemde leer bewijzen, dan dat men de lezing van een boek zou vergunnen, waarin zulke waarheden geleerd worden. Naauw hangt daarmede zamen: *Heeft men aan de zijde der Roomschen of wel der Protestanten pogingen gedaan, om den Bijbel bij het vertalen te vervalschen?* De Bijbelvertalingen (Fransche, schoon de overzetting ook in het Nederduitsch wordt gegeven) van AMELOT en OSTERVALD worden onderling vergeleken, ten overtuigenden bewijze, dat de eerste ten gevalle van het Katholicisme, of liever Romanisme, verscheidene plaatsen des N. V. heeft verminkt. Nogmaals wordt op het valsche dier kerkleer teruggekomen in het stukje: *de Katholijk;* terwijl in dat: *de Antichrist,* het gevoelen wordt uiteengezet, dat daardoor de Paus, of liever de Pauselijke Hierarchie, moet verstaan worden. Van de Vertoogen: *Men*

(*) Dit is niet overdreven. *Rec.* zelf hoorde iemand in goeden ernst beweren, dat 's menschen ziel niets anders was, dan zijne spieren, zenuwen, hersenen en ruggemerg!! *Rec.*

is door geboorte nog geen Christen, en *het Sterfbed*, behoeven wij niets naders te zeggen.

Indien men ons nu vraagt naar ons oordeel over deze stukjes op zichzelve, dan is zulks over het algemeen niet ongunstig. Het ontbreekt niet aan warmen Godsdienstijver, gemoedelijken zin en overtuigende kracht. Maar dat neemt de aanmerkingen niet weg, die wij er op hebben. Het Vertoog b. v. over Geloof en Ongeloof geeft voor den eenen te veel, voor den anderen te weinig; en het gevoelen, dat de Heilige Geest op eene van Gods woord verschillende — eigenlijk aan de werking van het laatste voorafgaande — wijze op 's menschen gemoed werkt, staat hier en daar te veel op den voorgrond. »Weldra — zoo leest men bladz. 27 — »gevoelde hij, dat, om er (van de Bijbellezing) »vrucht van te hebben, die lezing moest worden voraf»gegaan door het hartelijk gebed tot God om verlichte oogen »des verstands; en daar hij gelezen had, (I *Cor.* II: 4, »moet zijn 11) »dat niemand van de menschen weet het»»gene des menschen is, dan de geest des menschen, die »»in hem is, alzoo ook niemand, hetgene God is, weet, »»dan de Geest Gods'," besloot hij, God om den Heiligen »Geest te smeeken, ten einde Zijn woord wel te verstaan. »Hij deed zulks, en weldra werd de Schrift duidelijk voor »hem." Laat ons nu, vrij van aangenomene stelsels, de zaak eens met gezond verstand beschouwen. Wij worden in het Christendom gewezen op den Bijbel, als de eenige, maar dan ook volkomen toereikende, kenbron van alle weten, gelooven, hopen en betrachten, in zaken van Godsdienst. Het komt er dus op aan, dat wij den Bijbel regt verstaan. Maar hoe verstaat men nu een boek? Door behulp van taal- en oordeelkunde (*historisch-grammaticale interpretatie*). Neen, zegt men, er is nog iets hoogers noodig. Hoe weet men dat? Uit den Bijbel, is het antwoord. Daar staat van eene voorlichting van Gods Geest, enz. Maar wij antwoorden: Hoe weet gij dat? Of zijn zonder voorafgaande voorlichting van dien Goddelijken Geest (wiens hulp ter onzer ware verbetering wij in geenen deele — wél verstaan — ontkennen) dan toch die plaatsen,

en deze alleen, duidelijk, waarin van die verlichting gesproken wordt? Zoolang men ons die bedenking niet heeft opgelost, houden wij dit alles voor *mysticisme*, waarop partij welligt met 1 *Cor.* II: 14 (maar dan ook met eene magtspreuk!) antwoorden zal. — Op de verklaring van 2 *Thess.* 2 zou ook vrij wat aan te merken vallen (in het stukje: *de Antichrist.*) Maar wij moeten ons bekorten. Daarom gaan wij ook verscheidene leemten voorbij, en zeggen alleen, dat de Schrijver, bladz. 173, de waarheid, dat de Bijbel een boek is, niet enkel voor Priesters, maar voor het geheele volk, bewijst door de aanmerking, dat PAULUS, zijne *Brieven* aan verschillende kerken schrijvende, ze niet rigt tot de Opzieners alleen, maar tot »allen, »die te *Rome* zijn" enz. Hier had men zich kunnen en, omdat het eene zeer sterke plaats tot dit doel is, *moeten* beroepen op 1 *Thess.* V. 27. Zoo ook bladz. 175: »Wan»neer een vriend ons een' brief zendt, waarvan eenige »woorden onleesbaar zijn, werpen wij immers daarom het »geheele vel papier niet weg; wij lezen denzelven twee, »drie keeren over, tot dat het voorgaande en het volgende »ons de onleesbare woorden doet begrijpen." Hier was het nu juist de plaats geweest tot herinnering van den pligt der Priesters, om den Bijbel aan het volk te verklaren.

Het valt ook bij de eerste lezing in het oog, dat de onderscheidene Traktaatjes tot bijeenvoeging minder geschikt waren. Dat blijkt vooral daaruit, dat hetzelfde wel eens twee- of meermalen gezegd wordt, gelijk de opmerkzame zulks reeds meer of min aan ons verslag van den inhoud heeft kunnen bemerken. Op sommige plaatsen is het zelfs hinderlijk. Zoo staat op de boven door ons gedeeltelijk aangehaalde bladz. 97 nagenoeg hetzelfde als op bladz. 29 volg. over het ontkennen van hetgeen men niet gezien of ondervonden heeft. Zoo wordt bladz. 88 volg. volkomen herhaald, wat bladz. 43 volg. reeds gezegd was over de vervulling der Bijbelsche voorspellingen; ook bladz. 37 en 93 ongeveer dezelfde denkbeelden met andere woorden herhaald over het rein zedelijke, het bovenzinnelijke van de leer des Christendoms. Die minder oordeelkundige bij-

eenvoeging is dan nu ook oorzaak, dat het *geheel* (het *ensemble*) voor zeer weinige lezers geschikt is. Men hadde gevoegelijker b. v. N°. 1, 2, 3, 4, 10 kunnen bijeenvoegen; ook N°. 6, 7, 8, 9, 11 en 12. De laatstgenoemden zouden een zeer nuttig geschenk hebben kunnen zijn aan diegenen onder de Protestanten, die gedurig blootstaan voor de proselietenzucht der Roomsche kerk; de anderen zijn meer voor onverschilligen ingerigt.

Van de inkleeding, en van meer dan deze, gaat veel verloren, doordien de *colportage* in ons vaderland weinig — bij ondervinding geheel niet — bekend is. En wat ons nog meer verwondert, is, dat de Overzetter niet schijnt gevoeld te hebben, dat, indien zijne stelling, dat de Roomsche Kerk zich in tegenstelling met de Protestantsche bij het vertalen aan vervalsching van den Bijbel heeft schuldig gemaakt, eenig bewijs zou erlangen voor hen, ten wier behoeve hij deze stukjes vertaalde, hij de voorbeelden uit *Nederduitsche* Bijbelvertalingen had moeten nemen, of, dat niet kunnende, dat geheele Vertoog had behooren over te slaan.

Kortom: wij erkennen het vele goede, belangrijke, schoone, nuttige van hetgeen hier op vele plaatsen gezegd wordt, doch houden het bijeenzamelen en overbrengen dezer Vertoogen voor eenen ondoelmatigen en onnoodigen arbeid. Ondoelmatig, omdat, zoo als wij reeds zeiden, de bijeenvoeging verkeerd, en veel van het hier gegevene alleen voor *Frankrijk* gepast is; onnoodig, vermits het ons aan geene oorspronkelijke godsdienstige schriften ontbreekt. Dit laatste komt echter bij de vertaalziekte van onze dagen niet meer in aanmerking.

Geen *Mufti*, maar *Imans* roepen bij de *Mahomedanen* van de Minarets de geloovigen tot het gebed, bladz. 51. En daar bladz. 13 van trouwen gesproken wordt, moest voor *hunne* getrouwheid staan *hare*. De vertaling is niet kwaad en de uitvoering zeer netjes.

Feestrede bij de viering van het vijf-en-twintigjarig bestaan des Nederlandschen Bijbelgenootschaps en der Afdeeling Schouwen en Duiveland van hetzelve; uitgesproken te Zierikzee, den 24 Nov. 1839, door den Medebestuurder der Afdeeling H. M. C. VAN OOSTERZEE, *Predikant te Elkerzee. Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. 1840. *VI en* 30 *bl. f* :-40.

Het vijfentwintigjarig bestaan van het Nederlandsche Bijbelgenootschap gaf eene gepaste aanleiding tot het houden van feestredenen. Van die, welke het licht hebben gezien, is, voor zoo verre zij der Redactie vroeger zijn toegezonden, in N°. V en VI van dezen jaargang van ons Tijdschrift verslag gegeven. De nu aangekondigde gewierd haar eerst onlangs, dewijl, gelijk de Schrijver in het Voorberigt meldt, de uitgave door bijzondere omstandigheden vertraagd is.

Beter laat dan nooit, mag men hem hierop toevoegen, wanneer het geschrevene en uitgesprokene der uitgave waardig is. En Rec. houdt deze Feestrede voor overwaardig, om niet slechts door hen, die haar hooren mogten, maar door alle Bijbel- en menschenvrienden, ja door alle vrienden van smaakvolle en kernachtige lectuur, gelezen, behartigd, in hunne boekerij geplaatst te worden.

Zij is opgedragen aan den Vorstelijken Beschermheer des Genootschaps; een gelukkig denkbeeld, waarop, zoo ver Rec. weet, de Heer VAN OOSTERZEE, alleen gekomen is. De tekst is II *Cor.* II: 14, en wordt kortelijk in het verband toegelicht. Alle Leeraars, zegt de Redenaar verder, (wel te verstaan die, welke aan hunne roeping beantwoordden) van PAULUS tijd af tot op heden, hebben dien vriendelijken geur van kennis, van welken de tekst gewag maakt, over den aardbodem verspreid, hebben dat gedaan uit Gods Woord, en hebben dus dezelfde dankstof als de groote Apostel.

Bij de ontwikkeling van dit onderwerp bepaalde de Re-

denaar zijne toehoorders: 1. op den aard van het werk der Bijbelverspreiding; 2. op hetgeen dit werk reeds tot stand gebragt heeft, en eindelijk 3. op den ruimen omvang van hetgeen daarin nog te doen is. Deze oogpunten zijn andere, dan die, waaruit de zaak, in de overige ook door ons gelezene belangrijke Feestredenen te dezer gelegenheid, beschouwd is. Dit geeft (zeggen wij het Voorberigt na) eene aangename verscheidenheid, bij overeenstemming in de hoofdzaak. In het laatste gedeelte der Redevoering wordt, naar aanleiding van het voorafgegane, tot *dankbaarheid*, *ijver* en *vertrouwen* opgewekt. Zij werd afgewisseld met *koorgezangen*, door den Heer Mr. J. BERMAN te *Zierikzee* vervaardigd, door het *Zierikzeesche* Zanggezelschap *Arion* uitgevoerd, en hier, even als de verzen, door de Gemeente uit de Psalmen en Evangelische Gezangen aangeheven, ingelascht; terwijl aan het slot eenige *Aanteekeningen*, meestal de Feestviering zelve of de Geschiedenis der Afdeeling betreffende, gevonden worden.

Tot eene proeve van den krachtigen en levendigen, blijkbaar uit het hart gevloeiden stijl, kiezen wij, niet omdat zij fraaijer, maar omdat zij korter is dan vele andere, de volgende plaats, waarmede de schets van den aard der Bijbelverspreiding besloten wordt: »Waar Gods woord wordt verspreid, daar behaalt de menschlievendheid de schoonste zegepralen, heerlijker, dan waar zij den hongerige spijzigt en den naakte kleedt, omdat de geest meer is dan het ligchaam, en de onverderfelijkheid het verderfelijke ver te boven gaat. Waar de Bijbel wordt verspreid, daar lagchen de Engelen Gods dat goede werk vriendelijk toe, want daar leert de jongeling, hoe hij zijn pad zuiver kan houden; daar erlangt de grijsheid den besten staf; daar leert de rijke zijne behoefte kennen, en de behoeftige zijnen rijkdom; daar bekomt de verlegene raad; de tranen der droefheid droogen op; de menschelijke maatschappij verkrijgt de beste waarborgen van rust en veiligheid, troonen de magtigste steunsels, de aarde den grootsten zegen. Ja, de verspreiding van den Bijbel is een heerlijk werk, want waar zij arbeidt, daar wordt verdreven wat menschelijk geluk ver-

woest, en een deel van de zaligheid des hemels nedergelokt op aarde. Ja, wij mogen God danken, wanneer hij door ons den reuk zijner kennis openbaar maakt op alle plaatsen!"

De waardige Leeraar, naar wij meenen nog in de kracht des levens, ondervinde zegen op hetgene hij, in zijnen tegenwoordigen en lateren ruimeren werkkring, die eenen zoo talentvollen Man voorzeker wel zal worden aangewezen, tot verspreiding, regt verstand, waardering en naleving van den hem zoo dierbaren Bijbel toebrengt en verder toe moge brengen!

Ook de *Koorgezangen* zijn verdienstelijk, en moeten bij goede uitvoering voldaan hebben. Op enkele minder vloeijende regels, als: *Welzalig, dien die gave uw's Geest Is neêrgedaald van boven!* mogen wij, hier vooral, niet vitten.

Het boekje beveelt zich ook door eene nette uitvoering aan.

Iets over het verval in de Hervormde Kerk en den toenemenden invloed der Roomsche Geestelijkheid in ons Vaderland. Te Utrecht, bij N. van der Monde; *te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. [*Zonder jaartal.*] *Voor rekening van den Schrijver. In gr.* 8*vo.* 40 *bl. f* :-40.

»Het is niet dan met een huiverend gevoel," zegt de Schrijver, »dat ik de pen opneem ter behandeling van een »zoo gewigtig onderwerp;" en als »onkundig leek, als »bezittende slechts eene oppervlakkige kennis van de God»geleerdheid, moet ik de toegevendheid mijner Hervormde »landgenooten inroepen, wanneer soms de hier aangevoer»de redenen en oorzaken" van het op den titel vermelde »niet altoos met juistheid beoordeeld zijn." Is dit laatste zoo, dan had hij zich, meent Rec., die huivering kunnen besparen, door zijne pen stil te laten liggen, want dan mist hij zijn geheele doel, door noch de kwaal noch de geneesmiddelen goed te doen kennen; dan ziet hij misschien

gevaar, waar het niet bestaat, en ziet het voorbij, waar het werkelijk aanwezig is. — Dat het hem, bij de beste meening, aan volledigheid van kennis en helderheid van denkbeelden omtrent de zaak, waarover hij schrijft, en aan geoefendheid in goeden stijl ontbreekt, hiervan levert dit stukje blijken genoeg op. Nergens wijst hij duidelijk aan, wat hij onder verval in de Hervormde Kerk verstaat; doch daar hij er, bl. 5, den toenemenden invloed der Roomsche Geestelijkheid regtstreeks tegenoverstelt, schijnt hij de vermindering harer leden door overgang te bedoelen: en dan mag deze laatstgenoemde hem wel een compliment maken, dat hij, Protestant, haar zoo veel toeschrijft; doch dat zij er zich niet te veel op verheffe; want dat haar invloed toeneemt, hiervan voert hij niets anders aan, dan dat zij, vooral sedert 1795, zich beijvert, om proselieten te maken! Nu, dit is immers altijd en overal haar doel geweest; maar dat hier en daar de Hervormde Gemeenten eer af- dan toegenomen zijn, dit is niet alleen of voornamelijk daardoor, maar ook en wel grootstendeels door andere omstandigheden des maatschappelijken levens, die met de Godsdienst niets gemeen hebben, veroorzaakt.

Rec. kan de aangegevene oorzaken des vervals en de hulpmiddelen daartegen hier niet in het breede beoordeelen: de Schrijver houde hem dus de volgende wat kort zamengedrongene opmerkingen ten goede! — Eerste, zoo niet eenige oorzaak de afscheiding van Kerk en Staat, maar dus verward met het ophouden van een heerschend Kerkgenootschap; en als zoodanig betreurd, dat men nu niet meer Hervormd moet zijn, om eenige, zelfs de minste stedelijke bediening te erlangen, maar dus eene groote burgerlijke onbillijkheid voorgestaan, daar alle burgers van een land immers ten opzigte van den Staat gelijke regten hebben. — Verder, als in éénen adem, over tijd en wijze van het catechetisch onderwijs en het zinnelijke van de Eerdienst, als zijnde dit alles bij de Roomschen meer geschikt voor den gemeenen man dan bij de Hervormden, en eindelijk over de Separatisten! Indien de Schrijver meer bekend ware met de verbetering en volmaking van het af-

zonderlijk godsdienstig onderwijs bij de Nederlandsche Hervormden in de latere jaren, en hij het onderscheid tusschen populair en triviaal, dat hij, over de Separatisten sprekende, zoo wél in acht neemt, ook daarop toegepast hadde, dan zou hij het platte catechetisch onderwijs van sommige Pastoors daar niet boven verheffen. — Kon men hier of daar nu en dan koorgezang invoeren, deze zijn meer geopperde voorslag, indien uitvoerlijk, zou niet verwerpelijk zijn, maar toch niet om het koraalgezang der Gemeente geheel te verdringen. — (Dat de Lutherschen het Avondmaal *Mis* blijven noemen, zal wel eene vergissing zijn: zelfs bij de Roomsch-Katholieken is *Mis* en *Communie* niet hetzelfde.) — Dat heersch- en bemoeizucht de Predikanten, zoo wel als de Pastoors, wel eens besmet, wie zal dit, helaas! ontkennen? maar die aan »velen onzer Pre»dikanten, vooral ten platten lande" (bl. 20) toe te schrijven, is eene overdrevene en beleedigende aantijging, die de Schrijver bezwaarlijk zou bewijzen. — Zoo wordt er ook aan deszelfs wensch meer, dan hij denkt, voldaan, dat »er van wege de Hooge Regering gelet worde op de »beroepen in plaatsen, waar de Roomschen de overhand »hebben." — Verder gispt hij de trotschheid der Protestantsche Kerkvoogden, (dit woord heeft thans bij de Hervormden in *Nederland* eene andere beteekenis) of eigenlijk hun bejagen van eer en zinnelijk genot: ook hiervan mogen bij dezelve, zoo wel als bij de Roomschen, voorbeelden zijn; doch waartoe zoo breed uitgehaald, bl. 28—30, over één zoodanig, waarin veinzerij en huichelarij zich daarmede vereenigden? Kan in die voorbeelden, die hij zelf zegt dat »gelukkig weinig zijn," eene oorzaak van het verval der Kerk gezocht worden? En wat de ondeugden aangaat, waarvan hij bl. 31 spreekt, zijn er dan geene voorbeelden van afzetting van de genen, die er zich doorgaans aan schuldig maakten? Waartoe dan gesproken, alsof er geen acht op geslagen wierd? — Zoo schijnt hij ook, naar hetgene, dat er bl. 31—34 volgt, weinig bekend te zijn met de maatregelen der Regering en der beide Protestantsche Synoden, om *Neêrlands Oost- en West-*

Indië met goede Protestantsche Leeraars te voorzien. — Wat hij verder zegt over de pligten der Ouderlingen, Diakens enz. en der leeken in het algemeen, en over de bezoldiging der Leeraars, is goed, maar meestal oppervlakkig. — Tot zijne klagt over nieuwe combinatiën is thans waarlijk geen reden, en zeer noode wordt er hiertoe overgegaan; terwijl hij vergeet, dat er hier en daar, nog in de jongste tijden, waar de behoefte dit vorderde, nieuwe Gemeenten gesticht, en aan andere, zoo wel door het Gouvernement, als door de Synode, aanzienlijke ondersteuningen tot instandhouding toegestaan worden.

Ten besluite dan, doet Rec. nogmaals gaarne hulde aan de goede bedoeling des hem geheel onbekenden Schrijvers, maar houdt het tevens daarvoor, dat, indien hij met eene meer doordringende kennis van zaken toegerust ware geweest, hij zijn geschrijf zou' teruggehouden, en niemand er iets bij verloren hebben; terwijl het nu ligtelijk, geheel tegen zijn welmeenend oogmerk aan, kwaad zou kunnen doen, door oude of jonge *laudatores temporis acti* den onbillijksten klaagtoon te doen aanheffen, en het Roomsche Propagandismus zeer ten onregte te verheugen.

Stelsel der Heelkunde. Door PH. FR. VON WALTHER, *Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Ludwig-Maximilian's Universiteit, enz. Uit het Hoogduitsch. IIde Stuk. Te Amsterdam, bij* J. D. Sijbrandi. 1839. *In gr. 8vo. bl.* 201 - 495. *f* 2 - 80.

Terwijl door anderen en ook door ons (*) verwondering werd te kennen gegeven, dat het 1ste stuk zonder eenige voorrede of berigt ter wereld ingezonden werd, vinden wij bij de uitgave van dit 2de stuk daarvoor redenen opgegeven; onder anderen ook, vrij zonderling, dat de vertaling van het tweede gedeelte in andere handen gekomen is. De beoordeeling van het eerste gedeelte is over het algemeen

(*) Zie onze *Boekbesch.* voor 1839, N°. XV, bl. 645.

niet zeer gunstig uitgevallen. De Rec. in den *Rec. d. Rec.*, (1838. N°. 9) ofschoon niet zonder aanmerkingen, achtte den vertaler voor zijne taak in zoo verre vrij wel berekend; de Rec. daarentegen in den *Gids*, N°. 8, 1839, heeft den vertaler, naar zijne gewoonte, vinnig doorgehaald. Hij heeft hem beschuldigd van onoplettendheid, onnaauwkeurigheid en gebrek aan taalkennis, en deze zijne beschuldiging, wij erkennen het, met zoo vele bewijzen gestaafd, dat daar niet veel tegen te zeggen valt, en men gerust den vertaler kan houden voor zulk eene taak niet berekend te zijn. Met laatstgenoemden beoordeelaar kunnen wij ons ook wel vereenigen omtrent het oordeel, hetwelk hij vragenderwijze over dit werk van VON WALTHER velt, zonder daarom de vertaling, zoo als wij dit reeds gedaan hebben, voor volstrekt noodzakelijk te houden, vooral wanneer de vertaler niet van zich getuigen kan: *non illotis, ut dicunt, manibus accingimus.* Dat het echter, bij de zucht ter vertaling in ons land, met den *Hollander* zóó gesteld is, als die beoordeelaar schrijft, zouden wij niet gaarne geheel beamen. »Zeer productief," zoo luidt het daar, »kan »de *Hollander* op het gebied der wetenschappen juist niet »genoemd worden. Van oorspronkelijkheid schijnt hij een »afschrik te hebben." En of in de productie juist de ware maatstaf voor de oorspronkelijkheid gelegen zij, is een ander vraagstuk. Een geleerde, die niet rijk genoeg is om tevens in effecten te kunnen speculeren, en die gedurende eenige jaren op ⅔ van zijn reeds karig hem toebedeeld inkomen moet leven, moet tusschenbeiden toch ook om het rooken van den schoorsteen denken. De mededeeling van eigene ervaring, van eigene geleerdheid is op zichzelve geene genoegzame winst gevende speculatie, ja verschaft doorgaans zulk een karig bestaan, dat de betrekkingen van eenen geleerde, die dagelijks aan de beurs, bij eene geringe rijzing of daling der effecten, met winst speculeren, met minachting en medelijden op hunnen geleerden bloedverwant nederzien, die, met al zijne eigene geleerdheid, eigene ervaring en eigene redenering, nog geen zak guldens in het jaar verdienen kan! Neen, de Hollandsche lucht

drukt niet te zwaar, maar wel de zorg, die menig geleerde voor de zijnen heeft, bij de kortingen van allerlei aard op een inkomen, niet geëvenredigd aan de behoeften des tijds en der steeds hooger opgedrevene lasten. — Doch genoeg!

De schrijver van dit werk heeft, behalve inleiding en Literatuur, zijn stelsel in vijf klassen voorgesteld. Tot de *eerste* behooren de ontsteking met hare uitgangen. In de *tweede* worden de wonden beschouwd. In de *derde* komen de plaatsveranderingen met hare onderafdeelingen. De *vierde* bevat de gebreken in de vorming der deelen. De *vijfde* houdt zich met de vreemde ligchamen bezig. — In de behandeling van alle deze onderwerpen, wordt iets eigenaardigs bespeurd, wanneer zij daarvoor vatbaar zijn; de voordragt is, van wege den *aphoristischen* vorm, doorgaans zaakrijk en krachtig. Men moge aan andere leerboeken de voorkeur geven, maar zij maken dit werk niet overtollig, en door beknoptheid, met zaakrijkheid verbonden, behoudt het steeds eenig overwigt tegenover lijvige en kostbare boekdeelen.

Wij hebben enkele gedeelten met het oorspronkelijke vergeleken, en de vertaling van dit gedeelte over 't geheel juist bevonden; hier en daar had echter de woordvoeging minder gedwongen kunnen zijn. Ook zouden nog vele woorden vertolkt hebben kunnen worden, b. v. *volumen*, *membraan*, *mechanische* beleediging, enz. enz. Wat zegt § 477: *de schurftstof, die zeer langen tijd tot eene plaats beperkt blijft en eerst laat* CONSTITUTIONEEL *wordt?* — *De smetstof der miltontsteking door dieren (herkaauwende)*, ware beter door den gewonen naam van het *miltvuur* vertaald; *exudaat* voor *exsudaat*, of beter *door-* of *uitzweeting*. Bij de aanhaling van boekwerken zijn bl. 476 zeer doelmatig twee bij ons in het licht gekomene verhandelingen over den kanker door den vertaler bijgevoegd.

Over het Instinct bij Menschen en Dieren, door S. P. SCHELTEMA, *Stads-Geneesheer te Arnhem.* (*Lid van*

geen een geleerd Genootschap). Te Arnhem, bij G. van Eldik Thieme. 1840. *In gr. 8vo.* 120 *bl. f* 1-30.

De Schrijver van dit opstel maakt blijkbaar aanspraak op oorspronkelijkheid; hij behandelt een onderwerp, waarover veel nagedacht en nog meer geschreven is, en hetwelk altijd nog vele duisterheden aanbiedt. Na eerst instinct omschreven te hebben als een sterk gevoel, dat uit den aard, de zamenstelling en gezonde werkzaamheid des organischen ligchaams voortkomt, en vele plaatsen vooral uit nieuwere Schrijvers aangehaald te hebben, waarmede hij zich nu eens geheel, dan slechts gedeeltelijk, dan weder geheel niet vereenigen kan, beschouwt hij de voornaamste zitplaatsen van dat inwendige gevoel, 't geen zich, volgens hem, niet enkel in de deelen van het organische leven, maar ook in de hersenen vertoont. Bij den mensch is dit instinct der hersenen het natuurlijk gevoel voor het goede, ware en schoone; bij de dieren openbaart het zich in hunne verhuizingen naar verre gewesten, in den kunstigen bouw hunner verblijven enz. De Schrijver noemt het hooger instinct, en houdt het voor niet onderscheiden van 't geen KANT *praktische Vernunft* (door hem herhaalde malen door *praktisch vernuft* vertaald) genoemd heeft. Ook dit gedeelte bevat vele aanhalingen van verschillende Auteuren, waarvan sommigen te regt het een of ander beweerd hebben, terwijl onze Schrijver het met anderen niet eens is, gelijk wel meer gebeurt. Magnetische slaap is versterking van het inwendige gevoel.

Op deze redeneringen volgt nu een hoofdstuk over het onderscheid tusschen instinct en kenvermogen. Het kenvermogen is tot één orgaan bepaald, terwijl het instinct het gevolg is van de functie van verschillende organen. Het lager instinct is slechts indirect van de hersenen afhankelijk, terwijl het hoogere daarvan direct afhankelijk is, even als het kenvermogen; een voornaam kenmerk tusschen instinct (zoo wel hooger als lager) en kenvermogen is, dat het eerste onwillekeurig, het tweede willekeurig is; de handeling des instincts grondt zich verder op inwendige,

terwijl de handeling, welke gevolg is des kenvermogens, zich grondt op uitwendige omstandigheden enz. Het denkvermogen heeft geenen instinctuélen grondslag, maar het is regel der natuur, dat hooger instinct voor den geest zal zijn, wat lager instinct voor het ligchaam is.

Daarna spreekt de Schrijver over de overeenkomst tusschen de verrigtingen der, schijnbaar met kunstdrift begaafde, dieren en de doelmatige handelingen der menschen, en toont aan, dat men niet alle handelingen der dieren uit het instinct verklaren kan, maar noodwendig ook aan vele in meerderen of minderen graad kenvermogen behoort toe te schrijven.

Uit het voorafgaande komt de Schrijver nu tot de ontvouwing van het nut der beschouwing van het instinct in mensch en dieren voor de wijsbegeerte. Volgens hem hielden de wijsgeeren zich tot nog toe te eenzijdig bij het kenvermogen en de hoogere geestkrachten. Het door hem aangenomene hoogere instinct geeft hem den sleutel, om het raadsel der *idées innées* op te lossen, of althans het middel, om dat vraagstuk binnen engere grenzen te brengen. Hij beschouwt nu instinct, kenvermogen en hooger gevoel in derzelver wederkeerig verband en in betrekking tot vrijheid, en geeft eenige meeningen over opvoeding en cultuur, die zijne opgegevene begrippen hem aan de hand gaven.

Dit is de hoofdinhoud van een boekje, waarvan de Schrijver in een kort voorberigt zegt, dat hij geen motief op te geven heeft, waarom hij het geschreven heeft. Hij zal toch zulk een motief wel gehad hebben, al geeft hij het niet op. Wil hij nu, dat zijne lezers het raden zullen? — Er is hier wel het een en ander in het midden gebragt, 't geen voor de kennis van het onderwerp belangrijk is. Hoogere waarde kunnen wij echter aan dit geschrift niet toekennen. De vele aanhalingen, in het Hoogduitsch, Fransch en Engelsch overal ingelascht, strijden tegen den goeden smaak; het geheel mist orde en weldoordachten zamenhang, en de stijl is daarbij zoo (men zou bijkans zeggen, *opzettelijk*) slordig, dat de lezing van dit anders be-

knopte werkje het gevoel voor het goede, ware en schoone (het hooger instinct volgens den Schrijver) dikwerf beleedigt. Wil men eene proeve van dien stijl? Daartoe diene de volgende zinsnede: »*Zij* (de magt van het inwendige physieke gevoel om het bewuste leven geheel te vervullen) »*ontstaat uit twee, zeer verschillende oorzaken. Uit ge-* »*woonte, uit het toegeven aan de minste begeerte, uit* »*het onmatig toegeven daaraan, uit de aanhoudende en* »*willekeurige vrije rigting van het bewuste leven naar dat* »*physische inwendige gevoel, waardoor het aanhoudend* »*nieuwe bronnen van genot voor hetzelve opspoort, en* »*het aldus door de gewoonte (het is de wet des organi-* »*schen levens, dat alle werkingen, welke vele malen wor-* »*den herhaald, gemakkelijker plaats hebben, en ten laat-* »*ste als van zelf zonder wil, ja tegen den wil plaats heb-* »*ben: hierop berust de magt der gewoonte) versterken van* »*de magt des physischen gevoels in het bewuste leven ge-* »*percipieerd, meer invloed heeft dan eene sterkere, van* »*andere bron voortkomende, omdat het bewuste leven nu* »*eenmaal door gewoonte vatbaarder geworden is voor in-* »*drukken, uit het physieke gevoel voortkomende.*" (Bl. 107.) Begeert men eene proeve van den redeneertrant? Wij kiezen het volgende: »Het is waar, dat alle gevoel »en vooral de edele gevoelens, die wij hooger instinct »noemden en in het hoofd plaatsen, door de algemeene »opinie in het hart geplaatst worden. Het is ook waar, »dat men bij het ondervinden van of spreken over zulke »aandoeningen, de hand onwillekeurig op de borst of op »het hart legt, en dit zoude eene groote reden zijn om de »bron van dit gevoel in de borst of in en bij het hart te »zoeken. Was zij werkelijk daar gelegen, dan zou eene »zenuwvlecht bij het hart de zitplaats zijn moeten. Echter »meenen wij in het hoofd het daartoe bestemde orgaan te »moeten zoeken, omdat het gevoel voor het goede, ware »en schoone in een zoo naauw verband staat tot de herse- »nen, en *ook omdat* GALL *de organen voor de morele* »*hoedanigheden in het hoofd plaatst.*" (Bl. 36, 37.) Hier schijnt de Schrijver in eene physiologische en wijsgeerige

vraag een gezag als bewijsgrond aan te merken, en het *ipse dixit* is hem genoeg, hoezeer hij op eene andere plaats GALL niet voor zoo onfeilbaar houdt. Doch genoeg hiervan. Er blijft hier dus veel te schiften en te ziften overig, en het staat te vreezen, dat, ook het goede en bruikbare onder het ongepaste en ongegronde verloren ga.

De mutandae Academicae disciplinae in Patria nostra necessitate. Dordraci. Apud *van Houtrijve* et *Bredius*. 1840. 8vo. 19 pag. *f* :-25.

De ongenoemde Schrijver van dit stukje is van oordeel, dat onze Akademiën niet beantwoorden aan derzelver doel, en dat vele onkundige, oppervlakkige en ongeschikte personen jaarlijks uit dezelve met doctorale bullen in de wereld worden gestuurd. Hij kon wel gelijk hebben. Rec. herinnert hier aan de woorden, die in een' vroegeren jaargang van dit Tijdschrift (1837, bl. 559) gelezen worden: »Het »zoogenoemd studeren van aanzienlijke en vermogende jongelieden is over het geheel in ons Vaderland armzalig, »en bestaat in een liederlijk tijd- en geldverkwisten, somtijds zelfs in het geven van een ergerlijk voorbeeld aan »zwakke en onervarene medgezellen. Het is ongeloofelijk, »met hoe weinige kundigheden toegerust, met welk een »verward brein, en dikwerf met welk eenen bedorvenen »aanleg vele jongelieden de Hoogescholen verlaten, die »voor aanzienlijke posten in ons gezegend Vaderland als »'t ware reeds in de wieg zijn gelegd." — Over de zaak zijn wij het met den Schrijver derhalve eens, terwijl wij deze woorden van den Rec. als de onzen aanmerken. Maar in de beoordeeling der oorzaken, en dus ook in de middelen tot herstel, meenen wij van hem te moeten verschillen. De Schrijver meent namelijk in het Besluit op het Hooger Onderwijs van 2 Aug. 1815 den grond der bestaande misbruiken te vinden. Hij wil dus, dat dit Besluit worde afgeschaft of gewijzigd. Wij zijn er verre af, de bepalingen van dat Besluit allen voor even gepast en het geheel als een onberispelijk Reglement te beschouwen. Te vrijmoediger

kan men zulks zeggen, omdat de hooge Regering zelve, vóór ruim elf jaren, eene menigte vragen aan de Hoogescholen gerigt heeft, om daarop hare consideratiën te vernemen. Die vragen waren wel wat vreemdsoortig en haspelden alles dooreen, maar zulks was een gevolg van de ingebragte bedenkingen van allerlei, veelligt welmeenende, maar niet altijd even zeer bekwame en welonderrigte mannen, die zich met voorslagen van verbetering, omsmelting en hervorming van het onderwijs destijds inlieten. Van herziening van het Reglement is niet gekomen. De opstand en daarop gevolgde afscheiding van *België* belette zulks. Thans schijnt de aandacht op grootere hervormingen gevestigd. Wij wenschen echter, dat rustiger tijden weldra gelegenheid zullen geven, om de zaak op eene bezadigde en grondige wijze te onderzoeken. Maar terugkeering tot het oude, d. i. tot studie zonder reglementaire bepalingen, kan van zulk een onderzoek, althans *zal* daarvan, zoo als wij ernstig wenschen, nooit het gevolg zijn. Dan berust alles op *gewoonte*, *traditie* en *willekeur*. Ook in het uitsluitend aanbevelen eener klassieke vorming ligt, onzes oordeels, het ware hulpmiddel niet. Men ziet meer en meer bij onze naburen het gebruik der Latijnsche taal bij het onderwijs wegvallen. Wij leven in dit opzigt in eene overgangsperiode; den stroom te stuiten, staat niet in onze magt. Ook oordeelen zelfs letterkundigen van beroep met meer liberaliteit: »Ik erken gaarne (zegt ESAIAS TEGNER in zijne Redevoeringen, waarvan de Heer A. C. HOLTZIUS ons publiek eene vertaling geschonken heeft) — ik erken gaarne, dat, in den tegenwoordigen stand der dingen, veel beschaving, ja zelfs veel wezenlijke geleerdheid mogelijk is, zonder de kennis der klassische talen. (Bl. 49.) Wij willen daarom deze klassische talen geenszins bij alle akademisch onderwijs afgeschaft hebben. Maar er zijn nieuwe vakken van kennis, steeds voortgaande rigtingen van onderzoek, waarbij het gebruik der Latijnsche taal een lastig en knellend keurslijf is. Het is noch geheele vrijheid van den gang der studiën, noch klassische letterkunde, die ons redden kan. — Zoo er iets echter in de akademische

reglementaire bepalingen vooral verbetering vereischt, het zijn de getuigschriften van verpligte lessen. Al wat wezenlijk noodig is te weten, moet ook in de *examina* worden opgenomen, »*abjecto omni isto testimoniorum fuco*" gelijk onze Schrijver het noemt (p. 17); wat niet noodig is, verblijve aan de keuze der studerende jongelingschap. Maar in het bepalen van dit *noodige* ligt juist de moeijelijkheid. Elk oordeelt naar zijn eigen standpunt. Wat hij niet aanleerde, kan wel ontbeerd worden. »Men heeft het vroeger zonder al die *Algebra* en *Mathesis* wel gedaan," zegt de een. »In mijne jeugd vermoeide men de Theologanten niet met *Arabisch*," zegt de ander. Een derde vraagt zeer naïf: »Wat heeft een *Medicus* met *Logica* te doen?" en is zelf een *Medicus*. Een ander wederom schaamt zich niet, de Vaderlandsche Geschiedenis voor een onnut deel der studie van eenen toekomstigen Nederlandschen Regtsgeleerde te houden. Neen, het is niet in het Reglement, het is in het niet waarnemen van den geest en het *misbruik* van het Reglement, dat men de reden van het bestaande kwaad voor een gedeelte zoeken moet. *Voor een gedeelte*, zeggen wij. Want er zijn andere redenen, die zeer zamengesteld en ingewikkeld zijn. Een groot hulpmiddel ter verbetering, en zonder hetwelk alle, ook de beste reglementaire bepalingen niet zullen baten, is *zedelijkheid*, ernstige pligtsbetrachting, en een vastberaden wil om het goede te bevorderen. Doordringt dit levendig besef van pligt en roeping allen, die onderwijzen en op de vorming der jeugd invloed hebben; gelukt het hun, zulks ingang te doen vinden in de harten hunner hoorders; wordt er zoo eene kern gevormd van goede, van ware studenten, die den toon geven; worden de nietswaardigen gestrengelijk afgewezen, — dan zullen zich de ledigloopers weldra verschuilen, en zich eindelijk van Hoogescholen verwijderen, waar zij zich niet op hunne plaats gevoelen. Het getal zal verminderen; de zedelijke kracht zal aangroeijen.

Werktuigkundige Vraagstukken, *door* A. HULSCHER, *Litt. Cand. Te Deventer*, *bij* J. van der Meer. 1839. *In gr. 8vo. IV en* 31 *bl. f* :–50.

Deze vraagstukken waren reeds lang, tot eigene oefening, bij het bestuderen der werktuigkunde, opgesteld. Wij zouden derhalve dit boekje kunnen bezigen als een maatstaf, hoever de Schrijver het in de beoefening der werktuigkunde gebragt heeft; doch daarvoor zijn deze vraagstukken niet door den druk algemeen gemaakt. Zonder dat de Steller bepalen wil, voor wie dezelve zijn ingerigt, is zijn wensch, alleen iets te hebben bijgedragen tot bevordering van de oefening der *schoone* werktuigkunde.

Ofschoon wij de werktuigkunde niet, zoo als de Schrijver, onder de *schoone kunsten* rekenen, stellen wij in hare beoefening het grootste belang, en willen daarom onze gedachten, in hoeverre deze vraagstukken ter bevordering van de beoefening der werktuigkunde kunnen strekken, kortelijk mededeelen.

Dikwijls is het ons voorgekomen, dat men de beoefening der werktuigkunde op weinig prijs stelde, omdat de uitkomsten niet aan de vooraf gemaakte berekeningen beantwoordden. De reden van dit gemis aan overeenstemming moet alleen gezocht worden in de niet of veelal ondoelmatige inachtneming der beletselen, welke de beweging tegenwerken. Werktuigkunde zonder het in aanmerking nemen van *wrijving*, *stramheid der touwen* enz. is voor de toepassing geheel ongeschikt.

De antwoorden op de in dit boekje voorkomende vraagstukken zijn gevonden in de vooronderstelling, dat er geene beletselen, van welken aard ook, bestonden; en waarom is dit geschied? Omdat, volgens het voorberigt, de regelen hierover bij verschillende Schrijvers verschillend zijn opgegeven, en zelfs de luchtsgesteldheid hierop eenen merkbaren invloed uitoefent. Zoo zijn dan de proeven van COULOMB, MORIN, RENNIE en andere werktuigkundigen van minder belang, omdat de verkregene uitkomsten eenig-

zins verschillen? Neen; verre van dien, mogen wij zeggen, dat de beoefening der werktuigkunde, zonder gebruik te maken van hetgeen ons uit proeven over de beletselen, de beweging tegenwerkende, is medegedeeld, ook zonder nut is.

Uit het gezegde volgt, dat wij van de vraagstukken, ons hier aangeboden, weinig nut voor de beoefening der werktuigkunde verwachten. Maar, zal men kunnen vragen, is door dit werkje niet voorzien in de behoefte aan eene verzameling van vraagstukken, ter beoefening van de eerste regelen der werktuigkunde? Ook dit kunnen wij niet toestemmen. Er bestaat een werkje, te *Groningen* bij J. OOMKENS uitgegeven, onder den eenvoudigen titel van *Rekenboek, bevattende de allereerste gronden der Beweeg- en Werktuigkunde*, door J. VAN CLEEFF, hetwelk van dien aard is, dat men *tot eigene oefening* geene vraagstukken behoeft op te stellen, te meer daar alle de vraagstukken, in het onderhavige werkje te vinden, met andere gegevens, in het Rekenboek van den Heer VAN CLEEFF voorkomen.

Alle de antwoorden op de vraagstukken na te rekenen, laten wij gaarne over aan diegenen, welke dit boekje tot hunne oefening gebruiken willen; echter mogen wij niet verzwijgen, dat de antwoorden, te vinden onder het 5de en 6de vraagstuk, ons doen vreezen, dat de Schrijver in zijne eigene oefening eenigzins met overhaasting is te werk gegaan.

Stalen van geestigen Schrijfstijl van PAUL-LOUIS COURIER, *verzameld door* J. IMMERZEEL, JR. *Te Amsterdam, bij* J. Immerzeel, Jr. 1839. *In gr. 8vo. XXIV en* 152 *bl. f* 3-:

Wie, die maar eenigzins met de hedendaagsche Fransche Letterkunde bekend is, kent de schriften van PAUL-LOUIS COURIER niet? Wie heeft niet eens van dien eenvoudigen Landeigenaar te *Verets* gehoord, die weleer Militair was, en tevens een doorkneed Grieksch Geleerde, en die, als staatkundig Schrijver, eene eerste plaats onder de fijnste

Hekelschrijvers verdient? Het was voorwaar geene gemakkelijke taak die de Heer IMMERZEEL op zich nam, om COURIER in onze taal te doen spreken; om eenen Schrijver over te brengen, die de ironie van PASCAL met de luchtige scherts van RABELAIS en de bijtende satire van VOLTAIRE in zich vereenigt! Dit toch is even moeijelijk, als eene vertaling van SWIFT, STERNE of JEAN PAUL met goed gevolg te beproeven. De Vertaler was evenwel voor die taak berekend; zoo als de door hem vroeger uitgegevene *Gedachten van Claudius* bewezen hebben. Hij toont hier, dat hij zoo wel in den geest van luchtigen Franschen stijl, als in dien van den naïven Duitschen, kan dringen, en dat hij onze taal volkomen meester is, om haar die losheid en ongedwongenheid te geven, waardoor men gelooven zou, dat COURIER, indien hij in het Hollandsch geschreven had, het ook zóó zoude gedaan hebben.

Men leze de welgestelde Voorrede van den Vertaler, om nader met den oorspronkelijken Schrijver en zijne lotgevallen, alsmede met zijn ongelukkig uiteinde, daar hij het slagtoffer van eenen verraderlijken sluipmoord werd, bekend te worden. Dat hij tot de *oppositie* in *Frankrijk* onder de BOURBONS behoorde, kan niemand bevreemden; en dat hij hiervoor in vele opzigten reden had, zal men gereedelijk erkennen, als men slechts het boek gelezen heeft, waarmede de Heer IMMERZEEL een welkom geschenk aan onze Letterkunde deed, welke nog niet zeer rijk is aan voortbrengselen, die door eenen echt geestigen schrijfstijl uitmunten.

Om het bewijs hiervan te geven, zal het genoegzaam zijn, een paar korte proeven uit deze bloemlezing aan te halen. Zij betreffen de *uitvinding der drukkunst* en de *vrijheid der drukpers*: »Maar toen een *Pheniciër* (zeker moet dit, denk »ik, een fabrikant zonder titel en zonder afkomst geweest »zijn) den menschen geleerd had de taal te schilderen en »door trekken de vlugtige spraak te bepalen, toen begon er »ontevredenheid te ontstaan onder degenen, die het moede »waren langer voor anderen te werken, en ter zelfder uur »de monarchale ijver van degenen, die nadrukkelijk begeer»den, dat men voor haar werken zou. De eerst getrokkene »woorden waren *vrijheid*, *wet*, *regt*, *billijkheid*, *rede*; en »van toen af zag men het aankomen, dat deze vernuftige »uitvinding regtstreeks uitliep op het knagen aan de pensioe-

»nen en de bezoldigingen. Van dit tijdstip dagteekenen de »zorgen der ambtenaren en der hovelingen.

»Het liep nog erger, toen de man uit *Haarlem* had uitge»vonden, om de bladen, die een ander uit tot pap gemalen »lompen maakte, tusschen twee planken te persen; zoo ge»vat is de Booze er op, om ten verderve der zielen van alles »partij te trekken! De *Hollander*, door dit middel de ge»teekende figuren, door den *Phenicier* uitgevonden, verme»nigvuldigende, vermenigvuldigde in dezelfde evenredigheid »het kwaad der gedachte. Verschrikkelijke invloed van dat »zondig ras, hetwelk zich verslaaft aan wereldsche kundig»heden, aan verfoeijelijke mechanische beroepen! Wat zou »dit gevaarlijk geslacht niet al verder onderstaan, indien men »het maar onbeteugeld voorthollen liet, bezeten door de al»lernoodlottigste zucht naar kennis, uitvinding en volma»king! Een werkman, een ellendeling, onbekend op zijn' »winkel, maakt eene pap van wat vodden, en van deze pap »papier, waar een ander weêr wat inkt op aanbrengt; — »en ziedaar de wereld beroerd, de oude monarchijën ge»schokt, de domheerschappijen in gevaar! En het rampza»lige gevolg is nu, dat de geheele wereld redeneert of re»deneren zal. De kleine kinderen weten reeds, dat twee»maal twee vier is. *O tempora! o mores!*"

De tweede proeve is deze: Courier begint, schrijvende aan eenen vriend: »Ik vind met u, Mijnheer, dat onze re»denaars wonderen gedaan hebben voor de vrijheid der druk»pers. Niets beter, niets sterker kan uitgedacht worden, »dan hetgeen zij over deze zaak gezegd hebben, en hunne »welsprekendheid verrukt mij, terwijl ik te gelijker tijd om»trent verscheidene andere zaken verwonderd sta over hunne »weinige scherpzinnigheid. De een antwoordt aan de Minis»ters, die zich belgen over de losbandigheid der pers, dat »het koninklijk geslacht nooit meer geëerbiedigd is, dat men »niets drukt tegen den Koning. Men moet, opregt gespro»ken, eenigermate tot zijn departement behooren, om te »wanen, dat men den Koning bedoelt, wanneer men uit»roept: »*Wreek den Koning!*" Zoo zeide die zekere man »in den schouwburg, bij de voorstelling van den *Tartuffe*: »waarom haten de fijnen dit stuk toch zoo zeer? er is niets »in tegen de Godsdienst. De andere, niet minder snedig, »staat verbaasd, vindt dat overal alles stil is, en vraagt, »waarom men zich toch zoo zeer verontrust? Deze heeft

»althans geen posten, bezoekt de Ministers niet; want daar »zou hij bespeuren, dat de geheele wereld, (de wereld zijn, »zoo als gij weet, de beambten) wel verre van kalm te zijn, »integendeel bitter verontrust is door het vernemen van de »grootste aller rampzaligheden, de vermindering namelijk »van het budget, met welke de wereld wezenlijk bedreigd »wordt, indien het Gouvernement er geen raad tegen te »schaffen weet. Het is tot afwijzing van dezen teisterslag, »dat deszelfs vaderlijke zorgen zich thans uitstrekken. Want »sedert vijf- of zeshonderd jaren, behalve in sommige tijd»perken, misschien onder de regering van LODEWIJK XII en »HENDRIK IV, is het budget aanhoudend toegenomen, za»mengesteld in evenredigheid, gelijk de meetkundigen spre»ken, uit de happigheid der hoflieden en het geduld der »Volken.";

Wij kunnen dit werkje aan allen, zoo wel aan hen, die COURIER in het oorspronkelijke kennen, als aan hen, die nog met hem niet bekend zijn, ten volle aanprijzen. Het is bovendien nog versierd met een titelvignet, waarvan de vinding geestig en de uitvoering juist en krachtig is.

Rijmbijbel, uitgegeven door NICOLAAS BEETS. *Te Haarlem, bij* Erven F. Bohn. 1839. *In post 8vo. XVI en* 180 *bl. f* 1-20.

Rec. is schier verlegen, van hij van dit bundeltje moet zeggen. Zien wij, wat de Dichter er mede bedoelde: »Het moest," zoo drukt hij in zijne voorrede zijnen wensch uit, »eene verzameling van gedichten zijn, de voornaamste bijzonderheden van JEZUS geboorte, leven, lijden, sterven, opstanding en verheerlijking ten onderwerp hebbende, geschreven voor elk en een iegelijk, die er door wil worden gesticht; een leesboekjen, niet te hoog voor de aankomende jeugd, en niet te kinderachtig voor meer gevorderden in jaren, voor allen verstaanbaar, en voor allen door gemakkelijkheid van vorm aannemelijk en ligtelijk bij gedeelten in 't geheugen te bewaren; geschikt om gebruikt te worden op de scholen, bij het Bijbelsche onderwijs, geschikt om bij de huisselijke Bijbellezing te worden aangewend, of bij die van den *Bijbel voor de Jeugd;* geschikt om door die ouders te worden gebruikt, die gewoon zijn hunne kinderen in de

hooge feesten der kerk op die wijze te doen deelen, dat zij hun iets toepasselijks opgeven om van buiten te leeren, en wat dies meer zij." Voorzeker een uitgebreid doel, gelijk de Dichter zelf het noemt! Hij heeft daartoe gedeeltelijk de *Erzählungen aus dem Leben Jesu* van W. HEY nagevolgd, gedeeltelijk met oorspronkelijke stukken vermeerderd.

Maar wat verlangt men nu van eenen *Rijmbijbel* (om dezen, onzes inziens, niet gelukkig gekozen naam te behouden)? Wat is er noodig, om het aangewezen doel te bereiken? Eene aankomende of, gelijk hij elders zegt, eene rijpere jeugd en meergevorderden van jaren stelt de Dichter zich als zijne lezers voor. Voor hen is dus dit boekje gemaakt. Wat vorderen zij? Welke zijn hunne behoeften? Is het hun genoeg, een of ander voorval uit het leven van JEZUS *berijmd* te ontvangen? Gewisselijk neen! Dat is goed voor zeer kleine kinderen. Wij vinden daarvan gelukkige proeven in de *Fabelen en Gedichtjes* en de vervolgen daarop, door den Heer GOEVERNEUR uit het *Hoogduitsch* overgebragt en bij VAN BOEKEREN in het licht verschenen; kinderboekjes, waarin de kindertoon uitstekend is getroffen. Maar de rijpere jeugd en de meergevorderde in jaren verlangen meer. De gebeurtenis zelve is hun reeds bekend; zij zijn reeds vatbaar voor de eenvoudige schoonheid van het Evangelische verhaal zelve, en eene *berijming* daarvan sticht hen niet. Zij verlangen, dat er partij worde getrokken van het dichterlijke der zaak; zij verlangen toepassing op hart en leven. Geef aan kleine kinderen een' *Rijmbijbel*; de aankomende jeugd eischt iets meer en beters.

Zietdaar reeds terstond de groote klip, waarop de Heer BEETS bij het bewerken van dit bundeltje gestrand is! Men weet waarlijk bij het lezen niet, voor wie hij heeft geschreven. Somtijds vindt men stukken, waarin de juiste toon is getroffen, gelijk in den *Barmhartigen Samaritaan*, *Maria en Martha*, *de Kinderkens*, *Lazarus* (het laatste gedeelte) enz. Die stukken laten iets na en hebben een zeker doel. Maar bij andere, bij vele wordt dat geheel gemist; het zijn eenvoudig *berijmde* plaatsen uit de Evangeliën, en dan nog dikwijls gebrekkig berijmd. Men zie, als een voorbeeld, het tweede deel van het stukje, getiteld: *Jezus wandelt op de zee*, waar PETRUS wandeling op de wateren wordt verhaald:

Vaak doet een al te groote moed
Met overijling handelen.
Dàt schijnt den vuurgen Petrus zoet:
Gelijk men op het drooge doet,
Ook op de zee te wandelen.

Is er prozaïscher voorstelling mogelijk? Vooral die derde en vierde regel! Maar wordt het beter, als de Dichter voortgaat?

En driftig roept hij uit en blij
En is reeds half beneden:
Heer, zijt gij 't zelf? Gebied dan mij
Tot u te komen, om als gij
Op 't water voort te treden!

of wanneer het derde couplet aanvangt met de woorden:

De Heer, *als men met kindren doet,*
Geeft toe aan Petrus bede.

Dat is geen poëzij, en in eenen *Rijmbijbel* voor de aankomende jeugd en voor meergevorderden in jaren mag die nergens ontbreken. En dat is niet eene enkele ongelukkige plaats; er zijn er zoo vele aan te wijzen; b. v.:

Een vijftal brooden voeden zal
'tVijfduizendtal,
Want *die het zegent, is de man*
Die zeegnen kan.

of:

Zij trekken naar Judea heen,
Daar is geween;
Reeds is des dooden lijk verdorven.
De zusters *vallen raadloos neer:*
»O, zoo gij hier geweest waart, Heer,
» *Ons broeder* ware niet gestorven!

Hoe weinig in overeenstemming staan dergelijke stukken, die er in overvloed te vinden zijn, met andere plaatsen, waar een veel betere toon is aangeslagen.

O wie van u een dierbren kranke heeft,
Aan 't ziekbed treurt van ouderen of vrinden,

En staag van angst voor 't lieve leven beeft
En nergens hulp of raad vermag te vinden,
Vergete toch dien eenen Helper niet,
Die troosten kan, waar niemand troost en ziet!

Richt tot den Heer uw smeekend noodgebed;
Hij heeft ze lief, die voor geliefden bidden.
En toeft ook zijn genade, vóór zij redt,
Hij treedt op eens, en liefderijk, in 't midden,
Hij, die alleen het beste tijdstip weet,
Dat hij in lief verandren zal hun leed.

Men ziet aan de goedkeuring, die Rec. aan dergelijke stukken, gelijk er ook weêr vele zijn, schenkt, dat hij geenszins hoogdravende poëzij verlangt. Maar de uitdrukking moet altijd poëtisch blijven, en rijmelarij is zoo wel den Heere BEETS, als ook eenen *Rijmbijbel*, onwaardig. Dat zij ook vooral gezegd van *de zeven kruiswoorden*, die hier in eene geheel doellooze *berijming* worden wedergegeven.

Eene tweede aanmerking is deze, dat BEETS zoo dikwijls het schoone en krachtige der Evangelische woorden heeft weggenomen, en daarvoor flaauwe en krachtelooze in de plaats stelt: men oordeele! *Ik zeg u: dat gij den boozen niet wederstaat, maar zoo wie u op de regter wange slaat, keert hem ook de andere toe.* Hoe worden deze woorden berijmd teruggegeven?

Geen wraak beziele u, sprak de Heer;
Verdraag en duld den haat;
Wie op de regter wang u slaat,
Vergeef dien duizend keer!

of er komen, ter aanvulling, regels bij, die al het treffende der uitspraak wegnemen:

Wie tegen recht uw mantel vraagt,
O, geef hem ook uw kleed:
God straft hem wel, die onrecht deed,
En loont hem, die verdraagt.

O, geef, wie u een aalmoes bidt,
En wend uw oog niet af:
Denk, dat God zelf hem aanspraak gaf
Op wat gij meer bezit.

In beide deze coupletten zijn de twee laatste regels overtollige bijvoegselen, die de kracht van het voorgaande verzwakken. Rec. zou dezelfde aanmerking maken op de taal van den Engel bij de boodschap aan de herders, waar wij lezen:

Want de Heiland is geboren,
Die uw schuld zich op zal laân.

Maar om van het onpoëtische denkbeeld te zwijgen, dat door dezen laatsten regel wordt opgewekt, misschien behoort deze plaats tot die, waarover de Heer BEETS in de voorrede spreekt, wanneer hij te kennen geeft, in het oorspronkelijke veranderingen te hebben gemaakt, *omdat hij er* JEZUS *in vond, maar niet genoeg den* CHRISTUS, *den Verlosser.* Rec. wil datgene, wat daarover gezegd wordt, laten voor hetgene het is; maar vraagt den Heer BEETS, of het daartoe noodig is en goed verdedigd kan worden, als men JEZUS voorstelt als Hem, die *dien zondenlast Zich voelde op 't hoofd getast, Waarvoor zijn bloed aan 't haatlijk kruis zou stroomen?* en of het bijbelsch is te zeggen:

Hij heeft voor ons de schuld bij God voldaan,
En roem verworven?

Welke denkbeelden maakt men zich dan toch wel van God? Moest er bij den Algoede en Barmhartige iets *voldaan* worden, eer er zoen te verwerven was? Waar leert dat de Bijbel?

Doch genoeg, om te doen zien, dat Rec. niet zeer hoog loopt met dezen *Rijmbijbel.* Onder de betere stukken behooren sommige oorspronkelijke, zoo als *Simeon*, *Johannes de Dooper*, *de Hemelvaart* en andere. Maar het geheel kan, onzes inziens, niet aan het doel beantwoorden. Daarbij komt nog, dat er op de taal hier en daar ook vrij wat zou zijn aan te merken. Verouderde constructiën zijn met opzet gekozen. Doch daartoe behoort deze niet:

Zoo zult gij Hem die boven leeft
Rechtaarte kindren zijn,
Die regendrop en zonneschijn
Aan booze' en goeden geeft.

Onhollandsch is het gebruik van het woord *alleen* in:

Uw lievling slaapt alleen.

Niet te verdedigen is het, wanneer van den nacht wordt gezegd, dat hij *schrikbaar is voor het hart*, en evenmin, als van MARIA MAGDALENA wordt verhaald:

O wee, haar schrikt!

Dat en andere schijnbare kleinigheden moesten zorgvuldig vermeden zijn in een boekje, geschreven met bedoelingen, gelijk die, waarmede de *Rijmbijbel* in het licht werd gezonden.

Rec., die het dichterlijk talent van den Heer BEETS op hoogen prijs schat, had gaarne gunstiger over dit bundeltje geoordeeld; maar hij gelooft, dat eene onpartijdige beschouwing tot de medegedeelde resultaten moet brengen, en kon dus niet anders oordeelen, ook bij het erkennen en aanwijzen van het goede, dat hier wordt gevonden.

NAPOLEON *in Holland en België. Geschiedkundige Tafereelen, uit het jaar* 1811, *door* CHARLOTTE DE SOR. *Uit het Fransch.*

Mijne komst tot het hooge gezag heeft aan alle lieden van kunde den weg gebaand tot het beheer van 's lands zaken.

NAPOLEON.

Te Amsterdam, *bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 338 *bl. f* 3 - :

Voor *Nederland* is de herinnering aan NAPOLEON's dwangbewind over hetzelve te pijnlijk, om zonder verontwaardiging te gedenken aan zijnen zegepralenden togt door onze gewesten in het jaar 1811. Met dat al, die togt behoort tot de Geschiedenis. Voor zoo veel derhalve de Schrijfster volledige en naauwkeurige berigten aangaande die gebeurtenis verschaft, verdient haar werk de opmerkzaamheid van den geschiedkundige, daar zij het Hof op dien togt gevolgd heeft, en, door hare naauwe betrekkingen met de hooge personen, die den Keizer omringden, in de gelegenheid was, om alles van nabij te zien, en vele bijzonderheden te vernemen, die voor het algemeen onbekend bleven. Hare vooringenomen-

heid echter met den held van hare beschrijving doet ons hare berigten alleen in zoo verre geloofwaardig achten, als dezelve datgene, wat ook elders gemeld wordt, bevestigen of vollediger leeren kennen. Te meer maken wij deze aanmerking, omdat wij den lof, dien de Schrijfster aan onzen landaard geeft, vooral ontleend zien aan de groote ingenomenheid met NAPOLEON, die zij, *lijnregt strijdig met de waarheid*, aan de *Nederlanders*, op eene voor het nationaal gevoel schier duldelooze wijze, toeschrijft. »Overal," zegt zij, »ontdekte men," N.B. in *Holland*, »de ongemaakte uitdrukking van het genoegen, dat de bewoners van dat land »smaakten, toen zij NAPOLEON zagen. Zijne tegenwoordigheid verwekte eene algemeene vreugde, tot zelfs onder de »geringste klassen des volks, onder degenen, die het meest »in hunne industrie, in hunne bijzondere belangen, bij hunne »vereeniging met *Frankrijk* leden." — In de vermelding der plaatsen is de Schrijfster dikwijls niet naauwkeurig. Blijkbaar verwart zij *Middelburg* met het kort te voren door het bombardement der *Engelschen* verwoeste *Vlissingen*, als zij zegt: »*Middelburg*, dat weder geheel was opgebouwd, »had het voorkomen van eene nieuwe stad." Bij de thans heerschende geestdrijverij (*geestdrift* willen wij het niet noemen) voor alles, wat betrekking heeft op NAPOLEON, zal aan dit werk in het vaderland der Schrijfster voorzeker wel eene gunstige ontvangst ten deel vallen. Maar voor den Nederlandschen lezer behelzen deze Tafereelen niet veel meer, dan eenige niet altijd aangename en belangwekkende anekdoten, waarvan sommige even min geloof verdienen, als onder anderen het hier verhaalde, dat de bewoners van het land tusschen *IJzendijke* en *Breskens* »elken winter regelmatig voor een tiende gedeelte door aanstekende koortsen »naar het graf worden gesleept." — Wij kunnen het als *Nederlanders* wel niet beletten, dat door werken als het onderhavige verkeerde denkbeelden aan vreemdelingen over ons land en landaard worden ingeboezemd; maar zonder schade voor ons lezend publiek had dit werk onvertaald kunnen blijven.

Jaarboekje voor de Doopsgezinde Gemeenten in de Nederlanden. 1838 *en* 1839. *Te Amsterdam, bij* M. Schooneveld en Zoon. 1840. *In post* 8*vo. VI en* 152 *bl. f* 1-40.

De Hoogleeraar MULLER gaat voort met de bezorging van dit *Jaarboekje*. Het behelst, behalve de naamlijst der Gemeenten en Predikanten en het berigt der voorgevallene veranderingen, verschillende belangrijke bijdragen. De *Aanteekeningen van eene rondreize in alle de Gemeenten der oude Vlamingen*, medegedeeld door Ds. CRAMER, ofschoon niet in alle bijzonderheden merkwaardig, is toch niet onbelangrijk, als bijdrage tot de kennis van de inrigtingen en gebruiken dezer oude Doopsgezinden. Belangrijker evenwel is het stuk, medegedeeld door Ds. L. WEYDEMANN, *over de Doopsgezinden in den Palts*. Maar vooral de beide stukken van den Uitgever verdienen eene opmerkzame lezing. In het eerste wordt, naar aanleiding van de *Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland door* S. BLAUPOT TEN CATE, (*) het belangrijke en moeijelijke van het schrijven eener Geschiedenis der *Nederlandsche* Doopsgezinden aangetoond. Dit stuk behelst vele ware en schoone opmerkingen, en toont, hoezèer de Hoogleeraar zelf kent en gevoelt, wat er tot zulk een werk vereischt wordt, Van zijne hand mogen wij dus, ook naar het slot van deze Verhandeling, in dit opzigt met den tijd iets goeds verwachten. Ook het laatste stukje in dit bundeltje verdient opmerking. Daarin wordt met een voorbeeld getoond, hoezeer sommige gedichten van VONDEL uit diens vroegere betrekking tot de Doopsgezinden moeten worden verklaard, en uit de geschiedenis hunner gevoelens en twisten licht ontvangen.

Wij wenschen dit Jaarboekje, dat door de wijze van zamenstelling wezenlijke letterkundige waarde heeft gekregen, een ruim debiet toe, en hopen, dat de Hoogleeraar MULLER nog lange de uitgave moge bezorgen, en het met gelijksoortige belangrijke bijdragen verrijken.

(*) Van dit werk zal in het eerstvolgende N°. verslag gedaan worden. *Red.*

Philadelphia. Jaarboekje voor Onderwijzers en Onderwijzeressen. Eerste Jaar. Te Sneek, bij F. Holtkamp. 1840. *In kl.* 8*vo.* 165 *bl. f* : - 80.

Dit Jaarboekje, waarvan P. VAN OS, te *Sneek*, zich als Redacteur aanmeldt, kan niet alleen voor de genen, die be-

paaldelijk tot den Onderwijzersstand behooren, maar ook voor Ouders nut en genoegen geven, indien de Redactie in de keus der stukken, die zij opneemt, steeds keurig is, en aan haar groote doel, dat zij »de veraangenaming en veredeling »van den onderwijzersstand" noemt, gedachtig blijft. In hoe verre nu elk der in dezen jaargang gevondene stukjes hieraan beantwoordt, zal Ref. thans niet in de goudschaal opwegen, maar kortelijk iets van den inhoud zeggen.

De 20 eerste bladzijden bevatten *geschiedkundige herinneringen voor iederen dag van het jaar*, in gewonen almanaks-kronijkstijl. — Onder de rubriek *Opvoeding en Onderwijs* komen de vier volgende stukken voor: *Over Opvoedkunde*, door S. P. SCHELTEMA. — *Iets over het groote belang eener vroegtijdige ontwikkeling en opvoeding van den Mensch*, door T. RAVEN, HZ. — *Lief en leed van den Onderwijzersstand*, door R. — *Wenken over Opvoeding en Onderwijs*, door J. BEEMAN; waarvan het eerste, door een' Arnhemsch' Geneesheer gesteld, verre het belangrijkste is, en niet alleen aan onderwijzers, maar ook aan ouders wel zeer ter lezing en overweging verdient aangeprezen te worden, als bevattende verscheidene, wel niet zoo geheel nieuwe, maar nogtans dikwijls niet genoeg bedachte en behartigde waarheden in de opvoeding en vorming van kinderen. — Onder den titel van *Mengelwerk* staan achttien stukjes in proza en poëzij, zeer verschillend van inhoud en waarde, die meest allen met onderwijs en opvoeding niets bijzonder gemeen hebben, maar in een oogenblik van uitspanning met meer of minder genoegen kunnen gelezen worden.

Het Spookschip, of de vliegende Hollander. Door Kapitein MARRYAT. *II Deelen. Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. 1839. *In gr. 8vo.* 565 *bl. f* 5-80.

Men schijnt bij ons te denken, dat men, eenmaal een werk van eenen gunstig bekenden Schrijver vertaald hebbende, verpligt is, alles van hem over te brengen, en geene vrijheid heeft, om althans het prulwerk, dat hij soms geeft, onvertaald te laten. Waartoe anders dit *Spookschip*, onder de werken van MARRYAT waarlijk een der minsten, niet liever voorbijgezien? Rec. zal niet ontkennen, dat ook hier wel wat goeds wordt gevonden; maar wie heeft lust, om twee

boekdeelen te lezen, waarvan het geheele belang rust op de legende van het *vliegende schip*? Het geheel worde een sprookje... maar een sprookje in twee deelen?? Waarom het boek niet, even als zijn voorganger *Snarleyon*, onvertaald gelaten? Rec. is anders een vriend van MARRYAT's schrijftrant, en heeft meermalen door eene aanprijzende aankondiging zijner werken dat getoond. Maar dit boek, hij heeft het met moeite ten einde gebragt.

Hoe komt de Vertaler aan de meening, dat MARRYAT den tachtigjarigen oorlog op acht jaren stelt? Zoo hij dit ergens doet, is het eene drukfout. In het achtste hoofdstuk staat ten minste uitdrukkelijk, bl. 117, *tachtig* jaren, en Rec., het oorspronkelijke naslaande, vond ook daar niet *eight*, maar *eighty*. Het niet-puntige puntdicht onder de voorrede had dus gerust achterwege kunnen blijven.

De Venetianen. Een Verhaal uit den tijd der Staatsinquisitie van Venetië, benevens Osraim de Suchaer. Eene Oostersche Geschiedenis. Naar het Hoogduitsch van L. RELLSTAB. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 240 *bl. f* 2-40.

Het is er ver van af, dat de naam van dezen Schrijver een genoegzame waarborg is voor de waarde van eenig werk. RELLSTAB schrijft te veel, dan dat alles, wat van hem het licht ziet, en door zijne landgenooten, in blinde ingenomenheid met den Auteur, gunstig ontvangen wordt, ook verdienen zou in onze taal overgebragt te worden. Wat moeten de *Duitschers* van ons denken, wanneer zij zien, met welk eene gretigheid deze soort van romantische vlugschriften bij ons wordt aangenomen? Het is waar, zij maken ook bij hen eenigen opgang; maar bij een grooter publiek is het natuurlijk, dat er een genoegzaam aantal toejuichers is, wanneer lieden van eenen meer zuiveren smaak zich vergenoegen met het stuk, als dagelijksche kost voor den grooten hoop, te dulden. Wanneer wij ons oordeel opschorten over de menigvuldige onwaarschijnlijkheden, over het gebrek aan zedelijke strekking, dan kunnen ook wij de beide hier geleverde vertalingen alleen aanbevelen als middel tot dooding van den tijd voor zoodanige lezers, die door het avontuurlijke van

een verhaal en door de bonte kleuren van een tafereel genoegzaam bevredigd worden.

De Artilleristen. Eene belangrijke Episode uit den zevenjarigen Oorlog, door L. RELLSTAB. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam,* bij J. C. van Kesteren. 1839. *In gr.* 8*vo.* 238 *bl. f* 2-40.

Niet zoo onbepaald als de Vertaler durven wij de werken van RELLSTAB met lof aanbevelen. De gewoonte of de noodzakelijkheid, om veel te schrijven, doet dezen Romanschrijver meermalen voortbrengselen het publiek aanbieden, die weinig beantwoorden aan den door hem verkregen roem in dit vak. Het is ons daarom aangenaam, dat de keuze van den Uitgever gevallen is op het werk, hetwelk wij thans aankondigen. Het onderscheidt zich toch voordeelig, door eene strekking om zedelijkheid te bevorderen, door de afkeuring van het kwade, en door ons in de geschiedenis der hulpelooze weezen *Ernst* en *Antje* aan te toonen, hoe de Voorzienigheid zelfs door middel van tegenspoed het geluk van den deugdzamen bevordert. De met zoo veel levendigheid geschilderde krijgstooneelen, de afloop der geschiedenis, de vervulling der wenschen van alle hier voorkomende personen, in wier lot de lezer voorzeker belang stelt, veraangenamen gewis de lezing, zoodat wij gaarne dit boek rangschikken onder die lektuur tot uitspanning, welke aanbeveling verdient.

Honderd en een Hollandsche Verhalen en Romancen van den Kantoorklerk. 1ste Deel. Per falsa ad vera. Te Amsterdam, bij J. C. Kors, *Uitgever.* 1839. *In gr.* 8*vo.* 237 *bl. f* 3-60.

Zoo er ooit een boek met walgelijken ophef en wind is aangekondigd in de nieuwspapieren, het is voorzeker het boek, dat wij hier aankondigen. Meer poëzij, heette het, was er in deze bladen te vinden, schoon er geen enkele regel rijms in voorkwam, dan in — de hemel weet hoeveel boekdeelen poëzij!! Zoo er ooit een boek is in het licht verschenen, dat om deszelfs jammerlijke nietsbeduidendheid, om deszelfs

onverdragelijken wansmaak, om deszelfs walgelijke gezwollenheid en onduldbare pedanterie zulk eene blaaskakerij van noode had, om de aandacht te trekken, het is voorzeker dit.

Wil men een bewijs van de nietsbeduidendheid van het boek, Rec. zal eenige regels uitschrijven, die met elkander het eerste deel van een romance of verhaal uitmaken: »Nabij »den Blinkert stond Diederik's nederige stulp. Met Margare»tha, zijne vrouw en den blonden Karel, zijnen telg, woon»de hij in die stulp. Tevredenheid en geluk woonden daar »met hen. Diederik weidde zijne schapen. Karel speelde »met zijne lammeren. Margaretha plantte hare veldvruch»ten. Vergeten van de wereld leefden zij nabij den Blin»kert." Even belangrijk is elke bladzijde van dit jammerlijke boek.

Wil men een staaltje van wansmaak, gezwollenheid en pedanterie, men hoore: »Reeds opende de ooster-hemelwach»ter, in een kleed van nevelig inkarnaat, de poort der wol»kelooze tinnen voor het schitterend zongespan en rende de »alkoesterende lichtwagen in luisterrijken gang door de ne»velreine lucht, terwijl de afschijnselen van zijn glansrijk »spoor, zegenend en bekoorlijk, Nathos en Lorma bestraal»den." Of een paar bladzijden verder: »Hare stralen dron»gen door het geboomte. Zij zag Nathos, het hart door het »kroost des pijlkokers doorboord, en Lorma aan zijne borst, »het bloed gestold door de ijzige indrukken der smart." Is dat niet fraai? Is dat geene poëzij? Hoe heeft de *Kantoorklerk* nog een' Uitgever kunnen vinden, die zulk ellendig prulwerk zoo net en met zulk een fraai titelvignet heeft willen uitgeven!

Gotthold, of de wegen der Voorzienigheid. Een zedelijk Verhaal voor Kinderen en Kindervrienden. Te Deventer, bij A. J. van den Sigtenhorst. *In kl. 8vo.* 93 bl. *f* : - 60.

Bij de vele uitmuntende geschriften, voor de jeugd bestemd, bestaat er geene reden, om verschoonend te handelen met hetgeen naauwelijks middelmatig is, gelijk het werkje onder bovenstaanden titel, dat ons ter aankondiging is gegeven. Het voorbeeld van den vromen *Jakob*, die, door zijne moeder en zijnen broeder mishandeld en belasterd, eindelijk on-

komt bij den brand der ouderlijke woning, en dat van den ondeugenden *Gotthold*, die toch nog gelukkig wordt, zijn beide niet zeer doelmatig gekozen; terwijl de Onderwijzer, die, om zijnen leerling te leeren bidden, met den val van ADAM begint, en eene langdradige aanspraak doet, boven de bevatting van een kind, niet zeer geschikt is, om het verstand en hart van het kind te vormen. Zonder dat wij breedvoeriger ons met het boekje bezig houden, gelieven onze lezers ons ditmaal op ons woord te gelooven, wanneer wij hun verzekeren, dat er voor onze jeugd werkjes bestaan, die meer geschikt zijn, dan het onderhavige, om haar met de wegen der Voorzienigheid bekend te maken.

De arme Jacob, eene treffende Geschiedenis voor Kinderen. Door O. G. HELDRING. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1840. *In kl. 8vo.* 38 *bl. f* : - 15.

De arme Jakob, die van de ouderlijke woning, waar zijne ouders in de ongelukkige jaren van 1816 en 1817 kommer en gebrek lijden, is afgedwaald; die van huis tot huis, van dorp tot dorp al verder dwaalt; die door niemand wordt teregtgebragt; die in eene stad bij eene blinde weduwe aankomt, daar vertoeft; die weêr, schoon door haar de weg gewezen wordende, uren ver afdwaalt; die eindelijk te huis komt, zijnen vader, dien hij krank verlaten had, zijne moeder en zuster en broeders aan de toen heerschende ziekte overleden vindt; die opgenomen wordt door de zorg van een rijk koopman, die door dezen weder bij de blinde weduwe wordt teruggebragt; die groot en naderhand rijk wordt; — is wel een kind der Voorzienigheid. Zoude echter de liefderijke zorg van God niet even goed hebben kunnen uitkomen, zonder eenen zamenloop van omstandigheden, die eenigzins buiten het gebied der mogelijkheid ligt? — Het verhaaltje is treffend, en stichte nut! Op bl. 13 lezen wij *kraap* voor *knaap*.

Iets over de Recensie van mijne in 1837 *uitgekomene Wijsgeerige Verhandelingen, voorkomende in No. V van den Recensent ook der Recensenten van* 1840.

Het bevreemdde mij, drie jaren na de uitgaaf dezer Verhandelingen, nog van dezelve eene beoordeeling in een tijdschrift te ontmoeten. Het schijnt, dat dit geschrift bij hem, wien de beoordeeling daarvan was opgedragen, is blijven liggen, en dat deze, wien het eindelijk weder in de handen gekomen is, zich in eene kwade luim heeft nedergezet, om er een zeer ongunstig verslag van te geven; misschien om ook hiermede zijn lang stilzwijgen te regtvaardigen.

Hij begint met te zeggen, dat hij mijne bekroonde Prijsverhandeling over de Duitsche wijsbegeerte gelezen heeft, en dat het tot het verslag van de aangekondigde Verhandelingen niets toe of af doet, of er veel of weinig in voorkomt, waarmede hij zich al dan niet kan vereenigen, en of hij dezelve als zamenhangend met die Verhandeling behoorde te beschouwen, hetgeen hem ook te wijdloopig zoude doen worden. Wij moeten hierop aanmerken: 1°. Dat het wel niet anders zijn kan, of men zal verschillende gevoelens over een zoo rijk en veelomvattend onderwerp als de nieuwe Duitsche wijsbegeerte blijven koesteren. 2°. Dat het tamelijk onverschillig is, of er veel of weinig in voorkomt, waarmede zich *Rec.* al dan niet zoude kunnen vereenigen. 3°. Dat deze wijsgeerige Verhandelingen wel degelijk als zamenhangend met de Prijsverhandeling behooren beschouwd te worden. En eindelijk, 4°. Dat de slotsom dezer redenering van den Rec. is, dat hij een even ongunstig oordeel zoo wel over de eene als over de andere zoude geveld hebben.

Overgaande tot de eerste dezer Verhandelingen, namelijk die, welke handelt *over de Beginsels*, zegt hij: dat daarin zeer kort en vlugtig veel wordt aangehaald, wat ik, naar zijn begrip, als weinig ter zake doende, zoude hebben kunnen laten rusten. Hij schijnt zich echter met mijne bepaling, wat eigenlijk beginsels zijn, nog al wel te kunnen vereenigen. Hij haalt hier het aangevoerde op bl. 15 aan, terwijl de eigenlijke definitie reeds op bl. 13 voorkomt, en geheel het 1ste hoofdstuk in zijn verband moet gelezen worden, om te zien, hoe ik over de beginsels en de eerste we-

tenschappelijke waarheden denk, die meestal ook wetenschappelijke beginsels genoemd worden. Waarschijnlijk heeft *Rec.* zulks niet gedaan, en hetgeen er op bl. 19 en 20 na de opgaaf van de verschillende soorten van beginsels volgt, niet gelezen. Wij merkten aan, »dat de bovennatuurkundige be-»ginsels met de logische onmiddellijk zamenhangen, en de »godsdienstige en staatkundige uit de zedelijke voortvloeijen, »of er onafscheidelijk mede verbonden zijn. Dit neemt ech-»ter niet weg, dat deze, hoezeer in het afgetrokkene ei-»genlijk niet tot de eerste waarheden behoorende, in het »gebied, waarin zij zich rangschikken, den hoogsten trap »innemen en als zoodanig beginsels kunnen genoemd wor-»den, enz." vergeleken met de verschillende bepalingen, die er van het woord *beginsel* bij ARISTOTELES (*Metaph.* V. 1) voorkomen, welk *caput* geheel aangehaald is. — Ik ben dus niet zoo verschrikkelijk inconsequent, als de *Rec.* zulks wil doen voorkomen; en al kan hij zijne verwondering niet ontveinzen over de allervreemdste ongelijkheid met mijzelven, waaraan ik mij schuldig maak, door velerlei stellingen, welke door mij als beginsels erkend worden, en die met mijne gegevene bepaling lijnregt zouden strijden, bewijst zulks niet meer, dan dat hij niet genoegzaam acht gegeven heeft op mijne te voren gemaakte onderscheiding van de eigenlijke grondbeginsels en de eerste wetenschappelijke waarheden of *elementen*, die veelal ook beginsels genoemd worden, waarvan in eene Verhandeling over dezelve niet kon worden gezwegen; en verder, dat men den *Rec.* op zijn woord zoude moeten gelooven in zijn vonnis van verwerping, dat hij over sommige beginsels uitspreekt.

De grondzuil van mijn gebouw wordt het eerst door hem aangetast, namelijk het algemeen beginsel, en niet, zoo als hij zegt, een mijner logische, die daarop onmiddellijk volgen. »*De onmiddellijke zekerheid van het onafhankelijk bestaan van het denkend wezen of het ik.*" Dit is, volgens hem, volstrekt geen beginsel, maar slechts, indien men er het woord *onafhankelijk* afgelaten had, zoude men het als eene waarheid kunnen laten doorgaan. Met iemand, die in het onmiddellijk, onafhankelijk, dat wil hier zeggen, zuiver op zichzelf staande, bewustzijn van het bestaan van het denkend wezen, of het *ik*, slechts eene afgeleide waarheid, en geenszins het grondbeginsel van alle wijsgeerige bespiegeling ziet, valt verder over de beginselen niet te twisten.

Wie geen onderscheid maakt tusschen onze empirische afhankelijkheid en de onafhankelijkheid van het zelfbewustzijn in deszelfs zuivere afgetrokkenheid beschouwd, moest zich niet met het beoordeelen van geschriften inlaten, die over wijsgeerige onderwerpen handelen.

Het eerste mijner logische beginsels, *dat het denken eene werking van den geest is, die van de stof, waarop zij werkt, wezenlijk is onderscheiden*, is voor hem geheel en al duister en verward. Hij vraagt: »Wie is hier die *zij*?" Wel, het is de *werking* van den geest en dus het denken zelf, dat van de voorwerpen, waarover het denkt, wezenlijk onderscheiden is; in tegenstelling met de logica van HEGEL, die de identiteit van het denken met het object der gedachte als grondbeginsel der logica aanneemt. Voor iemand, die mijne geheele Verhandeling met opmerkzaamheid gelezen heeft, kan er niets duisters in deze grondstelling gelegen zijn, welke ik, hoezeer tot gemoetkoming geneigd, geenszins, als zijnde een hoofdbeginsel, kan opgeven.

Even min is zulks met mijn zedelijk grondbeginsel het geval. »Dat er een zedelijk goed en kwaad bestaat; dat men het eene moet uitoefenen en het laatste schuwen. Zeer waar! Maar is het een beginsel?" vraagt Rec. Wij antwoorden hierop, ja. »Is de kennis van dit bestaan een onmiddellijk weten?" Wij houden het voor zoodanig, als zijnde het eene onmiddellijke overtuiging van ons zedelijk gevoel. Het is dus voor ons eene noodzakelijke eerste waarheid. Hij vraagt al verder, »of men zich geen' toestand zou kunnen voorstellen, waarin b. v. het kwaad niet bestond?" Wij kunnen gerust hierop neen antwoorden, want dan hield alle zedelijkheid en vrijheid voor den mensch op, en er regeerde niets dan de wet der noodzakelijkheid. »Is er geen regel, waarnaar het zedelijk goede en kwade bepaald wordt?" Voorzeker; maar die regel rust op het genoemde grondbeginsel, terwijl hij er geenszins uit kan worden afgeleid. Wat het tweede zedelijke beginsel aanbelangt, hiertegen erkennen wij, dat *Rec.* met meer regt zijne aanmerkingen maakt; het is meer eene hoofdwaarheid in de zedekunde, dan een eigenlijk afgetrokken beginsel, waarvan wij boven de bepaling gaven, en het valt meer onder de categorie der eerste wetenschappelijke waarheden, waarvan wij ook in het begin onzer Verhandeling gesproken hebben.

Wij zijn dus geenszins zoo verstrooid van geest geweest,

dat wij alle waarheden, welke wij in de onderscheidene vakken hebben opgenoemd, gelijkelijk voor die algemeene eerste beginselen hebben aangezien. De meesten houden wij er echter voor; enkelen zijn, ja, van de anderen afgeleid, doch zoo onmiddellijk met dezelve verbonden, dat zij er de naaste gevolgen van zijn, of bijna met dezelve ineensmelten. Indien *Rec.* mijne vergelijkingstafel van de ware en valsche beginsels met opmerkzaamheid nagegaan had, zou hij misschien kans gezien hebben, om de voor hem zoo grove inconsequentie voor zijne lezers begrijpelijk te maken, en gezien hebben, dat ik mij geenszins aan afdwaling of afpadigheid van mijne eigene gevoelens schuldig maakte. Hetgeen de Heer Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER omtrent de beginsels zegt, in zijne *Beschouwingen over Staats- en Volkenregt*, en dat ik heb aangehaald, deels om het te beämen, deels om het te wederleggen, heeft mij geenszins op het dwaalspoor gebragt, maar mij nog meer, in mijne bepaling van hetgeen in het wijsgeerige afgetrokkene beginsels zijn, versterkt. Wij kunnen het *Rec.* niet toegeven, »dat in de definitie van den Heer GROEN VAN PRINSTERER het begrip van *begin* en dat van *beginsel*, (op grond van de etymologie van beide deze woorden) bij eene hoogst zeldzame ongerijmdheid, met elkander verward worden.'' Deze definitie stemt gedeeltelijk met die van ARISTOTELES overeen. Ik verschilde alleen met dien Heer in de bepaling, in hoeverre het geloof het begin der wetenschap was; hetgeen in de tweede afdeeling mijner Verhandeling uitvoerig wordt uiteengezet. Doch het wordt tijd, om van de beschouwing der zoogenoemde kritiek dezer Verhandeling af te stappen; want wij kunnen omtrent algemeene gezegden zoo als deze: »Hoe het zij, hier zoo wel als op andere plaatsen in deze Verhandeling is alles zoo verward en tegen elkander inloopende, dat er geen verstaanbaar kortbegrip zijner meeningen uit op te maken is,'' niets anders doen, dan ons op het oordeel van een deskundig publiek te beroepen, dat uitspraak moet doen tusschen mij en een' beoordeelaar, die overal verwarring, tegenstrijdigheid en inconsequentie wil zien.

Vervolgens gaat *Rec.* tot de beschouwing van de tweede Verhandeling, *Hoofdpunten eener wetenschappelijke beschouwing van den Mensch als denkend wezen*, over. Hier mist hij weder »de in wijsgeerige bespiegelingen hoogst wenschelijke scherpe uiteenzetting van begrippen en verbinding van

voorstellingen in de leiding der gedachten.'' In de 1 ste § reeds vindt hij »eene zonderlinge aaneenschakeling of liever opeenhooping van kwalijk zamenhangende uitdrukkingen, die tot het goed verstand van des Schrijvers meening weinig dienende zijn.'' Het raakt alweder de definitie van het denken. »Het denken is het vormen, verwerken en verbinden van begrippen tot eenheid in het zelfbewustzijn. Het is eene beweging, eene werking van den geest, waardoor de zinnelijke indrukken tot voorstellingen en tot denkbeelden gevormd worden en vervolgens tot begrippen worden verwerkt, om eindelijk door hunne naauwe verbinding met de oorspronkelijke redebegrippen tot eenheid te worden gebragt.'' Volgens den *Rec.* ziet men, dat ik met woorden »lang niet karig ben;'' dus men krijgt hier veel woorden en weinig zaken, die echter weder veel vragen van hem uitlokken, zoo als: »Maar wat zijn nu tot voorstellingen en tot denkbeelden gevormde zinnelijke indrukken?'' Dit had hij kunnen zien, zoo hij eenige § § verder gelezen had, waarin van de genetische ontwikkeling van de zinnelijke indrukken tot voorstellingen en tot denkbeelden gehandeld wordt. Hij is verder zeer verwonderd, daar hij zegt: »die vervolgens (dat is wanneer zij reeds en NB. tot voorstellingen en denkbeelden gevormd zijn) nog weder tot begrippen verwerkt worden? Of zijn dan denkbeelden niet reeds begrippen?'' Wel voorzeker niet! Weet dan *Rec.* niet, dat denkbeelden onder de begrippen, even als het bijzondere onder het algemeene, begrepen zijn? hetgeen hij ook weder had kunnen zien, indien hij slechts eenige § § verder had gelezen. Hij begrijpt ook niet, wat *verwerking* zij, en vraagt, of zulks hervorming is? Het is het doen overgaan, door abstractie, van het bijzondere tot het meer algemeene. Indien ik het voor mij, en nog meer voor de ernstige wetenschap, die hier behandeld wordt, niet onvoegzaam achtte, zoude ik *Rec.* geheel in zijnen toon kunnen antwoorden; echter moet ik hem toevoegen, dat het van hem eene zeer onnoozele vraag is, of door de verwerking de begrippen *meerder* of *minder hooger* of *lager* dan denkbeelden worden? »Maar wij zijn er nog niet,'' zoo vervolgt *Rec.*; »en hij (namelijk de Schrijver) laat er onmiddellijk op volgen: »om eindelijk door hunne naauwe verbinding met de oorspronkelijke redebegrippen tot eenheid te worden gebragt.'' »Is dit nu eene latere verwerking,'' vraagt *Rec.*, »die te weeg gebragt wordt door deze

naauwe verbinding, zoodat men door de herschepping van denkbeelden in begrippen deze laatste tot redebegrippen idealiseren moet?" Misschien is dit eene strikvraag, om mij later weder eene inconsequentie tegen te werpen. Door deze naauwe verbinding worden de begrippen tot hunne hoogste algemeenheid gebragt, waardoor zij zich onder de eenheid, waarnaar alle onze redebegrippen streven, rangschikken. »Maar het houdt met deze zeer woordenrijke definitie nog niet op," merkt de zoo zeer op kort- en kernachtigheid gestelde *Rec.* verder aan; »wij moeten nog weten, wat het doel van het denken zijn moet." Niets natuurlijker, om de bepaling volledig te maken; »dus eindigt," zegt hij, »deze overladen §. »De eenheid en overeenstemming der begrippen met de voorwerpen van het denken en onderling maakt het doel van het denken uit; hetzelve rust niet vóór dat dit doel of de waarheid bereikt is." Wij houden deze bepaling, wat ook *Rec.* er nog verder op moge aanmerken, geenszins voor overladen; wij gelooven niet, dat wij er iets onnoodigs en duisters in gezegd hebben, en hoezeer wij met hem erkennen, dat het voor ons niet mogelijk is, om tot de absolute waarheid te geraken; dat is, de overeenkomst der begrippen met de voorwerpen, niet zoo als zij ons verschijnen, maar zoo als zij wezenlijk zijn, is en blijft deze absolute waarheid het doel van het streven onzes denkvermogens, dat nimmer rust, en deze waarheid immer meer nabij tracht te komen, zonder dezelve ooit te kunnen bereiken. Wat hij verder aanmerkt op hetgeen over den aard onzer kennis, die tot het zinnelijke bepaald is, terwijl het onzinnelijke geheel buiten den kring onzer waarneming valt, en hetgeen verder over de ideën van het oneindige en volmaakte gezegd wordt, had hij gerust achterwege kunnen laten, omdat hij hier weder zijne onoplettendheid blootlegt, door niet op te merken, dat ik hier een duidelijk onderscheid maak tusschen de kennis, die wij door waarneming verkrijgen, en de onmiddellijke kennis, die wij bezitten van de ideën of redelijke begrippen, die ik voor hetzelfde houde en geenszins als denkbeelden aanzie. Wat ik op bl. 97 zeg: »Dat een redebegrip een onmiddellijk begrip is, dat dus geenszins op een denkbeeld en eene voorstelling kan teruggebragt worden, maakt voorzeker niet, zoo als *Rec.* vermeent, de verwarring nog grooter, maar doet integendeel het eigenaardige der redebegrippen scherp uitkomen. Begrippen kunnen tot denkbeelden en deze tot voorstellingen worden teruggebragt; de redebegrippen, door dat zij niet uit de ervaring geput zijn, kunnen zulks niet.

Hiermede zoude ik gevoegelijk kunnen besluiten, want de *Rec.* schijnt geen lust gehad te hebben, om mijn geschrift verder te doorloopen; ik moet ook bekennen, dat wijsgeerige onderwerpen voor hem, die er geen hoog belang in stelt, geweldig droog en vervelend zijn. Hij maakt er zich kortelijk af met te zeggen: »In zijne twee volgende Verhandelin-

gen; t. w. *Hoofdpunten eener wetenschappelijke Zedekunde*, en *Hoofdpunten eener wetenschappelijke behandeling der Redegodsdienst*, hebben wij geene duidelijkere gedachten leidingen kunnen opmerken, maar integendeel opeengehoopte woorden en uitdrukkingen, welke, hoezeer meestal onbepaald en oppervlakkig, op allerafgetrokkenste redeneringen aanspraak schijnen te willen maken." Eene zware beschuldiging, die *Rec.* in het belang der wetenschap wel met bewijzen had behooren te staven, maar die ik om derzelver onbepaaldheid geheel voor zijne rekening laat, te meer daar het boven door hem aangemerkte er mij te minder gewigt aan doet hechten, en ik het beneden mij acht, mij tegen zulke aanvallen, die ik hier niet bij hun regten naam wil noemen, te verdedigen.

Rec. had beter gedaan, om, in plaats van met eene drooge opnoeming van de onderwerpen, waarover ik in mijn *wijsgeerig, zede- en geschiedkundig Aanhangsel* spreek, te eindigen, met in korte en duidelijke bewoordingen op te geven, *wat* eigenlijk volgens hem beginsels zijn, *welke* die zijn, in de onderscheidene rubrieken door mij behandeld; om duidelijke en zoo kort mogelijke bepalingen te geven van het denken, van voorstellingen, denkbeelden, begrippen, redebegrippen of ideën, enz. Hij had alsdan aan de wetenschap meer dienst gedaan, dan door een' harer beoefenaars, die zich bijna een vierde van eene eeuw met deze studie bezig hield, zoo ruw en meestal zoo ongegrond te gispen, in plaats van hem, zoo het noodig was, met bescheidenheid te regt te wijzen, en het goede zoo wel als het gebrekkige te doen opmerken. Zulke beoordeelingen zijn waarlijk het middel niet, om de zoo schaarsche beoefening der wijsbegeerte in ons vaderland aan te moedigen; in mij zullen zij den lust tot onderzoek wel niet uitblusschen, maar jeugdige beminnaars der wetenschap zouden zij kunnen afschrikken, om de slotsom hunner overdenkingen in het licht te geven. Dat zij echter even zoo min als ik den moed verliezen! Als zij iets wezenlijk goeds geleverd hebben, zal het blijven en als zoodanig erkend worden; terwijl de scheeve en oppervlakkige beoordeelingen, of liever veroordeelingen, hunner geschriften naar derzelver waarde geschat en spoedig vergeten worden.

J. A. BAKKER.

Het is den Rec. van SCHWARZ *Handboek enz.* in N°. VIII der *Vaderl. Letteroef.* van dit jaar, bij nader onderzoek, gebleken, dat de vertaling van dat werk *niet* van den Heer J. VAN WIJK, RZ. is.

Boekbesch. N°. VI. bl. 259. r. 5. *leze men:* uit het werk van een tijdgenoot des genoemden Dichters, *en ald.* r. 9 *en* 12, VON LOGAU, in plaats van GRIJPHIUS; r. 13 *den*

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland, van derzelver ontstaan tot dezen tijd, uit oorspronkelijke stukken en echte berigten opgemaakt, door S. BLAUPOT TEN CATE, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Zaandam, O. Z. Te Leeuwarden, bij* W. Eekhoff. 1839. *In gr. 8vo. XII en* 394 *bl. f* 3 - 90.

Terwijl de lust en ijver voor de beoefening der Kerkelijke Geschiedenis sedert eenige jaren op eene merkbare en verblijdende wijze toegenomen is en gedurig op nieuw schoone vruchten draagt, heeft de Eerw. TEN CATE ons eene bijdrage tot de Geschiedenis van het Doopsgezinde Kerkgenootschap geleverd, welke wij niet aarzelen onder de belangrijkste en loffelijkste werken over dit vak te tellen. Het boek is reeds in veler handen; en, wat meer zegt, het is dan zeker met belangstelling en genoegen gelezen, ja herlezen, niet alleen door hen, wie deze Geschiedenis bijzonderlijk aangaat, maar ook door anderen, die de lotgevallen van CHRISTUS Kerk op aarde wenschen te kennen. Intusschen, gelijk het bijzondere van deszelfs onderwerp sommigen bijzonderlijk tot de lezing aanspoort, zoo zullen anderen juist daardoor minder aangetrokken zijn. Wij achten het alzoo onze taak, om hetzelve eenigzins nader aan het Publiek te doen kennen, en daarbij ons oordeel over hetzelve bescheidenlijk in het midden te brengen.

De Schrijver legt in de *Voorrede* de redenen bloot, die hem aangespoord hebben, om eene bijzondere *Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland* te schrijven. Hij achtte het vooralsnog ondoenlijk, althans voor zijne krachten, om eene Algemeene Geschiedenis der *Nederlandsche* Doopsgezinden te geven; en elk, die weet, hoe weinig hiertoe nog voorbereid is, zal hem dit gereedelijk toestemmen. Voorts wijst hij aan, dat die der *Friesche* zich afzonderlijk laat behandelen, omdat hun lot in die Provincie

weêr eene andere wending nam dan elders. *Dit* moet insgelijks toegestemd worden; ja wij zouden er bijvoegen, dat geene andere Provincie zoo geschikt voor eene afzonderlijke behandeling was, daar de Doopsgezinden zich hier vroeger dan elders tot één geheel vereenigden (reeds in 1695 werd de *Friesche Societeit* opgerigt) en alzoo hunne geschiedenis een gemakkelijker overzigt geeft, en aan den anderen kant hunne broederschap ook talrijk genoeg was, om genoegzame stof voor eene Geschiedenis op te leveren. Eindelijk vond hij eene bijzondere aansporing, om dezelve te bewerken, daarin, dat hij gedurende tien jaren als Leeraar in eene der grootste Gemeenten aldaar arbeidde. Waarlijk, het ware te wenschen, dat elk alzoo in den hem aangewezenen werkkring zijne roeping begreep! Wij achten, dat de Heer TEN CATE de zijne juist erkend heeft met dit werk te ondernemen; terwijl hij in de verdere Voorrede tevens toont zeer wel te weten, wat *tot* en *in* hetzelve vereischt werd.

Wij ontvangen dan hier een belangrijk en zeer wel geschreven verhaal van de lotgevallen der Doopsgezinden in *Friesland*, waar zij terstond bij het begin der Hervorming opkwamen, ja zich meer dan de Lutheranen of Gereformeerden uitbreidden, en ook nu nog een niet onaanzienlijk en achtingwaardig ligchaam uitmaken. Van den beginne af vonden de Doopsgezinde gevoelens in deze Provincie bijzonderlijk ingang. MENNO SIMONS was hier geboren, voegde zich weldra bij hen, en heeft hier voorzeker veel bijgedragen, om hunne begrippen te vestigen en hunne gemeentelijke inrigtingen te ordenen. Zij bleven dan ook onder de *Spaansche* verdrukking standvastig, en onder hen bezegelden achttien martelaren de opregtheid huns geloofs met den wreedsten dood, terwijl er van de andere Protestanten niet één was. Aan het einde der 16de eeuw waren er vijftig Gemeenten, waaronder zeer talrijke. Ook hier, gelijk elders, bewaarden zij den eigenaardigen Doopsgezinden geest, door afgezonderd van de wereld in nederigheid en stilheid God en den Zaligmaker te dienen, het schoone beeld der eerste Gemeente zich ten voorbeelde te

stellen, en meer op godzaligheid en deugd, dan op geleerd onderzoek te dringen. Van 1600 tot 1700 breidden zij zich nog eenigzins uit, ofschoon niet in gelijken tred met de Hervormden; hun leven was nog zoo ingetogen, en hunne gemeentelijke inrigting zoo eenvoudig, dat zij weinig opgemerkt werden, en er weinig van hen te berigten valt. Ook in de 18de eeuw had hunne geschiedenis denzelfden eenparigen en stillen gang van ontwikkeling; terwijl zij in zeden, en nog meer in gevoelens, veel veranderden, maar sommige van hunne Gemeenten zeer achteruitgingen. Er kon dus wel niet ligt eene Geschiedenis ter behandeling gekozen worden, die (behalve in de eerste tijden) minder groote en geruchtmakende gebeurtenissen opleverde. Maar is het voor de Doopsgezinden niet belangrijk, hunne vroegere lotgevallen te kennen? Is het niet voor den vriend van Godsdienst en Christendom belangrijk, te zien, hoe eene door een' eigenaardigen geest zich kenmerkende afdeeling der Christelijke Gemeente bestond en zich ontwikkelde? — Zien wij dan, hoe de Heer TEN CATE zijn belangrijk onderwerp behandeld heeft.

Hij verdeelt zijne Geschiedenis in *vier Hoofdstukken.* Het *eerste* handelt: *Over het ontstaan der Doopsgezinden in Friesland, vóór* MENNO SIMONS. Het *tweede: Van* M. SIMONS *en* D. PHILIPS *tot de vernietiging der Spaansch-Roomsche heerschappij in Friesland, ten jare* 1581. Het *derde: Van de bevestiging der Hervormde Kerk, als alleen openlijk in Friesland geduld, ten jare* 1581, *tot het verleenen van de Godsdienstvrijheid aan de Doopsgezinden, in* 1672. Het *vierde: Van het verleenen der Godsdienstvrijheid aan de Doopsgezinden, in* 1672, *tot den tegenwoordigen tijd.* — Wij kunnen ons met deze verdeeling zeer goed vereenigen, daar zij een goed overzigt geeft, en de voornaamste veranderingen in den toestand der *Friesche* Doopsgezinden juist doet uitkomen; en men heeft daarvoor den Heer TEN CATE te meer dank te weten, daar hij ook hier het ijs breken moest, en eene baan geteekend heeft, die ligt door anderen gevolgd wordt. Om het belang der zaak moeten wij hier echter eene aanmer-

king bijvoegen. Het Doopsgezinde Kerkgenootschap stond zoo weinig in betrekking met het burgerlijk Bestuur, deszelfs geschiedenis en ontwikkeling nam zulk eenen eigenaardigen en zelfstandigen gang, en het laatste oefende daarop zoo weinig invloed, dat men de tijdperken dezer geschiedenis zeker niet naar die betrekking bepalen, maar van de veranderingen, in den boezem van het Kerkgenootschap zelf voorgevallen. ontleenen moet. Uit dit oogpunt beschouwd, zou de laatste afscheiding bij het jaar 1672 aan bedenking onderhevig zijn, te meer, daar ook met dat jaar juist geene bijzondere verandering in het lot der *Friesche* Doopsgezinden heeft plaats gegrepen; en zou de *oprigting* der *Societeit* in 1695 een geschikter scheidingspunt geven. Doch daar nagenoeg op het eerstgenoemde tijdstip ook in *Holland* de scheiding tusschen de *Galenisten* en *Apostoolen* voorviel, welke gebeurtenis in de Geschiedenis der *Nederlandsche* Doopsgezinden buiten twijfel epoque maakt, zoo achten ook wij die bepaling nog meer geschikt. (Voor die *algemeene* Geschiedenis zou denkelijk in de 18de eeuw nog weêr eene afscheiding vast te stellen zijn, hetzij omstreeks derzelver midden, of in 1798.)

Volgen wij nu den Schrijver door de vier genoemde Tijdvakken. — I. Men zou dit *eerste* Tijdvak, met eene nieuwere uitdrukking, het *vóór-historische* kunnen noemen, daar de oorsprong en eerste opkomst der Doopsgezinden hier te lande nog altijd in het donker ligt. Daarmede geheel overeenkomstig heeft de Schrijver hier dan ook niet den loop der gebeurtenissen naar volgorde des tijds verhaald, maar *vier* onderscheidene gevoelens omtrent die eerste opkomst ten toets gebragt, en zijne berigten bij gelegenheid hier en daar tusschen gestrooid. Wij kunnen deze manier hier niet geheel wraken; maar zouden toch gewenscht hebben, dat hij alles, wat de Geschiedenis als daadzaken vermeldt, in een geleidelijk verhaal had zamengevat en voorgesteld, en twijfelen ook niet, of hij zoude, indien hij nu nog beginnen moest te schrijven, zulks gedaan hebben. Intusschen, gelijk zijn stijl zich allerwegen door duidelijkheid van voorstelling zeer gunstig onder-

scheidt, zoo heeft hij ook hier met loffelijken ijver getracht, en is er niet ongelukkig in geslaagd, om over de verwarde stof eenig licht te verspreiden. Daarbij heeft hij, met de grootste vlijt, inzonderheid uit het Charterboek en de *Friesche* Geschiedschrijvers, veel wetenswaardigs opgespoord, zoodat wij door hem een' grooten stap gevorderd zijn. Zijn resultaat is: *dat vooral door het lezen der H. Schrift de Doopsgezinden in Friesland zoo sterk geworden zijn.* Ofschoon ook wij dit gelooven, zoo is, onzes bedunkens, nog niet genoeg opgehelderd, hoe het kwam, dat het lezen der H. Schrift hier juist die eigenaardige *Doopsgezinde* gevoelens voortbragt, daar toch ook elders de Bijbel onderzocht werd. Naar onze meening werd de eerste stoot daartoe van buiten gegeven, door weldenkende discipelen van M. HOFMAN (hem toch geschiedt zekerlijk ongelijk, wanneer hij, bl. 13, met de *Munsterschen* als in éénen adem genoemd wordt), of ook door anderen; — en ontwikkelde zich die eigenaardige geest verder, nadat eenmaal deze rigting gegeven was, door zelfstandig onderzoek, omdat hier niet, zoo als elders, Geleerden zich aan het hoofd der hervorming stelden; terwijl ook de vrije en vurige geest der *Nederlanders* daartoe kan bijgedragen hebben. — Doch, hoe men hierover ook denke, op twee punten hadden wij gewenscht, dat de Schrijver bij zijn onderzoek meer gelet had: 1° welke de bijzondere gevoelens en begrippen der eerste Doopsgezinden waren (een gebrek, waarop wij later nog moeten terugkomen); en 2° dat in de jaren 1533—36 de Doopsgezinden zich zoo aanmerkelijk hebben uitgebreid, nevens de oproerige *Munsterschen.* (*)

(*) *Rec.* begrijpt volstrekt niet, hoe de Heer TEN CATE de belangrijke *Bekentenisse van* OBBE PHILIPS voor twijfelachtig of wel geheel verdicht kan houden (bl. 24. noot 62.) Dat MENNO niet van die oplegging der handen gewaagt, is niet vreemd. Het kwam er hem slechts op aan, te toonen, dat hij door *weldenkende* Doopsgezinden tot Leeraar beroepen was, en hij mogt dus van eene zaak zwijgen, die bij hem een smartelijk gevoel opwekte. Daarentegen draagt het boekje alle inwendige teekenen van echtheid: het is geens-

II. In het *tweede* Hoofdstuk beginnen wij den vasten bodem der Geschiedenis te betreden. De Schrijver schetst hier, hoe vooral onder de leiding van M. SIMONS en D. PHILIPS de Doopsgezinden tot een vast en geregeld bestaan zijn gekomen. Te regt heeft hij zich verder bij de berigten van de martelaren, die geloofshelden, langer opgehouden. Omtrent de uitbreiding der Doopsgezinden en de opkomst van sommige Gemeenten worden belangrijke bijzonderheden medegedeeld. Het geloof en leven der Voorvaderen wordt, bij mangel aan geschiedkundige berigten, slechts kort geschetst. Daarentegen zijn de scheuringen tegen het laatst der 16de eeuw, waaruit de Afdeelingen der *Vlamingen* en *Friezen* enz. ontstonden, hier voor het eerst duidelijk uiteengezet en op eene belangrijke wijze opgehelderd.

III. Wij komen tot het *derde* Hoofdstuk, loopende van 1581 tot 1672. Een tijdperk, vooral gekenmerkt door de gedurige aanvallen der Hervormde Geestelijken van buiten, en de aanvankelijke verandering van gevoelens en zeden, bij toenemende welvaart, in het Kerkgenootschap zelf; terwijl overigens hetzelve uitwendig nagenoeg dezelfde uitgebreïdheid behield en inwendig zich stil ontwikkelde. In de voorstelling van die hatelijke twisten moeten wij den Schrijver den lof geven van de *waarheid* betracht te hebben in *liefde;* ja moeten onzen tijd gelukkig prijzen, die zulk eene onpartijdigheid gedoogt en eischt. Die verandering in gevoelens en zeden had, onzes bedunkens, reeds in dit tijdvak meer moeten uitkomen; want, om iets te noemen, zulk eene gemeenschappelijke zamenwerking als in 1672 had toch in 1572 niet kunnen plaats grijpen, en veel minder nog eene verbindtenis als in 1695. Over 't algemeen heeft de Schrijver zijne aandacht meer op het uit-

---

zins in een' vijandigen geest tegen de Doopsgezinden gesteld, maar deszelfs Schrijver is blijkbaar nog hunne *gevoelens* toegedaan, zich alleen van hunne *gemeenschap* teruggetrokken hebbende. — Door die misvatting schijnt de Heer TEN CATE zoowel van D. PHILIPS zelf te weinig gewaagd, als ook van deszelfs berigten te weinig gebruik gemaakt te hebben.

wendige dan op het inwendige leven der Doopsgezinden gevestigd; welk laatste zekerlijk, wij bekennen het, veel moeijelijker was na te gaan. Zoo zijn hier dan ook omtrent de vestiging en oudste geschiedenis van afzonderlijke Gemeenten, met naauwkeurige en uitstekende vlijt, (waarbij de Heer TEN CATE de welwillende medewerking van Ambtsbroeders en anderen ondervond en dankbaar vermeldt) vele belangrijke bijzonderheden bijeengebragt. Evenzoo omtrent de aanmerkelijke voorschotten (binnen weinige jaren ruim een millioen) door de *Friesche* Doopsgezinden aan de Regering verstrekt, en ter belooning waarvan zij eindelijk vrijheid van Godsdienst verkregen. Daarentegen is al te kort geschetst, hoe zij met kleinere Genootschappen en Sekten, zoo als Remonstranten, Collegianten, enz. in aanraking kwamen, welke omstandigheid voor eene juiste kennis van hunnen godsdienstigen toestand van groot belang is. Immers dezelve was daarop van grooten en algemeenen invloed; en zij bewijst, onzes bedunkens, tevens, dat het Doopsgezinde Kerkgenootschap beproevingen kon doorstaan. Evenzeer is van de *oude Belijdenissen* wel te weinig gezegd. Dat dezelve niet door *Friezen* (noch ook *Groningers*) onderteekend zijn, kwam daarvan, dat zij aan de *vredehandelingen* geen deel namen. Zij stonden sedert het einde der 16de eeuw meer op zichzelve en afgescheiden van de *Hollanders*, onder welke die handelingen plaats hadden; maar bleven ook bewaard van de wrijvingen, daardoor veroorzaakt.

IV. Het *vierde* Hoofdstuk behelst de Geschiedenis tot op onzen tijd. — Het wordt geopend met een uitvoerig berigt van de *Friesche Societeit*, omtrent welker *oprigting* wij wel gaarne nog meer zouden vernomen hebben, (zoo als, of het verschil van gevoelens toen geen beletsel meer opleverde, en of er niet reeds vroeger kleinere vereenigingen bestonden, gelijk *Rec.* vermoedt) doch van welker verdere geschiedenis het belangrijkste wordt medegedeeld. Voorts heeft de Schrijver, zeer oordeelkundig, niet een doorloopend verhaal trachten te geven, maar onder zekere hoofdpunten allerlei wetenswaardige bijzonderheden, zo-

omtrent de Gemeenten als enkele personen, geboekt. Zoodanige punten zijn, behalve de Geschiedenis der Societeit: de beschuldiging wegens Socinianerij in het begin der 18de eeuw; de zaak van JO. STINSTRA (uitvoerig; de edele man verdiende zulks: waarom niet nog iets meer van zijn' *Herderlijken Brief?*); het geloof der Doopsgezinden (meest ten opzigte van kerkelijke tucht, minder van bepaalde leerstellingen); uitstekende mannen; zeden der Doopsgezinden (hoe kort ook, toch behartigenswaardig); getalsterkte in vroeger' en later' tijd. — Hierop volgt het *Besluit*, behelzende eene hartelijke en welgestelde opwekking tot dankbaarheid, ootmoed, ijver en vertrouwen.

Bij deze Geschiedenis heeft de Schrijver nog 19 *Bijlagen* gevoegd, ten deele door hemzelven opgesteld, doch meest onuitgegevene, althans minbekende stukken, van vroegeren en lateren tijd, behelzende. Zij waren alle der mededeeling waardig; de meeste achten wij zeer belangrijk. Hiertoe behoort ook eene weluitgevoerde *Kaart van Friesland*, ter opheldering der Geschiedenis. — Een uitvoerig *Register* besluit het werk, verhoogt deszelfs waarde, en bekroont des Schrijvers vlijt.

Wij hebben den hoofdinhoud des werks doorgeloopen. Enkele aanmerkingen doen zien, dat wij er nog wel het een en ander in misten, of ook van den Schrijver in gevoelen verschilden. Daarentegen vonden wij eenen rijkdom van zaken, eene naauwkeurigheid en onpartijdigheid in het opsporen der waarheid, een onderscheidend oordeel bij de keuze tusschen het meer en min belangrijke, eene helderheid wanneer verwarde, eene kieschheid wanneer teedere punten voor te stellen waren, eene levendigheid en natuurlijkheid van verhaaltrant, die ons van het begin tot het einde met belangstelling deden doorlezen. De *stijl* is gemakkelijk en ongedwongen, niet van sieraden ontbloot, hier en daar, b. v. aan het slot, verhevener; en overal straalt (gelijk in Geschiedenissen der Christelijke Kerk altijd behoorde) een warm gevoel en hartelijke liefde voor de zaak van Christendom en Kerkgenootschap door.

De behandeling van een zoo bijzonder (*speciaal*) gedeelte

der Kerkelijke Geschiedenis vereischte eene bijzondere manier. Zij heeft het voordeel van bijzonderheden te kunnen opnemen, die bij eene ruimere stof op den achtergrond moeten treden; maar zij mag den blik ook niet van het groote geheel afleiden. De Schrijver is hierin uitnemend geslaagd. De algemeene Geschiedenis der *Nederlandsche* Doopsgezinden is geenszins uit het oog verloren; integendeel, derzelver hoofdtrekken zijn hier en daar aangeduid; het boek kan als eene aanleiding tot derzelver kennis dienen, zoolang wij nog een omvattender werk daarover missen; en tevens heeft de Schrijver zoo vele bijzonderheden geboekt, dat zijne Geschiedenis voor de *Friesche* Gemeenten, ja voor vele familiën, een alleraangenaamst geschenk wezen moet.— Even gelukkig is hij geslaagd in het verbinden der *Kerkelijke* met de *Politieke* Geschiedenis. Overal straalt eene naauwkeurige kennis ook van de laatste door, en zij dient veelvuldig tot opheldering en regt verstand der eerste. De beoefenaar der *Friesche* Geschiedenis in 't algemeen mag dit boek niet ongelezen laten: maar de Doopsgezinde ziet hier, onder welke omstandigheden zijn Kerkgenootschap zich vormde en dien loop van lotgevallen verkreeg, welken hij nu voor zich ontwikkeld ziet.

Wij loopen dus met dit boek zeer hoog, en willen nog in een enkel woord ons oordeel over hetzelve zamenvatten. Deszelfs grootste gebrek schijnt ons te zijn, dat te weinig op leerstellingen en gevoelens gelet is. Wij missen dit reeds bij de berigten omtrent de *Waldenzen*, bl. 4—12; van M. SIMONS, D. PHILIPS en de eerste *Friesche* Doopsgezinden in 't algemeen; van hunne nakomelingen in het derde en vierde tijdvak, met name ook van den twist tusschen JAN CLAASSEN en D. FEDDRIKS; van de kleinere Genootschappen, bl. 151 verv.; van de *Socinianen*, bl. 205. Wij missen dit te meer met leedwezen, daar in onzen tijd over 't algemeen wel te weinig met ernst naar het *geloof* gevraagd wordt, in hetwelk toch de Voorvaderen die heldenkracht vonden; en slechts gedeeltelijk wordt de Schrijver daardoor verontschuldigd, dat de *Friesche* Doopsgezinden in de twee laatste eeuwen nog minder schreven dan de

Hollanders, en hem dus weinig stof opleverden. Doch welligt heeft de Schrijver hiervoor zijne redenen gehad. — Daarentegen schatten wij de verdiensten van dit boek zeer hoog. Als *geschiedwerk* is het uitmuntend uitgevoerd, en zal in onze Letterkunde altijd eene eervolle plaats blijven bekleeden. Bedenken wij daarbij, dat de Schrijver in een bijkans geheel onbekend veld zich een' nieuwen weg moest banen, dan moeten wij te meer aan zijne bekwaamheid zoowel als vlijt hulde doen. Daarenboven, is dit nu reeds voor de *Nederlandsche* Doopsgezinden en de *Friezen* inzonderheid een belangrijk geschenk, het is tevens eene gewigtige voorbereiding en als een legger voor eene *Algemeene Geschiedenis*. — De Schrijver heeft dan alle eer van zijne welvolbragte taak, en verdient in velerlei opzigt onzen hartelijken dank; wij scheiden van hem met het gevoel van opregte hoogachting, en met den wensch, dat hij nog lang zijne gewigtige roeping moge blijven vervullen! Wij hebben nog eenen wensch. De Hoogleeraar S. MULLER heeft onlangs, bij de aankondiging van dit werk, (*Jaarboekje v. Doopsgez.* 1840, bl. 141) het voornemen te kennen gegeven, om, in vereeniging met den Eerw. TEN CATE, eene Geschiedenis der Doopsgezinde Gemeenten in *Holland*, *Utrecht*, *Zeeland* en *Gelderland* te leveren. Mogen de beide Mannen ook dit werk, nevens hunne andere uitgebreide en gewigtige werkzaamheden, kunnen volbrengen, en alzoo langzamerhand eene gaping in onze Letterkunde aanvullen, die reeds al te lang bestond!

Specimen Doctrinae Theologicae, quo inquiritur in notionem τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, τοῦ Θεοῦ, τοῦ χριστοῦ, ex mente Jesu Christi, quod — pro gradu Doctoratus — in Academia Lugduno-Batava, — publico ac solemni examini submittit HERMANUS HEEMSKERK, Amstelodamensis. Amstelodami, typis *J. D. Sijbrandi.* 1839. Formâ 8vâ. Pagg. 172.

Deze Godgeleerde Proeve behandelt een gewigtig onderwerp. Wat de spreekwijs *Koningrijk der Hemelen*, *van*

God en *van Christus*, naar de meening van den Heer zelven, te kennen geeft, wordt hier grondig en uitlegkundig onderzocht. Vroeger werd wel eens, uit een zoogenaamd verband, plaats voor plaats, waar deze spreekwijs voorkomt, opgehelderd, en die *laxe* manier van ophelderen werd de vruchtbare moeder van vele, maar aan het spraakgebruik van het N. V. geheel vreemde, beteekenissen. Men vergat namelijk, dat de omstandigheden, en de gemoedsgesteldheid der hoorders, den Heiland niet vergunden zoo openlijk en op eens van *dat Koningrijk* te spreken, of deszelfs aard geheel en al bloot te leggen. Hetzelfde denkbeeld hechtede de Heer telkens aan die uitdrukking, ofschoon Hij telkens iets anders aangaande den aard van dit Koningrijk mededeelde. Dit is het, wat de Haarlemsche Predikant H. HEEMSKERK, ter verkrijging van de waardigheid van *Doctor in de Godgeleerdheid* aan de Leydsche Hoogeschool, in deze welgeslaagde Proeve heeft pogen aan te wijzen.

Zonder zich op te houden met het opzettelijk opgeven of beoordeelen van verschillende gevoelens, gaat hij hier zijnen eigen weg, op welken wij hem met ons verslag kortelijk zullen vergezellen.

Na eenige *voorafgaande aanmerkingen*, (*Praemonenda*, p. 1—7.) in welke de Eerw. HEEMSKERK handelt over het belang van het gekozen onderwerp, en over verscheidenheid van denkbeelden, welke hij beknoptelijk onder enkele rubrieken opgeeft, gaat hij tot zijn onderwerp zelf over, hetwelk hij in twee Hoofddeelen splitst. Het eerste (*Periodus praeparatòria* door hem genoemd) stelt voor, wat omtrent dat Koningrijk voorkomt in de Schriften van het O. V., p. 8—15, vermeldt vervolgens, p. 16—25, wat de tijdgenooten onzes Heeren van dat Rijk verwachteden, en deelt eindelijk, p. 25—32, mede de aankondiging van dat Rijk door JOANNES *den Dooper*. Het tweede en grootste deel levert het onderzoek naar den zin van de bovengemelde spreekwijs volgens de meening des Heeren. En dit deel heeft twee Afdeelingen, naar het tijdperk, van hetwelk melding wordt gemaakt, wanneer van dat Rijk door

JEZUS wordt gesproken, het tijdperk *voor het tegenwoordige (in hoc seculo)*, p. 33—127, en het tijdperk *in de toekomst (in seculo futuro)*, p: 128—166; waarop een *Epilogus*, p. 167—172, het geheel sluit. — Dit zij genoeg van den loop dezer *Dissertatie* in het algemeen. Zien wij echter nog meer bepaald na, wat in ieder der bovengenoemde tijdperken ter behandeling is opgenomen. In de eerste § wordt gehandeld *de Rege*. Hier komt voor de spreekwijs *Zoon des menschen*, welke, met terugzigt op DAN. VII: 13 volgg., wordt opgevat als te kennen gevende *den beloofden menschenzoon*. Verder worden hier behandeld de titels *Zoon van God, de Christus* of *Messias*. Dit Rijk nam een begin met de openlijke verschijning des Heeren. Dit wordt betoogd § 2, *de Exordio*. De volgende § 3 beschouwt den *voortgang* van dat Rijk, (*Incrementa.*) Hier vindt men opheldering der gelijkenissen MARC. IV: 26—29, MATTH. XIII: 31, 32 en vs. 33. De *omvang* of *uitgestrektheid* van dat Rijk (*Ambitus*) wordt § 4 aangewezen. De 5 §, *de Natura sive Charactere*, beschrijft den *aard* van dat Rijk. De *lex fundamentalis*, de *grondwet*, § 6, behelst de voorschriften *bekeering* en *geloof*. *De germanorum civium indole* vindt men het noodige § 7. Hier wordt aangetoond, dat in de bekeering en het geloof al de vereischten liggen opgesloten van den echten onderdaan van dat Rijk. De 8 § sluit dit tijdperk, en geeft verslag aangaande *den staat van dat Rijk op aarde* algemeen beschouwd, *de statu terrestri universo*. Die toestand is niet geheel zuiver; de onderdanen voldoen niet allen aan hetgeen bekeering en geloof eischen. De ware en echte onderdanen maken die vereeniging uit, welke *het Koningrijk Gods* wordt genoemd. De *Christelijke Kerk* is slechts de *uiterlijke vorm*. — Ziedaar den inhoud van het eerste gedeelte geschetst. Het tweede gedeelte (*Periodus altera*) over dat Rijk in de toekomst (*in seculo futuro*) heeft als onderdeelen vier paragraphen: 1° handelt over het begin der laatste *periode* van dat Rijk. Dit begin zal zijn bij het einde der tegenwoordige huishouding. 2° Beschouwt de *inaugurandi modus*, dat is niet de aanvaarding van het

Rijk, maar dat tijdstip, op hetwelk, in de voleinding der wereld, de Koning zich in vollen luister als zoodanig op het heerlijkst vertoonen zal. 3° Wordt aangewezen, wie van dat Rijk alsdan onderdanen zullen zijn. Eindelijk worden 4° de *goederen* beschouwd, welke de onderdanen van dat Rijk in de toekomst zullen ontvangen. De *Epilogus* trekt alles te zamen, en leidt daaruit af het algemeene denkbeeld, dat men hebbe te hechten aan de spreekwijs *Koningrijk der Hemelen.*

Hiermede kunnen wij volstaan ter aankondiging van deze niet onbelangrijke Verhandeling. Het spreekt van zelve, dat wij niet in alles instemmen met hetgeen hier voorkomt. De groote beknoptheid, bij rijkdom van inhoud en zaken, verbiedt genoegzame ontwikkeling van denkbeelden; en met weinig woorden is men niet altijd in staat, anderen te overtuigen. Doch het is niet noodig, dat wij onze meening voordragen, anders dan in betrekking tot het onderhavige stuk. Deze onze meening is, zoo als ons verslag dit reeds doet vermoeden, gunstig. *Doctor* HEEMSKERK ga op den ingeslagen weg moedig en voorspoedig voort, en winne, door in den geest van JEZUS en diens Apostelen telkens dieper in te dringen, vele echte onderdanen voor dat Rijk, zichzelven tot blijdschap en zegen!

Verhandeling over het IJzeroxyde-Hydraat, als tegengift van het Rottenkruid of Arsenigzuur. Door Dr. R. W. BUNSEN, *Hoogl. in de Scheikunde en Technologie te Cassel, en Dr.* A. A. BERTHOLD, *Hoogl. in de Geneesk. te Göttingen. Naar de tweede vermeerderde uitgave uit het Hoogd. vertaald. Te Assen, bij* T. J. van Tricht. 1839. *In gr. 8vo. VIII en* 126 *bl. f* 1-30.

De strafregisters der groote steden bevestigen door het cijfer, en brengen tot eene treurige zekerheid, dat bijna 1/8 der *vergiftigingen* door *arsenigzuur*, *rottenkruid*, *acidum arsenicosum* bewerkstelligd worden. Ook in ons land bepalen zich de pogingen ter vergiftiging, of de da-

delijke uitvoering van dit misdrijf, ook grootendeels tot dit vergift. En daar de heillooze pogingen, om zich van anderen langs dezen weg te ontdoen, een ook bij ons niet zoo geheel zeldzaam verschijnsel zijn, zoo komt dit vergift nog al in aanmerking en aanwending. Zonderling verschijnsel, dat, bij de eigenaardige wijziging van het menschelijk karakter door lucht en grond, er nu en dan zoo vele overeenkomst blijft bestaan tusschen onder geheel verschillende invloeden levende volken! *Italië* plagt eene zekere beruchtheid te hebben in de gevaarlijke kunst van vergiften te bereiden en toe te dienen, en bij ons hoort men ook maar al te dikwijls van het bezigen van rottenkruid tot afschuwelijke doeleinden. Zekere onnatuurlijke drift wordt door sommigen beschouwd als bijzonder in de zuidelijke landen zich te ontwikkelen, en sedert geruimen tijd schijnt deze zonde tegen de natuur ook op onzen bodem niet slechts wortel geschoten te hebben, maar te blijven voortduren. Ten minste, indien het overeenkomstig de waarheid is, dat deze giftige plant eerst tijdens de onderhandelingen over den vrede van *Utrecht* naar ons land is overgeplant, heeft zij zich, uit het zuiden dan overgebragt, hier *geäcclimatiseerd!*

Bij zoo vele pogingen, om van het rottenkruid een beklagenswaardig gebruik te maken, moest, tot dusverre, het oordeel ook der grootste scheikundigen eenen treurigen indruk maken, hetwelk, volgens de Schrijvers dezer Verhandeling, hierop nederkwam: »Tot nog toe is er geen »voldoend tegengift tegen het rottenkruid bekend; nog »moet deze pharmaceutische phénix zich vertoonen." (Bl. 15.) Het mogt, gelijk hier beweerd wordt, de Hoogleeraren BUNSEN en BERTHOLD gelukken, op het spoor te geraken, om dezen *Phénix* op te sporen; en zij zijn eindelijk zoo verre geslaagd, dat zij reeds bij de *eerste* uitgaaf dezer Verhandeling (1834) tot de vaste overtuiging meenden gekomen te zijn, dat zij in het *ijzeroxyde hydraat*, op zichzelf en met *ammonia* vermengd, een middel bezitten, om het hevigste van alle vergiften, het arsenigzuur, (*acidum arsenicosum*) zoo wel in den vasten als opgelosten staat.

met een *zeker* gevolg te bestrijden; en voeden zij tevens de hoop, dat dit tegengift aan de arbeiders in die fabrijken, waar arsenigzuur verwerkt wordt, een beter behoedmiddel, dan de sedert lang gebruikte, zal opleveren tegen het stof en den damp van het arsenicum.

Bij de *tweede* uitgave mogten zij zich reeds gerugsteund zien, zoo wel door een aantal met gelukkig gevolg bewerkstelligde proefnemingen, als daardoor dat hunne nasporingen ook door andere geleerden behartigd en vervolgd zijn. Eene niet onaanzienlijke reeks van waarnemingen zal derhalve de belangrijkheid dezer *tweede* uitgaaf vermeerderen.

De werkzaamheid van het *ijzeroxyde hydraat* was dan bewezen, en daardoor ook de weg tot verdere nasporingen, ook ter uitbreiding van het reeds verkregene, geopend; waarover wij straks nog een woord zullen zeggen. (*)

Zulke, in zekeren zin onverwachte, door de ondervinding echter met eenen gunstigen uitslag bekroonde uitkomsten, hebben eenen zich niet noemenden Vertaler aangespoord, om eene vertaling der Verhandeling van de Hoogl. BUNSEN en BERTHOLD te ondernemen, en alzoo ook in ons land de aandacht der genen, die in de treurige noodzakelijkheid mogten verkeeren om het rottenkruid in het menschelijk ligchaam te bestrijden, bij zulk een gewigtig middel te meer te bepalen. (†)

Zoo veel over dit belangrijk onderwerp, om met deszelfs oorsprong en verderen voortgang bekend te worden.

De Schrijvers gaan na eene korte Inleiding, over, om I. *over de tot nu toe voorgestelde tegengiften van het acidum arsenicosum* te handelen, waarvan de reeds vermelde

(*) Der aandacht waardig zijn ook de proefnemingen, welke te vinden zijn in *Memoires de l'Academie Roy. de Med. Vol. IV. Cah.* 111. 1835. Nog laatstelijk vindt men twee gevallen van geheel en van slechts gedeeltelijk voldoende werking van dit middel: *Jahrbücher der in- und ausländischen gesammten Medicin von* J. C. SCHMIDT, 1840. 25 *B. No.* 2. *pag.* 157.

(†) Vergel. ook *Alg. Kunst- en Letterbode*, 1834. *No.* 38. *p.* 141.

uitkomst tot dusverre steeds was: *aucun antidote réel de l'arsenic n'est encore connu;* II. te spreken: van de scheikundige verhouding der ijzeroxyde zouten, en bepaaldelijk van het *ijzeroxyde hydraat* tot *acidum arsenicosum.*

Uit eene reeks van genomene proeven blijkt, dat men in het versch nedergeplofte *ijzeroxyde hydraat* een ligchaam leert kennen, hetwelk aan alle, zelfs aan de strengste (?) eischen voldoet, welke men, op scheikundige gronden, ooit van een tegengift tegen *arsenigzuur* vorderen kan, en wel om de *twee* volgende eigenschappen: dat het volkomen onoplosbaar is; — dat deszelfs hydraatvormige inwikkelende geaardheid bijzonder geschikt is, om den tegenstand te overwinnen, welke de moeijelijke oplosbaarheid en de zamenhang van het vaste *arsenigzuur* aan de werking der scheikundige verwantschap biedt. Op dezen lof zoude evenwel nog al iets af te dingen vallen, na de lezing der beoordeeling van deze tweede uitgaaf in de *Med.-Chir. Zeitung*, 1838. *N°.* 82, in verband met eene vroegere der *eerste* uitgaaf in gemelde tijdschrift, 1835. N°. 79 en 80; althans kunnen verdere proefnemingen nog geenszins overtollig gerekend worden.

Onder IV behandelen de Schrijvers uitvoerig *de wijze, op welke het arsenicum op het dierlijk ligchaam werkt*, of men althans deszelfs werking kan vooronderstellen. Uit alles, gelijk ook door de werking van dit middel bij vergiftigingen, zal het voor een der dierlijke bewerktuiging zeer vijandig middel te houden zijn, en is deszelfs gebruik als geneesmiddel tot dusverre als bedenkelijk te achten. (*) Ook zonder uitspraak te doen over deszelfs al of niet geheele schadelijkheid, zal men toch het allerminst van zulk een middel mogen verwachten, dat het *versterkend* is, zoo als sommigen willen *de spijsvertering vermeerderend*, *de assimilatie en afscheiding bevorderend*, *de werking van*

(*) Der behartiging zijn overwaardig de waarschuwing en voorbeelden, die bij JOSEPH FRANK gevonden worden, *Praxeos medicæ universæ praecepta*, *ed alt.* *P.* 1. *Vol.* 1. *Sect.* 1. *pag.* 374, 75 en *Nota* 217, 218.

zenuwen en spieren opwekkend, (bl. 49) hetwelk tevens zulk een' invloed op het ligchaam uitoefent, dat mijnwerkers, die aan den dagelijkschen invloed van deze stof zijn blootgesteld, meestal reeds vóór hun 30ste levensjaar eene prooi van deszelfs schadelijke uitwerking worden.

Uit de verschillende gevoeligheid der dieren voor de werking van het rottenkruid zouden wij vooronderstellen, in tegenoverstelling van hetgeen bl. 25 voorkomt, dat de proefnemingen, op dieren gedaan, toch met eenige wijziging op het menschelijk ligchaam behooren toegepast te worden. Over het geheel genomen is het eenigzins gewaagd, de scheikundige werking van eenig middel buiten en in het ligchaam geheel gelijk te stellen. Het levensproces is toch iets eigenaardigs. Professor SCHULZE heeft nog onlangs te dezen wenken gegeven, der behartiging waardig.

Was de slotsom der IIIde Afd., dat het *arsenigzure ijzeroxyde* in het geheel geene of eene hoogst onbeduidende werking op het dierlijk organismus uitoefent, zoo wordt de aanwending van het *ijzeroxyde hydraat* in Hoofdst. V ten gevolge van dien voorgesteld, en *de behandeling der vergiftiging door arsenigzuur naar de regels der kunst* beschreven.

Hoofdst. VI bevat de *proefnemingen omtrent de zekere werking van het tegengift,* welker mededeeling voor geen uittreksel vatbaar is.

In Hoofdst. VII (staat VI) wordt door de Schrijvers mededeeling gedaan van *de tot nu toe gedane waarnemingen en opmerkingen over de werkzaamheid van het tegengift bij dieren en menschen, die door arsenigzuur vergiftigd waren,* waarmede de Schrijvers zich kwijten van hunne gedane belofte in de Voorrede der *tweede* uitgaaf.

Het schijnt uit deze met opzet genomene proeven, en ook uit gevallen, waar het *ijzeroxyde hydraat* als tegengift werd gebezigd, dat dit middel tot dusverre als een der werkzaamste bekende te beschouwen is. Deze gunstige uitkomsten geven echter nog geene vrijheid, om onvoorwaardelijk in dezelve te berusten, dewijl tegen de geno-

mene proeven ook bedenkingen ingebragt worden, (*) die althans nader onderzoek verdienen. Ook schijnt, volgens DEVILLE, NONAT, GUIBOURT en anderen, het *arsenigzuur* met nog zekerder gevolg door het *drooge ijzer peroxyde hydraat (basisch koolzuur ijzer)* bestreden te kunnen worden. Gelijk sommigen willen, zou dit laatste nog de zekerste uitkomsten opleveren, en verkieslijk wezen boven het *vochtige of natte ijzer prosoxyde*, het *natte zwarte ijzeroxyde*, het *natte ijzer peroxyde hydraat*. Ook van het vermelde *drooge ijzer peroxyde hydraat* moet eene aanzienlijke hoeveelheid toegediend worden, om steeds op een overschot van *ijzer peroxyde hydraat* te kunnen rekenen. Bij de behandeling willen de laatste Schrijvers, dat men braking trachte op te wekken, door de keel te kittelen, olie te laten drinken, en eene oplossing te laten gebruiken van het *drooge ijzer peroxyde hydraat*, b. v. 4 oncen in 24 oncen water, en daarvan om de 10 minuten een half bierglas. Sommigen rekenen eene halve once van dit middel tegen 1 grein *arsenigzuur*. RUNGE stelt de verhouding als 10: 1.

Daar omtrent de tegengiften tegen de *arsenigzure zouten*, waarvan de Vertaler in een bijvoegsel spreekt, nog geene meerdere bijzonderheden zijn bekend geworden, zullen wij daarbij niet blijven stilstaan.

Op de vertaling zelve hebben wij, buiten eenige kleine onnaauwkeurigheden, geene aanmerkingen, en, het oorspronkelijke niet ter hand hebbende, kunnen wij over de meer- of mindere getrouwheid niet oordeelen. Uit de lezing zelve schijnt evenwel de vertaling wèl bewerkt.

(*) Zoo leest men onder anderen in de *N. Not.* von FRORIEP, Nº. 214. pag. 256. (1839) dat het hier op den voorgrond geplaatste middel moet achterstaan bij de toediening van wijn, alcohol enz.!! Intusschen het zijn al wederom tegenbedenkingen.

Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen, met Aanteekeningen en Bijdragen, door H. *Baron* COLLOT D'ES-

CURY, *Heer van Heinenoord. VIden Deels 2de Stuk. 's Gravenhage en Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1839. *Voorwerk VIII; Tekst bl.* 427—700; *Bijdragen 50 bl. f* 3-20.

Dit 6de Deel 2de Stuk van het algemeen zoo loffelijk bekende werk van den Heere D'ESCURY, is hoofdzakelijk toegewijd aan *Hollands* roem in de Vesting- en Waterbouwkunde, en als zoodanig dan ook in twee deelen gescheiden. Het eerste vangt aan met een overzigt over den Vestingbouw, zoo als ons die uit de Joodsche geschiedenis bekend is; vervolgens wordt gesproken over de bekwaamheid der *Romeinen* in het bouwen, aanvallen en verdedigen der vestingen, en van hunne Schrijvers over die wetenschappen, waarvan verscheidene worden opgenoemd en beoordeeld; daarna gaat de Schrijver meer bijzonder over tot de vaderlandsche geschiedenis, en begint met de Grafelijke tijden, het beleg van *Damiate* en dat van het slot *IJsselstein*; terwijl de onderscheidene belegeringen, gedurende den *Arkelschen* oorlog, hem in de gelegenheid stellen, om te spreken over den waarschijnlijken oorsprong van den zoogenaamden *Hollandschen tuin.* Tot hiertoe is er weinig vermeld, dat eigenlijk kan dienen als bewijsstukken voor den roem der *Hollanders* in den Vestingbouw. De *Spaansche* oorlog is hiertoe zekerlijk beter geschikt, en de Schrijver begint met WILLEM I als Veldheer zeer te roemen; aan METIUS worden verdiensten toegekend, hoewel dit welligt duidelijker ware uiteen te zetten geweest, ten einde daardoor aan te toonen, dat deze verdiensten zich ook tot den Vestingbouw uitstrekten. Voorts worden personen en zaken vermeld, waaronder min bekende, die toch wetenswaardig zijn; allen zijn echter niet altoos onmiddellijk toepasselijk op de zaken, die verhandeld worden. Vele belangrijke personen worden overgeslagen, die daar, waar over *Nederlandschen* Vestingbouw gesproken wordt, niet overgeslagen mogten worden, b. v. DEGEN en VRIJTAG, daar deze toch onmiddellijk bijdroegen tot het uitdenken en daarstellen van het toen heer-

schende systema van Vestingbouw, door MAROLLOIS in *Frankrijk* ingevoerd en door hen *le systême de* MAROLLOIS, of ook wel *le systême Hollandais* genoemd. Het ware zeer gemakkelijk geweest, en der welversnedene pen des Schrijvers ten volle waardig, om, na eene kleine ontwikkeling der toen gebruikelijke wijze van de vestingen aan te vallen, aan te toonen, dat geene van de toen bestaande versterkingswijzen zoo krachtig en geschikt den aanvaller konde weêrstand bieden, als ons toen gebruikelijke *Hollandsche* systema met zijne *fausse braijes;* alsmede, dat wij de eersten geweest zijn, die de beste wijze hebben uitgedacht, om het eene werk het andere te doen bestrijken, zoo zelfs, dat men, wat dit laatste aangaat, nog altoos, tot den huidigen dag toe, de wijze, in het *Hollandsche* systema voorgeschreven, volgt. Het komt ons voor, dat zulke zaken in een werk, dat over *Hollands* roem in den Vestingbouw handelt, niet hadden mogen overgeslagen worden.

Na den *Spaanschen* oorlog wordt met lof over COEHOORN gesproken, over zijne systema's, zijne handmortieren, thans nog overal COEHOORN's mortieren genoemd, en betoogd, dat hij geen slaafsch navolger van VAUBAN was; aan zijne braafheid, dapperheid en vaderlandsliefde wordt behoorlijk hulde gedaan; wij meenen echter, dat dit alles niet voldoende is, en dat men meer van een' man als COEHOORN had kunnen zeggen, te meer, daar het door hem verrigte bijzonder geschikt was, om *Hollands* roem in de Vestingbouwkunde te bewijzen; hiertoe had eene beknopte ontwikkeling van de beginselen, die de grondslagen van zijne systema's uitmaken, zeer gevoegelijk tot wegwijzer kunnen dienen. Het komt ons voor, dat de meeste dier grondbeginselen voor iederen beschaafden lezer begrijpelijk zouden zijn, en bij gevolg hadden deze kunnen opgegeven worden, zonder in theoretische beschouwingen te komen, zoo als de Schrijver dit op bl. 469 schijnt noodig te oordeelen. Een ieder b. v. begrijpt, dat, om eene drooge sloot te kunnen graven van omstreeks drie voet diep, zoo als de meeste loopgraven zijn, men niet reeds op

1½ à 2 voet diepte water moet vinden; dat, om eene batterij te kunnen maken, men de noodige ruimte en grond moet hebben; dat, om op een gegeven punt in de vesting te kunnen inbreken, men daar de zekere uitwerking van een aantal vuurmonden moet kunnen vereenigen, altoos grooter dan die der verdedigers; dat, om eene beklimbare bres te maken, men die behoorlijk moet kunnen zien en beschieten; dat de verovering van die bres ten hoogste moeijelijk zal zijn, wanneer men na de beklimming middelen van verdediging ziet in werking brengen, die men wel heeft kunnen weten, maar waartegen weinig kon gedaan worden, om dezelve te vernielen, en men dus eenen geruimen tijd aan derzelver vernielende uitwerking blootgesteld blijft, alvorens iets met vrucht daartegen te kunnen stellen. Zulke en meer andere voortreffelijkheden van de systema's van COEHOORN zijn krachtige bewijzen voor 's mans uitstekend vernuft, wier vergelijking met het systema van VAUBAN en andere tijdgenooten alles zoude afdoen, om *Hollands* roem en meerderheid in dit vak aan te toonen, te meer, daar COEHOORN, in onze dagen, niet algemeen genoeg wordt gekend en gewaardeerd; hij was toch niet alleen zijnen tijd ver vooruit, maar hij is het nog in onze dagen. Waarom dan de geachte Schrijver hiervan niet meer partij heeft getrokken, weten wij niet, mogelijk uit vrees van eenen schijn van geleerdheid aan te nemen, of wel den lezer langwijlig en droog voor te komen; om het even, wij meenen, dat te groote kieschheid ook kan schaden, en betreuren het, dat, bij eene zoo geschikte gelegenheid, om de verdiensten van COEHOORN populair te maken, de Heer D'ESCURY zulks liet verloren gaan.

Het tweede gedeelte, de Waterbouwkunde, bevat voornamelijk eene beknopte geschiedenis van de overstroomingen en doorbraken, van den vroegeren toestand en vroegere gesteldheid van *Holland*, het nut en onderhoud der duinen, en verder eene geschiedenis van den waterstand van ons land. Van verscheidene verdienstelijke mannen wordt met den meesten lof gesproken, en ook hier vindt men wederom zaken, die niet algemeen bekend zijn. Hoewel

dit tweede gedeelte meer bevat dan het eerste, is het in zeker opzigt mede niet volledig genoeg. Er wordt wel veel gesproken van hetgeen de *Hollanders* gedaan hebben, maar niet genoegzaam aangetoond, dat de andere volken bij ons toen ten achteren waren. De inrigting en het beheer der Heemraadschappen, vóór dat er een vast korps voor den waterstaat bestond; het beginsel en de wijze van uitvoering en onderhoud onzer droogmakerijen; de moeijelijkheden en meerdere voortreffelijkheid van onzen kanaal- en sluizenbouw boven dien der vreemdelingen, en zoo vele andere zaken, hadden hiertoe geschikte aanleidingen kunnen zijn. Wat had b. v. eene uitweiding over de verschillende rijswerken en sluizen, in ons Land vervaardigd, geen gewigt gelegd in de aanspraak, die wij *Hollanders* met regt kunnen maken, van hierin nog nooit overtroffen te zijn geworden? Over het algemeen gaat de geëerde Schrijver, naar onze meening, niet genoeg vergelijkenderwijze te werk, om zelfs bij onze Landgenooten eene voldoende overtuiging te doen ontstaan, dat wij in den Vestingbouw voordezen, en in de Waterbouwkunde nog heden, voor niemand behoeven achter te staan; dit zoude het *Hollandsche* hart hebben verkwikt, ja bemoedigd, en juist omdat wij thans moeten bekennen, dat wij in zoo vele zaken bij andere volken ten achteren staan, is deze bemoediging noodzakelijk, om op eene betere toekomst met eenig vertrouwen te kunnen hopen.

Het spreekt wel van zelf, dat de bescheidene maar rondborstige aanmerkingen, welke Rec. zich heeft veroorloofd, de strekking niet kunnen hebben, om iets op de waarde der voortgezette onderneming des edelen Schrijvers af te dingen. Hem worde, in zijnen klimmenden leeftijd, lust en kracht verleend, om de door hem opgevatte loffelijke taak geheel te voltooijen! Het is juist de hooge waarde, welke Rec. aan dezen arbeid hecht, die hem, bij eene oplettende lezing, het gemis van bijzonderheden deed betreuren, welke hier het best, voor verschillende klassen van lezers, der vergetelheid ontrukt hadden kunnen worden.

Nieuwe Verscheidenheden, Landen en Volken betreffende, getrokken uit de belangrijkste Reisbeschrijvingen, door J. G. SOMMER, *Hoogleeraar te Praag. II Deelen. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1838. *In gr. 8vo.* 578 *bl. f* 5-80.

Het goede onthaal, te beurt gevallen aan een vroeger in onze taal overgebragt werk van denzelfden Schrijver: *Verscheidenheden, Landen en Volken betreffende*, moedigde den Vertaler aan, om nu ook de *Nieuwe Verscheidenheden* van den Hoogleeraar SOMMER onzen landgenooten aan te bieden.

Men vindt in het eerste Deel, I. *Oud en Nieuw in Andaluzië.* Dit stuk behelst voornamelijk de beschrijving der steden *Cordova* en *Sevilla*, benevens de geschiedenis der laatstgenoemde stad, en berigten aangaande de overblijfselen der oudheid in derzelver nabijheid. Een IIde Hoofdstuk handelt over *Tetuan* in het Keizerrijk *Fez* en *Marokko.* Deze stad is gesticht door de uit *Spanje* verdrevene *Mooren* in het jaar 1492. Hunne afstammelingen en eene talrijke menigte *Joden* maken nog derzelver bewoners uit, en drijven eenen bloeijenden handel met *Spanje* en met de *Engelsche* bevolking van *Gibraltar.* Het IIIde Hoofdstuk houdt den lezer bezig met een' *Togt door eenige landen aan den Indischen Oceaan*, door eenen *Engelschman*, CAUNTER genaamd, in gezelschap met eenige anderen. De reizigers bezochten *Tanjore*, *Madura*, *Mysore* en deszelfs hoofdstad *Seringapatam*, alwaar zich nog het paleis en de begraafplaatsen bevinden van den beroemden HYDER ALI en zijnen niet minder beroemden zoon TIPPU SAIB. Een opmerkelijk voorbeeld van het voorbijgaande van alle aardsche heerlijkheid is, hetgeen hier van deze stad verhaald wordt: »De openbare gebouwen dezer weleer magtige hoofdstad van eenen der grootste Vorsten, van welke de jaarboeken der nieuwere geschiedenis van *Azië* gewagen, zijn thans in militaire bureaux en woningen voor de onderscheidene beambten der *Oost-Indische Compagnie* veranderd. In het paleis van HYDER woont de eerste arts; deszelfs Harem is een hospitaal voor *Europésche* troepen. De vertrekken van den Harem van TIPPU maken de woning uit van den *Britschen* Resident, en de overige gebouwen dienen tot ka-

zernen voor de Artillerie." Het IVde Hoofdstuk handelt over *de Eilanden Tristan da Cunha*. De *Portugesche* Admiraal TRISTAN DA CUNHA ontdekte in het jaar 1506 de woeste eilanden, welke nog heden naar zijnen naam genoemd worden. Het voornaamste ligt onder 37o 5′ zuiderbreedte en 14° 3′ westelijke lengte van *Parijs*. Het grootste draagt alleen den naam van *Tristan da Cunha;* de beide anderen heeten *Inaccessible* en *Nightingale*. »In de eerste jaren der negentiende eeuw zettede zich hier een *Noord-Amerikaan*, LAMBAT genaamd, neder. Hij plantte boomwol en tarwe, welke goed voortkwamen. Intusschen vinden wij niet, dat hij lang in het bezit der eilanden gebleven, en weten ook niet, wat er van hem geworden zij." Toen NAPOLEON als balling op *St. Helena* vertoefde, was door de *Britsche* Regering op het eiland *Tristan da Cunha* een militaire post, bestaande uit eene compagnie Artillerie, geplaatst. Toen dezelve na den dood van NAPOLEON weder teruggeroepen werd, bleven eenige manschappen vrijwillig terug. In het jaar 1824 kwam AUGUST EARLE, een *Engelsch* schilder, die reeds vele landen in *Europa* en *Amerika* doorkruist had, op dit eiland, en zag zich door het wegdrijven van de sloep, waarmede hij voornemens was geweest hetzelve weder te verlaten, tegen zijnen wil genoodzaakt, het klein getal der aldaar gevestigde volkplantelingen te vermeerderen, en werd door hen eenstemmig tot kapelaan en schoolonderwijzer benoemd. Na een verblijf van ruim acht maanden op het eiland, gedurende welke het verslijten van zijne kleederen hem genoodzaakt had zich een Robinson's gewaad, uit zeildoek en geitenvel vervaardigd, aan te schaffen, werd EARLE door een *Engelsch* schip uit zijne ballingschap verlost. Aan dezen man heeft de aardrijkskunde de volledigste berigten aangaande deze eilanden te danken. Het Vde Hoofdstnk handelt over *Moskou*. Deze voormalige hoofdstad van het geheele *Russische* rijk wordt hier beschouwd, vooral zoo als zij, na den brand van het jaar 1812, luisterrijker, dan zij te voren was, uit de asch herrezen is. Op de beschrijving der stad zelve en hare meest opmerkenswaardige gebouwen volgen eenige waarnemingen en opmerkingen over de kooplieden van *Moskou*, als die een wezenlijk bestanddeel der bevolking van deze stad uitmaken, en zich door hunne levenswijze en burgerlijke betrekkingen in vele opzigten van hunne medehandelaren in andere *Europesche* Staten onderscheiden. Het VIde of laatste stuk in dit

Deel handelt over de *Kunsten en Handwerken der Chinezen*. Volgens den Schrijver of Verzamelaar schijnt het ontwijfelbaar zeker, dat de drie uitvindingen, welke wij *Europeanen* voor de belangrijkste der latere tijden houden, namelijk de *boekdrukkunst*, het *buskruid* en het *kompas*, oorspronkelijk van de *Chinezen* afkomstig zijn. Een groot gedeelte van dit stuk strekt, om deze stelling te bewijzen. Voorts worden de scheepvaartkunde, de kunsten en wetenschappen der *Chinezen* in vele kenmerkende bijzonderheden voorgesteld.

In het tweede Deel vinden wij I. de Reis van LABORDE naar de Bouwvallen van *Petra*. Die stad was oudtijds de hofplaats van de Koningen der *Nabatheërs* in *steenachtig Arabië*. Het was aan de vroegere reizigers in het geheel niet of slechts onvolkomen gelukt, de belangrijke overblijfselen van deze voorheen beroemde stad te bezigtigen en te beschrijven. In het jaar 1828 ondernam het de *Franschman* LEON DE LABORDE, (zoon van den Graaf ALEXANDER DE LABORDE, door zijne werken over *Spanje* enz. bekend) zich insgelijks naar *steenachtig Arabië* te begeven, en voornamelijk de bouwvallen van *Petra* naauwkeurig te onderzoeken. Het gelukte hem, dit voornemen, ten minste wat het laatste punt betreft, volkomen ten uitvoer te brengen. LABORDE begaf zich van *Kairo*, over *Suez*, *Akaba* en andere minder bekende plaatsen der *Arabische* woestijn, naar den, ook uit de H. Schrift bekende, berg *Hor* en het aan deszelfs voet gelegene *Petra*. De bouwvallen der tempels en praalgraven en het daar nog genoegzaam in deszelfs geheel aanwezige schouwtooneel behooren tot de best bewaarde overblijfselen der oudheid, die ergens gevonden worden. Vervolgens bezocht de reiziger den berg *Sinaï* en het klooster *St. Katharina*. Na eenig verblijf aldaar keerde hij langs eenen anderen weg terug, liet *Suez* aan zijne regterhand liggen, en kwam, na een' korten overtogt over de *Roode Zee*, weder aan de kust van *Afrika*. Het berigt van deze Reis is ontleend uit eene uitvoerige beschrijving derzelve, door LABORDE in het jaar 1830 te *Parijs* uitgegeven. Het IIde Hoofdstuk van dit Deel handelt over *Nieuw-Zeeland*. De Schrijver, van wien deze berigten ontleend zijn, is een *Engelsch* Zendeling W. YATE, die zich zeven jaren in dit land opgehouden heeft. Hij beschrijft de uitwendige gedaante van het land, de voortbrengselen der natuur, boomen, vogelen,

visschen, insekten en schaaldieren. Opmerkelijk is het, dat, behalve de door de *Europeanen* ingevoerde huis- en lastdieren, als oorspronkelijk inlandsch in *Nieuw-Zeeland*, buiten eene kleine hagedis, geen enkel viervoetig dier wordt gevonden. Verder worden de luchtstreek, de soorten van gronden en delfstoffen beschreven. Ten laatste wordt er gesproken over de menschen, die dit land bewonen, en over het ontstaan en den staat der Christelijke Zendelings-inrigtingen, die, gelijk bekend is, zeer veel hebben toegebragt, om de oorspronkelijk woeste en barbaarsche inboorlingen van dit land te beschaven en zachtere zeden te doen aannemen. Het IIIde stuk behelst *Schetsen uit Egypte*. Hier worden uittreksels medegedeeld uit hetgeen voornamelijk twee geleerde *Engelschen*, WILKINSON en LANE, tot kennis van het hedendaagsch *Egypte* hebben bijgedragen. Te gelijk met het mededeelen van natuur-, staat- en menschkundige berigten, wordt de gelegenheid waargenomen, om den lezer op de aldaar aanwezige overblijfselen der Oudheid opmerkzaam te maken. Het geheele werk wordt in dit Deel met een IVde stuk besloten, tot opschrift hebbende: *Togt door Biskaije en Kastilië*. Moge het ook al niet ontbreken aan beschrijvingen van dit gedeelte van het *Spaansche* Schiereiland, zoo heeft toch ieder reiziger zijne wijze van zien en van verhalen. Daarenboven in eenen tijd, waarin de verwarde toestand van *Spanje* weinige vreemdelingen zal uitlokken om dit land te bezoeken, is het verhaal van eenen reiziger, die mededeelt wat hij in 1835 gezien heeft, altijd de aandacht waardig.

Al de hier aangebodene verscheidenheden leveren belangrijke bijdragen op voor beminnaars en beoefenaars der aardrijks- en natuurkunde, en kunnen aan iederen beschaafden lezer eene aangename lectuur opleveren, verre te verkiezen boven den gewonen inhoud der talrijke romaneske en verdichte verhalen, dagelijks aan het publiek aangeboden. Enkele onnaauwkeurigheden uitgezonderd, zoo als Iste Deel, bl. 56, *verraden* in plaats van *raden*, bl. 76, *als hunnen kant*, voor *van hunnen kant*, enz. kunnen wij ons verslag eindigen met ook aan den Vertaler den lof te geven, dat dit werk in zuivere taal en stijl is overgebragt.

Reis in de Vereenigde Staten en Canada, in 1837. *Door* L. DE WETTE, *Dr. Med., praktizerend Geneesheer te Bazel. Uit het Hoogduitsch. II Deelen. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1839. *In gr. 8vo.* 577 *bl. f* 6 - :

Dr. DE WETTE ging in den zomer van het jaar 1836, na de volbrenging van zijne geneeskundige studiën, te *Havre* scheep, en kwam, na eene reis van vijf weken, te *Boston* aan, bezag aldaar en in de omstreken en in *New-Hampshire*, gedurende den herfst en den winter, het merkwaardigste, en aanvaardde in het midden van Februarij 1837 eene reis naar de Zuidelijke en Westelijke Staten van het *Noord-amerikaansche* Gemeenebest. De Reiziger bezoekt *New-York*, *Philadelphia*, *Baltimore*, *Washington*, *Charleston* en *Savannah*, het binnenland van de Staten *Georgia* en *Alabama*, komt vervolgens te *New-Orleans*, vaart de *Mississippi* op tot *St. Louis*, en reist van daar te land door *Illinois* en *Indiana* naar *Louisville* in *Kentucky*, scheept zich in op den *Ohio*, en begeeft zich vervolgens, door den Staat *Virginia*, over *Baltimore*, *Philadelphia*, *New-York*, weder terug naar *Boston*. Eenige weken later vinden wij den Schrijver, den *Hudson* van *New-York* af opvarende tot *Albany*; terwijl hij verder, nu eens te land, dan wederom varende, zich naar de *Niagara* begeeft. Na derzelver beroemden waterval in oogenschouw te hebben genomen, begeeft hij zich naar *Canada*, bezoekt *Montreal* en *Quebec*, en besluit zijnen togt door de Staten van *Noord-Amerika*, met over het meer *Champlain*, de steden *Burlington*, *Montpellier*, *Danville*, *Litleton* en *Concord*, naar *Boston* weder te keeren; van waar hij de terugreize naar *Europa* aanneemt, en, na eene afwezigheid van zestien maanden, in November 1837 te *Havre* den *Europeschen* grond weder betreedt.

Deze reisbeschrijving draagt het kenmerk van den leeftijd, waarin de Schrijver zijne reis ondernam; eenen leeftijd, waarin men het vatbaarste is voor het genot der vermaken des levens. Maaltijden, gezelschappen, concerten, bals en de schoonheid der vrouwen zijn zaken, die door onzen jongen Reiziger *con amore* behandeld worden. Tevens echter trekken ernstiger onderwerpen evenzeer zijne aandacht, en zijne berigten, zoo wel aangaande de natuurlijke merkwaar-

digheden, als betreffende het karakter, de zeden en gewoonten der *Noord-Amerikanen*, hunne geneeskundige inrigtingen, de regering, den staat van het onderwijs en de Godsdienst, zijn belangrijk, en getuigen gunstig, zoowel voor de kunde, als voor het zedelijk karakter van den jongen Geleerde.

Tot eene kleine proeve van den stijl verstrekke het volgende, hier en daar ontleend uit het *Overzigt der geziene Landen, met opzigt tot het klimaat en den grond:* »De rivieren van het Zuiden zijn diepe, vreedzame waters, die, tusschen hooge, steile afhellingen verborgen, daarhenen vloeijen, deels zich langs eene onafzienbare vlakte langzaam voortrollen, dezelve dikwijls door hare overstroomingen in eene watervlakte verkeeren, en groote moerassen achterlaten. Aan den slibberigen oever blakeren zich de Alligators, die bij het gedruisch der stoomboot langzaam in de diepte glijden; nog den kop over den getakten rug laten uitsteken, en weldra, nadat de boot voorbij is, weder opduiken. De wouden zijn met bonte, roode, gele en blaauwe vogelen bevolkt, aan welke het volk de namen van pausen en kardinalen heeft gegeven. Meest heeft de natuur hun de gave des gezangs geweigerd, doch daarentegen de pluimaadje verkwistend toebedeeld. De stilte van den nacht wordt alleen afgebroken door het onvermoeide sjirpen en krekelen van allerlei insekten, en in de nabijheid der moerassen door het luide gekwaak der kikvorschen, dat zeker voor den *slag* onzer nachtegalen geene vergoeding schenkt, maar toch in de verte zoo slecht niet klinkt, en waarnaar ik op nachtelijke reizen dikwijls niet ongaarne heb geluisterd. — Tot de natuur van het Westen schijnt het merkteeken der grootte werkelijk te behooren. Hetzelve bezit de groote rivieren, de groote wouden en boomen, de groote vlakten, de groote onmetelijke meren, (die met derzelver onbegrensden horizont en hun diep blaauw water de zee voor oogen brengen, en met welke zich die van geen ander werelddeel kunnen vergelijken) en zelfs de grootste bergen. De *Rocky-mountains* toch, die in het zuidwestelijke deel van hetzelve liggen en het van de kustlanden der *Stille Zee* scheiden, verheffen zich tot eene hoogte van veertienduizend voet."

Gansch in de nabijheid, in plaats van *op korten afstand*, en *het gaf verscheidene dagen*, voor *er waren verscheidene dagen*, zijn Germanismen, die wij niet onopgemerkt mogten

laten. Over het geheel echter verdient zoo wel het werk zelf, als deszelfs vertaling, eene gunstige aanbeveling en eene goede ontvangst bij ons lezend publiek.

De opkomst van het vlek Dragten, in de Provincie Friesland; door J. G. VAN BLOM, *Lid van het Provinciaal Friesch Genootschap ter beoefening van de Friesche Geschiedenis, Oudheid- en Taalkunde, en Notaris te Dragten. Te Leeuwarden, bij* W. Eekhoff. 1840. *In gr. 8vo. VII en 56 bl. ƒ* 1 - 50.

Omtrent de opkomst en geschiedenis van het vlek *Dragten* is, zoo als de Schrijver in zijne voorrede met regt aanmerkt, weinig of niets te boek gesteld. Aangenaam was ons dus de uitgave van deze belangrijke Redevoering.

Niet gemakkelijk voorwaar was het bijeenverzamelen van zoo vele wetenswaardige berigten, bij gebrek aan de noodige bronnen en bescheiden; doch als inwoner van *Dragten* was die taak den Heere VAN BLOM bij uitnemendheid toevertrouwd, wiens arbeid dan ook, ondersteund door vriendelijke mededeelingen van den Heer Mr. F. S. REIDING, alle aanspraak op verdienstelijkheid maken kan.

De Schrijver verdeelt de opkomst van *Dragten* in *twee* Tijdvakken: het *eerste* Tijdvak loopt van de vroegste tijden af tot op het aanleggen der vaart, welke het vlek doorstroomt, en die in 1641 plaats had; het *tweede* of nieuwe Tijdvak van het maken van genoemde vaart tot op onze dagen. Verder overweegt hij de gesteldheid van den grond vóór de veenwording, volgende hierin SANNES in zijne opkomst van *Veendam;* merkt daarbij aan den invloed, dien de verschillende watervloeden op de omliggende landen gehad hebben; komt nader op den oorsprong en de naamsafleiding van *Dragten*, en behandelt vervolgens den verderen bloei en de geschiedenis van dit zoo welvarende vlek. Die bloei wordt in het *tweede* Tijdvak breeder opgegeven, voornamelijk veroorzaakt door het maken van eene betere vaart op eene meer geschikte plaats, waarvan het contract, op den 5 October 1641 met zekeren PASCHIER HENDRIKS BOLLEMAN, wonende te *'s Gravenhage*, gesloten, woordelijk achter het werkje in Bijlage B wordt medegedeeld. Immers van dat

tijdstip af rees *Dragtens* bloei en welvaart: jaar- en weekmarkten werden ingevoerd; kerken verbeterd; scholen, alsmede andere gebouwen, gesticht; waardoor *Dragten*, zoo als de Schrijver zegt, eene der schoonste plaatsen van *Friesland* kan genoemd worden. Omtrent de kerken deelt de Heer VAN BLOM de naauwkeurigste bijzonderheden mede; eene afbeelding der kerken van *Zuider-* en *Noorder-Dragten* versiert het boekje; terwijl, na de ontvouwing van nog eenige belangrijke zaken, de Schrijver eene regt schilderachtige beschrijving geeft van *Dragten*, zoo als het thans »als een schitterende diamant aan de kroon van *Friesland* prijkt."

De Redevoering werd door toepasselijke *Hollandsche* en *Friesche* Koorgezangen afgewisseld en veraangenaamd. Achter het werkje zijn vele geschiedkundige Aanteekeningen en twee Bijlagen gevoegd; wordende het geheel besloten met eene korte Kronijk, beginnende met het jaar 696 en eindigende tot op onzen tijd, in welke vele belangrijke gebeurtenissen van *Dragten* staan opgeteekend. De Lezer ontvangt tevens door eene bijgevoegde Kaart een beter begrip der plaatselijke gesteldheid.

Schrijver en Uitgever verdienen lof. Wij wenschen den laatste een ruim debiet, en bedanken den Heer VAN BLOM voor zijne mededeelingen, die iederen *Fries* welkom zijn zullen, en voor de oudheidkundige Geschiedenis des Vaderlands wezenlijke waarde bezitten.

P. HOFMANNI PEERLKAMP, liber de vita, doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina latina composuerunt. Editio altera, emendata et aucta. Harlemi apud *V. Loosjes*. 1838. gr. 8vo. pag. XII et 575. *f* 6-50.

Vóór twintig jaren schreef de Hoogleeraar PEERLKAMP, toen nog Rector aan de school te *Haarlem*, dit boek, als antwoord op eene prijsvraag, te *Brussel* uitgeschreven. Daar in de werken der Koninklijke Akademie uitgegeven, kwam het in de handen van weinigen, en was het verlangen algemeen, dat het door eenen nieuwen druk gemakkelijker te verkrijgen zou worden. Aan dezen wensch voldoet de Hoogleeraar door deze uitgave, die, schoon hier en daar verbeterd en vermeerderd, echter grootendeels aan de vorige gelijk is gebleven.

Het komt weinig te pas, om van een werk, gelijk dat van den Heer PEERLKAMP, in dit tijdschrift eene eigenlijke beoordeeling te geven. Het onderwerp laat dit niet toe; terwijl het ook onnoodig, ja overtollig is, om het te doen van een boek, dat door bevoegde beoordeelaars met goud is bekroond, en dat reeds gedurende zoo vele jaren den roem van den geleerden Schrijver heeft helpen vestigen en handhaven. Het eenige, wat wij te doen hebben, is, het publiek, voor zoo verre het in staat is, om van het werk des Heeren PEERLKAMP gebruik te maken, op dezen net uitgevoerden druk opmerkzaam te doen worden, en op te wekken, om zich denzelven aan te schaffen.

Men vindt hier korte levensberigten van de Nederlandsche dichters, die zich door het vervaardigen van Latijnsche verzen hebben onderscheiden. Eene oordeelkundige waardering hunner dichterlijke verdiensten gaat gepaard met eene bloemlezing uit hunne werken, zoodat de lezer het uitgesproken vonnis meestal zelf kan toetsen. PEERLKAMP is de man, aan wien zulk een oordeel volkomen is toevertrouwd. Hoe men over 's mans uitgave van HORATIUS moge denken, niemand zal daarin den aesthetischen takt en fijnen smaak miskennen. Zelf een gelukkig beoefenaar der Latijnsche poëzij, kent hij ook de moeijelijkheden, aan soortgelijken arbeid verbonden, en oordeelt met volkomene kennis van zaken. Alles wordt voorgedragen in den korten, kernachtigen stijl, die hem eigen is. Doch wat zouden wij aldus voortgaan met te spreken over een werk, dat algemeen bekend is? Wij eindigen liever met den wensch, dat deze uitgave het in vele handen moge brengen, vooral ook in de handen van hen, die het nog enkel bij naam en geruchte mogten kennen.

Μωρίας Ἐγκώμιον, id est Stultitiae laus. ERASMI Roterodami declamatio. Ad fidem editionis antiquae FROBENII. Figuris HOLBENIANIS ornata. Cum duabus ERASMI epistolis ad MARTINUM DORPIUM et ad THOMAM MORUM. Accessit dialogus epicuraeus. Hornae, ex officina typographica *Fratrum Vermande*. 1839. Formâ 8vâ maj. Pagg. XL et 233. ƒ 3-30.

Deze sierlijke uitgaaf van den *Lof der Zotheid* in het oor-

spronkelijk Latijn van ERASMUS moet hartelijk welkom zijn. Dat er uitgevers gevonden worden, die geene kosten ontzien, om dit gulden boeksken van den grooten *Rotterdammer* behoorlijk in het licht te geven, is veel; maar hartelijk wenschen wij ook, dat belangstelling in hetgeen degelijk is de gemaakte kosten zal vergoeden. Men vindt hier Attisch zout, voor hen, die proeven kunnen en smaak hebben, nog altijd prikkelende. Dit zout, hoeveel ook het lange verloop van tijd gewoonlijk aan dergelijke soort van schriften ontneemt, blijft nog altijd zijne kracht en zijnen smaak behouden. Doch het boekske van ERASMUS is genoeg bekend. Dit zij hier alleen gezegd ter aanbeveling van deze uitgaaf. De geleerde *Rector* der Latijnsche scholen te *Hoorn*, C. A. ABBING, die deze uitgaaf bezorgd heeft, heeft zich in de Voorrede over het belang en den aard van dit werkje verklaard, en vooral ten nutte van jongere letteroefenaars het een en ander aangevoerd, wat tot verdediging van ERASMUS of tot regt verstand van dit geestig geschrift hun vooral dienen kan. Eerstbeginnenden zullen wèl doen, deze Voorrede niet ongelezen te laten. Voor ons oogmerk stippen wij uit dezelve iets aan, dat met regt gerekend kan worden met deze onze aankondiging in eenig verband te staan. »Daar," zoo lezen wij pag. XXXIX, »bijna al de exemplaren verkocht en in veler »boekverzameling niet voorhanden zijn, die met het *Encomium* van ERASMUS tevens de beroemde teekeningen van »HOLBEIN bevatten, hebben wij gehoopt, den letterminnaren »geene ondienst te zullen doen, indien wij op nieuw het werk »van ERASMUS tegelijk met den arbeid van HOLBEIN in het »licht geven, met bijvoeging der brieven aan DORPIUS en »MORUS, naar de uitgaaf van C. PATIN; van welke brieven »men den eenen zou kunnen noemen *Apologetisch*, terwijl de »andere ERASMUS eigenaardig voorstelt als in dispuut met »zijn' tegenstander. Opdat echter de jongelieden, bij het »lezen van dit werkje, terwijl de overige schriften van »ERASMUS, zelfs zijne zamenspraken, heden te veel worden »vergeten, niet zouden meenen, dat ERASMUS altijd heeft »geschertst, of dat hij tot losbandigheid en ligtzinnigheid »heeft vervoerd, hebben wij het nuttig geoordeeld, slechts »éène zamenspraak van ERASMUS hierbij te voegen, opdat »daaruit genoegzaam zou kunnen blijken, wat eigenlijk het »doel van ERASMUS met deze soort van schriften is geweest,

»en in welken zin hij heeft verklaard niet geheel afkeerig »te zijn van de leerstellingen der *Epicureërs.*''

De Heer ABBING schijnt deze uitgaaf inzonderheid voor de jongelingschap bestemd te hebben. Daartoe is dezelve inderdaad bij uitnemendheid geschikt., Mogt daarvan ook gevolg zijn grondige studie! Doch deze uitgaaf, zóo net en zindelijk uitgevoerd, door slechts enkele ligt te verbeteren drukfouten ontluisterd, door twee fraaije afbeeldingen van ERASMUS en HOLBEIN, (steendruk van H. J. BACKER) en door het keurige werk van CRANENDONCQ ruimschoots aanbevolen, vinde, gelijk zij verdient, ook elders ruim vertier. Het kleed, hoe schoon het ook zij, maakt hier alleen den man niet.

Grieksche Grammatica, benevens een Leesboek voor de lagere en middenste Klassen. Door J. P. KREBS. *Naar de vijfde Hoogduitsche uitgave geheel omgewerkt door* J. TERPSTRA, *Phil. Theor. Mag., Litt. Hum. Doct., Rector van het Nassau-Veluwsch Gymnasium, enz. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1838. *In gr. 8vo. XX en* 402 *bl.* *f* 2-90.

Deze uitgave der *Grieksche Spraakkunst* van den *Weilburgschen* Hoogleeraar KREBS, omgewerkt door wijlen den *Harderwijkschen* Rector J. TERPSTRA, is door des laatsten Opvolger en Vriend W. Ç. L. CLARISSE bezorgd, en met eene *Voorrede* voorzien, waarin hij een opstel, onder de papieren des overledenen gevonden, mededeelt, om kenbaar te maken, wat dezelve aan het oorspronkelijke werk gedaan heeft, om het in dezen, naar zijn inzien verbeterden, vorm te doen verschijnen; van welk een en ander wij niet wel een uittreksel kunnen geven, maar dat wij aan desbegeerigen ter lezing willen aanbevelen. Alleen melden wij met een woord, dat TERPSTRA daarin der verwondering te gemoet komt, die ontstaan kan bij het verschijnen dezer *Grammatica*, inzonderheid na de veel geprezene en op de meeste scholen ingevoerde van DORN SEIFFEN; hij meent, dat laatstgenoemde, »bij al het goede, dat zij bevat, bij elke nieuwe uitgave, »die haar in uitgebreidheid deed toenemen, in geschiktheid »voor eerstbeginnenden verloren heeft, vooral met betrek- »king tot de Syntaxis;'' dat dezelve echter, of eenige andere meer uitvoerige, door de zijne niet overbodig gemaakt

wordt. Misschien zou men (zij het Rec. vergund er tusschen te voegen) de meerdere volledigheid, die in sommige opzigten aan de *Grammatica* van DORN SEIFFEN ongetwijfeld toekomt, zich ten nutte kunnen maken, door niet alles op eens met de leerlingen te behandelen, maar eenige dingen voor eene tweede lezing over te laten.

Deze *Grammatica* onderscheidt zich niet zoo zeer in zichzelve door hare bijzondere eigenaardigheden, als wel door hare betrekking op het bijgevoegde Leesboek; of liever gezegd, het Leesboek is in een naauw verband met de *Grammatica* gebragt; door dezelve in het eerste gedeelte op den voet te volgen, en door verder in de aanteekeningen telkens op daartoe behoorende regels derzelve te verwijzen; hetwelk inderdaad eene loffelijke eigenschap is, en ter oefening in vastheid op de regels nuttig kan zijn. Om diezelfde reden zou men des te meer mogen wenschen, dat de Schrijver aan de *Syntaxis*, die hier al zeer kort is, (slechts 30 bl.) eenige meerdere uitgebreidheid gegeven hadde, ten einde de jeugd bij het Leesboek ook hierin meer te oefenen.

De leer der *Accenten* is reeds in het tweede hoofdstuk dezer Spraakkunst zeer uitvoerig behandeld, beslaande niet minder dan 38 bl. Daar deze toonteekens, hoewel voor ons weinig nuttigheid hebbende, nu toch eenmaal bestaan, en in de uitgegevene boeken doorgaans voorkomen, dienen de leerlingen er eenige kennis van te hebben: dezelve dus in het algemeen beschouwd kortelijk vooraf te zenden, *is goed*; maar zou de bijzondere accentuatie der verschillende rededeelen niet beter bij elk van dezelve behandeld worden, daar men anders den leerling te lang ophoudt met hetgene, dat toch niet het voornaamste is, en, dat meer is, over dingen spreken moet, die hij eerst naderhand leert kennen, waarbij hij dan de bijzondere accentenleer veel gemakkelijker van lieverlede zou opnemen?

Eene goede opmerking vindt men, bl. 168, 9, tot verklaring van de zoogenaamde *verba anomala*, als afkomstig van »de verschillende vormen der *verba*, die allen tot éénen stam »behooren en dikwijls dezelfde beteekenis hebben;" waarop dan bl. 171 en volgg. eene lijst van de voornaamste derzelven volgt, zoo als die ook bij DORN SEIFFEN, en reeds vroeger in de door Prof. SCHEIDIUS verbeterde *Rudimenta* van STRUCHMEIJER, gevonden wordt. Doelmatig had hier nog bijgevoegd kunnen worden de lang bekende opmerking, dat elk

Grieksch verbum oorspronkelijk vijf formen had naar de vijf klinkers, hoewel deze alle niet bij allen in gebruik zijn gebleven. Daardoor zou men ook, ter afleiding van de verlengde formen van sommige *verba*, die, gelijk de Schrijver te zegt zegt, later ontstonden, met hem geen toevlugt behoeven te nemen tot den *Aor.* II, maar het zich b. v. dus kunnen voorstellen: *μάθω*, *μάνθω*, (misschien euphonisch voor *μάθθω*) *μανθάνω*; *λάβω*, *λαμβω*, (euphonisch voor *λάββω*) *λαμβάνω*; *φύγω*, (i. q. *φεύγω*) *φύγγω*, *φυγγάνω*; *πίθω*, (i. q. *πείθω*, *πίνθω*, euphonisch voor *πίθθω*) *πυνθάνω*.

Van aanmerkingen omtrent andere bijzonderheden, hier voorkomende, wil Rec. zich onthouden, omdat die bijzonderheden aan deze Spraakkunst niet bijzonder eigen, maar ook aan andere gemeen zijn, zoo als b. v. het hoofdstuk der *Syntaxis*, dat over het gebruik der *casus* handelt en dezelve op den voet volgt, hetwelk hij voor zich liever bij de behandeling der constructiën van elk rededeel zou geplaatst zien. — In 't kort, hoewel hij voor zich geen reden vindt, om deze *Grammatica* b. v. boven die van DORN SEIFFEN te verkiezen, vindt hij echter ook geen reden, om dezelve niet aan te prijzen. — Ten slotte wil hij nog vermelden, *vooreerst* dat er twee korte *Aanhangsels* bij dezelve zijn, het eene over de *Tongvallen*, het andere over de *Prosodie*, en ten *tweede* dat het Leesboek bestaat uit stukken, die de *Grammatica* op den voet volgen, en uit twee *Aanhangsels*, behelzende het eerste stukken uit Prozaschrijvers, en het laatste uit Dichters; na welk alles eindelijk eene *Woordenlijst* volgt van de woorden, die in het *Leesboek* voorkomen, hetwelk de Schrijver nuttiger vindt, om de jongelieden in het opzoeken te oefenen, dan dezelve onder elke les te plaatsen, doch hetwelk men, naar Rec[s]. inzien, uit een ander oogpunt beschouwd, als meer tijdroovend, zonder meer wezenlijk nut te geven, zou kunnen aanmerken. *Sed haec hactenus!*

O. T. Roman van H. C. ANDERSEN. *Uit het Deensch. Te Deventer, bij* A. ter Gunne. *In gr. 8vo. 320 bl. f* 3 - 30.

Volgens het voorberigt van den Vertaler is dit het eerste werk van dezen Schrijver, dat in onze taal het licht ziet. In zijn vaderland en ook buiten hetzelve, vooral in *Duitsch-*

land, is ANDERSEN als Dichter en Romanschrijver met roem bekend, daar vele van zijne gedichten en andere werken door A. VON CHAMISO en KRUSE in het Hoogduitsch overgezet zijn. Of onze overzetting uit het oorspronkelijk Deensch, dan of die naar eene Hoogduitsche vertaling vervaardigd is, blijft, niettegenstaande het op den titel aangekondigde: *uit het Deensch*, bij ons nog twijfelachtig. Het is toch even zoo wel mogelijk, dat wij hier eene vertaling van eene vertaling ontvangen, als dat de plaat tegenover den titel, en voorstellende de Domkerk van *Roeskilde*, niet oorspronkelijk voor dit werk vervaardigd, maar overgenomen is uit een werk, reeds in 1828, te *Haarlem* bij de Wed. A. LOOSJES, PZ. in onze taal uitgegeven onder den titel: *Denemarken in tafereelen* (*). Wij zouden deze soort van plagiaat onopgemerkt hebben gelaten, indien het voorberigt niet uitdrukkelijk, met eenen zekeren ophef, op dit *gesigtje* opmerkzaam maakte. Wat het werk zelf betreft, is hetzelve de overbrenging in onze taal in ieder opzigt waardig, als behelzende inderdaad, gelijk een door den Vertaler aangehaald Duitsch kunstregter getuigt, »een bekoorlijk tafereel van het merkwaardig huiselijk leven der *Deenen*." Den held des verhaals waren de op den titel genoemde letters O. T. op zijnen bovenarm ingeprikt, zonder dat hij wist, om welke reden hem dit blijvend teeken gegeven was. Een boosaardig landlooper brengt hem in het denkbeeld, dat deze figuren de voorletters zijn van *Odenseër Tuchthuis*, en dat zijne moeder, als eene veroordeelde diefegge, in die gevangenis hem ter wereld had gebragt. Door zijnen grootvader, die een aanzienlijk landeigenaar was, opgevoed zijnde, is hem de gedachte aan de misdaad en de schande zijner moeder tot eene gestadige kwelling; terwijl hij tevens de speelbal is van den listigen bedrieger, die zich zijn stilzwijgen duur laat betalen. Eindelijk evenwel wordt hij bekend met de onschuld van zijne reeds gestorvene moeder, ontdekt, dat de genoemde letters de eerste letters zijn van zijnen naam OTTO THOSTRUP, en vindt zijn geluk in de liefde van een edel meisje.

Wanneer men reden heeft, om te gelooven, dat een Schrijver zijnen held als een deugdzaam en verstandig mensch wil voorstellen, en dit is hier duidelijk het geval, dan hebben

(*) Zie genoemde werk, IIde Deel, bladz. 301.

wij eenig regt, om te vorderen, dat zoodanig Schrijver de beweringen, die hij hem in den mond legt, voor zijne verantwoording neemt. Wanneer wij dus OTTO hooren beweren: »MOZES heeft zijn scheppingsverhaal verdicht. Wij »houden ons aan het boek der Natuur; deszelfs openbaringen »zijn verhevener dan die der menschen,'' dan pleit dit niet ten voordeele voor den eerbied des Schrijvers voor de geopenbaarde Godsdienst. Wanneer wij echter bij andere gelegenheden, dien zelfden OTTO zijne toevlugt zien nemen tot het geloof aan de heiligste waarheden van de Godsdienst, dan willen wij van den Schrijver gelooven hetgeen de vrome EVA van OTTO zeide: »De Heer THOSTRUP meent het zoo niet.''

Indien de schildering van het karakter zijner landgenooten, gelijk men dit van eenen in zijn land geachten Schrijver mag verwachten, getrouw is, dan vindt men bij de *Deenen*, zoo als elders, onder de hoogere standen, veel ligtzinnigheid, zelfs bij uitwendige welvoegelijkheid groote losbandigheid, ingenomenheid met natuurphilosophie, die in strijd is met het door de Godsdienst geopenbaarde, dweepen met Fransche zoogenaamde vrijheidsliefde, en onder de mindere standen ruwheid, gepaard met steile godsdienstige gevoelens. Als eene bijdrage tot de kennis van een volk, hetwelk, niettegenstaande dit aangemerkte, blijkens dit verhaal, overigens in zeden, gewoonten en denkbeelden veel gelijkvormigs met onzen landaard bezit, en als stof opleverende tot aangenaam onderhoud, mogen wij dezen Roman ons lezend publiek aanbevelen.

Crichton, of een paar dagen van de Regering van HENDRIK III. *Door* W. HARRISON AINSWORTH. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. D. Sijbrandi. 1839. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 671 *bl. f* 7-20.

Er is meermalen lang en breed gesproken over het meer of minder gepaste van de Geschiedenis met den Roman te vermengen. De vraag desaangaande is, even als de meeste van dien aard, onbeslist gebleven, en wij kunnen er van zeggen *adhuc sub judice lis est.* Het is dan ook zekerlijk daarom, dat de Romanschrijvers van onzen tijd, zonder de uitspraak der zich daartoe geroepen achtende regters af te wachten, ijverig voortgaan met ons dagelijks geschriften van dien aard

te leveren. Indien wij alleen het genoegen, hetwelk de Romans van dien aard ons verschaffen, tot een' maatstaf zullen nemen, om er ons vonnis over te vellen, dan zekerlijk dient de zaak ten voordeele dier Schrijvers uitgewezen te worden. Van den tijd toch van FLORIAN af, die met zijn' *Numa Pompilius* een der eersten is geweest, die zoodanige soort van Romans *en vogue* bragt, heeft dezelve niet opgehouden, de lezers van dergelijke schriften menig vermakelijk uur te doen doorbrengen. De *Romulus* van AUGUST LAFONTAINE, zijn *Agis en Cleomenes*, zijn *Aristomenes en Gorgus*, zijn Romans, die niet kunnen nalaten op het hart hunner lezers te werken; en het moge wezen, dat het betooverende van het antieke rijkelijk daaraan het zijne toebrengt, als het aan eene bekwame pen is toevertrouwd, biedt de latere Geschiedenis geene minder geschikte bouwstof, om aan het verlangen van een' beschaafden geest en een gevoelig hart te voldoen. De *Fédor en Maria*, de *Clara Duplessis en Clairant*, de *St. Julien* van denzelfden Schrijver, en over het geheel al de onderwerpen aan de eerste, groote Fransche Revolutie ontleend, strekken er ten bewijze van, die, hoezeer thans door een langdurig tijdsverloop misschien vergeten, of althans zekerlijk door de latere voortbrengselen van bijkans eene halve eeuw verdrongen, niet zullen nalaten, hem, die dezelve nog eens in de hand neemt, op meer dan éene bladzijde diep te treffen. De Romanschrijvers van den lateren tijd mogen al niet dat teederhartige bezitten, hetwelk de schriften van LAFONTAINE kenmerkt, het blijft niettemin waar, dat hunne voortbrengselen voor degenen, die op belangrijke tijdperken der Geschiedenis eenige waarde stellen, een' hoogen prijs zullen behouden, en dat zij, welligt meer op het afschilderen van karakter dan van hartstogt gesteld, in dezelve hun verlangen ten volle voldaan zullen vinden.

Het is dan ook van dien kant, dat de Romans van WALTER SCOTT, COOPER en andere Schrijvers van dien stempel bij de Engelschen, algemeen zoo gretig zijn ontvangen geworden. Onder degenen, die als de opvolgers van den eerstgenoemden te beschouwen zijn, bekleedt HARRISON AINSWORTH eene eerste plaats; en wij hebben het den Nederlandschen boekhandel te danken, dat ook de vruchten van zijnen letterarbeid niet voor ons publiek onbekend blijven. De Roman, dien wij thans voor ons hebben, is, zoo veel wij weten, *de* eerste van dien Schrijver, die in een' Nederlandsch kleed

gestoken tot ons komt; en naar deszelfs inhoud te oordeelen, kan zich de Nederlandsche lezer ook van dezen Schrijver vrij wat genoegelijke uren voorspellen. Het tijdperk, waaruit de Schrijver zijn onderwerp heeft ontleend, komt ons voor zeer goed door hem afgeschetst te zijn geworden, en de doorluchtige Personaadjen, wier namen toen en nog alom door de wereld bekend waren, vooral KATHARINA DE MEDICIS, HENDRIK IV en MARGUERITE DE VALOIS, kunnen niet missen een levendig belang in te boezemen. De karakterschets van de eerstgenoemde vooral (IVde Hoofdstuk van den Eersten Avond in de verdeeling van den Roman) is zeer belangwekkend, en behoort onder de bladzijden, die wij met het meeste genoegen gelezen hebben. In CRICHTON, de held van den Roman, die zich wezenlijk van meer dan éénen kant een' grooten naam verworven heeft, leeren wij een' man kennen, wiens karakter, het geheele werk door, op eene treffende wijze volgehouden wordt. Alleen de aanvang, de beschrijving namelijk van het studentenoproer, is ons al te zeer gerekt voorgekomen. Dit is een gebrek, hetwelk de *Engelschen* nog van vroegere dagen blijft aankleven. *Pamela* en *Clarisse* heugen ons van dien kant. Doch, met terzijdestelling van dit enkele staaltje van erfzonde, hetwelk nog door de levendigheid van de beschrijving eenigzins vergoed wordt, zijn al de overige tooneelen zoodanig geschilderd, dat lezers van verschillenden aanleg er grootelijks behagen uit zullen scheppen, en wij derhalve niet aarzelen, het werk als een geschikt middel, om zich eenige genoegelijke uren te verschaffen, ons lezend Publiek aan te bevelen.

WARLEIGH, *of Engeland in* 1647. *Door Mrs.* A. E. BRAY. *Uit het Engelsch. II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1839. *In gr. 8vo. Te zamen* 694 *bl. f* 6 - 50.

De Schrijfster van dezen Roman is ook bij ons te gunstig bekend, dan dat hare werken niet van eene goede ontvangst zouden verzekerd zijn. *De Protestant* en *Ines de Castro* vooral hebben haren naam onder ons beroemd gemaakt. Bij het opnemen van een harer werken weet men dus reeds als bij voorraad, dat men niet iets geheel verwerpelijks vinden zal.

Ook in haren *Warleigh* houdt zij haren roem staande. Het

zijn fiksch geteekende tooneelen, die den onrustigen tijd van *Engelands* geschiedenis, op den titel vermeld, doen kennen. De karakters zijn goed gekozen, verscheiden en behoorlijk uitgewerkt. Met dat al kan Rec. niet ontkennen, dat deze Roman van Mevrouw BRAY hem niet het sterkst heeft geboeid. Over het tijdvak, door haar gekozen, heeft men in de laatste jaren zoo vele historische Romans gelezen, en daaronder van de besten van W. SCOTT, dat de stof eenigzins is uitgeput en de belangstelling verminderd. Hier en daar is het verhaal ook wat al te gerekt; eene fout, waartoe de Schrijfster ook in andere van hare werken meermalen vervalt, maar waarvan de beide bovengenoemde het meest vrij zijn. Wie zich intusschen deze gerektheid kan getroosten, zal het boek niet onvoldaan ter zijde leggen; het is degelijker kost, dan vele andere oorspronkelijke of vertaalde Romans en Verhalen. De vertaling is doorgaans vrij goed, gelijk ook de uitvoering.

De bloem van Antwerpen, of de Nederlanden onder den Hertog van Alva. Een oorspronkelijk geschiedkundig Verhaal, door J. DE VRIES. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1839. *In gr. 8vo. Te zamen* 518 *bl.* *f* 5-60.

De pen van den Heer DE VRIES schijnt zeer vruchtbaar te zullen worden. Naauwelijks is zijn eersteling niet geheel ongunstig ontvangen, of een tweede Roman moet de wereld in; en terwijl Rec. zich nederzet, om van dezen verslag te geven, wordt reeds weder een derde werk van denzelfden Schrijver aangekondigd. Ziedaar de klip, waarop, zoo 't schijnt, bij ons bijna allen schipbreuk lijden, die, bij eenigen goeden aanleg, bij eene eerste proeve aanmoediging vinden. Het is, alsof zij, die bij ons Romans schrijven, (de beteren uitgezonderd) wanen, dat niets gemakkelijker is. Zij zetten zich neder; een liefdesavontuurtje is spoedig bedacht; een vader, die tegen het huwelijk is, een booze medeminnaar, eenige aanslagen op de deugd en de eer der heldin, eene boosaardige tooverheks, eenige ijselijkheden, eenige *quasi* geestige gesprekken — en de zaak is klaar. Men schrijft er op toe, zoo hard de pen slechts loopen wil, en binnen weinige maanden zijn de twee deelen gereed.

Zoo schijnt het den Heer DE VRIES ook te gaan. Rec. heeft zijnen eersten Roman niet gelezen en kan dus niet vergelijken. Maar *de Bloem van Antwerpen* draagt alle blijken van niet genoeg bewerkt te zijn. Wij zullen den Schrijver geenen aanleg ontzeggen; wij zullen niet ontkennen, dat hij hier en daar toont eenen goeden stijl te bezitten, noch ook, dat er goede plaatsen in dezen Roman zijn. Maar noch door plan noch door karakterteekening munt deze Roman uit. Wat zullen wij zeggen van MICHIEL en de tooverheks? Wij hebben in den laatsten tijd dergelijke gruwelen te veel moeten slikken, dan dat zij nog *effect* zouden doen. RUDOLF, de minnaar, is een zeer onbeduidend persoon, die veel *laat* doen, doch zelf weinig doet. WOLFHART, die toelaat, dat zijne dochter in zijne plaats in de gevangenis blijft, eenen bijna zekeren dood ter prooije, verliest daardoor ook alle achting. DIRK JANSEN is misschien de beste geteekend. De geestigheden zijn doorgaans vrij laf en missen het pikante, waardoor zij wezenlijk geestig worden. Met één woord, het boek heeft Rec. weinig bevallen. Het kan, ja, onder de groote menigte van alledaagsche Romans en Verhalen zijne plaats bekleeden, en zal door den gewonen lezer misschien met genoegen worden gelezen. Maar onze Letterkunde wint met dergelijke voortbrengselen volstrekt niets. Er is niets in, wat hen onderscheidt boven de duizenden Romans en Verhalen, die gelezen en vergeten worden; niets, waarop wij kunnen wijzen, als men ons de groote voorbeelden onzer naburen toont; niets, wat onze romantiek tot eene klassische zal maken. En waartoe toch het getal van zulke onbeduidende Romans vermeerderd? Eenen uitstekenden Roman te schrijven, is het werk van een Genie; een alledaagsche kan bijna door iedereen en behoorde daarom door niemand geschreven te worden.

Onzedelijks is in dit boek niets, gelijk de Schrijver zelf getuigt. Kwaad zal men er dus niet uit leeren. Wie dan met de gewone hoedanigheid van zeer alledaagsche Romanlectuur tevreden is, die zal ook hier voldaan worden. Wie wat meer verlangt, legge het boek ter zijde.

Uitgelezene Arabische Vertellingen uit de duizend en één nacht. Naar den vierden druk. Uit het Hoogduitsch. Te Deventer, bij A. J. van den Sigtenhorst. *In post 8vo.* 312 *bl. f* 2-60.

Wie heeft niet in vroegere of latere dagen de *Arabische Nachtvertellingen* gelezen, en herinnert zich niet met genoegen de uren, daaraan besteed? Het zijn sprookjes, maar zij hebben eene bevalligheid en naïveteit, die ze tot het leesboek van alle natiën hebben gemaakt. Niet alles is even geschikt, om jongelieden in handen te worden gegeven; en daarom is deze bloemlezing bestemd, om den zoodanigen eene aangename en onschadelijke lectuur te bezorgen. De keuze is niet ongelukkig uitgevallen, de vertaling vrij goed, en het boekje netjes uitgevoerd. Alleen voor het vierde plaatje heeft men een onbehagelijk onderwerp gekozen. — Het zal zeker zijne lezers wel vinden.

Geschiedenis van Siegfried en Genoveva, of de zegepraal van onschuld en deugd. Naar het Hoogduitsch van H. A. KIEHL. *Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In kl. 8vo. 55 bl. f* : - 40.

De bekende geschiedenis van *Genoveva*, vrij goed verhaald. Maar het boekje verdiende toch niet bijzonder, om vertaald te worden. JACOBS heeft in zijne *Gezellige Avonden*, of in zijne *Herfstavonden in de pastorij te Mainau*, dezelfde stof uitmuntend behandeld. Rec. hoopt niet, dat deze lieve boekjes reeds in vergetelheid zijn geraakt, en neemt aldus deze gelegenheid waar, om ze aan ouders aan te bevelen, die een fraai en nuttig geschenk aan hunne kinderen willen geven.

Antwoord van den Recensent van G. P. R. JAMES, *Henry Masterton*, aan den Heer STEENBERGEN VAN GOOR, op zijnen Brief, geplaatst in N°. VI van den *Recensent ook der Recensenten*, voor Junij 1840, bladz. 241.

> *Quid domini faciant, audent quum talia fures!* (Wat mogen de oorspronkelijke Schrijvers doen, indien de Vertalers zich zulke dingen verstouten!)

Gij vraagt, Mijn Heer! hoe het mogelijk is, dat ik den schoonen stijl van den *Henry Masterton* heb kunnen prijzen,

en bijna in éénen adem verklaren, in uwe vertaling keurigheid van stijl te missen. Ik vraag u op mijne beurt: zou het zulk een wonder zijn, indien ik het werk in het oorspronkelijke gelezen had? Is de Heer STEENBERGEN VAN GOOR onder ons de eenige beoefenaar der Engelsche literatuur? Houdt gij het voor onmogelijk, dat de Recensent van uwe vertaling de schoonheid van het oorspronkelijke kende, al ware het dat hij de *slordigheid* van uwe vertaling moest afkeuren? Houd mij dit foeileelijke woord ten goede; gij hebt het het eerst in onze correspondentie gebezigd. Dat ik drie fouten heb aangewezen, van welke gij er twee tracht te vergoelijken en ééne onvermeld voorbijgaat, is nog geen bewijs, dat uw stijl *over het geheel* slordig is. Eenen stijl slordig te noemen, is ook het ergste, dat men van denzelven zeggen kan, en in mijne recensie heb ik nergens uwe vertaling in het algemeen *slordig* genoemd. Maar, om aanspraak op *keurigheid* van stijl te kunnen maken, hadt gij u voor fouten, gelijk wij, alleen als voorbeelden, er slechts drie vermeld hebben, behooren te wachten.

Uwe verdediging van *donkere zonneschijn* door het beroep op de uitdrukking *duister licht* zou misschien kunnen gelden, indien gij hadt geschreven *duistere zonneschijn*; maar nu is het even zoo goed, als wildet gij *donker licht* verdedigen.

togli
Co'l difetto il difetto; anzi l'accresci. (*)

Liever, dan den *Heidelbergschen Katechismus* iets te laten zeggen, hetgeen er in het geheel niet in staat, hadt gij u het gezegde van OVIDIUS behooren te herinneren:

Causa patrocinio non bona pejor erit. (†)

Dat gij zelf vroeger wel eens bijdragen *gratis* in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* geleverd hebt, is edelmoedig van u gehandeld, en het publiek heeft waarlijk verpligting aan u, daar gij, door dit zelf uit te bazuinen, zorgt, dat zulk eene onbaatzuchtigheid niet onbekend blijve. Maar dit is

(*) Gij verbetert de eene fout door de andere te begaan; zelfs vermeerdert gij ze.

(†) Eene slechte zaak wordt nog erger, wanneer men ze verdedigt.

eene zaak tusschen u en de Redactie van dit Tijdschrift, en wij gewagen hiervan slechts, omdat het u dus bekend is, dat de boekbeoordeelaar zijne bijdragen niet zelf corrigeert, en dat ik mij dus met meer regt dan gij, Mijn Heer! achter den corrector kan verschuilen met betrekking tot hetgeen gij mij voorwerpt. Met al uw *gekeuvel*, gelijk gij zelf uwe dingtaal wel nederig gelieft te noemen, heeft het u dan niet mogen gelukken, eene enkele der door mij aangetoonde fouten weg te cijferen. Beklaagt gij u zoo aandoenlijk over de drukfout, die bij de correctie zoo ongelukkig over het hoofd is gezien, zijt getroost; laten wij het bekende *hànc veniam etc.* (*) tusschen ons beiden doen gelden.

Om u gerust te stellen, verzeker ik u, dat ik niet *om den broode* behoef te recenseren. Ik wil niet vragen, en geloof mij van het tegendeel overtuigd te mogen houden, of *gij* om den broode vertaalt. Uw werk zou er echter niets minder om zijn, al ware dit zoo. Zelfs wensch ik, dat eene rijke belooning, daar gij uwe vertaling toch denkelijk niet gratis aan den drukker zult geven, u moge aansporen, om u hoe langer hoe meer op keurigheid van stijl toe te leggen. Een mensch is toch nooit volleerd.

Ik wensch u geluk met de goedkeuring, die gij sedert eene reeks van jaren in alle onze recenserende Tijdschriften hebt mogen wegdragen. Ook ik heb sedert verscheidene jaren u dien lof meermalen toegekend. Maar bedenk: *Majus dedecus est parta amittere, quam omnino non paravisse.* (†) Het zou jammer zijn, dat gij, na tot nog toe, den Hemel zij dank! met zulk eene zedige dankbaarheid humane teregtwijzing te hebben aangenomen, nu in uwen ouden dag, en dat wel niettegenstaande eene zestigjarige ondervinding, tot die kitteloorige Schrijvers en Vertalers zoudt gaan behooren, die, wanneer zij niet, om met ERASMUS te spreken, *mulso et placentis saginantur, mordent quemlibet et calcibus feriunt.* (§)

(*) Deze vrijheid geven en vorderen wij wederkeerig.

(†) Het is grootere schande, het verkregene te verliezen, dan het in 't geheel niet verkregen te hebben.

(§) Met zoeten wijn en koek opgevuld worden, iedereen bijten en achteruitschoppen.

Boekbesch. N°. X. bl. 429, r. 21 *staat* roem, *l.* zoen.

BOEKBESCHOUWING.

Disputatio Theologica Inauguralis de τοῖς ἀδελφοῖς et ταῖς ἀδελφαῖς τοῦ Κυρίου, quam — pro gradu Doctoratus — publico ac solemni examini submittit ABRAHAM HERMANUS BLOM, Roterodamensis, S. S. Ministerii Candidatus. Lugd. Batav. apud *S. et J. Luchtmans.* 1839. Form. 8° maj. 203 pp.

In een kort *benevolo Lectori S.* weet de Schrijver dezer Verhandeling den slenter der bij de uitgave van zulk een stuk gewone, maar vrij afgesletene complimenten aardig te vermijden, en nogtans met weinige, maar gepaste en bescheidene woorden, bij zijne intrede in de geleerde wereld, de burgerlijke beleefdheid te bewijzen, en eere te geven, wien eere toekomt; hetwelk, al is het juist het voornaamste niet, Referent, wien hij geheel onbekend was, een' zekeren gunstigen dunk van hem gaf, waarin de nadere kennismaking met zijnen arbeid niet bedrogen heeft.

Het onderwerp, dat de Heer BLOM gekozen heeft, namelijk een onderzoek naar *de broeders en zusters van den Heer* JEZUS, moge oppervlakkig niet van de moeijelijkste en belangrijkste schijnen; het is echter, in zijnen geheelen omvang en zamenhang met de geschiedenis van JEZUS, genoeg van belang, om er de aandacht eens op te vestigen; het levert, gelijk men uit de behandeling zien zal, stof genoeg ter bearbeiding op; en het in geleidelijke orde gedaan onderzoek brengt den Schrijver tot een resultaat, waarmede Ref. zich volkomen vereenigen kan, daar hij reeds verscheidene jaren in hetzelfde gevoelen gestaan heeft, en zich door de hier aangevoerde bewijzen van hooge waarschijnlijkheid, zoo niet genoegzame zekerheid, daarin op nieuw versterkt ziet.

Na eene korte inleiding ter voorstelling van het onderwerp, wordt hetzelve in drie deelen behandeld. I. Wat *de broeders en zusters des Heeren* volgens de heilige Schrij-

vers zijn, d. i. 1. wat deze van hen allen, en van elk in het bijzonder verhalen, en 2. wie er door te verstaan zijn, waarbij BLOM eerst zijn eigen gevoelen tracht te bewijzen, (namelijk dat het waarlijk de broeders en zusters van JEZUS, de eigene zonen van JOZEF en MARIA geweest zijn) en daarna de tegenwerpingen van anderen op te lossen. — II. Wat de oude Kerkvaders van hen, zoo van allen, als van elk in het bijzonder, vermelden. (Misschien ware het beter geweest, dit gedeelte onmiddellijk achter de eerste afdeeling van het eerste deel te laten volgen; dan had men alle de auctoriteiten der getuigenissen bijeen gehad, en daarop zijne bewijzen vollediger kunnen construéren, en de tegenbedenkingen meer in haar geheel oplossen: nu wekt het tweede deel minder belang, en schijnt min of meer overbodig, daar men reeds langs het eerste gedeelte van den historischen weg tot eene uitkomst gekomen is. — III. Wat een en ander der broeders geschreven heeft; waarbij dus de brief van JACOBUS en die van JUDAS naar schrijver, lezers, inhoud en karakter in oogenschouw genomen worden. — Ziedaar in het kort den inhoud dezer Verhandeling, waarvan Ref. nu nog, zoo veel de ruimte hier toelaat, eenige bijzonderheden wil aanwijzen.

De Schrijver doet dus in het *eerste* deel eene opgave van die plaatsen des N. Verbonds, waarin van de broeders en zusters van JEZUS gezamenlijk gesproken wordt, geeft eene duidelijke uitlegging van elke derzelve, en maakt daarna kortelijk de slotsom op van hetgene, dat zij voor de historie bevatten. — Het onderzoek naar hetgene, dat in het N. Verbond over elk van de genoemde personen gevonden wordt, moet zich genoegzaam alleen tot JACOBUS bepalen, daar van de overigen weinig of niets met zekerheid te vinden is; maar de Schrijver staat dan ook bij de tot hem behoorende plaatsen met alle aandacht stil, en handelt over dezen, in de eerste Christelijke Kerk belangrijken, persoon in het breede, p. 21—37. — Vervolgens gaat hij over tot het onderzoek, wie dan door die broeders en zusters van JEZUS te verstaan zijn, en rangschikt zich (gelijk boven reeds gezegd is) bij de voorstanders van het gevoe-

len, dat hierdoor letterlijk de eigene zonen en dochters van JOZEF en MARIA bedoeld worden, hetwelk hij bewijst uit het standvastige gebruik der woorden ἀδελφὸς en ἀδελφὴ, ten opzigte van familiebetrekking gebezigd, uit hetgene, dat er van meergemelde personen aldaar verhaald wordt, en uit andere daarmede vergelekene plaatsen. — In de volgende § lost hij de tegenwerpingen der genen op, die een ander gevoelen toegedaan zijn, welke hij tot vier klassen brengt, namelijk 1. die door den naam ἀδελφοὶ niet overal dezelfde meenen aangeduid te zijn; 2. die denzelven wel in het meervoud voor eigenlijke broeders nemen, maar onder JACOBUS, *den broeder des Heeren*, een' neef verstaan; 3. die denzelven in beide gevallen van verdere bloedverwanten opvatten; 4. die meenen, dat er hieromtrent niets zekers uit de H. Schrift op te maken is. Ref. kan den Schrijver hier niet in bijzonderheden volgen, maar verklaart gaarne, dat hij ook dit gedeelte (p. 48—79) met naauwkeurigheid en volledigheid bewerkt gevonden heeft. Te regt merkt BLOM bij de derde klasse aan, (p. 52, 3) dat men tot zulk een gevoelen gekomen is, omdat men het met de eer van JEZUS en van MARIA overeenkomstiger achtte, dat zij na Hem geene kinderen meer ter wereld gebragt had, en dat Hij niet, zoo als de overige menschen, door banden van naauwe bloedverwantschap aan anderen verbonden was. Over het geheel houdt Ref. het daarvoor, dat men er welligt nooit aan gedacht zou hebben, om JEZUS geene eigenlijke broeders en zusters, zonen van JOZEF en MARIA, toe te kennen, indien de voorrang, dien men reeds vroeg in de Christelijke Kerk aan den ongehuwden staat toeschreef, en het denkbeeld, dat MARIA altijd maagd zou gebleven zijn, (de Moedermaagd, *contradictio in terminis* en physieke onzin!) niet hoe langer hoe meer onder de Christenen ware voortgeplant geworden.

Hierop gaat nu BLOM, in het *tweede* deel zijner Verhandeling, over tot de getuigenissen der kerkelijke Schrijvers van de vier eerste eeuwen omtrent de meergenoemde personen in het algemeen, deelt het voornaamste mede van hetgene, dat zij aangaande dezelve geboekt hebben, en

maakt hieruit wederom de slotsom op, welke hoofdzakelijk deze is, dat zijn gevoelen het meest op de oude overleveringen schijnt gegrond, het andere, met verschillende wijzigingen, uit tegenspraak ontstaan te zijn, omdat men het eerste met de eer van MARIA en JEZUS min overeenkomstig rekende. — Het voornaamste, dat omtrent dezen of genen der bewuste personen uit de Kerkvaders op te maken is, bepaalt zich wederom eerst en meest tot JACOBUS, omtrent wien het wetenswaardigste te putten is uit het verhaal van HEGESIPPUS, bij EUSEBIUS bewaard, dat evenwel hier en daar, meent Ref., hoog genoeg gekleurd schijnt te zijn: dezen volgende, handelt dus BLOM zeer ordelijk over het *ambt*, het *karakter* en den *dood* van JACOBUS, p. 119 —149. Na dit overzigt van deszelfs verdiensten, werpt hij de vraag op, wat dezen voortreffelijken man eerst moge verhinderd hebben, om aan JEZUS te gelooven, en wat hem naderhand hiertoe gebragt hebbe: hij bekent bescheiden, dat hij niet genoeg zielkundige kennis bezit, om deze niet gemakkelijke vraag voldoende op te lossen; maar hij geeft nogtans hieromtrent eenige algemeene opmerkingen, die in haren zamenhang verdienen gelezen te worden, en waarin het volgende onder anderen merkwaardig is: Volgens zijne meening, zal JACOBUS, als hoogernstig en deugdzaam man, zijnen broeder JEZUS eerst wel geacht en bemind hebben, wegens deszelfs heilig leven en schoone zedeleer, maar tevens, behalve om andere meer gewone redenen, als *Nazireër*, (gelijk hij volgens HEGESIPPUS zal geweest zijn) zich met de mildere leefwijze van JEZUS, onder anderen gebleken uit zijn wonderwerk op de bruiloft te *Kana*, niet genoeg hebben kunnen vereenigen. Tot zijn geloof aan JEZUS zal naderhand veel bijgedragen hebben de verschijning des Verrezenen, die hem zal te beurt gevallen zijn, volgens de korte melding van PAULUS, 1 *Cor*. XV: 7, en de meer uitvoerige, die daarvan gevonden wordt in een fragment uit het *Evangelium juxta Hebraeos*, waarvan zie den Schrijver p. 82, 3. — Ten slotte dezer afdeeling vermeldt hij nog met een enkel woord het zeer weinige, dat er aangaande de overige broeders van

JEZUS, of eigenlijk aangaande eenige afstammelingen van JUDAS, uit de Kerkelijke Geschiedenis bekend is.

In het *derde* deel dezer Verhandeling doet BLOM kortelijk onderzoek naar de overgeblevene schriften van deze broeders des Heeren, dat is dus naar de Brieven van JACOBUS en JUDAS: eene volledige behandeling van dit onderwerp bekent hij, dat zijne krachten nog te boven gaat, en is ook, naar Ref^{s}. meening, volgens het hoofddoel der Disputatie niet noodig, ja nu reeds breed genoeg uitgeloopen, b. v. in de vrij omstandige opgave van den inhoud der brieven. — Ten opzigte van JACOBUS wordt nu onderzocht naar den Schrijver, hetwelk, na al het bovenstaande, vergeleken met de getuigenissen der Oudheid, nu gemakkelijk uit te maken is, en waarbij nog opmerkzaam gemaakt wordt op de overeenkomst van dezen Brief, in verscheidene hier aangevoerde plaatsen, met gedeelten der dusgenaamde Bergrede van JEZUS, zoo als men die bij geen' anderen Schrijver des N. Verbonds vindt. Verder wordt gehandeld over de genen, aan welke deze Brief ge schreven, en welke derzelver uit- en inwendige toestand geweest is. Hierna wordt het beloop van den inhoud opgegeven, en eindelijk het kenmerkende van denzelven, zoo naar vorm als stof, aangewezen, voornamelijk om daaruit den Schrijver naar de gaven van zijn verstand en hart en naar zijne Christelijke denkwijze te doen kennen. — Op dergelijke wijze, maar natuurlijk veel korter, wordt er eindelijk over JUDAS, den broeder van gemelden JACOBUS, als Schrijver van den Brief, die op deszelfs naam staat, gehandeld. Hierbij verwondert het Ref. wel eenigzins, dat BLOM niet breeder spreekt over de overeenkomst van dezen Brief met den tweeden, die aan PETRUS toegeschreven wordt, maar slechts in eene noot, p. 198, te kennen geeft, dat hij de uitleggers volgt, welke meenen, dat JUDAS door PETRUS nagevolgd is; doch Ref. gevoelt, dat BLOM hierdoor weder gewikkeld zou zijn geworden in het onderzoek naar de echtheid van dien dusgenoemden tweeden Brief van PETRUS, van welke uitweiding, als nog

verder van zijn onderwerp afleidende, hij zich te regt gaarne ontslagen zal gehouden hebben.

Voldoende moge voor dit Tijdschrift bovenstaande overzigt van deze welbewerkte Verhandeling zijn, die den jongen Doctor allezins tot eere verstrekt. Daar hij, »*absoluta Disputatione*," niet met HORATIUS uitroept: »*Exegi monumentum aere perennius*" *etc.*, maar in de praefatie *benevolo Lectori* zegt, dat hij nu begint in te zien, »*esse quae desint, quae melius potuissent exponi, forte* »*etiam nonnulla, de quibus paulo minus confidenter pro-* »*nunciari, multa, quae magis Latine scribi debuissent*," zoo wil Ref., als *benevolus Lector*, hem niet lastig vallen met dit een en ander zorgvuldig op te zoeken en aan te wijzen, maar hem liever met het verrigte geluk, en op zijne verdere studiën, plaatsing en ambtsbediening den besten voorspoed wenschen.

Kort Begrip der Christelijke Godsdienstleer, een Vraagboekje tot handleiding bij het godsdienstig onderwijs der Christelijke jeugd, door J. C. LOMAN, *Evangelisch-Luthersch Predikant te Amsterdam. Voorafgegaan door den kleinen Katechismus van* LUTHER. *Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1839. *In kl.* 8*vo*. 54 *bl. f* :-25.

Van dit *Onderwijs-* of (zoo als de Schrijver het naar ouden trant nog noemt) *Vraagboekje over de Godsdienstleer* moet Rec. hetzelfde zeggen, als hij in dit Tijdschrift dezes jaars, N°. III, bl. 106, van deszelfs *beknopte Schets der Bijbelsche Geschiedenissen* gezegd heeft: »Het is niet veel »slechter en niet veel beter, dan andere soortgelijke in dit »vak, die Rec. bekend zijn, en kan als zoodanig, bij ge- »brek," (dat in het Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap hier te lande nog al schijnt te bestaan) »zoo goed als »andere dienen." — Wilde Rec. hetzelve nader ontleden, dan zou hij ook hier het een en ander aan te merken, te

vragen, in bedenking te geven hebben. Dan zou hij het b. v. te vroeg vinden, reeds in de inleiding te spreken van de Heidensche, Joodsche, Christelijke en Mahomedaansche Godsdienst, of eigenlijk dit liever verwijzen tot de Kerkelijke Geschiedenis. Dan zou hij *Bijbel* en *Gods Woord*, om bekende reden, geen synonimen rekenen, en daarom ook de hierop volgende beschrijving van den Bijbel anders wijzigen, daar het hier gestelde bezwaarlijk van alle Bijbelschriften zou te bewijzen zijn. Dan zou hij de volmaaktheden van God liever uit de vooraf behandelde Schepping en Voorzienigheid afleiden, dan, gelijk hier geschiedt, eene omgekeerde orde volgen. — Gelijk LOMAN zich, bl. 35, over het verband van JEZUS dood tot de verlossing der menschen eenvoudig Bijbelsch dus uitlaat, dat deze is »ondergaan naar Gods raad tot heil der menschen, en strekkende tot verzekering van de door JEZUS »verkondigde vergeving en zaligheid"; (*) zoo zou Rec. hierbij ook even Bijbelsch aanmerking willen nemen op de naauw daarmede zamenhangende opstanding van JEZUS, en bl. 36, als voorwaarde, waarop ons deze genade Gods verzekerd wordt, niet alleen het *geloof* noemen, maar ook de *liefde*, waardoor alleen het geloof werkend worden kan. — Aanbevelenswaardig is het, dat de Schrijver de leer der Christelijke pligten nog al uitvoerig behandeld heeft: van sommige echter, gelijk b. v. van de zelfbeheersching en zelfverloochening, van de kuischheid, van de dankbaarheid, van de vijandsliefde enz. zou men nog wel wat meer verlangen. — Doch Rec. kan zich over dit alles hier niet breeder uiten, maar moet dit aan Godgeleerde Tijdschriften overlaten.

Wil men een proefje van den trant van het onderwijs; ziehier, als bij den tast, een drietal vragen en antwoorden: »*Gij zult niet begeeren uws naasten huisvrouw*, »enz. Wat is dat? — Wij moeten God vreezen en lief»hebben, dat wij onzen naasten zijne huisvrouw, dienst-

(*) Onder de hiertoe aangevoerde Bijbelplaatsen staat MATTH. XVI: 28, dat zeker zal moeten zijn XXVI: 28.

»boden, of beesten niet *afspannen*, *afdringen*, *of afhan-* »*dig maken;* maar bij dezelve aanhouden en hen verma- »nen, dat zij *blijven en doen*, *wat zij schuldig zijn.*"

» *Onze Vader*, *die in den hemel zijt!* — Wat is dat? — »God wil ons daarmede *lokken*, dat wij gelooven zullen, »dat hij *onze regte Vader zij*, en wij *zijne regte kinderen* »*zijn*," enz.

»Wat beduidt dan de waterdoop? — Het beduidt, dat »de oude Adam in ons, door dagelijksch berouw en boete, »moet *verdronken worden* en sterven, met alle zonden en »kwade lusten; en *dagelijks* wederom moet te voorschijn »komen en opstaan een nieuw mensch, die in regtvaardig- »heid en reinheid voor God *eeuwig* leve."

Waartoe de *kleine Katechismus* van LUTHER vooraan dit boekje geplaatst is, betuigt Rec. niet te begrijpen. LOMAN zegt: »Omdat gewoonlijk de leerlingen onzer Ge- »meente met dit voortreffelijk onderrigt behoorlijk worden »bekend gemaakt." Wordt dan het godsdienstig onderwijs hiermede begonnen? Zonderlinge methode voorwaar! en tot wat einde, daar de hoofdwaarheden, daarin vervat, immers in het *Onderwijsboekje* behandeld worden? En wat de voortreffelijkheid van dat onderrigt aangaat, de Heer LOMAN zal toch zoo goed als Rec. weten, dat dit κατά τι, *cum grano salis* te verstaan is; en indien wij zijn boekje met dat van LUTHER vergelijken, dan twijfelen wij, of hij zelf het wel gaarne anders zou willen verstaan hebben. Het kan voor zijn' tijd goed en bruikbaar genoeg geweest zijn; maar hieruit volgt immers niet, dat het zulks voor alle tijden zijn zal, wat LUTHER zelf van zijne schriften niet verwacht heeft: en ware het dit, waarom zou men dan andere onderwijsboeken maken? Ach! waarom toch voor de genen, wien men het schoone gebouw der Christelijke Leer wil doen kennen, telkens dat oude puin der Theologie van de 16de en 17de Eeuw weder vertoond? Waarlijk, er is aan dat gebouw, zoo als het onder allerlei menschenhanden geweest is, nog genoeg te verbeteren en te verfraaijen, zonder dat men dat oude puin telkens weder behoeft overhoop te halen en dan weder weg te ruimen.

Waarom toch de Leeraars verpligt, om naar den *Katechismus* van LUTHER, of URSINUS, of CALVIJN hunne Leerredenen of Katechisatiën in te rigten, waardoor zij genoodzaakt worden, den kostelijken tijd te slijten met derzelver menigvuldige gebreken, behoudens het vele goede, aan en te regt te wijzen? Of, zoo zij eene vrijere behandeling verkiezen, waartoe dan dat *pro forma* eeuw uit eeuw in gelaten gebruik van opstellen, die voor hun' tijd en doel tamelijk goed waren, maar thans sedert lang hebben uitgediend? — Doch Rec. wil aan deze uitweiding, waarbij hij nog veel zou kunnen voegen, een einde maken met het *pium votum: Sol justitiae, illustra nos!* (Bestraal ons, zonne der geregtigheid!)

Verhandeling over den Zelfmoord. Door C. G. ONTIJD, *Med. Dr. te 's Gravenhage. Voorgelezen in de Eerste Klasse van het K. N. Instituut, op den* 27 *Sept.* 1838. *'s Gravenhage enz., bij* de Gebr. van Cleef. 1839. *In gr.* 8*vo.* 84 *bl. f* : - 90.

Het dier stort zich in gevaren, welke het niet voorziet, (want, gelijk sommigen willen, komt het dier tot geen helder bewustzijn, en leidt als 't ware een droomleven) maar het woedt niet opzettelijk tegen zichzelven, noch tast zijn eigen leven aan. De mensch, door LINNÉ de verstandige ter onderscheiding genoemd, die een helder bewustzijn van het tegenwoordige heeft, bij herinnering aan het voorledene, en van eene toekomst, die hem wacht, niet onbewust is, slaat somwijlen aan het woeden tegen zichzelven en berooft zich van het kostelijke leven. En naar mate die redelijke mensch in verlichting en beschaving schijnt te vorderen, in dezelfde evenredigheid schijnt de zucht tot *zelfvernietiging* bij hem aan te wakkeren. De Schrijver der gemelde Verhandeling begint haar althans met dit gezegde: »Onder de deze eeuw kenschetsende bijzonderheden behoort buiten allen twijfel, de thans zoo vaak plaats »grijpende zelfmoord." Eene stelling, die door de ondervinding maar al te zeer bevestigd schijnt te worden. Neemt

dus die zucht tot zelfvernietiging wezenlijk in die mate toe, als het menschelijk geslacht in ontwikkeling vordert? Kan het menschelijk geslacht, in het algemeen, niet opgebouwd worden, zonder dat daardoor meerdere individuen zich gedrongen gevoelen hunnen tempel af te breken? Zijn dit gevolgen of uitvloeisels van eene voor ons verborgene algemeene natuurwet, van zulk eenen uitgebreiden, overwegenden invloed, dat, hoe weinigen ook in vergelijking tot het geheel, nogtans enkelen voor haar gezag moeten bukken, van welke alzoo, daar zij ondanks zichzelven, op eene voor ligchaam en ziel verderfelijke wijze, moeten bezwijken, zoude kunnen gezegd worden: het ware hun beter geweest nooit geboren te zijn geworden? Een *Duitsch* Schrijver, vertaler van een werk van den arbeidzamen QUETELET, laat zich hierover aldus hooren: »*Ich berufe* »*mich vor allen auf die Untersuchungen* QUETELETS, *in-* »*dem ich den Ausspruch wage, dass die Entwicklung des* »*Menschen, in somatischer, physischer und moralischer* »*Beziehung, nach bestimmten Gesetzen geschehe, und* »*dass selbst die Handlungen des Menschen nach solchen* »*Gesetzen erfolgen.*" — »*Das Budget des Verbrechens,* »*der Gefängnisse, der Galeeren und der Schaffote wird,* »*wie der suvorgenannte Schriftsteller nachweist, mit ei-* »*ner Schauder erregenden Regelmässigkeit bezahlt, so* »*dass nach statistischen Berechnungen sich im voraus be-* »*stimmen lässt, wie viel Morde, wie viel Selbstmorde,* »*wie viel Fälschungen u. s. w. im Jahre vorkommen* »*werden.*" (*) Is dit waarlijk zoo, dan *moet* een zeker aantal menschen bezwijken voor die *wet der noodzakelijkheid*, die sommigen naar het schavòt drijft, om door de hand van een scherpregter te sterven, anderen dwingt de handen aan zichzelven te slaan! Wee (zoude men vroeger uitgeroepen hebben) wee hem, die onder zulk een gestarnte geboren werd! Hoe veel zaliger ware het die kiem ten verderve geweest, waaruit zulk een boom gegroeid is, dat

(*) *Ueber die Menschen und die Entwicklung ihrer Fähigkeiten, von* A. QUETELET, *deutsch bearbeitet von* V. A. RIECKE, 1838.

zij in de ontwikkeling gesmoord ware, en nooit het levenslicht hadde aanschouwd, om voor zulk een' dwang toch eens te moeten bukken!

Wat hiervan zijn moge, maar al te dikwijls wordt, vooral tegenwoordig., de aandacht meer in het algemeen of in het bijzonder bepaald bij menschen, die, op de eene of andere wijze, zich van het leven berooven. Het is een verschijnsel, hetwelk telkens terugkeert, en, hoe bedroevend, telkens door den een' of anderen mensch herhaald wordt, die er als een lust in vindt, zulk een kwaad voorbeeld te volgen.

De mensch heeft sedert onheugelijke tijden het bewijs geleverd, dat hij als heer over zijn leven gebieden kan, en dat hij willekeurig weet af te leggen hetgeen hij niet vermag aan te nemen, — zijn *leven*. Maar het is of met de uitbreiding van het menschdom ook de zucht ter vernietiging zich meer ontwikkelt.

Dat dit willekeurig afleggen van het leven steeds eenen diepen indruk op de levenden gemaakt heeft, al stonden zij ook in geene regtstreeksche betrekking tot den zelfmoordenaar, daarvan getuigt de oplettendheid, van alle tijden den zelfmoord geschonken, en de verschillende beoordeeling, groote mannen ten deel gevallen, wanneer zij, om welke redenen dan ook, tot zulk een einde gekomen zijn. Het zijn vooral de aanleidende oorzaken, die bij de beoordeeling van eenen zelfmoord niet kunnen of mogen voorbijgezien worden, vooral wanneer men bij de beoordeeling van eenen zelfmoordenaar wil onderzoeken, in hoe verre hij vrijwillig, opzettelijk, met voorbedachten rade handen aan zichzelven geslagen heeft, of in hoe verre hij als gebonden, gedrongen, dof en instinctmatig, als een *onvrije* tot zulk eene wandaad is aangezet en gedreven geworden. Sommigen schijnen van de stelling uit te gaan, dat *hij, die den zelfmoord pleegt, niet bij zinnen is;* dat hij deze daad in eene soort van zinsverbijstering ten uitvoer brengt. De mensch wordt in dit geval beschouwd als geheel door het *physische* verwonnen te worden. Anderen willen van zulk eenen overwegenden invloed van het phy-

sische niet weten, als in zoo verre de mensch, door zich toe te geven, eindelijk als door het physische verstrikt wordt; terwijl hij, door in het *psychisch* beheer over het physische zich naar behooren te handhaven, nooit zoo diep zoude hebben kunnen vallen. Theologanten en Geneeskundigen staan somwijlen hier scherp tegen elkander over, vooral de eersten, wanneer zij den mensch als een te zeer spiritualisch wezen beschouwen; de laatsten, wanneer zij in strikken van het Materialismus verward zijn geraakt. Reeds als op den voorgrond kan men stellen, dat waarschijnlijk de waarheid ook hier in het midden ligt, en dat algeheele overhelling naar de eene of andere zijde op eenen dwaalweg zal leiden.

Doch laat ons, in stede van dit onderwerp verder te vervolgen, liever de Verhandeling van den zoo geleerden als onvermoeid werkzamen ONTIJD doorloopen. Op de eerste bladzijden hoort men reeds van beide gevoelens gewag maken. Bij de beschouwing van den zelfmoord kon dit punt van geschil ook niet voorbijgezien worden. Hij noemt te regt den zelfmoord een even bedroevend als den mensch onteerend verschijnsel, en acht het der nasporing overwaardig, wat den mensch toch zooverre kan brengen, om, met verkrachting van *physiologische*, *morele* en *godsdienstige* beginselen, zoo wreedaardig tegen zijn eigen *ik* te handelen. Dewijl door deze daad de eer der menschheid zoo zeer is aangerand geworden, en de zelfmoord, als vrije handeling van den Christen, een gruwelijk en niet verschoonbaar feit is, zoo heeft dezelve steeds de aandacht getrokken van elk, die eenigen invloed op zijnen medemensch kan uitoefenen. Inzonderheid is men sedert eenigen tijd meer dan vroeger op dit onderwerp terug gekomen, niet zelden met de duidelijke strekking, om den zelfmoord vooral te beschouwen als het gevolg van enkel physische oorzaken en daardoor opgewekte of daaruit voortvloeijende *zielsziekte*. Op deze wijze uitgelegd, wordt de mensch minder of geheel niet verantwoordelijk uit het morele en godsdienstige oogpunt. Te voren was men in de beoordeeling van den zelfmoord en van den zelfmoorde-

naar streng, zelfs in sommige opzigten wreed, daar men den zelfmoordenaar hier en daar openlijk onteerde. Derzulken lijken werden ten toon gesteld en op eene schandvolle wijze naar de begraafplaats gesleept, en werd hun alom eene zoogenoemde eerlijke begrafenis geweigerd. Zulk eene behandeling was in zeer vele gevallen even ongepast, als dat men thans eenen zelfmoordenaar met eerbewijzing ter aarde bestelt en aan het graf lijk- ja lofredenen uitspreekt. Een philantropische zwijmelgeest, voortgevloeid uit overspannen hersenen, in uitwerking even verkeerd als eene meestal onnutte, ja wreedaardige vroegere tentoonstelling en verdere onteering van den zelfmoordenaar. (*) Kan men zijne daad niet behandelen zonder daarvan ophef te maken, dan is *die* strekking toch steeds de verderfelijkste, welke anderen van het plegen van zulk eene wandaad niet tracht af te schrikken. Zulk eene wijze van beschouwen heeft gewis haren grond niet in het aan de orde van den dag zijnde materialistisch en physiologisch gezigtpunt van den zelfmoord, gelijk de Heer ONTIJD zich uitdrukt, maar in die, waarbij de *Physiologie* tot een gewoon *Materialismus* wordt teruggebragt, welke van den mensch niets anders maakt dan een bloot werktuig, hetwelk op dezelfde wijze met de hersenen denkt als het met de kaken kaauwt, door de maag spijzen verteert, en vervolgens door den endeldarm uitwerpt.

(*Het vervolg en slot in No. XIII.*)

(*) Vergelijk ook te dezen *Vaderl. Letteroef.* 1838. N°. 3. Mengelw. bl. 145.

Handboek voor de Officieren van het Korps Ingenieurs, Mineurs en Sappeurs. Door J. D. PASTEUR. *III Deelen. Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. 1837—1838. *In gr. 8vo. VII*, 1116 *bl. f* 12-:

Deze tweede uitgaaf van dit waarlijk verdienstelijk werk

schijnt grootendeels door den Kapitein Ingenieur NOOT te zijn vermeerderd, verbeterd en in eenen meer geschikten vorm te zijn gebragt. Hij heeft zich daardoor bij zijne wapenbroeders verdienstelijk gemaakt.

Het werk bevat zeer vele zaken, die meestal duidelijk en beknopt zijn voorgedragen, en het kan niet missen, of zij moeten niet alleen den jeugdigen bouwkundige, maar ook menigmaal den meer geoefenden en bejaarden Ingenieur van nut zijn.

Onder de menigte verschillende wetenschappen, die tot het vak van den militairen Ingenieur behooren, en waarvan vele hier meer of min uitgebreid behandeld worden, is het belangrijkste en meest volledige gedeelte datgene, 't welk over de constructie of uitvoering der werken en gebouwen handelt, en in dit opzigt is dit werk dan ook van een meer algemeen nut, als kunnende tot handboek dienen voor ieder, die zich met bouwkunde onledig houdt; en dit is dan ook de waarschijnlijke oorzaak, dat de eerste uitgaaf zoo spoedig is uitverkocht geworden, en wij twijfelen niet, of dit zal even zoo het geval met deze tweede zijn.

Er zijn werken, en ook in ons vaderland worden zij menigvuldig uitgegeven, van welke het moeijelijk is veel te zeggen, zonder den nadenkenden lezer dit niet geuite denkbeeld te doen ontdekken: »Ware het niet beter, dat zoodanig boek niet geschreven ware? Daar het nu echter eenmaal bestaat, zoo wenschen wij het een stil uiteinde en de vergetelheid toe!" Maar van dit boek kunnen wij zeggen: »Wij verheugen ons in deszelfs bestaan, en het verwekt ons spijt, dat het niet nog beter, nog volmaakter is; en gaarne zouden wij hiertoe bijdragen, al ware het slechts aanvankelijk door onze gevoelens er rondborstig over mede te deelen."

Het blijft altijd eene min of meer moeijelijke zaak, een *handboek* te schrijven, al ware het alleen slechts om den vorm; het wordt of te veel een *woordenboek*, of wel te veel een *leerboek;* en toch is een werk tusschen deze beide in nog geen handboek. Een handboek moet, voor hetgeen men op het oogenblik wil weten, in een zeker opzigt

aan de voorwaarden van een woordenboek voldoen; het moet daarentegen niet alleen eene droogе opgave van bekende en min of meer algemeen aangenomene zaken, maar tevens zoo vele beschrijving bevatten, dat men duidelijk de meening van den schrijver, benevens het doel en nut van het beschrevene, kan ontwaar worden, zoodat de gebruiker van het handboek ook van die zaken nut kan trekken, die hem tot dat oogenblik niet bekend waren. Bij voorbeeld: over trappen sprekende, kan men minder algemeen bekende trappen opgeven, zoo als zij buitenlands bekend zijn; het wordt daarom geen leerboek, want alleen deskundigen zullen er nut van kunnen trekken, en die van trappen niets weet, moet dit vooraf in een ander werk aanleeren.

Nu komt het ons voor, dat in dit opzigt dit handboek zeer veel goeds bevat, en daarom beter is dan vele andere zoogenaamde handboeken; maar ook juist daarom wenschen wij, dat het onvolledige wierd aangevuld, en men steeds in het oog bleef houden, dat het tot handleiding en wegwijzer voor den gebruiker moet dienen. Als zoodanig komt het ons ook voor, dat eene beknopte opgave, bij elk artikel, van hetgeen gevorderd wordt, om zulke werken te kunnen begrooten, zeer doelmatig zoude zijn. Het kan den Heere NOOT, die voorzeker bezitter is van menig beredeneerd prijstarief, niet moeijelijk vallen, in vele gevallen hieraan te voldoen; menig bouwkundige, vooral de aanvangende, behoefde dan slechts naar de prijzen onderzoek te doen, en die in te vullen, om met nut werkzaam te kunnen zijn. Zeker zullen hierdoor vele artikelen omgewerkt moeten worden; maar wij gelooven, dat eene derde uitgave hierdoor aanmerkelijk in waarde zoude toenemen, hetgeen voorzeker, bij de overtuiging zijnen landgenooten van nut te zijn geweest, den Redacteur niet dan aangenaam kan zijn.

Als woordenboek is het werk minder aanbevelenswaardig, hetgeen wij echter als eene verdienste in een handboek beschouwen. Ook waren eenige meerdere teregtwijzingen zeer wenschelijk. Zoo komt men b. v. eerst na

lang zoeken op het denkbeeld, dat men *Gewelf* op het woord *Wulf* moet opslaan.

Hetgeen ons het minst bevallen heeft, zijn de artikels, die op de schoone bouwkunst toepasselijk zijn; de meesten zijn verouderd en in het algemeen te eenzijdig, doordien zij slechts afmetingen opgeven volgens de voorschriften van eenen der oude architecten, en hierdoor is niet alleen slechts aan éénen stijl voldaan, maar van dien stijl nog maar naar ééne wijze van beschouwen. Wij stemmen echter toe, dat het zeer moeijelijk zoude zijn, dit gedeelte volledig te maken, te meer, daar zaken, die in een zoo naauw verband met de schoone kunsten staan, zeer weinig geschikt zijn, om in een handboek te worden opgenomen.

Sommige artikels, die minder tot het vak van den militairen Ingenieur behooren, zijn of niet naar den tijd veranderd, of somtijds verkeerd en niet met de waarheid overeenkomende uitgedrukt. Men zie de artikels *IJzer*, waar geene melding van het gegalvaniseerde ijzer gemaakt wordt; — *Ketting*, waar een beproevingsvermogen van 500,000 pond voor kabelkettingen wordt opgegeven, n. b. zonder eens verschil in dikte op te geven, terwijl de kabelkettingen alleen als bij de *Engelschen* in gebruik voorkomen; — *Koper*, waar gezegd wordt, dat men in den scheepsbouw *voorheen* koper tot dubbeling gebruikte; — *Loodwit*, waar de Schrijver het onderscheid tusschen *loodwit* en *schulpwit* niet schijnt te kennen; — *Pompen*, waar wordt opgegeven, dat de houten pompen, bij den scheepsbouw in gebruik, van *beukenhout* worden vervaardigd; — *Touwwerk*, waar geene melding wordt gemaakt van het tegenwoordig hier te lande zoo algemeen in gebruik zijnde gelijkdragtig of patent-touwwerk.

Ten slotte meenen wij den wensch te moeten uiten, dat bij eene nieuwe uitgaaf de Redacteur minder karig met platen moge zijn, al waren zij dan slechts gelithographieerd, of, hetgeen ons beter voorkomt, in houtsnede. In de laatste jaren hebben beide groote voortgangen gemaakt, en dit zal aan het werk, door duidelijkheid en beknoptheid, eene groote verbetering aanbrengen.

De moeite en de daaraan verbonden tijd, dien men besteden moet, om een werk van die uitgebreidheid en aard na te gaan en met de eerste uitgaaf te vergelijken, zijn oorzaak, dat wij ons gevoelen eerst thans over hetzelve hebben kunnen mededeelen.

Handleiding bij de beoefening der Sterrekunde, van Sir JOHN F. W. HERSCHEL; *voor Lezers uit den beschaafden stand. Uit het Engelsch vertaald door* J. W. ERMERINS, *Hoogleeraar te Groningen. IIde Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1840. *In kl.* 8*vo*. 319 *bl. f* 2-40.

Bij ons verslag van het eerste Deeltje (1839, bl. 522,) hebben wij het noodige van het hoofdbeloop van dit werkje gezegd; waarom het genoeg zij, te herinneren, dat hier Hoofdst. VI—XIII gevonden worden. Wij zouden, kortheidshalve, met enkele aankondiging van dit vervolgstuk kunnen volstaan, indien wij niet eenige aanmerkingen hadden, welke wij moeten in het midden brengen, en misstellingen hadden opgemerkt, die wij zullen mededeelen, opdat de bezitters die verbeteren, en alzoo ook het juiste gebruik dezer Handleiding, die wij in veler handen wenschen, bevorderd worde.

Bladz. 75 is de tijd en boog van teruggang der bovenplaneten verzuimd op te geven. Men vindt die evenmin in de achter het werk gevoegde tafeltjes.

Bladz. 94 wordt in de aanteekening verwezen naar de *Cambridg. Philos. Transact*, een werk, dat zoo gemakkelijk niet te bekomen is, om even na te slaan, hoe HERSCHEL aldaar eenen werktuigelijken toestel beschreven heeft, waardoor men op eene eenvoudige en gemakkelijke wijze de ware *anomalie* uit de middelbare in eene *elliptische* beweging afleiden kan. Die aanhaling is dus voor verre de meeste lezers geheel doelloos. Ook zou in dienzelfde noot voor: »dat het gelijkelijk beschrijven van vlak-

»teruimten (uitgezonderd in den cirkel) *strijdig* is met het »*gelijk doorloopen der hoeken*," beter gelezen worden: »*niet hetzelfde* is als het *beschrijven van eenen boog, ge-*»*meten door den afstand* (of *hoek*) *van twee voerstralen*." Want er is hier geene sprake van *strijdigheid*, maar van *verschil*, en een ligchaam doorloopt geenen *hoek*, maar den *boog*, die door eenen hoek gemeten wordt. De *exacte* wetenschappen vorderen *exacte* uitdrukking.

Bladz. 111 lezen wij ten aanzien der ringen van Saturnus: »Vooronderstellende, dat zij wiskunstig volkomen »cirkelvormig waren, en juist hetzelfde middelpunt met de »planeet hadden, zoo kan men bewijzen, dat zij (niette-»genstaande hare middelpuntvliedende kracht) een stelsel »uitmaakten, hetwelk, in een onstandvastig evenwigt zijn-»de, door de geringste uitwendige kracht zoude verbroken »worden: niet zoozeer door het veroorzaken eener breuk »in de zelfstandigheid der ringen, als wel, doordien zij in »haar geheel, *ongebroken*, op het oppervlak der planeet »zouden nederstorten." Daarvan begrijpt *Rec.* de mogelijkheid niet, dan alleen door eene zoodanige eenparige verdikking van de stof en daardoor verkleining van de oppervlakte der ringen, dat deze niet op de planeet *nederstorten*, maar haar onmiddellijk *omsloten*.

Bladz. 133: »Wanneer men de twee binnenste wach-»ters van Saturnus uitzondert, zijn onder alle voorwerpen »van ons planetenstelsel de wachters van Uranus die, welke »het minst voor ons zigtbaar zijn." Zonder uitzondering zijn de manen van Uranus de zwakste voorwerpen van ons zonnestelsel, zoo niet zelfs van den ganschen sterrenhemel.

Bladz. 262 wordt gesproken van de veranderlijke ster *Omicron* in *Cetus*. Waarom niet het bekendere: *Mira* in den *Walvisch?*

Wij stootten op verscheidene misstellingen; de voornaamste zijn:

Bladz. 64 staat de synodische omloop van Mercurius 155 d. 877; moet zijn 115 d. 877.

Bladz. 73 wordt in het slot van § 412 gesproken van *middelpunt* eener ellips, lees *brandpunt;* eene fout, die

wij meenen, ook nog op een paar andere plaatsen te hebben aangetroffen.

Bladz. 76, reg. 9. Hoek *Tst*, lees *TSt*; eene drukfout.

Bladz. 78, 99, 247 wordt gesproken van Pallas, Ceres, Juno en Vesta, als planeten, die zich *buiten* den dierenriem *bevinden*; dit is niet juist, want zij *gaan* wel nu en dan *buiten*, maar zijn ook dikwijls *binnen* den Zodiak; *begeven* ware dus beter woord geweest.

Bladz. 80 leest men van »de dusgenoemde wet van KEPLER," alsof er slechts ééne ware; daar zijn er *drie*, van welke de daar aangehaalde de *tweede* is.

Bladz. 115 luidt § 449: »Wij zullen nu dit Hoofdstuk »besluiten met eene opheldering, geschikt om onze lezers »eene algemeene voorstelling te geven van de betrekkelijke »grootte en afstanden van de verschillende gedeelten van »ons planeetstelsel. Men kieze een volkomen vlak veld of »kolfbaan [waarbij de voorstelling der hellingen op de »eclipticа al dadelijk wegvalt]; plaatse op hetzelve eenen »bol van twee voet in middellijn, welke de zon zal voor»stellen; Mercurius zal dan door eenen korrel mosterd»zaad voorgesteld worden op eenen cirkel van 164 voet in »middellijn als loopkring; Venus zal eene erwt zijn op »eenen cirkel van 430 voet in middellijn; Mars een groote »speldeknop op eenen cirkel van 654 voet; Juno, Ceres, »Vesta, Pallas zandkorrels in loopbanen van 1000 tot »1200 voet; Jupiter een matige oranjeappel in eenen cir»kel van bijna eene halve mijl; Saturnus een kleine oran»jeappel op eenen cirkel van ⅘ mijl; en Uranus eene groote »kers of kleine pruim op eenen cirkel van meer dan an»derhalve mijl in middellijn...... Om de bewegingen der »planeten in de boven vermelde loopbanen na te bootsen, »zou Mercurius hare loopbanen (baan) moeten doorloopen »in 41 seconden, Venus in 4 m. 14 s., de aarde in 7 m., »Mars in 4 m. 48 s., Jupiter in 2 u. 56 m., Saturnus in »3 u. 12 m. en Uranus in 2 u. 56 m." Behalve dat, gelijk terstond in het oog valt, Mars alzoo minder omloopstijd bekomt dan de aarde, en die van Uranus en Jupiter gelijk staan (blijkbare drukfouten), weten wij niet, hoe men aan

deze getallen komt. De middellijn van Mercurius loopbaan om de zon = 164 voet, en zijn omloopstijd = 41′ stellende, heeft men voor:

	Venus	307 voet	en	1′ 45″,
	de Aarde	423 »	en	2′ 50″,
	Mars	645 »	en	5′ 20,
de 4 kleine	Planeten	1000—1200 voet	en	12′ — 13′
	Jupiter	2210 »	en	34′ 24″
	Saturnus	4050 »	en	1 u. 23′ 27″
	Uranus	8200 »	en	3 u. 57′ 32″

Bladz. 121 staat, dat de aarde eene massa of stoffelijken inhoud heeft van 1/[illegible] der zon; het moet zijn 1/[illegible].

Bladz. 146: » — dat is te zeggen, in ellipsen, wier *assen* oneindig lang zijn"; lees *groote assen*.

Bladz. 150 onderste regel der noot: *planeten*, moet zijn: *kometen*.

Bladz. 191. » Deze Sphaeroïde kan echter *volkomen* gevormd worden"; te veranderen in: *niet volkomen*.

Bladz. 245. » de *elliptische* gedaante der hoofdplaneet", lees *sphaeroïdische*.

Bladz. 298. Plaat III. fig. 3; moet zijn Plaat II. fig. 3.

De houtsnede-figuren tusschen den tekst hebben ons ook in dit Deel zeer gehinderd. Men moet gedurig omslaan, hetgeen zeer lastig is. De fig. op bl. 61 b. v. wijst tot op bladz. 64; die op bladz. 163 tot bladz. 170. Ook hebben sommigen eenige fouten. Aan de bovenste op bladz. 20 ontbreekt de P aan de regterzijde; bij die op bladz. 97 ontbreekt de P aan de regterbovenzijde en de E aan de linkerbovenzijde (in den tekst, bladz. 96. reg. 4 v. o. staat F de aarde., lees T de aarde.)

De drie koperen plaatjes zijn goed uitgevoerd. Echter zijn de gordels van Saturnus te scherp en juist geteekend, zoo als veelal geschiedt; waardoor het onderscheid tusschen deze en de schaduw van de ringen geheel verdwijnt. Wij zouden daarop niet zoo bepaaldelijk aanmerking maken, indien men bladz. 108 niet las: » De figuur stelt Saturnus » voor, omgeven met hare ringen, en zoo als het ligchaam

»der planeet met donkere ringen (l. gordels) gestreept is, »eenigermate gelijkvormig aan die van Jupiter [welke uit-»muntend zijn afgebeeld], alleen [een Germanismus voor: »maar] breeder en *minder scherp* geteekend dan deze." De teekening staat nu in een vreemd contrast met den tekst.

Wij zouden deze aanteekeningen niet hebben medegedeeld, indien wij er minderen prijs op gesteld hadden, dat deze nuttige Handleiding veel wierde gebruikt.

Reistogtje door een gedeelte van Duitschland, in 1838. *Reistafereelen, Schetsen en Verhalen, door Mr.* A. W. ENGELEN. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1839. *In gr. 8vo.* 348 *bl. f* 3-60.

Volksverhalen en Legenden aan de Rijnoevers verzameld. Medegedeeld door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA. *IIde Deel. Te Arnhem, bij* I. A. Nijhoff. 1839. *In gr. 8vo.* 286 *bl. f* 2-90.

»Bijna gelijktijdig met het eerste Deel dezer *Volksverhalen*," zoo berigt de Heer ROBIDÉ VAN DER AA voor het tweede, »verliet het *Reistogtje* enz., door Mr. A. W. ENGELEN de pers. Des begaafden reizigers smaak voor overleveringen uit zijne vroegere reisverhalen kennende, vreesde ik, dat wij, aan dezelfde mijn delvende, dezelfde grondstof zouden bearbeid hebben; de lezing echter van 's mans zoo onderhoudend geschreven werk overtuigde mij, dat wij slechts eene enkele maal dezelfde *Sage* behandeld hadden, en slechts gedeeltelijk dezelfde streken doorwandelden, zoodat onze geschriften, in stede van elkander te schaden, veeleer tot wederkeerige aanvulling dienen kunnen."

En zoo is het ook; waarom wij dan beide boeken in éénen adem — of om juister te spreken in ééne beoordeeling — aankondigen.

De Heer ENGELEN, reeds vroeger bekend als smaakvol opmerker en schrijver, bereisde een gedeelte van *Duitschland*. Maar *welk* gedeelte? vraagt de lezer welligt. Wij zullen de eer hebben, het hem te zeggen. Eerst ging de reis met de stoomboot naar *Keulen* en *Bonn*, welks fraaije omstreken bezocht werden. Vervolgens den *Rijn* over naar het *Zeven-*

gebergte en weder terug, om het *Ahrdal* te bezoeken. Van dezen uitstap teruggekeerd, ging het de rivier op naar *Neuwied* en *Coblentz*; hooger naar *St. Goar*, *Salzig* enz. Van het in deze streek gelegene slot *Rheinfels* staat eene fraaije afbeelding tegenover den titel, gelijk eene van *Bacharach* op zijne plaats. Hier is de omtrek van *Sagen* en *Legenden*, die dan ook niet worden vergeten; evenmin levendige beschrijving van de schoonheid der Rijnvaart aldaar. De reiziger ging met de boot tot *Mentz*; vandaar naar *Coblentz* terug, en nu zijwaarts, den *Moesel* op, met een *Eiljacht*, gedeeltelijk ook te voet, tot *Trier*, en vandaar over *Aken* terug naar *Keulen*. — Voor zoo verre *Rec.* uit eigene ervaring spreken kan, dat is, tot *Coblentz* en deszelfs omstreken, is de Heer ENGELEN een zeer naauwkeurig reisbeschrijver. De vermaarde grafkelder op den *Kreuzberg* bij *Bonn* werd aan hem, gelijk een jaar later ook aan *Rec.*, getoond door den meer dan negentigjarigen grijsaard, »geen onvoegzamen geleider in dit somber verblijf des doods." *Rec.* herinnert zich, dien ouden man met het ernstigste gelaat der wereld te hebben hooren verhalen, dat eens een *Engelschman* onbemerkt den duim van een' der verdroogde monniken had afgesneden en medegenomen; maar dat zijn geweten hem zoo verschrikkelijk over deze daad van heiligschennis aanklaagde, dat hij, tot in *Italië* gevlugt, om dien aanklager te ontvlieden, geene rust gevonden had, eer hij van daar den duim, netjes ingepakt, naar het Servitenklooster op den *Kreuzberg* had teruggezonden. Was er geen geschenk bij? kon *Rec.* zich niet onthouden eenigzins spotachtig te vragen. *Das versteht sich, damit er sein Gewissen befriedigen würde!* Van het *Ahrdal* teruggekeerd, stond de Schrijver in twijfel, *of* de *Laachersee* te bezoeken, *of* naar het slot *Hammerstein* te gaan. Hij koos het laatste, als korter. Maar daarvoor heeft hij een uitstapje gemist, dat inderdaad een der aangenaamste in dien omtrek mag heeten; naar het *Brohlthal*, de *Diënnensteiner Quelle*, *Wassenach* en de *Laachersee*. *Rec.* herinnert zich dien dag met het levendigste genoegen. Fraai loopt de weg opwaarts langs de bruisende *Brohlbach*, die hier en daar eenen wasmolen in beweging brengt. Ieder oogenblik biedt zich eene nieuwe verscheidenheid van gezigten aan, trotsch en schoon. Aan de pas genoemde bron, van welks water, naar men ons seide, jaarlijks ongeveer 80,000 kruiken verzonden worden, levert het

heerlijke mineraalwater eene aangename verfrissching. Vandaar gaat de weg veel steiler; daarna tot *Wassenach*, het smerigste misschien van alle smerige Duitsche dorpen, waar de gansche kracht van onzen eetlust noodig was, om ons vrede te doen hebben met den maaltijd, in het eenige, morsige logement der plaats besteld, terwijl wij onzen togt vervolgden naar de hoogst merkwaardige *Laachersee*. Doch 't is hier de plaats niet, om ons reisje te beschrijven. Wij keeren met eenen sprong tot den Heer ENGELEN terug. Het andere gedeelte van zijnen togt, van *Coblentz* tot *Mentz*, heeft *Rec.* niet als ooggetuige kunnen beoordeelen; maar er zal wel geene reden zijn om des reizigers geloofwaardigheid te betwijfelen. Het togtje langs den *Moezel* bevestigt de uitlokkende berigten, door den Eerw. SPRENGER VAN EYK vóór eenigen tijd van die fraaije streken gegeven. Met het oordeel van ENGELEN over den heerlijken Dom te *Keulen* kan *Rec.* beter instemmen, dan over die stad in het algemeen, die ons met hare naauwe, kromme straten en sombere huizen vrij wat minder beviel, dan het nette, luchtige *Coblentz*, of — maar daarvan spreekt de reiziger niet — het vrolijke en aan de netheid der Hollandsche steden naderbij komende *Dusseldorp*, waar *Rec.* met verwondering voor het eerst en laatst in zijn leven een' molen met *zes* wieken zag. Een vreemd gezigt!

De trant, waarin dit reisverhaal geschreven is, is uiterst onderhoudend; nu eene beschrijving, dan eene Legende, dan weder eene ontmoeting van den Schrijver — dit alles vormt een geheel, dat zich regt aangenaam laat lezen. Met moeite legt men het boek uit de handen, en kan den wensch niet onderdrukken, om den reisverteller meer dan in verbeelding, om hem in wezenlijkheid te volgen. Hun, die dat voornemen hebben, kunnen wij zeer aanbevelen, het boek mede te nemen als goede gids. De Heer ENGELEN vergeet niet ligt iets merkwaardigs te bezoeken, en het oordeel, dat hij over het een en ander velt, is doorgaans juist. Kortom, het boek verdient onder de vele reisverhalen naar de in de laatste jaren zoo sterk bezochte Rijnstreken eene gunstige onderscheiding. Van de *Engelschen*, een, op weinige uitzonderingen na, hoogst onhoffelijk slag van reisgenooten, had de Schrijver even weinig genoegen als *Rec.* Vooral op de stoombooten, als het wat vol is, zijn zij de beleefdste niet. Maar elke natie heeft hare eigenheden. Allen maken het hunnen

medereizigers echter niet even lastig. Wij zagen op de stoomboot een Engelsch heer en dame den ganschen dag in hunne reiskales zitten lezen, *letterlijk* zonder er uit te komen; zij lieten er zich eten en drinken brengen. Doch wij zouden weder gaan uitweiden.

Het tweede Deel der *Volksverhalen*, voor onze natie door den Heer ROBIDÉ VAN DER AA bewerkt, laat zich niet onvermakelijk lezen. Het gedurig terugkomen van verliefde Ridders èn ongelukkige jonkvrouwen maakt het wel wat eentoonig voor hen, die voor het poëtische minder gevoelig zijn; maar het werk is ook minder geschikt, om achtereen te worden gelezen. Met de 26 *Sagen*, die dit Deel bevat, is hetzelve compleet. De aanteekeningen verhoogen er de waarde van. Wij konden den wensch niet onderdrukken, dat de bewerker ons althans eenigen in dichtmaat gegeven hadde, waardoor de vorm meer in overeenstemming met de stof zou geweest zijn. Die dichtmatige vorm behaagde ons b. v, in SIMROCK's *Rheinsage* zoozeer, en VAN DER AA was er wel voor berekend.

De uitvoering van beide boeken prijst dezelve ook naar het uitwendige aan.

Geschied-, letter- en oudheidkundige Uitspanningen, door G. D. J. SCHOTEL, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doctor, Correspondent van het Koninkl. Ned. Instituut, enz. en Predikant der Hervormde Gemeente te Lage-Zwaluwe. Te Utrecht*, bij L. E. Bosch en Zoon. 1840. *In gr. 8vo. VI*, 219 *bl. f* 2-60.

De Weleerw. SCHOTEL heeft zich in deze *Uitspanningen* de taak voorgesteld, om lezers en beminnaars der vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde vele daartoe betrekking hebbende bijzonderheden, meestal uit oude, zoowel ongedrukte als gedrukte, archiven en handschriften geput, mede te deelen. Las Ref. met belangstelling de uitgave van het overzigt van het archif, afkomstig van het Graafschap *Culenborg*, geplaatst in het Isten D. 1ste St. van de *Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, verzameld door* I. A. NIJHOFF, uit welk archif men de geheele geschiedenis van het Graafschap *Culenborg* en deszelfs bewoners kan leeren kennen; niet minder belangwekkend en

aangenaam was hem het vermelden der lotgevallen van een persoon uit dat geslacht, en de herinneringen aan het Hof van FLORIS I, Graaf van *Culenborg*, te *Brussel*, waarmede de Schrijver deze *Uitspanningen* opent. Een man als FLORIS van *Culenborg* verdiende vooral eene meer uitvoerige behandeling, dan tot hiertoe het geval was; terwijl ons de toezegging van den verdienstelijken Schrijver hoogst welkom is, dat een uitvoerig geschrift over de verdiensten van FLORIS I en II van *Culenborg* eerlang het licht zal zien. FLORIS van *Culenborg* toch was de man, die een der eerste en voornaamste grondleggers onzer godsdienstige en staatkundige vrijheid is geweest, in wiens Hof de eerste grondslag werd gelegd van het beroemde Verbond der Edelen, hetwelk hij met lijf en goed was toegedaan.

In het eerste deel van dit belangrijke stuk vermeldt de Schrijver de opvoeding en leefwijze van FLORIS I, en geeft tevens berigt van den aankoop van het deftig Hôtel, vroeger toebehoorende aan den edelen Ridder MARTIN VAN GAERSBEECK, Graaf van *Houtekerke*, doch hetwelk door FLORIS in 1556 gekocht en betrokken werd; terwijl men verder eenige belangrijke bijzonderheden, de huishouding der Edelen uit de XVIde eeuw en meer bepaald de hofhouding van dem Graaf van *Culenborg* betreffende, aangeteekend vindt; blijkende uit een en ander, dat de dagelijksche leefwijze des Graven vrij eenvoudig, maar niet minder luisterrijk was, wanneer hij zijne vrienden om zich had vereenigd. »Dan schitterden de *dressoiren* van zilver- en kristalwerk, en stroomde de kostelijke nectar uit de zwaar met zilver en koper beslagen *barils*." De beschrijving van zulk een gastmaal, in al deszelfs kleinigheden voorgesteld, geeft ons verder van het bereiden, aanregten, opdisschen, van de soorten van spijzen en dranken, zoowel bij het *voormael* als bij den *naedisch*, een juist denkbeeld, hoe de Edelen van dien tijd goede sier wisten te maken; wordende omtrent de spijsbereidingen uit de *Coockboeken* der XVIde eeuw ook menig *recept* opgegeven, dat, hoezeer het dan eenigzins anders in onze tegenwoordige *Hollandsche Keukenmeid* moge worden toebereid, ook toen geschikt was, om keur van lekkernijen op den disch te leveren. Dit gansche gedeelte is van dien kant zeer belangrijk en lezenswaardig.

In het tweede deel behandelt de Schrijver de gedenkwaardige gebeurtenissen, die, kort vóór en na de komst van

ALVA, in dit Hof hebben plaats gehad: de bijzonderheden van 30 November 1565 worden uitvoerig opgegeven, en belangrijk opgehelderd in de achter deze Herinneringen gevoegde Aanteekeningen; bij welke nog gevonden wordt een *Inventaris van den moebelen, die bevonden syn in mijns gen. heeren des graven van Culembs. huys op den Savel binnen Bruessel*, en die de Heer SCHOTEL, voor de kennis der huiselijke zeden en gewoonten onzer Vaderen, te merkwaardig achtte, om teruggehouden te worden. Vele opholderingen omtrent het in den Inventaris opgegeven huisraad verrijken verder dit belangrijk stuk. Ieder, geleerde zoo wel als ongeletterde, zal hetzelve met belangstelling lezen, en veel wetenswaardigs kunnen opzamelen; terwijl wij den Schrijver, wiens onvermoeide lust tot onderzoek en nasporingen zoo zeer bekend is, uitnoodigen, om de Verhandelingen over de spijzen onzer Vaderen en over de kleeding der XVIde eeuw het publiek niet te onthouden; met de laatsten, vooral over het *costuum*, zoude hij onze Schilders zelfs nog hoogst nuttig kunnen zijn.

Het tweede stuk dezer *Uitspanningen* is eene Verhandeling over het Slot *Develstein*. In deze stelt ons de Schrijver de zeden en gewoonten der XVIIde eeuw voor. De Verhandeling wordt verdeeld in drie afdeelingen: I. *Heeren en Vrouwen van Develstein*. II. *Develstein in welstand*. III. *Develstein in verval*. Vele bijzonderheden omtrent de eigenaars en eigenaressen van het Slot worden in het eerste gedeelte opgegeven; het tweede geeft eene beschrijving van deszelfs meublement en de kleederdragten van de bewoners; terwijl het laatste deel over het Slot en deszelfs vervallen toestand, in den aanvang der XIXde eeuw, handelt. De schrijftrant van den Heer SCHOTEL is, vooral in het tweede deel, keurig en schilderachtig, en de voorstelling van het deftige en tot gemak geschikte huisraad van *Develstein* is van dien aard, dat men er naar teekenen en een bevallig *interieur* naar zoude kunnen schilderen; o. a. »Rondom," schrijft hij, »het vertrek, in welks midden een prachtig met damast bekleed ledekant prijkte, hingen verschillende stukjes, waaronder een paar keurige landschappen van AALBERT CUYP. Ook boven den kolossalen, in eene stalen lijst gevatten, spiegel zag men een stukje van CUYP, en hier en daar eenige teekeningen achter lijst en glas. Tegen de wanden stonden zware notenboomenhouten stoelen met hooge lederen ruggen

en lage zittingen, waarop gevulde, met blaauw en rood laken overtrokkene, kussens lagen; eene sterke vierkante tafel, aan twee zijden met breede en zware laden voorzien en met een veelkleurig kleed overdekt, benevens een met blaauw laken bekleede koffer voor lijnwaad, en een zwart tabelleke voor boeken." En verder: »Midden in het vertrek bevond zich eene ovale tafel, met een bont nederhangend kleed er over, en in een der hoeken een rood geverwde draai-lessenaar met een rijk beslagen folio Bijbel, waaruit onze Godsdienstige vaderen zich bij het ontbijt, onder het noenmaal en des avonds lieten voorlezen," enz. Het geheel, ook dat gedeelte over de kleederdragten, gaat op dezelfde wijze in de *détails* voort, en geeft aan alles eene belangwekkende levendigheid; terwijl eenige meer vreemde benamingen in de aanteekeningen worden opgehelderd, die tevens een licht verspreiden over benamingen van kleeding en huisraad, zoo als in de *Batavische Arkadia* van VAN HEEMSKERK, in WESTERBAEN's *Gedichten*, in LE FRANCQ VAN BERKHEY en anderen voorkomen.

Het derde stuk handelt over het beleg van het Slot *Pouderoijen* in 1507 en 1508. Vervolgens iets over het Kasteel *Woodstock*, overgenomen uit het *M. S. Reisjournael door Engeland en Frankrijk* van DOM. DE MEY. Een stukje over het *St. Nicolaasfeest*, en een over *de Pinksterbloemen*, welk laatste vroeger in den *Vriend des Vaderlands* werd geplaatst, geven den Lezer omtrent dat feest en dat gebruik lezenswaardige bijzonderheden. Verder geeft de Schrijver den inhoud op van een oud Nederlandsch Handschrift uit de XIIIde eeuw, getiteld: *Die Legende S. Vitus ende Modestus Martelaren*, en laat op dit stukje nog een en ander over de *Volksgebruiken op Driekoningendag* volgen; al welke stukjes door oudheidkundige aanteekeningen en ophelderingen verrijkt worden.

De Heer SCHOTEL laat op deze meerder of minder uitgebreide, doch zeer belangrijke stukken volgen: *De Graaf van Leicester te Dordrecht*. De Dordsche Tresauriersrekeningen gaven zijn Eerw. tot het zamenstellen van dit stuk de stoffe. De Schrijver verhaalt hier de wijze, waarop ROBBERT DUDLEI, Graaf van *Leicester*, te *Dordrecht* is ontvangen. Geen wonder, dat die ontvangst hier en elders zoo luisterrijk was. Hij was de man, die de nog eenig overgeblevene hulp buiten den Almagtige van het toen vree-

selijk benarde Vaderland was. Ongelukkig, dat men in de hoop, die men op hem vestigde, zoo zeer werd bedrogen, en dat naderhand het karakter, dat hij ontwikkelde, hem ondragelijk maakte in de oogen van allen, die het met het Vaderland wèl meenden en wilden. In dit geschrift vindt men ook een uittreksel uit de Tresauriersrekening, bevattende de onkosten tot het bouwen van het *Hof voor de Gouverneurs-generaal*, merkwaardig om de daarin voorkomende posten en berekende arbeidsloonen.

Een hoogstbelangrijke brief, in 1699, door JAN DANIEL DE HOCHEPIED, in 1687, met commissie van den Ambassadeur COLJER, van *Konstantinopel* in het Vaderland overgekomen, en tot Consul te *Smyrna* benoemd, aan eene Mevrouw DE BEVEREN geschreven, en weleer tot het familiearchif te *Develstein* behoorende, benevens bijzonderheden aangaande het Gezantschap van CATS, SCHAAP en VAN DE PERRE naar *Engeland* in 1651 en 1652, medegedeeld door GEORGE DE HEY, besluiten deze *Uitspanningen*. Men kent de reden en uitkomst van dit belangrijk Gezantschap, opgegeven door CATS in zijn *Twee-en-tachtig-jaerig Leven*; terwijl het stuk van den Eerw. Schrijver breeder de verschillende werkzaamheden van genoemde Heeren te *Londen* bevat. Ook deze stukken zijn allen door aanteekeningen uitgebreid en opgehelderd. Een Brief, waarbij deze *Uitspanningen* den Hoogedelgeb. Heer Baron COLLOT D'ESCURY worden aangeboden, kan als Voorrede beschouwd worden. Het werkje is net uitgevoerd, en prijkt met eene afbeelding van het Slot *Develstein*.

Men kan deze *Uitspanningen* wezenlijk als uitspanningen aanmerken: zij betreffen toch meestal bijzonderheden uit het dagelijksche leven onzer Vaderen; hunne gewoonten, zeden en gebruiken worden hier, door de opgave van kleinigheden zelfs, maar die toch niet minder de aandacht van den Lezer boeijen en aangenaam bezig houden, als afgeschilderd; terwijl voor den Geschied-, Letter- en Oudheidkundige een rijke voorraad ook voor zijne nadere onderzoekingen in dezen te vinden is.

Wij eindigen ons verslag met den wensch, dat de Heer SCHOTEL steeds tijd en lust moge hebben, om uit de menigvuldige bronnen, die hem ten dienste staan, nog veel, wat zijne belezenheid, smaak en oordeelkundige onderscheiding belangrijk rekenen zal, mede te deelen. Hij geve

ons al het beloofde in deze *Uitspanningen*, waaronder wij zijne *Beschrijving van Dordrecht*, die weldra ter perse gaan zal, ook wel het eerste noemen. Wij bedanken zijn Weleerw. voor zijnen moeijelijken maar belangrijken arbeid; terwijl hem, ook om zijne erkende verdiensten als Oudheidkundige en Geleerde, zoo als men dat oudtijds uitdrukte, alle *respect* voor zijne *sonderlinghe meriten* toekomt.

Over de Gevangenissen in Nederland. Door L. G. BOURICIUS. *IIde Stukje. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1840. *In gr. 8vo.* 87 *bl. f* 1-60.

In het vorige jaar gaven wij van het eerste Stukje verslag. In dit tweede vervolgt de Heer BOURICIUS zijne beschouwingen, die thans eenen uitgebreider omvang hebben verkregen, en zich mede tot de *Lijfstraffelijke Wetgeving*, in verband met het *Gevangeniswezen*, uitstrekken. Na eene *Inleiding* handelt de Schrijver, in opvolgende § §, 1. *Over de Doodstraf*, *Tentoonstelling*, *Brandmerk*, *Geeselen*, *Ketenen*, *en Eerloosverklaring*. 2. *Tegenwoordige staat der Gevangenissen*. 3. *Toekomstige inrigting der Gevangenissen*; terwijl de beide laatste § § voorzien zijn van ophelderende *staten*, *tabellarisch* opgemaakt, als: A. *Extract uit den statistieken staat over de bevolking* te *Leeuwarden*. B. *Statistiek der misdaden*. C. *Opgaven omtrent de bij herhaling veroordeelden en vervolg*. D. *Statistiek der verplegingskosten*. E. *Belooningen aan gevangenen verleend*, als: *a*. *Genoten driemaandelijksche premiën voor goed gedrag en goed werk*. *b*. *Bevordering tot hoogere klassen*. *c*. *Gratie bij Besluiten van Z. M. den Koning*. F. *a*. *Proeve voor wettelijke bepalingen omtrent de opsluiting en klassificatie van crimineel veroordeelden*. F. *b*. *Vervolg der Proeve*, enz. nevens *Algemeene Bepalingen en Aanmerkingen*. Ons bestek gedoogt niet, den werkzamen en ijverigen Schrijver in de onderscheidene beschouwingen te volgen, waartoe hij zich, blijkens de bovenstaande opgaven, bepaald heeft. Voor de bezitters van het eerste Stukje zal ook dit geenszins onbelangrijk zijn.

Algemeene Geschiedenis voor Jongelieden, door C. H. CLEMENS. *IIde, IIIde en IVde Deel. Met Platen en Kaar-*

ten. Te Nijmegen, bij D. J. Haspels. *In kl. 8vo. Te zamen* 700 *bl. f* 3 - :

Bijbelsche Geschiedenis voor jeugdige Christenen, door L. E. TH. CREUTZBERG, *Predikant te Horssen. IIde en IIIde Deel. Met Platen en Kaarten. Te Nijmegen, bij* D. J. Haspels. *In kl. 8vo. Te zamen* 494 *bl. f* 2 - :

Over den aanleg en de wijze van uitvoering dezer beide werkjes heeft Rec. zich in N°. VIII van dit Tijdschrift voor 1839, bl. 337—342, genoegzaam uitgelaten, en derzelver betrekkelijke waarde en aanbevelenswaardigheid, zoo wel als derzelver gebreken, naar zijn inzien aangewezen, zoodat het, daar zij over het geheel denzelfden gang houden, niet noodig zal zijn, daarover weder in het breede uit te weiden, maar hij zich meent te mogen vergenoegen, met den inhoud der voorhanden zijnde Deelen kort op te geven, er hier of daar eene enkele aanmerking tusschenvlechtende.

De Heer CLEMENS vervolgt dan in het IIde Deel de Geschiedenis van *Griekenland*, waarvan vroeger het 1ste Tijdvak, tot aan den Perzischen Oorlog, en het 2de van daar tot aan PERICLES behandeld was: zoo loopt hij dan nu het 3de door, van PERICLES tot ALEXANDER, en het 4de, (dat bl. 77 vergeten is bovenaan geplaatst te worden) van ALEXANDER tot het onderbrengen van de *Grieken* door de *Romeinen*; en zoo brengt hij hierop de oude Geschiedenis van *Egypte*, en daarna die van het (nieuwe) Rijk van *Syrië*, sedert ALEXANDER's dood tot de verovering door hetzelfde Volk, ten einde, bij die van *Syrië* tevens die van het *Israëlitische* Volk invoegende. (In het verhaal van de *Maccabéesche* Helden zijn eenige onnaauwkeurigheden ingeslopen: b. v. bl. 158 wordt ELEAZAR gezegd gevangen genomen en gedood te zijn; maar hij kwam om in den strijd, door verpletterd te worden onder den olifant, dien hij velde, waarop hij meende, dat de *Syrische* Koning gezeten was: bl. 160 wordt JOANNES, HYRCANUS namelijk, SIMON's broeder genoemd, daar hij deszelfs zoon was, en dus verward met deszelfs oom, die reeds vroeger door eene roofzuchtige bende van *Arabieren* om het leven gebragt was; en zoo had de (bl. 162 gemelde HYRCANUS, ter onderscheiding, wel HYRCANUS II mogen genoemd zijn.) — Hierop wordt, na een overzigt van de aardrijkskundige gesteldheid van *Italië*, de Geschiedenis der *Romei-*

nen begonnen, en in het geheele IIIde Deel voortgezet, naar de volgende Tijdvakken, ofschoon dit woord daar wederom niet gevonden wordt: 1. Van de stichting van *Rome* tot het verdrijven der Koningen. 2. Van daar tot den eersten *Punischen* oorlog. 3. Van dezen tot het einde van den tweeden. 4. Van dit tot het begin der burgeroorlogen. 5. Hiervan tot het begin der Monarchij. 6. Van deze vestiging der Alleenheerschappij, of de eeuw van AUGUSTUS, tot op den dood van MARCUS AURELIUS. In dit tijdperk worden dan ook de geboorte en het leven van JEZUS, de eerste invoering van zijne leer en de ondergang van den *Joodschen* Staat kortelijk vermeld. Zonderling is het echter, dat aldaar wel van den kruisdood van JEZUS, en dat wel met eene tijdsbepaling zijns levens, die even min, als de dag van zijne geboorte, zoo naauwkeurig uit te maken is, gesproken, maar van zijne opstanding en verheerlijking, zoo als ook van de wonderdadige Goddelijke medewerking ten behoeve der Apostelen, met geen enkel woord gerept wordt: dit is, bij eenen schijn van naauwkeurigheid in de bepaling van tijd, geen getrouw geschiedenisverhalen. (Wat beteekent D. II, bl. 130, dat »JEZUS zijn kruis als een gedenkteeken op aarde liet; dat »eenmaal alle volken het jubelend en dankend weder ten »hemel voeren, vanwaar het tot heil der menschheid een»maal nederdaalde"? Dit zijn van die woorden, die hoog, maar hol klinken.) 7. Van COMMODUS tot CONSTANTIJN *den Grooten*, de soldatenheerschappij, en de vestiging van de Christelijke Godsdienst. 8. Vandaar tot den ondergang van het *Romeinsche* Rijk in het Westen. (De Schrijver volgt steeds de reeks der Keizers, en zegt van elk iets, hoe kort het ook zijn moge: zou het niet beter geweest zijn, de zaken en toestanden meer in het groot zamen te vatten, om juister en aangenamer overzigt van het geheel te geven?) Zoo komen wij met den Schrijver, in het IVde Deel, tot de Geschiedenis der Middeleeuwen, die hij in de volgende Tijdvakken (zonder dat dit woord weder gemeld wordt) afhandelt: 1. Van ODOACER tot MAHOMED, of van den ondergang van het Westersche tot de stichting van het *Mahomedaansche* Rijk. 2. Van dit laatste tot die van het Christelijk Keizerrijk in het Westen. 3. Van KAREL *den Grooten* (waarom schrijft de Heer CLEMENS toch tusschenbeiden op zijn Hoogduitsch KARL, en zoo ook ergens KARL MAGNUS?) tot GODFRIED VAN BOUILLON, of van de vestiging van het Chris-

ten-Keizerrijk in het Westen tot aan het begin der Kruistogten. Na dus 4. de Geschiedenis der Kruistogten verhaald te hebben, schijnt de Schrijver geen vast gekenmerkt Tijdvak meer te onderscheiden, maar vervolgt de Geschiedenis van *Duitschland*, *Italië* tot aan het *Zwitsersche* Bondgenootschap; — verder die van *Frankrijk*, — van *Engeland*, — het begin van die van *Noorwegen*, *Zweden* en *Denemarken*, — *Polen* en *Pruissen*, — *Hongarijen*, — het vervolg van het *Grieksche* Rijk, — de Geschiedenis der *Mongolen*, — en daarop, met een' zonderlingen sprong, die der *Nederlanden*; hierna wederom vervolg van die van *Duitschland* en *Italië*, — van *Spanje* en *Portugal*. Na dit alles worden nog eenige korte, meest oppervlakkige, aanmerkingen in het midden gebragt over de Middeleeuwen, den staat van de Godsdienst, en de uitvindingen en verbeteringen in dezelve. Indien dit bonte allerlei wat meer geconcentreerd bijeengebragt ware, zou het welligt gemakkelijker en nuttiger te overzien geweest zijn. — Zietdaar den korten inhoud van deze drie boekdeeltjes, die elk met 2 of 3 plaatjes en een kaartje (namelijk van *Epirus*, *Thessalië* en *Hellas*, *Italië*, en *Palestina*) voorzien zijn, maar welker correctie van stijl, taal en druk wederom nog al iets te wenschen overlaat.

Ook de Heer CREUTZBERG gaat op denzelfden voet, als Rec. bij de beoordeeling van het Iste Deel aangewezen heeft, voort, de Bijbelsche Geschiedenis voor jeugdige Christenen te behandelen. In het IIde Deel vindt men eerst het overige van het *tweede* Tijdvak, »de Goddelijke leiding der »voorvaderen van het *Israëlitische* volk, tot deszelfs vesti»ging in *Egypte*," en daarna van het *derde* Tijdvak, den toestand en de lotgevallen dezes Volks, van deszelfs uittogt uit *Egypte*, tot aan deszelfs gerust bezit van *Kanaän*, bij den dood van JOSUA. In het IIIde Deel wordt deze Geschiedenis der *Israëliten* tot aan den tijd van SAMUËL vervolgd, en daarin zoowel Gods wijs en regtvaardig bestuur, als de meer en meer vervallende godsdienstige en zedelijke toestand der Natie voorgesteld. De wederoprigting van dezen toestand onder SAMUËL, waarmede, volgens des Schrijvers verdeeling, het *vierde* Tijdvak begint, de regering van SAUL, en de bestemming, de opleiding en de gelukkigste tijd der regering van DAVID, maken den overigen inhoud van dit Deel uit. — Uit deze opgave, vergeleken met die van den inhoud des

Isten Deels, kan men zien, dat CRUTZBERG van zijn eerste plan omtrent de uitgestrektheid van dit werk aldra schijnt afgeweken te zijn; althans uit de woorden, D. I, bl. 15: »De eerstgenoemde (de Geschiedenis des Ouden Verbonds) zal »ik in *zes Tijdperken* splitsen, en ieder tijdvak in *drie Deel- »tjes*, alle gelijk in omvang aan dit *eerste*, behandelen," zou men niet verwachten, dat men nu met het einde van het derde Deel reeds verre in het vierde Tijdvak zou gevorderd zijn: doch het eerst opgegevene zou ook, bij allen schijn van evenredigheid, inderdaad eene groote onevenredigheid geweest zijn, daar er van de twee eerste Tijdvakken, in vergelijking van de overige, zoo weinig te zeggen is, dat men, zonder het eene overmatig gerekt, het andere al te kort te maken, daarmede geen zes Boekdeeltjes vullen kan. — Voor het overige erkent Rec. weder gaarne, dat de Schrijver doorgaans de beste Uitleggers gevolgd is, en aan alles eene goede praktische strekking heeft trachten te geven. — Eindelijk is elk Deeltje wederom met twee plaatjes, gelijksoortig met de vorige, voorzien: achter aan het tweede vindt men een kaartje van *Palestina*, en een tijdrekenkundig overzigt der voornaamste gebeurtenissen in de twee eerste Tijdvakken; en achter het derde eene kaart van *Jeruzalem*, waartoe eenige ophelderende aanmerkingen behooren, die in hetzelve vooraan geplaatst zijn.

Uitheemsche Bloemen. Vertalingen en Navolgingen in poëzij door S. J. VAN DEN BERGH. *Te Utrecht, bij* C. van der Post, Jr. 1839. *In gr. 8vo.* 133 *bl. f* 1-50.

Eene verzameling van gedichten naar LAMARTINE, HUGO, BYRON, MOORE, SEIDL, TASTU en anderen, door VAN DEN BERGH vertaald. Wij kunnen dus vooraf reeds gissen, dat wij in dezen bundel veel goeds zullen aantreffen, zoowel wat den inhoud als de versificatie betreft. Veel hangt hier intusschen af van de keuze, die er uit den rijken voorraad van de stukken dezer Dichters is geschied. Wij vinden in de eerste plaats stukken uit LAMARTINE, en daaronder van zijne beste, gelijk: *Gewijde Poëzij*, *de stervende Dichter* enz. Deze stukken zijn goed vertaald, en men zal ze hier, gelijk in het oorspronkelijke, met genoegen lezen. Maar Rec. kan toch niet ontkennen, dat LAMARTINE, naar mate

men meer met zijne stukken bekend wordt, hem voorkomt niet in waarde te winnen. Er is in zijne uitdrukkingen en gedachten te veel onbepaalds en overdrevens, dan dat zelfs zijne beste stukken overal den toets eener gestrenge kritiek zouden kunnen doorstaan. Zijne *Meditations* zijn daarvan nog het meeste vrij; maar met ieder volgend stuk heeft hij zich meer van het waarachtig, eenvoudig schoone verwijderd. Ook op de beide zoo even genoemde stukken is deze aanmerking niet geheel zonder toepassing. De Heer VAN DEN BERGH heeft het oorspronkelijke in fiksche verzen wedergegeven.

Niet overal is de Vertaler, naar het oordeel van Rec., even gelukkig geweest in de keuze der stukken. Wat hij, bij voorbeeld, van VICTOR HUGO en SEIDL heeft overgenomen, is niet alles van die waarde, dat het de overbrenging verdiende. *De Maagd van Otaheite* maakt hierop eene uitzondering; noch *de drie L.*, noch *het Veemgericht* van SEIDL, evenwel, schijnen zoo uitstekend, dat zij behoefden te worden vertaald. De liederen van THOMAS MOORE zijn liefelijk; maar zij verliezen toch veel, omdat de muzijk, waarvoor zij eigenlijk bestemd zijn, wordt gemist. Moeijelijk zijn deze liederen te vertalen. De zoetvloeijendheid van MOORE's poëzij toont zich hier vooral. Is deze overal behouden in de vertaling? Rec. twijfelt er aan. Sommige zijn zeker gelukkig overgebragt; maar in andere mist men die gemakkelijkheid, welke MOORE's verzen bij uitstekendheid kenmerkt. Regels b. v. gelijk deze:

En *vermeent, daar 'k in d' uchtend uws bloeis* u ontmoet.

en:

Dat ik *schaân* kon, *wat 'k min*, als de straal die slechts lacht.

ontbreekt het daaraan geheel.

Over het algemeen vindt Rec. veel goeds in dezen bundel, maar toch weinige zoo uitstekende verzen, dat eene afzonderlijke uitgave daarvan bijzonder wenschelijk kan geacht worden. Waren de beste, onder oorspronkelijke dichtstukken vermengd, uitgegeven, wij zouden ze met genoegen ontvangen hebben. Nu echter heeft de verzameling te weinig *piquants*, om algemeenen bijval te vinden. De Heer VAN DEN BERGH had ons liever produkten van zijnen eigen' geest moeten aanbieden, of het voorbeeld van zijnen vriend

TEN KATE volgen, die in zijne *Vertaalde Poëzij* een paar uitvoerige stukken van MOORE en BYRON gaf, welke de belangstelling trokken, en onder wier bescherming de kleinere stukjes gereedelijk op eene gunstige ontvangst konden hopen.

De uitvoering is goed, maar niet sierlijk of bevallig, vooral ook niet, wat de randen betreft, waarin de namen der oorspronkelijke Dichters zijn vervat. Dat moge kunstig zijn, fraai is het niet.

Caledonia, Verhalen en Overleveringen. Naar het Engelsch van J. WILSON. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1840. *In gr. 8vo.* 331 *bl. f* 3-:

Rec. erkent gaarne, dat hij in lange geenen bundel verhalen met zooveel genoegen gelezen heeft, als den bundel, dien hij thans moet aankondigen. Hij had wel gewenscht, dat met een enkel woord iets tot voorberigt ware gezegd. Indien hij zich niet bedriegt, is de Schrijver dezer Verhalen ook bij ons publiek reeds door andere schriften zeer gunstig bekend, ofschoon voor de bedoelde werken zijn naam niet wordt gevonden. JOHN WILSON is, meent hij, Hoogleeraar in de Zedekunde aan de Universiteit te *Edimburg*, in zijn vaderland ook als dichter door onderscheidene dichtstukken beroemd, en algemeen bekend en geprezen, als de Schrijver van het uitmuntende boek: *De beproevingen van Margaretha Lindsay*, en van: *Licht en bruin in het huiselijk leven der Schotten*, beide vroeger insgelijks door VAN BOEKEREN in het licht gegeven. Bij den aanhoudenden stroom van nieuwe boeken worden de oude maar al te spoedig vergeten, en van tijd tot tijd mag men wel eens een werk herinneren, dat, weinige jaren geleden verschenen, nu reeds als in vergetelheid is bedolven. Zoo wijst Rec. bij dezen nog eens terug op de *Margaretha Lindsay*, een even aangenaam, als nuttig boek, waarvan in *Engeland* nog onophoudelijk nieuwe uitgaven verschijnen.

Van denzelfden WILSON meent Rec. dat *Caledonia* is. Het is hem althans niet onwaardig. Het boek bevat een negental verhalen, die zich alle met groot genoegen laten lezen. Er heerscht eene eenvoudigheid en naïveteit in den toon, waarop deze verhalen zijn geschreven, die er zekere frisch-

heid en ongemeene bevalligheid aan geeft, en ook het weinig ingewikkelde met belangstelling doet lezen. *Het Roggenbrood van Tollishill, de Smokkelaar, de arme Schrijver, de avonturen van Launcelot Errington en zijn neef Mark, Fortuinslust* bevielen Rec. bovenal, en geen der overigen ontsiert den bundel. Hij zou zich zeer bedriegen, wanneer dit boek niet in den smaak viel van het publiek, en beveelt het allen Leesgezelschappen met volle ruimte aan. Rec. meent, dat WILSON nog meer dergelijke verhalen heeft geschreven, ja dat de voorraad zelfs groot is. Eene verstandige keuze daaruit, gelijk die in *Caledonia* is geweest, zou waarschijnlijk nog wel stoffe tot eenen tweeden bundel opleveren. De Uitgever vinde zich door een goed debiet daartoe in staat gesteld! De Vertaler onthoude zich van de ergerlijke Germanismen, die hier en daar worden aangetroffen, en die te meer hinderen, omdat de overbrenging anders over het geheel wel gelukt is. Het vignet kon beter zijn.

De Hugenoot. Door G. P. R. JAMES. *Uit het Engelsch. III Deelen. Te Amsterdam, bij* de Gebr. Diederichs. 1839. *In gr. 8vo. Te zamen* 953 *bl. f* 8-80.

De Schrijver van dit werk, van wien wij in een paar jaren al verscheidene Romans in onze taal hebben overgebragt gezien, verplaatst zijne lezers ditmaal in *Frankrijk*, omstreeks den tijd der herroeping van het Edict van *Nantes*, ten gevolge van welke duizende Protestanten, uit hun vaderland verdreven, in het onze eene veilige schuilplaats vonden; eene omstandigheid, die, het zij hier in het voorbijgaan gezegd, op onze nijverheid, ons volkskarakter, onze taal, onze zeden eenen onbegrijpelijken invloed had, dien het wel der moeite waardig ware, in eene geschiedkundige verhandeling opzettelijk in het licht te stellen.

De hoogst bekwame JAMES verloochent hier zijne talenten als Schrijver van uitmuntende historische Romans in geenen deele. Zijn verhaal boeit en spant de aandacht, wekt nieuwsgierigheid naar de ontknooping, en verrast door inkleeding en ontwikkeling. Maar men moet doorgaans bij hem, en waarlijk niet het minst in den *Hugenoot*, het eerste vierde deel met taai geduld zijn doorgeworsteld; eerst dan begint

het lezen de moeite te beloonen. Wij begrijpen niet, door welke zonderlinge grilligheid onze *Engelschman* het begin zijner meeste Romans zoo vervelend maakt, dat hij er niet weinig lezers door verliest. *Rec.* zou ook het eerste Deel zeker niet ten einde gebragt hebben, indien hij pligtshalve niet hadde moeten voortgaan. Zoo als gezegd evenwel, dit beloont wel het dooreten van den brijberg, om met de oude prent van Luilekkerland te spreken.

Met dat al heeft JAMES ons in zijne *beschrijvingen*, zijne eerste Romans uitgezonderd, nooit regt kunnen bevallen. Hij kan ze bijzonder rekken; eene bekwaamheid, die alleen bij het onderhoudende van eenen WALTER SCOTT kan blijven bevallen. Wij geven slechts één proefje, dat misschien aardig of kunstig zal moeten heeten, omdat de Schrijver *à l'ordre du jour* is, maar dat ons laf voorkomt en niets meer: »De neus was zeer eigenaardig in zijnen vorm. Het was noch »de Judaïsche (*Joodsche*?) haviksneus, noch de zuivere »arendsneus, noch de half Judaïsche Italiaansche, noch de »gieren-, noch de schapen-, noch de paardenneus. Hij had »geenerlei overeenkomst met den zoogenaamden *nez retroussé* (mogt dat niet het Hollandsche *wipneus* zijn?); hij »was ook de flesschenneus niet, en evenmin klaverenaas. »Het was een neus *sui generis*, hij kwam trotsch van tusschen de twee boschachtige wenkbraauwen te voorschijn, »en ging toen met eene ligte parabolische lijn benedenwaarts, »totdat hij op ongeveer anderhalf duim afstands van de grondlijn des gezigts gekomen was. Na die hoogte bereikt te »hebben, vormde hij eene scherpe, plotselinge punt, door »welker dunne huid het dunne kraakbeen scheen te willen »doordringen, en dan loodregt nedervallende, vereenigde hij »zich met het benedenste gedeelte des gelaats, in eenen regten hoek met de bovenlip, met welker uitgebreid grondgebied hij niet in het allerminst in aanraking kwam, staande »hij als het ware op zichzelven, terwijl de neusgaten weder »de rigting bovenwaarts namen en in dezelfde lijn als de »oogen en wenkbraauwen liepen." Als nu zoo iets stond in een boek van bepaalden boertigen inhoud, dat er zich op toelegde, veel te zeggen over niets, dan mogt het zijn' tijd zoeken. STERNE is nog wel veel langer bezig over zijnen *Slaukenbergschen neus;* maar hier, bij de beschrijving van eenen man, die overigens niets kluchtigs heeft, zeggen wij ronduit, dat wij het niet mooi vinden, en wagen daaraan

den naam van een' *wijsneus*. Deze is ook bekend, meer dan een flesschenneus, of een neus van klaveren-aas!

In deze soort van beschrijvingen schept echter JAMES, naar het schijnt, zeer veel behagen. Want hij verzuimt niet, zijnen lezer vooraf te verwittigen, dat hij dit of dat beschrijven zal; zooveel als: »geef acht! ik ga de kleeding van mijnen held beschrijven."

De titel verkondigt, dat de vertaling *uit het Engelsch* is. Dit aangenomen zijnde, moeten wij zeggen, dat de Overzetter zelfs in het taaleigen zijne lezers in *Frankrijk* heeft getracht te verplaatsen. Wij teekenen alleen aan: D. I. bladz. 19: *de Chevalier* voor *de Ridder; Monsieur le Comte*, bladz. 70; voorts *Gallicismen*, gelijk: »Ik was reeds vroeger voldaan en ben dit nog en zal het altijd blijven, wanneer gij vast uw geheim houdt" (*quand vous tenez ferme vôtre secret?*) bladz. 25; *opwekking* voor *opgewondenheid* (*exaltation?*) bladz. 49. Maar, uit welke taal het ook ware, wat zegt men van zinsneden, als: »Eenigen tijd geloofde ik mij opregt en waarlijk verliefd te zijn; maar sedert dat zelfs het verstand mij dienaangaande te hulp is gekomen, en ik weet, welke rol de verbeelding in dit alles speelt, is echter door deze enkele omstandigheid, door dat zonderlinge toeval, mijn denkbeeld van vrouwelijke volmaaktheid zoo hoog geklommen, dat ik er geene vind, die dezelve bereikt hebben." Bladz. 34; — van woorden, als: *zegening* voor *zegen* of *weldaad*. Bladz. 51; *troosten*, meerv. van *troost*, ald. bladz. 44; *gehugenotiseerd*, bladz. 74; — van uitdrukkingen, als: *geestkracht monsteren?* bladz. 64; *Het dorp, tot hetwelk het dorp behoorde*, bladz. 81; de weg was onregelmatig, en, *om veilig voor de knieën der paarden te zijn*, was het volle daglicht noodig, (wat mag daar in het oorspronkelijke staan?) bladz. 117; hij is een van *ze*, (van hen) bladz. 119; paarden, die gras *wiedden*, voor: in het gras weidden, bladz. 122; hebben *wij ons* (elkander; *nous nous*) niet vroeger reeds eens gezien? bladz. 132. — Wij zijn met deze aanwijzingen het eerste Deel nog niet half ten einde, en zullen het er nu maar bij laten. Genoeg ook, om de Uitgevers aan te raden, betere Vertalers te kiezen; menschen, die de lezers ook eens in eene aanteekening zouden kunnen teregt helpen, wanneer de Engelsche Schrijver uitdrukkingen bezigt, die geheel onverstaanbaar zijn, indien men niet bekend is met eene plaat van HOGARTH, die in *Engeland*

iedereen kent; terwijl de Nederduitsche Overzetter onverstaanbaar wordt, wanneer hij zoo iets letterlijk vertaalt; zie Deel I. bladz. 38.

In weerwil der gemaakte aanmerkingen, herhalen wij: het verhaal boeit en spant de aandacht, wekt nieuwsgierigheid naar de ontknooping, en verrast door inkleeding en ontwikkeling.

Anna van Rusland en Catharina van Oostenrijk, of de Ridders van de Teutobogische Orde. Naar het Fransch door J. P. M. Te Amsterdam, bij H. Moolenijzer. 1839. *In gr. 8vo.* 338 *bl. f* 2-90.

Het ware te wenschen, dat de gewoonte van vele boekdrukkers door allen, nagenoeg zonder uitzondering, gevolgd werd, dat namelijk de hun aangebodene handschriften, eer die ter perse gingen, ter beoordeeling aan eenig bevoegd kunstregter werden gegeven. Menig uitgever zou zich daardoor het verdriet besparen van bij de uitkomst te ondervinden, dat hij zijne moeite en kosten besteed heeft aan een werk, hetwelk aan zijne hoofdbedoeling niet kan beantwoorden. Bij de overtuiging, dat er, voor een groot gedeelte van ons lezend publiek, behoefte is aan zoogenaamd alledaagsch voedsel, zijn wij doorgaans toegevend en verschoonend in ons oordeel over werken, die onderhoudend zijn; maar dat onderhoud behoort toch niet maar te bestaan in het dooden van den tijd, om het even of dit op eene belangwekkende dan wel op eene vervelende wijze geschiedt. — Wij zijn het met den Vertaler, wel is waar, eens, dat dit werk, wat de zedelijkheid betreft, door personen van alle standen en van beider sekse, zoowel in mingevorderden als in bedaagden leeftijd, gerustelijk mag gelezen worden; maar bijzonder belangrijk door eene nuttige zedelijke strekking kunnen wij het toch ook niet noemen. En dat MARTINUS LUTHER »de stichter is geweest van eene kettersche gezindheid,'' en dat »de zedeleer van LUTHER meer geschikt is voor de hartstogtelijkheden van wereldsgezinde menschen,'' zijn stellingen, die voor vele lezers geene welkome bijdrage zullen opleveren tot het aangename der lektuur. Indien de Vertaler aan betere werken, dan het thans aangekondigde, zijnen tijd in het vervolg besteedt, schrijve hij *beloofden* in plaats van *verspraken*, en zorge, dat bij de correctie *voormaardste* in *vermaardste*, of liever, zoo als dáár van LUTHER gesproken wordt, in *beruchtste* veranderd worde.

Immortellen. Zestal Verhalen voor de aankomende Jeugd. Naar het Hoogduitsch van ROSALIE KOCH. *Met Platen. Te Deventer, bij* M. Ballot. 1839. *In kl. 8vo.* 139 *bl.* *f* 1-50.

Het schijnt, dat er, om te voorzien in den leeslust der jeugd, even zoo veel behoefte is aan vertaalde werkjes, als aan overzettingen voor het overige lezend publiek. Door eene gretige ontvangst en genoegzaam vertier worden de vertalers en drukkers tot het leveren van overzettingen ook voor jeugdige lezers genoegzaam aangemoedigd. Zoodanige ontvangst en vertier wenschen wij ook gaarne toe aan bovenstaande verhalen, die eene goede zedelijke strekking hebben en een aangenaam onderhoud verschaffen; terwijl de net uitgevoerde plaatjes voorzeker het hunne zullen bijdragen, om dit werkje tot een welkom geschenk voor onze jeugdige landgenooten te maken.

Vader Martin, of de Dalbewoners van Tyrol. Een zedekundig Verhaal voor de Jeugd; uit den Riddertijd. Vrij gevolgd naar het Hoogduitsch, volgens den achtsten druk. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1839. *In kl. 8vo.* 74 *bl.* *f* :-30.

Ofschoon dit boekje in het oorspronkelijke reeds de achtste uitgave beleefd heeft, kan het, naar ons oordeel, niet halen bij de meeste van onze goede oorspronkelijke werken voor de jeugd. De vertaling had dus zonder schade achterwege kunnen blijven. De karakters der hier voorkomende personen worden niet wel volgehouden; het verhaal is vol van onwaarschijnlijkheden, en de, soms vrij wijdloopige, zedelessen worden er zoo gezocht in geplaatst, dat het daardoor een kakelbont voorkomen heeft. De Schrijver moge in vele opzigten een verdienstelijk man zijn, voornamelijk beroemd door de uitvinding, om uit den geringsten ijzererts het beste Engelsche staal voort te brengen, gelijk in de voorrede van hem gemeld wordt, daarom is het nog niet uitgemaakt, dat hij het talent bezit, om als Schrijver voor de jeugd op te treden; en dit boekje strekt daarvoor ook niet ten bewijze. Meerder geluk, dan in het schrijven, wenschen wij hem toe te *Sheffield* in *Engeland*, waar hij thans leeft, in zijne poging, om aldaar zijne bovengenoemde uitvinding voor de maatschappij dienstbaar te maken.

BOEKBESCHOUWING.

Bijbel-Atlas, voornamelijk ten gebruike bij de Bijbelvertaling van den Hoogleeraar J. H. VAN DER PALM; *door* G. H. VAN SENDEN. *Iste Aflevering. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1840. *In gr. 4to.* 16 *bl. Met* 4 *Kaarten. f* 1-80.

In het jaar 1837 eene kaart van het heilige land voor scholen en katechisatiën in het licht gevende, had de Heer VAN SENDEN, in de daarbij behoorende aardrijkskundige beschrijving van *Palestina*, zijn voornemen aangekondigd, om een breedvoeriger kaartwerk voor de bijbelsche aardrijkskunde in het licht te geven. Hij beloofde daarmede iets, waaraan wezenlijke behoefte bestond. De oudere kaarten, in huisbijbels van verschillende soort voorhanden, staan op verre na niet op de hoogte der tegenwoordige wetenschap; verre de meesten zijn ook in kunst zeer achterlijk. Geene der latere werken, om van de oude niet te spreken, noch van BACHIENE, noch van VAN HAMELSVELD, vervullen deze behoefte. De nieuwe uitgaaf van HESZ, *Geschiedenis der Israëliten*, heeft wel eenige goede kaarten; maar ook dat is enkel voor de bezitters van dat werk een gedeeltelijk hulpmiddel, dat hem eenige kaarten van het Joodsche land in onderscheidene tijden verschaft. Voor de overige landen, die door den bijbelschen aardrijksbeschrijver bekend werden, heeft men niets, of zoo weinig als niets; van *Egypte*, van het *Medo-Perzische* rijk, van *Klein-Azië*, en meerderen. De Heer VAN SENDEN heeft dus door deze onderneming aanspraak op den dank zijner landgenooten verworven, en de uitgever verdient, indien overigens de uitvoering lof verdient, alle aanmoediging. Het belang, dat wij in dit kaartwerk stellen, doet ons haast maken met de aankondiging dezer eerste aflevering. Wij moeten hier iets zeggen van het plan en den

aanleg des geheels, en onze gedachten uiten over deze eerste aflevering.

In zes zoodanige afleveringen, iedere met twee vellen druks en vier kaarten voorzien, zal het geheel bestaan. Een uitvoerig register, voorrede, titel enz. zal bij de laatste gevoegd worden. De kaarten zullen bevatten: eene wereldkaart; eene volkenkaart volgens *Gen.* X; *Palestina* in deszelfs natuurlijke gesteldheid; *Palestina's* oudste en oudere bewoners; *Egypte; Arabië; Palestina*, verdeeld in de stammen van *Israël;* hetzelfde land onder de Regteren en eerste Koningen (deze twee kaarten zullen, dunkt ons, niet veel kunnen verschillen); het Rijk van DAVID en SALOMO; *Juda; Israël; Syrië* en *Phenicië; Armenië, Mesopotamië, Babylonië, Medië, Assyrië, Perzië; Palestina* onder *Perzië; Palestina* tot op *Jeruzalems* verwoesting; de oude wereld ten tijde van JEZUS; *Palestina* naar het N. T. (hoe verschilt dit van »*Palestina* tot op *Jeruzalems* verwoesting"? Of meent men de eerste verwoesting dier stad? Maar dan is het weder hetzelfde als: »*Juda*" en »*Israël*"); *Jeruzalem* en de omtrek; *Klein-Azië, Griekenland* en *Italië; Palestina* in de Vde eeuw; hetzelfde land ten tijde der kruistogten; hetzelfde in tegenwoordigen toestand; en eindelijk twee Christelijke wereldkaarten. Hoe de vijf laatsten tot eenen »Bijbel-Atlas" behooren, zien wij niet in. Het zullen met dat al zeer nuttige toevoegselen tot het werk wezen. Bijzondere kaarten van *Galilea* en *Judea* ten tijde van JEZUS zouden wij wel toegezegd hebben gewenscht; ook eene bepaalde kaart ter aanwijzing der *reizen* van onzen Heer, vooral omdat het werk dienen moet »ter bevordering van het regt verstand der gewijde oorkonde." Wij zouden den geleerden Schrijver nog wel durven verzoeken, indien het mogelijk ware, zijn plan in zooverre te verschikken, dat de drie door ons begeerde kaarten in de plaats van N°. VII (of VIII), van XIV (of XV) en van XX kwamen. Verreweg het meerendeel der inteekenaren, des twijfelen wij niet, zou daarmede genoegen nemen. Welligt vormen wij ons echter van N°. VIII en XV een verkeerd denkbeeld.

De beschrijving is gedrukt op fraai velinpapier met eene zeer kloeke letter; de kaarten worden onder het oog des Schrijvers geteekend door den Heer D. MIDDELBERGH te *Zwolle;* de uitvoering derzelve doet dien teekenaar en der steendrukkerije des Heeren C. W. MIELING, te *Rotterdam,* alle eer aan. Het formaat is geschikt, om bij den Bijbel van VAN DER PALM te behooren; in onze beoordeeling van VAN SENDEN's kaart van *Palestina* (*) gaven wij dat als wenschelijk op: »De Bijbel-Atlas wil toevoegsel zijn tot het onvolprezen werk van *Neêrlands* waardigsten Bijbeltolk." Eene getuigenis van dezen grijzen Hoogleeraar nopens dezen Atlas is, niet zonder eenigen pronk, in het Prospectus opgenomen en op den omslag vermeld. De uitgever zorge — schoon het eene kleinigheid zij — voor meerder wit aan de randen der kaarten, ten behoeve van hen, die dezelve bij het Bijbelwerk mogten willen laten inbinden.

Onze gedachten over het voor ons liggende gedeelte, de eerste proeve van dezen arbeid, uitende, moeten wij het doen over de kaarten en over den tekst.

De eerste zijn, zooveel wij zien kunnen, zuiver en net, en de namen van eene bekwame lettergrootte. Op de inrigting der kaarten zelve hebben wij weinig aan te merken. Alleen trok het onze aandacht, dat de saizoenen-figuur op de eerste kaart het gewone gebrek heeft van de meesten van die soort; namelijk, dat de ellips der aardbaan te uitmiddelpuntig is; schoon wij toegeven, dat de *ware* uitmiddelpuntigheid op eene zoo kleine schaal bij geene mogelijkheid kan teruggegeven worden. Van meer belang is het, dat de zon in het middelpunt, in plaats van in een der brandpunten van de ellips staat, hetwelk eene grove fout is. Op kaart N°. IV, die *Palestina's* oudere bewoners voorstelt, staat de *Doode Zee* reeds, zelfs op het kaartje der oudste bewoners, waar dezelve althans stellig niet moest gevonden worden, vooral daar VAN SENDEN bij de beschrijving dezer kaart zegt: »Die volksstammen hadden

(*) *Vaderl. Letteroef.* 1838. bladz. 352.

reeds lang in dat land gewoond, toch, omtrent twintig eeuwen vóór de Christelijke jaartelling, een hoogst merkwaardig man uit het Oosten kwam opdagen en zijne schreden naar *Palestina* rigtte. Het was ABRAHAM," in wiens tijd nogtans eerst dat meer ontstaan is. Ook doet deze kaart, even als N°. III, de *Zuidelijke baai* der *Doode Zee* juist zuidelijk uitloopen. Volgens BUSSCHING loopt zij westwaarts; volgens D'ANVILLE, oostwaarts. De bekende kaart van ASSHETON voegt zich bij den eerstgenoemden. Maar denkelijk zal de geleerde Schrijver wel reden voor deze teekening hebben.

De tekst is duidelijk, schoon hier en daar niet vrij van zekere gezwollenheid; b. v.: »Tot de merkwaardigste landen, die op den Aardbol gevonden worden, behoort buiten twijfel het *Heilige Land*, of *Palestina*. Het is het land der ware Godsdienst. Deze hemeltelg heeft, toen zij elders alom verbannen was, over den bodem van *Palestina* met de Aartsvaders rondgezworven; vervolgens, in zinnelijken tooi gehuld, aldaar eeuwen lang hare heiligdommen gevestigd," enz. Wij erkennen evenwel gaarne, dat deze verheffing van den stijl, wanneer zij slechts niet te ver gaat, eenige levendigheid aan het anders drooge onderwerp bijzet. Misschien is het daarom gedaan. Vele misstellingen hebben wij niet aangetroffen. Bladz. 1: »*Te gelijk* met de vaste sterren, ontving de aarde haar aanwezen en hare beweging." Dit zal de Schrijver toch zoo eigenlijk niet laten gelden. Welke *hypothese* hij ook aanneme nopens het ontstaan van onzen aardbol, »hetgeen," zegt hij teregt, »in onberekenbaar ver terugliggenden voortijd geschied is," hij zal toch van de nieuwere stelsels wel dat eener langzame ontwikkeling van werelden en zonnestelsels toestemmen. Aldaar schrijft hij aan de aarde eene tweeledige beweging toe. De aarde heeft nog meerdere bewegingen; maar het is zoo, aswenteling en omloop om de zon zijn de voornaamste, de eenige oppervlakkig merkbare.

Ald. »De eerste en grootste beweging der Aarde is die rondom de Zon. Aangetrokken door dit ontzaggelijk groote hemelligchaam, *maar teruggehouden door hare eigene*

zwaarte, om niet op de Zon te vallen," enz. Dit is onjuist. De zwaartekracht zou juist den aardbol naar de zon trekken; maar het is hare *beweging*, door de middelpuntvliedende kracht (het tegendeel der zwaarte) ontstaan, die de zon verhindert in het streven, om de aarde op zich neder te trekken.

Bladz. 3: »De *Cordilleras de los Andos* met spitsen van 23000 voeten hoog." De *Chimborasso*, de hoogste top van het *Andesgebergte* en van geheel *Amerika*, is, volgens VON HUMBOLDT, 20148 Parijsche voeten hoog.

Taalkundige vlekjes, als bladz. 5 *rondzworf* en *daarvandaan*, vindt men slechts zeer zeldzaam.

De weinige aanmerkingen, die *Rec.* maakte, mogen de naauwkeurigheid bewijzen, met welke hij de eerste proef van dit belangrijke werk heeft nagezien. Hij wenscht aan hetzelve eenen goeden opgang, dien het ten volle verdient, ook boven veel prentwerk, dat zich ook voor opheldering des Bijbels uitgeeft, maar noch in waarde, noch in belang op éénen dag met deze fraaije onderneming van den *Zwolschen* Kerkleeraar en de uitgevers van VAN DER PALM's Bijbelwerk kan genoemd worden.

Wij hopen de volgende afleveringen insgelijks spoedig na de uitgave aan te kondigen.

Toespraak aan mijne Gemeente ter gelegenheid van het geëindigd en begonnen Jaar. Door J. L. NIJHOFF. *Te Gouda, bij* J. van Bentum. 1840. *In gr. 8vo.* 27 *bl.* *f* .-30.

Het kruis van Christus, onze eenige roem. Eene Overdenking op den Goeden Vrijdag. Met eenen voorafgaanden Brief aan Medebroeders in de Evangeliebediening, over het prediken der Lijdensgeschiedenis. Door denzelfden. Bij denzelfden. 1840. *In gr. 8vo. IV,* 48 *bl. f* :-50.

De Eerw. NIJHOFF, door ongesteldheid verhinderd zijn

openlijk dienstwerk te verrigten, vond zich opgewekt, zijne Gemeente van tijd tot tijd met de uitgaaf van kleine stukjes te stichten, om zijn gemis voor de Gemeente zoo wel, als voor zichzelven, te vergoeden.

1. .De Toespraak heeft, tot grondslag de bede des Heeren in *Gethsemané*, MARC. XIV: 36, en tot oogmerk, naar het voorbeeld des Heeren, te leeren, *dat* eeniglijk te willen, wat God wil. Daartoe wordt, in de eerste plaats, zulk een gemoedsbestaan, als dat van den Heer, aangeprezen als *het meest betamende*, als *de beste beoefening van ons Christelijk geloof*, als *de zaligste zielestemming op aarde*, en als *de zekerste vorming voor den hemel*. Daarop wordt, ten tweede, in Jezus aangewezen, wat in zoodanig met God eenswillend gemoedsbestaan oefenen kan. Het is *diep nederdrukkend gevoel van lijden*, het opzoeken van *de stille eenzaamheid*, *de nabijheid en toespraak van vrienden*, eindelijk *het hartelijk gebed tot God*. Alles is hier uit de omstandigheden des Heeren zoo eenvoudig en natuurlijk ontwikkeld, dat allerlei soort van lijders, bij het zoeken naar troost, hier overvloedigen balsem vinden bij diepe wonden des harten. Meer dan ééne proef is althans bij eenvoudigen met dit stukje ook door ons genomen, en de ondervinding leerde, dat de toespraak ingang vond en behield. Mogen velen dit ondervinden!

2. Het tweede stukje, voorafgegaan door den op den titel vermelden Brief bl. 1—18, behelst eene Overdenking op den Goeden Vrijdag, (bl. 19—48) welke evenwel, bij herhaling ook op andere dagen, kan ter hand en ter harte genomen worden. De Overdenking heeft tot tekst *Gal.* VI: 14: *Het zij verre van mij, in iets anders te roemen, dan in het kruis van Christus.* Om het misbruik, dat men van dit woord des Apostels gemaakt heeft en nog maakt, gaat eene korte verklaring vooraf, in welke zin en verband genoegzaam worden opgehelderd ter overtuiging, dat »men zeer dwaalt, wanneer men zich verbeeldt, dat »die groote Apostel hier *den roem in Christus kruis* tegen- »over een *deugdzaam godzalig leven* zou stellen." — Daarop wordt dit gezegde des Apostels, in vereeniging met

andere betuigingen in dezen en andere Brieven, ontwikkeld. Dat kruis van Christus, zijn eenige roem, wil hij, »dat het die van alle Christenen door alle eeuwen zij; ja, »1°. als *eenig rustpunt van het schuldgevoelend hart;* »maar niet min, 2°. als *eenig middel van Goddelijke kracht* »*tot deugd en heiligmaking;* ook, 3°. als *eenige voldoen-*»*de troost in de bangste smarten;* en 4°. als *eenig veilig* »*anker eener blijmoedige hoop.*" Met eene en andere vermaning wordt het geheel gepast gesloten: »1°. *Scheidt* »*toch nimmer, wat,* bij de overweging van het lijden des »Heeren, *steeds gepaard moet gaan.* 2°. *Roemt dan toch,* »*op eene Gode en den Heer waardige wijze, eeniglijk in* »*het kruis van Christus.* 3°. *Gewent u,* eindelijk, het »kruis van Christus *dan vooral te gedenken en u ten nutte* »*te maken, wanneer het een en ander u uwe dringende* »*behoeften aan zulk eenen voor u gekruisten Heer en Za-*»*ligmaker doet gevoelen.*" Het aangevoerde zal wel volstaan ter gunstige aanbeveling van deze overdenking.

Nog een enkel woord willen wij hiernevens voegen over den voorafgaanden Brief. Het onderwerp, waarover de Brief loopt, is hoogstgewigtig, vooral ook omdat helaas! te dikwerf het hoofddoogmerk der lijdenspreken op den achtergrond staat, en jongere medebroeders zoo ligt gevaar loopen, modellen, of hetgeen voor model wil gehouden zijn, om de nieuwheid of vreemdheid, te volgen, en daardoor, in plaats van het lijden des Heeren voor te stellen, zich met bijzonderheden alleen ophouden, welke alleen uit de rigtige voorstelling van 's Heilands lijden eenig gewigt ontleenen, maar op zichzelve staande vooral niet verdienen opzettelijk en uitvoerig ontwikkeld te worden. Wij noemen geene namen; want wij willen niet hatelijk zijn. Voor verstandigen is dit woord, hopen wij, genoeg. Den Brief, welke thans voor ons ligt, prijzen wij gerustelijk onzen jongeren Medebroederen in de heilige bediening aan, opdat zij de denkbeelden, hier geopperd, aan hunne wijze van beschouwing en oordeelkundig onderzoek toetsen, en, bij overtuiging aangaande het ware en juiste van het hier medegedeelde gevoelen, zich dat ten nutte maken, en in

hunne verschillende Gemeenten, zoo veel mogelijk, invoeren. In de behandeling der lijdensgeschiedenis komt het den Eerw. NIJHOFF te regt voor, dat de dienaren des Evangelies zich vooral behooren toe te leggen op *eenheid*, op *verscheidenheid*, op *levendige voordragt*, eindelijk op *vrijheid van alle slaafsche gehechtheid aan*, *en ijver voor*, *eenig systematisch gevoelen of bijzondere theorie aangaande het verband van Jezus dood en de vergeving der zonden*. Deze zijn de vier bijzonderheden, wier ontwikkeling den inhoud van dezen niet onbelangrijken Brief uitmaakt.

Wij eindigen ons verslag met den hartelijken wensch, dat de hoop, welke zich op herstel meer dan vroeger schijnt voor te doen, weldra moge worden vervuld, opdat de Eerw. NIJHOFF, even als te voren, voor de Gemeente van *Gouda* ook mondeling moge roemen in het kruis van Christus!

Feestrede ter gedachtenisviering van het vijfentwintigjarig bestaan des Nederlandschen Bijbelgenootschaps; uitgesproken voor de Afdeeling Leiden, den 17 *Oct.* 1839, *door* A. VERWEY, BZ., *Medebestuurder der Leidsche Afdeeling. Te Leiden, bij* S. en J. Luchtmans. 1839. *In gr.* 8*vo*. 62 *bl. f* :-70.

De lof, door anderen in dit Tijdschrift aan andere Feestredenen bij het vijfentwintigste verjaarfeest van het Nederlandsche Bijbelgenootschap gegeven, komt niet het minst ook aan deze toe. De Redenaar voor de *Leidsche* Afdeeling deed *het hoog bestel van Gods Voorzienigheid* eerbiedigen *in de oprigting en het voortdurend bestaan des Genootschaps*, waarover wij als *menschen*, als *Nederlanders* en als *Christenen* reden hebben ons te verblijden. Van de geschiedenis des Genootschaps wordt ter gepaste plaatse het noodige gezegd; aan opwekkingen en besturingen ontbreekt het niet; gebeden en gezangen vindt men medegedeeld; alles is in eenen hartelijken feesttoon gestemd, en eenige aanteekeningen besluiten het geheel, hetwelk ten

bewijze verstrekt, dat het Bijbelfeest ook in de *Leidsche* Afdeeling doelmatig gevierd is.

Verhandeling over den Zelfmoord. Door C. G. ONTIJD, *Med. Dr. te 's Gravenhage.*

(*Vervolg en slot van bl.* 501.)

Over het geheel meent de Heer ONTIJD, dat het gevoelen der genen wederlegbaar is, die den zelfmoord beschouwen als een voornaam gedeelte der *zielsziekten* uitmakende en bijna altijd een verschijnsel van *zielsverbijstering* zijnde. Daar het inzonderheid ESQUIROL is, die het gevoelen nog al schijnt voor te staan, dat de mensch *nimmer de handen aan zichzelven slaat, dan wanneer hij ijlt*, en dus *alle zelfmoord eene verbijstering van geest*, het gevolg of resultaat van ijling, door hartstogten of zwaarmoedigheid veroorzaakt, zoude wezen, zoo meende de Heer ONTIJD, ook van wege de groote vermaardheid van den Schrijver, zich, reeds na het opstellen zijner Verhandeling, wanneer het werk van ESQUIROL hem voor het eerst was bekend geworden, nog in een naauwkeuriger onderzoek omtrent dit punt van geschil te moeten begeven. Was hij reeds vóór de lezing van gezegde werk van een ander gevoelen, hij is na dezelve niet van oordeel veranderd; integendeel, een onderzoek der gevoelens, waarop ESQUIROL zich grondt, schijnt hem nog te meer in zijn gevoelen bevestigd te hebben. En dit te regt, in zoo verre geen der beide, door ons reeds medegedeelde, gevoelens als afdoende kan beschouwd worden. Het komt ons echter voor, dat de Heer ONTIJD, in zijne wederlegging van ESQUIROL, ook wederom te zeer naar de andere zijde overhelt, wanneer hij vraagt: »Kan men nu wel duidelijker bewijs verlangen, »dat de daarstellende oorzaken van den zelfmoord *in het* »*algemeen* NIET PHYSIEK, maar MOREEL zijn?" (bl. 6.) Hij steunt hier op de later nog stelliger uitgedrukte meening, dat er geen twijfel bestaat, of de slotsom der redeneringen van de meeste Schrijvers over den zelfmoord daarhenen

leidt, »dat de morele oorzaken van den zelfmoord, beide »met opzigt tot haar getal en zwarigheid, de dynamische »en organische zeer verre te boven gaan," (bl. 35) »en »dat zij het zijn, door welke de zelfmoord eigenlijk daarge»steld wordt;" waarom het noodiger is, »het verschijnsel der »zoo ontzettende vermenigvuldiging des zelfmoords in onze »dagen op eene voldoende wijze op te lossen." Of wij echter in deze *morele oorzaken het middel* zullen gevonden hebben, *om tot de naaste oorzaak dezer ongelukkige neiging op te klimmen*, is eene moeijelijk te beantwoorden vraag. De kennis der *verwijderde* oorzaken tot ziekte laat de Geneeskundigen tot dusverre nog steeds in het onzekere over de zoogenoemde *naaste* oorzaak. Ook toegestemd zijnde, dat door de vereeniging of verbinding der *aanleidende* en *opwekkende oorzaken* de *naaste* oorzaak van den zelfmoord wordt daargesteld, welke is dan nu die *naaste* oorzaak?

De Heer ONTIJD schijnt nog al ingenomen met de wijze van verklaring van den zelfmoord, zoo als die door CASIMIR BROUSSAIS voorgesteld wordt; maar wanneer wij 's mans verdere redeneringen, zooals die op bl. 36 en 37 voorkomen en daaruit afgeleid zijn, nader ontleden, moeten wij vrijmoedig belijden, daardoor in de behoorlijke onderscheiding van het eigenlijk *morele* en het *physieke* bij deze handeling nog niet voldoende toegelicht te zijn. De oordeelvelling van C. BROUSSAIS, zoo als die in eene noot op bl. 22 wordt medegedeeld, komt hierop neder: CASIMIR BROUSSAIS, *Hygiène morale, ou application de la physiologie à la morale et à l'éducation, Paris*, 1837, p. 165 *et* 166, waar hij vraagt: »*les causes independantes* »*de l'individu peuvent elles à elles seules déterminer le* »*suicide?*" en antwoordt: »*Non, excepté l'état de ma*»*ladie aigue, et nous avons alors le type du suicide acci*»*dentel, qu'il faut accepter comme un fait pour ainsi* »*dire fatal et tout à fait en dehors de notre influence.* »*Ces causes ne doivent donc être considerées la plupart* »*que comme prédisposantes, et ici nous avons l'occasion* »*et le temps d'agir par une éducation convenable. En* »*effet ces circonstances prédisposantes attendent l'action*

»*des autres causes, sur les quelles nous avons tout em-* »*pire.*" Na de aanhaling van dit gezegde van BROUSSAIS, komt de Heer ONTIJD, op bl. 35 zijner Verhandeling, aldus tot haar terug: »Wij zijn derhalve thans tot de bepaling »van de naaste oorzaak of van het wezen van den zelfmoord »genaderd, welke wij met CASIMIR BROUSSAIS voor eene »verwarring in de harmonie der hersenverrigtingen of voor »eene physiologische afwijking van derzelver normale werk- »zaamheden houden, waarvan de tijdelijke vernieling van »het *eigen ik* het onmiddellijk gevolg is." Doch waarin bestaat nu eene *verwarring in de harmonie der hersenver- rigtingen*, of welke zijn die afwijkingen?

Meer voldoende is hetgeen de Schrijver daarop verder laat volgen: »Wij vermeenen voorts onderscheid te moe- »ten maken tusschen den *eigenlijken zelfmoord* en tusschen »eene door verstandsverbijstering of door koortswoede en ra- »zernij veroorzaakte *zelfdooding: deze*, het resultaat eener »ligchamelijke ongesteldheid, is toevallig, onwillekeurig, »*en* heeft geene zedelijke waarde; waarom dezelve, onzes »oordeels, in den eigenlijken zin des woords, de benaming »van *zelfmoord* niet verdient, maar met die van *zelfdooding* »moet bestempeld worden. De *eigenlijke zelfmoord* daar- »entegen is eene niet door ziekte, maar door hevige driften »veroorzaakte verstoring van de symmetrische overeenstem- »ming der hersenfunctiën." Bij deze laatste uitdrukking moeten wij echter vragen: Die verstoring der hersenfunc- tiën, is zij al of niet afhankelijk van de bewerktuiging der hersenen? In het eerste geval, ligt hier al of niet or- ganische afwijking ten gronde?

Doch laat ons dit moeijelijk vraagstuk niet verder vervol- gen, opdat het niet zoude schijnen, of wij eenige overhel- ling koesterden tot het aannemen en in werking brengen van drogredenen, zoo als de Heer ONTIJD die uit een ge- schrift van D. P. GROOS op bl. 21 heeft overgenomen, en welke door hem te regt ten hoogste worden afgekeurd. De Schrijver heeft door eenige stellingen getracht de geuite gevoelens van den Heer ESQUIROL te wederleggen. Hij heeft zich verder inzonderheid bezig gehouden met een op-

zettelijk over den zelfmoord geschreven werk van Dr. DIEZ. Voorts heeft hij bl. 12 meerdere gronden getracht te verzamelen, om te bewijzen, dat de zelfmoord, in het algemeen beschouwd, niet zoo zeer door *physieke* als wel door *morele* oorzaken wordt te weeg gebragt. Tot bl. 41 zich hiermede bezig gehouden hebbende, komt hij tot zijn *tweede* punt van onderzoek, — de uiteenzetting en ontvouwing der redenen, aan welke men, in onze hoogstbeschaafde eeuw, de sedert ettelijke jaren zoo zeer in het oog loopende vermenigvuldiging van den zelfmoord hebbe toe te schrijven (*). Hier bij legt hij een statisch onderzoek ten grondslag. Dit met veel vlijt uitgewerkte gedeelte strekt zich uit tot bl. 65, wanneer de Schrijver tot de beantwoording der *derde* of laatste vraag komt, »welke »namelijk de meest doelmatige middelen zijn, om de in onzen »leeftijd zoo zeer met rassche schreden voortgaande verme»nigvuldiging des zelfmoords tegen te gaan, en dit de men»schelijke Maatschappij onteerend misdrijf voortaan, zoo »al niet geheellijk voor te komen, ten minste aanmerkelijk »te verminderen?"

De Heer ONTIJD oordeelt, daar het hier niet om bespiegelingen, maar om zaken te doen is, dat deze vraag door practische daadzaken moet opgelost worden. In de eerste plaats heeft hij het oog op de zich meer en meer uitbreidende *disharmonie* tusschen de godsdienstige en burgerlijke beschaving. Teregt erkent hij, dat ook de eerste bij ons niet meer zoo behartigd wordt als voorheen. Wat men ook daar tegen moge inbrengen, de Heer GROEN VAN PRINSTERER (†) heeft te dezen opzigte een waar woord gezegd;

(*) Ook in *Koppenhagen*, zegt Dr. OTTO, is in de laatste jaren de zelfmoord zeer toegenomen; het getal zelfmoordenaars gaat evenwel jaarlijks dat van vijftig niet te boven. OTTO (*ueber die Krankheiten in Kopenhagen und ihre Behandlungsart; Magazin für die ges. Heilkunde etc. von Dr.* J. N. RUST 54 B. 2 H. p. 246) is ook van het gevoelen, dat de zelfmoord meestal het gevolg van hypochondrie of melancholie, van eene zielsziekte is.

(†) *Bijdragen tot herziening der Grondwet in Nederlandschen zin, bl.* 90 *enz.*

mogt het ingang vinden! *Nederland* moge, in vergelijking met andere landen, (de Heer ONTIJD noemt *Frankrijk* en *Pruissen*) tot dusverre eene gunstige uitzondering maken, in datzelfde *Nederland* neemt de zucht tot zelfmoord toe, en het ontbreekt ook in sommige onzer steden evenmin als te *Parijs* aan *nog* jeugdige ligtzinnige zelfmoordenaars, die, na een losbandig en pligtvergeten leven geleid te hebben, met voorbedachten rade de handen aan zichzelven sloegen. Gaarne zagen wij den wensch van den Heer ONTIJD verwezenlijkt, dat de Staat voor eene doelmatige opvoeding kon zorgen; maar deszelfs pogingen kunnen nooit dat doel der opvoeding bereiken, hetwelk hij zeer juist gesteld heeft, als zijnde *niet slechts de ontwikkeling van het verstand, maar ook de veredeling van het hart.* In eenen Staat, waar het gesteld is als tegenwoordig in den onzen, kan deze niet meer zorgen, dat bij de opvoeding verstand en hart niet van elkander gescheiden worden, en de ontwikkeling van het eerste niet ten koste van het laatste plaats hebbe. Zulk eene opvoeding is dáár alleen mogelijk, waar Kerk en Staat niet van elkander gescheiden zijn, waar ééne Eer- of Godsdienst, zonder overheersching van anderen, echter op den voorgrond staat. Het is slechts mogelijk, waar het Protestantsche beginsel volgens het *Evangelie* Godsdienst van Staat is, waar het *hac nitimur*, gelijk de Heer ONTIJD wil, *in practische daadzaken wordt opgelost.* Daar intusschen veel van hetgeen door den Staat als *in massa* wordt beproefd met geenen gunstigen uitslag *en détail* wordt bekroond, (getuige onder anderen de zoogenoemde Vondelingsgestichten) zoo zoude hetgeen de *Staat* niet ten uitvoer *kan* brengen door de *huiselijke opvoeding* kunnen vergoed worden, vooral waar deze naar behooren behartigd wordt. Het is echter te vreezen, dat ook hier menig struikelblok zal gevonden worden; want het is in vele huisgezinnen een zeer moeijelijk vraagstuk: 1°. in zijnen stand te vreden te zijn; 2°. zijne behoeften tot zoo weinig mogelijk te bepalen. Mogten deze twee hoofdregelen, gelijk de Heer ONTIJD zegt, betracht worden, dan zoude gewis aan den zelfmoord reeds een magtige tegenstand geboden zijn. Waarlijk, van

de betrachting en naleving dezer twee hoofdregelen hangt *'s menschen geluk zoo vaak in het vervolg geheellijk af*, bl. 72. Tot het wél in werking brengen dezer hoofdregels behoort echter meer, dan *algemeene beginselen van Godsdienst en zedekunde*, en tot zoo verre strekt zich nog naauwelijks de magt van den Staat uit. Wat is zedekunde in het afgetrokkene, wat zijn algemeene beginselen van Godsdienst, waarmede al aanstonds de bijzondere denkbeelden van de verschillende gezindheden in aanraking komen? Er zal dus meer van de huiselijke zijde moeten worden gedaan; waar elk, naar mate hij tot de eene of andere gezindheid behoort, het zij naar het Evangelie, of naar de leer van de Kerk, de kinderen die godsdienstige beginselen kan onderwijzen, welke steeds meer het geluk van het tegenwoordig en toekomstig leven moeten verzekeren.

Gelijk de Heer ONTIJD te zeer schijnt over te hellen tot de beschouwing van den zelfmoord als meer het gevolg van *morele* dan wel van *physieke* aandoeningen, en men zeggen zou, dat hij meer als *Moralist* dan wel als *Geneeskundige* optreedt, zoo onderscheidt zich echter deze Verhandeling inzonderheid door den goeden geest, waarin de Geneesheer behoort werkzaam te zijn, niet slechts voor het ligchaam alleen zorgende, maar ook de belangen van den geest behartigende. Met genoegen zal men dus de redeneringen lezen bl. 20 env. en het slot dezer Verhandeling.

Het geheele stuk doet den Heer ONTIJD, als een Geneesheer, door ervaring rijp geworden in menschenkennis, eere aan. Terwijl hij 's menschen belangen eerbiedigt, is hij er verre af, door eene valsche philantropie, den misdadiger te willen vrijspreken ten koste van den beleedigde, zoo als die strekking maar al te zeer wordt opgemerkt; verwarrende men het beginsel, *de misdaad strengelijk te gispen, maar den misdadiger met verschooning te behandelen*, hetwelk, te verre getrokken, het zij op phrenologische vooronderstellingen, het zij op eene verkeerd toegepaste menschenliefde, alle denkbeeld van zedelijk goed en kwaad eindelijk doet ophouden.

Een *dierachtig georganiseerd zielsorgaan of geestes sub-*

straat (bl. 21 van eenen anderen Schrijver overgenomen ten bewijze van zonderlingen redeneertrant) houden wij voor eene hoogdravende uitdrukking, die metderdaad niets zegt; terwijl de daarop gegronde redenering, zoo als zij daar gelezen wordt, met eene ernstige zaak den spot schijnt te drijven, en elk denkbeeld van zedelijk goed en kwaad op eene onmeêdoogende wijze den doodsteek geeft.

Gaarne onderschrijven wij, ten besluite, het gezegde van onzen Schrijver: »Eene doelmatige opvoeding is, on»zes oordeels, het beste correctief middel en tegengif, zoo »wel tegen het ongeloof als tegen het bijgeloof of wange»loof, en zonder de bijvoeging van eenige andere hulp»middelen te dien opzigte volkomen genoegzaam." — God gebiede over haar Zijnen zegen!

Opgave eener nieuwe leerwijze, tot het benaderen van de wortels der hoogere magtsvergelijkingen. Door J. A. KRAJENBRINK. *Te Arnhem, bij* W. J. Kruyt. 1838. *In* 4*to.* 16 *bl. f* :-75.

Wat men in de wiskunde niet door regtstreeksche of dadelijke berekening vinden kan, dat zoekt men door benaderingen, bij welke alles afhangt van den trap der naauwkeurigheid, waartoe zij brengen, en, dit gelijk staande, van den spoed, waarmede de benadering voortgaat.

De Heer KRAJENBRINK, die, blijkens het Voorberigt, nimmer eenig geregeld en systematisch onderwijs in de wiskunde heeft genoten, en alzoo, door loffelijke zucht naar kennis gedreven, deze wetenschap als eene uitspanning heeft beoefend, levert in deze bladen eene nieuwe methode tot het benaderen van de wortels der hoogere magtsvergelijkingen. Zij heeft boven vele anderen inderdaad veel vooruit; maar, schoon wij in den loop der berekening zelve geene misslagen ontdekt hebben, zijn wij het met den Schrijver eens, dat, indien men met juistheid over een' nieuwen regel oordeelen wil, men dien op onderscheidene voorbeelden moet toepassen en met andere leerwijzen ver-

gelijken. Dat te doen, heeft ons inderdaad in die des Schrijvers vele voordeelen doen opmerken. Dat de moeite en omslag te grooter is naarmate de hoogte der *exponenten* in de vergelijking, bewijst niets tegen hem, daar dit van allerlei methoden waar moet zijn, en ook inderdaad zelfs bij die van LA GRANGE waar is. Dat volgens KRAJENBRINK *drie* tusschenvergelijkingen meest altijd voldoende zijn, om den wortel tot in 5 of 6 decimalen te benaderen, pleit inderdaad gunstig voor zijnen regel. Wij bevelen dit werkje, dat met bescheidenheid aan meer ervarene wiskundigen ter nadere toetsing wordt aangeboden, gaarne aan. Door toevallige omstandigheden heeft *Ref.* aan het verzoek des Uitgevers om *spoedige* aankondiging niet kunnen voldoen.

Zulke stukjes zouden, in het *Fransch* geschreven, meer ter algemeene kennis van de wiskundige wereld komen, dan nu, bij de beperktheid, die onze taal er aan stelt, het geval wezen kan.

Maantafels, waardoor de ware afstand van de schijnbare hoogten gemakkelijk herleid wordt, zonder dat hierbij de gewone langwijlige toebereidselen behoeven vooraf te gaan; alsmede eene korte Verhandeling over den Tijdmeter, met aanwijzing omtrent deszelfs behandeling, en het bepalen van zijnen loop in zee. Door Mrs. TAYLOR. *Naar de derde Engelsche uitgave. Te Dordrecht, bij* van Houtrijve en Bredius. 1839. *In gr. 8vo.* 20 *en* 124 *bl. f* 3 - 60.

Het schijnt de zaak van het schoone geslacht minder te zijn, zich te verdiepen in de afgetrokkene berekeningen der praktische sterrekunde, of den omvang der zoogenoemde *exacte* wetenschappen met nieuwe ontdekkingen uit te breiden. Maar daar is geen regel zonder uitzondering; het voor ons liggende werk bewijst zulks op nieuw. De Engelsche Dame, aan wie wij het te danken hebben, moge

er mede buiten den vrouwelijken kring zijn getreden, zij heeft er — het zij met alle achting voor haar geslacht gezegd: eene zeldzaamheid anders in geleerde werken van vrouwen — aan de wetenschap eene groote dienst mede bewezen. De titel, dien wij hierom zonder verkorting afschreven, wijst genoegzaam doel en strekking des werks aan. Er wordt inderdaad veel moeite en tijd door uitgewonnen, zonder dat de naauwkeurigheid eenigen last lijdt. Er zijn vijf Tafels; de eerste der Logarithmen van verschillende schijnbare hoogten en horizontale parallaxis (deze is natuurlijk de uitvoerigste); de tweede bevat de Logarithmen der schijnbare afstanden, verschillende voor de maan en voor de zon of eenige ster; de derde geeft de Logarithmen der eerste en tweede correctie; de vierde den invloed der straalbuiging op den waargenomen afstand, en de vijfde dien der zonsparallaxis. Eene korte uitlegging der Tafelen, met voorbeelden opgehelderd, gaat vooraf. Hetgeen de titel »eene korte Verhandeling over den Tijdmeter" noemt, is eene zeer korte (slechts eenige regelen beslaande) aanwijzing, om den loop der chronometers te bepalen, en dien door maansafstanden en kruispeilingen (niet *pijlingen*) te regelen.

Het oorspronkelijke maakte bij de uitgave grooten opgang. Drie drukken werden in zeer korten tijd opgelegd; het Engelsche Gouvernement legde der verdienstelijke Schrijfster eene geldelijke belooning toe; welk voorbeeld door de Regenten van het *Trinity-House* (eene soort van Baken- en Loodsmaatschappij te *Londen*, door Sir TH. SPERT in 1516 opgerigt) en Directeuren der Oost-Indische Compagnie gevolgd werd. Ook onze Koning gelastte den aankoop van 100 exemplaren van het werk, en deed aan de Schrijfster eene gouden medaille uitreiken (Dispositie van den Directeur-Generaal der Marine, 21 Sept. 1836, D. N°. 50.) Geen wonder alzoo, dat eene Nederduitsche uitgave dezer met lof bekende *Lunar-Tables* begeerd werd. De Uitgevers vleijen zich, »de uitvoering der tafels zoo naauwkeurig te hebben nagegaan, dat daarin niet ééne enkele drukfout is ingeslopen," hetgeen waarlijk geene kleinigheid

is, als men in aanmerking neemt, dat dezelve bijna een half millioen cijferletters bevatten. De druk vereenigt beknoptheid met duidelijkheid, en de Uitgevers hebben voor hunne zorgvuldigheid aanspraak op een debiet, geëvenredigd aan de groote nuttigheid van dit werk. Door deze aanprijzende aankondiging werken wij daartoe gaarne mede.

Histoire de la civilisation morale et réligieuse des Grecs. Tom. VI, seconde partie, depuis le retour des Heraclides jusqu'à la domination des Romains. Tome IV. Par P. VAN LIMBURG BROUWER, Docteur en Médecine etc. Professeur à l'Université de Groningue, etc. a Groningue chez *W. van Boekeren*. 1840. gr. 8vo. 418 pag. *f* 4-:

Dit vierde deel van het tweede gedeelte van het doorwrochte werk des geleerden Groningschen Professors handelt over onderwerpen, die het dubbel belangrijk maken, zoo wel voor den Oudheidkundige, als voor den wijsgeerigen Geschiedonderzoeker; namelijk over de Orakelen of Godspraken en de Mysteriën of Geheimenissen, welke in de Godsdienst der oude *Grieken* gegeven werden en plaats hadden.

De Schrijver opent het XXste Hoofdstuk met eenige voorbereidende aanmerkingen. Dat hij juist hier, en niet later, als wanneer hij meer opzettelijk de godsdienstige beschaving zal behandelen, zijne gevoelens over deze twee gewigtige onderwerpen uit elkander zet, is voornamelijk omdat deze met zijne vorige onderzoekingen in het XIXde Hoofdstuk, over de Priesters en Wigchelaars, in het naauwste verband staan.

Overgaande tot de Orakelen in het bijzonder, geeft de Schrijver een geschied- en oordeelkundig overzigt van de verschillende standpunten, waaruit men tot hiertoe de Godspraken bezien heeft. Het woord *Orakelen* alleen geeft reeds te kennen, dat de oude *Grieken* zelven die voor onfeilbare uitspraken hielden der Godheid, die zij kwamen raadplegen; later, toen de Sophisten hunnen invloed ver-

spreid hadden, waren er sommigen, die er aan twijfelden of er in het geheel niet aan geloofden; zij durfden evenwel niet openlijk het algemeen gevoelen hieromtrent tegenspreken. Tijdens het Veelgodendom ten val neigde, en pogingen aanwendde, om zich, door de Nieuw-Platonische wijsbegeerte ondersteund, tegen het veldwinnend Christendom staande te houden, begon men de Godspraken als werkingen der Demonen of Geniën, eene soort van Goden van den tweeden rang, aan te zien, omdat men toen meer tot het geloof aan eenen Oppergod begon over te hellen. Weldra werden deze Demonen in kwade en schadelijke Geesten veranderd, zoo als JAMBLICHUS en PORPHYRIUS de Godspraken aan SERAPIS en HECATE, of de onderaarsche Godheden, toeschreven; eene verklaring, die de Christenkerkvaders gretig aannamen, om te bewijzen, dat de Orakelen niet dan openbaringen van den Duivel waren, die, volgens hun gevoelen, de oorzaak van de heidensche afgoderij was, en tevens die van de dwalingen en ondeugden der afgodendienaars niet alleen, maar ook van hunne deugden en hunne schoonste en prijzenswaardigste daden. Dit gevoelen bleef gedurende eene lange reeks van eeuwen standhouden; zelfs tot het einde der XVIIde eeuw waren de grootste geleerden hiervan nog zoo zeer overtuigd, dat onze landgenoot VAN DALE, even als onze BALTHASAR BEKKER, eenen hevigen tegenstand ontmoette, toen hij hierin, even als deze laatste in het algemeen, den invloed van den Boozen Geest ontkende. VAN DALE poogde te bewijzen, dat de Godspraken niet dan menschelijke instellingen waren; dat de Priesters, die er de stichters en instandhouders van waren, misbruik makende van de ligtgeloovigheid der menigte, zich van verschillende middelen bedienden, om achter de omstandigheden te komen van hen, die dezelve kwamen raadplegen, en dat zij zich door dubbelzinnige antwoorden altijd wisten te dekken tegen den uitslag der gebeurtenissen. Dit nieuwe gevoelen onderging in het eerst de hevigste bestrijding. FONTENELLE zelfs, hoezeer hij, in zijn bevallig geschreven kort begrip van het werk van VAN DALE, geheel en al van deszelfs gevoelen is, wat de

Orakelen aangaat, twijfelt echter geenszins aan het bestaan der tooverij, noch dat de Duivel hiervan de oorzaak zoude zijn; hij schrijft denzelven de magt toe, om de menschen te verleiden, en houdt hem voor den bewerker van vele wonderen, waarvan de oude Schrijvers gewag maken.

Bij de toenemende verlichting in de XVIIIde eeuw won het gevoelen van VAN DALE hoe langer hoe meer veld, zoodat eindelijk niemand het meer waagde, voor den Vorst der duisternis in deze meer partij te trekken; maar dat de Priesters slechts sluwe bedriegers en gemeene waarzeggers zouden geweest zijn, hiermede konden zich weder andere Schrijvers volstrekt niet vereenigen. Hieronder behooren de *Duitscher* KOPPE en de *Italiaan* TORRICENI, die een' zijner landgenooten, den Graaf MENGOTTI, wederlegt, welke getracht had te bewijzen, dat het Orakel van *Delphos* eene staatkundige instelling was, waarvan de *Amphictionen* zich bedienden, om geheel *Griekenland* te besturen. Een ander Italiaansch geleerde, AMBROSOLI, heeft gepoogd dit verschil bij te leggen, door aan te toonen, dat dit Orakel tevens eene godsdienstige en staatkundige instelling was.

Later is de geleerde PIOTROWSKI met eene andere wijziging dezer verklaring te berde gekomen. Hij tracht aan te toonen, dat het geenszins de Godsdienst geweest is, die aanleiding tot de instelling der Orakelen gegeven heeft, maar veeleer de Staatkunde der Priesters, en volgens hem was niet alleen het Orakel van *Delphos*, maar alle andere, zoo wel bij de *Grieken* als bij de barbaarsche volken, niet anders dan takken van eene geheime priesterregering, die zich over de geheele oude wereld uitgebreid had. Evenwel gelooft hij even zoo min als KOPPE aan de bedriegerij der Priesters.

Men ziet dus, dat in de XIXde eeuw het gevoelen van VAN DALE hoe langer hoe meer weder zijne aanhangers verliest. BÖTTIGER wil die bedriegerij niet dan in de laatste tijden der Godspraken toestaan. CLAVIER tracht hiervan het Orakel van *Delphos* te zuiveren. Onze landgenoot VAN HEUSDE neemt de uitspraken der *Pythia* voor

waarlijk dichterlijke ingevingen aan. Eenigen, zoo als VON ROTTECK en HARTMANN, blijven zich nog aan het gevoelen van VAN DALE vasthouden.

Eindelijk heeft men beginnen in te zien, dat de voornaamste oorzaak van het verschil te dezen opzigte gelegen is in de onzekerheid, waarin men zich bevindt omtrent de echtheid der Godspraken, welke men aanhaalt. Het gevoelen, dat de Godspraken, die voorspellingen inhouden, ondergeschoven zouden zijn, is reeds op het eind der vorige eeuw door HOMMEL ontwikkeld. In onze dagen hebben WACHSMUTH, HÜLLMANN en onze geleerde landgenoot GEEL zijne denkbeelden nog meer pogen uit elkander te zetten.

In alle deze verschillende gevoelens is iets waars gelegen; zij zijn slechts ongegrond door hunne eenzijdigheid. De Orakelen zijn het uitvloeisel van het godsdienstig gevoel der *Grieken*, dat zich in den vorm van het *anthropomosphismus* zinnelijk ontwikkelde, waardoor het de bijgeloovige zucht, om in de toekomst te dringen, (eene zucht, die zelfs nog onder de menschen zoo algemeen is) voedsel gaf. De Priesters, die er de instellers van waren, mogen soms list en bedrog in het werk gesteld hebben, om achter hun onbekende omstandigheden te komen, en meestal dubbelzinnige antwoorden gegeven hebben; zij waren echter, in dit tijdvak vooral, meerendeels ter goeder trouw, en geloofden zelven aan de onfeilbaarheid der Godspraken, die zij in stand hielden en waarvan zij de verkondigers waren. De Orakelen waren dus voornamelijk godsdienstige instellingen; echter hadden zij in later tijd ook eene staatkundige strekking, die zij weder ten tijde van de heerschappij der *Romeinen* verloren. Alle Godspraken, waarvan de oude Schrijvers melding maken, kunnen voorzeker niet allen als echt beschouwd worden; velen zijn misschien na den uitslag der gebeurtenissen in omloop gekomen. Doch zelfs die onechte Orakelen zijn een bewijs te meer van het vaste geloof, dat hieromtrent bij de oude *Grieken* bestond. Maar om alle diegene, welke voorzeggingen inhielden,

voor valsch te verklaren, is meer den knoop doorhakken dan dien te ontwarren.

Dit alles wordt door den Schrijver op eene volledige wijze in dit Hoofdstuk en in het volgende XXIste uiteengezet, met eene uitvoerigheid, die met het belang der zaak overeenkomt en niets te wenschen overlaat; terwijl hij in het XXIIste, tot het onderzoek van den invloed der Godspraken overgaande, aantoont, dat zij, voornamelijk die van *Delphos* en *Dodona*, minder die van *Trophonius* en andere de strekking hadden, om de bestaande Volksgodsdienst te handhaven, en door de zelve de nationaliteit en de wederkeerige betrekkingen tusschen de verschillende Staten van *Griekenland* te onderhouden; dat zij ook een zeker staatkundig gezag uitoefenden, waarbij de voor- en nadeelen tegen elkander vergeleken worden; terwijl eindelijk de werking der Godspraken op het lot der bijzondere personen wordt nagegaan, om ten slotte haren invloed op de zedelijke beschaving in het algemeen te kunnen bepalen. Wij durven gerust verklaren, dat door deze onderzoekingen het tot nog toe eenigzins duistere onderwerp der Grieksche Orakelen op eene voldoende wijze is opgelost. De buitenlandsche Geleerden, die hier wederlegd worden, zullen zich geenszins over den toon des Schrijvers, hij moge soms hier en daar ironisch zijn, te beklagen hebben; zoo zij hem onbevooroordeeld in de uiteenzetting zijner gronden volgen, zullen zij integendeel misschien door hem overtuigd worden, dat zij in sommige opzigten hebben gedwaald.

Van het XXIIIste tot het XXVIste Hoofdstuk wordt het onderwerp der oude Grieksche Mysteriën, met nog meerdere uitvoerigheid behandeld, en zulks was noodzakelijk, om eene, door de verschillende gevoelens hieromtrent nog duisterder gewordene zaak, in een helderder daglicht te stellen. De Schrijver gaat hier zijnen eigenen, zichzelven voorgeschrevenen weg, onderzoekt eerst, wat de oude Schrijvers ons van de Mysteriën gemeld hebben, en geeft dienvolgens, en niet, zoo als velen zijner voorgangers, volgens een te voren aangenomen stelsel, zijne verklaring, wat eigenlijk de aard en het wezen dezer godsdienstige instellingen was.

Hij onderzoekt vooreerst den oorsprong dier geheime plegtigheden, en vindt de oorzaken daarvan voornamelijk: 1°. In de gewoonte der Priesters, om sommige tempels en heilige plaatsen voor de menigte gesloten te houden. 2°. In het gebruik, om sommige Godenbeelden en andere heilige

voorwerpen voor het oog van het algemeen te verbergen. 3°. Dat zij omtrent zekere godsdienstige overleveringen en de verklaring van sommige feesten en plegtigheden een geheimzinnig stilzwijgen bewaarden. Dit alles moest medewerken, om de heiligheid der godsdienst in den geest van een bijgeloovig volk te verhoogen en te bevestigen. Men moet ook verschillende tijdperken in de geschiedenissen der Geheimenissen aannemen. Vervolgens gaat de Schrijver over tot de aanwijzing van den oorsprong der verschillende Mysteriën, aan de onderscheidene Godheden toegewijd, zoo als: die van RHEA, die van CERES en BACCHUS, die van de CABIREN te *Samothrace*, en eindelijk die van de andere Goden, waarvan de eerdienst met geheimzinnige plegtigheden gepaard ging.

Overgaande tot den aard der Mysteriën, spreekt de Schrijver over de godsdienstige plegtigheden in het algemeen, de heilige voorstellingen en de Symbelen, hetwelk hem tot eene uitvoerige verklaring brengt van de Symboliek der *Grieken* en hunne raadselachtige uitdrukkingen, van de Symbolen van PYTHAGORAS en de eigenlijke zinnebeeldige teekenen. Hij spreekt verder over sommige willekeurige uitleggingen, door latere Schrijvers aan dezelve gegeven. Vervolgens gaat hij tot de symbolische voorstellingen, handelingen (*rites*) en plegtigheden (*ceremoniën*) over. De symbolische plegtigheden en handelingen dienden vooral, om de gedachtenis der overleveringen te verlevendigen, en de fabelen der Mythologie zinnelijk voor te stellen; dezelve droegen den indruk van het nationaal karakter der *Grieken*, dat voor de vrolijkheid en de uitdrukking van het schoone en welstandige gestemd was. De geheimzinnige plegtigheden en voorstellingen hadden hetzelfde doel als de openbare. Na dit alles in de bijzonderheden ontwikkeld te hebben en met de getuigenissen der oude Schrijvers gestaafd, gaat de Schrijver over tot de wederlegging van de overdrevene denkbeelden, die men zich van het voorgewende geheim der Mysteriën, sedert eeuwen en vooral in de laatse tijden, gemaakt heeft; zoo als, dat men in dezelve aan de ingewijden eene verhevener leer aangaande de eenheid van God, de onsterfelijkheid der ziel, de zedelijke verpligtingen, de belooningen en straffen na dit leven, zoude bekend gemaakt en ingeprent hebben; eene leer, die in vele opzigten strijdig was met de godsdienstige begrippen van het openbaar Veelgodendom, en

waarom de ingewijden ook onder zulk eene stellige verpligting lagen, om dezelve geheim te houden, en van de Mysteriën aan hen, die niet in dezelve waren ingewijd, nimmer iets te openbaren. Hierop volgt een onderzoek van hetgeen men woordelijk in de Mysteriën zoude onderwezen hebben, en van de verklaringen, die de Priesters van de heilige vertooningen zoude hebben gegeven; waarna de Schrijver tot het besluit komt, dat het gevoelen van hen, die aannemen, dat de Geheimenissen dienden, om eene leer, die meer verheven of strijdig met de Volksgodsdienst was, te onderwijzen en te bewaren, geheel ongegrond, en door het gezag der oude Schrijvers niet te bewijzen is. Sommige Geleerden hebben daarentegen gemeend, dat de Mysteriën een nadeeligen invloed op de zeden zouden gehad hebben, en zelfs ingesteld zouden zijn met het doel, om de buitensporigheden te bedekken, die men onder een' godsdienstigen dekmantel wilde bedrijven; dit wordt door onzen Schrijver in de hoofdzaak wederlegd, en slechts in sommige opzigten toegegeven; terwijl hij zeer gegronde opmerkingen maakt over sommige voor ons hoogst onzedelijke zinnebeeldige figuren, die bij de *Grieken* zeer algemeen waren, zoo als onder anderen de *Phallus*. Hiertegen wordt het gezigtspunt overgesteld, waaruit de Grieksche Schrijvers zelve de Mysteriën beschouwden; waaruit blijkt, welken eerbied men voor het geheim dier plegtigheden had, en welke zorg men droeg, om die genen er van te verwijderen, die de inwijding onwaardig waren; hierbij worden bewijzen voor de diepe achting die der Geheimenissen in de Oudheid te beurt viel, bijgebragt. Men maakte in dit tijdvak een onderscheid tusschen de algemeen erkende Mysteriën en die der reizende priesters, bedriegers *Orpheotelesten*.

Eindelijk komt de Schrijver tot de verklaring van het doel, dat men zich, na alle deze opmerkingen, als het eenige, van de Mysteriën vormen kan. Men hoopte, door zich in dezelve te laten inwijden, zekere voorregten te verkrijgen, zoo als bij die van *Samothrace* vrijwaring in gevaren, voornamelijk ter zee, en eene zuivering van tegen de Goden bedrevene misdrijven. Bij de Mysteriën van *Eleusis* was het voornamelijk de bevrijding van de gevaren en ongelukken, die men in een toekomend leven vreesde. Na deze eenvoudige en echter, naar ons gevoelen, niettemin gegronde slotsom, eindigt de schrijver met den voordeeligen en ook schadelijken

invloed na te gaan, dien de Mysteriën in het algemeen op de zedelijke en godsdienstige beschaving der *Grieken* hadden.

Het laatste Hoofdstuk, waarin een beoordeelend verslag van de verschillende gevoelens omtrent de CABIREN en de Mysteriën van een groot aantal Geleerden en Schrijvers gegeven wordt, is voor geen uittreksel vatbaar. Wat het eerste onderwerp betreft, ontmoet men hier de verklaring van SELDEN, BOCHART, GUTBERLETH, RELAND, FABRETTI, FRÉRET, DE SAINTE CROIX, CREUZER, BÖTTIGER, MÜLLER, ROLLE SCHELLING, RISSNER, LOBECK; en over het laatste die van SELDEN, ESCHENBACH, WARBURTON, DUPUIS, ROLLE, MEINERS, DE SAINTE CROIX. CREUZER, SCHELLING, BÖTTIGER, HUG, BAUER, VAN HEUSDE, HEEREN, MITFORD, VON ROTTECK, BURET DE LONGCHAMPS, HARTMAN, NITSCH, OUWAROFF, allen Schrijvers, die min of meer het stelsel toegedaan zijn, dat er in de Mysteriën eene geheime en meer verheven leer dan de Volksgodsdienst onderwezen en bewaard werd, en waarvan sommigen, onder anderen RISSNER, in een werk, getiteld: *Die alten Pelasger und ihre Mysterien*, de vreemdste en belagchelijkste verklaringen geven. Vervolgens worden de meeningen van andere Auteuren beschouwd, die geene zoo voordeelige gevoelens aangaande de Mysteriën koesterden, zoo als van MOSHEIM, BRÜCKER, CHANDLER, DE PAUW, TIEDEMAN, BERNHARDY, MÜLLER, en vooral die van LOBECK, in zijn' beroemden *Aglaophamus*, waarmede onze geleerde landgenoot in de voornaamste bijzonderheden overeenstemt, terwijl hij reeds vóór de verschijning van dit werk zich hetzelfde standpunt van beschouwing gekozen had. Wij erkennen met genoegen, dat in onze eeuw de Heeren LOBECK en VAN LIMBURG BROUWER aan de wetenschap eene groote dienst bewezen hebben, om zoo vele vooroordeelen en te voren opgevatte gevoelens omtrent een zoo belangrijk onderwerp als de Mysteriën te doen verdwijnen, en ons nader aan de eenvoudige waarheid te brengen. Wij behoeven den wensch niet te herhalen, dat het den Groninger Hoogleeraar gelukken moge, zijn uitgebreid en belangrijk werk ten einde te brengen; hij zal dan hiermede zich een gedenkstuk gesticht hebben, waardoor zijn naam tot de nakomelingschap zal overgaan, en onze geleerde letterkunde een voortbrengsel hebben geleverd, waarop wij te allen tijde roem kunnen dragen.

Over de Vaticaansche Groep van Laocoon. Eene archeologische Voorlezing van L. J. F. JANSSEN, *Conservator bij het Museum van Oudheden te Leyden. Te Leyden, bij* S. en J. Luchtmans. 1840. *In 8vo. VI,* 75 *bl. f* 1-25.

Wij hebben dit werkje met genoegen gelezen; omdat wij het als eene niet onbelangrijke proeve aanzien in het vak der aesthetische Archeologie, die zoo schaars of liever in het geheel niet in ons vaderland beoefend wordt. De Schrijver heeft wèl gedaan met zijne Voorlezing het licht te doen zien, en toont hierdoor een waardig opvolger van den voortreffelijken en te vroeg gestorvenen REUVENS te zijn.

Na eene korte Voorrede, behandelt de Inleiding de verschillende gevoelens van kunst- en oudheidkenners en reizigers omtrent de groep van *Laocoon*, die door het voortreffelijke werk van LESSING, *Laocoon, of over de grenzen der Schilderkunst en Poëzij*, nog meer vermaardheid gekregen heeft. MICHEL-AGNOLO, WINCKELMANN, F. SCHLEGEL, GÖTHE en VISCONTI waren groote bewonderaars van dit gedenkstuk der oude beeldhouwkunst. LESSING en F. HEMSTERHUIS, in zijne *Lettre sur la Sculpture*, poogden de schoonheid van hetzelve aan den toets der kunstkritiek te onderwerpen, tot dat eindelijk een KOTZEBUE en FEUERBACH, die een zeer uitgebreid en geleerd werk over den *Apollo* van het *Belvedere* schreef, zich in onze eeuw niet ontzagen, om van den *Laocoon* te zeggen, de eerste, »dat deze hem herinnerd had aan zekeren menschenvreter, die hij in zijne jeugd in *Weimar* had zien radbraken;" terwijl de *Duitsche* Professor verzekert, »dat deze beroemde groep beleedigend, misschien tot afkeer toe stuitend voor het gevoel, en daarom eener *Grieksche* meesterhand onwaardig was." Hoewel MICHEL-AGNOLO, WINCKELMANN, GÖTHE en VISCONTI misschien wat te overdreven in de ontboezeming hunner bewondering waren, zullen echter hunne getuigenissen meer waarde hebben, dan die van KOTZEBUE en FEUERBACH, al waren zij niet, zoo als wezenlijk het geval is, tot het laagste peil van gemeen- en platheid en van het ongerijmde gedaald.

Vervolgens gaat de Schrijver tot de oordeelkundige beschouwing van den *Laocoon* over, en spreekt 1°. over de geschiedenis van het beeld; 2°. over deszelfs beteekenis en

schoonheid, en eindelijk 3°. over de *plaats*, die men aan hetzelve in de *Geschiedenis der Kunst* schijnt te moeten aanwijzen.

PLINIUS *de oude* (in het werkje staat *de jongere*, waarschijnlijk eene schrijffout) maakt van deze groep gewag, als het werk van AGESANDER, POLYDORUS en ATHENODORUS, staande in het paleis van Keizer TITUS. Dezelve werd in het jaar 1506, in een' wijngaard, digt bij de *Thermen* van TITUS, weder teruggevonden en opgedolven; zij was eenigzins beschadigd. Bij *Laocoön* den vader ontbrak de geheele regterarm, met de slangenkronkeling, die men er thans aan bespeurt; de slangenkop in zijne linker heup, en kleine gedeelten aan zijn hoofd, borst, schouderblad en rug. Bij den oudsten zoon ontbrak de geheele regterhand en sommige uiteinden der teenen, en bij den jongsten de regterarm, een gedeelte van het achterhoofd en het uiterste van den regtervoet.

Men heeft dus achtereenvolgens verscheidene restauratiën of herstellingen beproefd. Van den regterarm des vaders vervaardigde BACCIO BANDINELLI een model in was, en eene geheele kopij der groep in marmer, die aanleiding gaf tot de spotprint van TITIAAN, waarin de beelden afzigtelijke apen zijn, waarvan een schetsje onder de hier bijgevoegde afbeeldingen. Vervolgens kreeg MONTORSOLI, een leerling van MICHEL-ANGOLO, last, om herstelling te doen; hij deed zulks in stucco. Deze herstellingen zijn weder verdwenen, en vele jaren is nog in het Vaticaan een onvoltooide marmeren arm bewaard, dien men voor het werk van MONTORSOLI hield en als voor den *Laocoon* bestemd rekende. Deze arm was meer scherphoekig naar het hoofd gebogen dan die der tegenwoordige restauratie, die, volgens het *Musée Français*, het werk was van GIRARDON, een *Fransch* beeldhouwer uit de laatste helft der 17de eeuw. Men ziet dus, dat men soms ten onregte den hersteldeh arm voor het werk van MICHEL-ANGOLO heeft gehouden; ook zoude zulks hem geene eer aangedaan hebben.

Bekend is de beroemde beschrijving van den dood van *Laocoon* en zijne zonen in VIRGILIUS' *Eneas*. Maar de *Rhodische* kunstenaars schijnen de overlevering, die de *Romeinsche* dichter bezong, niet in hunne voorstelling gevolgd te hebben. Er bestaan ook andere overleveringen, zoals die van SOPHOCLES; die welke bij HYGINUS voorkomt, van ARCTINUS van *Milete* en QUINTUS CALABER. Welke traditie de beeld-

houwers ook mogen op het oog gehad hebben, zij hebben de voorstelling in verband gebragt met den aard der beeldhouwkunst en de wetten der schoonheid en welstandigheid. De Schrijver maakt hier uitvoerige aanmerkingen over de voortreffelijkheid van vorm en uitdrukking dezer groep.

Wat de plaats aangaat, die men den *Laocoon* in de geschiedenis der kunst moet aanwijzen, de Schrijver kan zich het meest met het gevoelen van THIERSCH, in zijne *Epochen der Bild. Kunst*, vereenigen, daar hij, de groep, zoo als hij, voor dezelfde houdt als die, waarvan PLINIUS sprak, haar door *Grieksche* kunstenaars uit den tijd van TITUS zelven acht vervaardigd te zijn; hoezeer WINCKELMANN, en naderhand K. O. MÜLLER, voor een' vroegeren tijd, namelijk de eeuw van LYSIPPUS, zijn. Rec. is hierin met den Schrijver eenstemmig. De *Laocoon* schijnt op het einde van het laatste of schoone tijdperk der *Grieksche* kunst, dat zich van ALEXANDER tot de ANTONIJNEN uitstrekt, gebeeldhouwd te zijn. Het natuurlijke meer dan het ideale schoone der figuren, dit tijdperk eigen, is in deze groep aanwezig; het musculaire is in het beeld van den vader met eene de natuur naauwkeurig volgende uitvoerigheid aangewezen, welke bijna aan eene zekere scherpheid grenst, die men in de fragmenten van het *Parthenon* en in den romp, bij uitnemendheid *il Torso* genoemd, in hunne verhevene stouten volheid van bewerking geenszins aantreft. Men heeft wel eens, en niet zonder grond, de aanmerking gemaakt, dat de beide zonen voor de hoofdfiguur wat te klein zijn. Volgens de proportiën zijn het bijna volwassene jongelingen; naar hunne grootte konden de evenredigheden meer kinderlijk zijn. Er kunnen twee redenen hiervoor bijgebragt worden. Vooreerst, het beginsel om de hoofdfiguur door eene meerdere grootte des te meer te doen uitkomen, hetgeen in de basreliefs en schilderwerken der *Egyptenaren* tot het uiterste gedreven is; of het kan het gevolg zijn van het verontachtzamen der kinderlijke proportie, hetgeen algemeen bij de *Grieksche* kunstenaars was, misschien om dat deze kinderlijke proportie, in hun oog, geenszins de schoone harmonie der deelen van het volwassen menschelijk ligchaam uitdrukte.

De stijl der Voorlezing is vloeijend en duidelijk; echter mishaagden ons vergelijkingen met den *Laocoon* als deze: »Het is eene onweerslucht, achter welker brekende wolken

de zon lacht; — een bliksem, die wondt en wondend geneest; — een oceaan, die woelt en bruist, maar waarover een zachte vriendelijke avondwind zweeft." GÖTHE moge in deze Groep eene *tragische Idylle*, in den vader eenen *gefixeerden bliksem*, *een' versteenden lavastroom* zien; dit zijn slechts uitdrukkingen van eene dichterlijke, overspannen en onbestemde geestdrift, die eigenlijk niets beduiden, en doen hare gezochte overdrevenheid aan het ongerijmde en belagchelijke grenzen. Wij zien in den *Laocoon* het *pathos* in de beeldhouwkunst der Ouden tot den hoogsten trap gevoerd; doch het is geen enkel zinnelijk lijden, dat slechts medelijden verwekt, maar de verheven strijd der ligchamelijke en der zedelijke kracht tegen hetzelve, getemperd door de liefde en den angst van het vaderlijk gevoel, hetgeen bij de beschouwing dezer Groep in ons den indruk van vrees, schrik en bewondering doet ontstaan.

De hier bijgevoegde afbeeldingen konden juister geteekend en beter uitgevoerd zijn; het voorbeeld van de eerste, uit de *Denkmäler der alten Kunst* van K. O. MÜLLER en C. OESTERLEY overgenomen, is niet zoo juist als dit, met het origineel overeenkomende.

Toen wij dit werkje in handen kregen, en er verslag van gaven, deden twee ongunstige tijdingen uit het gebied der Archeologie onaangename en treurige gewaarwordingen in ons oprijzen, namelijk het verminken van het schoone beeld, de *Apollino*, in de galerij van *Florence*, door den val van eene schilderij, en de dood van den zoo even genoemden verdienstelijken en geleerden Archeoloog MÜLLER, wiens naam meermalen in dit werk voorkomt. Hij werd ziek te *Delphos*, stierf in het midden zijner loopbaan te *Athene*, en werd op de plaats van de tuinen der Akademie van PLATO begraven; een uiteinde, den *Griekschen* Oudheidkundige waardig. Doch de wetenschap treurt bij zijn vroegtijdig gemis, en, in eene ernstige en weemoedige stemming, konden wij deze gelegenheid niet laten voorbijgaan, zonder aan zijne nagedachtenis de hulde van onzen rouw en van onze bewondering voor zijne kennis toe te brengen.

Wij hebben ons zoo lang met de Voorlezing van den Heer JANSSEN bezig gehouden, deels om het gewigt van het onderwerp, deels om de grondige en geleerde wijze van behandeling, en tevens om hem en andere oudheid- en kunstkenners in ons vaderland tot het geven van soortgelijke ge-

schriften aan te sporen, ten einde de kennis en den smaak voor de heerlijke voortbrengselen der *Grieksche* beeldhouwkunst, zoo weinig beoefend en ontwikkeld bij de meeste geleerden en kunstenaars van *Nederland*, weder te doen ontkiemen, ontwikkelen en aanvuren.

Philaletes. Over de Waarheidsliefde. Door W. HUBELING, *Hoogleeraar te Franeker. Te Leeuwarden, bij* W. Eekhoff. 1840. *In gr. 8vo.* 45 *bl. f* : -·50.

Als men de menschen gadeslaat zoo als zij zich vertoonen, gedreven door eigenliefde en zinnelijkheid, dan wordt men vaak tot de ontmoedigende gedachten geleid, dat er in den mensch geene waarheidsliefde is. En nogtans is zij er, en wij ontdekken zulks, wanneer wij slechts onze beschouwing niet eenzijdig maar onbevooroordeeld inrigten. Wij ontwaren waarheidsliefde in den tijd der jeugd; wij zien haar bij den weetgierigen knaap, die naar het *wezen* der dingen vraagt; heerlijk zien wij haar uitblinken bij de edelen van ons geslacht, die niet aarzelen zelfs hun leven voor haar op te offeren; en niemand, zelfs de diepst gevallene niet, is volstrekt afkeerig en vreemd van de waarheid. Hetgeen haar 't meest in den weg staat, zijn onze verkeerdheden en gebreken. Om tot de waarheid te geraken, moet men dus zichzelven kennen. *Ken uzelven. De waarheid zal u vrijmaken.*

Dit is de gang en hoofdleiding der gedachten, welke in het voor ons liggende geschrift, in den vorm van een gesprek, ontwikkeld zijn, waarin de met den mensch onvoldane *Aristo* door *Philaletes* wordt teregt gewezen. Oorspronkelijk heeft het tot eene voorlezing gediend; dat het thans ook in druk verschijnt, heeft ons publiek te danken aan het verlangen van velen der hoorders; en, hoezeer het stukje geene nieuwe denkbeelden behelst, bevredigt het echter gewis ook den lezer, en doet hem den geest van VAN HEUSDE, als niet met VAN HEUSDE begraven, en eene gepaste navolging van onzen F. HEMSTERHUIS in hetzelve opmerken. Op een beeld, (bl. 12) van het goud ontleend, zouden wij eene aanmerking maken, indien niet de waarheidsliefde ons drong, dezelve, volgens de nieuwste onderzoekingen van G. ROSE, weder terug te nemen; maar, daar deze toch niet algemeen bekend

zijn, twijfelen wij echter, of in eene populaire redevoering gezegd mag worden, dat *men het goud zelden zuiver in de aarde vindt.* De stijl is los en eenvoudig, zonder zich echter door bijzondere schoonheden aan te bevelen.

Verhaal eener Reize in Rusland, gedaan in het jaar 1835. *Door* J. ACKERSDYCK, *Professor aan de Hoogeschool te Utrecht. II Deelen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1840. *In gr. 8vo. XIV en 665 bl. f* 7-20.

Is het ook in onzen tijd nog waarheid, wat, volgens CICERO, PYTHAGORAS reeds opmerkte, dat velen, die zich op reis begeven, daartoe bewogen worden door het uitzigt op winst en voordeel; maar dat er ook eene voortreffelijker soort van reizigers is, die niets van dit alles bejagen, maar die komen om te zien en te onderzoeken, wat er geschiedt en op welke wijze, — dan mogen wij, bij de bekende verdiensten van den Heer ACKERSDYCK, verwachten, dat zijn reisverhaal door deszelfs belangrijkheid boven de meeste werken van deze soort zal uitmunten. Vooral mogen wij deze verwachting koesteren, daar alleen de wensch, om den kring van zijne waarnemingen uit te breiden, den Hoogleeraar het plan deed vormen, hetwelk hij in den zomer van het jaar 1835 ten uitvoer bragt, om namelijk een belangrijk gedeelte van *Rusland* te bezoeken.

De Schrijver vertrok den 14 Junij van *Amsterdam*, met eene stoomboot op *Hamburg*, na van daar eenen uitstap in *Holstein* gedaan te hebben, op dezelfde wijze van *Lubeck* naar *Petersburg*, bragt in deze hoofdstad eene maand door, begaf zich in het laatst van Julij naar *Moskou*, vertoefde aldaar tot den 18 Augustus, en vertrok toen over *Joroslawl* naar *Nisney Nowgorod*. Na gedurende eene week de beroemde jaarmarkt aldaar te hebben bijgewoond, reisde de Schrijver naar *Kazan*, de hoofdstad van het voormalige *Tartaarsche* Koningrijk van denzelfden naam, maar sedert lang de hoofdplaats van een *Russisch* Gouvernement. Na ook hier gedurende eenige dagen het merkwaardigste bezigtigd te hebben, vertrok hij den 7 September langs eenen anderen weg, over *Simbirsk*, weder naar *Moskou*. Na nog eenige dagen vertoevens aldaar, kwam hij den 22 September te *Petersburg* terug, en vertrok op den 15 October, wederom

met eene stoomboot, naar *Lubeck*, van daar over *Hamburg*, *Bremen*, *Lingen*, *Deventer*, en kwam, na zijne reis in ruim vier maanden volbragt te hebben, op den 25 October terug in zijne woonplaats te *Utrecht*.

Ofschoon de tijd, dien de Hoogleeraar over deze reis besteden kon, te kort is, om eene volledige beschrijving van het door hem bezochte gedeelte van *Rusland* te leveren, en het te bejammeren is, dat de geleerde Man, die dit zelf betreurt, niet vooraf zich met de vereischte kennis der *Russische* taal hebbe toegerust, vindt de lezer hier echter eenen kostbaren schat van wetenswaardige berigten. Zoo veel tijd en omstandigheden het veroorloofden, heeft de Reiziger getracht, *Rusland* te leeren kennen, en op te merken en te vernemen, in hoe ver, hetgeen andere reisverhalen behelzen, met de waarheid overeenkome. De geest, die in het werk heerscht, de stijl, waarin het geschreven is, en de belangrijkheid der behandelde onderwerpen, zijn allen zoodanig, als men die van den smaak en het verstand des Schrijvers mag verwachten. De reisbeschrijving is gesteld in den vorm van een dagverhaal. Ofschoon nu de Hoogleeraar dagelijks heeft opgeteekend hetgeen hem merkwaardig voorkwam, zijn toch opmerkingen en bijzonderheden, welke niet tot eenen bepaalden dag behoorden, sommige veeleer als slotsommen van hetgeen hij van tijd tot tijd hoorde of zag, afzonderlijk aangeteekend. Soms vond hij ook plaatsen in andere reisverhalen, welke juist dat vermeldden, wat hem was voorgekomen, waarom hij dan alleen naar zulke plaatsen verwees. Dit een en ander gaf den Hoogleeraar aanleiding, om, uit die aanmerkingen en uit zijne herinnering, op zijn dagverhaal, als *algemeene aanmerkingen*, een vrij breedvoerig maar hoogstbelangrijk bijvoegsel te laten volgen. In hetzelve handelt hij, onder andere onderwerpen, over de uitgestrektheid van *Rusland*, de bevolking, bijzonderheden omtrent het volk, karakter der *Russen*, nijverheid, Godsdienst, beschaving, onderwijs, literatuur, Universiteiten, de verschillende standen, adel, geestelijkheid, middelstand en lijfeigenen, de krijgsmagt, het regt in *Rusland*, den regeringsvorm, de financiën en het bestuur der Gouvernementen enz. Als eene proeve plaatsen wij hier een gedeelte van hetgeen de Hoogleeraar mededeelt omtrent de veroveringen der *Russen*, hetgeen vooral in het tegenwoordige tijdstip met belangstelling zal ontvangen worden:

»*Rusland* moest voor zijnen handel zich tot aan de *Zwarte Zee* uitstrekken, en het konde onmogelijk de landen rondom den *Caucasus* in vijandige handen laten. *Turkije* en *Perzië* waren hier de gevaarlijke naburen; en waar die in hunnen verzwakten toestand zelve niet meer te vreezen zijn, kunnen de *Russen* niet gedoogen; dat zich andere Staten door verovering of invloed de gelegenheid zouden verschaffen, om hun Rijk te bedreigen, of hunnen handel te belemmeren. Hier is het eigenlijk *Engeland*, waarmede *Rusland* in botsing geraakt. *Rusland* heeft, door de anders niet uitgestrekte aanwinst van de boorden der *Zwarte Zee*, ten zuiden van den *Caucasus*, een' grooten stap voorwaarts gedaan, dewijl het nu dit gebergte van alle zijden insluit, en zoo het uitzigt heeft, om de bergbewoners, welke door Godsdiensthaat vijandig jegens de *Russen* gesteund zijn, en ter zee steeds in betrekking met de *Turken* bleven, te beteugelen en tot gehoorzame onderdanen te maken.

»Doch voor de vaart op de *Zwarte Zee* moet het de zekerheid hebben, dat de *Bosphorus* en de *Dardanellen* steeds zullen geopend blijven; en, wanneer *Turkije* valt, in wiens handen zullen dan die zeeëngten komen? Dit punt is van overwegend belang voor *Rusland*; de geheele toekomst van zijne zuidelijke provinciën is daaraan verbonden; en juist om dezelfde reden is het een hoofdpunt voor de politiek van *Engeland*, dat met naijver de ontwikkeling van de nijverheid in die provinciën en tevens die der zeemagt van *Rusland* beschouwt.

»Van de andere zijde heeft *Rusland* het grootste belang, om alle de boorden der *Caspische Zee* onder zijn gebied te brengen; want dan eerst zullen de nieuwe provinciën, die het noordelijk en westelijk van die zee bezit, zich volkomen kunnen ontwikkelen, een veilige en voordeelige handel op die zee kunnen gedreven worden. Bovendien zijn de grenzen van de *Caspische Zee* af tot *China* voor *Rusland* nog zeer onzeker; de zwervende stammen, welke zich daar bevinden, *Basjkieren*, *Kirgiesen* en andere, maken het verkeer met *Boechara* en *Indië* onveilig. Eenige hebben zich reeds onder de bescherming van *Rusland* gesteld, en alle hebben behoefte aan eene krachtige opperheerschappij. Dáár is dus eene nog grootere uitbreiding van gebied in het belang van *Rusland*, en inderdaad in dat van de beschaving in het algemeen; doch juist daar doet elke verovering de *Russen*

naderen tot *Engelsch Indië*. Hierin ligt een voorname grond van den naijver van *Engeland* jegens de *Russische* regering. Het is merkwaardig, hoe eenige *Engelsche* Schrijvers trachten te betoogen, dat zij, om de belangen van *Europa*, de te groote magt van *Rusland* gevaarlijk achten, en met welke teedere belangstelling zij spreken van de *Circassiërs* in den *Caucasus*, wier nationaliteit zij vreezen, dat verloren zoude gaan, wanneer die zich met de *Russische* regering verzoenden, en, in plaats van de reizigers te plunderen, het land bebouwden; — zoude het *Engelsch* eigenbelang deze Schrijvers, of wel zij hunne lezers misleiden?"

Dat de Hoogleeraar het verhaal van zijne reize eerst in het vijfde jaar, nadat hij die gedaan heeft, het licht doet zien, kunnen wij niet anders dan goedkeuren, daar het uit den inhoud blijkt, dat hij het door hem opgemerkte naauwkeurig heeft vergeleken met de beste geschriften over *Rusland*, die binnen zijn bereik waren, en welker opgave in de Voorrede voorzeker de waarde van het werk verhoogt. Lezers, die het niet maar te doen is om verrassende avonturen, en wier smaak niet te zeer verwend is door de romaneske verdichtingen, die hun al dikwerf ook onder de gedaante van reisbeschrijvingen worden aangeboden, zullen de beschouwingen van onzen geleerden Landgenoot met erkentelijkheid ontvangen.

Wij eindigen ons verslag met den wensch, dat in onzen tijd, waarin *Rusland* zoo veel belang wekt, en naar evenredigheid nog te weinig gekend wordt, des Schrijvers arbeid, bij eene gunstige ontvangst door ons lezend publiek, voor velen het middel moge zijn, om, bij staatkundige gebeurtenissen, die gedeeltelijk reeds plaats hebben en gedeeltelijk te voorzien zijn, met eenige kennis van zaken te kunnen oordeelen.

Waldemar de Overwinnaar, of Denemarken en de Denen in het glansrijkst tijdperk hunner geschiedenis; door B. S. INGEMANN. *III Deelen. Uit het Deensch. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1839 *en* 1840. *In gr. 8vo.* *XXIV en* 915 *bl. f* 8-90.

De Heeren TELTING en BEHRNS, die, om zich de Deensche taal eigen te maken, dezen Roman in handen namen, en

dien, ter stijloefening in het Nederduitsch, te zamen vertaald hebben, behoeven tot geene *captatio benevolentiæ* hunne toevlugt te nemen, om een aanprijzend verslag voor dezen hunnen arbeid te verwerven. INGEMANN's *Waldemar* is als historisch tafereel en als romantisch voortbrengsel in allen deele waardig, om ook buiten het vaderland van den Schrijver bekend te worden; hetgeen, daar de kennis der Deensche taal onder ons niet zeer algemeen is, zonder de taaloefening van deze beide letterkundigen niet zoo spoedig, en waarschijnlijk slechts door eene vertaling van eene vertaling zou geschied zijn. Ofschoon op den eernaam van *hoogzedelijk*, dien de Heer TELTING aan de Oudnederlandsche natie geeft, nog al wat af te dingen is, hebben wij van ons lezend publiek toch zoodanige gunstige gedachte, dat wij het er voor houden, dat de verzekering van den Heer TELTING, dat hier niets voorkomt, wat de goede zeden en de strenge eischen der eerbaarheid kwetst, en dat vrouwen en meisjes het boek gerust in handen mogen nemen, gewisselijk zal medewerken tot eene gunstige ontvangst van dezen vreemden Roman, die zoo wel wegens deszelfs zedelijke strekking, als wegens het aangenaam onderhoud, hetwelk hier den lezer verschaft wordt, inderdaad alle aanbeveling verdient. Eene enkele uitdrukking viel ons in het oog, waarop wij aanmerking maakten. Wij zeggen in onze taal niet *uit de vieren*, maar *te viervoet* of *spoorslags* rennen. Ook zouden wij, in plaats van »den minderjarigen KANUT *vervoogdende*," liever schrijven: *als voogden van*. Over het geheel evenwel is de vertaling zeer wèl geslaagd, en zal voorzeker onze lezende landgenooten met ons doen wenschen, dat, bij voortgezette beoefening der Deensche taal, door deze beide letterkundigen nog meerdere vruchten van denzelfden grond op onzen bodem mogen overgebragt worden.

Aanteekening op de Grondwet, door Mr. J. R. THORBECKE, Hoogleeraar te Leiden. Te Amsterdam, bij J. Müller. 1839. *In gr. 8vo. VIII en* 336 *bl. f* 3-90.

Wat kan de dubbele Kamer niet doen? Augustus 1840. *'s Gravenhage, bij* P. C. Dill. 1840. *In gr. 8vo.* 15 *bl. f* : - 30.

Proeve van Wet op de Ministeriële Verantwoordelijkheid, met eene toelichtende Memorie. Te Vlissingen, bij P. Wedts de Swart. 1840. *In gr. 8vo. VI en 35 bl. f* : - 35.

Het zoo belangrijke werk van Prof. THORBECKE, een werk van blijvende waarde, is ons te laat ter beoordeeling geworden, om *in tijds* ons gevoelen over al de daarin aangewezene leemten en voorgestelde verbeteringen der nu reeds (zoo men het noemt) herziene, doch bij het verschijnen dezes werks nog niet herziene Grondwet mede te deelen. Het is een doorloopende commentarius, die van Artikel tot Artikel aanwijst, waar en hoe, naar des Schrijvers meening, de Grondwet behoefde en behoorde verbeterd te worden. Doch wat is er geschied? De Hoogleeraar THORBECKE rangschikt de regtstreeksche Verkiezingen, d. i. de verkiezing der Leden van de Tweede Kamer onmiddellijk door de tegenwoordige Kiescollegiën, vermeerderd met zoodanige gegradueerden aan eenige Hoogeschool des Rijks, als thans nog van het kiesregt zijn buitengesloten, geenszins onder hetgene hij bij herziening der Grondwet wilde hebben ingevoerd. Intusschen, wat heeft de stelselmatige Oppositie van hemzelven en zijne vrienden in het staatkundige kunnen baten? Alleenlijk, dat het voorstel tot periodiek aftreden van de Leden der Stedelijke Regeringen, en dus eene gewigtige verbetering, door de dubbele Kamer verworpen is. De Oppositie was te zwak, om al de wetsontwerpen te doen afstemmen. Alleen dáár, waar de Aristocratie er belang in vond, eene verbetering tegen te houden, en door eene Oppositie gesterkt werd, die tegenstemde, om zich gelijk te blijven; alleen dáár zegevierde die Oppositie. Doch van waar die zwakheid der liberale partij? Immers alleen daaruit, dat zoo wel de enkele Kamer, als de tot hare verdubbeling bijgevoegde Leden, verkozen waren door de Provinciale Staten; terwijl men van de Provinciale Staten, zoo lang zij zelve niet regtstreeks door eenigzins beter zamengestelde Kiescollegiën worden benoemd, geene anders kenzen wachten kan, dan over het algemeen in den geest der bevoorregte familiën. Al het schrijven over de gebreken der Grondwet moest dus wel op eene kleinigheid uitloopen. De dubbele Kamer was bijeengeroepen. Zij had slechts *ja* of *neen* te zeggen. En nu werd het weder bewaarheid: *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.* Intusschen, de beslissing is er. De zaak is in staat van ge-

wijsde; er bestaat in dezen geene cassatie, en wij moeten er in berusten.

Wij zeiden daareven, dat de dubbele Kamer steeds *ja* of *neen* te zeggen had; en hieruit volgt, dat zij naar ons inzien, geenszins eene constituërende vergadering was, en wij volkomen instemmen met den Schrijver der brochure: *Wat kan de dubbele kamer* NIET *doen?* Als wij in de Grondwet niet willen lezen, wat wij er gaarne in vinden zouden, maar alleen, wat er uitdrukkelijk geschreven staat, dan komt het ons onmogelijk voor, en strijdig met de regelen eener onpartijdige uitlegkunde, om eene uitgebreider magt, dan de vorenomschrevene, aan de dubbele Kamer toe te kennen.

Doch wat kan de Koning met de Eerste en de *gewone* Tweede Kamer *wel* doen, indien allen het belang des Vaderlands onpartijdig inzien en behartigen? Onder anderen de thans in de herziene Grondwet duidelijker, dan bevorens, erkende Ministeriële verantwoordelijkheid zoodanig regelen, dat zij geen ijdele klank blijft. Dat zou zelfs hebben kunnen geschieden, bij de nog niet veranderde Grondwet; en hiervan levert de *Proeve van Wet op de Ministeriële Verantwoordelijkheid* het voldingend bewijs op. Wij vragen niet: Zou men dit of dat Artikel dier Conceptwet niet anders kunnen stellen? Zou de Proeve nog niet vollediger of beter kunnen zijn? Zoo de zaak ernstig ter sprake kwame, zou men in al die bijzonderheden zich kunnen verdiepen. Maar dit beweren wij: indien er eene soortgelijke Wet voorgedragen en aangenomen was (en beide zou zonder schending der Grondwet, ja zelfs in haren geest kunnen geschieden); dan bestond er eene wezenlijke en staatsregtelijke verantwoordelijkheid der Ministers en hooge Staatsambtenaren. Zal echter ooit een dergelijk ontwerp worden aangeboden? Zou het, vooral bij de Eerste, maar ook reeds vooraf bij de Tweede Kamer doorgaan? Of, zoo de Tweede Kamer het voorstel deed, zou het met goed gevolg bekroond worden? Wij vreezen *neen*, en vermoeden dat dit ontwerp in het lot zal deelen van dat eener wet op de regtstreeksche verkiezingen door Mr. HOBST VAN LIMBURG, en van het ontwerp eener herziene Grondwet door Mr. DE DONKER CURTIUS. Alle zoodanige opstellen bewijzen de mogelijkheid eener echt-constitutionele wetgeving in ons vaderland, bij de ongezindheid van de meesten hunner, die magt en gelegenheid hebben, om die allezins bereikbare idealen te verwezenlijken. Doch dit strekke ter aanbeveling eener wet

op de aansprakelijkheid der hooge Staatsambtenaren, dat zij *kan* worden aangenomen, al blijft het verkiezingstelsel in werking, hetwelk tegenwoordig bestaat.

Dichtbloemen, bij de naburen geplukt. Door H. TOLLENS, CZ. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1839. *In gr. 8vo. XIV en* 150 *bl. f* 3 - 60.

Een bundel met uitgelezene vertaalde dichtstukjes van de hand van TOLLENS moet wel van eene gunstige ontvangst verzekerd zijn. Zeker is de smaak van het publiek ten aanzien van poëtische voortbrengselen in de laatste jaren veel veranderd. Er is een geheel andere geest in onze dichtstukken gekomen. De invloed van vreemde letterkunde op de onze is in dit opzigt verbazend groot geweest. De *Engelsche* literatuur heeft eenen zeer gunstigen, de *Fransche* hier en daar eenen zeer ongunstigen invloed gehad. Maar, ondanks die veranderingen in smaak en trant, zal TOLLENS toch altijd iets eigenaardig nationaals behouden, dat bijval moet vinden. Hij zal in vele opzigten Volksdichter bij ons blijven, vooreerst en voornamelijk om de huiselijkheid en godsdienstigheid van vele zijner stukjes, en ten andere om de ongekunsteldheid en eenvoudigheid zijner taal en versificatie. Wanneer ook sommige zijner groote stukken, wier gebreken hij zelf niet heeft ontkend, vergeten zullen zijn, zullen vele zijner kleinere gedichten in den mond van talrijke bewonderaars blijven leven.

Wat vooral hem dikwijls kenmerkt, is zekere naïveteit, zoowel in woorden en uitdrukkingen, als in gedachten. Daarom is hij van al onze dichters zeker de gene, die met den gelukkigsten uitslag CLAUDIUS kon overbrengen. Ook in den bundel, die hier voor ons ligt, zijn vele stukjes, waarin dat eenvoudige en ongekunstelde of dat echt naïve wordt gevonden, en deze zijn stellig de besten en de best gelukten. De toon van anderen stemt minder met dien van TOLLENS zelven overeen. LAMARTINE of VICTOR HUGO zijn niet eenvoudig genoeg; of waar zij eenvoudig willen zijn, ziet men de gekunsteldheid te veel. Verscheidene van onze jonge Dichters mogten liever bij TOLLENS ter school gaan, om van hem te leeren, wat ware eenvoudigheid van taal is,

en hoe veel deze verschilt van die *gezochte* eenvoudigheid, die zich bij hen in ieder woord verraadt.

Wat de keuze der stukjes aangaat, die hier worden geschonken, zij is meestal gelukkig. Enkelen, gelijk b. v. *Herdersdicht*, zijn een weinig uit den tijd; maar de meesten verdienen hunne plaats. Gelukkig zijn vooral de vertalingen naar HÖLTY, HEBEL, BURNS, JACOBUS V, W. SCOTT, TASTU. Wel kende Rec. *de oude Boer aan zijn' zoon*, *Vergankelijkheid* en anderen; maar hij vond ze hier met groot genoegen weder. Het laatste vooral (was het vroeger geplaatst, of kende Rec. het alleen in handschrift?) is een juweel. *De oude Schooijer*, het *Wiegelied* van *Madame* TASTU, *de oude Vrouw* van BERANGER, en de stukjes uit BURNS, dien echten Volksdichter der *Schotten*, zijn sieraden van dezen bundel. Wij vertrouwen dat hij vele lezers zal vinden. Wij danken den Dichter voor de zorg, aan de schikking en keuze der stukken besteed; voor de overbrenging zelve begeert hij onzen dank zeker niet, daar het genoegen van den arbeid de moeite rijkelijk beloont. De Uitgever heeft voor eene nette uitvoering zorg gedragen; en zoo vinde deze bundel ruim het debiet, dat hij verdient!

Deugd en Ondeugd, of de Lotgevallen van Fridoline en Dorothea; een tegenhanger van het werkje van C. SCHMID: *Deugd en Ondeugd. Naar de tweede Hoogduitsche uitgave. Met Platen. Te Deventer, bij* A, J. van den Sigtenhorst. *In kl. 8vo.* 132 *bl. f* 1 - 10.

Gelijk de met lof onder ons bekende SCHMID, onder den titel van *Deugd en Ondeugd*, de lotgevallen van den *goeden Frederik* en den *boozen Diederik* voor jonge knapen beschreven heeft, zoo beschrijft de zich alleen door de letters F. W. aanduidende Schrijver die van de *goede Fridoline* en de *booze Dorothea* »met den wensch, dat jonge meisjes ook hier »aanleiding mogen vinden, om levendig te leeren inzien, »welke onschatbare voordeelen een godsdienstige zin en eene, »steeds aan zichzelve gelijkblijvende," (?) »onwankelbaar »standvastige deugd, zelfs onder het grootste leed der aarde, »aan het deugdzame hart schenken, daar integendeel slechts »bange onrust, gedurige vrees en ten laatste de geduchtste »straffen de bezoldiging der ondeugd zijn, ofschoon de Vader

»der barmhartigheid den berouwhebbenden zondaar zijne »alles omvattende genade niet onttrekt." — Aan dit loffelijk oogmerk beantwoordt dit boekje ook vrij wel: het is hier en daar wel wat avontuurlijk, maar toch niet overdreven; het boezemt goede gevoelens op eene aangename wijze in, en beveelt zich ook door zijnen verhaaltrant aan. — Rec. wil den jongen lieden door geen verdere inhoudsopgave de nieuwheid benemen, maar prijst het hun gaarne ter lezing en behartiging aan.

De Paascheijeren. Een geschenk voor Kinderen. Door C. SCHMID. *Vierde Druk. Met Platen. Te Amsterdam*, *bij* ten Brink en de Vries. 1838. *In kl. 8vo.* 64. *bl.* *f*: - 60.

De Christelijke Familie, het stomme Kind en het oude Kasteel. Drië belangrijke Verhalen voor de Jeugd. Door C. SCHMID. *Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1838. *In kl. 8vo.* 76 *bl. f* : - 75.

Bij de menigte van oorspronkelijke Nederlandsche werkjes ten gebruike voor de jeugd heeft zekerlijk van het van buitenslands aangevoerde niets aanspraak op de eer der overzetting in onze taal, dan hetgeen uitmunt. Voorzeker toch is het eene eer te achten voor een buitenlandsch voortbrengsel, voor de jeugd bestemd, gedost te worden in het gewaad eener taal, in welke VAN ALPHEN, VAN DER PALM, P. MOENS, *Mevr.* VAN MEERTEN, om zoo vele andere verdienstelijke Schrijvers en Schrijfsters niet te noemen, voor die zelfde jeugd geschreven hebben. Het verblijdt ons, dat wij de beide aan het hoofd van dit verslag genoemde werkjes onder de zoodanigen mogen rangschikken, door welker overzetting aan onze jeugdige landgenooten eene wezenlijke dienst is bewezen, daar zoo wel de inkleeding en het onderhoudende der verhalen, als de vrome Christelijke geest, die in beiden heerscht, dezelve de opmerkzaamheid van ouders en opvoeders en de aanbeveling aan de jeugd doet waardig zijn. Daar de Schrijver door vroeger vertaalde stukjes, en vooral door zijnen *Kinderbijbel*, reeds gunstig bekend is, twijfelen wij ook niet, of deze uitgave der thans aangekondigde boekjes zal met eene goede ontvangst bekroond worden.

BOEKBESCHOUWING.

Dissertatio Theologica Exegetico-Moralis de parte Epistolae Pauli ad Romanos paraenetica, quam — publico ac solemni examini submittit PETRUS ABRAHAM BORGER, Lugduno-Batavus. Lugd. Batav. apud *Haak et Socios*. 1840. F. oct. maj. 255 pag.

Bovenstaande naam roept Referent met weemoedig gevoel zijnen een weinig jongeren Akademischen tijdgenoot voor den geest, den grooten, den in zijne soort eenigen E. A. BORGER, die in zijnen korten leeftijd de heerlijkste proeven gegeven heeft van zijn veelomvattend genie, waardoor hem genoegzaam alles, wat hij aangreep, gelukte, maar die, helaas! onder den last zijner onvermoeide studiën en zijner herhaalde wederwaardigheden al te vroegtijdig bezweken is. Moge zijn eenig overgebleven Zoon, al is het dan ook met minder schitterende gaven en in minder verheven werkkring, gelukkiger zijn, en, in den geest zijns Vaders arbeidende, de talenten, die hem naar zijn vermogen zullen toebetrouwd worden, op goede winst aanleggen voor het Rijk der waarheid en deugd! Hiertoe geeft zijne Doctorale Dissertatie, waarvan Ref. een kort verslag gaat geven, gunstige hoop.

Het vermanende gedeelte van PAULUS *Brief aan de Romeinen*, H. XII—XV: 13, is het onderwerp dezer Verhandeling. — De hooge ingenomenheid, die BORGER voor een Hoogduitsch gezegde van GLÖCKLER aan het hoofd zijner Dissertatie te kennen geeft, zou men den jeugdigen Schrijver ter liefde zijner stof gaarne ten goede houden, al deelde men zelf daarin niet zoo volkomen; maar Ref. roept hem toch toe: »*Ne quid nimis!* men verheffe den Apostel toch niet boven den eenigen Meester!" — Nog eene andere algemeene aanmerking zij hier bijgevoegd! De gewone onderscheiding, die ook BORGER p. 2, 3 maakt, van *pars theoretica* en *practica* in de brieven van PAU-

LUS, komt Ref. niet allezins juist voor. Er mogen in het hier behandelde gedeelte eens meer uitvoerig pligten aangeprezen worden; maar voor het overige kan hij niet vinden, dat PAULUS of eenig ander Apostel het theoretische en practische van het Evangelie zoo angstig afbakent: (men zie b. v. H. VI en VIII) zelfs niet op de meeste andere, laat staan dan op alle (p. 6) of bijna alle (p. 7) Brieven van PAULUS is die onderscheiding toepasselijk: indien men die aan de *Ephesiërs* en *Colossensers* en den eersten aan de *Thessalonicensers* uitzondert, hoewel zij ook daar niet zuiver te vinden is, zal men ze in de overige Brieven niet aantreffen.

Het kleinste gedeelte dezer Verhandeling, p. 5—80, besteedt BORGER tot de verklaring van de voorgestelde Hoofdstukken. Men vindt hier over 't geheel geen diep en in breede geleerdheid uitloopend exegetiseren, maar meestal korte, niet ongewone ophelderingen, doch waarin men met genoegen eene gezonde exegese gevolgd, en van goede voorgangers onder de ouden en nieuwen gebruik gemaakt ziet. — Bij vele enkele plaatsen stilstaan, kan Rec. hier niet: eene kleine handvol aanmerkingen dan slechts den jongen Schrijver bescheiden aangeboden! — Bij H. XII: 1, 2 had het gevoelen van VAN DER PALM wel mogen in aanmerking genomen worden, dat deze plaats ziet op de uitwendige eerdienst der Christenen. Bij de spreekwijze *deze wereld* heeft BORGER het met vele Uitleggers gemeen, dat hij niet let op de beteekenis, die dezelve bij JEZUS en de Apostelen doorgaans had, en toenmaals noodwendig hebben moest, namelijk de Joodsche of de Heidensche maatschappij, die tegen CHRISTUS en zijne zaak vijandig overstond, waarvan de Christenen ten aanzien van het godsdienstige uitgegaan waren, maar waarvan zij nog zoo ligt de verkeerdheden en ondeugden in het Christendom wilden bijbehouden: de veronachtzaming van deze beteekenis heeft in de Bijbelsche Exegese en in de Christelijke Asceliek veel kwaad gedaan. — Bij vs. 8 keurt BORGER wel af, maar zonder bewijs, *ἐν ἁπλότητι* met THEOPHYL., BENGEL en GROT. voor *liberaliter*, *abundanter* te houden.

en stelt wel, dat het *sinceritate* beteekent, maar toont niet, hoe *opregtheid* bij het mededeelen in eenen armverzorger te pas komt. Dat *προϊστάμενος* een *verzorger van vreemdelingen* is, zoo als hij met BENGEL en DE WETTE aanneemt, mogt ook wel, zoo het kon, nader bewezen zijn. — Vs. 19 volgt hij, bij *δότε τόπον τῇ ὀργῇ*, het gevoelen der genen, die vertalen: *relinquite iram Deo*, en zegt, dat *τόπον διδόναι* op dezelfde wijze gebruikt wordt *Rigt.* XX: 36, LUC. XIV: 9 en EPH. IV: 27; maar het enkel inzien dezer plaatsen leert duidelijk, dat het daar in geheel anderen zin voorkomt. — H. XIII: 12 verstaat hij door *νὺξ* te regt *den tijd van onkunde en ondeugd, vóór de aanneming van het Christendom*, maar door *ἡμέρα den tijd der toekomstige zaligheid*; doch waarom niet, bij regtstreeksche tegenstelling, *den tijd van kennis en deugd door het Evangelie?* en vs. 13 dient *ὡς ἐν ἡμέρᾳ*, waar BORGER weder dezelfde beteekenis aanneemt, in dezen zamenhang duidelijk alleen ter vergelijking, *als in den dag*, d. i. als dezulken, wier verrigtingen het daglicht niet schuwen. — Hoe kan BORGER H. XIV: 2 eene oppositie in de beide deelen van dit *enuntiatum* ontkennen, die toch zoo duidelijk te lezen staat? *ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα· ὁ δὲ ἀσθενῶν* (i. q. *ὃς δὲ ἀσθενεῖ*) *λάχανα ἐσθίει*. — Bij vs. 5 had Rec. iets verwacht over de beteekenis van *πληροφορείσθω*, en bij vs. 15 over die van *ἀπολλύειν*, dat BORGER, p. 217, 8, door *perdere* overzet; maar zou het in dezen zamenhang niet zijn *afvallig maken?* — Bij *κυριεύσῃ*, vs. 9, teekent BORGER aan: »*Non tantummodo de im*»*perio morale intelligendum, verum etiam de imperio* »physico *in omne genus humanum*": waar staat dit laatste in het N. V.? JOAN. XVIII: 36, 37 toch zeker niet? — *Tantum!*

Ref. gaat over tot het tweede en grootste gedeelte dezer Dissertatie, dat van p. 81 tot 251 loopt, waarin BORGER de zedeleer, die in de opgehelderde hoofdstukken vervat is, behandelt, en tot drie hoofdpunten, en deze vervolgens wederom tot eenige bijzondere artikels brengt: I.

De Christelijke liefde, (H. XII en XIII: 8—14.) II. *De onderlinge pligten van Overheden en Burgers*, (H. XIII: 1—7.) III. *De Christelijke verdraagzaamheid jegens andersdenkende Christenen*. (H. XIV en XV: 1—13.) Deze verdeeling en rangschikking heeft nog al hare zwarigheden; want H. XII: 11, 12, en de *excursus*, H. XIII: 11—14, behoort niet bij de Christelijke liefde, waartoe integendeel de derde rubriek zeer wel zou kunnen gebragt worden. — Hoe dit zij, men vindt hier eene vrij uitvoerige behandeling van de door PAULUS in dit gedeelte zijns Briefs aangeprezene pligten: hierbij nu mag Ref. niet ontkennen, dat hier zoo veel goeds bijeengebragt, en met dien ernst behandeld is, dat de jeugdige Schrijver hieraan veel tijd en vlijt loffelijk blijkt besteed te hebben; maar hij mag ook niet ontveinzen, dat hier, naar zijn inzien, eene al te groote breedvoerigheid heerscht, die wel eens tot vervelende langwijligheid uitgerekt wordt; — dat hem ook de form niet altijd de meest gepaste en gelukkige voorkomt, als meer naar eene Leerrede in den toepassenden toon, dan naar eene Akademische Verhandeling gelijkende; — dat er ook lange uitweidingen in voorkomen, die bekort konden worden, b. v. p. 195 de groote en onuitvoerbare menigte van vereischten, om te weten, *of iets al of niet* geoorloofd is; of Cap. II, § 1, waarin BORGER wel goede denkbeelden over het zoogenaamde Goddelijk regt der Overheid aan den dag legt, maar hoe verschrikkelijk langdradig! en waarbij, (om dit in het voorbijgaan te zeggen) Ref. hem het bewijs voor de doodstraf uit de spreekwijze *het zwaard dragen* gaarne wil laten houden, daar het immers niets anders is, dan eene spreekwijze uit het gemeene leven genomen, om in 't algemeen het regt van straffen aan te duiden; waarbij ook nog in aanmerking komt, dat JEZUS en de Apostelen zich, om wijze redenen, met de toen bestaande inrigtingen des burgerlijken levens niet bemoeiden, en dus de doodstraf, zoo wel als de slavernij, onaangeroerd lieten. — Bij den genoemden overvloed intusschen heeft het Ref. verwonderd, dat BORGER op H. XII: 1, 2 in 't geheel geen acht geslagen, van vs. 4—8

weinig partij getrokken, vs. 9^b, dat nu ontbreekt, maar niet bij vs. 9^a gevoegd, en p. 114, 5 onder de *proprietates caritatis Christianae* behandeld, en bij de pligten jegens vijanden, § 8, H. XII: 14, overgeslagen heeft. — Doch *punctum!* Ref. wil niet vergeten, dat hij het Akademiewerk van een jong mensch voor zich heeft, waarin zulke kleine onachtzaamheden, zoo wel als de bovengenoemde overladingen, wel eens meer voorkomen, die tijd en oefening leert verhelpen. — Ware dit verslag niet reeds lang genoeg uitgeloopen, dan zou Ref. nog de afzonderlijke punten willen opgeven, volgens welke BORGER de bij PAULUS voorkomende pligten behandeld heeft, en die, zoo hij de kunstelooze orde des Briefschrijvers niet wilde volgen, misschien in eene gelukkiger logische orde hadden kunnen staan; maar hij wil thans alleen nog doen opmerken, dat BORGER de twee laatste paragraphen van Cap. III nuttig besteed heeft, om de voortreffelijke geaardheid van PAULUS uit hetgene, dat H. XIV—XV: 13 voorkomt, te doen kennen, en om aan te toonen, welk gebruik wij daarvan nog tegenwoordig maken moeten; welk laatste voorzeker een moeijelijk en veelomvattend artikel is, welks volledige en naauwkeurige bearbeiding wij van eenen jongen Schrijver niet mogen verwachten.

Wat vooronderstelt de stichting der Christelijke Kerk door een' Gekruiste? Naar het Hoogduitsch van Dr. C. ULLMANN, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Heidelberg. Te Amsterdam, bij* J. C. Sepp en Zoon. 1840. *In gr. 8vo. 45 bl. f* :-50.

Deze Verhandeling is, volgens berigt van den Vertaler, reeds in 1832, door den Schrijver in het Tijdschrift *Theologische Studiën und Kritiken* geplaatst, later, veel vermeerderd met twee andere, afzonderlijk uitgegeven, en heeft toen het beruchte werk van STRAUSS slechts zijdelings, maar krachtig bestreden; en dit laatste is dan ook

vooral de reden geweest, waarom de Vertaler het in onze taal heeft overgebragt. (*)

Ter beantwoording van de vraag, die den wat zonderling luidenden titel uitmaakt, tracht ULLMANN te bewijzen, dat er vóór en na iets wezenlijks en beslissends moet plaats gehad hebben, indien er eenige waarschijnlijkheid zijn zal, dat de Christelijke Kerk kan ontstaan zijn en voortdurend bestaan heeft door het geloof aan iemand, die aan het kruis gestorven was. — Ref. is, ten aanzien van het historische gedeelte van het Christendom, over het geheel geen groot vriend van die *argumenta a priori*, omdat daarin maar al te dikwijls geredeneerd wordt uit hetgene, dat wij op andere gronden weten werkelijk gebeurd te zijn, maar dat, geheel afgetrokken van de ware geschiedenis, zich niet zoo ligt *a priori* laat construëren en demonstreren, en waarbij men zich ligtelijk toegeeft aan theoriën, waarnaar het werkelijk gebeurde dan geplooid moet worden: liever onderzoekt hij de deugdelijkheid der getuigenissen van hetgene, dat er gezegd wordt gebeurd te zijn, en maakt daaruit het resultaat op, om te weten, wat hij met de meeste historische zekerheid, of, zoo dit niet volkomen kan, hooge waarschijnlijkheid, voor waarheid te houden hebbe. — Met dit al brengt ULLMANN zulke dingen in het midden, die allezins overweging verdienen, en, vooral met de uitkomst vergeleken, zeer aannemelijk zijn. Zoo toont hij, *vooreerst*, aan, dat »JEZUS, als Stichter der Christelijke Kerk, eene geestelijk »en zedelijk belangrijke persoonlijkheid moet geweest zijn," en dat het idée hiervan, te zijnen opzigte, uit de zucht van vergoding of verheerlijking van verdienstelijke Mannen niet kan ontstaan zijn, want dat zij zich dan in dit geval anders zou geopenbaard hebben, door de zucht tot verkleinen en verlagen, die den mensch eigen is, zou te-

(*) Onder eenige drukfouten, die men hier en daar in dit stukje vindt, heeft Ref. ook een- en andermaal *verschijning* voor *verschijnsel* aangetroffen, hetwelk hij voor een Germanisme houdt, die meer en meer insluipt.

gengewerkt zijn, [tegen dit laatste zou vrij wat in te brengen zijn] en op zichzelve alle die werkingen, welke nu verhaald worden, niet zou hebben kunnen voortbrengen. — *Ten andere* tracht hij te betoogen, dat »de Gekruiste, die »zoo werkte, eene onoverwinnelijke, alles overtreffende, »alles doordringende kracht der liefde in zijn hart moest »koesteren;" — *ten derde*, dat »er in zijne leer eene on- »loochenbare kern der waarheid liggen moest"; — *ten vierde*, dat »zijne zending door buitengewone daden van »Goddelijke volmagt (wonderwerken) moest bevestigd wor- »den;" — *eindelijk*, dat »zijn leven en werkkring niet »met zijne kruisiging moest gesloten zijn, maar door eene »zegevierende openbaring zijns levens en zijner werkzaam- »heid gevolgd worden." — Dit alles trekt hij nu nog eens kortelijk zamen, om de daarin gelegene bewijskracht in zamenhang te doen gevoelen, en redeneert ten slotte nog *ex absurdo*, door de aangevoerde punten als niet bestaande te vooronderstellen, en dan te zien, wat daaruit volgen zou. — Behoudens het boven in het algemeen over deze manier van bewijsvoering gezegde, heeft Ref. dit stukje met genoegen gelezen, en prijst het ter ernstige overweging aan.

Herinneringen van de eerste verkondiging van Christus in Nederland, in eene Leerrede over Filipp. I: 18, *uitgesproken den* 17 *Nov.* 1839; *en in eene Bijlage betrekkelijk* WILLIBRORD, *door* V. H. REDDINGIUS, AZ., *Theol. Doct. en Predikant te Franeker. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *In gr. 8vo.* 39 *bl. f* :-40.

De omstandigheid, dat de Roomsche Kerk in de maand November 1839 het elfhonderdjarige Eeuwfeest vierde der invoering van het Christendom in ons vaderland door WILLIBRORD, bewoog den Eerw. REDDINGIUS, om bij die gelegenheid over den op den titel vermelden tekst te prediken. De woorden van PAULUS geven den Redenaar aanleiding, om I. te onderzoeken, welken indruk op PAULUS

de gedachte maakte aan eene gebrekkige verkondiging van CHRISTUS, waarvan hij gewaagt; II. Welken invloed, naar des Apostels voorbeeld, de herinnering van de eerste verkondiging in ons vaderland op ons moet hebben. Ofschoon Recensent WILLIBRORD meer beschouwt als den grondvester van het Pauselijk gezag in ons vaderland, dan wel als den eersten verkondiger van het Evangelie in dit land, en zelfs in dit gevoelen versterkt wordt door de hier geleverde *bijdrage betrekkelijk* WILLIBRORD, en ook niet kan toestemmen, dat juist het gebrekkige der Evangelieverkondiging dezelve nuttiger maakte voor onze weinig beschaafde voorvaderen, wien het moeijelijk zou gevallen zijn, terstond in geest en waarheid God te aanbidden; zoo erkent hij echter in deze Leerrede veel aangetroffen te hebben, hetwelk de opmerkzaamheid en de behartiging waardig is. De Leeraar heeft duidelijk en geleidelijk zijn onderwerp behandeld; de Leerrede houdt de aandacht aangenaam bezig, en is regt geschikt, om den Protestantschen Christen het voorregt dankbaar te doen waarderen van onder eene zuiverder verkondiging van het Christendom te leven, dan die, welke onzen voorvaderen ten deel viel.

De ware en valsche Verdraagzaamheid, of Eli, Gallio, en Paulus. Een woord voor onzen tijd, tot allen, die de geesten beproeven of ze uit God zijn. Door PIETER ERNST. *Te Schoonhoven, bij* S. E. van Nooten. 1840. *In gr. 8vo.* 31 *bl. f* :-30.

De Schrijver van deze bladen bezigt de voorbeelden der op den titel genoemde personen, om verdraagzaamheid uit zwakheid, verdraagzaamheid uit onverschilligheid, en verdraagzaamheid uit liefde van elkander te leeren onderscheiden. Al is het, gelijk door hem erkend wordt, dat juist geene onbekende waarheid hier voorgesteld wordt, om den liefderijken geest, die in dit geschrift heerscht; om de behoedzaam in acht genomene onpartijdigheid tusschen de verschillende meeningen over verlichting, beschaving, vrij-

heid en regtzinnig geloof en godsdienstijver, verdient het de opmerkzaamheid van allen, die belang stellen in Godsdienst en Christendom.

Bijdrage tot de kennis der heerschende Oogziekte in het Nederlandsche Leger, en de behandeling er van in het Militair Hospitaal te Breda, van Julij 1836 *tot Julij* 1839; *door* L. P. J. SNABILIÉ, *Doctor in de Geneeskunde, Ridder der M. W. O., Chirurgijn-Majoor bij het Militaire Hospitaal in Garnisoen te Breda, enz. Met Platen. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1840. *In gr.* 8*vo. VI*, 143 *bl. f* 2-:

Op den titel afgaande, zouden wij hier een tweeledig verslag te verwachten hebben: 1°. eene bijdrage tot de kennis der heerschende Oogziekte in het Nederlandsche Leger, — dus eene beschouwing dezer ziekte uit een meer algemeen oogpunt; 2°. de uitkomst van de behandeling van een gedeelte derzelve, en wel in het Militaire Hospitaal te *Breda*, — de eigene waarnemingen van den Schrijver. Hij zegt echter in het Voorberigt al aanstonds, dat het geenszins zijn plan is geweest, eene volledige Monographie over de *Ophthalmia purulenta bellica sive militaris* in het licht te geven; trouwens daartoe zoude ook veel vereischt worden, want tot dusverre heeft er nog geene volledige het licht gezien, ondanks de vele uitgegevene Monographiën, het zij met meer of minder aanbeveling, met goud en zilver bekroond, of door andere onderscheiding aanbevolen of om welke redenen ook aangeprezen. (*) Van meer belang is de mededeeling der behandeling; want evenmin als er tot dusverre eene *volledige Monographie*

(*) Men zie onder anderen nog *l'Emancipation* 8 *Avril* 1840. Van drie ingekomene Verhandelingen, die naar eenen prijs gedongen hebben, uitgeloofd voor eene beschrijving dezer Oogziekte, hebben twee slechts eene onderscheiding, geene den prijs kunnen behalen.

geschreven is, evenmin is er tot heden eene *afdoende geneeswijze* bekend geworden. Wij bedoelen daarmede geenszins eene *specifieke* geneeswijze, welke *duce experientia* onder het onwaarschijnlijke, zoo niet onder het onmogelijke te rekenen is, en hoogstens in het brein kan opkomen van iemand, die zich met de behandeling van oogziekten bezig houdt, zonder daarvan wezenlijke kennis te hebben; maar slechts eene zoodanige, die met eenigen nadruk, als uit het legio der vaak geheel tegenstrijdige geneeswijzen, zich verheft. De Schrijver bevestigt ook dit gezegde, wanneer hij schrijft, dat het er verre af is, te kunnen vooronderstellen, dat de genees- heelkundige behandeling der heerschende Oogziekte reeds ten toppunt van volmaking zoude gebragt zijn, bl. 111. Zich, in de behandeling zijner lijders, inzonderheid bij de sedert eenigen tijd in zwang gekomene behandeling door de *cauterisatie* met het salpeterzure zilver (*nitras argenti fusum*) bepaald hebbende, deed zulks hem besluiten, de uitkomsten zijner behandeling mede te deelen; van welke methode, gelijk hij zegt, in *Nederland* nog weinig gewag wordt gemaakt, alhoewel zij door den verdienstelijken Chirurgijn-Majoor KERST wordt gezegd reeds in 1835 ingevoerd te zijn. Ofschoon de Heer SNABILIÉ dus eigenlijk geen bijzonder werk over de heerschende Oogziekte wil schrijven, geeft hij toch op de eerste 54 bladzijden van haar eene eenigzins oppervlakkige schets. Mingekende bijzonderheden worden hier niet medegedeeld; maar merkwaardig is het vrij uitkomen van gevoelens, die vroeger zoo zeer en thans nog hier en daar ook bij ons werden afgekeurd. En deze zijn vooral, dat de Heer SNABILIÉ deze Oogziekte niet als enkel *catarrhaal* wil beschouwd hebben, ofschoon vele harer verschijnsels ook bij de *Ophthalmia catarrhalis* worden opgemerkt; waaruit men mag opmaken, dat in de oorzaak, welke haar voortbrengt, of liever, dat hare naaste oorzaak, het eigenlijke der ziekte, iets is, waarvan de aard tot nog toe onbekend is. Hetgeen daarover tot dusverre gezegd is, bestaat meer in gissingen, dan welbewezene daadzaken, verg. hier bl. 24. Dit tot heden ongekende iets houdt de Schrij-

ver van vreemden oorsprong herkomstig te zijn, het kome dan uit *Egypte* of van elders. Verder drukt hij zeer op het besmettelijke (*contagieuse*) dezer ziekte, zoowel door onmiddellijke overbrenging van de stof, als door hare verspreiding in de lucht. Hij had hieraan vroeger getwijfeld, maar is thans door de ondervinding tot geheel andere gedachten gekomen, hetwelk veeltijds het geval is, wanneer bij een helder hoofd langduriger ondervinding bespiegelend de beginsels loutert. Zoo zijn den Schrijver de zoogenoemde *granulatiën* geene aan deze ziekte bijzonder eigene verschijnsels, en is zijne beschouwing of optelling van verschijnsels die der gewone. Dat eene dergelijke besmettend werkende oorzaak zich onder sommige begunstigende omstandigheden zeer verspreiden kan, behoeft geen betoog; — door eene klierachtige gesteldheid des ligchaams, in een door ongebondenheid verzwakt ligchaam wordt een grond gevonden, die dit onkruid gereedelijk opnemen en waarin het verder tieren kan. Door de klierachtige gesteldheid van velen onzer jonge soldaten vindt de oogontsteking bij dit gedeelte een' gereeden ingang; — daardoor wordt in vele gevallen de voorzegging niet gunstig, en de Heer SNABILIÉ mag zich bij zijne uitkomsten bijzonder begunstigd rekenen. Of deze gunstige uitkomsten geheel en al op rekening van de door hem voorgestane geneeswijze zijn te stellen, zij hier geenszins gevraagd om het talent van den Heer SNABILIÉ in twijfel te trekken, maar diene enkel om een niet al te onbepaald vertrouwen te stellen in eene behandeling, die niet altijd aan de verwachting beantwoordt, of dezelfde gunstige uitkomsten oplevert, welke de Schrijver van haar heeft mogen ondervinden. Hij zelf wijst dit aan op bl. 47, wanneer hij zegt: »Wij vertrouwen echter, in overeenstemming met onze waarneming »en ondervinding en het gevoelen van zoo vele Ophthalmologen, dat er namelijk tot nog toe ter wering en genezing dezer Oogontsteking geene *specifica* bestaan." Maar het is genoeg, dat één middel gunstig werke, om door een aantal onnadenkende navolgers *à tort et à travers* aangewend te worden. Getuige daarvan ook onder anderen

tegenwoordig de *Levertraan*, zoo als de *Duitschers* zouden zeggen een middel geworden *gegen hauen und stechen*, en hetwelk, zoo voortgaande, indien het de *Cognac met zout* niet doet (!) nog eens de Haarlemmer-olie uit haar verjaard regt zal verdringen; iets, waarvoor althans geen meerdere reden bestaat, dan voor het in plaats stellen van zoo vele andere uitheemsche middelen, wier brommende en bluffende aankondiging van dag tot dag meer en meer onze nieuwspapieren vult. De *Politia medica* schijnt te dezen zoo rekkelijk te worden, dat zij in de bedenkelijkste aankondigingen van geneesmiddelen zelfs tegen geheime ziekten zoo min zwarigheid vindt als in die van de *source de vie* of het *Racaout* der *Arabieren*, waarmede men in het Serail de uitgeputte krachten herstelt, en ons van daar liefderijk wel iets daarvan wil laten toekomen!

Terwijl de Heer SNABILIÉ over de aanwending der *cauterisering* nog al uitweidt, verzuimt hij ook de opgaaf van andere middelen en geneeswijzen niet. Hij vermeent echter de opgegevene uitwendige (locale) behandeling het *zekerste middel* te zijn, en wel de cauterisering met den *lapis infernalis*, het zij in substantie, of in eene solutie. Intusschen doet hij ook hier wederom van zijne gematigde en niet vooringenomene denkwijze blijken, wanneer hij zegt, dat eene gewijzigde inwendige behandeling bij complicatiën en bij de specifieke oogontstekingen meer te pas komt. Ook omtrent dit laatste punt verschilt hij echter zeer van velen zijner voorgangers en ambtgenooten; wanneer hij zegt: »Eenige Schrijvers hebben de specifieke »werking van het venusgif op de oogziekten ontkend; dan »deze hebben ook waarschijnlijk de verschijnselen der sy»philitische iritis* niet goed gadegeslagen en waargeno»men," bl. 87. Ondanks de gunstige uitwerking der *cauterisatie* bij pas ontstaande oogontsteking, schijnt hij veronderde *granulatiën*, in de meeste gevallen, zoo wel van de zijde des Geneesheers als van den lijder, veel geduld geoefend te moeten worden. Merkwaardig is hetgeen de Schrijver in de navolgende woorden zegt: »Wij hebben »echter ook meermalen in ons Hospitaal kunnen waarne-

»men, dat door toevallige omstandigheden, vreemde in-
»vloeden, en voornamelijk door bijkomende ziekten (zoo
»als *Febres catarrhales*, *intermittentes*, *Typhoideæ* enz.)
»deze oogontsteking, zoo wel in haar acuut als chronisch
»tijdperk, en soms bij lang bestaan hebbende granulatiën,
»plotseling of langzamerhand verminderde en herstelde. In
»deze gevallen werd die bijkomende en algemeene ziekte-
»toestand bestreden, en werden alsdan plaatselijk voor de
»oogontsteking geene geneesmiddelen aangewend. Aan
»welken invloed moet zulks worden toegeschreven? Mijns
»inziens is het moeijelijk dienaangaande eene voldoende
»physiologische en pathologische uitlegging te geven, en
»zullen wij de verklaring en beslissing hiervan dus aan
»meer kundigen overlaten." Wat wij in verouderde gebreken van dien aard buiten de Hospitalen waarnemen, valt niet zoo moeijelijk te verklaren; en wordt dit vraagstuk in *Noord-Braband* vooral opgelost door het buitenverblijf in eene zuivere lucht, geregelde leefwijze, vermogende invloeden, die dáár niet bij uitsluiting huizen, maar welke dáár derzelver volle werking kunnen uitoefenen, omdat zij, door het *wondergeloof* versterkt, een' meer gereeden ingang vinden en eene onderworpene en getrouwe nakoming van het voorgeschrevene ten gevolge hebben. Het *geloof* doet daar meer af dan het *talent*.

Omtrent voorbehoedende middelen bepaalt zich de Schrijver, bl. 130, met aandrang tot aanbeveling der reeds bekende. Inzonderheid vestigt hij de aandacht op de ophooping of overvulling der verblijven met menschen, als een der schadelijkste, en met volle regt. Wij hadden wel een woord gewenscht tegen het ongelukkig en onzinnig denkbeeld, om deze ziekte, behalve de maatregelen, die de geneeskundige policie en de algemeene gezondheidsleer aan de hand geven, ook nog door geneesmiddelen te willen *voorkomen*; eene wijze van doen, door welke sommigen, van andere verdiensten ontbloot, zich hebben getracht te doen gelden, en enkelen inderdaad zich ook eenen betrekkelijken naam verworven hebben. Wat toch kan dwazer gedacht worden, dan alle avonden de gezonde

oogleden van geheele kompagniën met een vaak prikkelend oogmiddel te zalven, met het doel, om de heerschende Oogziekte te voorkomen!!!

Tweeëntwintig waarnemingen, welke tot bl. 86 gaan, dienen ter practische staving van hetgeen de Schrijver vooraf behandeld heeft. Tot bl. 131 deelt de Schrijver nog negen waarnemingen mede, over de venerische ziekten, die het oog kunnen aandoen. Bij een gedeelte dezer waarnemingen zijn de namen der lijders verzwegen; had dit niet met allen, die onder deze rubriek bekend staan, het geval kunnen wezen? Wat doet toch hier de naam ter zake; en, gezwegen van het daardoor noodeloos gekrenkte eergevoel, welk misbruik kan hiervan niet door kwalijkgezinden gemaakt worden!

De Heer SNABILIÉ leidt uit zijne Verhandeling *zeven* gevolgtrekkingen af. Deze oogontsteking is van vreemden oorsprong; — zij is besmettelijk; — zij wordt door opeenhooping bevorderd; — zij komt bij voorkeur bij de Infanterie voor; — zij moet in verreweg de meeste gevallen door de *cauterisatie* behandeld worden; — zij komt ook als zamengestelde ziekte vóór, en vordert dan eene daarmede overeenkomstige gewijzigde behandeling; — zij moet steeds krachtdadig en snel bestreden worden.

De bijgevoegde Platen onderscheiden zich niet als kunstvoortbrengsels, en hier en daar ontbreekt het niet aan enkele zinstorende drukfouten.

De Schrijver (opdat wij er dit nog bijvoegen) had hoofdzakelijk ten doel, ook andere Militaire Artsen op zijne behandeling in de heerschende Oogziekte opmerkzaam te maken; en tot dit einde bezigde hij de vruchten van gedane waarnemingen, gedurende eenige jaren in zijne militaire geneeskundige betrekking gedaan. Waarom volgen anderen, wien het niet aan stof ontbreken kan, dit loffelijk voorbeeld niet na, al konden zij zich ook op geene zoo gelukkige uitkomsten beroemen? Vreezen zij misschien eene voor hen ongunstige beoordeeling, in tegenoverstelling van anderen? De Hospitalen te *Breda* en te *'s Hertogenbosch* waren toch de eenige niet, waar de oogzieken in getale

zamenvloeiden; en kwamen zij ook in de eerste plaats in die gestichten, het overgroot aantal oogzieken van 1830—34 kon dáár alleen niet op den duur vertoeven. Waar zijn de vandaar verzendene gebleven? wat is er van hen geworden? waar zijn zij verder verpleegd, en waarom hoort men, behalve van de Heeren SNABILIÉ, GOBEL en KERST, van de overige, met de behandeling der Oogziekte bezig geweest zijnde, Heeren geen enkel woord te dezen opzigte? Men zoude nog een aantal vragen deswege kunnen doen en niet weinig gissingen daarbij voegen. Mogt in geen geval daarvan de reden te vinden zijn in hetgeen wij lazen in het tafereel omtrent het *doctum* en *clarissimum corpus*, vóór eenigen tijd opgehangen in den *Gids*: Beoordeelingen, 1839, 3de D. bl. 370!

Specimen medicum inaugurale de Varioloïdibus et Vaccinae insitione, quod annuente summo numine etc. Pro gradu Doctoratus summisque in Medicina honoribus ac privilegiis in Academia Rheno-Trajectina, rite et legitime consequendis, eruditorum examini submittit JANUS BALDUINUS DOMPELING, Ziriczeanus. Traj. ad Rhen. apud *R. Natan.* 1840. 8°. 78 pag.

Deze met vlijt geschrevene Dissertatie behandelt een thans door de tijdsgelegenheid vooral belangrijk geworden onderwerp. In het eerste Hoofdstuk onderzoekt de Schrijver, wat men thans weet aangaande het voorkomen van kinderpokken, die zich na eene vooraf plaats gehad hebbende inënting der koepokken vertoonen. Dit Hoofdstuk is met bijzondere uitvoerigheid behandeld, en bevat eenen schat van letterkundige aanhalingen; terwijl ook eigene waarnemingen uit het Militaire Hospitaal te *Utrecht* van den Hoogleeraar ALEXANDER worden medegedeeld, die den Schrijver dit onderwerp ter behandeling aan de hand gegeven heeft, en hem in deszelfs bewerking met zijne mededeelingen behulpzaam is geweest. — Het tweede Hoofdstuk behelst eene vergelijking tusschen *varioloïden* en

ware *variolae;* het hoofdonderscheidingsteeken der gewijzigde pokken bestaat in het gemis van het etteringstijdperk, hoezeer ook dit niet als zonder alle uitzondering te beschouwen is. De Schrijver voegt hier de beschrijving van drie waarnemingen van gewijzigde pokken bij. In het derde Hoofdstuk onderzoekt hij, in hoe ver men aan de vaccine als voorbehoedend middel gezag kan toekennen. Dat de koepokstof zelve eene verandering en ontaarding ondergaan zou hebben, komt hem geenszins aannemelijk voor. Doch, al moet men van de eerst opgevatte meening van onfeilbaar voorbehoedmiddel iets opgeven, het blijkt echter uit naauwkeurige aanteekeningen, dat *en* het getal der sterfgevallen bij vroeger gevaccineerden, die bij eene pokken-epidemie worden aangetast, veel minder is, *en* dat deze aangetast wordende individuën tot de niet aangetast wordende gevaccineerden in eene veel geringere verhouding staan, dan de door pokken aangetaste ongevaccineerden tot de niet aangetaste ongevaccineerden. In *Marseille*, b. v., worden onder 30000 gevaccineerden 2000 door pokken aangetast, onder 8000 niet gevaccineerden daarentegen 4000. Deze getallen spreken luider dan alle redenering. Het schijnt daarenboven uitgemaakt, dat bij velen, hoezeer niet bij allen, de vaccine door verloop van tijd veel van hare voorbehoedende kracht verliest, vandaar, dat zij, die reeds vóór vele jaren gevaccineerd werden, eerder dan anderen, die eerst kort te voren de koepokinënting ondergingen, door gewijzigde pokken worden aangetast. De herhaling dezer kunstbewerking wordt dus door den Schrijver zeer aangeprezen, en, in navolging van *Pruissen*, zoude hij gaarne ook in ons Vaderland de inënting van alle tot de krijgsdienst opgeschrevenen, onverschillig of zij vroeger al dan niet waren ingeënt, willen ingevoerd hebben. Aan het slot van dit Hoofdstuk vindt men eene waarneming van herhaalde vaccinatie, waarbij zich tevens eene week later gewijzigde pokken voegden, zoodat hier beide *exanthemata* gewijzigd voorkwamen. In het vierde Hoofdstuk eindelijk onderzoekt de Schrijver de oorzaken, die het geregeld ver-

loop der koepokken storen en de koepokinenting nutteloos maken kunnen; terwijl hij over de likteekens der ware koepokken breedvoerig handelt, die door GREGORY en GENDRIN het naauwkeurigst beschreven zijn. Hij meent echter, dat men aan deze likteekens geen te groot gewigt moet hechten, hetgeen ook, zoo het eenmaal aangenomen is, dat de *vaccine* niet bij allen voor altijd beveiligt, zeer onoordeelkundig zoude zijn; want, vraagt hij teregt: »*Dejudicare velle ex cicatricum conditione, num homines, eo tempore, quo hae investigantur, vi prophylactica vaccinae adhuc gaudeant, nonne hoc idem est, ac si statuatur vaccinationem tam diu contra variolos praemunire, quam cicatrices conspicuae sunt? Unde efficeretur propriam illam mutationem, quae vaccinâ in corpore effecta fuerit, pari passu procedere cum cicatricibus, id est, si haec vis prophylactica in corpore imminueretur, simul etiam fore ut cicatrices evanescerent.*" Alwat deze likteekens leeren kunnen, is, of er al dan niet en met welk gevolg er gevaccineerd was. Men heeft dan eene tweede inenting ook wel bij voorwerpen zien gelukken, die likteekens eener voorafgegane inenting vertoonden, welke aan alle opgegevene vereischten voldeden.

De Belgische Omwenteling. 1828—1839. Persoonlijke herinneringen, met bevestigende bijlagen. Door DE POTTER. *1sten Deels 3de Stuk. Naar het Fransch. Te Dordrecht, bij* H. Lagerwey. 1840. *In gr. 8vo.* 259—386 *bl. f* 1-20.

De ontmaskerde Verraders, of de schanddaden van Belgische Officieren van allen rang, Ministers en hooge Ambtenaren, in de Orangistische zamenzweringen van 1831, *door* FERNAND. *Uit het Fransch door* P. J. MENDEL. *Te Schiedam, bij* J. de Munnik. 1840. *In gr. 8vo.* 42 *bl. f* :-45.

DE POTTER gaat voort met de mededeeling zijner grie-

ven tegen zijne vorige medestanders, waarover, na al hetgeen reeds te voren in dit Tijdschrift er van gezegd is, niet veel meer valt aan te merken. De bevestigende bijlagen staven inderdaad vrij wel de aangehaalde feiten, en bewijzen vooral 's mans mildheid in raadgevende brieven, alsmede de vruchteloosheid zijner uit eigen beweging gegevene adviezen.

- Uit FERNAND's werkje: *De ontmaskerde Verraders*, bespeurt men, dat de Prins van *Oranje* in waarheid eene talrijke en magtige partij in *België* voor zich had; dat zelfs de voornaamste Ambtenaren van Staat die partij hebben begunstigd en beschermd. Vooral de zamenzwering van den Generaal VAN DER SMISSEN, en hetgeen men, bij de mislukking daarvan, heeft aangewend, om de schuldigen zoo veel mogelijk te redden; de belooningen en eereteekenen, die men zelfs aan sommigen geschonken heeft, die zich met de zaak hadden ingelaten, leveren daarvan het bewijs. Maar ten onregte noemt FERNAND de Orangistische zamenzweerders en hunne medestanders *verraders*. Hij zal zeggen, zoo zij de nieuwe orde van zaken in *België* niet waren toegedaan, dan hadden zij kunnen uitwijken naar *Nederland*, of, in *België* blijvende, hadden zij geene posten van het door de Omwenteling ontstane Gezag moeten aannemen. Doch zou men niet ter goeder trouw, als *Zuid-Nederlander*, hebben kunnen medewerken, om het wezenlijk of denkbeeldig overwigt der *Noord-Nederlanders* weg te ruimen, aan *België* een van de noordelijke naburen onafhankelijk bestaan te verschaffen, en eene Staatsregeling te schenken, op vrijzinniger beginselen dan die der Nederlandsche Grondwet gebouwd; en zou men niet tevens, schoon dat alles ijverig voorstaande, bij de erkende waarheid, dat er een Koning aan het hoofd van den nieuwen Staat moest geplaatst worden, van gevoelen kunnen zijn, dat de Prins van *Oranje* daartoe, boven alle andere Candidaten, geschikt was? Zou dit niet het middel hebben kunnen zijn tot verbroedering der Staatspartijen in *België* zelve, en tot de makkelijker beslechting der geschillen met *Nederland*? Wij geloven

niet, dat het voor ons *Nederlanders* zoo veel beter zou zijn geweest, indien de Prins van *Oranje* Koning der *Belgen* ware geworden; maar wij beweren alleen, dat de voorstanders zijner zaak geene verraders, maar welligt de schranderste voorstanders, zoo wel van de welvaart als van de onafhankelijkheid van *België*, waren.

Bouwkundige Aanmerkingen op het onlangs tentoongestelde Model van eene Koopmansbeurs voor de Stad Amsterdam. Door I. WARNSINCK, *Architect, Lid van de Koninklijke Akademie van beeldende Kunsten. Te Amsterdam, bij* L. van Bakkenes. 1840. *In gr. 8vo.* 52 *bl. f* : - 75.

Kort Antwoord op de Aanmerkingen des Heeren I. WARNSINCK *op het onlangs tentoongestelde Model van eene Koopmansbeurs. Door* J. D. ZOCHER, *Architect, Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, enz. enz. Met twee Platen. Te Amsterdam, bij* J. D. Sijbrandi. 1840. *In gr. 8vo.* 21 *bl. f* : - 75.

Beknopte Wederlegging van het kort Antwoord des Heeren J. D. ZOCHER. *Door* ISAAK WARNSINCK. *Met eene Plaat. Te Amsterdam, bij* L. van Bakkenes. *In gr. 8vo.* 31 *bl. f* : - 75.

Deze drie stukjes, alle betrekking hebbende op het onlangs ten toon gestelde Model van eene Koopmansbeurs voor de stad *Amsterdam*, bij de Redactie van dit Tijdschrift ingekomen zijnde, wil zij, hoezeer de *Vaderlandsche Letteroefeningen* zich meer bijzonder bepalen tot het geven van beoordeelingen van werken in verschillende vakken van wetenschappen en letteren, met een enkel woord gaarne van dezelve melding maken.

Het Beursmodel van den Heer ZOCHER, aan de bezigtiging van het publiek onderworpen zijnde, kon niet anders dan aan verschillende beoordeelingen onderhevig zijn; de stem van het algemeen gevoelen kon wel niet uitblijven, maar moest zich omtrent hetzelve doen hooren. Naarmate men meerder of minder in de kennis en beoefening van het theoretische en praktische der Bouwkunst ingewijd was, naar die

mate steunde de goed- of afkeuring ook op lossere of vastere gronden. De Bouwkundigen, zoo als dit ook behoort, hielden zich bij de toetsing van het Model aan de regelen der kunst; en onder dezen trad de Heer WARNSINCK op, en maakte, als Architect, eenige *bouwkundige Aanmerkingen* op hetzelve, vermeenende en bewerende, dat er zoo wel op den *stijl*, door den Heer ZOCHER gekozen, als op het *emplacement*, gewigtige bedenkingen te maken zijn. Het eerste aangekondigde stukje bevat die aanmerkingen, in welke de Heer WARNSINCK, op grond van de Theorie der Bouwkunst, een en ander door aanhalingen uit vele klassieke Auteuren staaft, ontwikkelende in dezelve eene belezenheid en kennis, die tevens van zijnen smaak en zijne studie belangrijke proeven opleveren.

De Heer ZOCHER, Bouwkundige, die in ons vaderland vele proeven zijner bekwaamheden, vooral in het aanleggen van openbare wandelwegen enz., leverde, en wiens Model door de Regering van *Amsterdam* was goedgekeurd, vermeende op deze aanmerkingen het stilzwijgen niet te moeten bewaren, maar liet een *kort Antwoord* volgen, hetwelk den inhoud van het tweede stukje uitmaakt. Wij ontveinzen niet, dat wij dit antwoord van den man van meerdere ondervinding en langduriger studie krasser en meer afdoende gewacht hadden; en wij verbeelden ons, wanneer het antwoord niet zoo onbeduidend ware geweest, dat de Heer WARNSINCK zulk eene wederlegging, als het derde stukje bevat, niet zoude hebben in het licht gezonden. WARNSINCK, de zwakke zijde van ZOCHER gevoelende, gaat, zoo als men zegt, nu meer op den man aan, en geeft hem, door de voorstelling van een 20tal (!) vragen, de handen vol, waardoor hij tevens bewijst, dat, geene zijner aanmerkingen krachteloos gemaakt zijnde, hij den schijn voor het publiek niet hebben wil, als ware hij door magtspreuken uit het veld geslagen. Wij stemmen toe, dat ZOCHER's antwoord, op de in vele opzigten rigtige aanmerkingen van WARNSINCK flaauw is; maar wij hadden van den laatsten toch ook gewenscht, dat de theoretische beschouwingen meer waren uiteengezet, alleen om het belang der zaak, niet als een middel tot aanval, maar als eenen wegwijzer; en het is zeer te bejammeren, dat, hoe koel men zich ook omtrent de zaak meent te gedragen, ook hier, zoo het ons voorkomt, de hartstogten niet buiten het spel blijven, en wanneer deze zijn opgewekt,

is men voor de waarheid doof. De *tirade* van ZOCHER op de door WARNSINCK gebouwde fabriek toont dit; terwijl, van den anderen kant, het aangevoerde van WARNSINCK, dat men, bij *Goes*, bezig is, eene kerk, geheel naar zijne plans en bestekken en berekeningen gebouwd, te voltooijen, nog geen bewijs oplevert, dat er omtrent *stijl* en *emplacement* geene *inconsequenties* aan dit *project* zullen te ontdekken zijn. WARNSINCK moest hier niet zoo voorbarig wezen. Zijn werk getuige van zijne theorie en zijnen bouwtrant, wanneer het opgetrokken en voltooid zal zijn.

Maar genoeg van de stukjes. — Er zou over de ontleding van de wederzijdsche bedenkingen, over de voordragt der zaken zelve, over de vragen door WARNSINCK voorgelegd, over het karakter van het gebouw met betrekking tot het doel, enz. een boekdeel kunnen worden geschreven; en daar wij ons hiertoe in geenen deele geroepen of opgewekt gevoelen, wenschen wij niets liever dan goede verstandhouding tusschen kunstenaars, ter handhaving en verdediging van de eer der Bouwkunst, en ter daarstelling van echte en zuivere kunstvoortbrengselen. Wij willen dus, om op geenerlei wijze partij te kiezen, en om niets te schrijven, dat een' der Bouwkundigen zoude kunnen kwetsen, onze denkbeelden over deze zaken niet breeder ontvouwen: het is ook niet te doen om enkele bouwkundige stellingen of waarheden op te houden of te verdedigen, maar veelmeer om het algemeen belang der kunst zelve voor te staan; en wij moeten het dus ronduit bekennen, dat deze stukjes bij ons twee tegenstrijdige gewaarwordingen hebben doen ontstaan, namelijk van genoegen en van leedwezen. Van genoegen, door dat wij uit dezelve in WARNSINCK eenen Bouwkundige hebben leeren kennen, die van zijnen tijd een voortreffelijk gebruik heeft gemaakt, veel en goed gelezen, gezien, opgemerkt en onthouden heeft, die zich in een ruim veld op een hoog standpunt heeft geplaatst, hetwelk niet kan nalaten hem eenen grooten rijkdom van denkbeelden te hebben verschaft, waarvan het vaderland voorzeker vruchten zal plukken, die niet anders dan verblijdend zullen kunnen zijn, daar de meeste van onze gebouwen sedert vele jaren weinig uitstekends hebben opgeleverd. Maar zijne stukjes hebben ook een gevoel van leedwezen bij ons opgewekt, door dat de Schrijver juist het werk van een' zijner Collega's tot onderwerp kiest om zijne denkbeelden te ontwikkelen. Wij spreken niet over

de waarde van het *project* voor een Beursgebouw; maar wij vragen: zijn wij in ons land niet te klein en te zwak, om elkander onderling te verscheuren? wat zou er van Dicht- en Schilderkunst worden, wanneer de kunstenaars tegen elkander het harnas aanschoten? Men late het oordeel der kunstvoortbrengselen aan de onpartijdigheid en bekwaamheid van derden over. Wij stemmen toe, dat eene smaakvolle en oordeelkundige toepassing der middeleeuwsche stijlen zeer nuttig en wenschelijk voor het noordelijk *Europa* kan geschat worden; maar waarom bleef WARNSINCK hierbij niet langer verwijlen? Hij had eene schoone taak volbragt, wanneer hij de eerste ware geweest, (en uit alles blijkt, dat dit den jeugdigen Bouwmeester bij uitnemendheid zoude zijn toevertrouwd) die met kennis van zaken dit onderwerp had ontwikkeld, (wij durven gerustelijk deze ontwikkeling aan zijnen smaak en zijne pen aanbevelen) deszelfs rijkdom en voordeelen aangetoond, en daardoor eenen nieuwen weg geopend had voor eene reeks van Bouwkundigen in ons land, die zoo iets naauwelijks vermoeden, en bijna niet weten, hoedanig zich hierin te gedragen. Wij vreezen dus, dat al zulk schrijven over en weder der kunst ook hier schadelijk zijn zal. Immers de fijne kritiek is voor het publiek verloren; de meesten begrijpen ze niet; maar hetgeen aan hetzelve niet ontsnapt, is dat een deskundige het werk heeft afgekeurd, en zoo doende, dit van wederzijden geschiedende, zal het weinige vertrouwen, dat de Architecten hier te lande genieten, en dat van lieverlede toenam, geheel den bodem worden ingeslagen.

Men volge dus den weg van verstandige en vriendschappelijke zamenwerking. De Heer ZOCHER toone, door een welbestudeerd en afdoend geschrift, voor zijne taak berekend te zijn, en de Heer WARNSINCK stichte nog menig gebouw, waaruit het den ervaren Bouwmeester blijke, dat theorie en praktijk dan toch zoo ver niet verwijderd zijn, als de Heer ZOCHER schijnt te vooronderstellen. Wat er uit den chaos van stijlen van onzen tijd zal geboren worden, is nog moeijelijk te bepalen; zeker is het, dat uit dit alles nog wel iets goeds kan voortspruiten. Hiertoe mogen alle Bouwkundigen, ook de Heeren ZOCHER en WARNSINCK, ieder naar zijne mate en krachten, medewerken, tot eer der kunst, tot luister des vaderlands!

Over het verband der Physische Wetenschappen, door MARIA SOMMERVILLE; *uit het Engelsch vertaald door* J. C. STRAAR, *Luitenant ter Zee. Te Arnhem*, *bij* G. van Eldik Thieme. 1839. *In gr. 8vo.* 334, 59 *bl. f* 4-80.

Hetgeen CICERO van de kunsten en wetenschappen in het algemeen zeide, dat zij als door eenen band vereenigd zijn, dit is bijzonder waar van de onderscheidene takken der natuurkundige wetenschappen. Gelijk zij gezamenlijk rusten op den grondslag der wiskunde, en de daaruit voortvloeijende beginselen van beweeg- en werktuigkunde, zoo hebben zij onderling vele raakpunten; de eene heldert de andere op; zij bewijzen elkander de gewigtigste diensten; ontdekking in het eene dient dikwijls tot bevestiging van het andere; een ontdekt beginsel in het eene leidt meestal tot uitbreiding der kennis in het overige. Dit onderling verband maakt de beoefening der natuurwetenschappen aangenaam, nuttig, en voor gedurigen voortgang vatbaar. De toepassing van ontdekte waarheden geeft niet alleen de streelendste zelfvoldoening, maar oefent tevens eenen weldadigen invloed uit op vele zaken in het maatschappelijke en burgerlijke leven; terwijl geene wetenschap meer treffend in het licht stelt den oneindigen omvang van 's menschen aanleg en de hoogte der kennis, waarop hij het gebragt heeft, met tebovenkoming van schijnbaar onoverwinnelijke zwarigheden.

De Schrijfster van dit werk heeft de schoone taak ondernomen, door de voorstelling van verscheidene bijzonderheden, het verband der natuurwetenschappen in het licht te stellen. De strekking van haar werk kunnen wij niet beter opgeven, dan door — het belang des werks noopt ons, over die meerdere ruimte te beschikken — een gedeelte van het *besluit* over te nemen. »Het was noodzakelijk, uit de geheele keten der wetenschappen, eene keus te doen van »eenige weinige der merkbaarste aaneenliggende schakels, »welke hen aan elkander verbinden, en ontelbare gevallen, »zoo van klaarblijkelijk als van verborgen verband, voorbij »te gaan. . . . Het is alzoo gebleken, dat de theorie der werk»tuigkunde, op aardsche verschijnselen gegrond, onmisbaar »is tot het verkrijgen der kennis van de omloopen der he»melsche ligchamen en hunne onderlinge werkingen. De

»bewegingen der satelliten worden aangedaan door de ge-
»daante hunner hoofdplaneten, en de gedaante der planeten
»zelve hangt af van hunne (*hare*) omwentelingen. De gelijk-
»matigheid hunner (*harer*) inwendige zamenstelling bewijst
»(omgekeerd; *wordt bewezen door*) de standvastigheid dezer
»omwentelende bewegingen, en de onveranderlijkheid der
»lengte van den dag, welke een standvastige [*] standaard
»voor het meten van den tijd verschaft; en de werkelijke
»grootte der aardsche spheroïde verschaft de middelen tot het
»leeren kennen der afmetingen van het zonnestelsel, en is
»een onveranderlijke grondslag van een stelsel van maten en
»gewigten. De wederkeerige aantrekking der hemelligcha-
»men brengt de vloeistoffen op hunne oppervlakten in bewe-
»ging, waaruit de theorie der watergetijden en der slinge-
»ringen des dampkrings afkomstig zijn. De digtheid en veer-
»kracht der lucht, met elke verandering van temperatuur
»afwisselende, leidt tot de beschouwing der barometerver-
»anderingen, het meten van hoogten, en de capillaire aan-
»trekking; en de geluidsleer, met inbegrip van de theorie
»der muzijk, moet worden toegeschreven aan de kleine tril-
»lingen van de lucht. Er wordt kennis van de werking der
»stof op het licht gevorderd, om den gebogen weg van des-
»zelfs stralen door den dampkring te volgen, en de ware
»plaatsen van verwijderde voorwerpen, aan den hemel of op
»de aarde, te bepalen. Hierdoor leenen wij den aard en de
»eigenschappen kennen van den zonnestraal, de wijze, waar-
»op hij door de etherische vloeistof of het binnenste der
»stoffelijke ligchamen heengaat, en den oorsprong der kleu-
»ren. Door de eclipsen der satelliten van *Jupiter* wordt de
»snelheid van het licht bekend; en deze snelheid levert, in
»de aberratie der vaste sterren, het eenige regtstreeksche
»bewijs voor de werkelijke beweging der aarde. De uitwer-
»king van de onzigtbare lichtstralen zijn (*is*) onmiddellijk
»verbonden met scheikundige werking; en de warmte, wel-
»ke een gedeelte van den zonnestraal uitmaakt, zoo hoogst
»belangrijk voor het bestaan van bezielde en onbezielde we-
»zens, hetzij men haar als onzigtbaar licht (?) of als een be-
»ginsel op zichzelve aanmerkt, is eene te werkdadige kracht
»in de huishouding der schepping, om niet eene hooge plaats
»in het verband der natuurkundige wetenschappen in te ne-
»men. Hare verdeeling in het binnenste en over de opper-
»vlakte des aardbols, de werking, die zij uitoefent op de

»geologische omwentelingen onzer planeet, haar invloed op »den dampkring en het luchtgestel, en hare uitwerkselen op »plantaardig en dierlijk leven, gekenmerkt overal, waar be- »werktuigde wezens op de aarde, in het water en in de »lucht aanwezig zijn, dit alles verdiende das eene opzette- »lijke behandeling. Het verband van de warmte met elec- »trieke verschijnselen, en de electriciteit van den damp- »kring, met al hare krachtdadige uitwerkselen, hare een- »zelvigheid met (liever *verband tot*) het magnetismus en de »verschijnselen der aardsche polariteit, kunnen enkel wor- »den opgehelderd door de theoriën dier onzigtbare krachten, »en zijn, waarschijnlijk, de voornaamste oorzaken der schei- »kundige verwantschappen. En kunnen ontelbare voorbeel- »den worden aangevoerd tot verklaring van het onmiddellijke »verband der natuurwetenschappen, waarvan de meesten nog »naauwer vereenigd zijn door den gemeenen band der wis- »kunde, welke haar gebied dagelijks uitbreidt, en eindelijk »nagenoeg alle onderwerpen der natuur met hare formules »zal omvatten."

In het algemeen moeten wij onze goedkeuring betuigen over de wijze, op welke de geleerde Schrijfster hare taak heeft vervuld. Zij is blijkbaar bekend met de tegenwoordige hoogte der wetenschap en de nieuwste ontdekkingen in dezelve, waarvan, onder meerdere anderen, de polarische van licht en warmte en het electro-magnetismus tot proeven mogen strekken. Bij de theorie van het licht bemerkten wij echter, dat der Schrijfster nog niet bekend waren de schitterende proeven van DAGUERRE, schoon deze uitvinding zich tot nog toe meer op het gebied der kunst, dan op dat der wetenschap beweegt. Het werk is geschreven met eene klaarheid van uitdrukking, die alleen door helderheid van eigene denkbeelden kan worden verkregen. Het volgt echter wel uit den aard der taak, dat het boek voor den vreemdeling in deze wetenschappen geene lectuur wezen kan; het vordert studie en eenen zekeren trap van voorafgaande kennis; maar ook diegene, welke gewoon is aan gezet nadenken, zal, ook zonder hooge wis- en werktuigkundige kennis, zich met genoegen zien aangewezen, dat en hoe men op het gebied dezer wetenschappen uit betrekkelijk weinige gegevens eenen schat van gevolgen trekken kan. In dit opzigt heeft de Schrijfster veel geleerd van LA PLACE, uit wiens onbegrijpelijk schoone werk: *Exposition du système du mon-*

de hier eene menigte van scherpzinnige navorschingen en diep wijsgeerige redeneringen worden medegedeeld, van welke ons de schranderheid en heldere blik bij het *lezen* verbaast, maar van welke de *vinding* in het gemoed eene bewondering wekt, die zich niet kan verzadigen aan de diepe blikken in de wetten, die de oneindige Schepper aan het heelal heeft voorgeschreven. Hier is het, dat men leert *gevoelen*, wat het zegge: *wij zijn een Gods geslacht*.

Wij zullen den inhoud der 37 Afdeelingen niet van stuk tot stuk opgeven, noch het gansche werk doorloopen, te minder, omdat de boven aangehaalde plaats zoo goed als een overzigt over het geheele werk geeft. Wij willen ons dus, ook bij het maken van eene en andere aanmerking en bedenking, alleen bij het sterrekundige gedeelte bepalen, deels omdat wij dan toch *iets* moeten kiezen, deels omdat, gelijk de Schrijfster zelve opmerkt, deze wetenschap, »bij het »schetsen van het verband der physische wetenschappen, het »uitgebreidste voorbeeld van hunne (*hare*) vereeniging oplevert.'' Welligt staat ook geene wetenschap op grootere hoogte, en meer dan waarschijnlijk is er geene, waarin zekerder bekend is, wat men weet, en wat nog te onderzoeken overblijft, gelijk ook wat binnen en wat buiten de grenzen van *mogelijke* kennis ligt.

In den aanvang van haar werk dan gaat de Schrijfster uit van de stelling van NEWTON, dat de aantrekkingskracht van eenen bol vereenigd is in zijn middelpunt; dat de zwaartekracht de maan in hare baan houdt, en dat een ligchaam, voortgeworpen in de ruimte, zich in eene kegelsnede zal bewegen, indien het aangetrokken wordt door eene kracht, die een vermogen heeft, omgekeerd evenredig aan het vierkant van den afstand. Dit brengt haar tot de wetten van KEPLER, tot de gedaante, de aswenteling en den omloop der planeten. Voorts, overgaande tot de beschouwing der elliptische beweging, wordt deze ontvouwd, zoo op zichzelve, als in de perturbatiën, die zij door aantrekking van andere ligchamen ondergaat. Dit een en ander wordt vervolgens nog nader uiteengezet, en gelet op de tangentiaalkracht, als verstorende oorzaak van oneffenheden in den vorm en de ligging der baan; op de centripetaalkracht, als verstorende den waren zonsafstand (of duidelijker, de lengte van den voerstraal) enz. Dit leidt tot de beschouwing der zoogenoemde stabiliteit van het stelsel, en van het onveranderlijke vlak.

dat door het zwaartepunt van het gansche zonnestelsel gaat, den equator als 't ware van hetzelve, gelijk ook van de oneffenheden van *Jupiter* en *Saturnus*. Dat deze oneffenheden eenen periodieken terugkeer hebben, beschouwt de Schrijfster teregt als een gevolg van de onderlinge onmeetbaarheid van de omloopstijden der beide planeten. Zij had er kunnen bijvoegen, dat de onderlinge onmeetbaarheid van de omloopstijden der planeten in het algemeen de hoofdoorzaak is der stabiliteit van het stelsel, dat is het middel, waardoor de verstoringen der planeten slechts tijdelijke oneffenheden daarstellen, zonder langzamerhand tot de vernietiging of verwarring van het zonnestelsel mede te werken. Gelijk de veranderingen door perturbatie in het planetenstelsel zich op eene kleinere schaal in dat der satelliten van *Jupiter* vertoonen, zoo worden nu deze in oogenschouw genomen; ook over derzelver eclipsen gehandeld, en de daardoor ontdekte aberratie van het licht. Verder alles, wat onze maan, hare theorie, perturbatiën, nutatie enz. aangaat, en, na het een en ander over de gedaante der aarde, waarbij wij ons nu niet ophouden, een overzigt van de ontdekkingen, die door de kennis der parallaxis gedaan zijn; van de middelen, door welke men de massa's der planeten berekend heeft; waarna de aswenteling, zoo van de zon, maan en planeten, als meer bijzonder van de aarde, het onderwerp van beschouwing uitmaakt. Hier komt de Schrijfster, na iets over praecessie en aard-nutatie en derzelver invloed op de plaatsen der vaste sterren, gelijk mede over de tijdsberekening, tot andere onderwerpen, en komt eerst in de laatste afdeelingen op de sterrekunde terug, als wanneer nog gehandeld wordt over de kometen in het algemeen, hare loopbanen en storingen, en de merkwaardigste onder deze hemelligchamen in het bijzonder. Ten aanzien van de vaste sterren wordt met eene bijzondere naauwkeurigheid gehandeld over de zoogenoemde dubbele sterren, bij welke de eene om de andere heenloopt. Wij kunnen ons niet onthouden van mededeeling van het uiterst vernuftige middel, waardoor de sterrekundige SAVARY voorgesteld heeft den afstand der sterren te bepalen, hetgeen door de onbemerkbare parallaxis niet mogelijk was. Indien bij dubbele sterren de eene om de andere heenloopt, dan is de omloopende in de eene helft harer baan nader bij ons, dan in de andere; en dit verschil, alleen bij het hoogstzeldzame en onwaarschijnlijke geval verdwijnende, dat

de gezigtstraal van de aarde loodregt op het vlak dier loopbaan staat, — dit verschil moet te grooter zijn, naarmate wij ons nader bij de verlenging van dat vlak bevinden. Wegens het tijdsverloop echter, dat het licht noodig heeft, om ons oog te bereiken, zien wij de omloopende ster niet op hare ware plaats. Wanneer zij zich dus van ons verwijdert, moet haar licht langzamerhand meerderen tijd behoeven, om tot ons te komen; en dit zal haar den schijn geven van langzamer te loopen. Het omgekeerde heeft plaats in de andere helft harer baan; zij moet schijnen te versnellen. Nu is het duidelijk, dat het verschil tusschen deze twee halve omloopstijden gelijk is aan het dubbel van den tijd, door het licht besteed tot het doorloopen der baan. Daardoor, vermits de snelheid van het licht bekend is, in men in staat, de middellijn dezer baan in mijlen te bepalen; en nu kost het geene moeite, den afstand van deze baan tot de aarde te vinden. Deze handelwijze moge veel tijd vorderen, en slechts bij eenige sterren uitvoerbaar wezen, zij is hoogst vernuftig uitgedacht, en strekt wederom ter proeve van de scherpzinnige toepassing van een bekend beginsel. Over de nevelvlekken en sterrenhoopen hebben wij niets bijzonders meer te zeggen.

Eenige bedenkingen, die wij onder het lezen maakten, willen wij mededeelen.

Bladz. 24 staat, dat de beide eerste satelliten van *Jupiter* in eene cirkelvormige baan loopen; terwijl op de volgende bladzijde van *groote assen* dier banen gesproken wordt. En zoo is het ook; de bedoelde loopkringen hebben wel eene zeer kleine excentriciteit, zoodat zij zeer nabij aan den cirkel komen, maar het zijn in wezenlijkheid nogtans ellipsen. Hetgeen van deze satelliten bladz. 26 gezegd wordt, dat derzelver middellijnen onmeetbaar klein zijn, is ook onjuist. Hoe kon men anders hunne grootte weten, die toch niet eeniglijk afhangt van hunne uit de perturbatiën bekende massa's, maar ook van hunne digtheid?

Ten aanzien van de manen van *Uranus* wordt, bladz. 39, gezegd, dat zij *terugloopend* zijn. Op welk gezag zegt de Schrijfster dat? Wij hebben altijd gehoord, hetgeen ook bladz. 56 staat, (in tegenspraak met het eerste) »dat de zon »en alle ligchamen van haar stelsel omwentelen van het »Westen naar het Oosten." Wij weten wel, dat zij hier spreekt van de *as*wenteling, (overal verkeerdelijk *omwen-*

teling genoemd, hetgeen de duidelijkheid benadeelt) maar daar de satelliten aan de algemeene wet schijnen onderworpen te zijn, dat de aswenteling juist eenmaal in den tijd der omwenteling volbragt wordt; is dit hier hetzelfde.

Bladz. 53 staat verkeerdelijk, dat alle planeten en satelliten mindere digtheid hebben, dan de aarde. *Venus* is ruim zoo digt (= 1 : 1, 0 1) en *Mercurius* veel digter (= 1 : 2, 95). Van laatstgenoemde planeet is de tijd der aswenteling niet geheel onbekend (bladz. 56). Hij staat nagenoeg met dien der aarde gelijk.

Bladz. 57. De tijd, dien de ringen van *Saturnus* tot eene aswenteling besteden, is niet aanmerkelijk minder dan, maar ongeveer even groot als de tijd, welken een satelliet zou noodig hebben, om op denzelfden afstand om die hoofdplaneet te loopen.

Een treffend bewijs weder van het verband der natuurkundige wetenschappen is, dat men op drie onderscheidene wijzen, geheel van elkander onafhankelijk, tot het resultaat is gekomen, dat de hemelruimte eene standvastige temperatuur heeft van — 58° FAHR. Maar hetgeen desaangaande gezegd wordt, bladz. 201, »dat de temperatuur van »de doorschijnende hemelruimte, waarin de planeten hunne »(*hare*) omloopen volbrengen, niet aangedaan wordt door »den doorgang van het licht en de warmte der zon," strookt kwalijk met hetgeen een weinig lager gelezen wordt: »Ongetwijfeld houdt de uitstraling van al de ligchamen des »heelals de etherische middelstof op eene hoogere tempera»tuur, dan zij buitendien hebben zou."

»Men schrijft aan deze komeet [die van 1680] eenen om»loopstijd van 575 jaren toe." Dat deed men vroeger; de beroemde sterrekundige VON LINDENAU heeft dien, en zooveel wij weten zijn zijne berekeningen nog niet tegengesproken, op bijna 9000 jaren bepaald. Zie bladz. 293.

Dat elke vaste ster haar stelsel van planeten, satelliten en kometen bezitten zou, is eene onderstelling, die bladz. 318 als zeer aannemelijk wordt voorgedragen. Rec. is geen vriend van dergelijke gissingen, en acht deze vooral zeer gewaagd, ofschoon zij, en daarom spreekt hij er van, in de meeste boeken over de Volkssterrekunde voorgedragen wordt. De Schepper heeft in alle zijne werken eene oneindige verscheidenheid aan den dag gelegd; waarom zouden wij dan van ons zonnestelsel tot anderen besluiten? De verscheiden-

heid kan ook hier oneindig zijn, en ongetwijfeld is zij het. Hoe? dat is ons onbekend; maar Rec. kan zich bij het lezen dezer stelling nooit onthouden van zich eenen *Saturnus*-bewoner te denken, die zegt: »Ongetwijfeld hebben de andere planeten ook ringen; want wij hebben geene enkele reden, om te denken, dat onze wereld alleen met zulk eenen gordel zou omkranst zijn; maar de ringen der andere planeten kunnen of te klein zijn, om door ons waargenomen te worden, of uit eene doorzigtige stof bestaan, zoodat zij geheel onzigtbaar zijn."

Op dezelfde bladzijde wordt aan de planeet *Ceres* een diameter van 15 mijlen toegeschreven. HERSCHEL — en wij meenen, dat de meeste andere sterrekundigen hem veel grooter achten — begroot dien op 35 mijlen; welligt is dit echter eene drukfout, gelijk bladz. 62 en 314 *gemagtigde* aardgordels, voor *gematigde*.

»Het tijdstip van de maantafelen der *Indianen*, door »BAILLY 3000 jaren vóór de Christelijke tijdrekening voor»ondersteld, werd door LA PLACE, uit de versnelling der »maan, bewezen niet ouder te zijn, dan de tijd van PTO»LEMEUS, die in de tweede eeuw *daarna* leefde." (Bladz. 78.) Dit *daarna* is dubbelzinnig. Beter stonde er: »door BAILLY bijna 5000 jaren oud ondersteld, maar door LA PLACE .... PTOLEMEUS, die in de tweede eeuw van de Christelijke tijdrekening leefde." — Ook *grondeloos* vermoeden voor *ongegrond*, bladz. 318, is eene dier weinige vlekken, die de over het geheel zuivere taal ontsieren.

Zoo als gezegd, wij bepalen ons tot het sterrekundige gedeelte, ook met onze aanmerkingen en aanwijzingen; waarom wij de overigen terughouden.

De aanteekeningen bestaan grootstendeels in bevestiging of opheldering van het in den tekst gezegde door figuren. Deze noten zijn zeer doelmatig. Alleen zouden wij van oordeel zijn, dat de lezers van dit werk geene behoefte hadden aan de meeste der definitiën, die in dezelve gevonden worden. Men neme b. v.: »*Satelliten*. Kleine ligcha»men, welke zich rondom sommige planeten bewegen. De »maan is een satelliet der aarde." — »*Voortgang*. Veran»dering van plaats in de ruimte." — »*Teruggaand*. Ach»terwaarts gaande, als van het Oosten naar het Wes»ten," enz.

Bladz. 12 reg. 5 dezer noten staat *p*, lees P. Deze let-

lers (P en p) zijn op de figuren ook niet duidelijk te onderkennen. Overigens zijn dezelve zeer zuiver, gelijk ook de letterdruk, die, zonder oogvermoeijende kleinheid, zeer veel op eene bladzijde geeft, zoodat men zich over den prijs niet te beklagen heeft.

Den zeer verdienstelijken Vertaler danken wij voor zijne moeite, aan dit werk besteed. Het verdiende die, als zijnde, onder anderen met de *Lunar-Tables* van *Mistress* TAYLOR, een blijk van gelukkige beoefening der afgetrokkenste wetenschappen door het schoone geslacht.

Het lied van den laatsten Meistreel. Een Gedicht, naar het Engelsch van Sir WALTER SCOTT. *Te Dordrecht, bij* van Houtrijve en Bredius. 1840. *In gr. 8vo. XVI en* 274 *bl. f* 3 - 40.

W. SCOTT is in ons vaderland bijna alleen door zijne Romans bekend, en schoon velen de verdiensten van den grooten man in deze soort van geschriften regt laten wedervaren, zijn er bij ons nog te velen, die de schoonheden van zijne werken ter naauwernood op prijs stellen. Als Dichter is hij bij ons publiek slechts weinig bekend. De Hoogleeraar GEEL gaf, jaren geleden, in het *Magazijn*, door VAN KAMPEN verzameld, een paar proeven van vertaling uit SCOTT's *Lady of the Lake*, en waarom deed hij deze gelukkig geslaagde proeven niet volgen door eene overbrenging van het geheele dichtstuk, zeker het beste, dat W. SCOTT heeft gedicht? Hij heeft getoond, dat hij voor die taak bij uitstek berekend was, en zijne proeven weêrhouden waarschijnlijk anderen, om de handen aan het werk te slaan en ons eene vertaling van dit meesterstuk te geven. *Het Lied van den laatsten Meistreel* is dan ook het eerste grootere gedicht van den *Schotschen* Bard, dat ons publiek wordt aangeboden.

Is deze keus de gelukkigste? Dat gelooft Rec. niet. Er is misschien geen stuk van SCOTT, dat zoo veel nationaals en eigenaardigs heeft, als juist het hier gegevene. Het is echt *Schotsch*, een verhaal van de grenzen, vol van namen en historische herinneringen, die daar geheel te huis behooren, en gebruik makende van bijgeloovigheden en denkbeelden, die elders vreemd zijn. Het dichtstuk verliest daardoor

voor den gewonen lezer, die met dat alles onbekend is, en wien veel daarvan ook weinig belang kan inboezemen, niet weinig van deszelfs aantrekkelijkheid. Toen de Heer VAN LENNEP in zijne *Nederlandsche Legenden* het voetspoor van W. SCOTT volgde, nam hij ook meer diens overige stukken ten voorbeelde, dan het *Lied van den laatsten Meistreel*, omdat hij teregt begreep, dat de geheele toon en machinerie van dit dichtstuk meer in *Schotland*, dan bij ons, te huis behoorde.

Had dus de ongenoemde en ons ook geheel onbekende Vertaler ons raad gevraagd, wij zouden hem bij voorkeur de bewerking van een der andere dichtstukken van W. SCOTT hebben aangeraden, zonder dat wij door deze verkiezing eenigzins aan de waarde en schoonheden van het oorspronkelijke zouden willen te kort doen. *Het Lied van den laatsten Meistreel* heeft sinds jaren zijnen roem in *Engeland* staande gehouden, en eene opeenvolging van talrijke uitgaven heeft bewezen, hoezeer het in den smaak van het publiek viel, voor hetwelk de Dichter toen nog als Romanschrijver niet was opgetreden. Men moge aanmerkingen maken op de weinige kunst, waarmede de fabel is zamengesteld, op de te groote rol, die aan den spookdwerg is opgedragen; het geheel heeft eene bevalligheid, losheid en gemakkelijkheid, die het gebrekkige gaarne over het hoofd doen zien. Wanneer men daarbij bedenkt, dat *The Lay of the last Minstrel* het eerste was der stukken, in dezen trant geschreven, en dus als een nieuw veld voor de poëzij opende, dan laat de groote indruk, dien deze eersteling van W. SCOTT maakte, zich gereedelijk begrijpen. Het verhaal is eenvoudig. De Burgtvrouw, weduwe van den Hertog VAN BUCCLEUGH, in tooverkunsten geoefend, hoort een gesprek der Geesten, die haar onheil voorspellen, tenzij zij hare dochter MARGARETHA met den Ridder CRANSTOUN verbindt, met wiens *clan* de hare in vijandschap leeft. Zij zendt daarop eenen harer trouwe volgelingen, den Ridder WILLIAM DELORAINE, uit, om het tooverboek van MICHAEL SCOTT, dat met dezen begraven is, uit diens graf te halen. Bij zijnen terugtogt wordt DELORAINE door CRANSTOUN gewond. Intusschen speelt de kabouterdwerg van CRANSTOUN den zoon der Burgtvrouw in handen der *Engelschen*, en neemt zelf een tijdlang de gedaante van den jonker aan. De *Engelschen* trekken tegen het kasteel op en eischen DELORAINE

op, terwijl zij den jonker van buccleuch in hunne magt houden, om hunnen eisch meer klem bij te zetten. Een tweegevecht tusschen den Engelschen musgrave en deloraine of diens kampioen zal de zaak beslissen. cranstoun, door zijnen dwerg geholpen, verschijnt onbekend in de wapenrusting van deloraine, neemt diens plaats in, en behaalt de overwinning; terwijl het dichtstuk met de vereeniging van cranstoun en margaretha en de verdwijning van den dwerg eindigt. Deze eenvoudigheid des verhaals neemt echter de belangstelling niet weg, en de toon en voetmaat der ballade, de afwisseling van *metrum*, de naïveteit van den verhaaltrant, de fraaije beschrijvingen geven aan het stuk eene groote aantrekkelijkheid.

De Vertaler nam geene gemakkelijke taak op zich, toen hij tot de overbrenging van dit dichtstuk besloot. Het kwam hier vooral aan op het bewaren van die eenvoudigheid, gemakkelijkheid en losheid van taal en versificatie, die toch niet in platheid mogten overgaan. Over het algemeen heeft de Vertaler zich goed van zijne taak gekweten. Zijn stuk draagt overal blijken, dat hij iemand is van bekwaamheid. Hij heeft het eigenaardige van bijna elken overgang van de eene voetmaat in de andere in het oorspronkelijke goed begrepen en meestal met juistheid teruggegeven. Rec. heeft op verscheidene plaatsen het Hollandsch met het Engelsch vergeleken, en vond in de overbrenging eene groote naauwkeurigheid, zoodat de Vertaler, ofschoon hij, volgens het Voorberigt, minder eene woordelijke vertaling bedoelde, toch meestal vrij woordelijk het oorspronkelijke overbragt. Rec. acht het intusschen jammer, dat de Vertaler aan de meerdere beschaving van zijn werk niet meer tijd heeft gegeven, of vóór de uitgave zijn handschrift niet door eenen deskundigen heeft doen lezen, die hem verschillende leemten had kunnen aanwijzen. Op vele plaatsen, namelijk, heeft zijne versificatie nog niet die gemakkelijkheid, welke hier vooral geëischt werd. Het stuk leest niet overal zoo, dat men zou meenen een oorspronkelijk dichtstuk te lezen, en verraadt hier en daar, dat maat en rijm den Vertaler bezwaarlijk vielen. Reeds bij den aanvang van den eersten zang bemerkt men dit:

't Was feest geweest in Branksomes zalen.
De Burgtvrouw was reeds in heur cel,

De cel bewaakt door tooverspel
En duister woord, waarvan 't herhalen
(De Moeder Gods beware ons wel!)
U schrik en vloek op 't lijf doen dalen.

Het Engelsche *spell* heeft ons hier het *tooverspel* gegeven, dat in de hier bedoelde beteekenis wel geen Hollandsch zijn zal; aan dat *spel* hebben wij het rijmwoord *wel* te danken, dat zeker ook in het Engelsch:

Jesu Maria! shield us well!

staat, maar dat toch bij ons hier een stellige stoplap is; terwijl W. SCOTT geen schuld heeft aan dien *schrik en vloek*, die ons *op 't lijf* komt *dalen*.

Veel beter is het vervolg, de beschrijving van de waakzaamheid op het kasteel; waar het oorspronkelijke in woord en cadans uitstekend is teruggegeven.

Dat intusschen de gemaakte aanmerking niet alleen op deze plaats toepasselijk is, maar op verscheidene anderen, zal Rec. door enkele aanhalingen toonen; de eerste regels van den derden zang b. v.:

En zei ik u, ik was reeds oud,
En zei ik u, mijn bloed was koud,
En dat de tijd het vuur verkoelde,
Dat eens mijn jeugdig hart doorwoelde,
En dat ik, als in vroeger dag,
Geen lied der liefde zingen mag?
Hoe *kon 'k* mijzelven dus belezen?

De constructie van de eerste regels deugt niet en is ook geen navolging van het oorspronkelijke, maar eenvoudig gevolg van den dwang van maat en rijm. Het *hart doorwoelend* vuur zullen wij ook wel aan het *verkoelde* te danken hebben, gelijk het *vroeger dag* aan het volgende *mag*; terwijl het *belezen* hier volstrekt niet in den zin voegt. — Zoo verleidde het rijm elders (bl. 93) den Vertaler, om te zeggen:

Hun huis is 't veld, het zwaard hunne eer,

Schoon er in het Engelsch teregt niet van *eer* gesproken, maar gezegd wordt: *their law the sword.* — Zoo hebben wij bl. 116 de zeer platte regel:

Is Henry Cranstoun daar?

te wijten aan het voorafgaande:

Maar St. Maria, is het waar?...

Scott heeft het verrassende veel treffender uitgedrukt, en toch den naam verzwegen:

But when he raised his plumed head —
Blessed Mary, can it be?

Vreemd is ook het denkbeeld van den Vertaler, om cranstoun in dit oogenblik te paard op het burgtplein te doen verschijnen. Bij scott is hij te voet; en hoe komt hij daar ook te paard om dezen tijd van den vroegsten dageraad? Scott zegt:

till stalking slow —
The jingling spurs announced his tread —
A stately warrior pass'd below.

Hoe veel schilderachtiger en fraaijer is dat, dan wat de vertaling heeft:

Tot zich, met ingetoomden draf,
Een krijgsman op zijn ros deed hooren,
In 't rammelen van zwaard en sporen.

Ongelukkig zijn ook, om nog een voorbeeld bij te brengen, in den aanvang van den zesden zang, bl. 138, regels als deze:

O Caledonia, zoo schoon!
Gij kweekster van zoo meengen zoon
Der poëzij, in 't ware zingen!

Hoe veel minder is dat, dan het oorspronkelijke, dat een schoon denkbeeld uitdrukt, wat in de vertaling geheel verloren ging:

O Caledonia, stern and wild,
Meet nurse for a poetic child!

Maar ondanks deze aanmerkingen, die met velen te vermeerderen waren, als wij de stroeve regels, de stootende opeenvolging van medeklinkers, het verzuim der elisie (bl. 81),

enz. wilden opgeven, verdient deze vertaling toch in vele opzigten lof, en heeft de bewerker getoond, voor dergelijken arbeid niet weinig geschiktheid te bezitten. Wanneer hij weder iets dergelijks onderneemt, zouden wij hem wel *the Lady of the Lake* willen aanbevelen; een stuk, dat stellig nog meer voldoen zou, en de bewerking ook nog meer verdient. Maar hij geve zich dan vooral den tijd! Hij kome op de zwakke plaatsen van tijd tot tijd terug, en zoeke gedwongenheid, stroefheid en wat dies meer zij gedurig meer en meer te overwinnen!

Wij wenschen dit boek een ruim debiet. De uitvoering is goed; alleen hadden wij dien gekleurden omslag en vooral die roode letters op den titel (jammerlijke wansmaak!) gaarne gemist.

De twee Vrienden. Een Verhaal. Door de Gravin VAN BLESSINGTON. *Naar het Engelsch. Te Dordrecht*, bij van Houtrijve en Bredius. 1839. *In gr. 8vo.* 450 *bl.* *f* 3-25.

De Gravin VAN BLESSINGTON is eene van de talrijke klasse van schrijvende vrouwen in *Engeland*, waar de literatuur van smaak voor een niet gering gedeelte tegenwoordig van de schoone sekse afkomstig is. En waarlijk, wij moeten erkennen, dat er onder deze schrijfsters niet weinige zijn, die de pen met het gelukkigste gevolg voeren. Ook de Gravin VAN BLESSINGTON behoort daaronder, en heeft daardoor in haar vaderland eenen welverdienden roem verworven. Die roem volgt ook zonder de talenten niet; want het schrijven van vrouwen is in *Engeland* te algemeen, dan dat men, gelijk dat bij ons wel eens gebeurt, uit aanmerking van het schoone geslacht, veel complimenten zou gebruiken of toegevender zijn. Dat is ook dwaas; men heeft enkel met het werk en niet met de schrijfster van noode. Daarenboven, indien deze in aanmerking zou worden genomen, Rec. zou beweren, dat eene vrouw althans zoo goed als de mannen behoorde te schrijven, indien zij schrijven wil. Laat zij, zoo zij dit niet kan, zich tot haren vrouwelijken kring van werkzaamheden bepalen en niet voor het publiek treden, waar zij dan zeker niet behoort.

De Gravin VAN BLESSINGTON verdient haren roem, en het

boek, dat wij hier aankondigen, is zeker een van de besten, die zij geschreven heeft. Op den *roman* zelven zou echter nog al een en ander aan te merken vallen. Het zijn eigenlijk *twee* romans; de geschiedenis van ieder der beide vrienden maakt een afzonderlijk geheel uit, en zij heeft de kunst niet verstaan, om ze als ineen te weven. De vinding is ook niet overal gelukkig, wanneer b. v. de beide vrienden op dezelfde wijze in den waan worden gebragt, dat hunne geliefden reeds gehuwd zijn, en dat wel enkel omdat zij haar aan den arm van een' ander' zien. Van dien aard zouden er meer aanmerkingen op dit boek kunnen worden gemaakt. Maar met dat al is het een fraai boek. Er is juiste en fiksche karakterteekening in te vinden, goede schildering van het leven in de *Engelsche* groote wereld, (die van *Frankrijk* heeft den schijn van overdrevenheid); een goede geest ademt het geheele boek door; het boeit en houdt aangenaam bezig.

Het boek is goed vertaald, en de uitvoering verstrekt den Uitgevers tot eere.

Het laatste geschenk voor Leerlingen, die de school zullen verlaten, als gide voor hun volgend leven. Een Leesboek, bevattende lessen der wijsheid van beroemde Mannen. Door H. J. HERRMAN VAN DER HORST. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In kl. 8vo. 85 bl. f* :-25.

Dit stukje, opgedragen aan Z. K. H. Prins FREDERIK *der Nederlanden* door den Verzamelaar, »die minder gelukkig is »dan SIMONIDES na deszelfs schipbreuk, en aan wien de vijandige fortuin niets gelaten heeft dan eenige wetenschap," bevat meer dan driehonderd lessen der wijsheid, zoo als zij hier genoemd worden. De Verzamelaar gaf wat hij had, en men zou dus onregtvaardig zijn meer van hem te vergen. Als Leesboek moge het minder geschikt zijn, het verdient telkens ter hand genomen te worden door ieder kind, dat nog, na de school verlaten te hebben, wil leeren. Van JEZUS vindt men twee spreuken. In dit gezelschap hadden zij wel kunnen gemist worden. Doch de Verzamelaar oordeelde anders. Waarom heeft hij er niet meer bijgevoegd? Doch dan had de keuze met meer oordeel moeten gedaan worden dan geschied is op bl. 5, waar onder de rubriek: *Wij moeten ons niet verheugen over den dood en ondergang onzer*

vijanden, maar daardoor indachtig worden, dat dezelfde ongelukken en dezelfde ellenden ook ons kunnen treffen, ten slotte gezegd wordt: »JEZUS CHRISTUS weende om het leed, »dat de zusters van zijnen vriend LAZARUS had getroffen." 's Heilands tranen over *Jeruzalem* zouden hier nadrukkelijker gesproken en beter gevoegd hebben. — Men ontdekt ook hier, dat twee Wijzen somtijds hetzelfde zeggen, b. v. EPICURUS en M. AURELIUS, zie bl. 38, N°. 3, en bl. 48, N°. 16. — Het *den anderen*, bl. 49, is geene schoonheid van stijl; *elkander* is, ook bij herhaling, beter. — Hoe het zij, als een *memento* kan het volwassenen en kinderen van nut zijn. En dit kan men niet altijd zelfs van kostbare boeken zeggen.

Uitgelezene Vertellingen aan mijne Dochter, vrij nagevolgd naar 't Fransch van J. N. BOUILLY. *Te Leyden, bij* C. C. van der Hoek. 1839. *In kl. 8vo. 198 bl. f* 1 - 25.

Reeds in het jaar 1812 verscheen van de Vertellingen van BOUILLY eene vertaling hier te lande. De Uitgever van het thans aangekondigde werk had het kopijregt der genoemde vertaling aangekocht, en had den tegenwoordigen Vertaler aangezocht, om die naar de hedendaagsche spelling te veranderen. Deze echter, met des Schrijvers zedekunde, enkel uit de rede afgeleid, als ongenoegzaam en van eene verkeerde strekking, geenszins kunnende instemmen, en ook uit hoofde van andere bedenkingen, besloot slechts zulke verhalen te geven, welke hij vatbaar achtte, om niet enkel vertaald, maar in een vervormd, meer Nederlandsch gewaad gestoken te worden. Hij werd dus te rade, om uit de twee deeltjes eenige verhalen uit te kiezen en in aanleg en zedelijke strekking te wijzigen of om te werken, welke nu alzoo een boekdeeltje uitmaken. Vijftien verhalen worden, dien ten gevolge, in dit boekje der vaderlandsche jeugd aangeboden. Derzelver omwerking naar het door den Vertaler aangekondigde doel is zeer goed uitgevallen; allen zijn zij ingerigt naar de vatbaarheid van jeugdige lezeressen, geschikt om liefde voor de deugd en geloof aan God te bevorderen, en zullen voorzeker een aangenaam onderhoud verschaffen.

Algemeene Natuurkunde voor de Jeugd; naar de elfde Hoogduitsche uitgave vertaald door Dr. B. MEYLINK. *Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1839. *In kl. 8vo.* 134 *bl. f* : - 45.

Merkwaardige Voorbeelden van Wijsheid, Kinderliefde, Krijgs- en Burgerdeugden bij de Grieken. Vrij naar het Fransch, door T. VAN SPALL. *'s Gravenhage, bij* A. Kloots. *In kl. 8vo.* 134 *bl. f* 1 - 30.

HIALANDA, *Hertogin van Bretagne; of de zegepraal van deugd en onschuld. Eene leerzame Geschiedenis uit de Middeleeuwen, op nieuw bewerkt voor Kinderen en Bejaarden, door* C. SCHMID. *Uit het Hoogduitsch naar de negende uitgave. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In kl. 8vo.* 148 *bl. f* 1-25.

GUENOLE, *of de Robinson der IJszee. Te Groningen, bij* A. van der Mast. *In kl. 8vo,* 178 *bl. f* 1-25.

Lotgevallen van WILLIAM WOOD, *onder de Eskimo's. Een leerzaam en onderhoudend Geschenk voor de Jeugd. Te Deventer, bij* A. ter Gunne. *In kl. 8vo.* 155 *bl. f* 1-30.

De jonge Trommelslager, of de goede Zoon. Een Tafereel uit NAPOLEON'S *togt naar Rusland, in* 1812; *voor de Jeugd, door* G. NIERITZ. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. *In kl. 8vo.* 120 *bl. f* :-90.

Het leven en sterven van den negenjarigen JACOB WITKOP. *Een Geschenk van eenen Onderwijzer aan zijne Leerlingen; door* H. DEELMAN, *Onderwijzer te Groningen. Te Groningen, bij* A. Kamerling, Wz. *In kl. 8vo.* 30 *bl. f* :-15.

De Winter. Een Leesboekje voor jonge Kinderen. Naar het Engelsch. Te Groningen, bij W. van Boekeren. *In kl. 8vo.* 122 *bl.* 1-20.

Het laatste Boekje. Vervolg op de Fabelen en Gedichtjes enz. Bij denzelfden. In 16mo. 71 *bl. f* :-90.

Een paar woorden slechts over deze bijdragen tot de bibliotheek der jeugd!

No. 1 is meer een leer- dan een pleizierboekje, gelijk de kinderen zeggen. Het is in eene goede orde, vrij volledig en toch kort geschreven. Het is afgedeeld in drie gedeelten: *natuurleer*, *natuurlijke historie*, en *wereld en tijd*. Er is veel overgelaten voor mondeling onderrigt. Slechts weinige misstellingen kwamen ons voor. *Levantsche* koffij, die uit *Amerika* komt, bladz. 84; dat men van *Venkel* alleen het zaad gebruiken zou, bladz. 96; dat de edelgesteenten, geslepen zijnde, *geheel doorschijnend* zijn, bladz. 103 (immers niet alle, b. v. de *onyx* en *lapis Lazuli*); dat een stuk goud *viermaal* meer waard is, dan een stuk zilver van dezelfde zwaarte, bladz. 108; dat men *verscheidene duizende* vaste sterren met het bloote oog waarnemen kan, bladz. 115; dat de Planeet *Ceres* gezegd wordt ontdekt te zijn den 1 Januarij 1800, (moet zijn 1801) bladz. 121 — deze zijn de voornaamste.

No. 2 is, gelijk van zelf spreekt, voor aankomende knapen geschreven. De Eerw. Vertaler, als oorspronkelijk Schrijver voor de jeugd met lof bekend, draagt het op aan zijn zoontje. Er is niet veel bijzonders, dan algemeene aanprijzing, van te zeggen. De plaatjes mogten wel beter zijn.

No. 3, van den Schrijver der *Paascheijeren*, *Kersavond* enz., is, blijkens den titel, voor kinderen en bejaarden. Stijl en voordragt brengen het noch tot de eene, noch tot

de andere klasse van lezers. Voor kinderen is het te hoog; voor volwassenen wat *jugendlich*, zouden de Duitschers zeggen. Het is alzoo voor dezelfde soort van lezers als N°. 2; schoon er dan bijzonderheden, als: dat bij de bevalling van EIRLANDA twee vrouwspersonen moesten tegenwoordig zijn, en dat hare verlossing met ontzettende pijnen gepaard ging, (bladz. 26, 27) in een boekje voor de jeugd beter verzwegen waren.

N°. 4 en 5 behooren tot de zoogenoemde *Robinsons*. Het eerste regtstreeks, want de held was ook *alleen*. Het is ons te onwaarschijnlijk; bijna zeiden wij, onmogelijk. Men moet, ook bij verdichtingen voor de jeugd, de grenzen der waarschijnlijkheid niet te buiten gaan. Ook zouden er nog andere aanmerkingen op het boekje te maken zijn, die wij kortheidshalve terughouden.

Beter beviel ons N°. 5. Wij prijzen het met ruimte aan. »Het toont ons, hoe de beschaving van onzen geest, en oefening en nutte (nuttige) aanwending der vermogens ons door de Voorzienigheid verleend, kunnen strekken om de wederwaardigheden des levens gemakkelijker te overwinnen, hoe ware godsvrucht en vertrouwen op God ons ook in de treurigste omstandigheden troost en bemoediging schenken, hoe het goede steeds zijn loon, het kwaad zijne straf vindt," bladz. 155. Daarmede kunnen wij ons ten volle vereenigen.

N°. 6 is de geschiedenis van eenen knaap, die een edel voorbeeld is van onderliefde, daar hij zijn leven wilde opofferen, om dat van zijnen vader te redden. Er zijn niet alleen vele kinderlijke deugden uit te leeren, maar de jeugd wordt ook op eene onderhoudende wijze bekend gemaakt met de geschiedenis van NAPOLEON's togt naar *Rusland*. Het houdt de aandacht zeer levendig en verdient eene eervolle plaats onder de honderde kinderboekjes.

Van N°. 7 zeggen wij alleen, dat, schoon wij anders niet van die vroege bekeeringsgeschiedenissen houden, het onderhavige boeksken eenen zeer goeden geest ademt, en geschikt is, om bij de jeugd godsdienstige indrukken, naar hare vatbaarheid, op te wekken.

N°. 8 is voor *kinderen*. De moeder vindt in gesprekken met haar zoontje WILLEM gelegenheid, om hem vele dingen, die op den winter betrekking hebben, gelijk sneeuw, ijs enz., te leeren kennen. De gekleurde plaatjes behoeven voor zulke kinderen niet fijner te zijn. Tot het laten volgen van de andere jaargetijden moedigen wij den Uitgever gaarne aan.

N°. 9 is voor nog kleiner kinderen. De plaatjes zijn lief en de versjes verre boven het middelmatige. *Het laatste boekje* zal wel niet letterlijk zijn op te vatten. Dan konden ook wij wel uitscheiden met *recenseren!*

De Redactie verzoekt, dat in de Recensie van Ds. LONAY's *Kort Begrip enz.* Nr. XII, bl. 495 en 496, de aanhaling uit LUTHER's *Kleinen Katechismus*, aldaar bij verzetting voorkomende als ware zij uit het werkje zelv' ontleend, als *niet* *vatst* worde aangemerkt.

BOEKBESCHOUWING.

Dissertatio literaria inauguralis, exhibens praecipua placita veterum philosophorum *de libertate morali*, qua defensa Phil. theor. mag., litt. hum. Doctor creatus est DAVID CORNELIUS PLEYTE, Ziricseanus. Traj. ad Rh. 1839 ex officina *Paddenburgii et Soc.*

Het is voorzeker aan geenen beoefenaar der wetenschappen onbekend, welk een veelbetwist punt in de wijsbegeerte *de vrije wil* des menschen is. De schriften, tot verdediging van denzelven ter eene, tot bestrijding er van aan de andere zijde geleverd, zouden op zichzelve reeds eene niet onbelangrijke boekverzameling uitmaken; en na dit alles is het er nog ver van af, dat de gevoelens op dit stuk tot eenstemmigheid gebragt zouden zijn. Het bevreemdde ons dus, in der tijd door de nieuwsbladen een Akademisch Proefschrift *over de zedelijke vrijheid* aangekondigd te zien, en wij vreesden, dat de jonge Doctor de belangrijke les van HORATIUS uit het oog had verloren:

Sumite materiam vestris, qui scribitis, æquam
Viribus, et versate diu, quid ferre recusent,
Quid valeant humeri.

Toen ons nogtans de Verhandeling zelve in handen kwam, zagen wij spoedig, dat wij ons door de onnaauwkeurige opgave in die nieuwsbladen tot eene verkeerde gevolgtrekking hadden laten verleiden. Gelijk toch uit den bovenstaanden volledigen titel blijkt, belooft de Verhandeling geene nieuwe theorie over het veelbetwiste onderwerp, maar alleen eene naauwkeurige beschrijving van de voornaamste gevoelens der oude wijsgeeren over de zedelijke vrijheid, en daarmede waren dus van zelve onze bedenkingen tegen de keuze van het onderwerp vervallen; ja wij verheugden er ons over, dat de Heer PLEYTE, aan het einde van zijne studiën bewijs van wèl doorgebragten Akademietijd willende

geven, hieraan zijne krachten had toegewijd. Het kan trouwens niet dan belangrijk zijn, op te merken, welke rigtingen de menschelijke geest genomen heeft in zijne diepzinnige nasporingen; welk het oordeel van mannen, om hunne wijsheid bij tijdgenooten en nakomelingen beroemd, geweest is over een vermogen der menschelijke natuur, waarin grootendeels onze voortreffelijkheid boven de overige schepselen gelegen is. Daarbij komt, dat wij, de gevoelens der oude wijsgeeren hieromtrent opsporende, den menschelijken geest zien, terwijl hij zich nog vrijelijk beweegt op een veld van onderzoek, waarop dezelve naderhand, vooral onder Christelijke Godgeleerden, zoo vaak door godsdienstige gevoelens of godgeleerde stelsels belemmerd werd. De oude wijsgeeren konden toch over den vrijen wil vrijuit *redeneren*, en werden van eene rondborstige verklaring hunner denkwijze niet wederhouden door de vrees van verketterd te zullen worden, welke in latere tijden niet zelden haren invloed uitoefende. Voegen wij nu hier nog bij, dat tot de ontwikkeling dier gevoelens de lezing van vele schriften der Ouden noodzakelijk was, dan kunnen wij, gelijk wij aan het onderwerp der Verhandeling geene belangrijkheid mogen ontzeggen, ook de keuze van dat onderwerp voor de gelegenheid, voor welke de Verhandeling bestemd was, niet anders dan gepast noemen.

De Schrijver ontwikkelt in de Inleiding het begrip van zedelijke vrijheid. In navolging van zijnen Leermeester, den Hoogleeraar J. F. L. SCHRÖDER, zegt hij, dat »door »dezelve aan den mensch eene kracht wordt toegekend, »waardoor onze wil bepaald wordt tot een zeker doel en »tot eene keus tusschen practische beginselen, alsmede tot »handelingen, welke beschouwd worden ter bereiking van »zulk een doel te kunnen strekken, of overeenkomstig met »zoodanige beginselen te zijn. Waar de mensch dat ver»mogen gebruikt, handelt hij vrij; voor de daden, welke »hij alzoo verrigt, is hij *verantwoordelijk*." Dat zulk eene *zedelijke vrijheid* bij den mensch aanwezig is, daarvan is ieder, die zijn verstand bezit en bij wien het zedelijk gevoel niet geheel is uitgedoofd, zich bewust. Zonder

haar zijn onze oordeelvellingen, over het goede en kwade in de daden van anderen en in onze eigene bedrijven, ongerijmd; gewetensangst en berouw onverklaarbaar. Uit het een en ander blijkt, dat de overtuiging, dat wij vrijwerkende wezens zijn, geen bijgeloovig begrip is, maar de uitspraak onzer zelfbewustheid, welke wij niet kunnen tegenspreken zonder met onszelven in tegenstrijdigheid te geraken. Vandaar dan ook, dat het geloof aan zedelijke vrijheid ten allen tijde algemeen is geweest, gelijk blijkt zelfs uit de daden van hen, die dezelve poogden weg te redeneren.

Hiertegen nu gelden geene bewijsvoeringen *a priori*. De meeste bedenkingen zijn ontstaan uit een verkeerd begrip van vrijheid. De mensch is geen vrijwerkend wezen in dien zin, dat hij alles zou kunnen *uitvoeren* wat hij slechts wil. Hij is bij zijne vrijheid van vele dingen *afhankelijk*. Deze afhankelijkheid is echter niet zoodanig, dat zijne handelingen *noodwendige* gevolgen zijn van de omstandigheden, die op hem werken. Verder is de een meer dan de ander van de uitwendige omstandigheden afhankelijk. Ieder bezit niet *in dezelfde mate* zedelijke vrijheid. Men moet voorts niet uit het oog verliezen, dat men, tot versterking en verzwakking daarvan bij zichzelven, veel kan bijdragen. Deze leer, wél begrepen, strijdt niet met de rede, en is voordeelig voor Godsdienst en deugd, enz.

Door dit gedeelte der Inleiding, in hetwelk, p. 2—9, de gezegde hoofdzaken beknoptelijk ontvouwd worden, wordt de lezer dus ingeleid in het regt begrip van het vraagstuk, waarop hij nu verder van verschillende oude wijsgeeren het antwoord zal vernemen. In het overige, p. 10—12, vindt men eene beoordeelende vermelding der bronnen, zijnde uit de Ouden CICERO de *Fato* en ALEXANDER APHRODISCENSIS, uit de lateren HUGO GROTIUS en J. C. G. WERDERMANN.

Wat nu de Verhandeling zelve betreft, waarin verder de gevoelens der oude wijsgeeren ontvouwd worden, zij besloat 128 bladzijden en is gesplitst in IV Hoofdstukken.

H. I, p. 13—22, geeft de meening op van SOCRATES;

H. II, p. 23—37, die van PLATO; H. III, p. 38—85, die van ARISTOTELES; H. IV, p. 86—140, geeft de antwoorden der *Stoïcijnen*. De beide eerste Hoofdstukken zijn doorloopende, de beide laatsten in §§ gesplitst. H. III wordt, § 1, het gevoelen van ARISTOTELES uit zijne schriften opgemaakt; § 2 voorgedragen zoo als het beschreven wordt door ALEXANDER APHROD., wiens geschrift *over Noodlot en vrijen wil* het eenige geschrift uit de oudheid is, opzettelijk daarover geschreven en zoo ongeschonden tot ons gekomen; § 3 wordt opzettelijk over de geloofwaardigheid van dien uitlegger gehandeld, en in § 4 diens redenering tegen andere wijsgeeren vermeld. In H. IV wordt, § 1, over de oude *Stoïcijnen* in het algemeen gesproken; § 2 over CHRYSIPPUS, die, als de merkwaardigste, eene bijzondere melding verdient; § 3 wordt het gevoelen van SENECA, § 4 dat van EPICTETUS, § 5 dat van MARCUS ANTONINUS opgegeven, en het geheel, p. 138—140, besloten met een woord over EPICURUS.

Bij de ontwikkeling van de gevoelens dezer wijsgeeren wordt achtervolgens onderzocht, *eerst*, of er, in hetgene zij aangaande een zedelijk wereldbestuur, of wel aangaande het Noodlot, leerden, stellingen voorkwamen, welke des menschen zedelijke vrijheid benadeelen of wegnemen; *dan*, wat er ten opzigte van deze is af te leiden uit hunne leer nopens den aard der ziel en hare vermogens. Laat de voorhanden zijnde stoffe het toe, dan wordt er ook bijgevoegd, wat door de wijsgeeren betrekkelijk den aard der zedelijke vrijheid is gezegd. Dit een en ander wordt door den Schrijver nu eens beknopt opgegeven, dan wederom met de eigene woorden der wijsgeeren vermeld. Overal wordt het gezegde met aangehaalde bewijsplaatsen uit de schriften der Ouden gestaafd. De Heer PLEYTE heeft evenwel achter elk gevoelen geene beoordeeling gevoegd; doch na de ontvouwing van *zijne* denkbeelden in de Inleiding kon hij zich daarvan ontslagen rekenen. Dit neemt evenwel niet weg, dat men hier en daar opmerkzaam wordt gemaakt op onnaauwkeurigheden in de redenering, dat er ook somwijlen eene poging wordt aangewend om tegenstrij-

digheden op te lossen, en dat, waar dit mogelijk was, het oordeel der Ouden zelve over sommige gevoelens wordt opgegeven.

De ruimte, welke het Tijdschrift voor aankondigingen als deze kan toestaan, gedoogt niet, dat de antwoorden der wijsgeeren op de vragen, hun door PLEYTE voorgelegd, worden opgegeven. Wie ze nader verlangt te leeren kennen, zal ook liever de Verhandeling zelve ter hand nemen, dan zich tevreden stellen met eene opgave van den hoofdinhoud. Alleenlijk willen wij nog met een woord gewagen van hunne wijze van behandeling der hoofdzaak zelve.

Meestal is het onderzoek, in hoe ver de Goddelijke voorwetenschap en het bestuur der Voorzienigheid zich laat overeenbrengen met der menschen zedelijke vrijheid, bij het onderzoek naar 's menschen vrijen wil aangeroerd door de wijzen van vroegeren en lateren tijd. Daardoor legde men zich de vraag voor, hoe God, behoudens 's menschen zedelijke vrijheid, de toekomst vooraf kan weten en besturen? eene vraag, welke, blijkens de voor ons liggende Verhandeling, door geen' der oude wijsgeeren voldoende is opgelost, en ook wel door geen' mensch opgelost zal worden. Immers, slaan wij de nieuwste oplossingen desaangaande gade, dan zien wij, dat men aan de eene zijde beweert, dat bij het Goddelijk kenvermogen de perken van tijd en ruimte niet bestaan; terwijl men evenwel, aan den anderen kant, genaderd tot den strijd tusschen Gods bestuur en 's menschen zedelijke vrijheid, poogt te beslissen, als stond het den beperkten mensch vrij, zich voor oogenblikken te ontheffen van die perken van tijd en ruimte, en dus der Godheid gelijk te wezen! Het blijkt uit de geschiedenis der wijsbegeerte, dat de zaak zelve door die manier van behandeling meer verdonkerd is geworden dan opgehelderd, terwijl de gevolgen er van noodlottig zijn geweest. Want welke waren zij? Dat men begon te twijfelen, óf aan de zedelijke vrijheid óf aan het Godsbestuur, verloochenende óf de duidelijke uitspraak onzer bewustheid, óf eene der eerste waarheden van elke redelijke Gods-

dienstleer. Het ware te wenschen, dat de menschelijke geest nimmer had gezocht de hem gestelde perken te overschrijden, noch zich gewaagd aan onderzoekingen, welke buiten zijn bereik liggen. Men had zich moeten bepalen bij een zielkundig onderzoek naar de zedelijke vrijheid, en aanwijzen, dat hetgeen tegen dezelve wordt aangevoerd, uit de natuur der Godheid enz., wel in staat is, om ons van onze kortzigtigheid te overtuigen, maar daarom nog niet in strijd met onze zelfbewustheid, dat wij *vrije, verantwoordelijke* schepselen zijn. Niet zonder reden heeft de Heer PLEYTE in zijne Inleiding dit standpunt gekozen, en het komt ons voor, dat hij zich in allen opzigte van de taak, die hij zich voorgesteld had, wél heeft gekweten, daar ook stijl en voordragt lof verdienen en het geheel bewijs levert van regt goed doorgebragten Akademietijd.

Wij wenschen den jeugdigen Schrijver van harte zegen en voorspoed op zijne verdere letteroefeningen, vooral op zijne Evangeliebediening, wanneer hij eens, even als zijne beide Broeders, aan wie de Dissertatio is opgedragen, als Herder en Leeraar zal geplaatst zijn.

Overdenkingen over het wederzien in de eeuwigheid; door K. H. GREEVEN, *Predikant te Delfshaven. Te Utrecht, bij* Kemink en Zoon. 1839. *In gr. 8vo. VIII en 90 bl. f* :-80.

Dit boekje is in drie overdenkingen of hoofdstukken verdeeld. In de eerste wordt de vraag behandeld: *Heb ik goede gronden, om een gelukkig wederzien in de eeuwigheid te gelooven?* in de tweede: *wat heb ik te denken van de tegenwerpingen en bezwaren, die tegen mijn welbevestigd gevoelen worden ingebragt?* en in de derde: *welken invloed moet het geloof aan het wederzien in de eeuwigheid uitoefenen op mijne gezindheid en mijnen wandel hier op aarde?*

Rec. zal niet ontkennen, dat in het een en ander hier en daar goede denkbeelden, eenvoudig ontwikkeld, wor-

den gevonden. Maar het ging hem bij het lezen van dit boekje, gelijk het hem meestal gaat, wanneer hij dit onderwerp in het breede vindt behandeld. Hij *gelooft* van harte gaarne de waarheid, waarover hier gesproken wordt; maar de meeste pogingen, om haar te *bewijzen*, komen hem mislukt voor. Gelijk bijna alles, wat op het volgende leven betrekking heeft, om wijze redenen, met eenen sluijer is bedekt; gelijk wij van den aard, de genietingen en behoeften van dat leven bijna niets vinden geopenbaard, zoo vinden wij ook ten aanzien van het wederzien in den Bijbel weinige of geene duidelijke uitspraken. Op bijbelsche gronden kan de tegenovergestelde meening wel moeijelijk verdedigd worden, of hebben de bedenkingen tegen het wederzien weinig kracht; maar ook evenzeer laat er zich op bijbelsche uitspraken weinig stelligs vóór de zaak bewijzen. Wij mogen *hopen*, *gelooven*; maar *bewijzen*.... Rec. houdt het voor onmogelijk. De bewijzen, of wat men als zoodanig wil laten gelden, zijn dikwijls zoo flaauw, dat men, juist door te veel te willen, het geloof zou kunnen verzwakken. Tot dergelijke gedachten geeft ook dit boekje menigerlei aanleiding. Er worden zulke zonderlinge stellingen in voorgedragen, zulke vreemde bewijsgronden aangevoerd, dat daardoor waarlijk het geloof niet zal worden bevestigd. Bl. 31 lezen wij b. v.: »Er zijn hoofdzaken des geloofs, die de Bijbelschrijvers niet bewijzen, dewijl zij zoo geheel met het wezen der Godsdienstleer zijn ingeweven, dat hare ontkenning niet mogelijk is, zoolang men nog eenigen schijn van Godsdienst wil behouden. En mag men niet onder die eene plaats geven aan de leer van het wederzien en het herkennen in de eeuwigheid?" Waarlijk, er is weinig nadenken noodig, om te gevoelen, dat deze leer onder die hoofdzaken volstrekt niet behoort, die (het is het voorbeeld, dat de Schrijver bezigt) evenmin in den Bijbel opzettelijk behoefden geleerd te worden, als het bestaan van God! Men kan niet alleen *eenigen schijn* van Godsdienst behouden, maar zeer godsdienstig zijn en gemoedelijk over Openbaring en Christendom denken, en toch de leer des wederziens *onbewijsbaar*

achten, en erkennen, dat wij deze zaak mogen *hopen*, maar dat wij over hare *zekerheid* niet kunnen *beslissen*. — Bl. 34 vindt men een ander voorbeeld. »Derhalve mag ik aannemen, dat God aan het verheerlijkte ligchaam der zaligen die trekken zal mededeelen, waardoor het gemakkelijk onderscheiden en herkend kan worden. En dit bewijst ook de Bijbel. Men zal JEZUS met volkomene kennis aanschouwen op den zetel zijner heerlijkheid, en MOZES en ELIAS werden in hunne bovenaardsche gedaante door de Apostelen op den heiligen berg gekend." Welk eene redenering en gevolgtrekking! Hadden de Apostelen hen dan in hunne aardsche gedaante gekend? In afbeelding misschien?! En wil men voorbeelden van averegtsche Bijbelverklaring, men zie slechts verschillende plaatsen, gelijk ze hier ten bewijze worden aangevoerd. Bl. 9 b. v. over de woorden LUC. XVI: 9. *Maakt u zelve vrienden uit den onregtvaardigen Mammon, opdat, wanneer u ontbreken zal, zij u mogen ontvangen in de eeuwige tabernakelen;* »de Zaligmaker," zoo lezen wij, »beveelt aldaar het onzeker en misleidend goed der aarde aan te wenden tot ondersteuning der armen, opdat deze dus mogen worden tot vrienden, die ons bij onze scheiding van de aarde ontvangen in de eeuwige woningen. Maar indien nu de vooruitgegane geesten dezer brave behoeftigen geene herinnering hebben van hunne weldoeners of van de ontvangene weldaden, hoe kunnen zij dan hunne menschlievende broeders welkom heeten in de gewesten der eeuwige blijdschap?" enz. Kan men zich gevolgtrekkingen voorstellen, minder overeenkomstig den zin en den geest der Bijbelwoorden? — Bl. 17 wordt uit MATTH. VIII: 11: *Velen zullen komen van oosten en westen en zullen met* ABRAHAM *en* IZAAK *en* JAKOB *aanzitten in het koningrijk der hemelen*, een bewijs voor de herkenning in het toekomstige leven afgeleid: want »hoe kon het eene zaligheid, een voorregt of eene eere voor die gelukkigen zijn, toegelaten te worden tot het zalig bijzijn der Aartsvaderen, indien zij die mannen niet eens zouden herkennen?" Wie kan zich met dergelijke dwaze redeneringen vereeni-

gen? Eene geheel figuurlijke uitdrukking wordt hier, zonder acht te slaan op de bedoeling, waarmede zij gebruikt wordt, gebezigd, om daaruit gevolgtrekkingen af te leiden, waaraan de Spreker dacht noch denken kon. — Van gelijk allooi is datgene, wat bl. 18 over de gelijkenis van LAZARUS en den rijken man wordt gezegd, en waarlijk niet veel beter, wat op dezelfde bladzijde over MOZES en ELIAS wordt gevonden, »die elkander op aarde niet gekend hebben, die toch toonen [bij de verheerlijking op den berg] met elkander zeer goed bekend te zijn."

Wie zal dergelijke dingen nu als *bewijzen* (*) aannemen? Ja, loopt men niet gevaar, door ze als bewijzen te willen voorstellen, juist het geloof, dat men wil bevestigen, te verzwakken? Rec. wil dus wel erkennen, dat hij, schoon hier en daar goede, dagelijksche opmerkingen vindende, over het geheel niet zeer hoog met dit boekje loopt, en dat het althans, zoo hij vroeger het punt in quaestie niet geloofd had, zijne twijfelingen niet zou hebben weggenomen. Wie zich intusschen met zulke redeneringen kan vergenoegen, vinde er eene stichtelijke lektuur in!

Twee Bijdragen ter beantwoording van het godgeleerd vraagstuk van onzen tijd: Geschiedenis of Mythus? Naar het Hoogduitsch van Dr. C. ULLMANN. *Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1840. *In gr. 8vo. VIII en* 136 *bl. f* 1-75.

»Eenigen tijd geleden" (Voorberigt van den Vertaler,

(*) De Schrijver noemt ze bl. 15 uitdrukkelijke bewijzen uit de Goddelijke Openbaring ontleend, waartoe ook al zeer zonderling de woorden: *tot de vaderen gaan in vrede*, en de uitroep van DAVID, 2 SAM. XII: 22, 23, worden gebragt, alsof die uitdrukkingen en de taal van den *Israëlitischen* Koning als Goddelijke openbaring moesten worden beschouwd, of als zoodanig bewijskracht zouden kunnen hebben. Het hoogste, wat zij zouden kunnen bewijzen, is dit, dat de schrijvers of de spreker aan eene hereeniging dachten en die hoopten.

bl. V en VI) »gaf Prof. ULLMANN een werk in het licht, »getiteld: *Historisch en* (lees *oder*) *Mythisch? Beiträge* »*zur Beantwortung der gegenwärtigen Lebensfrage der* »*Theologie.* Hetzelve bevatte vier afzonderlijke stukken: »1°. *Over hetgeen de stichting der Christelijke Gemeente* »*door eenen Gekruisigde onderstelt.* 2°. *Beoordeeling* »*van: Het Leven van* JEZUS, *door* STRAUSS. 3°. *Ant-* »*woord aan* STRAUSS *op zijn' Brief over genoemde Be-* »*oordeeling.* 4°. *Kanoniek en Apokryf.* De drie eerste »stukken kwamen reeds voor in de *Studien und Kritiken.* »Het laatste kwam toen voor het eerst in het licht." Het eerste en het laatste stukje wordt hier vertaald medegedeeld; de twee andere onvertaald gelaten, omdat althans hier te lande voor beschaafde lezers geene behoefte is aan wederlegging van het werk van STRAUSS. Hieraan heeft de Vertaler wél gedaan: want zonder genoegzame kennis aan dat beruchte boek zou de wederlegging misschien alleen schadelijk zijn. De twee vertaalde stukjes verdienen die onderscheiding ten volle, en zullen niet minder, dan ULLMANN's vertaalde werk over *de zondeloosheid van* JEZUS, onder beschaafde Christenen belangstellende lezers vinden en behouden. Zoo beknopt mogelijk zal hier verslag worden gegeven.

I. *Wat veronderstelt de stichting der Christelijke Gemeente door eenen Gekruisigde?* Dit eerste stukje (bl. 1—58) is ook afzonderlijk uitgegeven bij J. C. SEPP EN ZOON te *Amsterdam.* Dit is ons alleen uit eene aankondiging bekend (*). Het betoog van ULLMANN houdt dezen geregelden gang: »Twee daadzaken staan onwankelbaar »vast; geen scepticisme van een' BAYLE of HUME kan ze in »twijfel [doen ?] trekken, geen spot van een' VOLTAIRE kan »ze ondermijnen. De eene: CHRISTUS heeft geleefd en is »gekruisigd. De andere: er bestaat eene Christelijke Ge- »meente." Bl. 2. »Maar heeft men nu ook volledig door- »gedacht, wat in deze twee stellingen: JEZUS is gekrui- »sigd en de Christelijke Gemeente is door Hem aanwezig,

(*) Zie ook *Vaderl. Letteroef.* N°. XIV. p. 573; van eene andere hand dan de tegenwoordige Beoordeeling.

»ligt en daaruit volgt? Nevens elkander geplaatst, be»vatten zij de grootste tegenstrijdigheid." Bl. 5. Dit wordt aangewezen bl. 5—10. »De groote daad kan slechts uit »een' grooten geest, het ongewone gevolg slechts uit eene »ongewone kracht voortgekomen zijn." Zoo zou men oordeelen, indien, bij ontstentenis der Evangeliën, slechts het groote *factum*, het bestaan der Kerk, ons hiertoe ten dienste stond. *Vooreerst* zouden wij dan moeten vooronderstellen, dat JEZUS de Stichter der Christelijke Kerk, en als zoodanig eene geestelijk en zedelijk boven allen uitstekende persoonlijkheid geweest zij. Bl. 11—26. Eene *tweede* noodzakelijke vooronderstelling, die met de voorgaande onmiddellijk zamenhangt, is, dat de Gekruisigde, die zoo werkte, eene onoverwinnelijke, alles overwinnende, alles doordringende kracht der liefde in zijn hart moet gehad hebben. Bl. 26—29. Eene *derde* noodzakelijke vooronderstelling is, dat in de leer des Gekruisigden eene onverstoorbare kern der waarheid liggen moet. Bl. 29—32. Doch ook bij die leer moest zich, zoo als zich laat verwachten, de Gekruisigde ook als afgezant en lieveling van God betoonen door buitengewone daden en gebeurtenissen, die zijne gansche geschiedenis vergezelden. Bl. 33—46. Slechts op deze wijze kan de tegenstrijdigheid, die in de stichting der Christelijke Gemeente door eenen Gekruisigden ligt, opgeheven worden. En juist dit maakt hoofdzakelijk den inhoud onzer Evangeliën uit. In die Evangeliën zijn enkele bijzonderheden, die ons moeijelijk en donker zijn of ongeloofelijk schijnen. Maar dwaas zou men handelen, wanneer men daarom alleen de Evangelische Geschiedenis wilde verworpen. Zonder het licht, dat die Geschiedenis ontsteekt, blijft alles raadsel en tegenstrijdigheid. Bl. 46—48. — Hoe weinig hier ook is bijgebragt, zal het toch wel het belangrijke van het hier gevoerde betoog doen uitkomen.

II. Het tweede stukje, niet minder belangrijk dan het eerste, loopt van bl. 54—136, en heeft tot opschrift: *Over het kenmerkend onderscheid tusschen Kanoniek en Apokryf met opzigt tot de Evangelische Geschiedenis.* Vooraf gaan *Algemeene Aanmerkingen*, bl. 54—62. Over

het woord *Apokryf*, *Apokryfe Evangeliën* enz. Als tweede deel wordt opgegeven: ***Meer bepaalde karakterschildering van het Apokryfe***, bl. 63—129. Hierop volgen III. ***Eenige gevolgtrekkingen tot slot***, bl. 129—136. In plaats dat wij hier het betoog in deelen en onderdeelen, hier gevoerd, in eenige bijzonderheden ontleden, sta hier, wat ten slotte bl. 135 en 136 voorkomt: »De geheele tot »hiertoe gaande vergelijking nu doet ons duidelijk en daad»zakelijk zien: in de *Apokryfe* Schrijvers hebben wij zoo»danigen, die volgens hunne eigene voorstelling eene ge»schiedenis van CHRISTUS maakten. Door hen verkrijgen »wij eenen verdichten, fabelachtigen, of, zoo men de »zaak met een' hoogeren naam vereeren wil, dan haar »toekomt, een' mythischen CHRISTUS. — De CHRISTUS, »dien ons de Apokryfen geven, konde geene vereeniging »van leerstellingen daarstellen en voor leven en dood aan »zich boeijen, geene Gemeente stichten. Ontdaan van al »het waarlijk menschelijke, is hij slechts eene ellendige »nabootsing van het Goddelijke, zonder inwendige waar»digheid, zonder ware kracht of grootheid. Tusschen de»zen CHRISTUS en dien, welken ons de kanonieke schrif»ten schilderen, is geene vereeniging mogelijk. Men kan »slechts den eenen erkennen, den anderen verwerpen." Hieruit zal men genoeg ontwaren, welke degelijkheid ook hier zich laat vinden. Doch niet alles zouden wij gaaf overnemen, wat hier te lezen staat. Dat ULLMANN iets apokryfs erkent, althans toegeeft, bl. 134, in de spijziging der vier- of vijfduizend menschen, en de verandering van water in wijn, of in de bij MATTHEUS H. XXVII: 52 en 53 verhaalde opstanding en verschijning veler heiligen in *Jeruzalem* vóór de opstanding van CHRISTUS, zal en mag zoo gereede toestemming niet vinden. Doch het neemt niets weg van het belangrijke des betoogs. Met volle ruimte bevelen wij deze stukjes allen aan, die sterkte voor hun geloof aan de waarheid der Evangelische Geschiedenis zoeken.

Jammer is het, dat de vertaling niet beantwoordt aan de waarde van het boekje. De bewijzen houden wij achter. Fouten zijn het van allerlei soort. De Vertaler zie

zijn werk nog eens na, en gunne zich in het vervolg meerderen tijd! *Tantum.*

PH. WILL. VAN HEUSDE, *geschetst als Geschiedkundige en als Paedagoog tot de Godgeleerdheid, in twee Voorlezingen, door* HERM. JOH. ROYAARDS. *Te Utrecht, bij* Robert Natan. 1840. *In gr. 8vo. XIV en* 90 *bl. f* :-80.

Behalve het op den titel vermelde, bevat dit Gedenkschrift eenen belangrijken en aangenaam geschreven Brief des Auteurs, ten opschrifte hebbende: *Aan den Vriend mijner jeugd,* N. C. KIST, welke schoone herinnering uit den Akademischen leeftijd Referent den Lezer, vooral de studerende jonge lieden, welmeenend verzoekt niet over te slaan, en die hij niet beter kenmerken kan, dan met de eigene woorden des Schrijvers, als »een openlijk *monumentum amicitiae,*" als »een openlijk gedenkteeken »onzer vriendschap, en onzer liefde voor den Ontslapenen."

Het eerste stuk van dit Gedenkschrift is eene Voorlezing, gehouden in het Leesmuseum te *Utrecht*, den 14 November 1839, waarin VAN HEUSDE *geschetst* wordt *als Geschiedkundige en als Leeraar der Geschiedenis.* Eerst wordt aangewezen, hoe hij, in den loop van drie tijdperken, die zijn Vriend in de ontwikkeling van deszelfs historischen geest onderscheidt, die Geschiedkundige geworden is, welken hij door zijne lessen en schriften in zich heeft doen kennen. Ref. wil hiervan verder geen dorre schets geven, maar liever allezins aanraden, dit stuk in zijnen aaneengeschakelden historischen zamenhang te lezen, als veelzins vruchtbaar tot kennis der bedoelde zaken, en tot hoogschatting der waarde des voortreffelijken Mans. — Daarna wordt het wezen van deszelfs onderwijs, als Leeraar der Geschiedenis, vooral in de volgende hoofdtrekken geschetst: 1. Het was bij hem waarlijk hooger onderwijs. 2. In zijne lessen verplaatste hij zich geheel in den geest der tijden, van welke hij sprak. 3. De Geschiedenis was

bij hem waarlijk de Leermeesteresse des levens. — Alles te zamen maakt een schoon geheel uit, dat *con amore* geschreven, en niet alleen voor de Akademische Jongelingschap, maar ook voor andere beschaafde Lezers belangwekkend is.

Met geen minder gevoel en geen minder nuttig oogmerk is het tweede stuk van dit Gedenkschrift opgesteld, waarin de Hoogleeraar ROYAARDS, ter opening zijner Akademische lessen, in September 1839, VAN HEUSDE *en zijn onderwijs geschetst* heeft, *als Paedagogisch tot de Godgeleerde Wetenschappen.* Letteren en Wijsgeerte waren in de hand van VAN HEUSDE waarlijk opleidingsmiddelen tot de wetenschap omtrent God en het Goddelijke. Dit lag in *den omvang* zoo wel, als in *den geest zijner studiën*; — dit bleek uit *den aard van zijn onderwijs*; — dit werd vooral bevorderd door *zijnen zedelijk-godsdienstigen zin*; — *zijne Wijsgeerte was Christen-Wijsgeerte*, waardoor zijn onderwijs strekte, om *de harmonie tusschen Wijsgeerte en Christendom* te bevorderen. Dit zijn de vier belangrijke hoofdpunten, waarbij de Hoogleeraar zijne Toehoorders zeer gepast en treffend bepaalt, om hun de waarde van VAN HEUSDE, als Paedagoog tot hunne hoofdwetenschap, te herinneren, en hen daardoor tot eene verstandige vereeniging van de Philologische en Philosophische met de Theologische Studiën op te wekken. Gelijk dit gewis met belangstelling gehoord is, zoo zal het voorzeker ook nog met belangstelling gelezen worden. De Hoogleeraar ROYAARDS heeft dus, door de uitgave van deze drie stukken, velen aan zich verpligt, en een Gedenkteeken, hemzelven en zijnen ontslapen Leermeester en Vriend waardig, opgerigt.

Redevoering over het belang om der studerende Jongelingschap lust in te boezemen tot eene grondige beoefening der bronnen van onze Geschiedenis, opdat zij zich bekwamen moge om de geschiedkundige wetenschap in ons Vaderland te helpen bevorderen: Ter aan-

vaarding van het Professoraat in de Nederlandsche Taal en Letteren en Vaderlandsche Geschiedenis aan de Doorluchtige School der Stad Deventer gehouden 9 *April* 1840. *Door Mr.* G. MEES, AZ. *Te Deventer, bij* J. de Lange. *In gr.* 8*vo.* 44 *bl.*

Reeds eenige maanden vóór het uitspreken dezer plegtige Redevoering vertrok Mr. G. MEES, AZ. naar *Deventer*, geroepen om aldaar zijnen kundigen en schranderen Stadgenoot, Mr. H. BEIJERMAN, te vervangen, die te *Amsterdam* den leerstoel waardiglijk was gaan innemen, door het overlijden van den geleerden VAN KAMPEN opengevallen. De algemeene stem zegt, dat MEES zich in dat korte tijdsbestek reeds aller achting had verworven, en dat hij door de Redevoering die thans voor ons ligt, de harten nog meer voor zich heeft ingenomen.

Ref. wil trachten, in vlugtige trekken, een algemeen overzigt van dit belangrijk stuk te geven.

In het volle besef van het gewigt zijner roeping, en van het eerbiedwekkende der plaats, waar hij zijne hoorders toespreekt, verklaart de nieuwe Hoogleeraar, »zich alleen gesterkt te voelen door de overtuiging, dat zij, wier kennis hen in staat zou stellen hem streng te beoordeelen, juist, doordien kennis met humaniteit gepaard gaat, zijne toegevendste regters zullen zijn." De voorkeur, die ieder aan zijn eigen studievak geeft, gepaard met de verzekering, dat alle vakken van studie elkander onderling ondersteunen en voorlichten, zal het, dus vervolgt de Redenaar, hem doen vergeven, zoo hij meent, dat het hem opgedragen gedeelte der wetenschap voor geen ander in belangrijkheid, nut en aantrekkelijkheid onderdoet. Nederlandsche Taal- en Letterkunde en Vaderlandsche Geschiedenis hebben toch de onmiddellijkste betrekking tot alwat ons dierbaar is.

Nu overgaande tot zijn onderwerp, hierboven reeds opgegeven, vraagt de Hoogleeraar, of men het wel zoo geheel eens is omtrent den weg, die gevolgd moet worden in het bekendmaken van de akademische jongelingen met

hetgeen vroeger en later op onzen bodem voorviel. Het antwoord is ontkennend. Sommigen toch achten het voldoende, hun een overzigt van het geheel te verschaffen, opdat zij het verdere door eigene studie verkrijgen; terwijl anderen het pragmatische gedeelte vooral op het oog gehouden willen hebben. Op beide deze wegen zijn gewigtige zwarigheden, welke de Redenaar aanwijst.

Hij acht den weg, op welken de studerende jongeling tot een naauwkeuriger en onpartijdiger onderzoek aangespoord en tot grondige beoefening der Geschiedenis opgeleid wordt, in de kennis der bronnen gelegen. »Een nog altijd gebrekkig geschiedkenner zoude *hij* zijn, die WAGENAAR met al deszelfs vervolgen en nalezingen, CERISIER, STIJL en BILDERDIJK, met de ophelderingen, bijvoegsels en aanteekeningen, doorlezen en in een stalen geheugen geprent had. Immers, het is misschien eene teedere snaar, die ik aanroer, bezitten wij nog geene Geschiedenis des Vaderlands, die aan de behoeften van het oogenblik voldoet." — »De reeds goed bewerkte gronden liggen van elkander afgezonderd; de ledige ruimten moeten worden aangevuld."

In de nadere ontwikkeling dezer stelling wordt, nadat de Heer MEES zijn oordeel over den arbeid van ENGELBERTS, in diens *Alouden staat der Nederlanden*, heeft medegedeeld, regt gedaan aan WAGENAAR, »de eerste, die den reuzenarbeid ondernam, om eene, zooveel mogelijk algemeene, Geschiedenis van het Vaderland te geven; die het eerst de gansche historie van het gewest *Holland* aaneenschakelde en ook de overige niet vergat." Maar, »eere zij zijner nagedachtenis als *Geschiedsonderzoeker!* Als *Geschiedschrijver* miste hij het talent (wij wijten het der omstandigheden) om zich regt onafhankelijk te gevoelen."

Terwijl echter mannen als TE WATER en KLUIT hoogen lof aan WAGENAAR toezwaaiden, en het niet dan met schroom en omzigtigheid waagden, eenige bedenkingen tegen het door hem gezegde in 't midden te brengen, stond een man op, die luid verkondigde dat hij, bijna op

elk blad, het regt der waarheid heeft geschonden en slechts schrijver van beroep geweest is. Van dezen, BILDERDIJK namelijk, »regtsgeleerde, taalkenner, zoo er ooit een was, dichter, ja onze eerste en grootste," had men mogen verwachten, dat hij gedaan zou hebben, wat WAGENAAR niet kon doen, onze Geschiedenis schrijven naar de behoeften der tegenwoordige dagen, voor den tegenwoordigen stand der wetenschap. »Nogtans heeft hij zijnen gevestigden roem niet vermeerderd met zijne *Geschiedenis des Vaderlands*." Hij verliest door zijnen stijl de waardigheid zijner roeping uit het oog, vergeet door drift en overhaasting eigene gulden lessen, en slaat met geslotene oogen in het ronde. »De riddertijden zijn hem idealen, en in den onzen zijn wij alleen wezentjes van conveniëntie." Niemand stelde korter en duidelijker het Leenstelsel, het Keizerlijk gezag, de wording van het Graafschap *Holland* voor; maar, »wij allen weten het, hoe weinig het vervolg zijner Geschiedenis aan het eerste en beste gedeelte beantwoordt."

Wij bezitten dus nog geen groot geschiedkundig werk, aan den stand der wetenschap beantwoordende. De oorzaken daarvan liggen niet in gebrek aan vaderlandsliefde of aan belangstelling in den geboortegrond, maar in den aard onzer Geschiedenis en in ons volkskarakter. De eerste toch is, ook nog na den dood van WILLEM I, minder die van een zamenhangend geheel, dan van zoo vele deelen als er provinciën of landschappen zijn; en, wat het tweede betreft, de onvermoeid werkzame *Nederlander* wikt en weegt lang, na dat hij zich een groot doel heeft voorgesteld, omdat hij zich al de moeijelijkheden der taak voorstelt, en zich niet van de uitkomst verzekerd houdt, alvorens overtuigd te zijn, dat de middelen in zijne magt staan.

Veel is, vroeger en later, reeds tot opsporing der bronnen gedaan, maar veel moet ook nog aan het licht worden gebragt, om alles tot een geheel te verbinden. Het onderscheid der vroegere stammen is nog niet naauwkeurig aangewezen; het Leenstelsel in ons Vaderland nog niet in

al zijne gevolgen en schakeringen ontwikkeld; de vroegere aardrijkskunde des Lands nog in hare beginselen. Veel inspanning behoort er nog toe, om een juist berigt te geven van den geheelen natuurlijken en staatkundigen toestand, met den voortgang der eeuwen zoo veranderende. Een geschiedkundige Atlas van al de *Nederlanden* is een ledig vak in onze Letterkunde.

Van waar nu zullen de handen komen, voor den zoo veelvuldigen arbeid vereischt, indien niet van onze inrigtingen van hooger onderwijs? Niet slechts voor de wetenschap, ook voor hare jeugdige beoefenaars zelve. is het raadplegen der bronnen wenschelijk; maar dit moet met oordeel des onderscheids geschieden. Geene vrees mag er bestaan, dat hij, die zich daaraan wijdt, het veld van taal- en letterkunde schaarscher betreden zal; immers, terwijl hij de Geschiedenis aan de bronnen naspoort, valt hem gelijktijdig de vorming, de teruggang, de herleving onzer taal- en letterkunde in het oog, wordt hem de staat der beschaving in elk tijdvak bekend, en is hij in de vaderlandsche voortbrengsels zijner eigene dagen geen vreemdeling gebleven.

Nog ééne bedenking blijft ter wederlegging over; zij is deze: »Welk bepaald doel kan *hij* zich voorstellen, die de Vaderlandsche Geschiedenis als hoofdvak beoefent?" Het antwoord komt kortelijk hierop neder: de wetenschap is te edel, om haar alleen als middel ter voorziening in tijdelijke behoefte te bezigen; door haar wenscht de ware beoefenaar eigen geluk en dat der maatschappij te bevorderen. Bovendien zou het onder de zeldzaamheden behooren, dat men van ijverige en aanhoudende pogingen ook hier geene heilzame gevolgen, ook voor tijdelijke welvaart, zag.

Ziedaar, mag Ref. zich dus uitdrukken, het geraamte van een ligchaam, dat men zelf beschouwen moet, om het in al zijne mannelijke kracht en edele bevalligheid, in de fijn beschaafde kieschheid, waarmede het is voorgesteld, te kunnen beoordeelen. Fijne smaak, echte humaniteit, beminnelijke bescheidenheid, vurige zucht voor

den bloei der vaderlandsche Geschied- en Letterkunde, stralen ook in de persoonlijke toespraken door, met welke de Redevoering wordt besloten.

De Heer MEES worde gesterkt in het volbrengen van de hem opgelegde taak! Menig leergraag jongeling bewandele, aan zijne hand, de eervolle baan, met hem ingetreden! Zoo moge, ook door zijne pogingen, het pad meer en meer geëffend en de wensch eenmaal vervuld worden, dat *Nederland* eene volledige Geschiedenis ontvange, *Nederland* waardig!

Voor *beoefening* had Ref., op den titel, liever *nasporing der bronnen*, of iets dergelijks, gelezen, omdat de beeldspraak dan beter bewaard zou zijn gebleven. De Schrijver zal hiervoor echter, even als voor de keuze van het woord *Professoraat*, in stede van ons zuiver Hollandsch woord *Hoogleeraarsambt*, zijne redenen wel gehad hebben.

Geneesmiddel voor armen en rijken; of, de heilzame uitwerkselen van ZOUT MET COGNAC, *ter genezing van eene menigte in- en uitwendige kwalen waaraan het menschdom onderhevig is.* (*) *Uitgegeven*, TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, *door* Nayler et C°. *te Amsterdam.* 1840. *In gr. 8vo.* 30 *bl. f* :-40.

Laat de Dokters maar praten! (Bl. 27.)

»DAT MEN LEZE! BEPROEVE!! EN OORDEELE!!!" Met deze woorden en op zulk eene wijze wordt het boven vermelde werkje in de Couranten aangekondigd. De steller van dit werkje, zoo noemt hij zich doorgaans, schijnt een groot liefhebber van eene voortgaande vermeerdering van uitroepingsteekenen te wezen; zoo als dit onder anderen ook blijkt op bl. 15, waar men leest: *Pappen! Pappen!!*

(*) Op de *derde uitgave*, zoo als het heet, wordt een getal van niet minder dan 27 kwalen opgesomd, waarin het wondermiddel zou *beproefd* zijn.

Pappen!!! Het verwonderde ons, achter die uitnoodiging niet nog de woorden te lezen, waarmede een zekere Heer SAPHIR (*) de aankondiging eener voorlezing eindigde: *oder, giebs Geld her!* Men moet weten, dat gezegde Heer door sommigen voor een weldadig *Humorist* (†) gehouden wordt; anderen zouden hem, met wijlen onzen *Spectator*, een' potsierlijken karel noemen. Dit is zeker, hij houdt in *Oostenrijk* luimige, kluchtige voorlezingen voor hen, die door een of ander ongeluk noodlijdende zijn, even als men bij ons, ten tijde van watersnood en van de *Cholera*, Concerten, Bals en tooneelvertooningen gaf; makende op deze wijze de vermakelijkheden dienstbaar aan de behoeften der noodlijdenden, of zeggende, volgens den Heer SAPHIR, beleefd en bevallig: *giebs Geld her!* — Maar neen, verwijderen wij alle denkbeeld van winzucht: al aanstonds leest men op de eerste bladzijde, dat »deze ontdekking openbaar wordt gemaakt enkel door »gevoel van menschlievendheid gedreven." — »De steller »vertrouwt alleen (bl. 30) dat ieder, die uit dit Boekske »nut getrokken heeft, het als zijn pligt zal beschouwen, »om EEN DOZIJN EXEMPLAREN er *gratis* van rond te deelen, »opdat HET GENEESMIDDEL, *wijd en zijd*," (waarom niet tot de verst afgelegene stranden, ook het *Hemelsche Keizerrijk* niet uitgesloten?) »bekend worde." Door deze uitnoodiging zal elke nutsbevinding voor den steller gelijkstaan met 12X40 of *f* 4-80. Wat de mededeeling der uitkomsten betreft, men zal den steller daardoor ten hoogste verpligten; er wordt slechts verzocht: »*Brieven franko, s. v. p.*" (bl. 30.)

De hoofdinhoud van dit boeksken, op den titel afgaande, is de wijze van behandeling van *in- en uit-wendige kwalen,*

(*) *Sympathie, Antipathie, Allopathie, Homöopathie, Hydropathie, oder: auf wie vielerlei Weise kann man zu dem Menschen sagen: Giebs Geld her! Humoristische Vorlesung von* M. G. SAPHIR, *gehalten im Josephstädter Theater, zum Besten der verunglückten Pesther.*

(†) *Er zijn zoo vele soorten van humor.* [illegible] *teroef.* Boekbesch. 1839. N°. VIII. bl. 357.

waarvan eene *menigte* door eenen *heilzamen* drank uit ZOUT MET COGNAC te genezen zijn. Behalve *ingewortelde en verouderde teringen en kankers* (!) worden, bl. 22, nog drieëntwintig kwalen of gebreken, tot ZEERZES (?) toe, bij name opgegeven, tegen welke men met *Cognac en Zout* op den een' of ander' zijner vrienden, bekenden of bedienden onmiddellijk de proef kan nemen, (bl. 22) indien men zelf daartoe ongezind of te vreesachtig mogt wezen.. (Niet onaardig inderdaad!)

Dit boeksken is ons ter beoordeeling toegezonden, waarmede wij ons zeer vereerd, maar nog meer verlegen gevoelen. Een beoordeelaar toch dient *onpartijdig* te zijn. Maar Rec. behoort toevallig tot de door den steller *hooggeschatte* (?), wijze en vernuftige geneeskundige faculteit (bl. 7); waarvan er zijn, die in rijtuigen hunne patiënten bezoeken, en, in bijna onleesbaar schrift, doodbriefjes in het Latijn afgeven. (bl. 6), en stellig mag men hem ook brengen tot dien drom van *gepromoveerde domkoppen* (bl. 27), die den *waren kanker* voor *ongeneesbaar* moeten verklaren, terwijl het met de ware knobbeltering niet veel beter gesteld is; welke drom door den steller met de *oude vrouwen* op dezelfde lijn gesteld wordt (bl. 23). Van oude vrouwen, ofschoon zeer ten onregte, koestert men doorgaans geene hooge denkbeelden, en men verlangt van eenen beoordeelaar ten minste, dat hij ook *een greintje gezond verstand bezitte;* maar men schijnt dit *niet* te bezitten, wanneer men, volgens den steller (bl. 23), het boekje niet *bij de lijders brengt en hun hetzelve van het begin tot het einde voorleest;* iets, waartoe Rec. zich bezwaarlijk zou kunnen verledigen, van wege zijne nog al uitgestrekte praktijk. Zij nu, die zoo veel gezond verstand, als de steller begeert, niet hebben, verzetten zich, gelijk hij aanmerkt, met kracht tegen alwat van dezen aard ontdekt wordt, of keuren alles ten zeerste af (bl. 7), wanneer het niet door henzelven is voorgeschreven, of *brandmerken* (hoe crimineel!) met hunne veroordeeling hetgeen zij niet weten, of geven zich de moeite niet eens om te *lezen;* al hetwelk de steller zegt, dat onbillijk en strijdig is met het *gezond verstand.* Het zal dus van zelf er niet best uitzien, noch met de onpartijdigheid, noch met het gezond verstand van den Rec., volgens deze oordeelvelling; ofschoon hij gelezen en herlezen heeft, of hij *gezond verstand* vinden mogt. Gaarne had hij onder deze omstandigheden er zich afgemaakt

als zekere Collega, die, na den titel van een dergelijk boekje opgegeven te hebben, er alleen onder schreef: JESAIAS LI: 63. Maar Rec. zoude achten zijnen pligt te kort te doen, indien hij stellingen met stilzwijgen voorbijging, wier verderfelijke strekking moet tegengegaan worden, omdat in ziektegevallen, waar weinig of geene hoop aanwezig is, de naar redding uitziende lijder elk middel meent te moeten aangrijpen, wanneer het hem met eenig zelfvertrouwen wordt aangeprezen, niet bedacht, dat het niet van alle middelen geldt: *baat het niet, het schaadt niet!* En hier hoort men tegen verouderde en ingewortelde teringen en kankers, ziekten, waarbij de deelen — de long — en waar de kanker zich elders openbaart, de hevigste ontaarding ondergaan, — waar verzachten in elk geval hoofddoel is, om den lijder geene onnoodige en doelloose pijnen te veroorzaken, — hier hoort men *Zout en Cognac* aanprijzen! (Bl. 8.)

Ja! »het is niet te ontkennen, dat de galg nog te goed is »voor de opzettelijke kwakzalvers," (bl. 6) die geneesmiddelen uitventen, die door iedereen, indien hij zijn *greintje gezond verstand* geliefde te gebruiken, afgekeurd moesten worden.

Maar van welk beginsel gaat nu dit boekske uit, indien er een beginsel in gevonden wordt? — Er wordt partij getrokken van het in der tijd met alle ondervinding strijdig bevonden gevoelen, dat *de oorzaak der ziekten ontsteking* zoude wezen. (Bl. 4.) Maar wanneer ook, volgens den *steller*, van 1000 gevallen 999 ontstekingen waren, zoude men in 999 gevallen het tegendeel ondervinden van dit gezegde: »Nu, zij het algemeen bekend," volgens den steller, »dat »alle *ontsteking*, zoo wel *Inwendig* als *Uitwendig*, verminderd, of, vernietigd, wordt, door de aanwending van »COGNAC-BRANDEWIJN EN ZOUT." Tegen deze stelling kan dergelijks met vrucht gelezen worden een, in dit geval, bijzonder wèl geschreven artikel in de *Utrechtsche Courant*, Oct. 1840.

Hoe gaarne men verder ook, in het belang der goede zaak, dit geschrift aan eene geregelde beoordeeling zoude willen onderwerpen, de steller zelf getuigt van het oorspronkelijke van den Heer WILLIAM LEE, van *Leeds*, dat het onduidelijk en in eenen *ellendigen stijl* geschreven is; en men kan niet zeggen, dat het onder de handen van den, zich zoo noemenden, steller veel verbeterd is.

In éénen adem wordt HET GENEESMIDDEL (zoo toch wordt dit middel bij uitsluiting genoemd; de reden hiervan wordt in de noot op bl. 5 gegeven) gezegd goed te zijn tegen de *pest* in *Turkije*, de *zwarte* en *gele koortsen* uit de *Westindiën*, en de *Cholera* in de *Oostindiën!* Waarlijk, de steller had wèl gedaan, in navolging van eenen Duitschen Geneesheer, die zijn werk aan den beruchten, manhaften Chineschen Gouverneur LIN heeft opgedragen, gelijke eer aan MEHEMED-ALI te bewijzen, of, indien hij eenen Ongeloovige zulk eene eer niet waardig gekeurd had, het aan de *Zendelingsgenootschappen* op te dragen; »want," zegt de steller, »indien de Zendelingen dit middel leerden kennen en aanwenden, zij zouden met veel grooter gemak vele Bekeeringen »doen, omdat het in zijne werking zoo snel is, dat het »'t aanzien van *Mirakel* heeft." (Bl. 21.)

»Die *Balsem van Gilead*, (bl. 5) kan hij, of liever *het* »*Geneesmiddel*, geen goed doen, dan ten minste weet ieder »Geneeskundige" (zi?) »dat het geen kwaad kan." (Bl. 8.) En »aangenomen zelfs dat het Geneesmiddel niets baten kan, »weet men, of behoorde men althans uit deszelfs Bestand-»deelen te weten dat het ook niet kan schaden." (Bl. 12.) Nog eens: »Men vergete niet, dat; wanneer het niets baat, »het, *zekerlijk*, geen Kwaad doen kan." (Bl. 20.) Hiertegen protesteren wij, in naam der lijdende menschheid, ten allersterkste.

Onder de *Mirakelen*, welke dit middel tot dusverre heeft uitgewerkt, mogen de volgende, uit het werkje ontleend, ten voorbeeld strekken:

1°. Bij eene zwaar gekneusde hand liet het been (welk been?) tot aan het gewricht los, en, ofschoon het arme schepsel hevige pijn leed, is hij thans radikaal genezen. (Bl. 16.)

2°. Een jongeling, die aan de tering leed, werd als genezen beschouwd, toen hij eene verzwering in de zijde kreeg, — waarschijnlijk eene etteruitstorting in de borstholte, eene zoogenoemde etterborst. Van dezen lijder wordt gezegd: »Vóór dat het gezwel en de veretteriing in »de zijde plaats greep, beschouwde de Heer LEE hem als ge-»nezen; en het zij hij herstelle of niet, de Heer LEE koes-»tert de volle overtuiging, dat, ware HET GENEESMIDDEL vroe-»ger aangewend geworden, de uitkomst geene andere, dan »eene volkomene genezing zoude geweest zijn;" want, zegt

de steller bl. 23 van de kankergenezingen, »het zij de Kan-
»ker *werkelijk*, of slechts in de *verbeelding*, besta, wanneer »de Kanker eens *genezen* is, laat dan de Dokters, zoo veel »zij willen, over de bijzondere kenteekenen der kwaal rede»twisten."

Onder zulke redeneringen zal het geene verwondering wekken, dat zelfs de *Directeuren van Hospitalen* uitgenoodigd worden, de hand te leenen tot de aanwending van dit middel. Waarom daar niet ook de onderhoorige ziekenvaders en oppassers bijgevoegd? Doch waartoe elk in het bijzonder genoemd; het is immers genoeg, wanneer de steller zegt (bl. 20): »Laat dan vrij een ieder, het zij MAN, VROUW, »OF KIND, HET GENEESMIDDEL toedienen." Help kind, help vrouw, help man, help wie maar helpen kan! zouden wij zeggen; binnen ééne maand zullen al de bedden in de Hospitalen en Gasthuizen ledig zijn, wanneer de Directeuren slechts met *Zout en Cognac* werkzaam zullen zijn. Men behoeft noch *Vitriool* noch *Blaauwzuur* te bezigen. (Bl. 12.)

Wat nu de aanwending van HET GENEESMIDDEL betreft, het is, volgens den steller, gelukkiglijk van dien aard, zoo als wij reeds gehoord hebben, dat zij, die vreezen mogten om het op *zichzelven* aan te wenden, zich van het heilzame daarvan gemakkelijk kunnen overtuigen door het *aan anderen toe te dienen*. Elke lezer heeft wel den een' of anderen bekende, op welken het kan *beproefd* worden. (Bl. 4.) Onwillekeurig kwam ons hier eene aan kiespijn lijdende Dame voor den geest, die, alvorens zelve tot de kunstbewerking daartegen over te gaan, hare kamenier zocht over te halen, zich, in hare tegenwoordigheid, eene kies te laten trekken, om vooraf te kunnen beoordeelen, of zij de pijn wel zoude kunnen doorstaan.

Met HET GENEESMIDDEL in de eene en het Evangelie in de andere hand (bl. 21) wil de steller de als met ijzeren muren omslotene rijken van *China* (*) en *Japan* binnendringen en zelfs de Keizers van *China* en *Japan* bekeeren. Dat zegt meer, dan een Geldersche landman in den zin had, die slechts verlof verzocht, om voor de Heeren Staten Generaal van het Koningrijk der *Nederlanden* te prediken, ten einde

(*) Wie weet, wat de Heer LEE zelf nog doet, bij de bestaande oorlogzuchtige houding van *Engeland* tegenover *China*!

Hunne Edelmogenden te *beheeren*. Doch tot het eerste behoort *hoogen moed* en *bekwaamheid*. (Bl. 21.) Men heeft dan ook geenen Hofmaarschalk ALDIBOGHOI te vreezen, die het den braven ASMUS, toen hij bij den Keizer van *Japan* ter audientie was, zoo benaauwd maakte, toen hij het *Ater Amave Pio Nha* uitsprak.

Maar, indien er nu eens deze of gene mogt gevonden worden, deelende in het gevoelen der dwaze Dame, bl. 12 vermeld, »dat het Geneesmiddel, omdat het goed is tegen zoo »vele kwalen, het tegen geene enkele behoort aangewend te »worden," wat zal de menschlievende ontdekker, die menschenvriend, (bl. 7) en met hem de gemoedelijke steller, (bl. 5) met HET GENEESMIDDEL in de eene en het Evangelie in de andere hand, tegen dezulken zeggen? »Laten die »dwazen sterven! hun leven is het verlengen niet waard; »zij hebben lang genoeg geleefd, voor datgene waartoe zij »deugen." Het ga hun, die door zoodanig middel »ZICH NIET »WILLEN LATEN GENEZEN," als de den Heere LEE bekende Dame: »Zij ligt dáár, waar geene middelen meer toegediend wor»den." (Bl. 11.) Geëerde Lezer! dat is verstaanbaar gesproken; dat is geen bijna onleesbaar doodbriefje in het Latijn. *Zeg het voort!*

Wij teekenen, ten besluite, als eene opmerkelijke bijzonderheid, hier nog aan, dat op den titel dezer overkostelijke brochure zoo wel, als in de Couranten, de woorden TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN telkens met groot-kapitale letteren gedrukt staan. De loffelijke Maatschappij van dien naam zal daaraan toch wel geene schuld hebben!

Uitvoerige Lessen over Verhoudingen en Evenredigheden, doorvlochten met toepasselijke aanmerkingen en ophelderingen van vele gewigtige zaken, door JACOB DE GELDER, *Hoogleeraar te Leiden. 's Gravenhage en Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1839. *In gr. 8vo. X en 207 bl.* *f* 2-40.

Wanneer wij de behandeling der getallen-evenredigheden, voorkomende in de *allereerste gronden der Cijferkunst* van den Hoogleeraar DE GELDER, kennen, en vervolgens nagaan hetgeen Zijn Hooggel. in zijne *Beginselen der Meetkunst* over de evenredigheden zegt, dan zoude de vraag kunnen ontstaan: wat noopte den geleerden Schrijver, om nog eens de

verhoudingen en *evenredigheden* in een afzonderlijk werk te behandelen? Het antwoord op deze vraag vinden wij in de Voorrede. Wanneer de Hoogleeraar in den loop zijner akademische lessen de leer der evenredigheden behandelde, zoo gaf dit aanleiding tot meerdere duidelijkheid in de verklaring van vele hoofdpunten, benevens meer algemeene en beknopter betoogen van voorname hoofdstellingen. De lessen, welke ons hier door den Hoogleeraar aangeboden worden, zijn de zakelijke inhoud der mondelinge lessen, door hem in de twee laatste jaren voorgedragen. Wanneer hij deze lessen *uitvoerige lessen* noemt, dan valt er wel niet aan te twijfelen, of men zal hier alles vereenigd vinden, wat over verhoudingen en evenredigheden gezegd kan worden. De behandeling is dan ook zoo algemeen mogelijk, en leert de verhoudingen en evenredigheden uit een onbekrompen oogpunt beschouwen; ieder hoofdpunt wordt in den vorm van eene stelling voorgedragen, terwijl de betoogen nieuwe bewijzen dragen van de bekende gestrengheid en naauwkeurigheid des geleerden Schrijvers. Zoo vindt men in § 45 en 46 met eenvoudigheid en duidelijkheid aangetoond, dat, wanneer het ons, practisch genomen, onmogelijk is, door dadelijke afpassing de wijzergetallen van den verhoudingswijzer van twee onderling onmeetbare uitgebreidheden met de vereischte naauwkeurigheid te bepalen, de rede en de zuivere getallenleer, in dezelve gegrond, ons in staat stellen, om datgene uit te voeren, waartoe onze beste werk- en scherpste zintuigen ontoereikend zijn. Door deze lessen leert men de verhoudingen en evenredigheden als onmisbare hulpmiddelen kennen, zoo tot het nasporen van de eigenschappen der figuren, als tot het oplossen van vraagstukken, en om uit de beschouwing der natuur, door waarnemingen en proeven, hare wetten, als oorzaken der verschijnselen, te bepalen.

Nadat de Hoogleeraar aangetoond heeft, dat er in de meetkunstige figuren werkelijk onmeetbare verhoudingen bestaan, zoo neemt hij hieruit aanleiding, om te betoogen, dat de verhouding van den omtrek eens cirkels tot zijne middellijn onmeetbaar is. In dit gedeelte der lessen van § 49 tot § 60 vindt men, behalve het betoog van het onmogelijke, om eenen cirkel in eenen quadraat te transformeren, de verschillende reeksen, zoo van boog sinus, boog tangens, de reeks van LEIBNITZ, de formule van WALLIS

gen., welke dienen kunnen om de betrekking van den omtrek eens cirkels tot zijne middellijn te benaderen, opgegeven, en aan deze reeksen de waarheid van het Ludolphiaansche getal tot in vijfendertig cijfers van de tiendeelige schaal getoetst. Dit gedeelte is door het groot aantal aanmerkingen en noten ook van eene geschiedkundige waarde. — Ten einde verhoudingen en evenredigheden niet met elkander te verwarren, behandelt de Hoogleeraar in § 67: *Verhoudingen, die uit eene gestelde verhouding volgen;* terwijl, hoe vele overeenkomst er oppervlakkig ook in moge bestaan, in § 74 *Evenredigheden, die uit elke voorgestelde evenredigheid als noodzakelijke gevolgen ontstaan*, afzonderlijk nagegaan worden. Alle die eigenschappen worden betoogd voor de twee gevallen, wanneer de verhoudingen in de ondestelde evenredigheid meetbaar en onmeetbaar zijn. De *aaneengeschakelde evenredigheden, de evenredigheden, die uit twee of meer anderen worden afgeleid, de omgekeerde en samengestelde evenredigheden*, worden op dezelfde grondige en uitvoerige wijze behandeld. (*) Eindelijk besteedt de Hoogleeraar een gedeelte van den inhoud dezer lessen, om het nuttig gebruik der omgekeerde en samengestelde evenredigheden in de meetkunst en de verklaring der natuurwetten aan te toonen. Ook dit gedeelte getuigt, dat de Schrijver niet uit het oog verloren heeft, dat *weten* leidt tot oppervlakkigheid en *grondig kennen* tot ware geleerdheid.

Heeft de keurige behandeling der getallen-evenredigheden, vervat in de *allereerste gronden der Cijferkunst*, (een werkje, waarvan reeds een vijfde druk bestaat) de cijfer-

(*) In de noot onder bl. 169 en 170 trekt de Hoogleeraar te veld tegen de zoo algemeen in gebruik zijnde gezegden, dat eene lijn slechts eene afmeting, een vlak twee afmetingen en een ligchaam drie afmetingen heeft. Men zie den zin, welken de Hoogleeraar aan het woord afmeting hecht, uit hetgeen omtrent de Parabola, Ellips, Hyperbola en driehoek in § 96 gezegd wordt. Wij zullen ons wel wachten, den geleerden Schrijver hier tegen te spreken, maar vragen alleen, of de, volgens hem, hieruit te verwachten verwarring niet meer voor de leerlingen, die het voorregt genieten van door den Hoogleeraar zelven onderwezen te worden, in het *bijzonder*, dan wel voor de leerlingen in het *algemeen* te vreezen is.

kunst ontdaan van een aantal regelen en barbaarsche benamingen, waaronder de waarheid vroeger als bedolven lag, door alles onder het gebied der evenredigheden te brengen; heeft de behandeling der evenredigheden, voorkomende in de *Beginselen der Meetkunst*, (waarvan in 1828 reeds een derde druk noodzakelijk was) den pasbeginnenden leerling op het goede standpunt geplaatst, niet minder zal de inhoud dezer *uitvoerige Lessen* nut stichten bij de meergevorderde leerlingen. Wij zeggen meergevorderde leerlingen, want het kan het doel van den Schrijver niet zijn, deze lessen in handen te geven aan dezulken, die nog geene vorderingen in de stel- en meetkunst gemaakt hebben; men zie slechts de terugwijzingen naar de verschillende boeken, waarin de *Beginselen der Meetkunst* van den Hoogleeraar verdeeld zijn, de aanmerkingen, betrekking hebbende op de theorie der hoogere magtsvergelijkingen en de analytische meetkunst, welke bij herhaling in deze lessen voorkomen. Doch zelfs dit geeft aan deze lessen eene nieuwe waarde: met een meergeoefend oog nog eens eenen blik te slaan op hetgeen men van verhoudingen en evenredigheden in den onbekrompensten zin bij de verdere beoefening der wetenschappen verwachten mag, kan niet anders dan medewerken tot verkrijging van ware geleerdheid. Wij wenschen hartelijk den Hoogleeraar de ervaring toe, dat ook dit zijn werk met graagte gezocht wordt; en, ofschoon deze lessen voor leerlingen bijeengebragt en uitgegeven zijn, kunnen wij niet nalaten, derzelver inhoud, als hoogst nuttig, ook diegenen aan te bevelen, welke reeds in de beoefening der wetenschappen anderen moeten voorgaan.

De correctie is voor een werk van dien aard goed; wel hebben wij eenige drukfouten gevonden, doch deze vallen over het algemeen dadelijk in het oog en geven geene aanleiding tot verwarring in formules.

De Warven en de Hoofdmannen-kamer, of het voormalige Provinciaal Geregtshof binnen de Stad Groningen, in verband beschouwd met de staatkundige Geschiedenis van dit Gewest, door Mr. T. P. TRESLING, *Phil. Theor. Mag., Litt. Hum. et Juris Utriusque Doctor, en Advokaat te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1839. *In gr. 8vo. VIII en* 151 *bl. f* 1-50.

Na een kort Voorberigt, vorscht de kundige Schrijver eerst den oorsprong der regtsmagt in hooger beroep voor de *Ommelanden* na, gelijk dezelve binnen de stad *Groningen* zich heeft gevestigd. Hij doorloopt daartoe de geschiedenis van Regtstoestand van het uiteinde des *Karolingischen* stams, en bewijst, dat de *Ommelanden* in zoo vele gemeenebesten verdeeld raakten als er regtstoelen waren, omdat de regterlijke magt toen nog steeds met de wetgevende gepaard ging. Alleen de vergaderingen bij den *Upstalboom* bleven niet slechts voor de *Ommelanders*, maar voor alle *Friesen* de algemeene band van vereeniging. Doch de toenemende magt der aanzienlijken, de willekeur der zoogenaamde hovelingen, deed naar betere regtsbedeeling uitzien. Toen de vergaderingen bij den *Upstalboom* haar aloud gezag en waardigheid verloren hadden, sloot men in 1361 het verbond, waarbij de landdagen, vroeger bij den *Upstalboom* gehouden, naar *Groningen* werden overgebragt. Nog meerdere verbonden werden van tijd tot tijd met de stad aangegaan. Aldus ontstonden eindelijk de gemeene Landswarven, op welke instelling later de Hoofdmannenkamer gebouwd werd. Het tweede Hoofdstuk schetst de ontwikkeling der regtsmagt in hooger beroep voor de *Ommelanden* binnen de stad *Groningen*, waarbij de Hoofdmannenkamer in die stad, oorspronkelijk slechts voor de regtspleging binnen hare muren en over hare ingezetenen dienende, meer en meer regtsgezag ook over de *Ommelanden* verkrijgt, die van hunne zijde daartegen ook zitting in de Hoofdmannenkamer verwierven; terwijl de Landswarven meer en meer in onbruik raakten. Het derde Hoofdstuk beschrijft de vestiging van een Geregtshof van hooger beroep, zoo wel in lijfstraffelijke als burgerlijke zaken, voor Stad en Lande, binnen de stad *Groningen*. Aan den Erfstadhouder Prins WILLEM IV had men de regeling dezer zaak te danken. De oude benaming van Hoofdmannenkamer bleef echter bestaan. Eerst den 31 October 1795 werd de benaming van Luitenant en Hoofdmannen veranderd in Praesiderend Raad en Raden in den Hove, en alzoo ontstond het Departementaal Geregtshof, hetwelk tot op 1811, bij de invoering van het Fransche regt, in werking bleef. Eindelijk is nu met October 1838 het Provinciaal Geregtshof opgerigt, dat in hetzelfde gebouw zijne zittingen houdt, waarin het voormalige Hof

(schoon aanvankelijk onder den ouden titel van Hoofdmannenkamer) sedert 1749 zijne vergaderingen gehouden had.

Ziedaar eene dorre, zeer onvolledige schets van dit voortreffelijk werkje, hetwelk een naauwkeurig en duidelijk overzigt van den verschillenden staat van regtsbedeeling in *Groningen* en zijne *Ommelanden*, sedert de vroegste tijden, levert. Ongelukkig zijn er hier en daar nog al drukfeilen overgebleven, zoodat zelfs bl. 58 gevonden wordt *ge had*, voor *Fivelingo had*.: De zamenhang wijst wel toereikend aan, wat er beheorde gelezen te worden; maar bij een' tweeden druk, dien wij wenschen, mag de correctie wel wat naauwkeuriger geschieden.

Iets over het Ontwerp van het Wetboek van Strafregt, waarbij gevoegd is een Overzigt van de Handelingen der Afdeelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal, over hetzelve (lees *hetzelfde*) *Ontwerp. Iste Stukje. 's Gravenhage, bij* J. Belinfante. 1840. *In gr. 8vo. IV en 76 bl. f* 1 - :

De hier geleverde aanmerkingen had Recensent reeds met belangstelling in het *Weekblad van het Regt*, No. 58 en vervolgens, gelezen, en het verheugt hem, dat de steller besloten heeft, dezelve afzonderlijk achtereenvolgend uit te geven.

Hetgeen goed en kwaad is in het Ontwerp van het Wetboek van Strafregt wordt door den Schrijver onpartijdig, naar zijn beste inzien, en met aanvoering der gronden, aangewezen. In het algemeen kunnen wij met het hier betoogde zeer wel instemmen. Op één punt meenen wij van den kundigen Schrijver te moeten verschillen. Wij bedoelen het door hem aangemerkte, bl. 57—61, op het onderscheid, bij het gezegde ontwerp gemaakt, tusschen opzettelijke en vrijwillige, toevallige en onwillige dronkenschap. Hij keurt zulk eene onderscheiding af, en wil wel de dronkenschap als reden van zachtere strafbedeeling doen gelden, maar alleen acht slaan op den *graad*, niet op de *oorzaak*. Wij stemmen het toe: iemand, die, dronken zijnde, echter nog wel weet, wat hij verrigt, en in dien staat eene misdaad begaat, is strafbaarder, dan iemand,

wiens verstand reeds half bedwelmd is; en de volslagen dronkenschap, die alle redegebruik wegneemt, zou, zoo zij als een toeval of een ongeluk kon worden beschouwd, alle verantwoordelijkheid opheffen: maar juist hier ligt de knoop. Wij verwijzen naar hetgeen den Schrijver buiten twijfel overbekend is, namelijk het aangeteekende van FAILLIET op Art. 64 van het *Code Pénal*, en wel de zesde aanteekening der 5de uitgaaf in groot 8vo. Nog meer schiftende dan het Ontwerp van het Wetboek van Strafregt, zouden wij den Regter de volgende onderscheidingen in acht doen nemen: Er is, vooreerst, *opzettelijke* dronkenschap, d. i. de zoodanige, die men zich moedwillig veroorzaakt heeft, om zich op te winden tot eene misdaad, die men vooraf gevoelde niet nuchter te durven bedrijven. Tevens acht gevende op den *graad* van dronkenschap, zouden wij de opzettelijke dronkenschap, zoo dezelve den dader nog de noodige bewustheid overliet, en hij in dien toestand de misdaad bedreef, als *verzwarende* omstandigheid aanmerken; doch indien hij de daad bedreef, toen zijn verstand reeds geheel beneveld was, zouden wij hem, uit hoofde hij zich opzettelijk in dien toestand gebragt had, straffen alsof hij nuchter de daad had volvoerd. Is, ten tweede, de dronkenschap slechts *vrijwillig*, d. i. uit liefhebberij in het drinken, zonder aanleiding van buiten, maar ook zonder kwaad opzet ontstaan, dan zouden wij die dronkenschap altijd als eene meer of min verzachtende omstandigheid aanmerken, al naar mate van den *graad*. Is, ten derde, de dronkenschap *toevallig*, d. i. was iemand, anders aan geen misbruik van wijn of sterken drank gewoon, door eene bijzondere omstandigheid, bij nieuwjaar, op eene verjaring of eenig ander feest of eenige partij, dronken geraakt, dan zou zulk eene dronkenschap den dader nog geringer doen straffen, en wel des te ligter, naar mate zijne bedwelming grooter was. Is eindelijk, ten vierde, de dronkenschap *onwillig*, d. i. was de persoon niet door verleidende toespraak slechts overgehaald, maar door wezenlijke bedreiging of dadelijk geweld genoodzaakt geworden tot overmatig drinken, dan zou, onzes inziens, alle strafschuldigheid voor hetgeen hij in dronkenschap gedaan heeft vervallen, tenzij er *bewezen* kon worden, dat hij zijne zinnen genoegzaam magtig gebleven was, om te weten, wat hij deed; en dan nog zou de straf zeer gering moeten zijn, omdat ook een geringe graad van

dronkenschap eene wezenlijke verstandsbeneveling daarstelt. Men weet soms, wat men doet, maar denkt minder over de gevolgen. — Wij erkennen, de dronkenschap op zichzelve is niet strafbaar; doch dit neemt niet weg, zoodra men haar als reden van wijziging der straffen aanneemt, dat men zoo wel op hare *oorzaak* als op haren *graad* zou moeten letten, en dat er alzoo zich ook gevallen *kunnen* opdoen, waarin zij eene *bezwarende* omstandigheid wordt, b. v. als iemand *opzettelijk* zoo veel drinkt, als hij noodig oordeelt om zich op te winden, alsdan het drinken staakt, en met volle bewustheid, maar met meerder stoutmoedigheid en met *opzettelijk* onderdrukt geweten, de misdaad pleegt.

Schets(s)en van de Friesche Geschiedenis in het algemeen, en wegens het Strafregt in het bijzonder; door Mr. DAAN FOCKEMA, *Lid van wetenschappelijke Genootschappen. Iste Deel. Van het begin der Christelijke jaartelling tot* 775. *Te Leeuwarden,* bij J. W. Brouwer. 1840. *In gr. 8vo. VIII en* 224 *bl. f* 2-85.

Wij twijfelen niet, of de Heer Mr. FOCKEMA zal in dit werk, waarvan thans nog slechts het eerste Deel het licht ziet, belangrijke bijdragen voor de Geschiedenis van het Strafregt in *Friesland* leveren. Zeker kon daarbij de Geschiedenis van *Friesland* in het algemeen niet worden voorbijgezien; doch, daar men voor het Strafregt niet veel hooger behoefde op te klimmen, zou het voldoende zijn geweest, met het tijdperk van KAREL *den Grooten* te beginnen, daarbij opgaaf doende van hetgeen wegens den staat der wetgeving, gelijk die toen bestond, kan worden bijgebragt. De Schrijver heeft verkozen, de *Friesche* Geschiedenis nog verder op te halen. Er is reeds zoo veel vóór en tegen het al of niet mythische van *Frieslands* oudste Geschiedenis geschreven, dat er weinig kan worden bijgevoegd. Het bekende verhaal, hoe de *Friezen* tot de vrijheid kwamen, en over den togt der *Friezen* naar *Rome*, bewijst ten minste, dat zelfs nog het tijdvak van KAREL *den Grooten* niet zuiver historisch was. Maar de Heer FOCKEMA hecht veel aan het gezag der overlevering, gelijk die uit de oude Kronijken wordt opgemaakt. Doch waarom dan slechts met

ASINGA ASCON begonnen; waarom niet met FRISO, die toch, volgens de Kronijken, reeds wetgever zoo wel, als stichter van het Rijk was? Schenen FRISO, zijne broeders en zijne zonen, te fabelachtig, men heeft toch weinig meer zekerheid bij die Prinsen, Hertogen en eerste Koningen. Wat beteekent ook die verandering van titels, ja! ook in de oude Kronijken vermeld en door SUFFRIDUS PETRI of PETRUS (gelijk sommigen verkiezen) overgenomen, maar zoo onwaarschijnlijk in zichzelve! Ons verder oordeel zullen wij uitstellen, tot dat het werk in zijn geheel zal verschenen zijn.

Bijdragen tot de Geschiedenis van het Tooneel, de Tooneelspeelkunst en de Tooneelspelers, in Nederland, door Mr. A. VAN HALMAEL, JR. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1840. *In gr. 8vo.* 112 *bl. f* 2-:

Een werkje, opzettelijk geschreven over de Geschiedenis van het Tooneel, de Tooneelspeelkunst en de Tooneelspelers in *Nederland*, zal den tooneelminnaren welkom zijn, vooral daar zulk een bevoegd beoordeelaar, als de Treurspeldichter VAN HALMAEL, zich tot de vervaardiging daarvan verledigd heeft. Men ontmoet er dan ook, behalve hetgeen men van elders ligtelijk kan te weten komen, velerlei berigten, die de Schrijver uit verschillende oude boeken en opstellen, deels ook uit mondelinge mededeelingen, heeft opgezameld. Maar had men van eenen man, als VAN HALMAEL, niet iets volledigers, vooral over de Tooneelspeelkunst en het Tooneel, mogen verwachten? Hij wil dat, bl. 77, aan een' bekwamer Schrijver overlaten: doch wie zou het beter hebben kunnen verrigten, dan hij, die zich soortgelijke onderwerpen tot opzettelijk punt van studie gekozen heeft? Voorts ligt het in den aard der zaak, dat zeer veel hier voorkomt, hetwelk voor geen nader onderzoek vatbaar is, en 't welk men alzoo slechts op gezag van den Auteur, en in vertrouwen, dat hij alles behoorlijk heeft nagevorscht en getrouwelijk medegedeeld, kan aannemen. Het boekje, zoo als het is, heeft, als bijeenzameling van verspreide berigten en als uitdrukking van des Schrijvers persoonlijk gevoelen, zijne verdienste, maar blijft altijd eene vrij oppervlakkige schets, door iemand, in wiens magt het stond en nog staat, een werk

van blijvende waarde te leveren. Tot zulk eenen moeijelijken, meer uitvoerigen, maar den Heere VAN HALMAEL volkomen waardigen arbeid, zij hij beleefdelijk uitgenoodigd.

De Volksbode. Een Tijdschrift tot nut van 't algemeen, door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA *en* O. G. HELDRING. *1ste Jaargang. Te Arnhem, bij* Is. An. Nijhoff. 1839. *Inhoud* 184; *bijbladen* 64 *bl.* *f* 2-60.

De Heeren VAN DER AA en HELDRING, algemeen bekend om hetgeen zij, in verschillende betrekkingen, zoo wel tot nut der lagere standen, als tot opleiding en zedelijke vorming der jeugd, zoo loffelijk aanwenden, toonen, ook door de uitgave van dit Volksschrift, hunnen lust en onverdeelden ijver, om aan het welzijn van het algemeen te blijven arbeiden. Het doel, dat de verzamelaars zich hebben voorgesteld, is edel, en werkt de pogingen der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* en van andere zedelijkheid, huiselijke deugd en orde aankweekende inrigtingen op eene voorbeeldige wijze hoogst weldadig in de hand; waarom dan ook, zoowel onderscheidene Besturen der Departementen van genoemde Maatschappij, als andere aanzienlijke en verdienstelijke Mannen, zich bereidvaardig hebben getoond, om dit Volksschrift in *Nederland* te doen bekend worden. En voorzeker, men verrigt een verdienstelijk werk, wanneer men, ieder in zijnen kring, tracht behulpzaam te zijn aan de bereiking van het doel, dat zich de *Volksbode* heeft voorgesteld. Dat doel bereigt hij aan zijne landgenooten, en waar hij hun toespreekt, blijft hij getrouw aan zijne beginselen, daar hij allen op regt Christelijken toon, maar niet minder ook op echt Christelijke gronden, aanspoort tot een zedelijk en godsdienstig leven, dat zich steeds in woord en wandel, ten nutte van zichzelven en voor anderen, openbaren moet. »De *Volksbode* wekt den armen op, om eerst in het zweet zijns aanschijns zijn brood te verdienen, om te leeren werken en sparen. Wordt hij allengs gewend, aan zijne aardsche bestemming getrouw te voldoen, dan zal zijn hart van zelve voor hoogere waarheden zich openen, en het licht helder voor hem opgaan, dat eenmaal voor deze wereld daagde, als eene zon, die de duistere nevelen des nachts verjaagt; ja, het zal zijne weldadige stralen in zijne schamele

woning verspreiden, als een licht van troost, van geloof, van hoop en van liefde."

Van alles verder, wat voor huiselijke en maatschappelijke orde en rust wenschelijk, voor de aankweeking van ijver, vlijt en arbeidzaamheid noodzakelijk, voor de bevordering van huishoudelijkheid en spaarzaamheid dienstig, voor opvoeding en onderwijs heilzaam, voor ingetogenheid en vermaak ten leiddraad, voor hoofd en hart nuttig, voor pligt en geweten verbindend zijn kan, — van dat alles treffen wij in den *Volksbode* leerzame, belangrijke en menschkundige wenken aan, welke deels door de Redacteurs zelven geleverd, deels door de bereidwillige medehulp van anderen ingezonden werden; terwijl datgene, wat in buitenlandsche Tijdschriften over de opgenoemde deugden en verpligtingen mededeelenswaardig gevonden wordt, mede in den *Volksbode* eene plaats vindt. Zoo deelt hij, onder anderen, Raadgevingen van eenen Menschenvriend, omtrent het Christelijk vieren van den Zondag, ontleend aan het Tijdschrift de *Christen-bothe*, en een stukje over den invloed van het voorbeeld bij de opvoeding, ontleend aan den *Almanach de France, publié par la Societé nationale, année* 1839, mede; welke beide stukken in alle kringen der Burgermaatschappij wel mogen gelezen en herlezen worden.

Breeder over den aard en de strekking der in den *Volksbode* voorkomende stukken uit te weiden, acht Ref. onnoodig. Hij beveelt veel liever deze loffelijke en menschlievende onderneming allen aan, die belangstellen in het welzijn van Maatschappij en huisgezinnen; die niet onverschillig zijn, of het getal brave en ijverige burgers en goede huisvaders toe- of afneme; allen, in één woord, die het met hunne landgenooten en hun Vaderland wél meenen. Bezit hetzelve zoo vele weldadige inrigtingen tot bevordering van het goede, de *Volksbode* wandele steeds rond, en verspreide die warmte en dien gloed, die, zoo zeer aan het licht dier inrigtingen ontleend, anderen moge koesteren en opwekken tot Godsdienst en deugd; terwijl de beide ijverige Mannen, die zoo billijke aanspraak op de medehulp van alle welwillenden in den lande hebben, in hunne pogingen mogen werden ondersteund, en de *Volksbode* alzoo nog veel zaad uitstrooije, dat voor velen vruchten drage voor dit en voor een volgend leven!

Bij elke aflevering van den *Volksbode* wordt aan de intee-

kenaren een tiental afzonderlijke afdrukken van het laatste blad, als bijblad, afgeleverd, geschikt ter verspreiding, en bepaaldelijk dienende tot lektuur van de min onderwezene standen; welk bijblad dan ook zulke, voor den zoogenaamden gemeenen man doeltreffende, onderwerpen of verhalen bevat, waarvan de lezing niet anders dan eenen heilzamen invloed hebben kan. Ook dezen maatregel juichen wij toe. Niemand onttrekke zich: de stuiver, 's wekelijks voor het bezit van den geheelen jaargang afgezonderd, zal honderdvoudige renten van zelfvoldoening en van nut voor anderen opleveren; en Ref. verblijdt zich, te hebben opgemerkt, dat Z. Exc. de Gouverneur van *Noord-Holland* in het Tijdschrift *de Volksbode* hoog belang toont te stellen, daar hij, bij rondgaanden brief, de aandacht van al de plattelandsbesturen in die provincie bijzonder op dit nuttig en doelmatig Volksschrift heeft gevestigd, en dezelve uitgenoodigd, om de gegoede ingezetenen op te wekken, door inteekening op den *Volksbode*, deszelfs verspreiding onder de lagere volksklasse te bevorderen; en hij twijfelt dus geen oogenblik, of allen, in meerdere of mindere hooge betrekking geplaatst, zullen gereedelijk, in het behartigen van de zedelijke beschaving der ingezetenen, aan hunne zorgen toevertrouwd, dit voorbeeld volijverig volgen.

De Togt naar Java, dichterlijk Tafereel, door L. VAN DEN BROEK. *Te Rotterdam, bij* A. Wijnands. 1839. *In 4to. VIII en* 32 *bl. f* 1-80.

De reis naar *Java*, die in onze dagen zoo menigvuldig wordt gedaan, levert zeker geen ongeschikt onderwerp voor een dichterlijk tafereel op. De *Muzenalmanak* voor 1823 heeft daarvan reeds het bewijs gegeven: onder de stukken, in dien jaargang opgenomen, behoort ook: *de Oostindievaart, een Nederlandsch tafereel*, door Prof. LULOFS. Er heerscht nog al eenige overeenstemming, (schoon ook verschil) in het plan der beide Dichters. Beide beschrijven de uit- en tehuisreis van den Oostindievaarder, ofschoon VAN DEN BROEK den terugkeer met korte woorden afhandelt, en den storm, die in beide stukken den schepeling bedreigt, in de uitreis doet voorvallen, terwijl LULOFS dien in de tehuisreis bij *Kaap Lezard* laat plaats hebben. Eene vergelij-

king van de beide dichtstukken komt Rec. niet ongepast voor, en zal tevens kunnen strekken, om zijn oordeel over het stuk van den Heer VAN DEN BROEK door bewijzen te staven.

Hij kan toch niet anders dan ongunstig over dit product oordeelen. De wijze van behandeling, door den Dichter gekozen, heeft weinig aanlokkelijks; zij onderscheidt zich niet door gelukkige grepen, die het geheel verlevendigen. Het gaat geheel den afgemeten gang en heeft weinig of niets boeijends. De denkbeelden zijn natuurlijk niet nieuw, maar ook de beschrijving zelve heeft weinige verdiensten, waardoor zij zich onderscheidt. Zij is dikwijls gezwollen en bombastisch; de beelden zijn niet zelden ongelukkig gekozen. Doorgaans is de versificatie, gelijk men die kan verwachten van iemand, die reeds veel verzen gemaakt heeft, vrij goed, zonder grove fouten, ofschoon ook zij niet altijd even gemakkelijk is; evenwel, wat dit laatste betreft, er zijn slechts weinige plaatsen zoo stroef en onduidelijk, als het eerste couplet van de Opdragt:

Wordt immer 't Hollandsch oog verrukt,
Als 't zich aan 't schouwspel mag vergasten,
Dat, als het kroonwerk van de masten,
De vlag heur beeld in 't water drukt;
En als verheugd om 't blij ontmoeten
Heur wrongen effent en met pracht
De drokke wallen tegenlacht,
Die zij weer juichend mag begroeten;
Streelt ons 't welluidend koopgeraas
Als iedre tong in alle talen
De kostbre lofspraak gaat herhalen:
»De welvaart woont aan *IJ* en *Maas!*"
't Gevoel, dat we in de ziel ontwaren,
Stroomt uit de borst en langs de snaren.

Moet men deze regels niet lezen en herlezen, eer men den zamenhang begrijpt, en wordt dan de moeite nog beloond?

Maar wij willen de Opdragt daarlaten en het stuk zelve beschouwen. De eerste afdeeling, of N°. I, schetst ons het schip, door tegenwind in de haven teruggehouden, en verhaalt ons, waarmede het geladen is. Zes bladzijden worden hiermede en met eene bombastische aanspraak aan den geest des handels gevuld.

No. II verhaalt het wegzeilen, de komst in zee, den eersten togt tot voorbij *Teneriffe.* Wat vinden wij hiervoor bij LULOFS? De aanhef is terstond het afscheidslied der vertrekkende matrozen, wier schip gereed is om weg te zeilen; de kapitein alleen is nog aan wal en zegt vrouw en kind vaarwel. Hij komt aan boord, het anker is geligt, de zeilen zijn gespannen, het afscheidsschot brandt los, en het schip snelt voort. Het is hier alles leven en beweging. Bij VAN DEN BROEK daarentegen vinden wij, ja, getrouwelijk verhaald, wat menig' Oostindievaarder gebeurt, die weken lang op goeden wind ligt te wachten; maar zijn verhaal is evenzeer vervelend, als het wachten zelve. Van den aanvang af moet er gang en beweging in het dichtstuk zijn, en die ontbreken hier. Had de Dichter ons het laden en wachten niet willen schenken, hij had er toch zijn vers niet mede moeten beginnen. Had hij ten minste het schip onder zeil gebragt en hij terugzigt ons het vroeger gebeurde medegedeeld! Maar, vergoedt nu ook de beschrijving zelve dit gebrekkige in het plan? Wij willen zien. Wij zullen niet spreken van dien zeeman,

> Gereed om moedig 't hoofd te biën
> Aan dubble en *onweerstaanbre* krachten,

waarmede de Dichter begint; maar hoe komt hij er toe, om de figuurlijke benaming van *het Zeepaard*, aan het schip gegeven, verder uit te weiden en te zeggen:

> Ren voort: wat mant ge aan ruif en kreb!

Er ontbreekt slechts aan, dat hij in *ruif en kreb* haver en hooi werpe! Wij krijgen vervolgens een zestal regels, die veel hebben van een raadsel, en waarvan de Dichter ons in de noten zegt, dat zij eene uitbreiding zijn van het spreekwoord: 't is jammer, dat er een kink in het kabel komt. Die opheldering maakt de verzen niet duidelijker, en wat doet dat spreekwoord hier? Wij zullen de aanspraak aan den handel, vol onbestemde en holklinkende woorden, voorbijgaan, en ook *den wind* laten *twisten met de trouwe moeder*, terwijl *het Flakkinat weerbarstig blijft gisten* (!!) en *het morgenlandsche kind de armen steeds uitstrekt naar de schatten*, die het schip bevat. Maar in de beschrijving van die schatten is ook vrij wat vreemds, b. v.

Wat nijverheid en kunst vermogen
Aan Spaarne en Rijn en IJsselstroom, —
Waar pijlers van verdikten stoom
De steunsels zijn van breede bogen
Gevormd door dwarrelenden rook,
Moet ook den schat van 't schoon vermeeren:
Zoo stijgt met schitterende veren
Een Phenix op uit damp en smook!

Is dat iets anders dan bombast; en voelde de Dichter niet, hoe ongelukkig dat afgezaagde beeld van den Phenix hier te pas is gebragt? of wordt het beter in de volgende regels:

De vlijt van kinderen en vrouwen,
Waarbij een schamele overvloed
't Eentoonig spingesnor vergoedt;

(eilieve, wat beteekent dat?)

't Geklepper van de weefgetouwen,
't Brengt alles d'opgelegden tol,
Om van 't gewrocht van vlas en wol
De vrucht te zien in dubble rente,
Die steeds in specerijlucht zweeft
In 't land, waar ongestoord de lente
Haar bloemenkroon gevestigd heeft.

Het schip is eindelijk op reis, en, door eene toevallige zamenstemming, gebruiken LULOFS en VAN DEN BROEK hetzelfde beeld. Bij den eersten lezen wij:

Als ware zij een vogel,
Die over 't zeevlak zwiert met uitgespreiden vlogel,
Zoo snelt met zeilen, steeds gezwollen van den wind,
De kiel door 't schuimend zout der waatren.

Bij den laatsten heet het;

Gelijk een blanke meeuw de digt geslagen pennen
Na 't rusten uitspreidt, om langs 't golvend vlak te rennen,
De zilvren baren scheert en 't opgespatte schuim
En witte vlokken voert naar 't ongemeten ruim,
Om 't daar door baden en door domplen af te wasschen;
Zoo zweeft de vlotte rots langs de opgeruide plassen,
Wier klotsend bruischen op den bodem rost en raast.

Hoe opgesmukt is hier de beeldspraak geworden! Wat is er veel bijgevoegd, niet alleen dat *epitheton ornans* mag heeten, maar ook wat geheel verkeerd is te pas gebragt! De vogel, die bij LULOFS met eene zeer juiste uitdrukking *zwiert*, moet bij VAN DEN BROEK *rennen*, om vervolgens (wat bij het doel der beeldspraak al heel slecht past) opgespat schuim (de hemel weet, hoe!) naar 't ongemeten ruim te voeren, en dat daar NB. door baden en dompelen af te wasschen!! Als dat geen bombast is, wat is het dan? En waarom moet nu de *kiel* van LULOFS een *vlotte rots* worden, of de plassen op den bodem der zee *rossen* en *razen*? Waarom anders, dan omdat den Heer VAN DEN BROEK in zulken brommenden onzin kracht zoekt? Doch op de volgende bladzijde komt eene schildering van eenvoudig en natuurlijk gevoel: is welligt dat gevoel beter uitgedrukt? Het is de beschrijving van de weemoedige aandoening, waarmede een jongeling voor 't eerst het vaderland verlaat: daarin heet het onder anderen:

De heldre toekomst, die zich 't jeugdig brein mogt scheppen,
Om vrij, als de adelaar, de vleugelen te reppen,
De zon in 't aangezigt te snellen, en de bron
Van alle licht te zien in 't vaderland der zon,
Die toekomst wordt omwalmd door d' avonddauw der smarte,
Die dwarlend opstijgt uit het zaamgeperste harte,
Zich meer en meer verdikt en snel in de oogen *stolt*,
En zacht en parelschoon langs bleeke wangen rolt.

Hoe gekunsteld en vreemd aan alle gevoel is hier de uitdrukking! Welk denkbeeld is hier te hechten aan dat *in het aangezigt van de zon snellen*; en is het niet louter onzin, als er gesproken wordt van die *bron van alle licht in 't vaderland der zon*? En dan die *walmende avonddauw der smarte*, die zich *verdikt* en in het oog *stolt!* Men zou denken, dat die jongeling hagelsteenen schreide, als er niet gelukkiglijk het woordje *zacht* op volgde.

Wilden wij op deze wijze voortgaan, (en het ontbreekt ons niet aan stoffe, b. v. als wij lezen van *het schuim der baren*, dat *het landstof wegvaagt uit de op zee vergrijsde haren!!*) wij zouden veel te uitvoerig worden. Maar wij kunnen toch de gezochte wijs niet onopgemerkt laten, waarop de Dichter goedvindt over de uitvinding der scheepsbouwkunst te spreken:

Maar hij *doet danken en verstommen*,
Wien 't heuglijkst lot ten deele viel,
In wiens *van vuur gewrochte* ziel
Het denkbeeld eerst is opgeklommen,
Om *in de vrucht van woud en mijn*
Een keten van de kunst te vinden,
Die werelddeelen saam kan binden,
Die door natuur gescheiden zijn.

De Heer VAN DEN BROEK schijnt veel van raadsels te houden; want indien men niet wist, dat deze regels voorkwamen in de beschrijving van eenen zeetogt, zoo zet Rec. het den besten om de bedoeling ook maar te gissen.

N°. III beschrijft ons de stilte en den storm op zee. De hitte moet verbazend geweest zijn, zoodat waarschijnlijk de diepte der wateren geene verkwikking meer konde geven; althans:

De zeehyeen, nooit moe van 't rooven,
Stak, afgemat, den kop naar boven
En *snakte en smakte ontroerd en luid*
Nog meer naar laafnis dan naar buit.

De haai schijnt dus voor die hitte aandoenlijker te zijn geweest dan de dolfijn, die

speelde en sprong
En teekende in de azuren banen,
Gekleurd door 't onbewolkte ruim
Des hemels, zuivre diamanten,
Omzoomd van blinkende karkanten
Van schittrend zevenverwig schuim.

Dat mag zwier heeten van uitdrukking; maar of het daarom mooi is, dat is eene andere vraag.

Hierop volgt de beschrijving van den storm, waarbij het ook weder niet aan klinkende woorden ontbreekt. Maar, men vergelijke hier weder LULOFS met VAN DEN BROEK! Hoe veel gelukkiger is hier weder de greep van den eersten! Bij hem overvalt de storm den Oostindievaarder, wanneer hij, met kostbare vracht beladen, bijna het vaderland weder heeft bereikt. Hoe veel dichterlijker wordt daardoor de *situatie!* En zoo men de beschrijving zelve gaat vergelijken, hoe zeer wint LULOFS het in kracht, in juistheid van uit-

drukking! Dat gemis wordt bij VAN DEN BROEK waarlijk niet vergoed, als hij het schip na den storm vergelijkt bij eenen kraaijenden haan!!

N°. IV brengt het schip op *Java*, na eene brommende lofverheffing van den roem des vaderlands. De *Koningin der Oosterdreven* wordt met schitterenden tooi uitgedost, en alle mogelijke pracht van *woorden* wordt daarbij verspild. Beter zijn regels, waarin beschreven wordt, wat er naar *Europa* zal worden gevoerd.

De vrucht, die Mocha kennen deed,
Dè huisgenoote in lief en leed

. . . .

Het manna, door alle Oosterlingen
Op 't hoogst, maar nooit te hoog geschat,

. . . .

Het rietsap, dat bij krankte of weelde
't Genot verhoogt, de smart verzoet.

De lading is ingenomen; het schip ligt het anker, en een lied der matrozen eindigt het dichtstuk. Waarlijk deze laatste bladzijden zijn de besten; daar is de Dichter van de hooge stelten afgeklommen, waarop hij hier doorgaans gaat, en spreekt eenvoudige, verstaanbare taal. Maar wij kunnen toch niet ontveinzen, dat het slot, in vergelijking met LULOFS, wat heel arm is. De vreugde des vertreks uit *Java*, het matrozenlied vinden wij bij den laatsten ook. Maar daarenboven hebben wij bij hem den storm, waarover wij reeds vroeger hebben gesproken, en dan tehuiskomst, met hare eenvoudige, aandoenlijke tooneeltjes, die het stuk doen eindigen gelijk het begon, vol leven en beweging.

Zietdaar, wat Rec. over het stuk van den Heer VAN DEN BROEK meende te moeten zeggen. Het is prachtig uitgevoerd, (schoon de MERCURIUS op den titel ongelukkig is uitgevallen) maar het voldoet weinig aan dat, wat die prachtige uitvoering doet verwachten, en is in vele opzigten mislukt. Het is een bewijs, hoe dwaas het is, wanneer men zichzelven als 't ware dwingt, om verheven te zijn; in plaats van verhevenheid krijgt men dan bombast; en wat is onverdragelijker, dan alles, wat aan SWANENBURG, winderiger gedachtenis, herinnert? Wien het verhevene geweigerd is, die blijve eenvoudig, en zal in zijn *genre* goede dingen kunnen leveren.

De Erfdochter van Brugge. Een Verhaal uit de Nederlandsche Geschiedenis, door T. C. GRATTAN. *Uit het Engelsch. In III Deelen. Te Deventer, bij* A. ter Gunne. 1840. *In gr. 8vo.* 882 *bl. f* 8 - 70.

»Eens dat wij van romans spraken en ik mij ergerde over het onwaarschijnlijke der meeste voorvallen, die ons in dat slach van werken worden opgedischt: *ou trouvera-t-on le romanesque, si ce n'est dans les romans?* vroeg hij lagchende." Deze woorden van jufvrouw STAUFFACHER in den brief, die *de Lotgevallen van* FERDINAND HUYCK voorafgaat, zouden tot motto van menigen roman kunnen genomen, en als eene verontschuldiging worden gebezigd voor dat onwaarschijnlijke, wat ook nu ons dikwijls wordt opgedrongen. Rec. zou het ook een uitmuntend motto hebben gevonden voor het boek, dat hij hier moet aankondigen. Doch zijne lezers behoeven niet te meenen, dat deze aanhef het begin zal zijn van eene strenge veroordeeling van *de Erfdochter van Brugge*. Rec. heeft het boek met veel te groot genoegen gelezen, en het heeft hem te zeer bezig gehouden, dan dat hij den banvloek zou willen uitspreken, omdat hij van tijd tot tijd, ja dikwijls moest zeggen: »Nu, dat moge gaan in een roman, maar in de werkelijke wereld!" De held der geschiedenis heeft zulk eene bezige en verscheidene rol, dat de lezer, als hij de ontknooping gelezen of vermoed heeft, geneigd is, om ongeloovig het hoofd te schudden, en hier en daar te vragen, of zijn *alibi* niet al te goed te bewijzen ware, en dat wel op duchtiger gronden, dan waarmede Mr. SAMUEL WELLER den Heer PICKWICK uit den nood zou hebben willen helpen. Doch met al dat onwaarschijnlijke kan deze roman niet nalaten te boeijen; er is eene groote levendigheid in de voorstelling en de opeenvolging der gevallen, en de nieuwsgierigheid wordt gedurig gaande gehouden. Alleen het slot is wat lang. Nadat eenmaal het kasteel van DE BASSÉNVELD is ingenomen, had de afloop spoediger moeten plaats hebben. De lezer heeft dan den zamenhang geraden, en het volgende, schoon daarin ook de slag bij *Nieuwpoort* voorkomt, had moeten worden bekort, of liever veranderd. Het is eene noodelooze opeenstapeling van nieuwe avonturen, die meer vermoeit dan vermaakt. Intusschen deze aanmerkingen nemen niet weg, dat het boek goed geschreven is. Rec. verwachtte dit ook. GRATTAN is bij ons door zijne *Groote wegen en binnenwegen* gunstig genoeg bekend, om aan een werk, dat zijnen naam draagt, bij voorraad eene goede ontvangst te verzekeren. Wij bevelen dan ook deze *Erfdochter* aan leesgezelschappen gaarne aan; de meeste lezers zullen met genoegen kennis met haar maken.

De vertaling is vrij goed uitgevallen, maar het vignet alleronbevalligst en stijf. De oude klagt, helaas!

Mevrouw Belcour onder hare gehuwde Vriendinnen. *Door Mevr. Wed.* A. B. VAN MEERTEN. *Te Schoonhoven*, *bij* S. E. van Nooten. 1839. *In 8vo. VIII en* 233 *bl. f* 2-20.

Dit werk kan beschouwd worden als een vervolg op de *Magazijnen voor Kinderen, aankomende en volwassene Meisjes*, ook als vervolg der *Taferelen uit den Bruidstaat en het Huwelijksleven* van dezelfde Schrijfster, ofschoon het ook een op zichzelf staand geheel uitmaakt. Als overgang van de reeds genoemde werken, die meer bestemd waren voor meisjes in vroegere tijdperken des levens, tot de behandeling van die onderwerpen, welke den inhoud van dit boek zullen uitmaken, plaatst Mevr. VAN MEERTEN I. een brief aan *Clara van Berkenrode* op haren 17den verjaardag, behelzende de voorstelling der verzoekingen, aan welke Clara in de wereld blootgesteld zal zijn, en waarschuwingen tegen dezelve, vooral met betrekking tot de keuze van eenen echtgenoot. In de volgende stukken, in welke het werk verdeeld wordt, handelt de Schrijfster, II. over het verschil tusschen huishoudelijkheid en karigheid; III. men kan, bij een goed geregeld huisbestuur en ware liefde en achting voor elkander, met weinig gelukkig en weltevreden leven; IV. over rampen, veelal ontstaan door verkeerd huisbestuur; V. geschiedenis van een paar echtgenooten, die, bij een onbedachtzaam huisbeleid, zoo lang geschreven en gedicht hadden, tot dat hun klein fortuin er geheel bij ingesmolten was; VI. gesprekken over de ligchamelijke opvoeding der kinderen; VII. gesprekken over de eerste godsdienstige vorming der kinderen in het bidden; VIII. over het Bijbellezen en kerkgaan der kinderen; IX. toespraak bij de eerste nachtmaalsviering van eenige jonge vrouwelijke ledematen, naar I Kon. XIX.

Heeft Mevr. VAN MEERTEN door hare vroegere geschriften zich reeds overvloedig bekend gemaakt als eene voortreffelijke opvoedster van het aankomende vrouwelijke geslacht, het thans door ons aangekondigde werk leert haar kennen als eene rijkbegaafde raadgeefster, als eene uitmuntende moederlijke vriendin voor echtgenooten en huismoeders. Allerwegen vinden wij hier, in belangwekkende verhalen en gesprekken, verstandige raadgevingen, aanmoedigende of waarschuwende voorbeelden, die allen de strekking hebben om huiselijk geluk en liefde voor deugd en Godsdienst te bevorderen. Van harte vereenigen wij ons derhalve met den wensch der Schrijfster, dat hare vrouwelijke landgenooten deze bladen zullen toetsen aan de gezonde rede, maar ook en vooral aan de grondbeginselen der Christelijke zedekunde; en dat de opvolging der hier medegedeelde onderrigtingen bevorderlijk zij aan haar geluk!

N°. XII. *Boekbesch.* bl. 510, r. 5. v. o., staat *waismolen*, lees *trasmolen*.

BOEKBESCHOUWING.

HENRICI EGBERTI VINKE, Oratio de Religionis Christianae in conformandis hominum animis iisque consolendis vi atque efficacitate, habita die 26 Martii 1840, quum Academica regundae munus solenni ritu poneret. Trajecti ad Rhenum, apud *J. De Kruyff*. 1840. Form. 8va. maj. 52 pag. *f* :-50.

De redevoering, die de aftredende *Rector Magnificus* op onze Hoogescholen naar oud gebruik doen moet, is dikwijls voor de Hoogleeraars eene moeijelijke of althans lastige taak, daar het hun, hoe uitstekend ook in hun vak, niet altijd gegeven is Redenaar te zijn, en het ook dikwerf moeijelijk is, eene stof te vinden, die algemeen behagen kan: maar er is ook daaromtrent eene nieuwe zwarigheid ontstaan, sedert dat zij (wat op zichzelf zeer gepast is) de *fata prospera et adversa Academiae*, gedurende hun Rectoraat, moeten vermelden, waarmede de gekozen stof niet altijd even goed overeenkomt. — Het was dus een gelukkig denkbeeld van den Hoogleeraar VINKE, bij zulk eene gelegenheid, ter inleiding terstond te beginnen met de vermelding van het geleden verlies, door den dood der Hoogleeraren VAN HEUSDE, HERINGA en SUERMAN, den Zoon, en hieruit aanleiding tot zijn onderwerp te nemen, namelijk *den invloed van de Christelijke Godsdienst, om het hart der menschen te vormen en te vertroosten*, willende het eerste in het voorbeeld der drie overledenen aantoonen, het laatste op zijne in die verliezen deelnemende Hoorders toepassen.

Wat nu de uitvoering van dit plan aangaat, heeft Ref. dezelve, wat het eerste punt betreft, vooral met genoegen beschouwd ten aanzien van wijlen Prof. VAN HEUSDE, in wiens wijsgeerig onderzoek, onderwijs en zedelijk bestaan de Redenaar de weldadig vormende kracht van het Christendom zeer doelmatig aantoont. Doch ten opzigte

van wijlen de Hoogl. HERINGA en SUERMAN zij het Ref., *pace Viri Clarissimi*, vergund te zeggen, dat hij zich eenigzins teleurgesteld gezien heeft, daar hij hier meer een gewoon levensberigt vond, waarin de lotgevallen, verdiensten en schriften dier waardige Mannen vermeld worden: hetzelve wordt wel besloten met eene korte algemeene opmerking, dat zij zoo veel goeds, als zij getoond en gedaan hebben, aan den invloed van het Christendom te danken hadden; maar dit is niet zoo kenmerkend in de herinnering van hunne, vooral bij HERINGA bekende en erkende, verdiensten ingevlochten, als bij de beschouwing van VAN HEUSDE. — In het andere en bij vergelijking zeer korte deel dezer Redevoering wordt de vertroostende invloed van de Christelijke Godsdienst, met toepassing op de vermelde sterfgevallen, zeer gepast voorgesteld. — Hierop wordt van het overige, dat tot de Academie betrekking heeft, kortelijk melding gemaakt, en, na eene naar tijdsgelegenheid en in den geest der Redevoering doelmatige toespraak aan de jongelieden, overgegaan tot het verslag, dat de Akademische Secretaris doet van den uitslag der beantwoorde prijsvragen, tot de uitdeeling der hierdoor behaalde eereblijken, onder toespraak des Redenaars, en eindelijk tot de overdragt van het Rectoraat aan zijnen opvolger, over welk een en ander het niet noodig is hier uit te weiden. — Achteraan is geplaatst eene lijst der schriften, die door wijlen de drie vermelde Hoogleeraars uitgegeven zijn.

Zestal nagelatene Leerredenen, door J. H. LANGEWAGEN, *in leven laatst Predikant te Purmerende. Te Purmerende, bij* Broedelet en Rijkenberg. *In gr. 8vo. VIII en 144 bl. f* 1-90.

De aanleiding tot de uitgave van deze Leerredenen zou, ook dàn, wanneer zij den toets van eene naauwlettende beoordeeling niet konden doorstaan, tot mindere gestrengheid behooren te bewegen. Immers de verwachting van

een spoedig naderend uiteinde deed den Schrijver naar een middel uitzien, om de kommervolle omstandigheden van zijne bejaarde moeder, benevens twee zusters, door zijn overlijden van hem, haren steun, beroofd, te verzachten. Zulk een middel hoopte hij te vinden in de uitgave van eenige Leerredenen, uit zijne schriftelijke nalatenschap te kiezen. Hij noemde zijnen vriend, den Eerw. WERNINK, te *Vlaardingen*, als dengenen, door wien hij wenschte dat derzelver uitgave mogt tot stand komen. Met een zeer gelukkig gevolg werd eene dubbele inteekening opengesteld op een zestal en een twaalftal nagelatene Leerredenen. Wij verblijden er ons over, dat de talrijke begunstigers van deze uitgave zich, wat de waarde van deze Leerredenen betreft, over hunne medewerking niet behoeven te beklagen. De eerste Leerrede van het zestal, hetwelk wij thans ter aankondiging voor ons hebben, behelst, over MARKUS I: 35, eene *beschouwing van* JEZUS *in zijne gemeenschapsbefening met God*. De tweede, over RUTH I: 8: *Gelijk gij gedaan hebt bij de dooden*, is ingerigt *ter opleiding tot het onderzoek naar ons gedrag jegens hen, die wij door den dood hebben verloren*. De derde Leerrede beschouwt, naar aanleiding van *Numeri* XX: 23—29, den dood van AÄRON als *eene proeve der zorg van God voor zijne dienaars in de ure des doods*. In de vierde, over *Openb*. II: 7b. *Die overwint enz.* wordt voorgesteld *het hemelsche loon, door den verheerlijkten Middelaar beloofd, ter aanmoediging in den Christelijken strijd*. De vijfde handelt *over de versmading van onze dierbaarste voorregten*, en heeft tot tekst *Hebr*. XII: 16, 17. In de zesde of laatste in dezen bundel voorkomende Leerrede wordt, naar aanleiding van *Hand*. XXVI: 29, gehandeld *over de uitmuntende hoedanigheid van verstand en hart in den Apostel* PAULUS, *gelijk zijne betuiging tot* AGRIPPA *daarvan ten bewijze verstrekt*. Reeds de opgave van deze onderwerpen doet, naar ons oordeel, blijken, dat zij uit hoofde van derzelver belangrijkheid de aandacht waardig zijn; terwijl de lezing ons overtuigd heeft, dat zij op eene het verstand even zoo zeer als het hart bevredigende

wijze zijn behandeld geworden. Niet dat wij zouden willen te kennen geven, dat wij geheel onbepaald alwat hier voorkomt goedkeuren. Zoo legt, naar het ons voorkomt, de Schrijver in de Leerrede over den dood van AÄRON eene te sterke ingenomenheid met den hoofdpersoon van zijn rede aan den dag. Wij weten te weinig van 'smans leven en karakter, om ons hem als een' godvruchtige bij uitnemendheid te kunnen voorstellen. Ook geeft de tekst zelf geene genoegzame aanleiding, om hem ter navolging aan te bevelen wegens zijne bereidwilligheid tot sterven; en, ofschoon wij niet willen twijfelen, of God heeft AÄRON in genade aangenomen, vinden wij geenen grond, om dit uit het in den tekst verhaalde af te leiden. Wij gelooven, dat, indien aan den Schrijver een langere leeftijd vergund ware geweest, hij het gegronde van onze aanmerking zou toestemmen. Wij maken die slechts om te toonen, dat de aandoenlijke aanleiding tot de uitgave ons oordeel niet partijdig doet zijn. Veel goeds zal de lezer hier aantreffen. Wij kunnen het ons voorstellen dat deze Leerredenen met uitstekend genoegen zijn gehoord. Zij zijn zeer geschikt, om den naam van den zoo vroeg aan zijne gemeente en vrienden ontrukten Leeraar in een gezegend aandenken te doen blijven. Gaarne bevelen wij dezen bundel aan de welwillende aandacht van zoodanige lezers, die niet afkeerig zijn van de overdenking van godsdienstige waarheden, en houden ons verzekerd, dat des Schrijvers arbeid hun nuttig en aangenaam onderhoud zal verschaffen.

Bijbelsche Geschiedenissen voor Kinderen, in Verhalen, gevolgd naar LÖHR, *door* H. J. NASSAU. *Derde verbeterde Druk. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1839. *In kl.* 8*vo.* 120 *en* 87 *bl. Met Platen f* 1-:, *zonder deze f* :-60.

Aan dit werkje viel bij de twee vroegere uitgaven zulk eene gunstige ontvangst ten deel, dat eene nieuwe uitgave verlangd werd. Bij dezen druk heeft de uitgever gebruik

gemaakt van de aanmerkingen op den tweeden, die hem onder het oog zijn gekomen, en meer zoo te mogen verwachten, dat het nu nog bruikbaarder zal bevonden worden. Recensent is niet in de gelegenheid, het boekje te vergelijken met deszelfs vroegeren druk, maar aarzelt niet, hetzelve, zoo als het thans is, wegens deszelfs geest en strekking, en om den duidelijken en onderhoudenden stijl, tot gebruik op de scholen en over het geheel voor de jeugd aan te bevelen.

Bijbelsche Tafereelen des Ouden Testaments, in proza en poëzij, voor aankomende Jongelingen en Jongedochters, door W. DE JONG, JACOBSZ. *Te Sneek, bij* F. Holtkamp. 1839. *In kl. 8vo. VIII en 102 bl. f* :-40.

De plaats van eene Voorrede wordt bekleed door eenen *Voorzang*, waarin de Bijbel wordt vergeleken en verheven boven de *Veda's*, de *Edda*, den *Koran* en de wijsheidstelsels van ARISTOTELES en PLATO. Vervolgens bezingt de Schrijver *den Val*, KAÏN *en* ABEL, *den Zondvloed*, NOACH *en zijne Zonen*, HAGAR *met haren Zoon* ISMAËL *in de woestijn*, JEFTHA *en zijne Dochter*, SAUL *te Endor*, ELIA *bij de Weduwe te Zarfath*, ACHAB *en* NABOTH, ATHALIA, *den maaltijd van* BELSAZAR, HAMAN *en* MORDECHAI. Reeds bij deze opgave der Tafereelen zal de lezer, even als wij, de keuze der behandelde onderwerpen eenigermate zonderling vinden. Wij voor het minst zouden, bij den rijken voorraad van stof, onder anderen, in plaats van JEFTHA en zijne dochter en de waarzegster te *Endor*, liever andere, voor de jeugd meer geschikte, voorvallen uit het O. V. in een werkje van dezen aard behandeld zien. Wat de dichterlijke bewerking betreft, ook deze laat zeer veel te wenschen over. Het werkje krielt van benamingen, door den Auteur, voor zoo veel ons bekend is, uitgevonden, zoo als *bronwelopeningen*, *lastontboezeming*, *loopgebied*, *tuimelgolven*, *eilandkruinen*, *bloedvermijding*. De uitdrukking, dat den Heiland, *als het*

zigtbaar beeld zijns Vaders, een HEMELSCH BLOED *door borst en aders doordrong*, is ons onverstaanbaar. Zoo ook begrijpen wij niet, wat het beteekent:

> In *droevig nood vereenen*,
> Rolden, in verwoede vaart,
> Tuimelgolven over de aard!

Wij hielden tot nog toe *tuimelen* voor eene nederwaartsche beweging; maar bij den Schrijver beteekent dit woord juist het omgekeerde, als hij, in zijn tafereel van den Zondvloed, *de golven om hoog* laat *tuimelen*. Aan *donder* wordt in het meervoud *donderen* gegeven:

> Vreeslijk was 't geknal der donderen.

De Schrijver neemt deze dichterlijke vrijheid, om te kunnen rijmen op:

> —— van onderen.

Hier herinnerden wij ons onwillekeurig een kreupeldicht op een onweder, waarin men, om niets onberijmd te laten, zelfs tot *iksem* de toevlugt genomen had.

Ofschoon *aankomende jongelingen en jongedochters* in deze Bijbelsche Tafereelen niets eigenlijk gezegd schadelijks zullen aantreffen, is het hier geleverde niet van zoo groote waarde, dat wij den Schrijver zouden willen aanmoedigen, om zich zoo veel moeite te geven, en zich verder aan het gevaar bloot te stellen, om een martelaar van het rijm te worden.

Specimen anatomico-physiologicum, de musculorum rubore, quod — eruditorum examini submittit ANTHONIUS LUYTEN, ad diem 24 m. Junii, A. 1840. Trajecti ad Rhenum, apud *C. van der Post*, *Jr*. Form. 8va. maj. *VII*, 58 pag.

De Heer LUYTEN, zoekende naar eene stof voor zijne Dissertatie, meende zich te mogen bepalen bij een onder-

zoek naar *den oorsprong en oorzaken der roode kleur van de spieren.* Hij werd wel eenigzins afgeschrikt door het verschil van de gevoelens der geleerden over dit onderwerp, hetwelk hij zedigljjk meest daaraan toeschrijft, dat, bij gewigtiger nasporingen, men dit vraagstuk zoo dikwijls over het hoofd gezien heeft. Om deze reden dacht hij, zonder schijn van verwaandheid, aan deze stof tijd en onderzoek te mogen wijden.

Het door den Heer LUYTEN gekozen onderwerp zal dus bestaan: in een onderzoek, of de kleur der spieren afhangt van derzelver bloed, in de fijnste (haar)vaten verdeeld, of wel dat het bloed eene innige verwantschap met de spiervezel aangaat, zoodat niet in het *gevulde vaatstelsel*, maar in de *spiervezel zelve* de oorzaak der roode kleur moet gezocht worden. Terzelfder tijd zal de Schrijver ook eenig onderzoek doen naar het verschil in de kleuring der spieren onderling, niet slechts bij verschillende dieren, maar in onderscheidene spieren bij een en hetzelfde dier. De ondervinding toch leert, dat de spieren wit zijn bij dieren, die meer wei (wit bloed) in de bloedvaten hebben; dat zij rood zijn, waar eigenlijk bloed, bloedvocht (*liquor sanguinis*) met bloedbolletjes aanwezig is. Vanhier groot verschil tusschen verschillende dieren; terwijl echter bij hetzelfde dier, van rood bloed voorzien, alle spieren niet dezelfde roode kleur vertoonen, en verder de kleur door alle leeftijden heen zich niet gelijk blijft. Bij de toetreding tot het onderzoek moest de Schrijver van zelf zich afvragen: wat hebben anderen tot dusverre gedaan en gezegd? (bl. 1—27.) Van het eigen onderzoek spreekt hij bl. 27—45. Uit een en ander leidt hij, van bl. 45, gevolgtrekkingen af. — Bij het nagaan van het onderzoek van anderen legt hij eene wijze spaarzaamheid in de aanhalingen aan den dag; de tekst raakt niet als begraven onder de aanhalingen, of, om met RABENER te spreken, *Noten ohne Text.*

Uit het medegedeelde blijkt van zelf, dat de voornaamste Schrijvers het niet eens zijn over de oorzaak en den oorsprong der kleur in de spieren. De Heer LUYTEN zegt bij het begin van dit gedeelte, dat de proeven, die het juiste

doel treffen, in geval de minste zijn. Aardig is de aanmerking, dat ieder slechts getracht heeft zijn gevoelen te staven, maar niemand proeven genomen heeft ter wederlegging van het gevoelen der tegenpartij, om zoo een einde aan den twist te maken. › Intusschen meent men doorgaans in de genomene proeven de wederlegging van het tegenovergestelde gevoelen gevonden te hebben, hetwelk in vele omstandigheden ook het geval is. De proeven van LUYTEN getuigen van eenen waarheidzoekenden geest, en van eene zekere wijze van handelen, waarin men den jongeling herkent, die zelf denkt, en, schoon voorgelicht door anderen, evenwel niet onervaren is in de kunst zelf waar te nemen. Zij schijnen ons minder genomen om een gevoelen voor te staan dan wel om der waarheid naderbij te komen.

De Schrijver oordeelt, volgens zijne proefnemingen, tot de gevolgtrekking te mogen komen: dat de roode kleur der spieren van het in dezelve bevatte bloed afhangt; maar dat de eigenlijke kleur der spieren grijs geelachtig is, wanneer het bloed uit de vaten is verwijderd. Van het meer of minder gebruik, hetwelk men van de spieren maakt, of van hare meerdere of mindere werking, schijnt vooral het verschil in kleur af te hangen. De kleur der spieren staat dus in zekere verhouding tot de kracht van derzelver verrigtingen. Beweging bevordert de kleuring der spieren; rust is haar niet bevorderlijk. Zij, die meenen, dat rust aan de voeding van het ligchaam voordeelig is, worden door een aangehaald gezegde van den Hoogleeraar ALEXANDER teregt gewezen. Men mag dus vooronderstellen, dat de aan zijne leiding toevertrouwde jongelieden geene te overvloedige rust gegund wordt; en indien dit beginsel kan aangemerkt worden als ook van eenen gunstigen invloed voor den geest te zijn, dan is het geschrift van den Heer LUYTEN een afdoend bewijs voor de stelling van straks genoemden Professor, want door zich weinig rust te gunnen, heeft de Schrijver in eenen betrekkelijk korten tijd veel kunnen doen. Moge de Heer LUYTEN, op het voetspoor zijner voorgangers, de Heeren VAN WILLES en ALEXANDER, aan wie deze Dissertatie is opgedragen,

werkzaam blijven, vooral ook ... dit onderwerp te vervolgen, wanneer de aanwending van een scheikundig onderzoek en het gebruik van het mikroskoop het... nog meer zouden toelichten. — Hier en daar draagt deze verhandeling eenige blijken van te veel gemaakten spoed.

Geschiedenis der achttiende Eeuw en der negentiende tot op den ondergang van het Fransche Keizerrijk; door F. C. SCHLOSSER, *Hoogleeraar te Heidelberg. IIde Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1839. *In gr. 8vo.* 325 *bl. f* 2-90.

Vóór eenigen tijd hebben wij eene gunstige aankondiging gegeven van het eerste Deel dezer *Geschiedenis*, en met blijdschap zagen wij het vervolg in het licht verschijnen, ten bewijze, dat deze onderneming bijval genoeg bij ons publiek heeft gevonden, om te worden voortgezet. Wij zullen een kort overzigt geven van den rijken en belangrijken inhoud van dit tweede Deel, waarin wij ook een gedeelte vinden van datgene, wat dit boek bijzonder kenschetst, de beschouwing van den invloed der letterkunde op het maatschappelijke leven van den tijd.

Het derde Hoofdstuk, waarmede dit Deel aanvangt, loopt van de oprigting van het nieuwe *Russische* Keizerrijk tot op den *Oostenrijkschen* Successieöorlog. De eerste § handelt over de invoering van nieuwe regeringen in *Frankrijk*, *Spanje* en *Engeland*. LODEWIJK XIV was overleden; met verkrachting van zijn testament, trad FILIPS VAN ORLEANS als Regent op, een man, van wien SCHLOSSER op zijne eigenaardige manier getuigt: »FILIPS was bekwaam en geslepen, welbespraakt en vernuftig, en niet ontbloot van goedaardigheid en grootmoedigheid; maar de *genialiteit* der ondeugd, de opzettelijke en uit eene duivelsche wijsbegeerte ontsprotene verachting van iedere deugd, van alle eerlijkheid en waarheid, als alleen voor winkeliers en boeren geschikt, uitspattingen en overgegevenheid aan lage lusten, waaraan hij dagen en nachten

toewijdde, maakten hem zelfs ongeschikt een goed voornemen op te vatten." Zijne regering ving onder weinig gunstige teekenen aan. De staatskas was geheel uitgeput, en, om in de behoeften des oogenbliks te voorzien, besloot de Regent, een onderzoek naar de bedriegerijen, onder de voorgaande regering gepleegd, in het werk te stellen, en, door middel eener *chambre ardente*, de ambtenaren des vorigen bestuurs aanzienlijke sommen af te persen; een zeer wederregtelijke maatregel, die op de schandelijkste wijze werd aangewend. Indien men daarbij aan de andere middelen denkt, door den Regent uitgedacht, om geld te krijgen, aan het versmelten der munt, aan de staatsbank en handelmaatschappij, onder opzigt van den bekenden LAW opgerigt, zoo is er genoeg gezegd, om den rampzaligen toestand van *Frankrijk* te herinneren.

SCHLOSSER's leiding volgende, worden wij naar *Spanje* gebragt tot het tooneel van ALBERONI's intrigues, en vandaar naar *Engeland* onder het bestuur van WALPOLE, bij de mislukte poging van den Pretendent in 1715, naar *Frankrijk* onder DUBOIS. Treurig is de schildering van den jammerlijken toestand, waartoe de zedelijkheid was vervallen, van de kleingeestigheid en veilheid, die overal dit tijdperk kenmerkt.

De tweede § behandelt de geschiedenis van *Engeland*, *Frankrijk*, *Spanje* en *Holland*, tot op het traktaat van *Seville* en de vestiging van Don CARLOS in *Toskanen*. Het eerste gedeelte van het verhaal is eigenlijk de ontwikkeling van ALBERONI's eerzuchtige plannen, en van hunne verijdeling door de *quadruple* alliantie tegen *Spanje* en door de eindelijke verwijdering van den Kardinaal zelven. RIPPERDA, BOURBON en FLEURY zijn de mannen, wier namen in de latere bladzijden dezer Afdeeling het meeste worden genoemd.

Eene volgende § voert ons naar het noorden en oosten van *Europa*, waar de geschiedenis zich aan die van *Rusland* het gemakkelijkst aansluit. Wij worden verplaatst in de laatste levensdagen van PETER en bij de regering van CATHARINA, bij den Oorlog van *Oostenrijk* tegen de

Turken, die in 1718 met den vrede van *Passarowitz* eindigde, en de twisten over *Koerland*. De regeringen van PETER II en ANNA houden den Schrijver vervolgens bezig, en brengen hem tot de twisten over de opvolging in *Polen* na den dood van Koning AUGUSTUS II, en tot den Oorlog van *Frankrijk* en *Spanje* tegen *Oostenrijk*. In November 1738 werd de vrede op nieuw gesloten. Intusschen had *Rusland* den strijd op nieuw tegen *Turkije* aangevangen, en verbond zich weldra tot dit einde met *Oostenrijk*, dat insgelijks de *Turken* aanviel; maar terwijl *Rusland* zegevierde, werd *Oostenrijk* geslagen. De vrede van *Belgrado*, door *Fransche* kunstgrepen gesloten, zou de *Russen* in den strijd alleen hebben gelaten, indien de Keizerin ANNA de preliminairen niet mede had onderteekend.

Tot zoo verre loopt het verhaal der gebeurtenissen, in dit Deel vervat, en op dezelfde krachtige wijze geschreven, die de lezers van het eerste Deel reeds kennen. De tweede helft van dit boek behelst de geschiedenis van de hervorming van wijsbegeerte en letterkunde in *Engeland*, en wint het in belangrijkheid en nieuwheid van inzigten nog van het voorgaande. SCHLOSSER toont aan, hoe in *Engeland* de strijd tegen de heerschende kerkbegrippen eenen aanvang heeft genomen; terwijl, gelijk hij het uitdrukt, de eigenlijke beslissende aanval in *Parijs* en *Berlijn* gebeuren moest. LOCKE, over wien de Schrijver in de eerste plaats spreekt, was verre verwijderd van eene omwenteling te bedoelen. Ten aanzien van het godsdienstige sprak hij met bescheidenheid en gematigdheid; ten aanzien van het burgerlijke liet hij zich vrijer uit, en kantte zich tegen de leer van FILMER aan, die beweerde, dat eene absolute monarchij, als van ADAM afstammende, eene Goddelijke instelling was. SHAFTESBURY, zijn onmiddellijke leerling, ging verder. Hij behoorde onder de eersten, die aan zijne schriften, door stijl en vorm, zekere populariteit wist te geven, en ze tot leesboeken voor de hoogere standen wist in te rigten. In zijn werk stelt hij eene natuurlijke zedekunde verre boven elke geopenbaarde Godsdienst, tast de leer der wonderen enz. vinnig aan, en

hoont onder verborgen spot het geheele Christendom. Hij doet dit met eene gemakkelijkheid van stijl en voordragt, die zijn boek vele lezers moest bezorgen. Op de beschouwing van den geest van SHAFTESBURY's werken laat SCHLOSSER een kort overzigt volgen van de *Engelsche deïstische* Schrijvers, van TOLAND, COLLINS, TINDAL, den gematigden WOLLASTON, MANDEVILLE en MORGAN. Met korte trekken wordt het kenmerkende hunner geschriften opgegeven, en aangetoond, hoe zij de bestaande begrippen en denkwijze aanvielen, en hoe hunne aanvallen door de wijze, waarop men ze zocht af te weren, juist des te gevaarlijker werden. Men poogde namelijk ook het onhoudbare te behouden; en vreezende, dat het geheele gebouw zou instorten, wanneer men toeliet, dat er iets werd afgebroken, wilden de voorstanders van het oude scholastieke kerksysteem van geene verandering of wijziging weten. Intusschen werden de oogen van het publiek geopend. De geest des tijds, de ontwikkeling des verstands, en de daarmede verbondene behoefte aan verbetering van het bestaande, aan wegwerping van middeleeuwsche dwalingen, werkten mede, om aan de geschriften der nieuwe wijzen eene menigte lezers te verschaffen. Het was genoeg, dat men het bestaande aantastte, om als schrijver roem te behalen, en hemelhoog werd dikwijls verheven, wat men zonder die reden ter naauwernood zou hebben opgemerkt.

BOLINGBROKE verdiende eene afzonderlijke §. Hij was de waardige voorganger van VOLTAIRE, door zijnen ligtvaardigen, honenden, kwaadaardigen en leugenachtigen toon, waarop hij over de gewigtigste zaken schreef; en naar waarheid mogt SCHLOSSER aanmerken, dat er niet veel goeds te hopen was van den strijd, in de achttiende eeuw gestreden voor licht, vrijheid en losmaking der boeijen, die Adel en Priesters in de Middeleeuwen gesmeed hadden, daar het eerste licht van mannen als BOLINGBROKE en VOLTAIRE uitging, die met brave en eenvoudige zielen den spot dreven. »Hij, die de hoofden dezer partij," zoo spreekt SCHLOSSER bl. 242, »en hun rusteloos en geslingerd leven en handelen kent, zal inzien,

dat zulke mannen en de middelen, waarvan zij zich tot hun doel, zoo als de Jezuiten tot het hunne, bedienden, voor huiselijkheid, het stille familieverkeer, voor verwijdering van verkwisting, ijdelheid en hoofsche zeden, met één woord, voor waarheid, eenvoudigheid en deugd, zonder welke de vrijheid een droom, en regt een schaduwbeeld blijft, verderfelijk moesten worden." BOLINGBROKE (en ook anderen van zijne school) kan men van den eenen kant niet nalaten te tellen onder de bestrijders van bestaande vooroordeelen en dwalingen; maar wanneer hij daarvoor zijne eigene denkbeelden in de plaats stelt, dan vinden wij slechts baatzucht en sofisterij, die het kenmerk van zijn eigen karakter uitmaakten. Wij mogen den schranderen opmerker niet volgen in zijne ontleding van BOLINGBROKE's stelsel, maar verwijzen onze lezers naar het boek zelve, waarvan wij verslag geven, en dat rijk is in belangrijke opmerkingen. Wij moeten dit insgelijks doen ten aanzien van de andere Schrijvers, wier invloed op de maatschappelijke denkbeelden van hunnen tijd SCHLOSSER aanwijst. ARBUTHNOT, POPE en SWIFT leveren hem de stof tot eene nieuwe §; en scherpzinnig toont hij aan, hoe ook deze mannen, schoon geenszins de omverwerping van het bestaande bedoelende, nogtans door de wijze, waarop zij schreven, eenen nadeeligen invloed oefenden. Opmerkelijk kwam Rec. vooral voor het oordeel over POPE en de aanwijzing, hoe hij, een bewonderaar van BOLINGBROKE, gelijk deze, zelfzucht tot den krachtigsten band der menschelijke zamenleving maakt. Met eenige aanmerkingen over ADDISON en STEELE eindigt dit Hoofdstuk en dit Deel.

Rec. is ook hier enkel Referent geweest. Hij wilde zijne lezers den belangrijken en rijken inhoud van dit tweede Deel van SCHLOSSER's *Geschiedenis der achttiende Eeuw* aanwijzen, liever dan iedere bijzondere oordeelvelling des Schrijvers toetsen. De wijze, waarop ook de laatste Afdeeling is bewerkt, stelt den lezer in staat, om zelf te oordeelen. Uitvoerige uittreksels uit de behandelde werken staven het vonnis, dat wordt uitgesproken, en geven overvloedige gelegenheid, om zich van de gegrondheid van

SCHLOSSER's wijze van beschouwen te overtuigen. Van hem zal men althans niet zeggen, dat hij oppervlakkig schrijft, of zijnen stijl inrigt naar de onbeduidendheid van de groote wereld, waarvoor een SHAFTESBURY en BOLINGBROKE schreven. Zijn stijl is krachtig, en moet men somtijds al zijne aandacht besteden, om hem te volgen, die inspanning wordt door de belangrijkheid en rijkdom der zaken beloond. — Wij hopen hartelijk, dat het volgende Deel spoedig in het licht zal verschijnen, en wenschen den uitgever bij voortduring een ruim debiet van dit grondige en interessante werk.

Reizen uit Oostindië naar Europa, in Engeland, Nederland, Duitschland, Frankrijk en Zwitserland, gedaan in 1836. *Door* J. L. DE STUERS, *oud Resident te Banjoewas op het Eiland Java. 's Gravenhage en Amsterdam*, bij de Gebr. van Cleef. 1840. *In gr. 8vo.* 402 *bl. f* 4–25.

Na een verblijf van eenentwintig jaren in *Oostindië*, begaf de Schrijver zich, in het begin van het jaar 1836, aan boord, om de reis van *Batavia* naar *Europa* te aanvaarden, kwam in het begin van Mei daaraanvolgende te *Plymouth*, in *Engeland*, aan, en betrad, na een kort verblijf aldaar en in *Londen*, nog in die zelfde maand den vaderlandschen grond. Na eenige reisjes in onze gewesten, bezocht de Schrijver *Keulen*, *Maintz*, *Wiesbaden*, *Frankfort*, *Darmstadt*, *Heidelberg*, *Carsruhe*, *Baden-baden*, *Bazel*, *Solothurn* en *Bern*, en begaf zich, over *Neuchatel*, *Besançon*, *Dyon* en *Fontainebleau*, naar *Parijs*. Na een verblijf van veertien dagen »in de bekoorlijke hoofdstad van *Frankrijk*," gelijk de Schrijver haar noemt, reist hij over *Rijssel* naar *Duinkerken*, en van daar met eene stoomboot naar *Rotterdam*. Van daar steekt hij nogmaals over naar *Engeland*, vertoeft te *Londen*, en in eenige andere plaatsen van dat land, gedurende omstreeks twee maanden, en keert vervolgens naar *Oostindië* terug. Het blijkt echter uit de Voorrede, dat de Schrijver later weder naar het Vaderland is teruggekeerd.

Wat dat gedeelte van het verhaal betreft, hetwelk over

de drukbezochte *Rhijn*-oevers, ...badplaatsen en *Zwitserland* handelt, levert de Heer DE STURLER over het geheel niet meer, dan hetgeen men in de menigvuldige beschrijvingen van die streken en plaatsen telkens en dikwijls vollediger vindt voorgesteld. Anders is het echter gelegen met het verhaal van hetgeen de Schrijver in *Parijs* en *Londen*, en in het algemeen in *Engeland*, gezien heeft. Daar blijkt duidelijk, dat hij het gewigtig doel van zijne reis niet uit het oog verloor, namelijk de beschouwing van hetgeen voor hem, als bewoner van *Java*, het meest belangrijk en wetenswaardig was, met betrekking tot kunsten en wetenschappen, nuttige uitvindingen en verbeteringen, weldadige inrigtingen, heilzame gestichten, handels- en fabrijkzaken, scheepvaart, landbouw en dergelijke onderwerpen meer. Daar de Schrijver allerwegen van goede aanbevelingen voorzien was, en tot bereiking van zijn doel geene kosten spaarde, kon hij hierdoor veel bezigtigen, hetwelk men in andere reisverhalen niet beschreven vindt. De aanmerkingen, welke hij hier en daar over het Eiland *Java* mededeelt, en het stelsel van cultuur, aldaar ingevoerd, zullen voorzeker welkom zijn aan allen, die in dat Eiland belangstellen; en welk verlicht *Nederlander* zou dat, vooral in onze dagen, niet? DE STURLER drukt zijne denkbeelden duidelijk uit, en verhaalt in eenen onderhoudenden toon. Somtijds echter is hij niet vrij van onnoodige breedvoerigheid. Zoo vindt men bladz. 444 tot 454 zakelijk, bijna woordelijk, hetzelfde, hetwelk voorkomt in het aanhangsel bladz. 18 tot 26. Somtijds ook zijn zijne oordeelvellingen niet boven alle bedenking, zoo als daar hij MARIA STUART »het deernis waardig slagtoffer" noemt, »der jaloezij van ELIZABETH, welke door de schoonheid van MARIA STUART tot den hevigsten haat vervoerd werd." Ofschoon wij de terdoodbrenging der ongelukkige MARIA geenszins willen verontschuldigen, veel minder verdedigen, schrijven wij die veeleer toe aan staatkundigen naijver, dan aan minnenijd. Dat MARIA DE MEDICIS te *Keulen* begraven is, gelijk de Schrijver beweert, komt ons onwaarschijnlijk voor, dewijl de Staten-Generaal der *Vereenigde Nederlanden*, op verzoek van het Fransche Hof, bij resolutie van 20 December 1642, een zoogenaamd *pasport* gaven tot het vrij vervoeren van het lijk der Koningin-moeder naar *Frankrijk* over den grond dezer landen. Ook verwart hij een- en andermaal Koning KAREL II van

Engeland met JACOBUS II, als hij van KAREL zegt, »dat hij *ontvlugtte*, om zijn Vaderland en zijn Koningrijk nimmer weder te zien." In datgene echter, wat de Heer DE STURLER als door hemzelv' gezien verhaalt en beschrijft, geeft hij allerwegen blijken van een juist en geoefend oordeel, en het werk is, over het geheel, tot nuttig en aangenaam onderhoud, alle aanbeveling waardig.

Gedachten over de voorziening in de behoeften van den Staat, en de tot dusverre daartoe gebezigde middelen of belastingstelsels. — Pensées sur le moyen de pourvoir aux besoins de l'état, et sur le système d'impôt suivi jusqu'à ce jour. — *Te Amsterdam, bij* A. Zweesaardt. 1840. *In gr. 8vo.* 7 *bl. f* : - 30.

De Grondwet moet eene nationale kracht wezen. Een woord bij het naderend gevaar. Door Mr. ROBERT VAN LIMBURG. *Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. 19 Augustus 1840. *In gr. 8vo.* 8 *bl. f* : - 20.

De Belgische Omwenteling. 1828—1839. *Door* DE POTTER. *IIde en laatste Deel,* 1*ste Stuk. Naar het Fransch. Te Dordrecht, bij* H. Lagerwey. 1840. *In gr. 8vo.* 158 *bl. f* 1 - 50.

De Heer J. STUART, Verificateur der Registratie en landbouwend Grondeigenaar op *Velserbosch*, gemeente *Velsen* bij *Haarlem*, oppert in het Nederlandsch en Fransch het denkbeeld, om van lieverlede alle belastingen af te schaffen, uitgezonderd het regt van Erfopvolging, maar dan ook dat regt uit te breiden tot de erfenissen in de regte lijn, en voorts in het algemeen zoodanig te verhoogen, dat alle Landsuitgaven daardoor, en alle Provinciale en plaatselijke behoeften door daarop te heffen opcenten, konden worden bestreden; terwijl voorts gelijk regt zou geheven worden op al wat, bij wege van gift onder de levenden, verkregen wordt. Hoe uitlokkend het uitzigt eener afschaffing van alle andere belastingen is, en hoe schijnbaar gelijkmatig drukkende op ieder, naar de waarde van hetgeen hij ten geschenke krijgt of erft, zulk een zeker hoogsteenvoudig

belastingstelsel wezen moge; zijn er echter gewigtige bezwaren tegen. Vooreerst is het eene zware korting, niet op ieders inkomsten, maar op ieders verkregen wordend eigendom, op het fonds van ieders vermogen zelve. Maar buitendien, hoe hard is het nu reeds, dat, als een der echtgenooten kinderloos overlijdt, de weduwenaar of weduwe, die toch in waarheid door den dood van zijne vrouw of van haren man niet rijker geworden is, na het dragen der kosten van ziekte en begrafenis, nog geheel den staat van den gemeenen boedel aan 's lands ambtenaren moet openbaren, en dan vier ten honderd met de opcenten, derhalve bij de vijf, en welhaast vijf ten honderd van de helft des boedels betalen moet! Hoe veel harder zou het zijn, zoo die belasting nog wierd verhoogd! Hoe vele ouders en kinderen wonen zamen, zoodat de dood van ouders of kinderen voor geen van allen bevoordeeling is: wederom, hoe hard, een successieregt op zulke nalatenschappen te heffen! Hoe vele valsche eeden zouden er gedaan worden, om toch niet zóó veel te moeten betalen, dat b. v. eens vaders fabriek of dergelijke te gelde moest worden gemaakt, om de successieregten te kunnen voldoen! Wij gelooven dus, dat het plan des geachten Schrijvers niet zonder groote bezwaren kan worden verwezenlijkt. Als men alles met ééne belasting wil afdoen, zou Recensent nog eerder overhellen tot een hoofdgeld op ieders inkomsten, jaarlijks naar het waarschijnlijk bedrag dier inkomsten berekend.

Een plan van geheel anderen aard en van andere strekking wordt door Mr. HORST VAN LIMBURG voorgedragen, ten opzigte van de herziening der Grondwet. Daar die herziening reeds is afgeloopen, zullen wij alleen hier aanmerken, dat het voorstel van dien Heer ons toeschijnt geheel ongrondwettig te zijn. Immers, zal de Grondwet eene nationale kracht wezen, dan moet men aanvangen met haar op geene andere wijze te verbeteren, dan zij zelve zulks toelaat. Van waar zou de Koning de bevoegdheid ontleend hebben, om, behalve de dubbele Kamer in de vormen en naar den eisch der Grondwet, eene andere dubbele Kamer, krachtens regtstreeks te doene verkiezingen, bijeen te laten komen; en dan die beide dubbele Kamers, vermeerderd met eene insgelijks verdubbelde eerste Kamer, tot eene constituérende vergadering te vereenigen? Zoo doende, zou immers de Koning openlijk en opzettelijk zijnen eed hebben gebroken, de Grond-

wet *geschonden*, en zich aan het hoofd eener omwenteling hebben *gesteld*? — Ook Recensent had gaarne gezien, dat de verkiezing tot Leden der tweede Kamer regtstreeks door de bestaande Kiescollegiën, vermeerderd met de gegradueerden op 's Rijks Hoogescholen, ware ingevoerd, mits met gemeenschappelijk goedvinden van den Koning en de Staten-Generaal, door de dubbele Kamer bekrachtigd. Zelfs heeft hij het wetsontwerp van den Heer ROEST VAN LIMBURG op dat punt in het algemeen, ook in dit Tijdschrift, allen lof doen wedervaren, en hij hoopt, dat de tegenwoordige Koning en de Staten-Generaal eenmaal de noodzakelijkheid van eene vollediger wijziging der Grondwet zullen inzien; maar nimmer wacht hij eenig heil van maatregelen buiten de wet. Daarom aarzelt hij ook niet, allezins af te keuren het elders gedane voorstel, dat de stemgeregtigden oningevulde stembiljetten, met protest tegen de bestaande orde van zaken, aan de Redactiën van deze en gene tijdschriften en dagbladen zouden toezenden; en het vormen van eene verbindtenis daartoe acht hij, zoo al niet strafbaar, ten minste strijdig met welbegrepen burgerpligt.

En nu hebben wij nog een derde plan aan te kondigen; het is dat eener hereeniging van *Belgie* en *Nederland*, voorgedragen door DE POTTER: want, na zeer vele berigten en redekavelingen, komt hij in het eerste Stuk van het tweede Deel zijner *persoonlijke herinneringen*, bl. 124—156, daarop neder. Hij wil die hereeniging in het belang der beide volken liefst alzoo, dat elke Staat zijn afzonderlijk bestaan behoude, maar dat een opperste Congres, als scheidsregterlijk gezag, boven de twee wetgevende ligchamen geplaatst worde, om het noodige evenwigt te handhaven bij de regeringsdaden van het Hoofd van den Staat. Voorts zou de Dynastie der NASSAUS in het gezag worden hersteld. Het komt dus neer op de zoogenaamde administrative scheiding. Vooreerst, kan zoo iets nooit gebeuren, althans niet wettig gebeuren, zonder wijziging in onze Grondwet, en zonder niet alleen dit, maar zelfs verandering van regerend en thans algemeen erkend Stamhuis in *Belgie*. Kon alles in vrede en in wettigen vorm worden geschikt, dan.... ja! Recensent zal hier wel veel tegenspraak vinden, maar — voor zichzelven zou hij zulk eene bondschappelijke vereeniging wenschen, mits het Congres, met scheidsregterlijk gezag bekleed, uit even veel *Nederlanders* als *Belgen* bestond, en.

bij staken der stemmen, de beslissing bleef aan den Koning, in dat geval handelende krachtens die regerende oppermagt, waardoor hij Ministers benoemt en ontslaat, zonder in dat geval medeönderteekening te behoeven, en zonder ook iets meer dan louter *zedelijk* verantwoordelijk te worden; terwijl hij overigens in elken Staat zou regeren met behulp zijner verantwoordelijke Ministers, *Nederlanders* bij ons, *Belgen* in *België*. Geheel het plan schijnt ons echter vooreerst eene *utopia*, de beste echter, die tot heden door DE POTTER is voorgesteld. Het heeft iets van eene *palinodie*.

Reizen van eenen Saksischen Edelman ter opsporing der ware Godsdienst. Een tegenhanger van de Reizen eens Ierschen Edelmans ter opsporing eener Godsdienst, door THOMAS MOORE. *Met medewerking van eenen Vriend uitgegeven door Dr.* G. F. H. RHEINWALD, *gewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de Akademie te Bonn. II Deelen. Te Dordrecht, bij* H. Lagerwey. *In gr. 8vo.* XXVIII *en* 716 *bl. f* 7 - 20.

De titel van dit boek duidt genoegzaam aan, met welke bedoeling het geschreven werd. De *Reizen van eenen Ierschen Edelman* maakten voor het oogenblik eenen naam, dien het boek waarschijnlijk meer aan deszelfs Schrijver, den beroemden Dichter MOORE, te danken had, dan aan de belangrijkheid van deszelfs inhoud. Kortstondig echter was de roem van dit werk, en spoedig werd het bij de meesten vergeten. Het zal althans aan de zaak van het Protestantisme wel weinig afbreuk gedaan hebben. In zoo verre had het den tegenhanger niet noodig, dien de Hoogleeraar RHEINWALD heeft geschreven, en dien Rec. hier moet aankondigen. Wij hebben intusschen meer met den inhoud van het boek te maken, dan met de aanleiding tot hetzelve. Rec. vermeldt de laatste alleen, omdat zij den vorm grootelijks heeft bepaald, waarin de Hoogleeraar zijne gedachten heeft gegoten.

Als Rec. onpartijdig zijn oordeel over dit werk zal zeggen, zoo moet hij verklaren, dat hetzelve niet onvoorwaardelijk gunstig zijn kan. Hij doet gaarne hulde aan de bekwaam-

heid van den Schrijver, die toont eene groote mate van kennis en geleerdheid te bezitten, en die den *Engelschen* Dichter en diens aanhalingen uit de Kerkvaders van vroegeren en lateren tijd met zijne eigene wapenen zegevierend bestrijdt. Hij erkent gaarne, dat er in deze beide boekdeelen veel goeds wordt gevonden; dat de voorstelling van het gebrekkige en verkeerde in de Roomsche kerk op vele plaatsen naar waarheid en gelukkig geslaagd mag worden genoemd; dat de bedenkingen tegen het Protestantisme, gelijk dat te verwachten was, met goed gevolg worden opgelost. Maar er is toch ook veel, wat hem minder behaagt. De geheele vorm van het boek is gerekt en langwijlig. Bladzijden op bladzijden worden dikwijls gevuld met op zichzelve staande plaatsen uit Kerkvaders of uitvoerige herhalingen van gelijke zaken. En waartoe dienen deze? De Hoogleeraar zal zich wel niet voorstellen, dat hij onder de Roomschen zelve vele lezers zal vinden, en voor Protestanten is veel van het hier gegevene onnoodig. In allen gevalle maakt het de lezing onaangenaam, en zal menigeen het boek ter zijde doen leggen, die anders uit hetzelve nut zou hebben kunnen trekken en zijne kennis zou hebben willen verrijken, indien de gelegenheid daartoe hem op eene aangenamere wijze werd aangeboden. Het is toch een boek voor het algemeen, niet voor den geleerde, en zoo had het ook meer in den geest van het algemeen kunnen en moeten geschreven worden.

Rec. zou eene andere aanmerking maken op sommige zaken, die hier zonder eenige opheldering of teregtwijzing worden medegedeeld. In het dertiende hoofddeel, dat mede onder die uitgerekte stukken behoort, worden fragmenten medegedeeld van onderzoekingen van Proselyten door de Roomsche geestelijken. Bij die Proselyten zelve vindt men, even zeer als bij hunne ondervragers, de zonderlingste begrippen, en deze worden zonder eenige teregtwijzing medegedeeld. Wat moet de eenvoudige lezer daarvan denken, die toch wel ziet, dat de Proselyt in het algemeen degene is, die door den Schrijver in het gelijk wordt gesteld? Men leze bl. 130 over het Avondmaal, bl. 169 over de Drieëenheid enz.

Te ontkennen is het ook niet, dat de Saksische Edelman, althans gedurende het grootste gedeelte zijner reizen, bijzonder ongelukkig is in het aantreffen van goede Roomschen, en dat dit boek, ofschoon er dan ook een enkele betere

Roomsche in mêge voorkomen; in ... opzigt toch ook aan het gewone euvel van dergelijke strijdschriften mank gaat.

Wie deze gebreken kan voorbijzien, gelijk ...len althans het laatste gaarne zullen doen, zal hier intusschen veel belangrijks kunnen vinden. Hij zal er in zijn geloof aan de hooge waarde van het Protestantisme versterkt worden, en de vele verkeerdheden en leemten der Roomsche kerkleer in een helder daglicht vinden geplaatst. Jammer is het, dat de Vertaler van het tweede Deel ook niet het eerste hebbe bewerkt. Hij zou, te oordeelen naar hetgene hij in het laatste heeft gedaan, ook het eerste merkelijk hebben bekort; en de waarde van het werk zou daardoor zijn toegenomen. Ook zoo als het daar ligt, is het aanbevelingswaardig; men wapene zich slechts met geduld, leze met den geest der onderscheiding, en trekke uit die lezing dit voordeel, dat men zijne Protestantsche belijdenis op hoogen prijs stelle, en zich verheuge, dat het licht uit de duisternis ook voor ons is opgegaan!

De vertaling is over het algemeen goed, en de uitvoering vrij net, gelijk wij dat van de pers van LAGERWEY gewoon zijn.

School-Atlas van alle deelen der Aarde, in 22 Kaarten, naar de laatste ontdekkingen en nieuwste bepalingen bewerkt, ook ten opzigte van de Nederlandsche Koloniën. Rotterdam, Boekhandel van A. Bädeker. 1840. *Gecartonneerd. f* 4-75.

De tweeëntwintig kaarten, waaruit deze, blijkens den titel, aan den geweesen Minister van Koloniën, Graaf J. VAN DEN BOSCH, opgedragen Atlas bestaat, stellen voor: eene *wereldkaart*; de *vijf werelddeelen*, onder welke *Noord-* en *Zuid-Amerika* afzonderlijk; *Spanje en Portugal*; *Frankrijk*; *Grootbrittanje en Ierland*; *Denemarken en IJsland*; *Zweden en Noorwegen*; *de Nederlanden en België*; *Duitschland en Zwitserland*; *Oostenrijk*; *Italië*; *Europisch Turkije en Griekenland*; *Europisch Rusland en Polen*; *Nederlandsch Oost-Indië*; *West-Indië*, en eindelijk de *vlaggen der voornaamste zeevarende natiën*.

De uitvoering is uiterst net, ofschoon wij er de algemeene aanmerking op hebben, die op de meeste, zoo niet alle,

School-Atlassen valt, namelijk; dat zij te klein zijn, waardoor, bij vermelding ook slechts van de voornaamste steden, de letters oog verrassend klein worden; hetgeen te erger is, wanneer de kaart een land betreft, waarop vele gebergten aan te duiden waren; b. v. *Zwitserland*. De *Schol-Atlas* van EWIJCK, hoe uitstekend kunstig van staalgravure, is door dit gebrek voor *Frankrijk*, *Silezië*, *Brandenburg*, *Zwitserland* enz. letterlijk onlees- en onbruikbaar. Zóó erg is het hier nu wel niet; maar met dat al is het toch ook niet te ontkennen, dat *Duitschland*, *Rusland* en *Noord-Amerika* b. v. te vele en daaronder te kleine namen *voor schoolgebruik* bevatten. Men zegt wel eens, dat vele jonge Heeren brillen dragen uit modezucht, en wij gelooven het ten deele; maar vreezen toch, dat te weinige zorg voor het gezigt in scholen en schoolboeken, waarbij later het verderfelijke cigaren-rooken komt, over het geheel meer zwakke gezigten maakt, dan men denkt; waartoe bij het schoone geslacht de overfraaije handwerkjes van onzen leeftijd zeker zeer sterk bijdragen. Maar het is misschien hier naauwelijks de plaats, om dit aan te stippen; stellig niet die, om het te ontwikkelen.

Eene andere aanmerking, die wij bescheidenlijk op den onderhavigen Atlas maken, betreft de *schalen*, waarin de vervaardiger blijkbaar geenen vasten regel gevolgd heeft. Naar ons inzien moest de schaal der geographische mijlen overal vergezeld gaan van de afstandsmaat des lands. Dit is hier en daar in het oog gehouden; *Grootbrittanje* heeft geographische en Engelsche mijlen; *Rusland* de eersten en *wersten*; *Nederland* heeft de eersten en uren gaans (welke echter vrij wat te groot zijn gesteld); *Denemarken* daarentegen heeft alleen Deensche mijlen; op de kaarten van *Spanje*, *Zweden* en *Noorwegen*, *Italië* en *Turkije* heeft men enkel geographische mijlen, ofschoon die landen hunne eigene mijlen, het laatste zijne *Vérsten* en *Beri's* hebben. Eene vergelijkende tafel der verschillende mijlen mogt, dunkt ons, aan geenen Atlas ontbreken, die aanspraak maakt op volledigheid. De kaarten van *Nederlandsch Oost-Indië*, van *West-Indië*, gelijk ook de boven bij de opgave vergetene van *Palestina*, (ten gebruike bij het onderwijs in de Bijbelsche geschiedenis) zijn een nuttig toevoegsel tot hetgeen gewoonlijk in eenen Atlas tot schoolgebruik gevonden wordt. De bijzonder helder gekleurde vlaggenkaart is mede niet on-

nuttig. Dat de overige kaarten — gelijk vroeger veelal ten koste der duidelijkheid plaats had, — heel gekleurd, maar alleen aan de grenzen afgezet zijn, is — nieuw gebruik, dat wij zeer goedkeuren. Of aan dezen School-Atlas bepaaldelijk *behoefte* was, vooral na de uitgave der *bekende Verzameling van Kaarten, ten gebruike der Scholen* (20 stuks), *te Haarlem bij de Erven* F. BOHN in 1820—1824 uitgegeven, en waarmede de onderhavige in soort en grootte veelal overeenkomt, — dit betreft meer den uitgever, wien wij een goed debiet wenschen van deze nette kaartenverzameling, die zich ook door goedkoopheid aanbeveelt, daar, wanneer men het inbinden enz. mederekent, elke kaart ongeveer 20 centen kost.

Episode uit het Leven van MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUITER. *Geschiedkundige Roman, door* A. D. VAN BUREN SCHELE. (*De Galeislaven te Napels.*) *Te Amsterdam, bij* G. W. Tielkemeijer. 1840. *In gr. 8vo.* 286 *bl. f* 2-90.

De Heer VAN BUREN SCHELE, van wien wij vroeger eenen historischen Roman, *de Angelsaxische Bruid*, hebben beoordeeld, levert in het voor ons liggende boekdeel weder zoodanig een verhaal, uit waarheid en verdichting zamengesteld, waarvan de geschiedkundige grondslag bestaat in de edele wijze, waarop onze groote zeevoogd zijnen invloed gebruikte, om eenige *Hongaarsche* Predikanten, die uit Godsdiensthaat en vervolgzucht, onder den schijn van muiterij, waren opgeligt, en op de galeijen te *Napels* als slaven wreedelijk om hun geloof werden gemarteld, te bevrijden. Bij BRANDT, in het *Leven van* DE RUITER, is niet alleen die schoone daad van den grooten man geboekt, maar kan men ook de namen der geredde ongelukkigen vinden, benevens de herhaalde, maar met gedurige ontwijking en uitstel beantwoorde pogingen van de Staten (gelijk ook van andere Protestantsche Mogendheden) tot bevrijding van deze slagtoffers van dweeperij en blinden Godsdiensthaat. De Schrijver van dit boek heeft die geschiedenis getrouw gevolgd. De liefde van LODEWISKA, de schoone en edele dochter van THOMAS STELLER, Rector der Gereformeerde School te *Presburg*, en den Predikant OSTROKOCZY maakt (gelijk eene liefdesgeschiedenis in zulke soort van geschriften onmisbaar

is) de *spil uit*, waarop alles draait. Het verhaal is onderhoudend geschreven. Strenge getrouwheid aan de Evangelische waarheid, en mannelijke moed, om den afstand van hare prediking te weigeren, is het doorgaand karakter der Predikanten, onder welke de achtbare STYLLER, de ijverige maar zwaarmoedige NICLESIUS en de reeds genoemde verloofde van de dochter des eersten tot de hoofdpersonen behooren. Een der best volgehoudene en uitvoerigst geteekende karakters is dat van den reusachtig sterken *Heiduk* NICODEMUS, wiens afkomst aan het slot van den Roman op eene zeer onverwachte wijze aan het licht komt. De ontmoetingen en handelwijze van dezen man met den listigen en dweepzieken Pater JERONIMUS zijn al zeer onderhoudend verteld. Beminnelijk is de *Napolitaansche* Priester SANTA CORVEO, die een aangenaam tegenwigt maakt tegen de gruwelen en onmenschelijkheden der andere vijanden van het Protestantismus, welker listen en lagen, helaas! ook nog in deze verlichte eeuw daar eene waarheid zijn, waar geestelijkheid en Jezuitisme vrij het hoofd durven opsteken. Aan episoden ontbreekt het in deze »*Episode*" niet; het verhaal van de rampen, die den braven NICLETIUS troffen, is daarvan niet de minst belangrijke, en de bekende ontmoeting van DE RUITER met den bevelvoerder van *Salee*, wien de eerste een stuk laken wel wilde schenken, maar niet beneden den prijs verkoopen, dient, om het karakter van onzen grooten *Zeeuw* in het begin des boeks in een schoon licht te plaatsen, en geeft aanleiding tot gesprekken over hem tusschen een paar zijner zeelieden, die naïf zijn ingekleed.

Wij hebben, met één woord, dezen Roman niet zonder genoegen gelezen. Plan en vinding, aanleg en uitwerking verraden juist wel niet die meesterhand, welke in de werken der eerste vernuften in dit vak van letterkunde doorblinkt, maar het boek houdt toch de aandacht goed levendig. En alles, wat tot de geschiedenis van onzen grooten Admiraal in betrekking staat, zou dat den vaderlandschen lezer niet welkom zijn?

Voor zuiverheid van taal mogt de Schrijver hier en daar wel wat zorgvuldiger gewaakt hebben. *Zich* ontmoeten *voor elkander*, is een *Gallicismus*, die herhaaldelijk voorkomt. *Den knaap*, (1ste naamval) bl. 143; *bemerking*, bl. 20; *disch* voor *tafel*, (een *Germanismus*: *Tisch*) bl. 27; *stijl* voor *steil*, bl. 58, teekenden wij aan. Geen *Nederlander*

behoorde, noch als Schrijver, noch als Vertaler, voor het publiek op te treden met taal- en spelfouten, welke een knap leerling op onze Stads-Armenscholen hem konde aanwijzen. *Presidenten*, bl. 173, moet *Residenten* — lijftogt, bl. 174, 177, 207, *leeftogt* — *steden*, bl. 204, *streken* zijn; en of zeehonden *blaffen*, bl. 12, betwijfelen wij zeer sterk.

De druk is goed, en het titelvignet al heel netjes. Den titel vinden wij niet zeer gelukkig gekozen.

ALLEN PRESCOTT. *Tooneelen uit dorp en stad, in Nieuw-Engeland. Uit het Engelsch. II Deelen. Te Deventer, bij* M. Ballot. 1840. *In gr. 8vo.* 460 *bl.* ƒ 4-90.

Zoo doodeenvoudig, als deze twee matige boekdeeltjes, worden dergelijke »Tooneelen" in dezen sierlijken tijd maar zeldzaam aan het geëerd publiek, »dat zich van ernstiger bezigheden verpoozen wil," aangeboden. Geen naam van den Schrijver; geene aanduiding, dat hij dezelfde is, aan wien men te danken heeft *dit*, en *dat*, en wat al meer den leeshonger van de Romanverslindende wereld voldaan, althans voor eenige oogenblikken gestild heeft. Geen gegraveerde titel schittert ons tegen. Geen sierlijk plaatje doet de bladzijde opzoeken, waar het heenwijst. Niets van dat alles: op den titel enkel dit motto, aan BURNS ontleend:

De rang is slechts de stempel, vriend!
De man is 't goud der guinje.

Ja, zoo is het met de boeken ook! Het uiterlijke is slechts bijhangsel; de inhoud moet de waarde uitmaken. Dat wil nu juist wel niet zeggen, dat het oog ook niet wat wil hebben; en wij zien geene reden, om in dit opzigt over het netgedrukte, velin-papieren boek te klagen.

Het inwendige dan — de inhoud — »het *goud* der guinje"? Wij willen het even aan den Schrijver vragen, die toch zelf zijn werk wel zal dienen te kennen. »De lotgevallen van ALLEN PRESCOTT zijn de lotwisselingen van een' vluggen borst, die er door trouw en vlijt in slaagt, zich tot een' onafhankelijken toestand te verheffen, en de liefste zijner jeugd"...... »Dit laatste spreekt van zelf, Mijnheer! maar de Schrijver is niet onpartijdig." Welnu, de Vertaler dan;

»Een eenvoudig verhaal, dat naauwelijks op iets anders aanspraak maakt, dan op getrouwheid van teekening en juistheid van opmerking. Zoo ik even vermetel was, als de broeders van den gilde, zou ik zeggen: eene soort van Amerikaanschen *Gilblas*, maar er echter bijvoegen: voor zoo verre de prozaïscher maatschappij der nieuwe wereld die vergelijking dulde." — »Nu, dat is nog al wel, en vrij zedig; maar wat dunkt er *u* van, Mijnheer de Recensent?" Mevrouw, laat ik de eer hebben u te zeggen, dat ik over den smaak van een ander moeijelijk kan oordeelen; maar wat mij aangaat, ik heb het met veel genoegen gelezen. UEd.? — »Ik heb er minder mede op. Er is niets *piquants* in. Alles gaat zoo den dagelijkschen gang. ALLEN is niets dan een arbeidersjongen, die zijn fortuin in de wijde wereld gaat zoeken, en ja, door zijn gezond verstand en deugdzame beginselen goed voortkomt; maar is dat nu zooveel bijzonders? Ik vind de geschiedenis al heel dagelijksch." — UEd. heeft ten deele gelijk, Mevrouw! maar mij heeft het in 't geheel niet gehinderd. Ik vond juist, dat de teekening van dagelijksche karakters en dagelijksche tooneelen den Schrijver al zeer goed gelukt is; dat hij al zeer onderhoudend heeft geschreven, en dat de niet verwende of overprikkelde smaak de lotgevallen van den braven PRESCOTT gaarne lezen zal. Ook komt het mij voor, dat, voor zoo ver ik dat van elders weet, want ik ben er nooit geweest, het buiten- en stadsleven van dat gedeelte van *Noord-Amerika* zeer goed beschreven is, en dat het juist zoo heel onnuttig niet is, in een sprekend voorbeeld te doen zien, dat vlijt en braafheid..... »Ah! UEd. spreekt van moraal en stijl. Dat mag zoo zijn, maar"... Nu, maar?... »'t Is niets *piquant*."

Er is zekerlijk vrij wat geleuter in het werkje, zoo als de uitweiding over de Grammatica, die over de tuinen enz.; maar alles toch vrij onderhoudend geschreven. Eenige eigenheden in taal ontsieren de overzetting. *Wa* voor kleed, gewaad, komt herhaaldelijk voor; en hier en daar zijn voegelijker aanhalingen van plaatsen uit de Heilige Schrift, dan het laffe: »Is dat alles niet beschreven in het boek der Kronijken van den eerwaardigen MARSHALL?" (D. I. bl. 32.) Voor *wederspoed* (D. I. bl. 45) ware ook *tegenspoed* zuiverder taal geweest. Is het boek uit het Engelsch? »Voorzeker!" Wonderlijk. Hoe komen *vrije vrouw*,

speeluren, dus, D. I. bl. 196, een ... voor Hoogduitschen naam: Viertiden, (Feyerstunde)?

Men vergunne ons een klein proefje. Het is een gedeelte van een gesprek tusschen den vader van Miss LOVE ...WOOD en CHARLES, die, tegen den zin van den ouden Heer, zijn hof aan haar maakte. Men bemerkt, dat Mr. HEYWOOD den jongen Heer wil afschepen.

»Maar, Mijnheer, (vroeg CHARLES, om het gesprek met hand en tand aan den gang te houden) hoeveel kost het wel, om een paar paarden op het land gedurende den winter aan te houden?"

»Dat hangt af van hetgeen gij ze geeft," zei Mr. HEYWOOD droog weg.

»Ja, Mijnheer! — dat is natuurlijk; maar als men ze geeft, wat men gewoonlijk geeft — waar gij zelf ze mede zoudt laten voederen?

»Dat hangt alweêr af van wie ze voedt; de een verspilt eens zoo veel als de ander, om een paard zijne bekomst te geven."

»Welnu, ondersteld, dat het iemand zij, die het, schoon niet met overgroote, toch met passende huishoudelijkheid doet."

»Dan hangt het af van den langen of korten duur van den winter," zeide Mr. HEYWOOD.

»Voorzeker — natuurlijk," hernam CHARLES, een weinig knorrig, »elk weet, dat een paard in drie maanden niet zooveel kan eten als in vijf; maar gesteld, dat het een winter van gewone lengte zij?"

»Welnu; dan hangt het af van de soort van paarden," hernam de onduogrondelijke Mr. HEYWOOD," enz.

Het is een onderhoudend boek; maar Mevrouw heeft in hare beteekenis des woords gelijk, dat het niets *piquants* heeft. Dat hindert *ons* niet.

ANNA LAPUCHIN. *Romantisch Historisch Tafereel uit de Geschiedenis der Regering van* [...] *land. Naar het Hoogduitsch van* [...] *II Deelen. Te Haarlem, bij* [...] 1838. *In gr. 8vo. 430 bl.* [...]

De bekwame Schrijf[...]

onze jeugd bekend, toont ook hier weder, dat zij voor volwassenen onderhoudend verhalen kan. Wij hebben dit voortbrengsel van haar vernuft met zeer veel genoegen gelezen. In ANNA LAPÜCHIN schildert zij eene bekoorlijke Russische Gravin, die het niet uitstekende deugd en standvastigheid uithoudt tegen de verleidelijke voorstellingen des Russischen Keizers, en wier onschuld schitterend zegepraalt over schandelijke hofintrigues. Indien het zoo in de paleizen der Vorsten kan toegaan, en waarlijk, zoo stellen wij het ons voor, dikwijls zoo toegaat, dan vinden wij dat leven juist zoo heel benijdenswaardig niet. — IWAN DERSCHAWIN is een zeer schoon karakter, aan wiens vroegeren levensloop een andere Roman van de Schrijfster gewijd is, dien de Vertaler in het vervolg ook in onze taal wil overbrengen. Welligt ware het beter geweest, dit eerst te doen, en daarna den onderhavigen aan te bieden. In SIMRON en den Graaf * worden echte ligtmissen geteekend, die elkander in de hoogste standen overal vrij gelijk blijven. En zoo wisselen de karakters der handelende personen zich behoorlijk af. Dat van MARIA beviel ons verreweg het minste, niet alleen van den kant der zedelijkheid, (dit spreekt van zelf) maar ook van dien der natuurlijkheid. Haar gedrag te *Petersburg*, vooral na de eerste ontmoeting met haren vader, is zeer onnatuurlijk. Zoo is ook hare verdwijning, na alles, wat voorafgegaan was, zelfs niet door den achtergelaten brief te verklaren. Bij ons althans heeft zij, blijkbaar tegen het doel der Schrijfster, die hare misstappen door zekere hartstogtelijkheid verontschuldigt, geene andere gewaarwording, dan die van diepe verachting, nagelaten. Ook hadden wij wel gewenscht, dat het voorgevoel van den dood haars vaders door de Schrijfster niet aan MARIA ware aangedicht, te meer, daar zij het daaromtrent gezegde (D. II. bl. 74) min of meer voor hare rekening schijnt te nemen. Terwijl deze plaats voor ons ligt, valt het oog op de volgende bladzijde, waar IWAN zegt: »Ik ben rijk; voor de eerste maal in mijn leven verheugt het mij, dat ik het ben"; terwijl hij toch reeds vroeger juist door zijnen rijkdom aan ANNA LAPUCHIN de aanbieding tot ontvlugting had kunnen doen. Doch naar dergelijke kleinigheden willen wij niet angstvallig zoeken, omdat het onedelmoedig zou zijn, daardoor fijnheid van oordeel te willen uitstallen, bij volle goedkeuring van het plan en de bewerking van dezen Roman, wien wij het

als eene meer en meer zeldzaam wordende verdienste aanrekenen, dat hij *van het begin af* zeer onderhoudend is.

De uitvoering is niet zeer bevallig.

Reisavonturen van een Iersch Baronnet. Een Verhaal uit de vorige Eeuw; door C. SPINDLER. *Naar het Hoogduitsch. Te Amsterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1840. *In gr. 8vo.* 184 *bl. f* 1-80.

De eene onwaarschijnlijkheid verdringt in dit Romannetje de andere. Niet zoozeer wat het karakter van den reizenden Baronnet aangaat; want rijke zonderlingen zonder verstand, het vaste land afreizende met eenen Gouverneur, die, op het zachtst, te inschikkelijk is voor de buitensporigheden des kweekelings, die het er op toelegt, veel geld te verkwisten, allerlei baldadigheden te plegen, vrouwen te verleiden, en dergelijken — zulke *Britten* zijn zoo bijzonder zeldzaam niet. Maar de *Proteus* KILDAR-BUCHSCHEID-VATOUT met zijn driedubbel huwelijk, en de eindelijke afloop der geschiedenis, en de Rijksgraaf — onwaarschijnlijkheden bovenal. Het boeksken is echter met eene bijzondere levendigheid geschreven, en in het *dialogiséren*, men noeme wien men wil, maar naar Rec.'s meening wordt SPINDLER hierin zelfs door den eenigen Sir WALTER naauwelijks overtroffen. De vertaling is goed; maar *Niederlage* moet niet door *nederlage* vertaald worden; bladz. 144 moest het *magazijn* of *verzamelplaats*, bladz. 173 *verblijfplaats*, en bladz. 174 *stapelplaats* overgezet zijn.

Tot onderwerp van het titelvignet ware wel iets beters te vinden geweest, dan eene vrouw, die voor het raam zit te lezen. Bijna voor elken Roman zou dit passen. ROWLAND (want dezen naam heeft de hoofdpersoon gemeen met den held der *Macassar-olie*) gaat ook wat heel ver voorbij het venster.

Behoudens verscheidene gebreken, achten wij dezen *Baronnet* verreweg de beste van SPINDLER's kleinere Romans te zijn. Wij doelen hiermede vooral op den stijl; want, wat den inhoud aangaat, een eigenlijk doel, hooger dan dat van een oogenblik te *amuseren*, kunnen wij in het verhaal van afzetterijen en schurken-streken niet vinden.

De Pleegdochter, of de oude Ida uit het woud te Manon. Oorspronkelijke Roman. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1839. *In gr. 8vo.* 318 *bl. f* 3 - :

Al weder een oorspronkelijke Roman, waarover het oordeel niet anders dan ongunstig zijn kan, onbeduidend, hoogstgebrekkig van intrigue, alledaagsch, in alle opzigten beneden het middelmatige. Stijl en taal zijn even gebrekkig als het verhaal. Karakterteekening is er geene in. Men begrijpt noch het doel van de misdaad, noch de mogelijkheid, maar allerminst de reden, waarom de gevangen vader, die door zijnen zoon wordt opgesloten, dertig jaren lang in zijnen kerker blijft, daar hij er eenvoudig heeft uit te stappen met zijne vrouw, die er hem dagelijks langs eenen geheimen, haar alleen bekenden gang bezoekt. Het geheele boek is jammerlijk prulwerk. Kan men dan zijnen tijd niet beter besteden, dan om zulke vodden te schrijven? De leeslust van het publiek moet wel groot zijn, als zulke dingen nog worden verkocht.

Karakterspiegel, of de handelende Mensch. Tooneelen uit de menschelijke bedrijven. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1839. *In gr. 8vo.* 232 *bl. f* 2 - 40.

Onder dezen titel ontvangt ons publiek eenen bundel van vijf verhalen, uit deze en gene Hoogduitsche geschriften bijeengezameld. Het eerste, van hetwelk de titel is ontleend, en hetwelk insgelijks *Karakterspiegel* genaamd is, en het daarop volgende *Wereldzin en Zelfopvoeding*, bezitten, naar onze schatting, de meeste waarde. Bevatte de bundel slechts deze twee stukken, gaarne gaven wij dan daaraan grooten lof. Het derde verhaal, *het Voorteeken* genaamd, behandelt een gewigtig onderwerp, de bijgeloovige vrees voor *voorteekenen* niet alleen, maar ook het geloof aan eene *voorbeschikking*. Het springen eener snaar van een speeltuig was door AUGUSTA gehouden voor een voorteeken, dat haar vader eerlang sterven zou; en wat gebeurt er? De goede man leefde nog vele jaren naderhand. Wie weet het? Hij leeft misschien nog! Nadat er over het hier bestreden geloof door

allerhande godgeleerde en philosophische .... anen en isten zoo veel geschreven, gesproken en getwist is, ... wij gaarne lijden, dat door dit stukje nu de zaak geheel uitgemaakt is; maar wij twijfelen er aan. Het vierde verhaal, *Donna* Couscha, is eene *Rinaldinade*, welke alle gebreken, aan deze soort van vertellingen eigen, aankleven. Het laatste stuk in dezen bundel, *Nanthilde, Koningin van Frankrijk*, is eene oude bekende. Of wij haar echter in haar oorspronkelijk gewaad, dan wel reeds herwaarts overgebragt, vroeger hebben ontmoet, kunnen wij ons niet naauwkeurig herinneren. Indien dit stuk niet reeds vroeger vertaald is, behoort het voor 't minst niet tot de nieuwste voortbrengselen van uitheemschen grond, ofschoon het ver boven het naastvoorgaande gesteld kan worden.

De lezer vindt dus hier goede en minder aanbeveling verdienende waar bij elkander gevoegd, blijkbaar met het doel, om aan den Uitgever voorraad te leveren, ten einde een boekdeel, dat zekere maat moet bereiken, op te vullen. Onder het inzien van het *Woord aan den Lezer*, hetwelk onmiddellijk op den titel volgt, meenden wij eene *aanprijzende Voorrede* te lezen, en zochten aan het einde naar de naamteekening van den patroon des cliënts. De geheimzinnige A., waarmede dit woord onderteekend was, liet onze nieuwsgierigheid onbevredigd, tot dat wij ontdekten, dat het de Vertaler zelf is, die zijnen arbeid recenseert. Wij hoorden dus het hennetje van CLAUDIUS weder kakelen, hetwelk zich verblijdt over de vreemde koekoekseijeren, alsof het hare eigene waren.

Mengelingen tot nut en vermaak, voor onderscheidene standen. Proza en Poëzij. Door A. HAZELHOFF. *Te Groningen, bij* P. S. Barghoorn. 1840. *In gr. 8vo.* 208 *bl.* *f* 2-50. *Bij Inteek. f* 2-10.

»De beweegredenen tot de uitgave van dezen bundel werden in het berigt daarvan met ronde woorden opengelegd, als zijnde, in de eerste plaats het vooruitzigt, om des Schrijvers tegenwoordig ongunstige omstandigheden daardoor eenigzins te verbeteren, en ten anderen het verlangen, door dezen gekoesterd, om door de voortbrengselen zijner zwakke

pen eenig nut en vermaak rondom zich te verspreiden." Met betrekking tot het laatste merken wij aan, dat wij elken goeden wil tot bevordering van nut en vermaak gaarne toejuichen, maar dat men er dan toch eenigzins tegen opgewassen behoort te zijn. Dit zullen wij nu van vader HAZELHOFF niet geheel en al ontkennen, mits men in het oog houde, voor welk publiek hij schrijft en schrijven kan. Deze Mengelingen bestaan in eenvoudige rijmpjes, kleine verhaaltjes, zedekundige vertoogen, enz. en maken voor den zoogenoemden burgerman eene nuttige en niet onaangename lectuur uit. En zulk een werkje beslaat zijne plaats niet vergeefs, daar, bij den eindeloozen vloed van boeken en boekjes voor den wetenschappelijken en beschaafden stand, betrekkelijk zeer weinig voor die klasse van lezers geschreven wordt, waarvoor de meeste werkjes der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, vele van welke ons echter nog altijd boven derzelver bevatting voorkomen, moeten dienen. Het onderhavige werkje is dan ook een doelmatig toevoegsel tot de Leesbibliotheken dier Maatschappij; en wij vinden geene reden, om den aankoop niet aan te bevelen van een geschrift, waardoor eenig geldelijk voordeel kan toekomen aan eenen braven huisvader, aan wien de bedoelde klasse van lezers reeds vóór vele jaren verpligting had, toen hij een der eersten was, die het zijne deed, om de zedelooze Almanakken van den gemeenen man van dien tijd te verdringen.

Behalve *ouderpligt* voor *kinderpligt*, bladz. 72, teekenen wij geene misstellingen aan; de 7, 45 en 48 der bijgeloovigheden enz. zijn niet onder de vooroordeelen te tellen, maar schijnen weerkundige opmerkingen te zijn, uit de handelwijs van vogelen ontleend.

De uitvoering is goed; maar voor dit *boekje* ware een kleiner formaat veel verkieslijker geweest. Minder papier zou ook voor die soort van lezers minder hebben gehinderd; en de prijs, die dan veel goedkooper had kunnen vallen, zou denkelijk het stoffelijke en zedelijke doel van den Schrijver nog meer hebben bevorderd. De geringe stand kan bij lange na zoo veel tot zulk een einde niet afzonderen.

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

R.

T.

U.

V.

